

Arhipelagul Gulag

[3]

Alexandr Soljenițin

Alexandr Soljenițin
ARHIPELAGUL GULAG

1918-1956

ÎNCERCARE DE INVESTIGAȚIE LITERARĂ

Părțile a cincea, a șasea și a șaptea

Traducere, note și tabel cronologic de NICOLAE
ILIESCU

Postfață de ION VASILE ȘERBAN

Editura UNIVERS

București, 1998

Partea a CINCEA

OCNA

„Să facem din Siberia ocnelor și a lanțurilor o Siberie sovietică,
socialistă!”
(Stalin)

Capitolul 1

SORTIȚI PIERZANIEI

REVOLUȚIA este grozav de generoasă cînd este vorba de zor. Ea se grăbește să renunțe la o mulțime de lucruri. De pildă - la cuvîntul ocnă. Iar acesta este un cuvînt frumos, cu greutate, nu poate fi comparat cu avortonul DOPR, nici cu alunecosul ITL. Cuvîntul „ocnă” se prăvălește asupra condamnatului de la înălțimea estradei judecătorilor ca o ghilo-tină cu încetinitor și încă din sala de judecată îi frînge coloana vertebra-lă, îi spulberă orice speranță. Cuvîntul „ocnași” este atît de cumplit, încît alți deținuți, nu ocnași, își zic între ei: ăștia sunt, fără îndoială, ucigași! (Omul este înzestrat cu această însușire poltronă și salvatoare: să crea-dă că nu el este cel mai rău și nu el se află în cea mai proastă situație. Ocnașii poartă numere\înseamnă că sunt dintre cei mai înrăiți! Pe noi însă n-or să ne numeroteze!... Aveți răbdare, n-o să scăpați, o să primiți și voi numere!)

Stalin îndrăgea tare mult cuvintele vechi, el știa că pe ele statele se pot ține veacuri de-a rîndul. Fără nici cea mai mică necesitate proletară, el a transplatat cuvinte care fuseseră suprimate în pripă: „ofițer”, „gene-ral”, „director”, „suprem”.(1)* Și după douăzeci și șase de ani de cînd revoluția din februarie a desființat ocna, Stalin a introdus-o din nou. Asta s-a întîmplat în aprilie 1943, cînd Stalin a simțit că arca lui a ieșit la liman. Cele dintîi roade civile ale victoriei naționale de la Stalingrad au fost: Decretul privind militarizarea căilor ferate (copiii și femeile să fie ju-decați de tribunal) și, peste o zi (17 aprilie), Decretul privind introduce-rea ocnei și spînzurătorii. (Spînzurătoarea este, de asemenea, un stabi-liment vechi și bun, ce nu poate fi comparat cu un pocnet de revolver. Spînzurătoarea prelungește moartea și permite să fie arătată detaliat și dintr-o dată unei mari mulțimi de privitori.) Toate victoriile următoare au trimis la ocnă și la spînzurătoare noi rezerve de oameni sortiți morții: mai întîi din Kuban și de pe Don, apoi din Ucraina de pe malul stîng al Niprului. din Kursk, Oriol, Smolensk. În urma armatei veneau tribunale-le. Pe unii îi spînzurau pe loc, în public, pe alții îi expediau în lagărele-ocne nou create.

Cel dintîi de acest fel a fost fără îndoială lagărul de la mina 17 din Vor-kuta (curînd, au urmat altele și în Norilsk, și în Djezkazgan).

Scopul nici nu era ascuns: ocnașii trebuiau exterminați. Era un homicid fățiș, dar, în tradiția GULAG-ului, prelungit în timp, pentru ca deținuții sortiți pieirii să sufere cât mai multă vreme și să mai lucreze o perioadă de timp. Ei erau instalați în „corturi” șapte metri pe douăzeci, obișnuite în zonele

*Notele din subsolul paginii, marcate cu asterisc, aparțin autorului. Notele traducătorului, numerotate în cadrul fiecărui capitol, sunt amplasate la sfârșitul volumului, care conține și un index general de sigle și abrevieri. (Vezi și N.B. la vol. I și vol. II)

nordice. Căptușite cu scînduri și presărate cu rumeguș, aceste corturi deveneau un fel de barăci ușoare. Un asemenea cort era prevăzut pen-tru optzeci de persoane, dacă erau utilizate sistem vagonaș(2), și pentru o sută - în cazul priciurilor comune. Ocnașii erau instalați cîte două sute.

Asta însă nu era o restrângere(3) de spațiu! Era doar o utilizare judici-oasă a spațiului de locuit. Ocnașii aveau un regim de lucru, în două schimburi, de douăsprezece ore, fără nici o zi de odihnă, și astfel, întot-deauna, o sută erau la lucru, iar cealaltă - în baracă.

La locul de muncă erau înconjurați de escorta cu cîini. Oricine putea să îi bată după pofta inimii sau să-i îndemne la lucru înghiontindu-i cu au-tomatul. În drum spre zonă(4), după bunul plac al celor din escortă, coloana lor putea fi împrôscată cu rafale de automat, și nimeni nu cerea socoteală soldaților pentru cei morți. Coloana istovită a ocnașilor putea fi deosebită de departe cu ușurință de o coloană de simpli deținuți: oa-menii de-abia își tîrau picioarele, chipurile lor erau răvășite de disperare și consternare.

Cele douăsprezece ore de lucru erau măsurate în cea mai lungă durată a lor. (La spart de piatră brută în viscoalele polare din Norilsk, li se dă-dea, în cele douăsprezece ore, o singură dată, zece minute de răgaz în încăperea unde se puteau încălzi.) Și cât de stupid erau folosite cele douăsprezece ore de odihnă! În contul acestor douăsprezece ore, ei erau duși dintr-o zonă într-alta, erau aliniați în coloană, erau perchezi-ționați. În zona locativă erau introduși numaidecît într-un cort niciodată aerisit, fără ferestre, și încuiați acolo. În timpul iernii, în cort dăinuia un aer dens, umed, împutit și acru, pe care un om neobișnuit cu astfel de condiții nu l-ar fi suportat nici două minute. Zona locativă era și mai pu-țin accesibilă ocnașilor

decît zona de lucru. Nu li se permitea niciodată să meargă nici la toaletă, nici la sala de mese, nici la infirmerie. Pentru orice trebuință aveau fie un hîrdău, fie un ghișeu. Ocna stalinistă din anii 1943-1944 însemna îmbinarea a tot ceea ce era mai rău într-un lagăr cu tot ceea ce era mai rău într-o pușcărie.

Ocna țaristă, după mărturia lui Cehov(5), era mult mai puțin inventivă. Ocnașii din închisoarea Mexandrovsk (Sahalin) nu numai că puteau să iasă zi și noapte în curte și la toaletă (acolo nu era folosit hîrdăul), dar și toată ziua în oraș! Astfel încît sensul autentic al cuvîntului „ocnă” - vîslașii să fie înlănțuiți lîngă vîsle - îl înțelegea doar Stalin.

În cele douăsprezece ore de „odihnă” intra, de asemenea, controlul de dimineață și de seară al ocnașilor, care nu era o simplă verificare a nu-mărunții capetelor de vită, precum în cazul zekilor(6), ci un apel amă-nunțit, nominal cînd fiecare dintre cei o sută de ocnași trebuia, de două ori pe zi, să-și strige, fără să se poticnească, numărul, numele lui ne-suferit, prenumele și patronimicul, anul și locul nașterii, articolele, du-rata condamnării, cine l-a condamnat și cînd ia sfîrșit condamnarea; iar ceilalți nouăzeci și nouă trebuiau, de două ori pe zi, să asculte toate acestea și să se chinuiască. Tot în contul acestor douăsprezece ore se distribuia de două ori hrana: castroanele cu mîncare se împărțeau prin ghișeu și tot prin ghișeu se înapoiau. Nici un ocnaș nu avea dreptul să lucreze la bucătărie ori să transporte gălețile cu hrană. Întregul personal de serviciu era alcătuit din hoți și, cu cît mai impertinent și mai necru-țător îi escrocau pe blestemații de ocnași, cu atît mai bine trăiau ei înșiși și cu atît mai mulțumiți erau stăpînii ocnei. Aici, ca întotdeauna pe sea-ma articolului Cincizeci și Opt, coincideau interesele NKVD-ului și ale tagmei hoților.

Dar întrucît nu trebuiau să păstreze tabele pentru istorie, să se vadă că ocnașii erau exterminați și prin înfometare, conform acestor tabele lor li se cuveneau niște jalnice suplimente - vămuite de trei ori - sub formă de „rații pentru mineri” și „gratificații alimentare”. Și toate acestea se reali-zau prin ghișeu, după o lungă procedură: strigarea nominală și schim-bul castroanelor pe taloane. Și cînd, în sfîrșit, puteau să se prăvălească pe prici și să adoarmă, din nou se deschidea ghișeul, din nou începea strigarea numelor și predarea acelorași taloane pentru a doua zi (zekii simpli nu-și băteau capul cu

taloanele pentru castroane, ele erau pri-mite și predate la bucătărie de către brigadier).

Astfel, din cele douăsprezece ore de „timp liber”, de-abia mai rămîneau patru ore liniștite pentru somn.

În plus, bineînțeles, ocnașilor nu li se dădea nici un ban, nu aveau drept-tul să primească pachete, nici scrisori (în capul lor năuc, care le vîjîia neconținut, trebuia să se stingă gîndul la fosta libertate și nimic să nu mai rămîhă pe pămînt în neagra noapte polară decît munca și această baracă).

Toate acestea îi făceau pe ocnași să cedeze cu ușurință și să moară repede.

Cel dintîi alfabet vorkutean (douăzeci și opt de litere(7), pentru fiecare literă numerotarea era de la unu la o mie), prin urmare primii douăzeci și opt de mii de ocnași din Vorkuta au intrat cu toții în mormînt într-un singur an.

Este de mirare că nu într-o lună*.

În Norilsk, la uzina de cobalt nr. 25, au tras o garnitură în zonă pentru a încărcă minereu, și ocnașii s-au culcat sub tren pentru a sfîrși mai repede cu chinurile. Douăzeci și patru de oameni, ajunși la disperare, au fugit în tundră. Au fost descoperiți din avioane și împușcați, iar cada-

*Cîți ocnași credeți că se aflau în Sahalin pe vremea lui Cehov? Cinci mii nouă sute cinci persoane, erau de ajuns șase litere. Aproape la fel era și Elabastuzul nostru, însă Spassk era mai mare. Cuvîntul însuși era cumplit - „Sahalin”, dar, în realitate, nu era decît o filială, o subdiviziune de lagăr! Doar în Steplag erau douăsprezece de acest fel. Lagăre precum Steplag-ul erau zece. Socotiți cîte Sahaline.

vrele lor au fost stivuite pe platforma de adunare din lagăr.

La mina nr. 2 din Vorkuta se afla un lagăr-ocnă pentru femei. Femeile purtau numere pe spate și pe basmalele de pe cap. Ele participau la toate lucrările subterane și chiar, și chiar... depășeau planul!...*

Dar eu aud cum compatrioții și contemporanii mei îmi strigă cu mînie: oprește-te! Despre cine cutezi să ne vorbești? Da, așa este! I-au ținut acolo pentru a-i extermina, și bine au făcut! Căci erau trădători, poli-țai(8) și burgomiștri(9)! Așa le trebuie! Nu cumva îți este milă de ei?? (În acest caz, după cum se știe, critica iese din cadrul literaturii și trece în atribuțiile Organelor.) Iar acolo, femeile nu

erau decît așternuturile nem-ților! îmi strigă niște voci de femei. (Oare am exagerat eu? Se poate ca niște rusoaice să le numească așternuturi pe alte rusoaice?)

Cel mai ușor mi-ar fi să răspund cum se obișnuiește acum, „demascînd cultul”. Să povestesc despre cîteva cazuri de trimitere la muncă silnică. (De pildă, despre cele trei comsomoliste voluntare, care, pilotînd niște bombardiere ușoare, s-au speriat și, în loc să arunce bombele asupra țintei, le-au aruncat în cîmp deschis; s-au întors cu bine la bază și au raportat că și-au îndeplinit misiunea, însă pe urmă, pe una dintre ele a muștrat-o conștiința de comsomolistă și a povestit totul secretarului de comsomol al unității de aviație, tot o fată, care, bineînțeles, a raportat la Secția Specială, și cele trei fete s-au pricopsit cu douăzeci de ani de oc-nă.) Și să exclam: iată ce oameni sovietici cinstiți au fost pedepsiți de către samavolnicia stalinistă! Apoi să mă las cuprins de indignare nu din pricina samavolniciei la drept vorbind, ci din pricina erorilor fatale săvîrșite față de comsomoliști și comuniști, acum corectate într-un mod fericit.

Ar fi însă nedemn să nu examinăm problema în toată profunzimea ei.

Mai întîi despre femei, acum, după cum se știe, dezrobite, eliberate. E drept, nu de munca lor dublă, ci de cununia religioasă, de jugul disprețului social, de tirania Kabanihăi(10). Dar ce-i asta? Oare nu le-am pregătit o Kabaniha și mai cruntă, socotindu-le crimă de antipatriotism și de drept comun faptul de a dispune libere de corpul și de personalitatea lor? Și oare nu întreaga literatură universală (prestalinistă) a proslăvit iubirea eliberată de discriminările naționale? De voia generalilor și a diplomaților? Noi însă și aici am aplicat criteriul stalinist: fără Decretul Prezidiului Sovietului Suprem nu îți este permis să intri în contact cu ni-meni. Corpul tău este, înainte de toate, bunul Patriei.

Dar, întîi și-ntîi, ce vîrstă aveau ele cînd au intrat în contact cu inamicul nu pe cîmpul de luptă, ci în pat? Cu siguranță că erau femei nu mult mai în vîrstă de treizeci de ani, ba chiar și de douăzeci și cinci. Rezultă

că de la primele impresii din copilărie ele au fost educate după Octom-

* În Sahalin nu exista muncă silnică pentru femei (Cehov).

brie, în școlile sovietice și în spiritul ideologiei sovietice! Așadar, ne-am supărat pe roadele mâinilor noastre? Unora dintre fete li s-a întipărit în minte tot ceea ce noi vreme de cincisprezece ani am strigat fără istovi-re: că nu există nici o țară natală, că patria este o născocire reacționa-ră. Altora li se făcuse lehamite de puritanismul searbăd al adunărilor, mitingurilor, demonstrațiilor noastre, al filmelor fără sărutări, al dansu-rilor fără îmbrățișări. Cele din a treia categorie erau cucerite de amabili-tatea, de politețea, de acele nimicuri ale aspectului exterior al bărbatului și ale modului de a face curte, despre care nu i-a învățat nimeni pe flăcăii cincinalelor noastre și pe ofițerii care au absolvit Academia Frunze(11). În categoria a patra intrau fetele care erau pur și simplu flă-mînde, flămînde la propriu, adică nu aveau ce să mănînce. Cele din categoria a cincea poate că n-au găsit alt mijloc de salvare, a lor și a rudelor, de a nu se despărți de ele.

În orașul Starodub din regiunea Briansk, unde ajunsesem pe urmele proaspete ale inamicului în retragere, mi s-a povestit că acolo a staționat multă vreme o garnizoana de unguri, pentru a apăra orașul de par-tizani. La un moment dat, au primit ordin de transferare, și zeci de femei localnice, uitînd de orice rușine, au venit la gară și, luîndu-și rămas-bun de la ocupanți, boceau de mama focului, cum n-au bocit (a adăugat un cizmar zeflemitor) nici cînd „și-au petrecut bărbații la război”.

Tribunalul militar a intrat în Starodub cîteva zile mai tîrziu. Și, cu siguranță, au acordat atenția cuvenită denunțurilor. Și, fără îndoială, pe ca-reva dintre bocitoarele din Starodub le-a trimis la mina nr.2 din Vorkuta.

Dar cine-i vinovat de toate astea? Cine? Aceste femei? Sau noi, noi toți, compatrioți și contemporani? Ce fel de oameni am fost noi, dacă femeile-le noastre au preferat să se arunce în brațele ocupanților? Oare nu este acesta unul din nenumăratele prețuri pe care le plătim, le plătim și le vom plăti încă multă vreme pentru calea noastră comunistă, adoptată în pripă, parcursă în mare zăpăceală, fără a arunca o privire îndărăt pentru a vedea pierderile, fără a privi înainte?

Poate că toate aceste femei ar fi trebuit supuse oprobiului public (însă nu înainte de a le asculta și pe ele), poate ar fi trebuit ridiculizate fără cruțare, dar să le trimiți pentru așa ceva la ocnă? În lagărele polare de exterminare??

Păi, Stalin le-a trimis! Beria!

Nu, nu, scuzați-mă! Cei care le-au trimis, care le-au ținut acolo și le-au lichidat tronează acum în consiliile publice ale pensionarilor și veghează în continuare la moralitatea noastră. Iar noi toți? Noi auzim: „așternuturi-le nemților”, și dăm aprobator din cap. Faptul că și acum le socotim pe aceste femei vinovate este cu mult mai periculos pentru noi chiar și de-cît faptul că ele au fost condamnate la vremea lor.

— Bine, bine, dar bărbații n-au ajuns acolo degeaba?! Erau trădători de patrie și trădători sociali.

Dar și aici ne putem eschiva. Am putea menționa (și ar fi adevărat) că principalii criminali n-au rămas, de bună seamă, pe loc, în așteptarea tribunalelor și spînzuratorilor noastre. Ei s-au grăbit cum au putut spre Occident și mulți au izbutit să plece. Anchetele noastre penale de pedeapsă ajungeau la cifrele propuse pe seama mielușeilor (aici au fost de mare ajutor denunțurile vecinilor). În locuința aceluia, nu se știe de ce, au fost încartiruiți nemți, de ce l-au îndrăgit pe el? Iar acesta a cărat nemților fîn cu sania lui: colaborare directă cu inamicul*.

Astfel s-ar putea minimaliza și din nou să se pună pe seama cultului: au existat exagerări, acum sunt corectate. Totul este normal.

Dar, fiindcă am început, să continuăm.

Ce soartă au avut dascălii de școală? Acei dascăli pe care armata noastră, în timpul retragerii pline de panică, i-a părăsit cu școli și cu școlari cu tot: care pentru un an, care pentru doi, care pentru trei.

Fiindcă intendenții au fost proști, generalii incompetenți, ce trebuie să facă acum dascălii: să-i mai învețe carte pe copii ori să nu-i mai învețe? Și ce pot să facă acum copiii -nu cei care au cincisprezece ani, care pot să muncească și să se întrețină, ori să se facă partizani, ci copiii mici? Să învețe ori să piardă vremea vreo doi-trei ani pentru ispășirea greșelilor Comandantului Suprem? Nu mi-a dat tata căciulă, deci urechile pot să-mi înghețe, nu-i așa?

Nu se știe de ce, dar această problemă nu s-a pus nici în Danemarca, nici în Norvegia, nici în Belgia, nici în Franța. În aceste țări, nimeni n-a considerat că poporul, aruncat cu ușurință sub ocupație germană de către cîrmuitorii lui nesăbuiți ori în virtutea unor circumstanțe covîrșitoare, acum trebuie să înceteze de a mai trăi. În aceste țări au continuat să funcționeze și școlile, și căile ferate, și administrația locală.

Există oameni (la ei, firește) care au creierul întors cu o sută optzeci de grade. Pentru că la noi, dascălii de școală au primit scrisori anonime de la partizani: „Să nu îndrăzniți să țineți lecții! Cei vinovați vor plăti scump!” Lucrul la căile ferate a devenit, de asemenea, colaborare cu inamicul. Iar administrația locală - trădare nemaiauzită.

Toată lumea știe că un copil care a întrerupt învățătura poate să n-o mai reia ulterior. Astfel, dacă Genialul Strateg al tuturor timpurilor și po-poarelor a dat greș, ce să facă iarba în vremea asta - să crească ori să se usuce? Iar copiii, în vremea asta, să meargă sau nu la școală?

De bună seamă, totul se plătește. Din școală vor trebui scoase portretele cu mustață(12) și, poate, introduse cele cu mustăcioară(13). Bra-dul nu va mai trebui împodobit de Anul Nou, ci de Crăciun, și, cu aceas-tă ocazie (și la altă aniversare imperială în locul celei din octombrie), di-

*Să fim drepti și să nu uităm că începînd din 1946 cei din această categorie au fost rejudecați și douăzeci de ani de KTR (muncă silnică) au fost înlocuiți cu zece ani de ITL.

rectorul va trebui să cuvînteze și să proslăvească minunata viață nouă, care de fapt este proastă. Dar și înainte se țineau discursuri care pro-slăveau viața cea minunată, iar ea era tot proastă.

Cu alte cuvinte, înainte trebuia să-ți calci pe conștiință și să-i minți pe copii incomparabil mai mult, fiindcă minciuna a avut timp să se decan-teze și să se insinueze în programele de învățămînt, fiind elaborată cu meticulozitate de către metodiștii și inspectorii școlari. La fiecare lecție, fie că se potrivea ori nu se potrivea, fie că era vorba de structura orga-nismului rîmei sau de conjuncțiile subordonatoare, trebuia neapărat să îl hulești pe Dumnezeu (chiar dacă tu personal crezi în El). Trebuia să nu scapi prilejul ca să proslăvești libertatea

noastră nelimitată (chiar da-că n-ai dormit toată noaptea, așteptînd să auzi ciocănituri în ușa). Fie că citeai cu glas tare din Turgheniev, fie că plimbai bagheta pe cursul Niprului, trebuia negreșit să afurisești sărăcia din trecut și să elogiezi belșugul din prezent (cînd sub ochii tăi și ai copiilor, cu mult înainte de război mureau sate întregi, iar pe o cartelă de copil, la oraș, se dădeau trei sute de grame de pîine).

Și toate acestea nu erau socotite crimă nici împotriva adevărului, nici împotriva sufletului de copil, nici împotriva Duhului Sfînt.

Acum, însă, sub regimul provizoriu și instabil al ocupanților, trebuia să minți mult mai puțin, doar că în altă direcție, în altă direcție! — asta era problema! Iată de ce glasul patriei și creionul raikom-ului interziceau predarea limbii materne, a geografiei, aritmeticii și științelor naturale. Pentru o astfel de activitate - douăzeci de ani la ocnă!

Compatrioți, încuviințați din cap! Iată, îi conduc, însoțiți de crini, într-o baracă dotată cu hîrdău! Azvîrliți cu pietre în ei, căci i-au învățat carte pe copiii voștri!

Însă compatrioții (mai cu seamă pensionarii MVD-ului și KGB-ului, niște namile, pensionați la patruzeci și cinci de ani) se apropie de mine cu pumnii ridicați: pe cine apăr eu? pe burgomiștri!(14) pe starosti! pe tăl-maci? toate canaliile și lepădăturile?

Să ne coborîm dar, să ne coborîm și mai adînc. Am adunat prea multe lemne, privindu-i pe oameni ca pe surcele! Oricum, viitorul ne va obliga să reflectăm la cauze.

Au început să cînte Fie ca nobila mînie...,(15) - și cum să nu ți se ridice părul pe cap? Patriotismul nostru înăscut - interzis, ridiculizat, prigonit și blestemat - a fost deodată îngăduit, încurajat, proclamat sfînt, și cum să nu ne recăpătăm curajul, noi toți, rușii, să nu ne unim inimile emoțio-nate de recunoștință, și cu generozitatea firii noastre să nu-i iertăm nea-părat pe călăii noștri obișnuiți cînd se apropiau călăii din afara granițe-lor? Și apoi, înăbușind vagile îndoieli și mărinimia noastră grăbită, cu toții laolaltă să-i blestemăm cu frenezie pe trădători, acei oameni ran-chiunoși, categoric mai răi decît noi?

De unsprezece secole de cînd există Rusia, ea a cunoscut mulți duș-mani și a purtat multe războaie. Dar oare au existat mulți trădători în Rusia? Din sînul ei au ieșit mulțimi de trădători? Parcă

nu. Pare-mi-se că nici vrăjmașii nu au acuzat caracterul rus de trădare, de cameleo-nism, de infidelitate. Și toate acestea sub un regim, cum se spune, ostil poporului muncitor.

Iată însă că a izbucnit cel mai drept război, sub regimul cel mai drept, și, brusc, poporul nostru a descoperit în mijlocul său zeci și sute de mii de trădători.

De unde au apărut? Și de ce?

Poate că s-o fi reaprins din nou războiul civil, care nu a fost stins definitiv? Albgardiștii care au scăpat teferi? Nu! Am menționat mai sus că mulți dintre emigranții albi (inclusiv procletul Denikin) au luat partea Ru-siei Sovietice împotriva lui Hitler. Ei aveau libertatea de a alege și au ales astfel*.

Însă aceste zeci și sute de mii - polițai și membri ai detașamentelor de represalii, starosti și tălmaci - au ieșit cu toții din rîndul cetățenilor sovie-tici. Și printre ei erau destui tineri, care, de asemenea, au crescut după Octombrie.

Ce i-o fi determinat?... Cine sunt ei?

Ei bine, în primul rînd aceștia sunt aceia peste care și peste ale căror familii au trecut șenilele anilor Douăzeci și Treizeci. Care în valurile tul-buri ale canalizării noastre și-au pierdut părinții, pe cei apropiați și pe cei dragi. Ori cei care ei înșiși au plonjat și au ieșit la suprafață în lagăre și în exiluri, au plonjat și au ieșit la suprafață. Ale căror picioare au în-ghețat și au amortit la cozile de la ghișeele unde se predau pachete. Și cei cărora în aceste decenii crunte le-au tăiat ori le-au drămuțat cu zgîr-cenie accesul la ceea ce aveau mai scump pe pămînt, la pămîntul însuși, făgăduit, fiindcă veni vorba, prin marele Decret(16) și pentru ca-re, între altele, au trebuit să-și verse sîngele în Războiul civil. (Nimic de-a face cu vilele-proprietate inalienabilă a ofițerilor din Armata sovie-tică ori cu moșiile împrejmuite cu garduri de lîngă Moscova: asta-i pen-tru noi, asta se poate.) În plus, cei care au fost luați „pentru culesul spicelor”. Apoi cei cărora le-au luat dreptul de a locui unde poftesc. Sau dreptul de a practica meseria îndrăgită (am nimicit cu fanatism toate meseriile, dar acest lucru s-a uitat demult).

Despre toți aceștia la noi se vorbește (și de două ori mai mult – propa-gandiștii, și de trei ori mai mult - octombriștii-napostoviști(17)) cu o gri-masă disprețuitoare: „cei ofensați de puterea sovietică”, „cei

care au fost supuși represaliilor", „vlăstare de chiaburi", „specimene în care mocnește ura față de puterea sovietică".

*Ei n-au gustat împreună cu noi din anii Treizeci, și din depărtare, din Europa, le-a fost ușor să se entuziasmeze „de marea faptă de eroism patriotic a poporului rus", scăpând din vedere doisprezece ani de genocid intern.

Unul vorbește, iar celălalt încuviințează dînd din cap. Ca și cum totul a devenit limpede. Ca și cum puterea populară are dreptul să-și offenseze cetățenii. Ca și cum în asta rezidă viciul primordial, plaga principală: ofensați... în care mocnește...

Și nimeni nu vine să strige: dați-mi voie! Ei, drăcia dracului! Păi vouă, la urma urmelor, existența vă determină conștiința sau nu v-o determină? Sau v-o determină doar atunci cînd vă convine? Iar cînd nu vă convine, atunci nu trebuie să v-o determine?

Și mai știu unii la noi să vorbească cu fruntea ușor adumbrită: „Da, s-au comis unele greșeli". Și mereu această formulă impersonală, inocent-nerușinată - s-au comis, doar că nu se știe de către cine. S-ar putea crede că muncitorii, hamalii și colhoznicii sunt aceia care le-au comis. Nimeni nu are curajul să spună: partidul comunist le-au comis! Condu-cătorii sovietici inamovibili și iresponsabili le-au comis! De cine încă, în afară de cei care dețin puterea, ar mai putea fi „comise"? Să se pună totul pe seama lui Stalin? Trebuie totuși să avem și simțul umorului. Stalin a comis, dar voi, milioane, în posturi de conducere, unde ați fost?

De altfel, și erorile acestea în ochii noștri s-au dizolvat destul de repede într-o pată neguroasă, neclară, fără contur, și nu mai sunt receptate ca rod al incapacității, fanatismului și relei-intenții, toate erorile recunoscute se referă numai la faptul că unii comuniști au trimis la închisoare alți co-muniști. Dar faptul că cincisprezece-șaptesprezece milioane de țărani au fost ruinați, trimiși spre exterminare, împrăștiați prin țară fără dreptul de a-și aminti de propriii părinți și de a le rosti numele, asta, chipurile, nu ar constitui o eroare. Și toate valurile canalizării, examinate la înce-putul acestei cărți - nici asta, chipurile, n-ar fi o eroare. Iar faptul că nu am fost cîtuși de puțin pregătiți pentru războiul cu Hitler, că ne-am um-flat în pene în mod înșelător, că ne-am retras în mod rușinos, schim-bînd lozincile din mers, și că numai Ivan(18) și îndemnul „Pentru Sfînta

Rusie" i-au oprit pe nemți la Volga, nu este socotit a fi greșeala lui Stalin, ci e transformat aproape în meritul lui principal.

În două luni am cedat adversarului aproape o treime din populație, cu toate acele familii care n-au fost nimicite pe de-a-ntregul, cu lagărele de mii de oameni, care s-au împrăștiat când escorta a fugit, cu pușcăriile Ucrainei și ale Țărilor Baltice, unde încă nu se risipise fumul rafalelor care îi doborâseră pe cei cu articolul Cincizeci și Opt. Cîtă vreme puterea era de partea noastră, pe toți acești nenorociți i-am oprimat, i-am prigonit, nu i-am lăsat să muncească, i-am alungat din locuințe, i-am silit să moară. Când a ieșit la iveală slăbiciunea noastră - le-am cerut numaidecît să uite tot răul pricinuit, să uite părinții și copiii morți de foame în tundră, să uite pe cei împușcați, să uite ruinarea lor și ingratitudea noastră față de ei, să uite interogatoriile și torturile NKVD-ului, să uite lagărele foamei și să pornească de îndată la partizani, să intre în ilegalitate și să apere Patria fără să-și cruțe propria viață. (Dar noi trebuia să ne schimbăm! Și nimeni nu le dădea vreo speranță că atunci când ne vom întoarce o să ne purtăm altfel cu ei, că nu-i vom mai persecuta, nu-i vom mai alunga, nu-i vom mai băga la închisoare și nu-i vom mai împușca.)

Aceasta fiind situația, de ce să te miri mai mult: că de venirea nemților s-au bucurat prea mulți oameni? Sau încă prea puțini? (Au fost însă ca-zuri când germanii au trebuit să facă dreptate. De pildă, în cazul delato-rilor din epoca sovietică: execuția diaconului bisericii Naberejno-Nikol-skaia din Kiev, și acesta nu este un caz unic.)

Dar credincioșii? Douăzeci de ani la rînd credința a fost prigonită și au fost închise bisericile. Au venit nemții și au început să le deschidă. (Ai noștri, după nemți, s-au jenat să le închidă imediat.) În Rostov pe Don, de pildă, solemnitatea deschiderii bisericilor a stîrnit o jubilație de masă, o mare afluență de oameni, însă, pentru asta, ei trebuiau să-i afuri-sească pe nemți, nu-i așa?

Tot la Rostov, în primele zile ale războiului, a fost arestat inginerul Ale-xandr Petrovici M.-V., care a murit în celula de anchetă. Soția lui a tre-murat de frică vreo cîteva luni, așteptînd să fie și ea arestată, și numai după venirea nemților- s-a culcat liniștită: „Acum, cel puțin, o să dorm pe săturate!" Nu, ea trebuia să se roage pentru întoarcerea călăilor ei.

În mai 1943, sub ocupație germană, la Vinnița, în grădina publică de pe strada Podlesnaia (pe care la începutul anului 1939 sovietul orășenesc a împrejmuit-o cu un gard înalt, declarînd-o „zonă interzisă a Narko-matului Apărării”), au fost descoperite întîmplător niște morminte greu de observat, năpădite de iarbă deasă. Și au găsit treizeci și nouă de morminte comune, cu dimensiunile de 3x4 metri și adînci de 3,5 metri. În fiecare mormînt au găsit mai întîi un strat de veșminte aparținînd ce-lor morți, apoi cadavrele, așezate unul cu capul la picioarele celui alt. Toți aveau mîinile legate cu sfoară, toți fuseseră împușcați în ceafă cu revolvere de calibru mic. Au fost probabil împușcați la închisoare și, pe urmă, cărați noaptea și îngropați. După actele unora, care s-au păstrat, au fost recunoscuți cei condamnați în 1938 „la douăzeci de ani fără drept de corespondență. Într-o fotografie care s-a păstrat a fost imortalizată o scenă din timpul săpăturilor: locuitorii din Vinnița care au venit să privească ori să-i recunoască pe ai lor. Continuînd săpăturile, au descoperit și mai multe. În iunie au început să sape lîngă cimitirul orto-dox, lîngă spitalul Pirogov, și au descoperit încă patruzeci și două de morminte. A urmat apoi „parcul de cultură și odihnă Gorki”. Sub locurile de atracție, sub „camera rîsului”, sub estradele de jocuri și dansuri au descoperit încă paisprezece morminte comune. În total, în 95 de morminte, au găsit 9 439 de cadavre. Asta numai în Vinnița, unde le-au descoperit întîmplător. Cîte or mai fi ascunse în celelalte orașe? Și vreți ca populația care a văzut aceste cadavre să dea năvală la partizanii sovietici?

Poate că ar fi just să admitem, în sfîrșit, că o dată ce pe noi, pe mine și pe dumneavoastră, ne doare cînd suntem călcați în picioare, noi și tot ce iubim, tot astfel îi doare și pe cei călcați de noi. Poate că ar fi just să admitem, în sfîrșit, că aceia pe care noi îi nimicim au dreptul să ne uras-că. Sau nu, nu au dreptul? Ar trebui să moară plini de recunoștință?

Noi atribuim acestor polițai și burgomiștri o anume ură străveche, aproape congenitală, dar ura aceasta noi am semănat-o în ei. Ea con-stituie „deșeurile noastre de producție”. Cum spunea asta Krîlenko? „În ochii noștri, fiecare crimă este produsul unui sistem social dat”*. Al sistemului vostru tovarăși! Nu trebuie să vă uitați Doctrina!

Să nu uităm, de asemenea, că printre acei compatrioți ai noștri, care au ridicat sabia contra noastră și au rostit discursuri contra noastră, erau și oameni complet dezinteresați și care personal n-au suferit, cărora nu le-au luat nici un fel de avere (nu aveau nimic), și care personal n-au stat în lagăre, nici altcineva din familia lor, dar care de mult se sufocau din pricina sistemului nostru, din pricina disprețului față de destinul individual; din pricina persecuției convingerilor; din pricina acestui cântecel ridicol:

„Nu cunosc pe lume altă țară, Unde-atît de liber poți să fii”(19);

Din pricina închinăciunilor evlavioase dinaintea Cîrmuitorului; din pricina acelui creion agitat: haideți repede să ne înscriem la împrumut!(20) Din pricina aplauzelor care se transformă în ovații. Putem noi să admitem că acestor oameni, oameni normali, nu le ajungea aerul nostru puturos? (La anchetă, părintele Teodor Florea a fost învinuit pentru faptul că a în-drăznit să povestească, sub regimul românesc, despre mîrșăviile stali-niste. El a răspuns: „Ce puteam să spun altceva despre voi? Am spus numai ce știam. Am spus numai ce a fost.” În limbaj sovietic: să minți, să-ți calci pe conștiință și să pieri tu însuți - numai să fie în avantajul re-gimului! Dar asta, pare-mi-se, nu mai seamănă a materialism, ce spuneți?)

S-a întîmplat ca în septembrie 1941, înainte de a pleca la armată, în orașelul Morozovsk, cucerit de nemți în anul următor, eu și soția mea, tineri dascăli la început de carieră, am închiriat o locuință în aceeași curte cu alți chiriași: cuplul Bronevițki, care nu avea copii. Inginerul Nikolai Gherasimovici Bronevițki, de vreo șaizeci de ani, era un intelect-tual cu înfățișare cehoviană, foarte simpatic, liniștit, inteligent. Acum vreau să-mi amintesc fața lui prelungă, și mereu mi se pare că purta pince-nez, deși, poate că nu avea așa ceva. Și mai liniștită, și mai blîndă era soția lui - o femeie cam ofilită, cu părul de culoarea inului, cu do-uăzeci și cinci de ani mai tînără decît bărbatul, însă după comportament nu părea deloc mai puțin în vîrstă. Ne erau dragi, probabil și noi lor, mai

*Krîlenko, Za plat let (în cinci ani), GIZ, Moscova-Petrograd, 1923, p. 337.

ales prin contrast cu lacoma familie a proprietarilor noștri.

De multe ori, seara, ne așezam toți patru pe treptele pridvorului. Erau niște seri liniștite, calde, cu lună, încă nesfîșiate de vuietul avioanelor și exploziile bombelor, dar pe noi neliniștea ofensivei germane ne

năpă-dea cum năpădeau norii invizibili, dar înăbușitori, cerul alburii, tîrîndu-se spre luna mică și neajutorată. În fiecare zi la gară opreau noi și noi trenuri, îndreptîndu-se spre Stalingrad. Refugiații umpleau piața oră-șelului cu zvonuri, temeri și curioase hîrtii de o sută de ruble, pe care le scoteau din buzunare, și porneau mai departe. Ei numeau orașele ce-date, despre care încă multă vreme pe urmă Informbiuroul nu scotea o vorbă, temîndu-se să spună poporului adevărul. (Despre acele orașe, Bronevițki nu spunea „le-am cedat”, ci „le-au luat”).

Stăteam pe trepte și discutam. Noi, tinerii, eram foarte plini de viață și de neliniște pentru ea, dar, în esență, nu puteam spune despre ea nimic mai inteligent decît cele ce se scriau în ziare. Ne simțeam bine cu soții Bronevițki: spuneam tot ce gîndeam fără să observăm vreo diferență de receptare.

Ei ne priveau, fără îndoială, ca pe două exemplare ale tineretului plin de naivitate. Tocmai trecuserăm prin anii Treizeci, și parcă nici nu trăise-răm în ei. Ne-au întrebă ce amintiri avem din anii 1937-1938? Ce amin-tiri?! Biblioteca Universității, examenele, voioasele excursii sportive, se-ratele dansante, formațiile artistice de amatori și dragostea, firește, era vîrsta dragostei. Dar profesorii noștri n-au fost arestați în vremea ace-ee? Da, într-adevăr, se pare că vreo doi-trei au fost arestați. Au fost în-locuiți cu conferențieri. Dar studenți n-au fost arestați? Ne-am adus aminte: da, într-adevăr, au arestat cîțiva din anii mari. Și altceva?... Ni-mic, noi am dansat. Dar dintre cei apropiați vouă n-n-u... s-au atins de nimeni?... Nu...

Asta-i cumplit, și eu vreau să-mi amintesc cu exactitate. Dar totul a fost anume așa. Și este cu atît mai cumplit, fiindcă eu nu făceam parte din tineretul dansator și sportiv, nici dintre maniacii înțepeniți în știința și for-mulele lor. Eu manifestam un interes deosebit pentru politică încă de la vîrsta de zece ani, eram doar un mucos cînd nu-l mai credeam pe Krî-lenko și mă miram de caracterul regizat al celebrelor procese(21), dar nimic nu mă împingea să merg mai departe, să fac legătura între acele mărunte procese de la Moscova (ele păreau grandioase) și uriașa roată care se rostogolea prin țară zdrobind totul în calea ei (numărul victi-melor trecea, nu știu cum, neobservat). Mi-am petrecut copilăria stînd la coadă: la pîine, lapte, arpacaș (pe atunci nu știam ce este carnea), însă nu-mi dădeam

seama că lipsa pîinii semnifica ruinarea satelor și care era cauza acestei minări. Căci pentru noi circula altă formulă: „dificultăți temporare”. În orașul nostru mare, în fiecare noapte arestau cu nemilu-ita, dar eu nu umblam noaptea pe străzi. Iar ziua, familiile celor arestați nu aveau steaguri negre la fereastră, și colegii mei de facultate nu povesteau nimic de părinții ridicați.

În ziare totul părea senin, fără nori, și plin de optimism.

Iar tînărului îi place nespun să creadă că totul merge bine.

Acum înțeleg că pentru Bronevițki era periculos să ne povestească des-pre anumite lucruri. Totuși cîte ceva ne-a revelat bătrînul inginer, victi-mă a uneia dintre cele mai crunte lovituri ale GPU-ului. El și-a pierdut sănătatea în pușcării, a suferit mai multe condamnări și a cunoscut nu doar un singur lagăr, dar povestea cu pasiune aprinsă numai despre începuturile Djezkazganului: despre apa otrăvită cu aramă, despre ae-rul vătămător, despre crime, despre zădărnicia plîngerilor trimise la Moscova. Chiar și numai cuvîntul acesta, Djezkazgan, făcea să te treacă fiorii, ca și acele povestiri pline de cruzime. (Și? Credeți că acest Djezkazgan a schimbat cît de cît felul nostru de a recepta lumea? Cî-tuși de puțin, firește. Căci această localitate nu este aici, aproape de noi. Și cele povestite nu ne privesc, nu ni s-au întîmplat nouă. Ele nu se pot transmite. E mai lesne să nu te gîndești. Este mai lesne să uiți.)

Acolo, în Djezkazgan, cînd Bronevițki a scăpat de escortă, a venit la el actuala nevastă, pe atunci tînără domnișoară. Și acolo, în decor de sîr-mă ghimpată, s-au căsătorit. La începutul războiului, printr-o minune, erau în libertate, la Morozovsk, firește, cu buletine de identitate „deteri-orate”-(22). El lucra într-un birou de construcții prăpădit, ea era contabil.

Pe urmă, eu am fost chemat în armată. Soția mea a plecat și ea din Morozovsk. Orașelul a fost ocupat de nemți. Apoi a fost eliberat și, în-tr-o zi, soția mi-a scris pe front: „închipuie-ți, cică în Morozovsk, sub nemți, Bronevițki a fost burgomistru! Ce ticăloșie!” M-am mirat și eu și mi-am zis: „Ce mîrșăvie!”

Dar au mai trecut niște ani. Undeva, întins pe priciul întunecos al închi-sorii, prefirîndu-mi în gînd viața trăită, mi-am adus aminte de Bronevițki. Însă n-am mai găsit în mine ușurința juvenilă ca să-l condamn. L-au dat pe nedrept afară din serviciu, pe urmă i-au oferit

un serviciu nedemn de el, l-au închis, l-au schingiuit, l-au bătut, l-au sleit de puteri, i-au scuipat în față, - iar el? El trebuia să creadă că asta înseamnă progres, că viața lui toată, trupească și spirituală, și viața celor apropiați lui, și viața batjocorită a întregului popor nu au nici o importanță.

Îndărătul petecului de ceață al „cultului personalității” ce ni s-a aruncat, îndărătul straturilor de timp pe care le-am străbătut și ne-am transfor-mat (și de la un stat la altul are loc refracția și deviația razei de lumină), acum nu ne mai vedem pe noi și anii treizeci nici pe locul pe care și noi, și ei am fost, nici sub înfățișarea pe care și noi, și ei am avut-o. Acea divinizare a lui Stalin și acea credință în totul, fără rezerve și fără limite, nu au fost cîtuși de puțin proprii întregului popor, ci numai partidului, comsomolului, tineretului studios de la oraș, surogatului intelectualității (instalat în locul celei nimicite și risipite) și, în parte, micii burghezii oră-șenești (clasei muncitoare)*, care nu închideau niciodată difuzoarele radio, de la bătăile de dimineață ale orologiului din tumul Spasski(23), pînă la Internaționala, de la miezul nopții, pentru care vocea lui Levi-tan(24) a devenit vocea conștiinței lor. („În parte” -pentru că Decretele privind regimul de muncă în producție: „douăzeci de minute întîrziere” și înrobirea într-o uzină nu-și recrutaseră deloc partizani.) Exista însă și o minoritate orășenească, și nu chiar atît de mică, formată, în orice caz, din cîteva milioane, unii care smulgeau cu dezgust din priză șnurul difu-zoarelor ori de cîte ori aveau curaj, care în fiecare pagină de ziar nu ve-deau decît minciuni, de la un capăt la altul al coloanelor. Și pentru aces-te milioane ziua alegerilor era o zi de chin și de umilință. Pentru această minoritate, dictatura instaurată la noi nu era nici a proletariatului, nici a poporului, nici (pentru cine își amintește exact sensul inițial al cuvîntului) sovietică(25), ci dictatura uzurpatoare a minorității comunis-te, a cărei trăsătură distinctivă era caracterul ei deosebit de brutal.

Omenirea este aproape incapabilă să-și însușească o cunoștință în mod nonemoțional. Insensibil, în ceea ce omul a văzut ceva rău, este aproape imposibil, chiar dacă s-ar forța, să mai vadă și ceva bun. Nu totul, de la un capăt la altul, era detestabil în viața noastră și nu toate cuvintele din ziare erau minciună, dar această minoritate oprimată, hăi-tuită, împresurată de turnători recepta viața întregii țări

ca detestabilă, și tot ce scriau ziarele - ca minciuni. Să ne amintim că atunci nu existau emisiunile occidentale în limba rusă (dar și aparatele de radio existau într-un număr infim), că singurele informații cetățeanul putea să le pri-mească numai din ziarele noastre și din emisiunile oficiale de la radio, și tocmai pe acestea Bronevițki și toți cei ca el le receptau ca pe o min-ciună interminabilă și obsedantă sau ca pe o disimulare poltronă. Și tot ce se scria despre străinătate și despre pieirea irevocabilă a lumii occidentale în anul 1930, și despre trădarea socialiștilor occidentali, și despre elanul unanim al întregii Spanii împotriva lui Franco (iar în 1942 despre aspirația trădătoare a lui Nehru spre libertatea Indiei -căci asta slăbea imperiul englez - aliatul nostru), toate acestea de asemenea s-au dovedit minciuni. Propaganda plină de ură, agasantă, după siste-mul „cine nu este cu noi, acela e împotriva noastră”, n-a făcut niciodată distincție între pozițiile Mariei Spiridonova(26) și ale lui Nicolae al II-lea, ale lui Leon Blum(27) și Hitler, ale parlamentului englez și Reichstagului german. Și de ce aceste povestiri în aparență fantastice despre cărțile arse pe rug în piețele germane(28) și despre resurecția unor vechi atro-cități teutonice (să nu uităm că atrocitățile teutonice au constituit și obiectul minciunilor ziarelor rusești în plimul război mondial). Bronevițki trebuia să le distingă, să le remarce ca adevăr, și în nazismul german

*Exact din anii treizeci clasa muncitoare a devenit detașamentul principal al micii noastre burghezii, în care a intrat în întregime. Ca, de altfel, și majoritatea intelectualității sovietice.

(ponegrit aproape în aceleași expresii-limită ca mai înainte Poincare(29), Pilsudski(30) și conservatorii englezi) să recunoască un patru-ped demn de acela care un sfert de secol, absolut real, în carne și oa-se, l-a sugrumat, l-a otrăvit și sfîșiat pînă la sînge pe el însuși, și Arhipe-lagul, și orașul rus, și satul rus? Și toate acele viraje gazetărești despre hitleriști - ba întîlnirile prietenești ale bravelor noastre santinele în mîrșava Polonie(31), și întregul val de simpatie gazetărească față de acești ostași viteji împotriva bancherilor anglo-francezi, și discursurile integrale ale lui Hitler pe o pagină întreagă din „Pravda”. Ba, pe urmă, într-o singură dimineață (a doua dimineață a războiului), explozia de titluri, că toată Europa geme

disperată sub călcîiul lor - toate acestea nu au făcut altceva decît să confirme inconsecvența minciunilor gazetărești și n-ar fi putut în nici un chip să-l convingă pe Bronevițki că pe pămînt există călăi comparabili cu ai noștri, pe care el îi cunoștea de-adevăra-telea. Și dacă acum, pentru a-l convinge, i s-ar fi pus zilnic în față buletinul informativ al BBC-ului, singurul lucru de care ar mai fi putut fi convins era acela că Hitler constituie cel de-al doilea pericol pentru Ru-sia, dar în nici un caz primul, cîtă vreme Stalin era acolo. Însă BBC-ul nu i-a pus nici un buletin dinainte, iar Informbiuroul, chiar din prima lui zi de naștere, avea tot atîta credit, cît și agenția TASS. Iar zvonurile împrăștiate de refugiați nu erau nici ele din prima mîină (nu veneau nici din Germania, nici din teritoriile ocupate, de unde nu ieșise încă nici un martor viu). Din prima mîină nu era decît lagărul din Djezkazgan, și anul 1937, și foametea din 1932, și deschiaburirea, și distrugerea bisericilor. Și pe măsură ce armata germană se apropia, Bronevițki (și zeci de mii de solitari ca el) simțea că se apropie ceasul lui, acel ceas unic, irepe-tabil, la care nu mai spera de douăzeci de ani și care poate să-i revină omului doar o singură dată, din pricina vieții noastre scurte comparată cu deplasările istorice lente, acel ceas cînd el (ei) își poate declara de-zacordul cu cele ce s-au petrecut, cu cele ce s-au înfăptuit, s-au fluierat, s-au călcat în picioare în toată țara, și prin mijloace cu totul necunos-cute să-și servească țara aflată pe drumul pierzaniei, să servească renașterii unei opinii publice în Rusia. Da, Bronevițki n-a uitat nimic și nu a iertat nimic. Și nicicum n-a putut să-i fie dragă acea putere care a doborât Rusia, a adus-o în starea de mizerie colhoznică, de decădere morală și, iată, acum, la această înfrîngere militară năucitoare. Și, sufo-cîndu-se, se uita la naivii ca mine, ca noi, nefiind în stare să ne convin-gă să ne schimbăm părerile. El aștepta pe cineva, pe cineva numai pentru ca să înlocuiască puterea stalinistă! (Cunoscute inversare psi-hologică de poli: orice altceva, dar nu acesta, al nostru, atît de dezagreabil! Oare poți să-ți închipui că există pe lume cineva mai rău decît ai noștri? Trebuie să spunem că ne aflăm în regiunea Donului, iar acolo jumătate din populație îi aștepta la fel pe nemți.) Astfel, trăind toată via-ța ca o ființă apolitică, în cel de-al șaptelea deceniu al său, Bronevițki s-a hotărît să facă un pas politic. Și a acceptat să fie pus în fruntea municipalității din Morozovsk...

Acolo, cred eu, și-a dat repede seama în ce bucluc a intrat: că pentru cei veniți Rusia era ceva și mai insignifiant, și mai dezgustător decât pentru cei care plecaseră. Vîrcolacul avea nevoie numai de sucurile Ru-siei, corpul putea să piară. Noul burgomistru nu trebuia să conducă via-ța publică rusească, ci pe slugoii poliției germane. Dar el fusese instalat pe un ax, și nu-i rămînea decât - bine sau rău - să se învîrtească. Eli-berîndu-se de niște călăi, trebuia să-i sprijine pe alții. Și brusc a recu-noscut că acea idee despre patriotism, pe care o credea opusă ideii so-vietice, este contopită cu cea sovietică. Într-un mod cu neputință de în-țeles, ea a trecut ca prin sită de la minoritatea lucida care o păstrase, la majoritatea îndobitocită: au uitat cum au prigonit-o și au tras în ea cu automatele, cum au batjocorit-o, acum, iată, a devenit trunchiul principal al unui arbore străin.

De bună seamă, frica și impasul au fost însoțitorii lui (Ior). Defileul și-a schimbat locul și rămăsese doar o ieșire: moartea ori condamnarea la ocnă.

Firește, nu toți acolo erau Bronevițki. Firește, la acest scurt ospăț în tim-pul ciumei s-au adunat mulți corbi, ahtiați după putere și sînge. Dar un-de nu se adună ăștia! Ei s-au potrivit grozav și la NKVD. Așa e și Ma-mulov, și Antonov din Dudinka, și alde Poisuișapka(32) - nu poți să-ți închipui călăi mai detestabili! Și domnesc zeci de ani, și chinuiesc însu-tit poporul. Vă mai amintiți de supraveghetorul Tkaci (Partea a Treia, cap. 20)? Asta s-a aranjat bine și într-o parte, și în cealaltă.

Fiindcă am vorbit despre oraș, să nu uităm să pomenim și de sat. Mulți dintre liberalii de astăzi obișnuiesc să învinuiască satul de obtuzitate politică și conservatorism. Dar satul dinainte de război, în totalitatea lui, în majoritatea lui covîrșitoare, era lucid, incomparabil mai lucid decât orașul. El nu împărtășea cîtuși de puțin divinizarea tătucului Stalin (și nici ideea revoluției mondiale). El judeca pur și simplu normal și nu uita-se cum i-au făgăduit pămînt și cum i l-au luat. Cum a trăit, cum a mîncat și s-a îmbrăcat înainte de colhozuri și în timpul colhozurilor. Cum îi luau vițelul, oaia, ba chiar și găina din curte. Cum au pîngărit și batjocorit bisericile. În vremea aceea la sate nu prea se pomenise de radio, și nu în fiecare sat era un știutor de carte ca să citească ziarele, și toți acești Ceang-Tzo-lin(33),

MacDonald(34) ori Hitler nu erau pentru satul rus decît niște imbecili străini și inutili.

Într-un sat din regiunea Riazan, la 3 iulie 1941, niște țărani se aduna-seră lîngă fierărie și ascultau la difuzor discursul lui Stalin . Și numai ce tătucul, pînă atunci atît de dur și neînduplecat la lacrimile țăranilor ruși, a început cu voce pierită și plîngăreață: „Frați și surori!...”(35) - un țăran a replicat gîtlejului negru de hîrtie:

— A-a-a, pui de lele, dar pe asta n-o vrei tu? și a schițat spre difuzor un gest grosolan, îndrăgit de ruși, constînd în îndoirea brațului din cot și mișcarea lui în sus și în jos.

Și țăranii s-au prăpădit de rîs.

Dacă am colinda prin sate și i-am chestiona pe toți martorii, am afla zeci de mii de astfel de cazuri, poate și mai usturătoare.

Aceasta era starea de spirit a satului rus la începutul războiului și, prin urmare, a acelor rezerviști, care au băut ultima lor jumătate de litru la haltă și au dansat în țarină cu cei dragi. În plus, ne-am pricopsit și cu această înfrîngere cum rușii nu-și aduc aminte să mai fi avut vreuna. Și uriașele întinderi sătești, pînă la ambele capitale și pînă la Volga, și multe milioane de țărani au ieșit într-o clipă de sub puterea colhozurilor, și s-a dovedit - destul cu minciunile și cu fardarea istoriei! - că Repu-blicile nu vor decît independență! Satele - să fie eliberate de colhozuri! Muncitorii să scape de Decretele înrobitoare! Și dacă veneticii n-ar fi fost atît de iremediabil mărginiți și înfumurați și n-ar fi păstrat pentru Germania Mare comoda administrație de stat a colhozurilor, n-ar fi plă-nuit mîrșăvia de a transforma Rusia într-o colonie, - atunci, ideea națio-nală nu s-ar fi întors acolo unde fusese veșnic înăbușită, și este puțin probabil că am mai fi avut prilejul să sărbătorim cea de a douăzeci și cincea aniversare a comunismului rus. (Și cineva, vreodată, va trebui să povestească și despre partizani. Cum țăranii din teritoriile ocupate nu s-au dus la ei de bunăvoie. Cum, la început, ei s-au înarmat împotriva partizanilor, ca să nu le dea grînele și vitele.)

Cine își amintește marele exod al populației din Caucazul de Nord din ianuarie 1943 și cine poate să ne ofere ceva analog în istoria univer-sală? Ca populația, îndeosebi cea sătească, să plece în masă cu ina-micul înfrînt, cu străinii, numai să nu rămî-nă cu ai lor, care

erau învin-gători! Convoaie, convoaie nesfârșite prin gerurile și viscoalele năpras-nice din ianuarie!

Aici se află rădăcinile sociale ale acelor sute de mii de voluntari, care, în ciuda monstruoșității hitlerismului, au ajuns la disperare și au îmbrăcat uniforma dușmanului. Și aici avem prilejul să venim din nou cu lămuriri despre vlasoviști.

În Partea Întîi a acestei cărți, cititorul nu era pregătit să accepte tot ade-vărul (nici eu nu-l stăpînesc în întregime, se vor scrie studii speciale, pentru mine tema aceasta este colaterală). Acolo, la început, pînă cînd cititorul nu a parcurs, alături de noi, întregul itinerar al lagărelor, i-a fost prezentată doar o punere în gardă, o invitație la reflectare. Acum, după toate etapele, după toate pușcăriile de tranzit, după doborîtul copacilor și lăturile lagărelor, poate că cititorul a devenit mai îngăduitor. În Partea întîi am vorbit despre acei vlasoviști, care au pus mîna pe armă din dis-perare, ca să scape de foamea din lagărele de prizonieri, să găsească o ieșire din impas. (De altfel, și aici ar trebui să ne gîndim: dacă nemții au început să-i folosească pe prizonierii ruși numai ca necombatanți, pentru serviciile auxiliare ale armatei, în spatele frontului, și pare-se că aceasta era cea mai bună soluție pentru cei ce căutau să se salveze, atunci de ce aceștia au luat armele și au pornit frontal contra Armatei Roșii?)

Acum însă nu mai putem amîna, trebuie să vorbim și despre aceia care încă înainte de 1941 nu visau nimic altceva decît să pună mîna pe armă și să-i bată pe acești comisari roșii, cekiști și colectivizatorii! Vă amintiți ce spunea Lenin: „O clasă asuprită care nu aspiră să deprindă mînuirea armelor, să aibă arme, nu merită decît să fie tratată așa cum sunt tratați robii”*. Iată însă că, spre fala noastră, războiul sovieto-german a arătat că noi nu suntem deloc acei robi improșcați cu dispreț în toate studiile istorice liberale: nu robii au pus mîna pe sabie ca să reteze capul tătucului Stalin. (Nu erau robi nici cei din partea aceasta, care și-au îndreptat ținuta în mantaua lor de oșteni ai armatei roșii, - această formă complexă de libertate efemeră era imposibil de prevăzut din punct de vedere sociologic.)

Acești oameni, care au îndurat pe pielea lor douăzeci și patru de ani de fericire comunistă, știau încă din 1941 ceea ce nu știa nimeni în lume: că pe toată planeta și pe tot parcursul istoriei n-a existat regim

mai rău, mai sîngeros și, totodată, mai perfid și abil, decît cel bolșevic, care s-a autointitulat „sovietic”. Nici prin numărul celor martirizați, nici prin înră-dăcinare în numărul mare al anilor, nici prin perspectiva proiectelor, nici prin totalitarismul complex și unificat, nu se poate asemui cu nici un alt regim de pe pămînt, nici chiar cu cel al ucenicului de Hitler, care în acea epocă a întunecat ochii întregului Occident. Și iată că a venit vremea cînd acești oameni au intrat în posesia unei arme, și oare, acum, ei tre-buiau să se stăpînească, să lase bolșevismul să supraviețuiască, să se consolideze din nou în cruda opresiune, și de-abia atunci să înceapă lupta cu el (care nici pînă astăzi n-a început aproape nicăieri în lume)? Nu, firesc era să adopte metoda bolșevismului însuși: așa cum acesta și-a înfipt colții în trupul Rusiei, slăbită de Primul război mondial, tot așa să fie lovit și el, într-un moment identic, în Cel de al Doilea!

Încă din timpul războiului sovieto-finlandez din 1939 s-a manifestat ne-dorința noastră de a lupta. Această stare de spirit a încercat s-o folo-sească B.G. Bajanov, unul dintre adjuncții apropiați ai lui Stalin: să-i în-toarcă pe prizonierii din Armata Roșie, sub comanda ofițerilor ruși emi-granți împotriva frontului sovietic, nu pentru a lupta, ci pentru a convin-ge. Experimentul a eșuat din pricina capitulării neașteptate a Finlandei.

Cînd a început războiul sovieto-german - la zece ani după nimicitoarea

colectivizare, la opt ani după marea molimă ucraineană (șase milioane de morți, nici măcar observați de Europa vecină), la patru ani după dez-

*Lenin, Sobranie socinenii (Opere), ed. a 5-a, voi. 30, p. 153.

lănțuirea demonică a NKVD-ului, la un an după legile înrobitoare privind producția(36), și toate acestea cînd existau lagăre cu cincisprezece mi-lioane de oameni în țară și amintirea clară încă a populației vîrstnice despre viața dinainte de revoluție, impulsul firesc al poporului a fost să răsuflă și să se elibereze. Simțămîntul firesc - dezgustul față de propria putere. Și nu „i-a luat prin surprindere”, și nu „superioritatea numerică a aviației și tancurilor”(37) (fiindcă veni vorba - toate superioritățile nume-rice aparțineau RKKA) explică atît de ușor încercuirile catastrofale - cîte trei sute de mii (Bialystok, Smolensk) și șase sute cincizeci de mii de bărbați înarmați (Briansk,

Kiev), distrugerea unor fronturi întregi și retra-gerea armatelor atît de nestăvilit și atît de adînc spre interior cum n-a cunoscut Rusia în toți cei 1000 de ani și, probabil, nici o altă țară în nici un război, ci paralizia neașteptată a puterii incapabile, de care supușii au fugit, ca dinaintea unui cadavru atîrnat (Raikom-unle, gorko-murile au fost spulberate în cinci minute, și Stalin a simțit că i se taie răsu-flarea.) În 1941, această zguduire putea să meargă pînă la capăt. În decembrie 1941, șaizeci de milioane din populația sovietică de o sută cincizeci de milioane nu se mai afla sub puterea lui Stalin! Nu degeaba ordinul lui Stalin (0019, 16 iulie 1941) bătea alarma: „Pe toate(!) fron-turile există numeroase(!) elemente, care chiar aleargă în întîmpinarea inamicului și la cel dintîi contact cu el aruncă armele”. (În încercuirea de la Bialystok, la începutul lui iulie 1941, din trei sute patruzeci de mii de prizonieri, douăzeci de mii erau dezertori!) Situația i se părea lui Stalin atît de disperată, încît în octombrie 1941 i-a propus telegrafic lui Chur-chill să debarce pe teritoriul sovietic douăzeci și cinci-treizeci de divizii englezești. Ce comunist putea fi mai descurajat?

Iată starea de spirit din vremea aceea: la 22 august 1941, comandantul regimentului 436 infanterie, maiorul Kononov a declarat deschis regi-mentului său că trece la nemți, ca să intre în Armata de Eliberare, care trebuia să-l răstoarne pe Stalin, și a invitat cu el pe toți cei doritori. Nu numai că nu a întîmpinat nici o împotrivire, dar întregul regiment a ple-cat împreună cu el!

Peste trei săptămîni, Kononov a creat în partea cealaltă un regiment de cazaci voluntari (el însuși era cazac de pe Don). Cînd a sosit în lagărul de prizonieri de lîngă Moghiliov pentru recrutarea celor amatori, din cinci mii de prizonieri patru mii și-au exprimat pe loc dorința să meargă cu el, dar n-a putut să-i ia. - În lagărul de la Tilsit, în același an, jumăta-te din prizonierii de război sovietici - douăsprezece mii de oameni - au semnat o declarație că a venit timpul să transforme războiul în război civil.

N-am uitat nici mișcarea populară din Lokot, regiunea Briansk(38); crearea unei administrații autonome rusești încă înainte de venirea nemților și independent de ei, o regiune stabilă și înfloritoare alcătuită din opt raioane, cu peste un milion de locuitori. Revendicările lokotenilor erau foarte clare: guvern național rus,

administrație rusă în toate regiunile ocupate, declarația de independență a Rusiei în frontierele din anul 1938(39) și crearea armatei de eliberare sub comandă rusească.

Cu pîine și sare i-au întâmpinat pe germani și stanițele(40) cazacilor de pe Don. Căci ele nu uitaseră cum le-au măcelărit comuniștii: toți bărbații de la șaisprezece la șaizeci și cinci de ani.

În august 1941, lîngă Luga, Martînovski, student medicinist din Lenin-grad, a creat un detașament de partizani, mai ales din studenți sovietici, care își propuseseră să se elibereze de comunism. În septembrie 1941, lîngă Porhov, un detașament anticomunist identic, din studenți lenin-grădeni (din zona insulei Vasilievski) și soldați care au nimerit în încercuire, a format locotenentul Rutceiko, pînă nu demult doctorand din Le-ningrad. Însă nemții au trimis acest detașament să îndeplinească servicii auxiliare pentru unitățile lor militare. Înainte de 1941, populația URSS concepea, firește, lucrurile astfel: venirea unei armate străine în-seamnă răsturnarea regimului comunist, nici un alt tîlc pentru noi nu putea fi în această venire. Era așteptat un program politic vizînd eliberarea de sub bolșevism.

Oare de aici, de la noi - prin sihla propagandei sovietice, prin desimea armatei hitleriste - era ușor să crezi că aliații occidentali n-au intrat în acest război pentru libertate în general, ci doar pentru libertatea lor vest-europeană, doar împotriva național-socialismului, folosind cît mai bine armatele sovietice, și cu asta, basta? Oare nu era mai firesc să credem că aliații noștri erau fideli principiului libertății și nu ne vor abandona sub o tiranie și mai cruntă. .. Este adevărat că tot acești aliați, pentru care noi ne-am dat viața și în primul război mondial, și atunci au abandonat armata noastră în dezastru, grăbindu-se să se întoarcă la bunăstarea lor. Dar experiența este prea dură ca să goată fi asimilată de inimă.

Învățînd, pe bună dreptate, să nu credem nimic din propaganda sovietică, în mod firesc nu credeam nici scornelile despre dorința naziștilor de a face din Rusia o colonie, iar pe noi - robi ai nemților. O asemenea prostie nu era de conceput în creierele secolului al XX-lea. Era imposibil să crezi așa ceva pînă n-ai încercat pe pielea ta. Încă din 1942, formațiunea rusă din Osintorf a atras mai mulți voluntari decît putea să primească unitatea în curs de organizare în ținutul Smolenskului și în Bielorusia pentru protecția locuitorilor de la

sate împotriva partizanilor dirijați de la Moscova, și astfel a fost creată „miliția populară” voluntară, alcătuită din o sută de mii de oameni (de teamă, nemții au interzis-o). Chiar și în primăvara anului 1943, Vlasov a fost întâmpinat cu însuflețire generală în cele două călătorii de propagandă - cea din Smolensk și cea din Pskov. Încă și atunci populația aștepta: cînd vom avea guvernul nostru independent și armata noastră independentă? Am o mărturie din raionul Pojerevițki, regiunea Pskov, care atestă că populația țărănească avea o atitudine prietenoasă față de unitatea vlasovistă din zona aceea: această unitate nu jefuia, nu se ținea de scandaluri, purta vechea uni-formă roșească, ajuta la strîngerea recoltei, era privită ca autoritate ro-șească necolhoznică. Veneau să se înscrie în ea voluntari din populația civilă (cum se înscriau și în Lokot la Voskoboinikov). Trebuie să ne gîndim: ce nevoie îi mîna? Căci nu veneau din lagăre de prizonieri! Nemții însă interziceau vlasoviștilor să primească întăriri (n-au decît să se în-scrie la polițai). Încă din martie 1943, în lagărul de lîngă Harkov, prizo-nierii au citit manifestele despre mișcarea vlasovistă (atunci imaginară), și 730 de ofițeri au semnat cereri de aderare la armata rusă de elibe-rare - și asta după experiența a doi ani întregi de război, mulți dintre ei - eroi ai bătăliei de la Stalingrad: comandanți de divizii, comisari de regi-mente! Și trebuie să ținem seama că era un lagăr unde se dădea hrană bună. Nu disperarea flămîndului i-a determinat să semneze. (Notați ce-va caracteristic pentru obtuzitatea germană: dintre cei 730 de semna-tari, 722 nici pînă la sfîrșitul războiului nu au fost eliberați din lagăr și antrenați în activitate.) Și în 1943 - suntem martorii acelor convoaie ce veneau în urma armatei germane, șiruri de zeci de mii de refugiați din regiuni sovietice - numai să nu rămîna sub comunism.

Iau asupra mea și voi spune că poporul nostru n-ar fi valorat nimic, ar fi fost un popor de robi incurabili dacă în acest război ar fi scăpat prilejul ca măcar de departe să amenințe cu arma guvernul stalinist, ar fi scă-pat prilejul să-și agite arma și să adreseze o ploaie de înjurături Părintelui drag. Nemții au avut complotul generalilor(41), dar noi? Ge-neralii noștri superiori au fost (și au rămas pînă în ziua de azi) niște nuli-tăți, stricați moralicește de ideologia partidului și de propria cupiditate. N-au păstrat în ei spiritul național, cum se

obișnuiește în alte țări. Și nu-mai oamenii de rînd - soldații - țărani - cazacii - s-au ridicat și au lovit. Erau fără excepție oameni de rînd. Participarea fostei nobilimi din emi-grație ori a fostelor pături bogate, ori a intelectualității a fost infimă, aproape inexistentă. Și dacă această mișcare ar fi avut posibilitatea să se desfășoare liber, să ia amploare, așa cum pornise încă din primele săptămîni ale războiului, am fi avut de-a face cu o nouă răscoală de ti-pul celei a lui Pugaciov. Prin anvergura și nivelul straturilor sociale an-trenate, prin sprijinul acordat populației, prin participarea cazacilor, prin spirit - să se răfuiască pe drept cu răufăcătorii potentăți - prin caracterul stihinic al a vuietului și dîrzeniei și prin slăbiciunea conducerii. În orice caz, mișcarea aceasta a fost mult mai populară - a poporului simplu - decît toată „mișcarea eliberatoare a intelectualității de la sfîrșitul seco-lului al XIX-lea și pînă în februarie 1917, cu obiectivele ei pseudo-populare și cu roadele ei din februarie și octombrie. Dar nu i-a fost dat să se manifeste în toată amploarea, ci să piară rușinos, cu stigmatul: trădare a Patriei noastre sfinte!

Noi am pierdut gustul de a conferi evenimentelor explicații sociale.

Această practică la noi poate fi asemuită cu o tumbă: în momentul cel mai favorabil, în modul cel mai avantajos. Și pactul stalinist de prietenie cu Ribbentrop și Hitler? Dar fanfaronada lui Molotov și Voroșilov din ajunul războiului? Și, pe urmă, incapacitatea, lipsa de pregătire, incom-petența năucitoare (și fuga lașă din Moscova a guvernului), și trapele însumînd jumătate de milion abandonate în încercuire - asta nu e trăda-re de Patrie? Cu consecințe uriașe? Atunci de ce pe acești trădători îi menajăm atît în locuințele lor de pe strada Granovski?

O-o, cît de lungă! Ce lungă! Nespus de lungă ar fi acea bancă pe care s-ar așeza toți călăii și toți trădătorii poporului nostru, dacă ar fi așezați de la cei mai... pînă la cei mai...

La întrebările incomode, la noi nu se răspunde. Se tace. În loc de răs-puns, iată ce ni se strigă:

— Dar principiul?! Principiul în sine?! Are oare rusul dreptul, pentru a-și atinge obiectivele politice - care i se par juste, să admitem - să se spri-jine de brațul imperialismului german?!... Și încă în momentul cînd se află într-un război necruțător cu el?

Iată care este cu adevărat întrebarea-cheie: pentru obiective care ți se par nobile, oare este posibil să te folosești de sprijinul imperialismului german, care se află în război cu Rusia?

Astăzi toți vor răspunde în unanimitate: nu! nu! nu!

Dar atunci de unde provine vagonul german exterritorial Elveția-Suedia(42), care a făcut un ocol pe la Berlin (cum am aflat în prezent)? Toată presa, de la menșevici la cădeți, a strigat tot așa: nu! nu! Însă bolșevicii au explicat că așa ceva este posibil, că este chiar ridicol să li se reproșeze asta. Și n-a fost doar un vagon. Și în vara lui 1918 câte va-goane au expediat bolșevicii din Rusia - fie cu alimente, fie cu aur - și toate în gura nesățioasă a lui Wilhelm! Să transformăm războiul în răz-boi civil, asta a propus-o Lenin înaintea vlasoviștilor.

— Dar obiectivele? Care erau obiectivele?! Da, care? Și unde sunt acele obiective?

— Păi, era vorba de Wilhelm! Kaiseral! Micuțul kaiser! Care nu avea nimic de-a face cu Hitler! Și, apoi, în Rusia exista sau nu un guvern? Provizoriu, de fapt...

De altfel, furați de agresivitatea războinică, noi și despre kaiser, cîndva, nu scriam altceva decît „fiară”, „sîngerosul”, despre soldații kaiserului strigam neprevăzători că sfărîmă capetele pruncilor, izbindu-le de pietre. Da, bine, kaiserul, să zicem, însă mai este și Provizoriul(43): acest guvern care nu avea CEKA, nu trăgea cu revolverul în ceafă, nu trimitea în lagăre și nu băga pe nimeni cu forța în colhoz. Provizoriul nu avea nici el nimic de-a face cu Stalin.

Proportional.

Să nu vă închipuiți că i s-a frînt cuiva inima văzînd că dispar alfabetele ocnelor, nu. Pur și simplu războiul era pe sfîrșite, o astfel de sperietoare nu mai era necesară, alți polițai nu mai puteau să se formeze, era nevo-ie de forță de muncă, iar la ocnă oamenii mureau de pomană. Așadar, încă din anul 1945, barăcile ocnașilor au încetat să mai fie celule de pușcărie, ușile s-au deschis spre lumina zilei, hîrdaiele au fost cărate în locurile destinate closetelor, ocnașii au căpătat dreptul să meargă la infirmerie pe propriile picioare, iar la cantină erau duși în pas alergător pentru înviorare. Și i-au scos pe hoți, care îi devorau pe ocnași, și per-sonalul de serviciu a fost numit

din rîndul ocnașilor. Pe urmă le-au îngăduit și scrisorile, de două ori pe an.

În anii 1946-1947, frontiera dintre ocnă și lagăr a început să se șteargă destul de bine: conducerea, alcătuită mai mult din ingineri care nu prea aveau habar de politică, interesată de realizarea planului de producție, a început (în orice caz la Vorkuta) să-i transfere pe ocnașii-buni speci-alisți în lagăre obișnuite, unde din ocnă nu-i mai rămînea nimic ocnașu-lui, în afară de numărul pe care-l purta, pe de altă parte - să trimită „vitele” necalificate din lagărele ITL ca întăriri în lagărele ocnașilor.

Și uite așa nechibzuiții administratori ar fi pus în pericol marea idee sta-linistă de reînviere a ocnei, dacă, în anul 1948, lui Stalin nu i-ar fi venit la timp o nouă idee: aceea de a despărți, în general, indigenii GULAG-ului. De a-i separa pe hoți și pe cei de drept comun - socialmente apropiați, de cei condamnați în baza articolului Cincizeci și Opt – social-mente incurabili.

Totul făcea parte din proiectul încă și mai grandios care se numea întă-rirea Spatelui Frontului (din titlu se observă că Stalin se pregătea în ve-derea unui război apropiat). Au fost create Lagărele speciale*, cu un statut aparte, puțin mai blînde decît ocna la început, dar mai aspre decît lagărele obișnuite.

Pentru a le deosebi s-au gîndit să nu denumească aceste lagăre după localități, ci să le dea niște nume fantastic-poetice. Așa cu apărut: Gor-lag (Gornîi lagher - Lagărul minelor) în Norilsk, Berlag (Beregovoi la-gher - Lagărul de pe țarm) pe Kolîma, Minlag (Mineralnîi... - Lagărul mi-neralelor) pe Iuta, Recilag (Recinoilag — Lagărul dintre rîuri) pe Peciora, Dubrovlag (Lagărul din pădurea de stejar) în Potma, Ozioiiag (dintre lacuri) în Taișet, Steplag (din stepa), Pesceanlag (al nisipurilor) și Luglag (din luncă) în Kazahstan, Kamîșlag (dintre trestii) în regiunea Kemerovo.

Prin lagărele ITL au început să circule zvonuri sumbre, că Cincizeci și Optii vor fi expediați în Lagărele speciale de extenninare. (Nici execu-tanților, nici victimelor nu le-a trecut, bineînțeles, nici o clipă prin cap că pentru aceasta poate este nevoie de o sentință nouă, specială.)

*Compară anul 1921 - Lagărele cu Destinație Specială.

Se muncea pe rupte la URC și la secțiile cekiste operative. Se întocmeau liste misterioase, care erau duse undeva pentru punere de acord. Apoi au fost trase lungile garnituri ale trenurilor roșii, au apărut compa-niile escortei viguroase a epoleților roșii(44) cu automate, cîini și cio-cane de lemn, și dușmanii poporului, strigați după listă, erau inevitabil și implacabil scoși din barăcile încălzite, pentru a pomi în convoi într-o călătorie lungă.

Dar nu erau scoși toți Cincizeci și Optii. Abia pe urmă, judecînd după cunoscuți, deținuții și-au dat seama pe cine au lăsat laolaltă cu dreptul comun în insulele ITL: i-au lăsat pe 58-10 curați, adică propaganda anti-sovietică simplă, cu alte cuvinte cea solitară, care nu se adresa nimănui, nu avea legături cu nimeni, propagandă plină de abnegație. (Și cu toate că era aproape imposibil să-ți închipui astfel de propagandiști, milioane dintre ei au fost înregistrați și lăsați în vechile insule GULA-Goviste.) Însă dacă agitatorii erau cîte doi sau trei, dacă erau cît de cît dispuși să se asculte sau să se strige unul pe celălalt, ori să alcătuiască un cor - ei aveau și adaosul 58-11, „paragraful pentru grup” și ca plămadă a organizațiilor antisovietice, erau trimiși acum în Lagărele speciale. Se înțelege de la sine că mergeau acolo trădătorii de Patrie (58-1a și b), naționaliștii și separatiștii burghezi (58-2), agenții burghe-ziei mondiale (58-4), spionii (58-6), diversioniștii (58-7), teroriștii (58-8), sabotorii (58-9) și sabotorii din economie (58-14). Aici încăpeau comod acei nemți prizonieri de război (Miulag) și japonezi (Oziorlag) pe care intenționau să-i țină și după anul 1948(45).

În schimb, în lagărele. ITL rămîneau nondenunțătorii (58-12) și complicii inamicului (58-3). Dimpotrivă, ocnașii, condamnați anume pentru cola-boraționism cu dușmanul, erau duși acum în Lagărele speciale, împreună cu ceilalți.

Această separare avea o semnificație și mai profundă decît am descri-s-o noi. După nu știu ce indicii neștiute rămîneau în ITL ba trădătoarele cu condamnări de douăzeci și cinci de ani (Unjlag), ba, pe ici, pe colo, lagăre întregi cu Cincizeci și Opti, inclusiv vlasoviști și polițai - nu Lagă-re speciale, fără numere, dar cu un regim crunt (de pildă, Krasnaia Glinka de la cotul Volgăi lîngă Samara; lagărul Tuim, în raionul Șira din Hakassia; cel din Iujuo-Sahalinsk). Aceste lagăre

se dovediseră a avea un regim extrem de dur și nu se trăia mai ușor în ele decât în Lagărele speciale.

Și pentru ca Marea împărțire a Arhipelagului, odată făcută, să nu ajungă din nou la confuzie, s-a stabilit, începînd din anul 1949, că fiecă-re indigen proaspăt venit din libertate, în afară de sentință, mai primește și o hotărîre (a KGB-ului regional și a procuraturii) pentru dosarul peni-tenciar: în care lagăre să fie ținut permanent acest iedut.

Așa cum un grăunte moare pentru a da o plantă, tot așa din grăuntele ocnei staliniste au răsărit Lagărele speciale.

Garniturile trenurilor roșii, străbătînd diagonalele Patriei și ale Arhipelagului, au transportat un nou contingent.

Iar pe Inta și-au dat seama și, pur și simplu, au mînat această turmă de la o poartă la alta.

Cehov se plîngea că la noi nu există o „definiție juridică a ocnei și a ros-tului ei”.

Dar asta se întîmpla încă în civilizatul secol al XIX-lea! La jumătatea ce-lui de al XX-lea, secolul cavernelor, noi nu avem nevoie să înțelegem și să definim. Dacă Tătucul a hotărît că va fi așa - asta-i toată definiția.

Și noi dăm din cap aprobator.

Capitolul 2

ZEFIRUL REVOLUȚIEI

N-AȘ FI CREZUT niciodată, la începutul sorocului pedepsei mele, des-curajat de lungimea lui dezolantă, demoralizat de întîia cunoștință cu lu-mea Arhipelagului, că sufletul meu se va descovoia. Că, o dată cu anii, ridicîndu-mă, fără măcar să-mi dau seama, pe piscul invizibil al Arhipe-lagului, ca pe Mauna-Loa din Hawaii, voi privi de acolo absolut liniștit depărtările Arhipelagului și poate chiar marea schimbătoare mă va atra-ge cu scînteierile ei.

Jumătate din soroc am petrecut-o pe o insuliță aurită, unde pușcăriași-lor li se dădea mîncare și apă, erau ținuți la căldură și curățenie. Pentru toate astea, în schimb, li se cerea puțin: să șadă douăsprezece ore la masa de scris și să fie pe placul șefilor.

Iată însă că, brusc, eu am pierdut plăcerea de a mă crampona de aces-te avantaje. Sesizasem un nou tîlc în viața de pușcăriaș. Privind înapoi, acum mi se păreau jalnice sfaturile deținutului cu

repartiție specială de la Krasnaia Presnia; „Să evitați cu orice preț muncile comune”(1). Prețul plătit de noi mi s-a părut nepotrivit cu ceea ce am cumpărat.

Închisoarea a dezlegat în mine capacitatea de a scrie, și acum acordam acestei pasiuni tot timpul, încetînd să mă mai preocup de munca ofici-ală. Mai important decît untul și zahărul de acolo pentru mine era faptul de a mă îndrepta din șale, de a-mi dezdoi coloana vertebrală.

Și pe cîțiva dintre noi „ne-au îndreptat” cu un convoi într-un Lagăr speci-al.

Călătoria noastră într-acolo a durat mult — trei luni (în secolul al XIX-lea, călare, ajungeai mai repede). Călătoria a durat atît de mult, deoa-rece drumul acesta a devenit, într-un fel, o perioadă din viața noastră. Cred că în acest răstimp mi-am schimbat chiar caracterul și concepțiile.

Călătoria noastră a fost veselă, plină de însuflețire și de mare însemnă-tate. Fețele noastre erau mîngîiate de zefirul proaspăt și înviorător al ocnei și libertății. Din toate părțile veneau oameni, se adunau cazuri ca-re ne convingeau că dreptatea este de partea noastră! A noastră! A noastră! Și nu de partea judecătorilor și temnicerilor noștri.

Cunoscuta închisoare Butîrki ne-a întîmpinat cu un urlet sfîșietor de fe-meie care răsuna de la o fereastră, probabil de la fereastra unei celule individuale: „Săriți! Ajutor! Mă omoară! Mă omoară!” Și urletul s-a între-rupt în palmele gardienilor.

În „gara” Butîrki ne-au amestecat cu novicii condamnați în anul 1949. Toți aveau niște condamnări bizare: nu decari obișnuiți, ci sferturi. Cînd la numeroasele apeluri trebuiau să declame data cînd lua sfîrșit sorocul lor, asta suna a batjocură: „Octombrie o mie nouă sute șaptezeci și pa-tru!”, „februarie o mie nouă sute șaptezeci și cinci!”

Părea imposibil să execuți o asemenea condamnare. Trebuia să-ți pro-curi clește ca să tai sîrma ghimpată.

Aceste condamnări de douăzeci și cinci de ani creau o nouă calitate în lumea deținuților. Puterea a slobozit asupra noastră tot ce i-a stat în pu-tință. Acum pușcăriașii aveau cuvîntul, un cuvînt liber,

nestînjenit, nea-menințat, acel cuvînt pe care nu l-am avut niciodată și care este atît de necesar pentru elucidare și coeziune.

Ne aflam deja în vagonul pușcăriașilor cînd de la difuzorul gării Kazan din Moscova am auzit despre izbucnirea războiului din Coreea. Chiar în prima zi, înainte de prînz, pătrunzînd cu zece kilometri prin solida linie de apărare a sud-coreenilor, nord-coreenii susțineau sus și tare că au fost atacați. Cel mai nerod soldat care a făcut frontul putea să-și dea seama că atacatorul a fost acela care a înaintat în prima zi.

Războiul din Coreea a stîrnit mare interes printre deținuți. Iar noi, neli-niștiți, ceream furtună!(2) Căci fără furtună, căci fără furtună, fără furtună eram condamnați la o moarte lentă!...

Dincolo de Riazan, răsăritul roșu al soarelui izbea cu atîta putere prin ferestrele oarbe ale „vagon-zeck” –ului(3), încît tînărul soldat din es-cortă, în coridor, în fața grilajului nostru, a închis ochii din pricina luminii.

Escorta era ca toate escortele: ne-au înghesuit cîte cincisprezece în compartiment, ne hrăneau cu scrumbie, dar, ce-i drept, ne aduceau și apă și ne slobozeau la budă seara și dimineața, și nu aveam ce discuta cu ei, cînd acest flăcău a scăpat nechibzuit, și chiar fără pic de răutate, că noi suntem dușmani ai poporului.

A fost ca o explozie! Numaidecît din compartimentul nostru și din cel vecin au început să-l bombardeze:

— Noi suntem dușmani ai poporului, dar de ce oamenii din colhozuri nu au ce mîncă?

— Tu ești de la țară, se vede pe fața ta, te pomenești că te reangajezi, să rămîi dulău de pază, nu te mai întorci să muncești pămîntul?

— Dacă suntem dușmani, de ce vopsiți dubele?(4) De ce nu ne cărați în vîzul lumii?

— Eh, feciorule! Am avut și eu doi ca tine, și nu s-au mai întors de la război, iar eu sunt dușman, hai?

Ceva asemănător nu se mai auzise de multă-multă vreme prin grilajele noastre! Noi nu strigam decît lucruri foarte simple, foarte evidente, ca să poată fi combătute.

În ajutorul flăcăului, care se zăpăcise, a sărit sergentul-reangajat, dar nu a băgat pe nimeni la carceră, n-a notat nici un nume, doar a

încercat să-și ajute soldatul să se apere. Și în asta noi am sesizat semnele unor vremuri noi, deși - ce timpuri „noi” în anul 1950!, nu, erau semnele acelor relații noi din lumea penitenciară, care s-au creat prin soroacele noilor condamnări și prin noile lagăre politice.

Disputa noastră începuse să capete aspectul unei adevărate competiții de argumente. Băieții se uitau la noi și nu mai îndrăzneau să numească dușman al poporului pe nimeni din acest compartiment și nici din cel vecin. Ei încercau să ne spună ceva luat din ziare, de la învățămîntul politic, dar au simțit -nu cu mintea, ci cu auzul - că vorbele lor sună fals.

— Uitați-vă băieți! Uitați-vă pe fereastră! le-a zis cineva dintre noi. Iată în ce hal ați adus Rusia!

Dincolo de fereastră se întindea o țară atît de sărmană, cu case aple-cate într-o rîină, acoperite cu paie putrede, o țară zdrențăroasă, mizera-bilă (era pe drumul spre Ruzaevka pe unde nu treceau străinii), încît, dacă Batu-han ar fi văzut-o atît de prăpădită, n-ar mai fi avut poftă s-o cucerească.

În gara Torbeevo, mică și liniștită, a trecut pe peron un bătrîn încălțat cu opinci. O țarancă bătrînă s-a oprit în fața ferestrei noastre al cărei cadru era coborît și, prin grilajul ferestrei și prin grilajul interior, ne-a privit în-delung, cu privirea fixă, cum stăteam înghesuiți pe cușeta de sus. Ne privea cu acea privire de cînd lumea, cu care poporul nostru i-a privit întotdeauna pe nenorociți. Pe obraji ei alunecau încet lacrimile. Stătea nemișcată și ne privea de parcă fiul ei se afla printre noi. „Nu-i voie să privești, măicuță”, i-a zis, aproape cu blîndețe, soldatul din escortă. Nici măcar n-a întors capul. Lîngă ea se afla o fetiță de vreo zece ani cu panglici albe în cosițe. Ne privea severă și chiar prea tristă pentru vîrsta ei, cu ochisorii larg deschiși și fără să clipească. Ne privea astfel, încît cred că ne-a fotografiat pentru vecie. Trenul a pornit încet, bătrîna a ri-dicat degetele negre și cu osîrdie, fără grabă, a făcut de cîteva ori spre noi semnul crucii.

Într-o altă gară, o fată în rochie cu buline, foarte degajată și netemătoare, a venit aproape de fereastra noastră și a început să ne întrebe cu vioiciune ce articol avem, care este durata pedepselor. „Șterge-o de aici!” a strigat la ea soldatul de pe platforma vagonului. „Ce-o să-mi faci? Și eu sunt de-a lor! Uite, ține un pachet de țigări, dă-l băieților!” și a scos pachetul din poșetă. (Ne-am dat repede

seama: fata era o fostă pușcăriașă. Cîte dintre ele, care colindau libere, și-au făcut „studiile” în Arhipelag!) „Șterge-o! Te arestez!” a zis, sărind din vagon, adjunctul șe-fului gărzii. Ea s-a uitat cu dispreț la fruntea lui de reangajat. „Du-te-n mă-ta, căcăciosule!” Ne-a ridicat moralul: „Băieți, băgați-i o țeapă-n cur!” Și s-a îndepărtat plină de demnitate.

Uite așa călătoream, și nu cred că escorta se simțea escortă a poporului. Mergeam și ne aprindeam tot mai mult la gîndul că dreptatea era de partea noastră, că întreaga Rusie este cu noi și că se apropie vre-mea să sfîrșim, să sfîrșim cu această instituție.

La închisoarea de tranzit din Kuibîșev, unde ne-am bronzat mai mult de o lună, ne așteptau de asemenea tot felul de minuni. Într-o zi, pe neașteptate, din fereastra celulei vecine au răsunat țipetele isterice, ca din gură de șarpe, ale unor bandiți (la ei și vaietele sunt, nu știu cum, mai stridente, detestabile): „Săriți! Ajutor! Ne caftesc fasciștii! Ne omoa-ră fasciștii!”

Iată ceva nemaivăzut! „Fasciștii” îi bat pe hoți și bandiți? Înainte era în-totdeauna invers.

Însă curînd s-a efectuat o nouă sortare a celulelor și am aflat că deo-camdată nu e nici o minune. Este doar prima rîndunică: Pavel Baraniuk - pieptul ca o piatră de moară, brațele ca două trunchiuri de copac, gata mereu pentru o strîngere de mîină, dar și pentru o lovitură, măsliniu la față, nas acvilin, semănînd mai degrabă a gruzin decît a ucrainean. Era ofițer de front. Cu o mitralieră antiaeriană a susținut un duel cu trei „Messer”-e (5). L-au propus să fie făcut Erou al Uniunii Sovietice, dar a fost respins de Secția specială. A fost trimis în batalionul disciplinar și s-a întors cu decorații. Acum are de executat zece ani, după noile con-cepții - „o pedeapsă de copil”.

Începuse ostilitățile cu hoții încă de cînd plecase de la închisoarea din Novograd-Volînski, și ajunsese la bătaie cu ei. Acum ședea în celula vecină, pe priciul superior, și juca pașnic șah. Toată celula era populată cu Cincizeci și Opti, însă administrația le-a trimis doi pungași. Trăgînd neglijent dintr-o țigaretă „Belomorkanal” și ducîndu-se să-și „curețe” lo-cul legitim pe prici, lîngă fereastră, Clonț-Aurit n-are ce face și începe să glumească: „Știam eu că iar ne-au băgat la bandiți!” Naivul Veliev, care încă nu-i cunoștea cum trebuie pe hoți, a vrut să-i încurajeze: „Da de unde, noi suntem Cincizeci și Opti. Dar

tu?" „Eu sunt delapidator, om de știință!" Alungînd doi inși, cei doi hoți și-au aruncat boccelele lor pe locurile legitime și au pornit-o de-a lungul celei să inspecteze bocce-lele celorlalți și să caute gîlceavă. Și Cincizeci și Optii - nimic! - ei nu erau novici, nu se împotriveau. Șaizeci de bărbați au așteptat răbdători pînă se vor apropia de fiecare ca să-l jefuiască. Există parcă ceva fas-cinant în această impertinență a pungașilor, care nu admit să li se opună rezistență. (În plus, știau că șefii sunt întotdeauna cu ei.) Baraniuk continua, chipurile, să mute figurile pe tabla de șah, dar începuse deja să-și rotească ochii mari, amenințatori și chibzuia cum să se bată. Cînd unul dintre hoți s-a oprit în fața lui, cu piciorul care îi atîrna, balansîndu-l, l-a izbit cu toată puterea în bot, a sărit jos, a înhățat capacul de lemn, gros, al hîrdăului și l-a trăsnet cu el în cap pe cel de-al doilea bandit. Și s-a pus să-i lovească pe rînd, cînd pe unul, cînd pe altul, cu capacul, pînă ce acesta s-a făcut fărîmițe și n-a mai rămas decît ar-mătura din bare de fier, groase de patruzeci de milimetri, în formă de cruce. Bandiții au făcut apel la milă, și nu putem să nu recunoaștem că în vaietele lor era și umor, nu lăsa să le scape partea comică: „Ce faci, omule? Ne bați cu crucea!" „Tu ești un zdrahon, vrei să nenorocști un om!" Însă știindu-i cîte parale fac, Baraniuk îi lovea mai departe, și atunci unul dintre hoți s-a repezit să strige la fereastră: „Săriți! Ne omoară fasciștii!"

Bandiții n-au uitat bătaia asta, de cîteva ori, pe urmă, l-au amenințat pe Baraniuk: „Miroși a hoit! O să călătorim împreună!" Dar nu l-au mai ata-cat.

Curînd și celula noastră a avut o ciocnire cu cîinii. Ne aflam la plimbare, care era combinată cu buda. Supraveghetoria a trimis un cîine să-i scoată pe ai noștri de la toaletă. Acesta i-a scos, însă aroganța lui (față de „politici", bineînțeles) l-a indignat pe tînărul și nervosul Volodia Gher-șuni, care numai ce fusese condamnat. Acesta îl pune la punct. Cîinele îl doboară pe flăcău cu un pumn. Înainte Cincizeci și Optii ar fi înghițit asta fără să crîcnească. Acum însă, Maxim-Azerbaidjanul (care și-a ucis președintele de colhoz) a aruncat în cîine cu o piatră, iar Baraniuk i-a trîntit un pumn în falcă. Acesta l-a atins pe Baraniuk cu șîsul (aju-toarele supraveghetorilor poartă cuțite, nu-i ceva neobișnuit) și a fugit sub protecția gardienilor. Baraniuk - după el. Atunci ne-au băgat pe toți, la repezeală, în

celulă. Au venit ofițerii închisorii să clarifice cine a înce-put și să-i sperie cu noi condamnări pentru banditism (pe emvediști(6) îi doare întotdeauna inima pentru cîinii lor dragi). Baraniuk, sîngerînd, a ieșit singur în față. „I-am bătut pe aceste scîrnăvii și o să-i bat cîte zile oi avea!" Cumătrul(7) pușcăriei ne-a prevenit că noi, contrarevoluționarii, nu avem de ce să fim mîndri, și ar fi mai bine să ne punem lacăt la gură. Numaidecît a sărit Volodia Gherșuni(8), aproape încă un copil, luat din clasa a X-a. Nu era omonimul, ci un nepot mai îndepărtat al acelui Gherșuni(9) care a fost șeful grupului de luptă al eserilor. „Noi nu suntem contrarevoluționari! A început el să strige cu voce pițigăiată de adolescent. Asta a trecut. Acum suntem din nou re-vo-lu-ți-o-nari! Doar că împotriva puterii sovietice!"

Grozav, extraordinar! Am trăit s-o vedem și pe asta! Cumătrul închisorii se strîmbă, se încruntă, înghite totul. Nu bagă pe nimeni la carceră, ofi-țerii-temnicheri pleacă repede cu coada între picioare.

Care va să zică, se poate trăi așa în pușcărie? Să te bați? Să-ți arăți colții? Să spui în gura mare ceea ce gîndești? Cîți ani am suferit într-un mod atît de absurd! Nu degeaba se spune că e bine să-l bați pe cel ca-re plînge. Noi am plîns, și am fost bătuți!

Acum, în aceste lagăre legendare unde ne transportă, unde vom purta numere, ca la naziști, dar unde nu vor mai fi, în sfîrșit, decît politici, purificați de mîzga celor de drept comun, poate, acolo, vom începe o astfel de viață? Volodia Gherșuni — ochi negri, față ascuțită, de o paloare mată, spune cu speranță: „Cînd vom ajunge în lagăr, o să vedem cu ci-ne mergem!". Ce băiat nostim. El crede în mod serios că acolo va găsi acum o discordanță multinuanțată între partide, discuții, programe, întîl-niri conspirative? „Cu cine să ne aliniem!" Ca și cum ne-ar fi lăsat această opțiune. Ca și cum n-ar fi hotărît pentru noi, în fiecare republi-că, cei care repartizau arestările și alcătuiau listele convoaielor de trimis în lagăr.

În lungă, foarte lungă noastră celulă - un fost grajd de cai, unde în loc de două rînduri de iesle au fost instalate două rînduri de priciuri suprae-tajate; în pasajul dintre ele - niște stîlpi, făcuți din trunchiuri strîmbe, sprijină acoperișul vechi, să nu se prăbușească; ferestruicile, de-a lun-gul peretelui, sunt tipice pentru un grajd, să împiedice punerea finului în afara ieslelor (în plus aceste ferestruici sunt prevăzute cu botnițe), - în celula noastră, deci, se aflau cam o

sută douăzeci de inși. Pe cine nu găseai aici? Mai mult de jumătate erau din Țările Baltice, oameni fără carte, țărani simpli. În Țările Baltice se desfășura o a doua epurare. Erau arestați și deportați toți care nu consimțeau să intre de bunăvoie în colhoz, sau exista numai bănuiala că n-or să vrea. Pe urmă destui ucrainenii din Ucraina de Vest(10) - membri ai OUN*. Cei care i-au găzduit o noapte și cei care le-au dat o dată să mănânce. Apoi din RSFSR - mai puțini novici, mai mulți recidiviști. Și, firește, un anumit număr de străini.

Pe toți ne duc în aceleași lagăre (vom afla de la dispecer că în Steplag -Lagărul din stepă). Îi privesc cu atenție pe cei cu care soarta m-a adus laolaltă și mă căznesc să-i studiez în profunzime.

Foarte apropiați inimii mele sunt estonienii și lituanienii. Deși suntem, și eu, și ei, în aceeași situație, mi-e atât de rușine de ei, de parcă eu i-am condamnat. Neprihăniți, harnici, oameni de cuvânt, cuviincioși - oare de ce au fost și ei tîrîți spre măcinare sub aceleași blestемate pietre de moară? N-au făcut nimănui nici un rău, trăiau în pace, aveau o rînduială și o moralitate mai bune decît ale noastre, și iată - sunt vinovați că trăiesc la doi pași de noi și ne despart de mare.

„E rușinos să fii rus !" a exclamat Herzeu cînd noi am sugrumat Poloni-a(11). E de două ori mai rușinos să fii sovietic, față de aceste popoare pașnice, neajutorate.

Față de letoni, atitudinea mea este mai complexă. Există aici un fel de fatalitate. Căci ei singuri au semănat asta(12).

Dar ucrainenii? Am încetat demult să mai spunem „naționaliștii ucraineni", spunem doar „banderoviștii"(13), și cuvîntul acesta a devenit la noi atît de injurios, încît nimeni nu se mai gîndește să clarifice esența lucrurilor. (Mai spunem și „bandiții", potrivit acelei reguli asimilate la noi că toți oamenii care ucid pentru noi- sunt „partizani", iar cei care ne ucid pe noi sunt „bandiți", începînd cu țăranii din gubernia Tambov, în anul 1921(14)).

Iar esența lucrurilor constă în faptul că deși cîndva, în perioada Rusiei Kieviene(15), noi constituiam un popor unic, de atunci însă el a fost sfîr-tecat, și veacuri de-a rîndul viețile, obiceiurile și limbile noastre au mers anapoda. Așa-numita, „reunificare"(16) a fost o încercare dificilă, deși,

*Organizația naționaliștilor ucraineni.

poate, sinceră a unora de a reveni la frăția de odinioară. Însă, de atunci, am cheltuit prost trei secole întregi. În Rusia n-au existat oameni politici care să cumpănească la căile de reînfrățire a ucrainenilor și rușilor, și la modalitățile de ștergere a cicatricei care îi desparte. (Căci dacă n-ar fi existat această cicatrice, nu s-ar fi format, începând din primăvara anului 1917, comitetele ucrainene și pe urmă Rada(17). De altfel, în timpul re-voluției din februarie, s-a cerut numai federație, nu-i trecea nimănui prin gând să se separe. Această sciziune cumplită își are începuturile în anii comunismului.) Înainte de venirea lor la putere, bolșevicii au abordat problema fără nici o dificultate. În „Pravda” din 7 iunie 1917, Lenin scria că bolșevicii con-sideră Ucraina drept „cotropire a țărilor și capitaliștilor ruși”. Acestea le-a scris în momentul când exista Rada Centrală. Iar la 2 noiembrie 1917 a fost adoptată Declarația drepturilor popoarelor Rusiei. Doar nu în glumă, doar nu pentru a le amăgi au declarat că popoarele Rusiei au dreptul la autodeterminare pînă la separare? O jumătate de an mai tîr-ziu, guvernul sovietic ruga Germania kaiserului să ajute Rusia Sovietică la încheierea păcii și stabilirea frontierelor exacte cu Ucraina, și la 14 iunie 1918 Lenin a semnat o astfel de pace cu hatmanul Skoropad-ski(18). Prin aceasta el a arătat că s-a împăcat definitiv cu separarea Ucrainei de Rusia, chiar dacă Ucraina ar deveni monarhie!

Dar ce bizar! De-abia au căzut nemții înfrinți de Antantă (ceea ce nu pu-tea să influențeze principiile atitudinii noastre față de Ucraina!), că după ei a căzut și hatmanul, iar slăbuțele forțe bolșevice s-au dovedit superi-oare forțelor lui Petliura(19). Bolșevicii au trecut numaidecît frontiera, pe care ei înșiși o recunoscuseră, și au impus fraților consangvini puterea lor. Este adevărat, încă vreo cincisprezece - douăzeci de ani pe urmă, în mod stăruitor și chiar cu forța au cîntat pe coarda limbii (mova) ucrainene, sugerîndu-le că ei sunt absolut independenți și se pot separa de noi oricînd doresc, însă, de îndată ce ei au vrut să facă asta la sfîrșitul războiului, au fost declarați „banderoviști”, au început să fie vînați, schingiuiți, executați și expediați în lagăre. („Banderoviștii”, ca și „petliu-roviștii”, sunt aceiași ucraineni care nu doresc putere străină. Aflînd că Hitler nu le aduce libertatea promisă, ei au luptat și împotriva lui Hitler, pe toată durata războiului, însă noi trecem asta sub tăcere, este un

lucru tot atît de dezavantajos, ca și insurecția din Varșovia din anul 1944(20).)

De ce ne irită atît de mult naționalismul ucrainean, dorința fraților noștri de a vorbi și de a face educație copiilor, și de a-și scrie firmele în limba lor? Chiar Mihail Bulgakov(21) (în Garda albă) s-a lăsat, în această pri-vință, antrenat de un simțămînt fals. O dată ce nu ne-am contopit defini-tiv, o dată ce suntem deosebiți în ceva anume (este de ajuns faptul că acest lucru este simțit de ei, minoritatea), — ne doare, nu? dar din mo-ment ce-i așa? Din moment ce a fost scăpat prilejul, și a fost scăpat, orice s-ar zice, în anii '30 și '40, de vreme ce s-au agravat lucrurile nu sub regimul țarist, ci sub comuniști! - de ce ne irită atît de mult dorința lor de a se separa? Ne pare rău de plaja din Odessa? De fructele din Cerkassî.

Mă doare să scriu despre așa ceva: elementul ucrainean și cel rus la mine sunt unite și în sînge, și în inimă, și în gînduri. Însă marea expe-riență a relațiilor prietenești pe care le-am avut cu ucrainenii în lagăre mi-a revelat cît de mult îi durea pe ei. Generația noastră nu va scăpa fă-ră să plătească pentru greșelile generațiilor mai vîrstnice.

Să bați din picior și să strigi „acest lucru e al meu!” este calea cea mai simplă. Incomparabil mai greu este să rostești: „Voi, care vreți să trăiți - trăiți!” Oricît ar părea de uimitor, nu s-au adevărit prorociile învățăturii înaintate că naționalismul va dispărea. În secolul atomului și al ciberneticii, Dumnezeu știe de ce, el a înflorit. Și se apropie sorocul, ne place ori nu, să plătim toate polițele pentru autodeterminare, pentru indepen-dență, să le plătim noi înșine, nu să așteptăm pînă vom fi arși pe rug, înecați ori decapitați. Nu prin imensitatea teritoriului, nici prin numărul popoarelor supuse trebuie să demonstrăm că suntem o mare națiune, ci prin măreția faptelor noastre. Și prin adîncimea arăturii pămîntului ce ne va rămîne după ce îl vom da înapoi pe al celor care nu vor să trăias-că laolaltă cu noi.

Cu Ucraina va fi extrem de dureros, însă trebuie să știm care este acum temperatura exaltării lor generale. Din moment ce lucrurile nu s-au aranjat timp de veacuri, ne revine, deci, nouă datoria de a manifesta înțelepciune.

Suntem obligați să-i lăsăm pe ei înșiși să hotărască - federaliștii ori se-paratiștii, care pe care se vor convinge? Să nu cedăm înseamnă

nebu-nie și cruzime. Și cu cît vom fi mai blînzi, mai toleranți, mai expliciti acum, cu atît mai mari vor fi speranțele de a restabili unitatea în viitor.

Să trăiască așa cum vor, să încerce, își vor da iute seama că nu toate problemele se rezolvă prin separare*.

A trecut destul de multă vreme de cînd, nu se știe de ce, trăim în aceas-tă lungă celulă-grajd și nu ne mai trimit odată în Steplag-ul nostru.

Dar noi nu ne grăbim: aici ne simțim bine, e vesel, acolo nu poate fi de-

*Dat fiind faptul că în diferite regiuni ale Ucrainei există proporții diferite între cei care se consideră ucrainenii și cei care se consideră ruși. și cei care nu se socotesc nici una, nici alta, se vor crea multe complicații. Poate că fiecare regiune va avea nevoie de un plebis-cit al ei, urmat apoi de o atitudine grijulie și de sprijinire a celor care vor să se mute. Nu toată Ucraina în actualele ei frontiere oficiale, sovietice, este într-adevăr Ucraina. Niște regiuni de pe malul stîng al Niprului vor trage, negreșit, spre Rusia. Iar Crimeea a fost atribuită Ucrainei de către Hrușciiov, absolut aiurea. Dar Rusia Carpatică (Roșie)? Să testăm și prin ea: cerînd să li se facă dreptate, cît de drepti vor fi ucrainenii cu rușii car-patini? cît rău.

Nu suntem lipsiți de știri. În fiecare zi ni se aduce o gazetuță de format mic. Mie îmi revine misiunea s-o citesc cu glas tare pentru întreaga ce-lulă, și o citesc cu expresivitate. În ea sunt multe lucruri expresive.

În aceste zile tocmai se împlinesc zece ani de la eliberarea Estoniei, Letoniei și Lituaniei. Cîte unul mai înțelege rusește și le traduce celor-lalți (citesc cu pauze). Aceia urlă, pur și simplu urlă de pe toate priciu-rile, și cele de jos, și cele de sus, auzind ce libertate și prosperitate s-au instaurat, pentru prima dată în istorie, în țările lor. Fiecare dintre acești baltici (și în tot tranzitul erau cel puțin o treime) lăsase o casă devastată și în cel mai fericit caz și familia, căci nu era exclus ca și ea să fie dusă, cu alt convoi, în aceeași Siberie.

Dar cel mai mult, firește, agitau pușcăria noastră de tranzit știrile din Coreea. Acolo, Blitzkrieg-ul(22) lui Stalin a eșuat. Se recrutau deja vo-luntari ONU. Noi receptam războiul din Coreea ca o Spanie a celui de al treilea război mondial. (Și pesemne Stalin l-a conceput ca pe o repe-tiție.) Soldații ONU ne interesau în mod deosebit: ce

drapel vor avea?! Pe cine nu va reuni sub faldurile sale? Era prototipul viitoarei panuma-nită?

Ne era atât de greață, încît nu ne puteam ridica deasupra greței proprii. Noi nu puteam să visăm astfel, să ne învoim cu această judecată: nu contează că noi vom pieri, să rămînă însă teferi toți cei care acum, din prosperitatea lor, privesc indiferenți la pieirea noastră. Nu, nouă ne este sete de furtună!

Mulți vor fi uimiți: cît cinism, cîtă disperare în această stare de spirit! Și voi puteați să nu vă gîndiți la nenorocirile pe care le aduce războiul unei uriașe țări libere? Nici țara asta liberă nu s-a gîndit cîtuși de puțin la noi! -Dar, Doamne, ați putea dori un război mondial?

-Din moment ce i-au condamnat pe acești oameni, în anul 1950, la pedepse cu durata pînă la ijlocul deceniului al optulea, ce altceva le mai rămînea de dorit decît un război mondial?(23)

Astăzi, eu însumi rămîn uluit cînd îmi amintesc de falsele, periculoasele noastre speranțe de atunci. Un prăpăd nuclear universal nu constituie pentru nimeni o ieșire. Dar chiar și așa: orice situație de război servește doar ca justificare pentru tirania internă, o consolidează. Dar istorisirea mea va fi denaturată dacă nu voi spune adevărul: ce am simțit noi în vara aceea.

Așa cum generația lui Romain Rolland a fost obsedată în tinerețe de așteptarea neconținută a războiului, tot astfel și generația noastră de pușcăriași era obsedată de absența lui: doar acesta va fi adevărul de-plin despre spiritul Lagărelor politice speciale. Iată în ce hal ne aduse-seră! Războiul mondial putea să ne ofere fie o moarte rapidă (mitra-lierea din turnul de pază, otrăvirea prin pîine și bacili, cum făceau nem-ții), fie, totuși, libertatea. În ambele cazuri - o izbăvire mult mai apropiată decît sfîrșitul sorocului în anul 1975.

Pe asta conta și Petia P-v. Petia P-v era în celula noastră cel din urmă om viu venit din Europa. Imediat după război, toate celulele erau înțe-sate de cei ca el, întorși din Europa. Dar cei care veniseră atunci sunt de mult în lagăre ori sub pămînt, ceilalți s-au jurat că nu mai vin, ăsta de unde o fi apărut? S-a întors de bunăvoie în patrie prin noiembrie 1949, cînd oamenii normali nu se mai întorceau.

Războiul l-a prins lîngă Harkov ca elev al școlii de meserii, unde fusese mobilizat cu forța. Tot cu forța, nemții l-au dus, împreună cu

alți adolescenți, în Germania. Acolo a trăit pînă la sfîrșitul războiului în calitate de Ostarbeiter(24) și tot acolo și-a format și psihologia: trebuie să te străduiești să trăiești ușor și să nu muncești, cum te obligă din fragedă copilărie, în Occident, profitînd de credulitatea europeană și lipsa de restricții la frontiere, P-v transporta mașini furate, din Franța în Italia și din Italia în Franța, pe care le vindea cu reducere. În Franța însă i-au dat de urmă și l-au arestat. Atunci el a scris la ambasada sovietică, in-formînd că vrea să se întoarcă în patria lui dragă. P-v a judecat în felul următor: închisoarea franceză va trebui s-o facă pînă la cea din urmă zi, și s-ar putea să-i dea vreo zece ani. În Uniunea Sovietică, pentru trăda-re de patrie se dau douăzeci și cinci, dar deja cădeau primele picături ale celui de al treilea război mondial; Uniunea Sovietică, după opinia lui, nu va rezista nici trei ani, așa că este mai convenabil să intri într-o pușcărie sovietică. Prietenii de la ambasadă au apărut neîntîrziat și l-au strîns pe Petia P-v în brațe. Autoritățile franceze le-au cedat bucuroase hoțul*. La ambasadă se adunaseră vreo treizeci de persoane ca el. Au fost îmbarcați pe un vapor și transportați cu tot confortul pînă la Mur-mansk. Aci li s-a dat drumul să se plimbe prin oraș, și în decurs de douăzeci și patru de ore au fost prinși din nou, unul cîte unul.

Acum, în celula noastră, Petia ținea locul presei occidentale (citise cu de-amănuntul procesul Kravcenko(25)), ținea locul teatrului (cu buzele și obrazii interpreta cu pricepere muzică occidentală) și cinematografului (povestea și mima filme occidentale).

Ah, ce libertate era la închisoarea de tranzit din Kuibîșev! Uneori, celu-lele se întîlneau în curtea comună. Cu deținuții din convoaiele care tre-ceau prin curte puteam schimba cîteva vorbe lîngă botnițe. În drum spre closete, puteam să ne apropiem și de ferestrele deschise (cu gratii, dar fără botnițe) de la baraca familiștilor, unde ședeau femeile cu mulți copii (deportați tot din Țările Baltice și Ucraina de Vest). Iar între două celule-grajduri se afla o crăpătură, botezată „telefon”: acolo, de dimineața pînă

*După cum se spune, statistica franceză a făcut cunoscut că între cele două războaie mondiale, dintre toate grupurile naționale, emigranții ruși aveau cea mai scăzută criminalitate. După cel de-al doilea război mondial, dimpotrivă, criminalitatea cea mai ridicată se înlîfnea la cetățenii sovietici care trăiau în Franța. seara, ședeau, de ambele părți, cei care doreau să facă schimb de informații.

Toate aceste libertăți ne ațîtau și mai mult, simțeam că pămîntul sub tăl-pile noastre este mai tare, în timp ce sub picioarele gardienilor parcă în-cepea să se clatine. Și, plimbîndu-ne prin curte, lăsam capul pe spate și priveam cerul alburu, dogoritor, de iulie. Și nu ne-am fi mirat, și nu ne-am fi speriat cîtuși de puțin dacă o săgeată de bombardiere străine ar fi apărut pe cer. Viața pentru noi nu mai era viață.

Deținuții veniți de la închisoarea de tranzit din Karabas au adus zvonul că acolo se lipesc deja manifeste: „Nu mai putem răbda!" Cu această stare de spirit ne ațîtam unul pe altul și în nopțile înăbușitoare din Omsk, cînd - carne opărită și asudată - frămîntați și înghesuiți în dube, am strigat gardienilor: așteptați, ticăloșilor! O să vă arate el Truman! O să vă arunce o bombă atomică în cap!" Iar gardienii tăceau înfricoșați. Și ei își dădeau seama că dîrzenia noastră și, cum ni se părea nouă, adevărul nostru creșteau. Și eram atît de bolnavi după adevăr, încît nu ne-ar fi parut rău să ardem sub aceeași bombă o dată cu călăii. Eram în acea situație limită, cînd nu mai ai ce pierde.

Dacă aceste lucruri nu vor fi revelate, nu vom avea o imagine completă a Arhipelagului anilor '50.

Pușcăria din Omsk, care l-a cunoscut pe Dostoievski, nu poate fi com-parată cu orice punct de tranzit GULAGovist ridicat la repezeală din scînduri. Este o închisoare vestită de pe vremea Ecaterinei a II-a, mai ales subsolurile ei. N-ai putea imagina decoruri mai potrivite pentru un film decît subsolurile de aici. Ferestruica pătrată este capătul de sus al unui puț înclinat, care, acolo, sus, iese la suprafața pămîntului. După adîncimea de trei metri a acestei găuri îți poți face o imagine despre pereți. Celula nu are tavan, iar bolțile care se unesc par niște blocuri suspendate. Un perete ud: se infiltrează apă din sol și curge pe dușu-mea. Dimineața și seara aici este întuneric beznă, în timpul zilei – semi-întuneric. Șobolani nu sunt, dar parcă le simți mirosul. Și cu toate că bolțile atîrnă atît de jos, încît în unele locuri le poți atinge cu mîna, temnicerii au făcut ce-au făcut și au construit și aici priciuri cu două niveluri. Cel de jos este la înălțimea gleznei.

Această temniță se pare că trebuia să reprime acele vagi presimțiri de răzvrătire care odrăsliseră în noi cîta vreme am adăstat în

indisciplinata pușcărie de tranzit din Kuibîșev. Dar nu! Seara, la un bec de vreo cinci-sprezece wați, cu o lumină slabă ca de lumînare, bătrînul și pleșuvul Drozdov, cu fața ascuțită, ctitor al catedralei din Odessa, se duce în fundul puțului ferestrei și, cu voce slabă, dar cu sentimentul vieții care se stinge, cîntă un vechi cîntec revoluționar. Noaptea de toamnă e neagră / Ca o trădare și-un cuget de tiran./ Mai neagră ca noaptea din ceață răsare, /Fantomă cumplită - închisoarea!-

El cîntă doar pentru noi, dar aici, oricît ai striga de tare, nu te aude nimeni. În timp ce cîntă, mărul lui Adam urcă și coboară sub bronzul us-cat al pielii gîtului său. Cîntă și tresare, îl năpădesc aducerile-aminte și prin el trec cîteva decenii de viață rusească, și tremurul lui ni se trans-mite și nouă:

E calmă-nchisoarea, dar nu-i cimitir, Tu, santinelă, veghează !(26)

Într-o astfel de pușcărie, un astfel de cîntec! *

Totul este în ton. Totul este în ton cu ceea ce așteaptă generația noas-tră de pușcăriași.

Apoi ne pregătim să ne culcăm în această penumbră gălbuie, în frig și umezeală. Ei, dar cine ne ferește cu un roman?

Și răsună vocea lui Ivan Alexeevici Spasski, un gen de voce globală a tuturor eroilor lui Dostoievski. Această voce se frînge, se sufocă, nu e niciodată liniștită, pare în orice clipă că poate trece în bocet, în strigăt de durere. Cel mai primitiv dintre romanele lui Breșko-Breșkovski(28), de genul Madonei roșii, sună precum poemul epic Chatison de Roland în expunerea acestei voci pătrunsă de credință, suferință și ură. Și nu știu, e adevăr sau pură ficțiune, dar în memoria noastră se întipărește ca o epopee povestea lui Viktor Voronin, cursa lui pe jos, de o sută cincizeci de kilometri, la Toledo și ridicarea asediului cetății Alcazar.

Nu ultimul dintre romane ar fi și viața lui Spasski însuși. Cînd era foarte tînăr, a participat la Campania de Gheață(29). A făcut tot războiul civil. A emigrat în Italia. Peste hotare a absolvit o școală rusească de balet, pare-se cu Karsavina(30), iar la una din contesele ruse a învățat o me-serie: tîmplar de mobilă de lux (pe urmă, în lagăr, ne-a uimit confec-ționîndu-și un instrument miniatural și meșterind pentru șefi mobilă ușoară atît de fină, cu linii curbe atît de armonioase, încît aceștia au rămas cu gura căscată. Este drept că la

o măsuță a lucrat o lună). A făcut turnee de balet prin Europa, în Italia a fost operator de jurnale de actualități cinematografice în timpul războiului din Spania. Maior al ar-matei italiene, sub un nume ușor schimbat, - Giovanni Paschi - a co-mandat un batalion, și în vara anului 1942 a ajuns din nou pe Don. Aci, la scurtă vreme, batalionul lui a căzut într-o încercuire, deși, în general, sovieticii încă se retrăgeau. Spasski avea de gând să se lupte pe viață și pe moarte, dar băieții italieni care alcătuiau batalionul au început să plîngă - ei voiau să trăiască! Maiorul Paschi, după o clipă de ezitare, a ridicat steagul alb. Putea să se sinucidă, dar acum ardea de dorința să-i privească puțin pe sovietici. Ar fi scăpat cu o captivitate simplă și după patru ani ar fi fost în Italia, însă sufletul lui rusesc n-a rezistat și a început să discute cu ofițerii care l-au capturat. Ce greșeală fatală! Dacă din

*Mare păcat că Șostakovici(27), înainte de Simfonia a unsprezecea, n-a putut să asculte acest cântec aici! Ori nu s-ar fi atins de el, ori ar fi exprimat sensul lui contemporan și nu un sens lipsit de viață.

nefericire ești rus, trebuie să ascunzi asta ca pe o boală rușinoasă, alt-fel n-o să sfârșești bine! Mai întâi l-au ținut un an la Lubianka. Apoi trei ani într-un lagăr internațional din Harkov (spanioli, italieni, japonezi - erau și astfel de lagăre). Și după ce efectuase patru ani, fără să i se scadă aceștia patru, l-au mai blagoslovit cu douăzeci și cinci. Dar ce să mai vorbim acum de douăzeci și cinci! Într-un lagăr de muncă silnică poți s-o mierlești cu mult mai repede.

Închisoarea din Omsk, pe urmă cea din Pavlodar ne-au primit pentru că în aceste orașe - importantă omisiune! - nu existau pușcării de tranzit specializate. În Pavlodar - ce rușine! - nu aveau nici măcar dubă, și de la gară la închisoare ne-au mînat încolonați, fără să se jeneze de popu-lație, cum se întâmpla înainte de revoluție și în primul deceniu după ace-ea. În cartierele prin care am trecut nu existau nici pavaje, nici canali-zare, căsuțele doar cu parter se pierdeau în nisipul cenușiu. Orașul pro-priu-zis începea cu clădirea de un etaj, construită din piatră albă, a închisorii.

La cerințele secolului al XX-lea, această închisoare nu inspira groază, ci un sentiment de pace, nu teamă, ci dorința de rîs. Curtea pașnică, spa-țioasă, prin care crescuse ici-colo o iarbă prăpădită, era împărțită de un gărduleț, fără să creeze teamă, în mici cutiuțe

destinate plimbărilor. Ferestrele celulelor de la etajul întâi erau traversate de niște zăbrele ra-re și nu aveau botnițe: poți să încaleci pe pervaz și să studiezi împrejurimile. Jos, numaidecât, sub picioare, între zidul închisorii și zidul exterior al curții, când și când, deranjat de cine știe ce, aleargă, tîrîndu-și lanțul, un dulău uriaș, care scoate vreo două lătrături înăbușite. Nici el însă nu seamănă deloc a cîine de închisoare fioros. Nu este un cîine-lup dresat împotriva oamenilor, ci mai degrabă un cîine de curte flocos, gal-ben-alburiu (în Kazahstan există o astfel de rasă), și, pare-se, destul de bătrîn. Seamănă cu acei bătrîni cumsecade, supraveghetori în lagăr, care au fost transferați din armată și nu se feresc să arate cît de împovărătoare este slujba cîinelui de pază.

Mai departe, dincolo de zidul de incintă, se vede numaidecât strada și un chioșc cu bere. Toți care intră stau în picioare: fie că au adus vreun pachet la închisoare, fie așteaptă să înapoieze ambalajul. Iar mai de parte – cartiere. Cartiere de căsuțe cu parter. Și cotul rîului Irtîș, și chiar întinderile de dincolo de Irtîș.

O fată, vie, căreia tocmai îi înapoiaseră de la postul de gardă coșul de alimente gol, a ridicat capul, ne-a văzut la fereastră cum îi făceam cu mîna, dar s-a prefăcut că nu ne vede. Cu pas cuviincios, a trecut în spatele chioșcului de bere, ca să nu fie văzută de la postul de gardă, iar acolo, pe neașteptate, s-a transformat toată, a lăsat coșul jos și ne face năvalnic cu mîna, cu mîinile amîndouă, și ne zîmbește! Apoi, descriind semne cu degetul, ne transmite: „Scrieți, scrieți bilete!” Apoi — un arc de cerc, indicînd zborul: „Azvîrliți-le, să mi le azvîrliți mie!” Și arătînd spre oraș: „Le expediez eu!” Desfăcînd ambele brațe: „Mai doriți ceva? Cu ce să vă ajut, prieteni?”

Era ceva atît de sincer, neprefăcut, atît de neasemănător libertății noastre cu botniță, cetățenilor noștri prostiți! Oare ce s-o fi întîmplat??? Or fi sosit asemenea vremuri? Sau așa o fi în Kazahstan? Căci aici se află jumătate din deportați...

Fată dragă și curajoasă! Ce repede ai trecut, cît de perfect ți-ai însușit știința vieții în pușcărie! Ce fericire (să fie lacrimi în colțul ochilor?) că mai există oameni ca tine!... Primește plecăciunea noastră, necunoscute-o! Ah, dacă tot poporul nostru ar fi așa, nici dracu nu l-ar putea în-temnița! Ar înțepeni pe veci fălcile malaxorului blestemat.

Firește, prin pufoaicele noastre se găseau crîmpeie de creioane. Și petice de hîrtie. Și putem desprinde o bucățică de tencuială, să legăm bilețelul cu o sforcă și să o aruncăm oriunde. Dar nu aveam ce s-o rugăm aici, la Pavladar, nimic-nimic! Și doar i-am făcut plecăciuni, și am fluturat mîinile în semn de salut.

Am fost duși în deșert. Curînd, nepretențiosul și ruralul Pavlodar va reveni în amintirile noastre ca o metropolă strălucitoare.

Acum am fost preluați de escorta lagărului Stepnoi (din fericire nu aparținea de Djezkazgan. Tot drumul am implorat destinul să nu nimerim la minele de cupru). Au trimis după noi camioane cu borduri supraînălțate și cu zăbrele în partea din față a caroseriei, care îi apărau de noi pe ostașii înarmați cu automate, ca de niște fiare. Ne-au așezat unul lîngă altul pe dușumeaua camionului, cu picioarele îndoite, cu fețele orientate înapoi, și în această poziție ne-au zgîlțit și zdruncinat prin hîrtoape opt ceasuri. Pistolarii ședeau pe acoperișul cabinei, și țevile automatelor au fost tot drumul îndreptate spre spinările noastre.

În cabinele camioanelor mergeau locotenenții, sergenții, iar în cabina noastră - soția unui ofițer, cu o fetiță de vreo șase ani. La popasuri, fetița se zbenguia prin iarbă, culegea flori, o striga cu glas tare pe mama ei. Nu se sfia cîtuși de puțin nici de automate, nici de cîini, nici de cape-tele hidoase ale pușcăriașilor, care se înălțau deasupra bordurilor caro-seriei. Lumea noastră abominabilă nu-i întuneca lunca și florile. Nici măcar o dată nu s-a uitat la noi, din curiozitate... Atunci mi-am adus aminte de fiul plutonierului de la închisoarea specială din Zagorsk. Jocul lui preferat era să-i pună pe doi băieți din vecinătate să ducă mîinile la spate (uneori le și lega) și să meargă așa pe drum, iar el pășea alături, chipurile îi escorta.

Cum trăiesc părinții, așa se joacă și copiii...

Am traversat Irtîșul. Am mers multă vreme de-a lungul unor lunci inun-dabile, pe urmă prin stepa întinsă. Răsufierea Irtîșului, prospețimea vîn-tului de stepă, mireasma pelinului ne învăluiau în minutele de popas, cînd trîmbele de praf plumburiu-albicios, stîmite de roțile camioanelor, se risipeau. Pudrați din belșug cu acest praf, priveam îndărăt (nu aveam voie să întoarcem capul), tăceam (nu aveam voie să vorbim) și ne gîndeam la acest lagăr spre care ne îndreptam și care avea un nu-me nerusesc, complicat îl citisem de-

a-n-doaselea, de pe cușeta de sus a vagonului pentru deținuți, pe „dosarele” noastre – Ekibastuz. Dar nimeni nu-și putea închipui unde se află pe hartă, și doar locotenent-colonelul Oleg Ivanov își amintea că era un loc de unde se extrăgeau cărbuni. Unii credeau chiar că se află aproape de frontiera cu China (și se bucurau, căci nu se obișnuiseră cu ideea că în China este mult mai rău ca la noi). Căpitanul de rangul doi Burkovski (novice și posesor al unei condamnări de douăzeci și cinci de ani, ne privea pe toți cu ursuzenie, fiindcă, vezi Doamne, el era comunist și fusese arestat din gre-șeală, iar cei din jur erau dușmani ai poporului. Pe mine mă accepta numai pentru că fusesem ofițer sovietic fără să fiu și prizonier la nemți) mi-a adus aminte un lucru dintr-un curs universitar uitat: în ajunul echi-noctiului de toamnă să tragem pe pământ meridianul locului, iar la 23 septembrie să scădem înălțimea culminației soarelui din nouăzeci - rezultatul va fi latitudinea noastră geografică. Era totuși o consolare, deși nu aveam posibilitatea să aflăm longitutindea.

Mergeam întruna, fără oprire. Se întunecase. După cerul negru, cu stele mari, acum era clar că eram duși spre sud-vest.

În lumina farurilor autocamioanelor din urmă dansau fîșii din norul de praf, ridicat peste tot deasupra drumului, dar vizibil doar în conurile farurilor. Se isca un miraj bizar: lumea toată era neagră, lumea toată se clătina, și numai aceste particule de praf luminau, se roteau și desenau imagini dezagreabile din viitor.

La care capăt al lumii? În ce gaură ne-au băgat, unde ne-a fost hărăzit să facem revoluția noastră?

Picioarele îndoite amortiseră, parcă nu mai erau ale noastre. De-abia spre miezul nopții am ajuns în lagăr, care era împrejmuit cu un gard înalt de sîrmă ghimpată, luminat în mijlocul stepei întunecoase și în apropierea așezării întunecate de becurile puternice de la postul de gardă și dimprejurul zonei.

Strigînd încă o dată apelul după dosare - „... martie o mie nouă sute șaptezeci și cinci!” - pentru sferturile de secol care au mai rămas, ne-au introdus înăuntru printr-o poartă dublă, înaltă.

Lagărul dormea, dar ferestrele tuturor barăcilor erau viu luminate, de parcă totul clocotea de viață. Lumină noaptea este egal regim de

închi-soare. Ușile barăcilor erau încuiate pe dinafară cu lacăte grele. În dreptunghiurile ferestrelor luminate se zăreau zăbrelele negre. Adjunctul însărcinat cu materialele, care ne-a ieșit înainte, aproape că nu se mai vedea de sub o grămadă de petice de pânză numerotate. Spune-mi, tu ai citit în ziare că în lagărele fasciștilor oamenii poartă numere?

Capitolul 3

LANTŢURI, LANTŢURI.

ÎNSĂ ÎNFLĂCĂRAREA noastră, speranțele noastre anticipatoare au fost foarte repede spulberate. Zefirul schimbărilor adia doar acolo unde era curent - în pușcăriile de tranzit. Aici, dincolo de gardurile înalte ale Lagărelor speciale, el nu se făcea deloc simțit. Și cu toate că în aceste lagăre nu se aflau decît politici, nici un manifest cu conținut rebel nu fu-sese lipit pe stîlpi.

Se zice că în Minlag fierarii au refuzat să confecționeze zăbrele pentru ferestrele barăcilor. Slavă lor, celor deocamdată anonimi! Așa oameni mai zic și eu. Au fost închiși în BUR. Zăbrelele pentru Minlag au fost făcute la Kotlas. Și nimeni nu i-a susținut pe fierari.

Lagărele speciale au debutat cu aceeași supușenie mută și chiar ser-vilă, rodul a trei decenii de educație în ITL.

Convoaiele mîinate înapoi din Nordul polar nici nu s-au putut bucura de soarele Kazahstanului. În gara Novorudnoe au sărit din vagoane pe un pămînt roșcat. Acesta era acel cupru din Djezkazgan, la a cărui ex-tragere plămînii nimănui nu rezistau mai mult de patru luni. Și aci, pe cei dinții deținuți care au săvîrșit vreo abatere, gardienii și-au inaugurat voioși noua lor armă: cătușele, care nu se mai folosiseră în ITL, cătușe nichelate, strălucitoare, a căror fabricație în serie a fost începută în Uniunea Sovietică o dată cu cea de a treizecea aniversare a revoluției din octombrie (erau făcute la nu știu ce uzină de către muncitori cu mustăți cărunte, proletarii exemplari ai literaturii noastre, că doar nu le făceau Stalin și Beria?). Aceste cătușe erau cu atît mai grozave, cu cît puteau fi strînse mai mult sau mai puțin: erau prevăzute cu o lamă metalică dințată, și, după ce le puneau, le apăsau pe genunchii soldatului din escortă ca să intre cît mai mulți dinți în încuietore și să producă, astfel, dureri insuportabile. În felul acesta, cătușele, din dispozitiv de

si-guranță, care imobilizează mișcările, s-au transformat într-un instrument de tortură: ele presau palmele, producând o durere ascuțită continuă, și erau ținute așa ore în șir. Bineînțeles mâinile fiind răsucite la spate. În mod special a fost elaborat un procedeu de a prinde în cătușe cele pa-tru degete, ceea ce producea o durere atroce la încheieturile degetelor.

În Berlag, cătușele erau folosite cu mult zel. Pentru orice nimicuri, pentru că nu ți-ai scos căciula în fața supraveghetorului, de pildă, îți pu-neau cătușele (mâinile la spate) și te plantau lângă postul de gardă.

Mâinile îți amorțeau, înțepeneau, și bărbați în toată firea izbucneau în plîns: „Cetățene șef, nu mai fac! Scoateți-mi cătușele!” (În Berlag exis-tau niște rînduieli renumite, totul se făcea la comandă: firește, la comandă mergeau la cantină, dar tot la comandă intrau la masă, la comandă se așezau, la comandă băgau lingura în zămîrcă, la comandă se ridicau și plecau.)

E ușor pentru cineva să ordone dintr-o trăsătură de condei: „Să fie create Lagărele speciale. Să mi se înainteze proiectul de regim disciplinar pînă la data de”. Și niște lucrători-carcerologi (și cunoscători ai sufletelor și ai vieții de lagăr) trebuiau să chibzuiască punct cu punct: unde ar mai putea strînge șurubul ca să fie și mai dezagreabil? Cu ce corvezi mai istovitoare să-i mai încarce? Cum să facă și mai amară via-ța zekilor băștinași, despre care și așa nu se putea spune că este în vreun fel favorizată? Trecînd de la ITL în Lagărele speciale, aceste dobitoace trebuiau să simtă dintr-o dată duritatea și urgisirea, dar, mai înainte, cineva trebuie să născocească totul punct cu punct.

Firește, au intensificat măsurile de pază. În toate lagărele speciale au fost întărite suplimentar fîșiile zonale, au fost întinse, suplimentar, fire de sîrmă ghimpată și răspîndite spirale de sîrmă ghimpată pe terenul din jurul zonelor. Pe traseul urmat de coloanele muncitorilor, la toate intersecțiile și cotiturile importante erau dinainte instalate mitraliere.

În fiecare lagăr exista o închisoare de piatră - BUR*. Cei băgați la BUR erau, negreșit, dezbrăcați de pufoaice: tortura prin frig era una dintre particularitățile importante ale acestei închisori, însă și fiecare baracă era o închisoare, pentru că ferestrele erau toate zăbrelete,

noaptea erau introduse hîrdaiele și se încuiau ușile. Apoi, în fiecare zonă existau una-două barăci disciplinare, care dispuneau de pază întărită și de o mică zonă specială înăuntrul zonei principale. Ele se încuiau îndată după ve-nirea deținuților de la lucru, așa cum se proceda în ocele timpurii. (Acestea erau de fapt BUR-urile, dar la noi se numeau rejimkfi)(1).

Apoi, cu totul fățiș, au preluat valoroasa experiență hitleristă cu nume-rele: să înlocuiască numele deținutului, „eul” deținutului, personalitatea deținutului cu un număr, astfel încît să nu se mai deosebească unii de alții prin particularitățile lor umane, ci doar printr-o unitate în plus sau în minus într-un șir uniform. Această măsură poate deveni o măsură de opresiune, însă numai dacă este aplicată cu consecvență, pînă la sfîrșit. Au încercat să facă asta. Fiecare nou-venit, după ce „cînta la pian” la secția specială a lagărului (adică după ce își lăsa amprentele degetelor, cum se obișnuia în pușcării; în ITL nu se luau amprentele), i se trecea pe după gît o sfoară de care era agățată o scîndurică. Pe scîndurică era alcătuit numărul lui, de pildă Șci-262 (în Oziorlag ajunseseră acum la î; ce scurt este alfabetul!(2)-) și sub această înfățișare era fotografiat de fotografii secției speciale. (Aceste fotografii se mai păstrează undeva. Cîndva tot o să le vedem!)

Scîndurică era scoasă de la gîtul deținutului (căci doar nu e un cîine),

*O să-i spun în continuare BUR, cum ne-am obișnuit să-i spunem la ITL, deși termenul nu este exact: aceasta era într-adevăr închisoare de lagăr.

dar i se dădeau în schimb patru (în alte lagăre - trei) petice albe de 8x15 centimetri. El trebuia să-și coase aceste cîrpe în locurile stabilite, nu în toate lagărele la fel, dar de obicei pe spate, pe piept, deasupra frunții - pe căciulă, și încă pe picior sau pe mîină, cum se vede într-o fotografie a mea.* Hainele vătuite erau deteriorate dinainte în acele lo-curi prestabilite: în atelierele lagărelor, anumiți croitori erau specializați în deteriorarea hainelor noi: din materialul original era tăiat un pătrat mic, atît cît să descopere vata din interior. Se proceda astfel pentru ca, în caz de evadare, zekul să nu poată să-și desprindă numărul și să se dea drept lucrător angajat dintre oamenii liberi, în alte lagăre - și mai simplu: numărul era gravat pe îmbrăcămintă cu clorură de var.

Supraveghetorii au primit ordin să-i strige pe deținuți numai pe numere, iar numele să nu-l știe și să nu-l țină minte. Ar fi fost groaznic dacă izbu-teau să respecte ordinul, dar n-au izbutit (rusul nu e ca neamțul), și chiar din primul an au început să se încurce și pe unii să-i strige pe nu-me, și pe urmă din ce în ce mai mult. Pentru a le fi mai ușor suprave-ghetorilor, pe vagonașe, în dreptul fiecărui loc de dormit, era fixată p tăbliță de placaj, pe care scria numărul și numele celui ce dormea acolo. În felul acesta, supraveghetorul, chiar dacă nu vedea numerele de pe îmbrăcăminte, putea întotdeauna să-l strige, iar dacă lipsea — să știe al cui era patul celui indisciplinat. Supraveghetorii aveau posibilita-tea să mai desfășoare și altă activitate utilă: să descuie încet lacătul și să intre pe nesimțite în baracă înainte de a suna deșteptarea și să note-ze numerele celor care s-au sculat înainte de vreme, ori să dea năvală în baracă o dată cu semnalul deșteptării și să-i noteze pe cei care nu s-au sculat. În ambele cazuri putea să trimită numaidecît la carceră, dar de cele mai multe ori în Lagărele speciale erau utilizate notele explicative, și asta cînd tocul și cerneala erau interzise, iar hîrtia - greu de procurat. Sistemul notelor explicative - greoi, plicticos, detestabil, nu era o invenție proastă, cu atît mai mult, cu cît regimul de lagăr nu ducea lip-să de trîntori și de timp pentru examinare. Nu te pedepseau, pur și sim-plu, numaidecît, ci îți cereau să explici în scris: de ce pe patul tău nu este bine întins așternutul; cum de ți-ai permis ca tăblița cu numărul tău să atîrne strîmb în cui; de ce este murdar numărul de pe pufoaica ta și de ce nu ai luat măsuri la vreme; de ce ai intrat cu țigara aprinsă în secție; de ce nu ți-ai scos căciula în fața supraveghetorului**.

*Această fotografie a fost făcută cînd eram deja în exil. Dar și pufoaica, și numerele sunt autentice, din lagăr, precum și procedeele de fixare. Aproape tot timpul cît am stat la Ekibastuz am purtat numărul Șci-232, dar în ultimele luni mi-au ordonat să-l schimb cu Șci-262. Aceste numere le-am scos în secret din Ekibastuz. Le mai păstrez și astăzi.

**Doroșevici(3) era mirat că în Sahalin deținuții își scoteau căciula în fața comandantului închisorii. Noi eram obligați să ne-o scoatem ori de cîte ori înțîlneam un supraveghetor de rînd.

Profunzimea acestor întrebări făcea ca răspunsul în scris să fie mai chi-nuitor pentru cei cu știință de carte decît pentru cei analfabeți, însă refu-zul de a scrie ducea la agravarea pedepsei. Din respect

pentru Lucră-torii Regimului Disciplinar, nota trebuia să fie scrisă ordonat și clar, ea era adresată supraveghetorului de baracă, apoi era examinată de Subșeful Regimului Disciplinar sau de Șeful Regimului Disciplinar, care scriau pe ea pedeapsa stabilită. La fel și în tabelele brigăzii, numerele erau scrise înaintea numelor - ori în locul numelor? Dar nu îndrăzneau să renunțe la nume! Oricum, numele era o coadă sigură, omul este le-gat pe veci de numele său, pe cînd numărul este ca o adiere de vînt, ai suflat și s-a dus. Ei, dacă numerele ar putea fi înfierate ori crestate cu pumnalul în piele! Însă n-au izbutit să ajungă pînă acolo. Dar, în glumă, ar fi putut, nu mai rămăsese mult.

Jugul numerelor nu era atît de apăsător și pentru că nu eram închiși în celule individuale și nu-i auzeam doar pe supraveghetori, căci discutam și între noi. Deținuții nu se adresau unul altuia pe nume, dar nu doar atît - nici nu le observau (deși se pare că n-ai cum să nu observi aceste cîrpe albe, stridente, pe fond negru. Cînd ne adunam mulți la un loc - ca să plecăm la lucru, pentru inspecție, abundența de nume sărea în ochi ca o tablă de logaritmi, dar numai pentru un ochi nou), nu le observau nici măcar pe cele ale prietenilor apropiați ori ale tovarășilor de brigadă. Niciodată. Îl știa fiecare pe al lui. (Printre „oploșiți”, se aflau unii din categoria filfizionilor, care țineau foarte mult ca numerele lor să fie cusute îngrijit, ba chiar cochet, cu marginile răsfrînte înăuntru și cu tighel mărunț, să fie mai frumos. Eternul servilism! Eu și prietenii mei, dimpotrivă, ne căzneau ca numerele noastre să arate cît mai hîd.)

Regimul Lagărelor speciale a fost calculat pentru izolare totală: de aici, nimeni nu se va plînge nimănui, nimeni nu va fi eliberat niciodată, nimeni nu va scăpa încotrova. (Nici Auschwitzul, nici Katynul nu i-au în-vățat nimic pe stăpîni.) Iată de ce Lagărele speciale timpurii erau lagăre în care funcționa bătaia cu bîtele. Cel mai adesea nu supraveghetorii purtau bîtele (ei aveau cătușele), ci zekii de încredere: comandanți(4) și brigadieri, dar de bătut băteau cu plăcere și cu aprobarea deplină a conducerii. În Djezkazgan, înainte de plecarea la lucru, lîngă ușile bară-cilor se așezau dispecerii cu bîtele în mînă și strigau ca și odinioară: „Afară toată lumea, cu excepția ultimului!! (Cititorul a înțeles demult de ce ultimul, presupunînd că exista vreunul, numaidecît era ca și cum n-ar fi

fost.)* Iată de ce conducerea nu s-ar supăra prea tare dacă, să zicem, iarna, un convoi de la Karabas la Spassk - două sute de oameni - ar îngheța pe drum, iar cei scăpați teferi ar umple pînă la refuz toate sălile

*Totuși, în Spassk. În 1949 ceva a trosnit. Brigadierii au fost chemați la „statul-major”, unde li s-a ordonat să depună bîtele. Li s-a propus ca de acum înainte să se descurce fără ele.

și coridoarele secției sanitare, ar putrezi de vii, emanînd o duhoare în-fectă, și doctorul Kolesnikov ar amputa zeci de mîini, picioare și nasuri*. Izolarea ar fi atît de garantată, încît faimosul șef de regim disciplinar, căpitanul Vorobiov, și acoliții lui mai întîi „au pedepsit-o” pe balerina ma-ghiară cu carcera, apoi cu cătușele, după care, încătușată, au violat-o.

Regimul disciplinar fusese conceput pe îndelete ca să poată pătrunde în cele mai mici amănunte. Așa, de pildă, era interzis să ai vreo foto-grafie, nici a ta proprie (evadare!), nici a celor dragi. Toate erau luate și distruse. Starostele barăcii feminine din Spassk, o femeie în vîrstă, în-vățătoare, a așezat pe o măsuță un mic portret al lui Ceaikovski, supraveghetorul i l-a confiscat și i-a dat trei zile și trei nopți de carceră. „Dar ăsta-i portretul lui Ceaikovski!” „Nu știu al cui este, dar femeile din lagăr nu au voie să țină portrete de bărbați.” - În Kenghir era permis să primești arpacaș în pachete (de ce să nu primești?), dar la fel de strict era interzis să-l fierbi, și dacă zekul ațîța undeva un foc pe două cără-mizi, supraveghetorul îi răsturna căldărușa cu piciorul, iar pe vinovat îl punea să stingă focul cu mîinile. (Este adevărat că pe urmă au construit un mic șopron pentru gătit, dar peste două luni soba de gătit a fost damnată și acolo au băgat porcii ofițerilor și calul agentului operativ Beliaev.)

Totuși, introducînd felurite noutăți, responsabili regimului disciplinar nu uitau nici experiența valoroasă a ITL. În Oziorlag, căpitanul Mișin, șeful unui lagăr mai mic, pe cei care refuzau să meargă la lucru îi lega de o sanie și așa îi tîra pînă la locul de muncă.

În general, regimul disciplinar s-a dovedit într-atît de mulțumitor, încît ocașii mai vechi, cei de la început, erau ținuți acum în Lagărele speci-ale, avînd aceleași drepturi cu toți ceilalți, în zonele comune, și se deosebeau de aceștia numai pentru că aveau alte litere pe cîrpele cu numere. (Da, poate cu deosebirea că atunci cînd nu le

ajungeau bară-cile, precum în Spassk, le repartizau, pentru locuințe, șoproane și graj-duri.)

Astfel, Lagărele speciale, care nu purtau oficial denumirea de ocnă, de-veniseră succesorul și moștenitorul ei de drept, s-au contopit cu ea.

Dar pentru ca regimul disciplinar să fie bine asimilat de pușcăriași, tre-buie susținut și printr-o muncă corectă și o hrană corectă.

Munca pentru lagărele speciale era aleasă dintre cele mai grele care existau în împrejurimile respective. Cum bine a remarcat Cehov: „în societate și, parțial, în literatură s-a instaurat părerea că adevărata oc-nă, cea mai grea și cea mai dezonorantă, poate fi doar în mine. Dacă în

*Acest doctor Kolesnikov a făcut parte dintre „experții” care cu puțin înainte de asta semnasera concluziile mincinoase ale Comisiei Katynului (cum că nu noi i-am ucis acolo pe ofițerii polonezi). Pentru asta a fost trimis aici de Providența cea dreaptă. Dar de ce l-o fi trimis puterea? Ca să nu trăncănească. Mai departe, Maurul devenise inutil.

poemul lui Nekrasov Femeile ruse(5), eroul... ar pescui și ar doborî co-paci pentru închisoare, mulți dintre cititori ar rămîne nemulțumiți. (Nu-mai că, Anton Pavlovici, de ce vă exprimați atît de disprețuitor despre doborîtul copacilor? Este o treabă bună, se potrivește.) Primele secții al Steplag-ului, cu care el a început, au fost toate la extracția de cupru (secția întâi și a doua - Rudnik, a treia - Kenghir, a patra - Djezkazgan). Forarea se făcea uscată, praful sterilului provoca silicoză galopantă și tuberculoză*. Deținuții care se îmbolnăveau erau expediați să moară în faimosul Spassk (lîngă Karaganda), la „azilul unional al invalizilor” din Lagărele speciale.

Despre Spassk s-ar putea spune și ceva special.

În Spassk erau trimiși invalizi, invalizi terminați, pe care refuzau să-i mai utilizeze în lagărele lor. Dar, uimitor, pășind în zona terapeutică din Spassk, invalizii se transformau dintr-o dată în muncitori de valoare de-plină, precum cei de la muncile comune. Colonelului Cecev, șeful între-gului Steplag, lagărul-secție din Spassk îi era cel mai drag. Venind cu avionul din Karaganda, punînd să i se lustruiască cizmele la postul de gardă, acest om rău, robust, umbla prin zonă și cerceta atent să vadă cine nu muncește. Îi plăcea să spună: „în tot Spasskul, invalid nu este decît cel fără două picioare. Dar și el poate face o muncă ușoară – munca de curier. Cei ologi de

un picior erau folosiți la munci care pu-teau fi executate șezînd: sfărîmat de piatră, sortarea așchiilor. Nici cîrjele, nici faptul că erai ciung de o mîna nu te împiedicau să muncești în Spassk. Iată ce a născocit Cecev: să pună la targa patru ciungi de o mîna (doi de mîna stîngă, doi de mîna dreaptă). Tot el i-a pus pe muncitori să învîrtă cu mîna strungurile din ateliere cînd nu este energie electrică. Lui Cecev i-a plăcut să aibă „profesorul lui” și i-a îngăduit bio-fizicianului Cijevski să instaleze în Spassk un „laborator” (cu mese goale). Cînd însă Cijevski, din materiale neutilizabile, a confecționat o mas-că antisilicoză pentru muncitorii minelor din Djezkazgan, Cecev nu a îngăduit să fie pusă în fabricație. Lucrează și fără mască, n-are rost să ne complicăm. Căci trebuie să ne reînoim contingentul.

La sfîrșitul anului 1948, în Spassk se aflau cincisprezece mii de zeki de ambele sexe. Era o zonă uriașă, stîlpii ei cînd se ridicau pe coline, cînd se coborau în văi, și turnulețele triumphiulare ale posturilor de observa-ție nu se vedeau între ele. Treptat-treptat se desfășura munca de auto izolare: zekii construiau ziduri interioare pentru despărțirea zonei fe-meilor, a zonei de munci și a zonei invalizilor (așa era mai stînjeitor pentru relațiile din interiorul lagărului și mai comod pentru stăpîni). Șase mii de oameni lucrau la construcția unui dig aflat la doisprezece kilome-

*După o lege din 1886, muncile dăunătoare sănătății nu erau îngăduite nici chiar la cererea deținuților.

tri. Cum toți erau totuși invalizi, făceau peste două ore la dus și peste două ore la întoarcere. La asta trebuie să mai adăugăm cele unsprezece ore ale zilei de muncă. (Rar cine rezista două luni la această muncă.) Următoarea muncă importantă era la cariere. Ele se aflau chiar în interiorul zonelor (pe insulă existau propriile zăcăminte!), și în cea a femeilor și în cea a bărbaților. În zona bărbaților, cariera se afla pe un munte. Acolo, după ora stingerii, dinamitau piatra cu amonal, iar în tim-pul zilei invalizii spărgeau blocurile cu ciocanele. În zona femeilor nu se folosea amonalul, femeile săpau cu tîrnăcoapele pînă ajungeau la stra-turi, pe urmă sfărîmau piatra cu niște ciocane mari. Ciocanele scăpau din mîna, bineînțeles, cozile li se rupeau, iar pentru a le monta altele trebuiau duse în altă zonă. Cu toate acestea, fiecare femeie trebuia să realizeze o normă de 0,9 metri cubi pe zi și, întrucît nu puteau s-o

îndeplinească, primeau multă vreme o rație de pedească - patru sute de grame, pînă cînd bărbații le-au învățat ca, înainte de recepție, să ca-re piatra din stivele vechi, în cele noi. Să nu uităm că toată munca asta nu numai că era făcută doar de invalizi și fără nici cel mai rudimentar mecanism, dar și în condițiile cumplitelor ierni de stepă (pînă la minus 30-35° cu vînt), și, în plus, purtînd îmbrăcăminte de vară, pentru că aceleora care nu munceau (adică invalizilor) nu li se cuvenea îmbrăcă-minte călduroasă pe timpul iernii. Estoniana P-r își amintește cum pe un astfel de ger, aproape despuiată, sfărîma piatra cu un ciocan uriaș. Cîștigul pe care această muncă îl aducea în folosul Patriei se va vedea în mod clar mai ales dacă vom spune că piatra din cariera femeilor, nu se știe de ce, s-a dovedit a nu fi bună pentru construcții, și în nu știu ce zi, un nu știu ce șef a dat ordin ca femeile să ducă acum înapoi în cari-eră piatra scoasă de ele în decurs de un an, să o acopere cu pămînt și să amenajeze un parc (la parc, firește, nu au ajuns). În zona bărbaților, piatra era bună, iar transportul la locul construcției se realiza astfel: după apel, întreaga formație (dintr-o dată vreo opt mii de oameni, care mai erau vii în ziua aceea) era mînată în munte, și nu aveau voie să se întoarcă decît cei cu pietre în spinare. În zilele libere, invalizii făceau această plimbare de două ori - dimineața și seara.

După asta urmau și astfel de lucrări: consolidarea zonei; construirea orașelului pentru conducerea lagărului, pentru supraveghetori și soldații din escortă (case de locuit, club, saună, școală); lucrul la cîmp și în gră-dinile de zarzavat

Recolta din acele grădini revenea tot celor liberi, iar zekii se alegeau cu frunzele de sfeclă. Le cărau cu căruțele și camioanele, le descărcau în grămezi lîngă bucătărie, acolo se înmuiau și putrezeau, și de acolo le luau muncitorii de la bucătărie cu furcile și le cărau la cazane. (Seamă-nă întrucîtva cu hrănirea vitelor domestice?)

Din aceste frunze de sfeclă era fiartă neschimbata zămîrcă, la care se mai adăuga și un polonic de cașă, o dată pe zi. Iată o scenă dintr-o gră-dină de zarzavat din Spassk: vreo sută cincizeci de zeki, înțelegîndu-se între ei, au năvălit toți deodată într-o astfel de grădină, s-au culcat la pă-mînt și au început să ronțăie legume din

straturi. Paznicii sosesc în fu-gă, îi lovesc cu bâtele, dar ei stau lungiți și mănîncă mai departe.

Invalizii care nu lucrau primeau 550 grame de pîine, cei care lucrau - 650.

În plus, Spasskul nu știa ce sunt acelea medicamente (de unde să pro-curi pentru atîta mulțime de oameni? Și oricum vor crăpa) și lenjerie de pat. În unele barăci se alăturau vagonașele și pe scuturile alipite se culcau nu cîte doi, ci cîte patru, strînși unul într-altul.

Și mai era o muncă: în fiecare zi, o sută zece, o sută douăzeci de oa-meni ieșeau la săpat de morminte. Două Studebakere transportau ca-davrele în niște lădoaie, din care atîrnau mîinile și picioarele. Chiar și în lunile fericite din vara lui 1949 mureau cîte șaizeci-șaptezeci de oameni pe zi, iarna - cîte o sută (au numărat estonienii care lucrau la morgă).

(În alte Lagăre speciale mortalitatea nu era atît de mare, și hrana era mai bună, dar se și muncea vîrtos, căci nu erau invalizi, cititorul poate să aprecieze singur.)

Toate acestea se petreceau în anul 1949 (o mie nouă sute patruzeci și nouă), în cel de al treizeci și doilea an al revoluției din octombrie, la pa-tru ani după ce s-a sfîrșit războiul și necesitățile lui crunte, la trei ani du-pă ce a luat sfîrșit procesul de la Numburg, și întreaga omenire a aflat de grozăviile lagărelor fasciste și a răsuflat ușurată: „Asta nu se va repeta!”...*

Dacă la tot acest regim disciplinar mai adăugăm și faptul că, o dată cu transferarea în Lagărul special, aproape s-au întrerupt legăturile tale cu cei din libertate, cu soția care te așteaptă, și pe tine, și scrisorile tale, cu copiii, pentru care te-ai transformat într-un mit (Două scrisori pe an, dar nici acestea nu erau expediate, în care ai pus tot ce ai strîns mai bun, mai important, în decurs de luni întregi. Cine îndrăznește să le con-troleze pe cenzorițele de la MGB? Deseori, ele își ușurau munca arzînd o parte din scrisori, ca să nu le mai controleze. Iar faptul că scrisoarea ta n-a ajuns poate fi trecut întotdeauna pe seama poștei. În Spassk au chemat într-o zi niște deținuți să repare soba la serviciul de cenzură. Aceștia au găsit acolo sute de scrisori neexpediate, dar nici arse: uita-

*Prevăd îngrijorarea cititorului și mă grăbesc să-l încredințez: toți acești Cecev, și Mișin, și Vorobiov, și supraveghetorul Novgorodov trătesc bine. Cecev - la

Karaganda, general în retragere. Nici unul dintre ei nu a fost judecat și nu va fi. De ce să fie judecați? Ei doar nu au făcut altceva decât pur și simplu să îndeplinească ordinele. Ei nu pot fi comparați cu naziștii care au îndeplinit ordinele pur și simplu. Iar dacă au făcut ceva care a depășit, ordinele, asta numai din puritate ideologică, din sinceritate, pur și simplu fiindcă n-au știut că Beria. „tovarăș credincios al marelui Stalin”, a fost și agent al imperialismului internațional.

seră cenzorii să le dea foc. Să vă dați seama care era atmosfera într-un Lagăr special: sobarii s-au temut să povestească despre asta prieteni-lor! Ghebiștii puteau să se răfuiască una-două cu ei... Oare aceste cenzorițe de la MGB, care pentru comoditatea lor ardeau sufletul captivilor, oare erau ele mai umane decât acele SS-iste care colecționau pielea și părul celor uciși?) Cît despre vizitele rudelor în Lagărele speciale nici nu se pomenea, adresa lagărului era cifrată și nimeni nu pri-me-a aprobare să vină în lagăr.

Se mai poate adăuga că întrebarea lui Hemingway a avea sau a nu avea aproape că nici nu se punea în Lagărele speciale. Încă de la înce-puturile lor ea a fost rezolvată în favoarea lui a nu avea. Să nu ai bani și să nu primești salariu (în ITL încă mai puteai câștiga cîteva parale, aici - nici o copeică). Să nu ai încălțăminte ori haine de schimb, nimic să îmbraci pe dedesubt, ca să țină cald sau uscat. Lenjeria de corp (și ce mai lenjerie! mă îndoiesc că vreunul dintre calicii lui Hemingway ar consimți să îmbrace așa ceva) se schimba de două ori pe lună, hainele și încălțările - de două ori pe an, limpede ca cristalul! (Nu în primele luni de lagăr, dar mai tîrziu au amenajat camera „veșnică” de păstrare a ba-gajelor - pînă în ziua „eliberării”, era o abatere gravă să nu predai vre-unul dintre lucrurile ce le puteai purta asupra ta: asta ți se imputa ca pregătire de evadare, și te alegeai cu carceră, cu anchetă.) Să nu ai nici un fel de alimente în noptieră (iar dimineața să stai la coadă la magazia de alimente ca să le predai, seara să le primești, și în felul acesta erau folosite cu succes jumătatea de oră de dimineață și cea de seară, singurele care mai rămîneau libere pentru minte și suflet). Să nu ai ni-mic scris pe mîină, să nu ai cerneală, să nu ai creioane chimice ori colo-rate, să nu ai hîrtie albă mai mult decât un caiet de școală. În sfîrșit — să nu ai cărți, (În Spassk, cărțile proprii erau confiscate încă de la so-sirea deținutului în lagăr. La început, nouă ni s-a permis să avem una, rareori două, dar, într-o zi, a apărut un ordin înțelept: toate cărțile perso-nale să fie înregistrate la KVC, pe foaia de titlul să

li se aplica: „Steplag. Lagărul Nr...” Toate cărțile fără ștampilă, de acum înainte, vor fi confis-cate ca ilegale, iar cărțile cu ștampilă vor fi considerate ale bibliotecii și nu mai aparțineau posesorului.)

Și ne-am mai putea aminti că în Lagărele speciale se efectuau, mult mai stăruitor și mai des decât în ITL, percheziții (zilnice, amănunțite, la plecare și la sosire; perchezițiile planificate ale barăcilor, cu scoaterea pardoselii și a grătarelor de la sobe, a scîndurilor din cerdac; apoi perchezițiile generale, ca la închisoare, cu dezbrăcare, pipăire, descoa-serea căptușelilor și a pingelelor). Că mai târziu au început să dea foc la iarba din zonă, lăsînd pămîntul gol („să nu ascundă arme în iarbă”). Că zilele libere erau ocupate cu lucrări gospodărești în zonă.

Amintindu-ți de toate acestea poate nu te vei mai mira că purtarea nu-merelor nu era nici pe departe mijlocul cel mai sensibil ori cel mai batjocoritor fel de a leza demnitatea deținutului. Cînd Ivan Denisovici spune că „numerele n-au nici o greutate”, asta nu înseamnă nicidecum că și-a pierdut simțul demnității, cum au reproșat niște critici făloși (care nu purtaseră numere și nici nu suferiseră de foame), este doar o chesti-une de bun-simț. Necazul pe care ni-l pricinuiau numerele nu era de or-din psihologic ori moral (cum scontau stăpînii GULAG-ului), era doar un necaz de ordin practic, că de groaza carcerii trebuia să-ți cheltuiești timpul liber ca să-ți coși o margine descusută, să-ți reînnoiești cifrele la pictori, iar peticele rupte în timpul lucrului să le înlocuiești pe de-an-tregul, să găsești de unde-i ști altele noi.

Pentru unii, numerele erau, într-adevăr, cea mai diavolească invenție de aici. Aceștia erau credincioșii cei mai zeloși, femeile care se aflau în lagărul de femei din apropierea gării Suslovo (Kamîșlag): femeile con-damnate pentru religie, aici, constituiau o treime din întreg efectivul. Căci totul era prezis în Apocalipsa 13, 16:

”Să primească un semn pe mîna dreaptă sau pe frunte”.

Și aceste femei au refuzat să poarte numere, fiindcă socoteau că sunt semnul Satanei! Refuzau de asemenea să dea semnătură (tot Satanei) pentru echipamentul statului. Administrația lagărului (șeful Direcției - generalul Grigoriev, șeful OLP-ului - maiorul Boguș) a dat dovadă de cea mai vrednică demnitate: a ordonat ca aceste femei să fie dezbră-cate, pînă la bluze, și descălțate (supraveghetoarele-

comsomoliste au făcut întocmai), pentru ca iarna să le ajute pe aceste fanatice absurde, obligându-le să accepte uniforma lagărului și să-și coasă numerele. Dar și în ger femeile mergeau desculțe prin zonă și doar în bluze, dar nu s-au învoit să-și dea sufletul Satanei! Și în fața acestui spirit (firește, reacționar, căci noi, oameni luminați, nu am fi obiectat atîta împotriva numerelor) administrația a cedat, a înapo-iat femeilor lucrurile lor de purtare, și ele le-au îmbrăcat fără numere! (Elena Ivanovna Usova n-a purtat timp de zece ani decît lucrurile ei, hainele și lenjeria putreziseră, îi cădeau de pe umeri, dar contabilitatea nu-i putea elibera nimic fără semnătură.)

Aceste numere ne mai deranjau și prin faptul că, mari fiind, puteau fi distinse ușor, de departe, de către soldatul din escortă. Escorta nu ne vedea, altfel, decît de la distanța posibilă pentru a trage o rafală de au-tomat. Pe nici unul dintre noi nu ne știa, firește, după nume și, fiind îm-brăcați la fel, nu ne-ar fi deosebit fără numerele noastre. Acum, însă, oamenii din escortă, observau cine vorbea în coloană, sau cine încur-case rîndurile de cinci, sau nu ținea manile la spate, sau lua ceva de jos - și era de ajuns raportul șefului de escortă ca vinovatul să ajungă la carceră.

Escorta era încă o forță care se străduia ca viața noastră să fie un in-fern. Acești „epoleți roșii”, soldați din armata regulată, acești băiețandri cu automate erau o forță obscură, care nu judeca, care nu știa nimic despre noi, care nu accepta niciodată explicații. De la noi spre ei nimic nu putea trece, de la ei spre noi - strigătele de apostrofare, lătratul cîini-lor, zgomotul închizătoarelor de la automat și gloanțele. Și întotdeauna aveau dreptate ei, nu noi.

În Ekibastuz, la rambleierea unui terasament de cale ferată, unde nu exista zonă, dar exista cordonul escortei, un zek a făcut cîtiva pași în perimetrul îngăduit ca să-și ia pîinea din scurta aruncată la o parte, dar un soldat a ridicat arma, a tras și l-a ucis. Și, bineînțeles, el a avut drep-tate. Și nu putea primi decît mulțumiri. Și, de bună seamă, nu se căiește nici în ziua de azi. Iar noi nu ne-am exprimat prin nimic indignarea. Și, firește, n-am scris nicăieri (oricum, nimeni n-ar fi expediat plîngerea noastră).

La 19 ianuarie 1951, coloana noastră de cinci sute de oameni se apro-pia de obiectivul de muncă, ARM. În partea cealaltă se afla zona, acolo nu erau soldați. Dintr-o clipă într-alta trebuia să se

deschidă porțile, să intrăm. Brusc, deținutul Maloi [Micuțul] (în realitate - un zdrahon de flăcău lat în umeri), așa, nitam-nisam a ieșit din formație și parcă dus pe gânduri s-a îndreptat spre șeful escortei. Făcea impresia că nu era în apele lui, că nu-și dă seama ce face. N-a ridicat mâinile, n-a schițat nici un gest amenințător, mergea pur și simplu înainte gânditor. Șeful es-cortei, un nemernic de ofițer cu aspect de filfizon, s-a speriat și a înce-put să fugă cu spatele înainte din fața lui Maloi, strigînd ceva cu voce pițigăiată, neputînd în nici un chip să-și scoată pistolul. Înspre Maloi s-a repezit un sergent cu automat și de la cîțiva pași l-a secerat cu o rafală peste piept, retrăgîndu-se și el încet-încet. Iar Maloi, înainte de a cădea, și-a continuat mișcarea înceată încă vreo doi pași; din spatele lui, din pufoaică, pe urmele gloanțelor nevăzute, ieșiră smocuri de vată. Dar cu toate că Maloi căzuse, iar noi, tot restul coloanei, nici nu ne mișca-serăm, șeful escortei era atît de speriat, încît a strigat soldaților o comandă de luptă, și din toate părțile au început să păcănească automatele, trăgînd un pic mai sus de capetele noastre. S-a pornit să latre și o mitralieră, instalată dinainte pe poziție, și pe mai multe glasuri, care mai de care mai isteric, ni se striga: „Culcat! Culcat! Culcat!” Și gloanțele zburau mai jos și mai jos, spre sîrma ghimpată a zonei. Noi, cinci sute de oameni, nu ne-am aruncat asupra trăgătorilor, nu i-am dat peste cap. Cu toții ne-am întins la pămînt, cu fața în zăpadă, rămînînd în această poziție rușinoasă, neajutorată, în această dimineață de Bo-botează, mai bine de un sfert de oră, ca oile. Pe toți ar fi putut să ne împuște, glumind, fără să dea socoteală - doar a fost o încercare de revoltă!

Iată ce robi mișei eram noi în primul și în cel de-al doilea an de Lagăre speciale. Despre această perioadă s-a spus destul în Ivan Denisovici.

Cum s-a putut întîmpla una ca asta? De ce multele mii de dobitoace ale acestui scîrnav Cincizeci și Opt, totuși politici, fir-ar să fie, iar acum separați din grămadă și reuniți la un loc, s-ar putea spune adevărați po-litici, de ce dar s-au comportat atît de mizerabil, atît de obedient?

Aceste lagăre nici nu puteau începe altfel. Și asupriții și asupritorii pro-veneau din lagărele ITL, și zeci de ani de tradiție atît a robilor, cît și a stăpînilor îi apăsau și pe unii și pe alții. Felul de viață și felul de a

gîndi s-a transmis o dată cu oamenii vii. Ei îl încălzeau și îl întrețineau unii în ceilalți, deoarece din aceeași secție de lagăr plecau împreună cîteva sute de oameni. În locul cel nou ei aduceau cu sine convingerea gene-rală, care li se insuflase, că în lumea lagărelor omul este pentru om șo-bolan și canibal, și altcumva nu poate fi. Ei au adus cu sine doar intere-sul pentru destinul lor și o totală indiferență față de soarta comună. Ei veneau pregătiți să dea o luptă necruțătoare pentru cucerirea funcțiilor de brigadier, a locurilor călduțe, de „oploșiți”, la bucătărie, la tăiat de pîine, la contabilitate și KVC.

Cînd însă într-un loc nou pleacă un solitar, în calculele sale de a se aranja acolo se poate bizui numai pe șansa și pe lipsa lui de scrupule. Cînd faci parte dintr-un transport de lungă durată, călătorești două-trei-patru săptămîni în același vagon, te speli în aceleași închisori de tranzit, mergi în aceeași formație cu oameni care s-au frecat destul unii de alții, care au apreciat bine, unul la altul, de multă vreme, pumnul de briga-dier, știința de a intra în voile șefilor, de a o coti „la stînga”, păcălindu-i pe truditorii de la muncile comune, așa-zișii „pălmași”, cînd în același convoi se află o șleahță de oploșiți, vînători de locuri călduțe, privi-legiate, care au și devenit complici - este firesc ca ei să nu se lase furați de visuri de libertate, ci să preia împreună ștafeta robiei, să se înțe-leagă cum vor pune mîna pe posturile-cheie din noul lagăr, înlăturîndu-i pe oploșiții din alte lagăre. Cît despre bieții pălmași de la „comune”, care s-au împăcat cu soarta lor neagră, nenorocită, se înțeleg între ei cum să alcătuiască la noul loc o brigadă mai bună și să nimerească la un brigadier suportabil.

Toți acești oameni au uitat cu desăvîrșire nu doar că fiecare dintre ei este om și poarta în sine focul divin, și este capabil de un destin mai înalt, dar au uitat pină și faptul că spinarea se poate îndrepta, că liber-tatea simplă constituie un drept al omului la fel ca aerul, că ei toți sunt așa-numiții politici și, iată, acum rămîn între ei.

Este adevărat că printre ei se mai afla, totuși, o părticică de hoți și de bandiți: neștiind ce să mai facă pentru a-i reține pe favoriții lor de la de-sele evadări (articolul 82 al Codului penal dădea pentru evadare doar doi ani, iar hoții acumulasera deja zeci și sute, de ce să nu evadeze, dacă nu avea cine să-i oprească?), autoritățile s-au hotărît

să-i blagoslovească pentru evadare cu 58-14, adică sabotaj economic.

Astfel de bandiți, care să meargă în Lagărele speciale, în general erau foarte puțini în fiecare convoi - o mînă, dar, după codul lor, prea destui ca să se comporte cu insolență, să ocupe posturile de comandanți cu bîte (precum acei azerbaidjani din Spassk, care pe urmă au fost măce-lăriți) și să ajute oploșiților să instaureze în noile insule ale Arhipelagului drapelul negru, dezgustător, al mîrșavelor lagăre de exterminare prin muncă(6).

Lagărul din Ekibastuz a fost creat cu un an înainte de sosirea noastră, în 1949. Și totul aici s-a constituit după modelul a ceea ce a fost înainte, așa cum a fost adus în mințile, deținuților și ale șefilor. Exista un co-mandant, un comandant adjunct și responsabili de barăci, care îi bru-talizau pe subordonații lor fie cu pumnii, fie cu denunțurile. Exista o ba-racă separată a oploșiților, unde, pe vagonașe, la un pahar de ceai, se hotăra, prietenește, soarta unor obiective de lucru și a unor brigăzi în-tregi. În fiecare baracă existau (mulțumită construcției speciale a bară-cilor finlandeze) niște „cabine” separate, care erau ocupate, după rang, de unul sau doi zeki privilegiați. Și dispecerii care te pocneau după cea-fă, și brigadierii care te plesneau peste față, iar supraveghetorii îți administrau lovituri cu gîrbaciul. Și fuseseră aleși niște bucătari botoși și obraznici. Și toate magaziiile de alimente au intrat în stăpînirea cauca-zienilor iubitori de libertate. Iar funcțiile de șefi de lucrări ori șantiere le-a acaparat o clică de escroci care se dădeau, toți, drept ingineri. Iar turnă-torii își duceau conștiincioși denunțurile la secția operativă, fără să fie pedepsiți de nimeni. Și, cu un an în urmă, început cu niște corturi, lag-ărul avea acum și o închisoare de piatră - neisprăvită însă, și din pricina asta - arhiplină: pentru carceră - cu ordin în regulă - trebuia să stai la rînd cîte o lună sau chiar două! Asta-i ilegalitate, nici mai mult, nici mai puțin: să stai la coadă pentru carceră ! (Și eu am fost osîndit la carceră, dar n-am mai apucat să-mi vină rîndul.)

Este drept că în acest an au mai scăzut acțiunile hoților (mai exact ale acelor numiți dini, în măsura în care nu desconsiderau posturile din lagăr). Se simțea că nu le mai mergea ca altădată, că treburile lor nu mai aveau anvergura de odinioară: le lipsea tineretul, nu mai

aveau re-zerve, nimeni nu le mai sărea înainte să-i lingusească. Ceva nu mai mergea. Comandantul Magheran, când șeful regimentului disciplinar l-a prezentat deținuților din lagăr aliniați în front, încă mai încerca să lase impresia că ne privește cu o vioiciune sumbră; dar era stăpînit de nesi-guranță, și curînd steaua lui a apus în mod rușinos.

Convoiul nostru, ca orice convoi nou, a fost supus presiunii încă de la baia de sosire. Băieșii, frizerii și dispecerii erau încordați și se aruncau grămadă asupra tuturor celor care încercau să aducă o sfioasă obiecție referitoare la lenjeria ruptă, sau apa rece, sau la sistemul de dezin-fecție. De-abia așteptau astfel de obiecții și se repezeau numaidecît cîtiva, ca o haită de cîini, intenționat, și strigau cît îi ținea gura: „Aici nu sunteți la tranzitul din Kuibîșev!”, și îți vîrau sub nas pumnii de oameni bine hrăniți. (Din punct de vedere psihologic avea efect. Un om despu-iat este de zece ori mai vulnerabil în fața celor îmbrăcați. Și dacă un convoi nou va fi speriat încă de la prima baie, acest lucru îl va marca pentru tot restul vieții din lagăr.)

Volodia Gherșuni, școlarul acela care își propunea ca odată ajuns în la-găr, după ce va vedea ce și cum, să decidă „cu cine să meargă”, a fost pus chiar din prima zi să consolideze lagărul: să sape o groapă pentru stîlpii de iluminat. Dar era slab, nu și-a făcut norma. Baturin, adjunctul cu materialele, care provenea dintre cîini, și el în curs de potolire, dar fără să se fi potolit pe de-a-n-tregul, l-a numit „pirat” și la pălmuit. Gher-șuni a azvîrlit ranga și a ieșit din groapă. S-a dus la comandament și le-a zis: „Băgați-mă la carceră, eu nu mai lucrez cîtă vreme «pirații» voștri lovesc oamenii” (nefiind obișnuit, cuvîntul „pirat” l-a ofensat în mod deosebit). Nu au refuzat să-l bage la carceră, și a făcut, în două reprize, optsprezece zile (iată cum se procedează: mai întîi prescriu cinci sau zece zile, dar, cînd termenul a expirat, deținutul nu este eli-berat, se așteaptă ca el să înceapă să protesteze și să înjure, după ca-re, „în mod legal”, îi altoiesc o nouă repriză de carceră). După carceră, pentru scandal, i-au mai dat încă două luni de BUR, adică să stea în aceeași închisoare, să primească hrană caldă, rația de pîine în funcție de randament și să meargă la lucru la cuptoarele de var. Văzînd că se scufundă tot mai adînc, Gherșuni a încercat acum să se salveze prin infirmerie. El încă nu

știa câte parale face șefa ei, madam Dubinskaia. Credea că le va arăta platfusul lui și îl vor scuti de drumurile lungi la cuptoarele de var. Însă au refuzat să-l ducă la infirmerie. BUR-ul din Ekibastuz nu avea nevoie de consultații la dispensar. Totuși, ca să ajungă acolo, Gherșuni, ascultînd o mulțime de sfaturi despre cum tre-buie să protesteze, la apelul dinainte de plecarea la lucru, a rămas întins pe prici, numai în izmene. Supraveghetorii „Păzea” (un fost marinar, cam țicnit) și Konențov l-au tras de picioare de pe prici, și așa, în izmene, l-au tîrît la apel. Ei îl tîrau, iar el se agăța cu mîinile de pietrele depozitate pentru construcția unui zid. Gherșuni era acum de acord să meargă la cuptoare și striga: „Lăsați-mă să-mi îmbrac pan-talonii!”, dar ei îl tîrau mai departe. La postul de gardă, întîrziind pleca-rea la muncă a patru mii de oameni, acest băiețel slab striga: „Gesta-poviștilor! Fasciștilor!” și se zbătea, și nu se lăsa să-i pună cătușele. Totuși Păzea și Konențov i-au apăsât capul pînă la pămînt și i-au pus cătușele, iar acum îl împingeau să meargă. Ei și șeful regimului disciplinar Macehovski nu erau cîtuși de puțin tulburați, tulburat era, nu știu de ce, tot Gherșuni: cum să meargă el prin localitate numai în izmene? Și a refuzat să meargă. Alături stătea un soldat din escortă cu nasul cîrn, care ținea în lesă un cîine. Volodia își amintește că l-a auzit cum i-a spus în șoaptă: „De ce faci atîta zarvă? Intră în coloană. O să stai lîngă foc, crezi că o să muncești?” Și a tras zdravăn de lesă. Cîinele se smucea din mîinile lui spre gîtul lui Volodia, căci văzuse cum acest puș-tan se împotriva epoleților albaștri! Volodia a fost luat și dus îndărăt la BUR. Cătușele care-i strîngeau mîinile la spate îi provocau o durere atroce, iar gardianul, un kazah, îl apucase de beregată și îl izbea cu genunchiul în coaie. Pe urmă l-au trîntit pe pardoseală, cineva a spus pe un ton practic, de profesionist: „Să-l bateți pînă se cacă pe el!” Și au început să-l bușească pe unde nimereau (l-au nimerit și în tîmplă) cu cizmele pînă și-a pierdut cunoștința. A doua zi l-au chemat la oper, la agentul operativ, care i-a pus pe rol un dosar penal pentru încercare de terorism: cînd l-au tîrît, s-a agățat cu mîinile de pietre! De ce?

La un alt apel de dimineață, tot așa s-a împotrivit să meargă la muncă și Tviordohleb, ba a declarat și greva foamei: el nu va lucra pentru Sa-tana! Greva lui fiind tratată cu dispreț, a fost scos cu forța, numai că din-tr-o baracă simplă, și Tviordohleb putea ajunge să

spargă geamurile. Zăngănitul geamurilor sparte răsuna strident peste locul de adunare, acompaniind sumbru numărătoarea dispecerilor și supraveghetorilor.

Acompaniind zvonul monoton al zilelor, săptămînilor, lunilor noastre, al anilor noștri.

Și nu se întrevedea nici o geană de lumină. Nu fusese prevăzută în pla-nul MVD-ului cînd au fost create aceste lagăre.

Noi, cei douăzeci și cinci de nou-veniți, în cea mai mare parte ucraineni din Ucraina de Vest, ne-am strîns într-o singură brigadă și am izbutit să ne înțelegem cu dispecerii să ne aprobe un brigadier dintre ai noștrii, pe același Pavel Baraniuk. Eram o brigadă liniștită, muncitoare (pe ucraineni din vest, luați de curînd de lîngă pămîntul încă necolectivizat, nu era nevoie să-i îndemni cu biciul, ci, poate, mai degrabă, să-i strunești. Vreo cîteva zile am fost socotiți muncitori necalificați, dar, curînd, printre noi s-au descoperit meșteri zidari. Ceilalți s-au angajat să învețe aceas-tă meserie, și astfel am devenit brigadă de zidari. Din mîna noastră ieșea lucru bun. Șefii au observat asta și de pe un șantier de construcții de locuințe pentru cetățenii liberi ne-a mutat în zonă. I-au arătat brigadierului o grămadă de pietre lîngă BUR - exact acelea de care se agă-țase Gherșuni, și au promis că vor aduce zilnic de la carieră. Apoi au explicat că acel BUR ce se vede este doar o jumătate de BUR, și acum trebuie construită cea de a doua jumătate, și asta o va face brigada zidarilor.

Astfel, spre rușinea noastră, am început să ne construim propria închisoare!

Era o toamnă lungă, secetoasă. Toată luna septembrie și jumătate din octombrie n-a picat nici un strop de ploaie. Dimineața vremea era cal-mă, pe urmă se pornea vîntul, spre amiază se întetea, spre seară se liniștea din nou. Uneori, acest vînt bătea neconținut, bătea subțire, apă-sător și te făcea mai ales să simți această stepă apăsătoare, monotonă, care ni se deschidea chiar de pe schelele BUR-ului - nici orașelul cu cele dintîi clădiri ale cuptoarelor de var, nici cartierul de locuințe al militarilor din escortă, nici, cu atît mai mult, zona noastră împrejmuită de sîrmă ghimpată nu ascundea de noi imensitatea, nemărginirea, unifor-mitatea perfectă și disperarea acestei stepe, prin care doar primul rînd al stîlpilor de telegraf abia

cojiți a pornit spre nord-est, spre Pavlodar. Uneori, vîntul bătea aprig, într-o oră aducea frigul din Siberia, te silea să îmbraci pufoaica, și bătea, bătea întruna, biciuindu-te cu nisip și pietricele mărunte, măturate din stepă. Dar cred că este mai simplu să reproduc poezia pe care am scris-o în acele zile la zidirea BUR-ului.

ZIDARUL

Și iată-mă zidar! De la poet citire(7),
Din piatră dură clădesc o închisoare.
Nu vreun oraș, căci totu-i îngrădire.
Pe cer, atent, un uliu se rotește.
Șuieră vîntu-n stepă! Și nici un trecător
Ca să mă-ntrebe ce-i cu edificiul?
— Sîrmă ghimpată, cîini și pușcă, biciul -
Da-i prea puțin! În pușcărie,
una mai nouă vor...
Și folosesc mistria, domol, adormitor.
Și lucrul merge parcă de la sine.
Vine ăl mare. Zidul crește-ncet! . . . -
Ni se promite
Că vom fi primii locatari în țintirim.
De-ar fi doar asta! Dar din limbuția sa
Aflu că sunt bifat într-un dosar.
După denunțul unui anonim
Numele meu, precum și-al altuia
Sunt prinse-n acoladă, înlănțuiți să fim.
Ciocanele se-ntrec, sfărîmă, taie,
Zid după zid se-nalță, și-ntre pereți - pereți...
Glumim, fumăm - mortaru-și face cale -
Prinos de pîine vom primi și terci.
Celulă de celulă-și arată groapa sa,
Adîncul mut al suferinței tale.
Singur, automobilul de lume ne mai leagă
Și sîrmele pe stîlpi, zbîrnîitoare.
În noi e, Doamne, neputința-ntreagă!
Robi și nevolnici suntem, tîrîtoare!*

Robi! Nu pentru că ne era frică de amenințările maiorului Maximenko
ne căzneau să zidim pietrele cît mai bine și să nu facem economie

de ci-ment, ca viitorii captivi să nu poată prea ușor să dărîme acest zid. Ci pentru că, într-adevăr, deși nu îndeplineam norma sută la sută, brigada

*Versiunea românească a poemului aparține poetului Adi Cusin.

care clădea închisoarea primea supliment de hrană, iar noi n-o azvîr-leam maiorului în față, ci o mîncam. Și tovarășul nostru Volodia Gher-șuni zăcea în aripa deja construită a BUR-ului. Iar Ivan Spasski, fără să fi săvîrșit vreo abatere, Dumnezeu știe pentru ce, zăcea la rejimka. Și mulți dintre noi aveau să stea în acest BUR, în aceste celule pe care noi le construiam atît de trainic și conștiincios. Iată că într-o zi, chiar în timpul lucrului, cînd noi îi dădeam zor cu mortarul și cu pietrele, pe neașteptate în stepă au răsunat niște împușcături.

Curînd, la postul de gardă al lagărului, aproape de noi, a oprit o dubă (dintre cele adevărate, așa cum erau cele de la oraș, făcea parte din dotarea unității de escortă, doar că nu avea scris pe laturi, pentru proști, „Beți șampanie sovietică!"). Din dubă au aruncat afară patru inși - bătuți, însîngerăți; doi se poticneau, unul era tîrît; doar primul, Ivan Vorobiov, mergea mîndru și furios.

Astfel i-au condus pe fugari pe sub picioarele noastre, pe sub schelele noastre, și i-au dus în aripa terminată a BUR-ului.

Iar noi zideam, punînd piatră peste piatră...

O evadare! Ce îndrăzneală disperată! Fără veșminte civile, fără hrană, cu mîinile goale, să traversezi zona sub gloanțe și să fugi în stepa des-chisă, nesfîrșită, goală, fără un strop de apă! Asta nici măcar nu se poa-te numi un proiect, asta e sfidare, un mijloc orgolios de sinucidere. Iată numai de ce împotrivire sunt capabili cei mai puternici și cei mai cura-joși dintre noi.

Iar noi... punem piatră peste piatră.

Și discutăm. Asta-i a doua evadare într-o lună. Nici prima n-a izbutit, dar aceea a fost o încercare prostească. Vasili Briuhin (poreclit „Blüher"(8)), inginerul Mutianov și încă un fost ofițer polonez au săpat în atelierele mecanice, sub încăperea în care lucrau, o groapă de un me-tru cub, unde s-au ascuns, asigurîndu-și o rezervă de hrană. Naivi, cre-deau că seara, ca de obicei, din zona de lucra, garda va fi ridicată, apoi, ei vor ieși din groapă și vor pleca. Dar la încetarea lucrului, trei au fost lipsă la apel, iar sîrma ghimpată din jur

era neatinsă, așa că au pus pază cîteva zile și nopți. În vremea asta, sus, veneau și plecau oameni, au adus și un cîine, dar cei ascunși în groapă au pus în crăpături vată cu benzină și au derutat cîinele. Trei zile și trei nopți au stat acolo fără să discute, fără să se miște, înghesuiți, ca vai de lume, căci trei inși în-tr-un metru cub... Pîna la urmă n-au mai rezistat și au ieșit.

Cînd brigăzile se întorc în zonă, povestesc cum a evadat grupul lui Vo-robiov: străpungînd zona cu un camion.

A mai trecut o săptămîină. Zidim, punem piatră peste piatră. Cea de-a doua aripă a BUR-ului se profilează foarte clar: iată micuțele și confortabilele carcere, iată celulele individuale, iată tamburele, într-un vo-lum destul de mic am îngrămădit o sumedenie de piatră, și se aduce întruna de la carieră: piatra e pe gratis, mîna de lucru de asemenea, numai cimentul este al statului.

Și mai trece o săptămîină, destul timp pentru cei patru mii de pușcăriași ai Ekibastuzului să se convingă că evadarea este o nebunie și nu duce la nimic. Și, într-o zi la fel de însorită, din nou răsună împușcături în stepă: evadare!!! Păi, asta-i un fel de epidemie: din nou apare duba celor de la escortă și aduce doi (cel de-al treilea a fost ucis pe loc). Aceștia doi - Batanov și încă unul foarte tînăr - plini de sînge, sunt con-duși pe lingă noi, pe sub schelele noastre, în aripa isprăvită, pentru ca acolo să le mai tragă o mamă de bătaie, și, despuiați, să-i arunce pe pardoseala de piatră și să nu le dea nici să mănînce, nici să bea. Ce simți tu, robule, privindu-i pe acești oameni omorîți în bătaie, și mîndri? Nu cumva bucuria josnică, ticăloasă, că nu pe tine te-au prins, nu pe tine te-au snopit în bătăi, nu te-au sortit pieirii?

„Mai repede, trebuie să terminați mai repede aripa stîngă!" ne strigă burduhănosul maior Maximenko.

Zidim. Seara o să primim suplimentul de casă.

Căpitanul de rangul doi Burkovski cară tencuială. Tot ce se construiește este în folosul Patriei.

Seara auzim cum s-a întîmplat: și Batanov a încercat să răzbească tot cu o mașină. Gloanțele au atins mașina.

Acum ați înțeles, robilor, că a evada înseamnă sinucidere, că nimeni nu va izbuti să fugă mai departe de un kilometru, că ursita voastră este să munciți și să muriți?!

Nici n-au trecut cinci zile, nimeni n-a mai auzit nici o împușcătură, când dintr-o dată, ca și cum cerul ar fi fost din metal și cineva a izbit în el cu o rangă uriașă, a răbufnit știrea: evadare!! Din nou o evadare!!! Și de data asta reușită!

Evadarea de duminică 17 septembrie a fost atît de bine pusă la punct, încît apelul de seară a trecut cu bine, socotelile vertuhailor(9) s-au potrivit la țanc. Numai în dimineața lui 18 ceva începe să scîrțîie, fiindcă plecarea la lucru este anulată și se organizează un apel general. Cîteva apeluri generale pe platforma de adunare, pe urmă - apeluri pe barăci, apeluri pe brigăzi, apel după dosare - căci dulăii se pricep numai să nu-mere banii la casă. Mereu rezultatul era altul! Nu puteau să afle cîți au fugit? Cine anume? Cînd? Încotro? Cu ce?

Era luni seara, masa de prînz nu ni s-a servit (bucătarii au fost și ei aduși la locul de adunare ca să fie numărați), dar noi nu suntem supă-rați, într-un fel ne bucurăm! Orice evadare izbutită constituie o mare bucurie pentru deținuți. Nu contează că pe urmă oamenii din escortă se comportă ca niște turbați, că regimul devine atroce, pentru noi toți este o sărbătoare! Pe chipurile noastre se citește semeția! Suntem mai in-teligenți ca voi, domnilor dulăi! Iată, am evadat! (Și, privindu-i pe șefi în ochi, zicem în gîndul nostru: numai de nu i-ar prinde! Numai de nu i-ar prinde!)

În plus, nici la muncă nu ne-au mai scos, și ziua de luni a trecut pentru noi ca o a doua zi liberă. (E grozav că băieții n-au șters-o sîmbătă: s-au gîndit să nu ne strice duminica!)

Dar cine or fi?

Luni seara s-a aflat: Gheorghi Tenno și Kolka Jdanok.

Zidul închisorii se înalță tot mai sus. Am făcut și buiandrugii deasupra ușilor și ferestruicilor, acum lăsăm lăcașurile pentru căpriori.

Trei zile au trecut de la evadare. Șapte. Zece. Cincisprezece.

Nici o știre!

Au reușit!!

Capitolul 4

DE CE AȚI TOLERAT?

PRINTRE CITITORII MEI se află și un Istoric-Marxist cultivat. Frunzărind, în fotoliul său moale, pînă în locul în care se arată cum constru-iam noi BUR-ul, el își scoate ochelarii, lovește peste pagină cu ceva plat, cum ar fi o riglă, și dă din cap aprobator:

— Da-da. Asta pot s-o cred. Însă chestia cu nu știu ce zefir al revoluției mi se pare o gogoriță. Acolo, la voi, nu putea avea loc nici o revoluție, deoarece pentru așa ceva este necesară o legitate istorică. Iată, ați fost aleși cîteva mii de așa-ziși „politici” - și ce-i cu asta? Nemaiavînd înfățișare omenească, demnitate, familie, îmbrăcăminte, hrană, - ce-ați fă-cut? De ce nu v-ați răzvrătit?

— Ne cîștigam rația de pîine. După cum ați văzut - constru-iam o închi-soare.

— Asta-i bine. Asta și trebuia să faceți, să construiți. Este în folosul po-porului. Asta a fost singura decizie corectă. Dar, dragii mei, numai pen-tru atît nu vă puteți numi revoluționari! Pentru revoluție trebuie să fii le-gat de singura clasă înaintată.

— Păi, atunci, eram cu toții muncitori...

— Asta n-are nimic de-a face. Asta-i un chițibuș obiectiv. Dumneata poți să-ți închipui ce este aceea o le-gi-ta-te?

La naiba, cred că pot. Pe cuvînt de onoare că pot. Îmi închipui că o dată ce lagărele cu multe milioane de oameni durează de patruzeci de ani, poftim - aceasta este o legitate istorică. Aici sunt prea multe milioane și prea mulți ani pentru ca totul să poată fi explicat printr-un capriciu al lui Stalin, prin perfidia lui Beria, prin credulitatea și naivitatea partidului conducător, luminat neîntre-rup de raza învățăturii înaintate. Dar n-o să îi fac reproșuri oponentului meu cu această legitate. El îmi va zîmbi cu drăgălășenie și îmi va spune că noi, în cazul respectiv, nu vorbim des-pre asta, eu mă abat de la subiect.

El vede că eu m-am încurcat, că îmi reprezint prost legitatea, și îmi ex-plică:

— Vezi dumneata, revoluționarii au venit și au măturat țarismul cu mă-tura. Foarte simplu. Păi să fi încercat țarul Nicolae să-și întemnițeze astfel revoluționarii! Să fi încercat să le agațe numere! Să fi încercat...

— Exact. El n-a-ncercat El n-a încercat, și tocmai de aceea au scăpat teferi cei care au încercat după el.

— Păi, nici nu putea să încerce! Nu putea!

— Da, și asta-i adevărat: nu numai că n-a vrut, dar nici n-a putut.

Conform interpretării cadeților (nu mai vorbesc de aceea a socialiștilor), toată istoria Rusiei este o succesiune de tiranii. Tirania tătarilor. Tirania cnejilor moscoviteni. Cinci secole de despotism național, de tip oriental, și de robie fățișă, adânc înrădăcinată. (Nici tu Zemski Sobor, nici comu-na sătească, nici căzăcimea liberă ori țărănimea din nord(1).) Fie că vorbim de Ivan cel Groaznic(2), de Alexei cel Blajin(3), de Petru cel Crîncen(4) ori de Ecaterina de Catifea(5), ori chiar de Alexandru al Doi-lea(6), pînă la Marea Revoluție din Februarie, toți țarii n-au știut, chipu-rile, decît un singur lucru: să strivească. Să-și strivească supușii ca pe niște cărăbuși, ca pe niște omizi. Regimul îi oprima pe supuși, revoltele și răscoalele erau înăbușite, strivite.

Bine, bine! I-au strivit, dar nu de tot! I-au strivit, dar nu în sensul tehnic înalt din zilele noastre. De pildă, soldații care s-au aflat în careul de-cembriștilor, la numai patru zile au fost iertați toți pînă la unul. (Compară execuțiile soldaților noștri - care nu s-au răzvrătit, dar au refuzat să tra-gă în mulțimea neînarmată - la Berlin, în 1953, Budapesta 1956, Novocerkassk, 1962.) Iar dintre ofițerii decembriști care au participat la răscoală, au fost executați doar cinci - poți să-ți închipui așa ceva în epoca sovietică? Credeți că ar mai fi rămas măcar unul în viață?

Apoi - nici Pușkin, nici Lermontov nu au fost condamnați pentru litera-tura lor plină de temeritate. Pe Tolstoi, pentru subminarea fățișă a statu-lui, nu l-au atins cu un deget. „Unde te-ai fi aflat la 14 decembrie în Pe-tersburg?” l-a întrebat Nicolae I pe Pușkin. Pușkin a răspuns sincer: „în Piața Senatului”. Și a fost... lăsat să plece acasă. Apropo de asta, noi, cei care am încercat pe pielea noastră sistemul mașinii judiciare, pre-cum și amicii noștri, procurorii, înțelegem perfect cît valora răspunsul lui Pușkin: articolul 58, paragraful 2, insurecție armată, în cel mai bun caz cu referire la articolul 19 (intenție), și să zicem că n-ar fi fost dus în fața plutonului de execuție, dar, oricum, cel puțin zece ani ar fi primit. Și Pușkinii și-ar fi primit fără să crîcnească pedepsele, ar fi fost trimiși în lagăre și ar fi

murit. (Gumiliov nici măcar n-a mai avut nevoie să meargă în lagăr, a fost izbăvit de un glonț cekist.)

Războiul Crimeii — dintre toate războaiele cel mai fericit pentru Rusia -n-a adus doar eliberarea țăranilor și reformele lui Alexandru(7). O dată cu ele s-a născut în Rusia o puternică opinie publică.

Aparent încă mai supura și chiar se extindea ocna siberiană, se orga-nizau, parcă, închisorile de tranzit, se expediau convoaie, se întruneau tribunalele să judece procese. Dar ce înseamnă asta? Tribunalele jude-că, judecă, dar Vera Zasulici, care l-a rănit grav pe șeful poliției capitalei (!), a fost achitată??... (Ușurința cu care au eliberat-o pe Zasulici poate fi comparată cu ușurința cu care a fost construită Casa cea Mare(8) din Leningrad, chiar pe locul acela...) Și Vera Zasulici nu și-a cumpărat singură revolverul pentru a trage în Trepov(9). I l-au cumpărat, pe urmă i l-au schimbat cu altul de un calibru mai mare, pentru urși, iar tribunalul nici măcar n-a pus întrebarea: cine l-a cumpărat? Unde se află acel om? Un astfel de complice, după legile rusești nu era considerat criminal. (După cele sovietice i-ar fi dat numaidecât pedeapsa capitală.)

De șapte ori au atentat la viața lui Alexandru II (Karakozov*; Soloviov(10); aproape de Alexandrovsk; lângă Kursk; explozia lui Halturin(11); bomba lui Tetiorka; Grinevițki). Alexandru II mergea (se înțelege - fără gardă) prin Petersburg, și avea ochii plini de teamă, „ca o fiară hăituită” (mărturia lui Lev Tolstoi, care l-a întâlnit pe țar pe scara unei locuințe particulare**). Și? Credeți că a pustit și a deportat jumătate de Peters-burg, cum s-a întâmplat după asasinarea lui Kirov? Cîtuși de puțin, nici prin cap nu putea să-i treacă. A aplicat măsuri profilactice de teroare în masă? Teroarea generală, precum în 1918? A luat ostatici? Nici nu exista această noțiune. l-a arestat pe cei dubioși? Cum ar fi putut face una ca asta?!... A executat mii de oameni? Au fost executați cinci. În această perioadă n-au fost judecați nici măcar trei sute. (Dacă ar fi fost un singur atentat la viața lui Stalin — cîte milioane de suflete ne-ar fi costat?)

Bolșevicul Olminski scrie că în 1891 el era unicul politic din toată închisoarea Krestî. Transferat la Moscova, era, de asemenea, unicul de la Taganka. Doar la Butîrki, înainte de pornirea convoiului, s-au

adunat cîteva persoane!... (Iar peste un sfert de secol, revoluția din februarie a descoperit în pușcăria din Odessa șapte politici, la Moghiliiov - trei.)

Cu fiecare an de cultură și literatură liberă, invizibilă, dar redutabilă pentru țări opinie publică creștea, iar țăriile nu mai țineau în mîină nici frîiele, nici coama, și Nicolae II a avut parte să se țină de crupa și de coada calului.

El nu avea curajul acțiunii. Nici el, nici toți guvernării lui nu mai aveau tăria să se lupte pentru puterea lor. Ei nu mai striveau, doar strîngeau ușor și apoi slăbeau iar. Tot timpul priveau în jur și trăgeau cu urechea: ce va spune opinia publică?

Nicolae II a interzis organizarea unei agenturi de informații în armată, considerînd că este o ofensă pentru militari. (Și astfel, autoritățile habar n-aveau ce fel de propagandă se face în armată.) Și printre revoluționari infiltrau informatori slabi și se hrăneau doar cu informațiile lor să-race, deoarece guvernul se socotea constrîns de legalitate și nu putea (ca în epoca sovietică) să se apuce pur și simplu să aresteze pe toți suspecții, fără să se îngrijească să caute acuzații concrete.

Iată-l, de pildă, pe celebrul Miliukov(12), care și după treizeci de ani de putere sovietică tot se mai fălea cum a dat el „semnalul de furtună al re-voluției” (1 noiembrie 1916) - „prostie sau trădare?” Greșeala lui din

*Fiindcă veni vorba, Karakozov avea un frate. Fratele celui care a tras în țară! Apreciați cu măsurile noastre. A fost pedepsit în felul următor: ..I se ordonă ca de acum înainte să poarte numele de Vladimirov”. Și nu a suferit nici un fel de constrîngeri nici în privința averii, nici a domiciliului.

**Lev Tolstoi v vospominaniiah sovremennikov (Lev Tolstoi în amintirea contemporanilor), GIHL. 1955. voi I, p. 180.

anul 1900 este neînsemnată: profesor fiind, în cuvîntul rostit la o întruni-re studentască (un profesor la întrunire!) a dezvoltat ideea (printre auditori - studentul Savinkov) că dinamica mișcării revoluționare, din moment ce autoritățile nu-i cedează, duce în mod inevitabil la teroare. Asta însă nu-i instigare, nu-i așa? Și nici intenție, care duce... Asta-i slăbiciunea pentru terorism a liberalilor radicali (cîtă vreme nu era în-dreptat împotriva lor). Și Miliukov este închis în DPZ-ul de pe strada Șpalemaia. (Acasă i s-a confiscat proiectul unei noi constituții.) La închi-soare i s-au trimis imediat multe flori, dulciuri,

bucate de la simpatizanți. Și, de bună seamă, îi este accesibilă orice carte de la Biblioteca Publi-că. O anchetă scurtă și, ca un făcut, tocmai acum un student îl ucide pe ministrul învățămîntului (trecuseră două luni de la întrunirea aceea), dar asta nu-i agravează cîtuși de puțin soarta lui Miliukov. Își va aștepta sentința în libertate, atîta doar că nu în Petersburg. Dar unde să lo-cuiască? Păi la celălalt capăt al stației Udelnaia, care, chipurile, este în afara Petersburgului. Aproape în fiecare zi era la Petersburg: ba la Fondul Literar, ba la redacția revistei „Russkoe bogatstvo”(13). În așteptarea verdictului a primit aprobarea să călătorească și... în Anglia, în sfîrșit, sentința: șase luni la închisoarea Krestî. (Nici aici n-a rămas ni-ciodată fără narcise și cărți de la Biblioteca Publică. A executat însă doar trei luni: la demersurile lui Kliucevski („este necesar științei”), țarul l-a eliberat (Pe acest țar, Miliukov îl va numi mai tîrziu „despot bătrîn” și îl va acuza fără temei de trădare a Rusiei.) Și, curînd, din nou i se dă voie să plece în Europa și America: să creeze acolo un curent de opinie împotriva guvernului rus.

Ghimmer-Suhanov(14), una dintre figurile sinistre ale revoluției din fe-bruarie, a fost „surghiunit” astfel din Petersburg, în primăvara lui 1914, încît, sub propriul nume, a continuat să lucreze la ministerul agriculturii (nemaivorbind că deseori înnopta la el acasă).

Cum a fost ucis, în 1907, Maximovski, șeful Direcției generale a peni-tenciarelor? Sediul Direcției se afla într-o clădire cu locuințe particulare și aproape că nu era păzită. Seara, după orele de program, Maximovski a primit cu încredere o femeie care ceruse audiență, și aceasta l-a ucis.

Cînd Lopuhin, directorul departamentului poliției, a divulgat revoluționarilor secretul lui Azef(15), în codul penal nu s-a găsit nici măcar un arti-col după care să-l osîndească. Regimul nu era protejat nici împotriva divulgării secretelor de stat. (Totuși s-a decis să-l condamne în virtutea unui articol asemănător, și gurile aurite ale avocaților au ponegrit multă vreme pe urmă această judecată, considerind-o „o rușine a regimului țarist”. După opinia liberalilor, nu aveau motiv să-l judece.)

Puterea îi irita și întărită pe adversari tocmai prin atitudinea ei temătoa-re și șovăielnică.

Eroii acelei perioade nu se așteptau la nimic serios din partea regimului penitenciar, astfel încât Bogrov, care n-a șovăit să-l ucidă pe Stolîpin, creierul și gloria Rusiei, când i s-au pus cătușele a exclamat tare: „Mă doare!”

Cît era de slab regimul penitenciar se poate judeca după planul de evadare din 1907 al lui Iustin Juk(16), anarhist din Kiev (evadarea a eșuat din pricina unui denunț, probabil al lui Bogrov): în timpul pauzei tribuna-lului (politic!), Juk (teroristul) va ieși la closetul din curte, unde, firește (!) escorta nu-l va urma (îndeaproape). Acolo îl va aștepta o bocceluță cu haine civile și un instrument ca să-și scoată lanțurile (așa ceva era posi-bil în curtea tribunalului!)

Autoritățile îi persecutau pe revoluționari exact atît cît să aibă timp să se cunoască unul pe celălalt în pușcărie, să se călească și să-și creeze aureole în jurul capului. În prezent, avînd o riglă gradată autentică pen-tru a măsura proporțiile, putem afirma fără nici o teamă că guvernul țarist nu i-a persecutat pe revoluționari, ci i-a răsfățat grijuliu, spre propria lui pieire. Caracterul șovăielnic, slăbiciunea guvernului țarist sunt evi-dente pentru oricine a încercat pe pielea lui un sistem judiciar care func-ționează perfect.

Să examinăm, de pildă, biografia lui Lenin, binecunoscută tuturor. În primăvara anului 1887, fratele lui a fost executat pentru atentat împo-triva țarului Alexandru III*. Ca și fratele lui Karakozov, Lenin este fratele unui asasin de țar. Ei și? În toamna aceluiași au, Vladimir Uliauov intră la Universitatea imperială din Kazan, ba încă la Facultatea de drept. Nu este uimitor?

Este adevărat că, în cursul aceluiași an universitar, Vladimir Ulianov este exmatriculat din universitate. Dar este exmatriculat pentru organi-zarea unei întruniri studentești antiguvernamentale. Deci, fratele mai mic al regicidului instigă studenții la nesupunere? Ce pedeapsă ar fi pri-mit în epoca noastră? În mod categoric moarte prin împușcare (iar cei-lalți cîte douăzeci și cinci și cîte zece ani)! Iar pe el îl exmatriculează din universitate. Cîtă cruzime! Ba îl mai și exilează în... Sahalin?** Nu, la moșia familiei din Kokușkino, unde oricum mergea pe timpul verii. Vrea să lucreze, i se dă posibilitatea să... doboare copaci în taiga? Nu, să facă practică juridică la Samara, prilej ca să ia parte la activitatea unor cercuri ilegale (și să lupte împotriva ajutorului social pentru victimele

*În treacăt fie spus, în cursul anchetei judiciare s-a stabilit că Anna Ulianova a primit de la Vilna [Vilnius] o telegramă cifrată: "Sora e grav bolnavă", ceea ce însemna: „Armele sunt pe drum”. Anna nu s-a mirat, deși nu avea nici o soră la Vilna, și, nu se știe de ce, i-a arătat telegrama fratelui Alexandr. E clar că ea a fost complice. În vremea noastră ar fi avut asigurată o condamnare de zece ani. Dar Anna nici măcar n-a fost pusă sub cerce-tare! Legat de același caz, s-a stabilit că altă Anna (Serdiukova), o institutoare din Ekaterinodar, știa sigur de atentatul împotriva țarului, dar a tăcut. Ce ar fi aștepta-o în zilele noastre? Împușcarea. Pe când atunci i-au dat... doi ani.

**Fiindcă veni vorba, în Sahalin au fost politici. Dar cum s-o fi nimerit că n-a fost acolo nici un bolșevic (nici măcar un menșevic) mai de seamă?

foametei din anul 1891). După asta să-și dea examenele ca extern la Universitatea din Petersburg. (Cum rămâne însă cu chestionarele? Ce păzește Secția specială?)

Și iată că peste câțiva ani acest revoluționar foarte tânăr este arestat pentru că a creat în capitală „Uniunea de luptă pentru eliberare”(17) - nici mai mult, nici mai puțin! A ținut de nenumărate ori în fața muncitorilor discursuri „instigatoare”, a scris manifeste. A fost torturat? Nu, i s-a creat un regim propice muncii intelectuale. La închisoarea pentru cei aflați sub urmărire penală din Petersburg, unde a stat un an și unde i s-au adus zeci de cărți de care avea nevoie, a scris cea mai mare parte a Dezvoltării capitalismului în Rusia. În plus, a trimis - legal, prin procuratură! - Studiile economice la revista marxistă „Novoe slovo” [„Cuvîntul nou”]. În detenție primea masă plătită, cu dietă la comandă, lapte, apă minerală de la farmacie, de trei ori pe săptămînă — pachete de acasă. (La fel și Troțki, la Petropavlovka(18), a putut să aștearnă pe hîrtie primul proiect al teoriei revoluției permanente.)

Pe urmă totuși l-au împușcat, conform sentinței dată de troica(19)? Nu, nici măcar nu i-au dat închisoare, ci doar l-au exilat în lakuția, pe via-ță?? Nu, în ținutul binecuvîntat al Minusinskului, și doar pentru trei ani. L-au dus acolo cu cătușe, în vagon-zak? O, nu! El călătorește ca om liber. Încă trei zile umblă fără opreliști prin Petersburg, pe urmă și prin Moscova, trebuie să lase instrucțiuni conspirative, să stabilească legături, să țină consfătuirea cu revoluționarii rămași. Lui i s-a permis să meargă și în exil pe cont propriu. Asta înseamnă: să călătorească laolaltă cu pasagerii liberi - Lenin n-a cunoscut niciodată nici convoi, nici închisorile de tranzit pînă în Siberia (firește, nici la întoarcere). Apoi, la Krasnoiarsk, el

trebuie să mai lucreze două luni la bibliotecă, să ispră-vească Dezvoltarea capitalismului... și această carte, scrisă de un exilat, vede lumina tiparului fără nici un fel de opreliști din partea cen-zurii (comparați cu situația din zilele noastre)! Însă din ce mijloace o să trăiască el în acel sat îndepărtat, căci nu-și va găsi de lucra? Păi a cerut să fie întreținut pe spezele statului. I se plătește mai mult decât are nevoie (cu toate că și mama lui este destul de înstărită și îi trimite tot ce comandă). Nu se pot crea condiții mai bune decât i s-au creat lui Lenin în unicul lui exil. Hrana sățioasă, extrem de ieftină, carnea din abundență (un berbec pe săptămână), laptele, legumele, plăcerea neîngrădită de a merge la vânătoare (nemulțumit de câinele său, ai lui sunt gata, în mod serios, să-i trimită un câine din Petersburg; fiindcă la vânătoare mușcă țințarii - își comandă mănuși din piele de căprioară), au făcut să se tămăduiască de stomac și de alte boli ale tinereții și să se îngrașe destul de repede. Nici un fel de obligații, serviciu ori alte angarale, și chiar soția și soacra nu se oboseau prea tare: pentru două ruble și jumătate pe lună, o țărăncuță de cincisprezece ani făcea toate treburile casei. Lenin nu avea nevoie să câștige bani din activitatea literară, a refuzat propunerile din Petersburg de a se angaja într-o activitate literară plătită - scria și tipărea numai ceea ce îi putea crea un nume literar. Și-a executat exilul (putea să și „evadeze” fără dificultate, însă din precauție n-a făcut-o). I l-au prelungit în mod automat? I l-au schimbat în exil pe viață? Nicidecum, așa ceva era contrar legii. I s-a permis să locuiască la Pskov, însă nu avea voie să vină în capitală. Dar el merge la Riga, la Smolensk. Nu este urmărit. Atunci, împreună cu un prieten (Martov), duce un coș cu literatură ilegală în capitală, și o duce chiar prin Țarskoe Selo, unde se făcea un control drastic (el și Martov au făcut pe grozavii). În Petersburg este înhățat E drept că scăpase de coș, dar mai avea asupra lui o scrisoare către Plehanov, scrisă cu cerneală simpatică, dar nerevelată, care conținea planul de creare a ziarului „Iskra”(20). Însă jandarmii nu se deranjează pentru astfel de fleacuri; trei săptămâni de arest la celulă, iar scrisoarea rămîne în mîinile lor ne-revelată.

Cum se sfîrșește această escapadă ilegală din Pskov la Petersburg? Cu douăzeci de ani de ocnă, ca la noi? Nu, cu aceste trei săptămâni de arest. După care este slobozit definitiv, acum poate să

călătorească prin Rusia, să pregătească centrele de difuzare a „Iskrăi”, pe urmă și în străinătate, să aranjeze editarea („poliția nu vede nici un impediment” să-i elibereze pașaport pentru străinătate)! Ce să mai vorbim. El și din emigrație va trimite în Rusia pentru enciclopedie („Granat”(21)) un articol despre Marx! Care va fi chiar tipă-rit în ea*. Și nu numai acesta.

În sfârșit, desfășoară o intensă activitate subversivă dintr-o mică localitate austriacă din vecinătatea frontierei cu Rusia. Și vă închipuiți că n-a trimis nimeni niște bravi agenți secreți să-l răpească și să-l aducă în țară viu. N-ar fi fost deloc dificil.

Uite așa se poate urmări slăbiciunea și lipsa de fermitate a persecuțiilor țariste - prin exemplul oricărui social-democrat important (al lui Stalin în mod deosebit, dar aci se strecoară niște suspiciuni suplimentare(22)). Lui Kamenev, la percheziția de la Moscova, din 1904, i-a fost confiscată „corespondența compromițătoare”. La interogatoriu, el refuză să dea explicații. Și cu asta, basta. Este exilat... la domiciliul părinților.

Este adevărat că eserii au fost persecutați mult mai aprig. Dar să vedem cum mai aprig? Oare era de mică importanță infracțiunea lui Gherșuni (arestat în 1903)? Sau a lui Savinkov (în 1906)? Ei au dirijat asasi-natele celor mai importante personalități ale imperiului. Dar nu au fost executați. Cu atât mai mult nu s-au hotărât s-o execute pe Maria Spirido-nova, care n-a ucis decât un consilier de stat, trăgând în el de la câțiva

* Închipuiți-vă că Marea Enciclopedie Sovietică ar publica un articol despre Berdiaev, scris de un emigrant!

metri (și s-a stîrnit mare tă răboi în apărarea ei, în toată Europa), ci doar au trimis-o la ocnă*. Ce ar fi fost dacă la noi, în 1921, cel care a înăbușit răscoala țăranilor din Tambov(23)- (din nou Tambov!) ar fi fost asasinat de o liceană de șaptesprezece ani? Oare cîte mii de liceeni și intelectuali n-ar fi fost împușcați numaidecît, fără judecată, în valul de „răspuns” al terorii roșii?

Pentru revolta de la o bază a flotei militare (Sveaborg), cînd au murit cîteva sute de soldați nevinovați - au fost împușcați opt, din opt sute de condamnați pe diferite termene. (Pe cîteva dintre ei revoluția din fe-bruarie i-a eliberat din legendarele ocne de la Zerentui, unde în

timpul revoluției au fost descoperiți doar douăzeci și doi de ocași politici.)

Cum au fost pedepsiți studenții (pentru o mare demonstrație din Peters-burg în anul 1901), ne povestește Ivanov-Razumnik, care își amintește: închisoarea din Petersburg semăna cu un picnic studențesc: hohote de râs, coruri, deplasarea liberă dintr-o celulă într-alta. Ivanov-Razumnik a avut chiar neobrăzarea să-i ceară comandantului închisorii să-l lase la spectacolul Teatrului de Artă din Moscova, care se afla în turneu, căci pierdea biletul de pomană! Pe urmă a fost condamnat la „exil” în Simfe-ropol - asta a fost alegerea lui - și, cu rucsacul în spate, a colindat toată Crimeea.

Despre aceeași perioadă, Ariadna Tîrkova scrie: „Ancheta noastră era în curs de desfășurare, dar regimul nu era prea sever”. Ofițerii de jan-darmi le propuneau să comande prînzul la cel mai bun restaurant, al lui Dodon. Potrivit mărturiei neobositului și mereu curiosului Burțev, „închi-sorile din Petersburg erau cu mult mai umane decît cele europene”.

Pe Leonid Andreev(24), fiindcă a scris apelul adresat muncitorilor din Mos-cova de a dezlănțui insurecția armată (!) pentru răsturnarea (!) autocrației... l-au ținut într-o celulă cincisprezece zile întregi! (Și lui i se părea că e puțin și adăuga: trei săptămîni.) Iată cîteva însemnări din jurnalul lui, referitoare la acele zile**:

„Celula! Mda, nu-i chiar așa de rău. Instalez patul, apropii taburetul, lampa, îmi așez țigările, o pară... Citesc, mănînc para - exact ca aca-să... Și mă simt vesel. Da, da, vesel.” — „Stimate domn! Stimate domn!” îl strigă de la ghișeu gardianul. Au sosit multe cărți. Și bilețele din celulele vecine.

* A eliberat-o din ocnă revoluția din februarie. În schimb, începînd din anul 1918, M. Spi-ridonova a fost arestată de CEKA de cîteva ori. Ea a avut parte de îndelunga Marea Pasiență a socialiștilor, a fost deportată la Samarkand, Tașkent, Ufa. Mai departe urma ei se pierde într-un izolator politic. A fost împușcată (după unele zvonuri - în Oriol). În Occi-dent a fost publicată o carte despre Spiridonova, are și fotografii: toți acești revoluționari fervenți în modesta sărăcie sovietică în timpul exilului din Samarkand - oare de ce nu fug acum?...

**După cartea lui V.L. Andreev - Detstvo (Copilăria), Moscova, „Sovetski pisatei”, 1966.

În general, Andreev a recunoscut că, în ceea ce privește încăperea și hrana, a dus-o mai bine în celulă decît pe vremea cînd era

student.

Tot atunci, Gorki, în Bastionul Trubețkoi-(25), a scris piesa Copiii soare-lui.

După potolirea revoluției din 1905-1907, mulți dintre activiștii ei, precum, bunăoară, un Diacikov-Tarasov, o Anna Rak, n-au așteptat să fie arestați, ci au plecat pur și simplu în străinătate. Și iată-i, după Februa-rie, întorcându-se eroi, ca să cîrmuiască viața cea nouă. Și erau multe sute dintre aceștia.

Vîrfurile conducătoare ale bolșevicilor au editat despre ele o autore-clamă cît se poate de deșănțată sub forma volumului al 41-lea al enciclopediei „Granat”: Oamenii politici ai URSS și ai Revoluției din Octom-brie. - Autobiografii și biografii. Ori pe care dintre acestea ai citi-o, rămîi uluit, comparînd cu măsurile din zilele noastre, cît de puțină pedeapsă au îndurat pentru activitatea lor revoluționară. Și, în special, cît de favorabile au fost condițiile lor de detenție. De pildă, Krasin-(26): „Șederea la Taganka și-o amintea întotdeauna cu mare plăcere. După primele interogatorii, jandarmii l-au lăsat în pace (oare de ce? - A.S.), și el își dedica involuntarul timp liber unei activități tenace: studia limba germană. A citit în original aproape toate scrierile lui Schiller și Goethe, s-a inițiat în opera lui Schopenhauer și Kant, a studiat logica lui Mill(27), psihologia lui Wundt(28)... etc. Pentru exil, Krasin își alege Irkutsk, capitala Siberiei adică, oraș unde întâlneai civilizație și cultură.

Radek în pușcăria din Varșovia, 1906: „Am stat șase luni la închisoare, pe care le-am petrecut excelent, studiind limba rusă, citindu-i pe Lenin, Plehanov, Marx. În detenție am scris primul articol... și am fost grozav de mîndru cînd am primit (în pușcărie) un număr din revista lui Kautsky(29) cu articolul meu".

Sau, dimpotrivă, Semașko(30): „Detenția (Moscova, 1895) a fost neo-bîșnuit de grea": după trei luni de ședere în pușcărie - exilat pentru trei ani... în Eleț, orașul natal!

Faima de „cumplita Bastilie rusească" au creat-o în Occident oameni care sau înmuiat în pușcărie, precum Parvus(31), cu amintirile lui pom-pos-sentimentale înfrumusețate, scrise pentru' a se răzbuna pe țarism.

Aceeași linie poate fi urmărită și la personalități mai mărunte, în mii de biografii aparte.

lată, am la îndemână o enciclopedie, e drept - nepotrivită, fiindcă e literară, și mai e și veche (anul 1932), „cu greșeli”. Până când aceste „greșeli” vor fi corectate, să luăm la nimereală litera „K”.

Karpenko-Karîi(32). Ca secretar la poliția orășenească (!) în Elizavet-grad, furniza revoluționarilor carnete de identitate. (Să traducem pe lim-ba noastră: un funcționar al serviciului de evidență a populației furniza carnete de identitate unei organizații clandestine.) Pentru asta a fost... spânzurat? Nu, exilat pentru... 5 (cinci) ani... în cătunul său de baștină, cum s-ar zice - în vilegiatură. A devenit scriitor.

Kirillov V.T.(33) A participat la mișcarea revoluționară a marinarilor din Marea Neagră. A fost împușcat? Ocnă pe viață? Nu, trei ani de exil în Ust-Sîsolsk. A devenit scriitor.

Kasatkin I.M.(34) În pușcărie scria povestiri, și ziarele i le publicau. (La noi nici cel care și-a ispășit pedeapsa nu e publicat.)

Lui Karpov Evtihi(35), după două (!) exiluri i-au încredințat direcția Teatrului imperial Alexandrinski și a Teatrului Suvorin(36). (La noi, în primul rînd, nu i-ar fi admis domiciliul în capitală, iar în al doilea rînd, secția specială nu l-ar fi primit nici măcar ca sufleor.)

Krijanovsk(37), în plină „dezlănțuire a reacțiunii stolîpiniste”, s-a întors din surghiun și (rămînînd membru al comitetului central clandestin), fără nici un fel de opreliști, a început să-și practice meseria de inginer. (La noi ar fi fost fericit dacă s-ar fi angajat lăcătuș la MTS.)

Cu toate că Krîlenko nu figurează în Enciclopedia literară, totuși la litera „K” este drept să ne amintim și de el. Pe întreg parcursul clocotului său revoluționar, el de trei ori „a evitat cu succes arestul”*, și arestat de șase ori, a efectuat în total paisprezece luni de închisoare. În anul 1907 (să nu uităm-an de reacțiune) a fost acuzat: de propagandă și agitație în rîndul trupelor și de participare la o organizație militară, dar este achi-tat de tribunalul militar regional. În 1915 - „pentru că s-a sustras obliga-țiunilor militare” (iar el este ofițer și e vreme de război!), acest viitor co-mandant suprem al forțelor armate (și ucigaș al altui comandant su-prem(38)) a fost pedepsit, fiind... trimis într-o unitate de pe front (care nici măcar nu era disciplinară)! (Uite așa guvernul țarist presupunea că o să-i înfrîngă pe nemți și în același timp o să potolească revoluția...) Și la

umbra aripilor lui de procuror neretatezate au fost tîrîți vreme de cinci-sprezece ani condamnații atîtor procese ca să-și primească glonțul în ceafă.

În perioada aceleiași „reacțiuni stolîpiniste”, V.A. Staroselsk(39), guver-natorul din Kutaisi, care furniza în mod deschis carnete de identitate și arme revoluționarilor, le punea la dispoziție planurile poliției și ale trupe-lor guvernamentale, a scăpat, mi se pare, doar cu două săptămîni de recluziune**.

Cine are destulă imaginație - să traducă pe limba noastră!

Tot în acest segment al „reacțiunii” apare în mod legal revista bolșevică, filosofică și social-politică, „Mîsl” [„Gîndirea”]. Iar „reacționara” „Vehi” [„Jaloane”](40) scrie deschis: „autocrație vetustă”, „răul despotismului și al robiei” - nu-i nimic, dați-i drumul, la noi se poate!

*Aici și mai departe, citat după autobiografia lui din Dicționarul Enciclopedic al Institutului Bibliografic Rus Granat, Mosco'va. voi. 41, partea 1. pp. 237-245.

**Tovarășul guvernator, „Novîi mir”, 1966, Jir. 2.

Măsurile drastice erau atunci insuportabile! Un retușor de fotografii din

lalta, V.K. Ianovski, a desenat execuția marinarilor de pe nava „Ocea-kov”(41) și a pus-o în vitrina sa (era ca și cum astăzi ai pune într-o vitri-nă de pe strada Kuznețki Most din Moscova episoade cu înăbușirea re-voltei din Novo-cerkassk). Ce a făcut însă guvernatorul din lalta? Din pricină că Livadia(42) era foarte aproape, a procedat cu deosebită strășnicie: în primul rînd, a țipat la Ianovski! În al doilea rînd, a distrus... nu, n-a distrus atelierul fotografic al lui Ianovski și nici desenul cu exe-cuția, ci o copie a acestui desen. (Veți spune: șmecher Ianovski. Dar să notăm că nici guvernatorul n-a ordonat ca vitrina să fie spartă în fața lui.) În cel de al treilea rînd, Ianovski a primit una dintre cele mai cum-plite pedepse: rămînînd în continuare la lalta, să nu apară pe stradă... cînd trece familia imperială!

Burțev, într-o revistă din emigrație, a terfelit pînă și viața intimă a țarului, întorcîndu-se în patrie (1914 - avînt patriotic). A fost împușcat? Un an, nici acela întreg, de temniță, cu privilegiul de a primi cărți și a avea con-diții de scris.

Abram Gotz(43), în timpul aceluiași război, era surghiunit în Irkutsk și conducea un ziar care promova principiile Conferinței de la

Zimmer-wald(44), adică era împotriva războiului.

Toporul a fost lăsat slobod să taie. Și el va tăia pînă la capăt

Cînd însă Șliapinkov, liderul „oposiției muncitorești”, vechi metalurgist, a fost, în 1929, deportat pentru prima dată (la Astrahan), n-a avut „dreptul să întrețină legături cu muncitorii” și chiar i s-a interzis să lucreze ca muncitor, cum și-a dorit.

Menșevicul Zurabov, care a provocat scandal în cea de a Doua Dumă de Stat (a ponegrit armata rusă), nici măcar nu a fost dat afară din șe-dință, în schimb, fiul lui, din 1927 n-a mai ieșit din lagărele sovietice. Iată care sunt proporțiile celor două epoci!

Cînd Tuhacevski a fost, cum se zice, „represat”, adică a căzut victimă terorii staliniste, nu doar întreaga lui familie a fost nimicită și întemnițată (nu mai pun la socoteală că fiica lui a fost exclusă din facultate), dar au fost arestați și cei doi frați ai lui cu soții cu tot, cele patru surori cu bărbații lor, iar toți nepoții și nepoatele au fost împrăștiați pe la casele de copii, schimbîndu-li-se numele în Tomașevici, Rostov ș.a. Soția lui a fost împușcată într-un lagăr din Kazahstan, mama cerea de pomană pe străzile din Astrahan, apoi a murit*. Același lucru se poate spune des-pre rudele altor sute de împușcați celebri. Așadar, vedeți ce înseamnă persecuția!

*Am ales acest exemplu gîndindu-mă la rude, la rudele nevinovate. Tuhacevski însuși începe să devină acum obiectul unui cult nou, pe care eu nu am de gînd să-l susțin. Conducînd reprimarea Kronstadtului și a răscoalei țărănești din Tambov, el a cules ceea ce a semănat.

Particularitatea principală a persecuțiilor (nonpersecuțiilor) în epoca țaristă a fost, poate, tocmai aceea că nu sufereau în nici un fel rudele revoluționarilor. Natalia Sedova (soția lui Troțki), în 1907, cînd Troțki era un criminal condamnat, se întoarce în Rusia fără a întîmpina vreo opre-liște. Oricare dintre membrii familiei Ulianov (care, în perioade diferite, aproape toți au fost arestați) obține cînd vrea aprobarea să plece în străinătate. Cînd Lenin era considerat „criminal căutat de jandarmi” pen-tru că instiga la răscoală armată, sora lui, Anna, îi transfera în mod legal și cu regularitate bani la Paris în contul lui de la „Creditul lyonez”. Și mama lui Lenin, și mama Nadejdei Krupskaia(45), soția lui, primeau pensii destul de mari de la stat de pe urma soților decedați, și ar fi ab-surd să creadă cineva că au avut neplăceri în această privință.

Tocmai în astfel de circumstanțe, Tolstoi și-a format convingerea că nu este necesară libertatea politică, necesară e perfecționarea morală.

De bună seamă, libertatea nu-i este necesară celui care deja o are. Cu asta suntem și noi de acord: la urma urmelor, da! fondul chestiunii nu constă în libertatea politică. Scopul evoluției omenirii nu este o libertate goală. Nici chiar o rînduială politică fără cusur a societății, da! Problema constă, desigur, în temeiurile morale ale societății! Doar că asta-i la sfîrșit, însă la început? La primul pas? În epocă, lasnaia Poliana(46) a fost un club de gîndire deschis. Însă dacă ar fi fost pusă sub blocadă, precum apartamentul Annei Ahmatova, cînd i se cereau actele fiecărui vizitator, sau dacă ar fi îndurat tirania de care noi am avut parte sub Stalin, cînd trei inși nu îndrăzneau să se întîlnească sub același aco-periș - atunci și Tolstoi ar fi cerut libertate politică.

În perioada cea mai cruntă a „terorii stolîpiniste”, ziarul liberal „Ruși” [„Rusia”] tipărea fără nici un impediment pe pagina întîi cu litere de-o șchioapă: „Cinci execuții!... Douăzeci de execuții la Herson!” Tolstoi bocea de mama focului, zicea că nu se mai poate trăi, că nu se poate închipui ceva mai cumplit*.

Iată cifrele amintite din revista „Bîloe”: 950 de execuții în șase luni**. Să examinăm acest număr din „Bîloe”. Să observăm că a fost editat (februarie 1907) chiar în toiul „justiției militare” stolîpiniste - care a durat opt luni (19 august 1906 - 19 aprilie 1907) - și a fost alcătuit după datele publicate de agențiile de presă rusești. Este ca și cum la Moscova, în 1937, ziarele ar fi tipărit listele celor împușcați și ar fi apărut un buletin centralizat, iar NKVD-ul ar clipi din ochi ca vegetarienii.

În cel de-al doilea rînd, această perioadă de opt luni a „justiției militare”, care nici înainte, nici după n-a mai existat în Rusia, nu putea fi continuată, deoarece „nevolnica”, „obedienta” Dumă de Stat nu ar fi ratificat a-

*Lev Tolstoi în amintirea contemporanilor, GIHL, 1955. voi. 2, pp. 232-233.

** „Bîloe” („Trecutul”), Nr. 2/14, februarie 1907.

ceastă justiție (Stolîpin nu s-a hotărît nici măcar s-o supună dezbaterii în Dumă).

În cel de-al treilea rînd, justificarea acestei „justiții militare” consta în faptul că: în cursul ultimelor șase luni au avut loc „nenumărate asasina-te ale unor cadre polițienești din considerente politice”, multe atacuri îm-potriva unor demnitari, că toată țara este potopită de jafuri, asasinate, acte teroriste politico-penale și pur și simplu penale, pînă la explozia de pe insula Aptekarski, unde luptătorii pentru libertate au ucis și au rănit grav dintr-o dată șaiszeci de oameni. Iar „dacă statul nu dă riposta cuve-nită actelor teroriste, atunci statalitatea își pierde orice sens”*. Și iată că guvernul lui Stolîpin, grăbit și supărat pe curtea cu juri, cu circumlocu-țiile ei domoale, cu puternicul ei corp de avocați, dispunînd de posibili-tăți nelimitate (nu ca tribunalul nostru regional, sau cel de district, obedi-ent la un simplu telefon), pornește să-i înfrîneze pe revoluționari (și pe simplii bandiți, care trăgeau în ferestrele trenurilor de pasageri și uci-deau oamenii pentru trei sau cinci ruble) prin laconicele curți marțiale. (De altfel, cu unele restricții: curtea marțială poate acționa doar în locul care se află în stare de război sau de pază extraordinară. Se convoacă în cel mai scurt timp de la săvîrșirea crimei, nu mai tîrziu de douăzeci și patru de ore, și numai în cazul evidentei faptei criminale.)

Dacă contemporanii erau atît de năuciți și indignați, înseamnă că era un lucru neobișnuit pentru Rusia!

În situația anilor 1906-1907, ni se pare nouă, vina pentru perioada „tero-rii stolîpiniste” trebuie să și-o asume revoluționarii teroriști.

După o sută de ani de la zămislirea terorismului revoluționar rus, putem spune fără să mai stăm la îndoială că gîndirea și acțiunile teroriste au fost eroarea cumplită a revoluționarilor, au fost năpasta Rusiei și nu i-au adus altceva decît haos, jale și victime fără număr.

Să mai dăm cîteva pagini din același număr al revistei „Bîloe” . Iată una dintre proclamațiile lor de la început, din anul 1862, de la care a început totul:

„Ce vrem noi? Binele, fericirea Rusiei. Dobîndirea unei vieți noi, a unei vieți mai bune, este imposibilă fără victime, pentru că noi nu avem timp să zăbovim, noi avem nevoie de o reformă rapidă, imediată!”**

Ce cale eronată! Acești zeloși purtători de grijă nu aveau timp să zăbo-vească, iată de ce au aprobat ca prosperitatea generală să fie

apropiată prin victime. Ei nu aveau vreme să zăbovească, și iată, noi, strănepoții lor, ne aflăm, după 115 ani, nu în același punct (eliberarea țăranilor), ci hăt! mult mai îndărăt.

Să recunoaștem că teroriștii au fost partenerii, superiori însă, ai curților marțiale stolîpiniste.

*Același articol din „Bîloe”, p. 45, nu neagă aceste fapte.

** Nr. 2/14, 1907, p. 82.

Ceea ce face ca epoca stolîpinistă și cea stalinistă să nu poată fi com-parate este faptul că în vremea noastră represiunea a fost unilaterală: se tăiau capete doar pentru un oftat și chiar mai puțin decît un oftat*.

„Nu se poate închipui ceva mai cumplit!”, a exclamat Tolstoi. Și, totuși, este atît de ușor să-ți reprezînți acest mai cumplit. Mai cumplit nu este atunci cînd execuțiile au loc din cînd în cînd într-un oraș cunoscut de toată lumea, ci cînd au loc pretutindeni și în fiecare zi, și nu douăzeci, ci două sute, iar ziarele nu scriu nimic despre asta, nici cu litere de-o șchioapă, nici mai mărunte, scriu doar că „viața a devenit mai bună, via-ța a devenit mai veselă”.

După ce mutra ți-au sluțit, ei îți spun că așa te-ai născut

Nu, nu așa! Nici nu poate fi vorba, deși statul rus era socotit încă de pe atunci ca fiind cel mai opresiv din Europa.

Anii douăzeci și treizeci ai secolului nostru au aprofundat reprezentarea oamenilor despre diferitele grade de comprimare. Acel prag pămîntesc, acea consistență pămîntească, care părea strămoșilor noștri comprima-tă la limită, este explicată în prezent de fizicieni ca o sită găurită. Un grăuncior în mijlocul a o sută de metri de vid - acesta este modelul ato-mului. A fost descoperit monstruosul „ambalaj nuclear”: aceste grăun-cioare-nucleu să fie strînse la un loc de pe toate sutele de metri de vid. Un degetar de grăuncioare astfel împachetate cîntărește cît o locomo-tivă terestră. Dar și acest pachet pare ca un fulg: din pricina protonilor, nucleul nu poate fi comprimat așa cum trebuie. Însă dacă ar fi compri-mați doar neutronii, un timbru poștal de „neutroni împachetați” va cîntări cinci milioane de tone.

Uite așa, fără măcar să se sprijine în vreun fel pe cuceririle fizicii, ne-au comprimat și pe noi!

Stalin cu gura lui a îndemnat toată țara, o data pentru totdeauna, să re-nunțe la blîndețe! Iar Vladimir Dahl, în dicționarul său, definește blînde-țea [blagodușie] ca fiind „bunătatea sufletului, calitatea lui de a iubi, de a fi caritabil, simpatia pentru binele general”. Iată, aşadar, la ce ne îndemnau bolşevicii să renunţăm, şi noi ne-am grăbit să renunţăm: la simpatia pentru binele general! Propria noastră troacă ne era de ajuns.

La începutul secolului, opinia publică rusă constituia vîntul de libertate al societăţii. Ţarismul nu a fost înfrînt în februarie, cînd s-a dezlănţuit Petrogradul, ci mult mai înainte. El a fost răsturnat fără putinţă de redre-sare atunci cînd în literatura rusă s-a statornicit ideea că a prezenta figura unui jandarm ori a unui sergent de stradă fie şi numai cu un dram de simpatie înseamnă linguşire ultrareacţionară. Cînd nu numai a le în-

*Declar cu tot curajul că şi în privinţa expediţiilor de represiune extrajudiciare (reprimarea ţăranilor în 1918-1919. Tamhovul pînă în 1921. Siberia Occidentală pînă în 1922, Kuha-nul şi Kazahstanul - 1930) epoca noastră a depăşit incomparabil anvergura şi tehnica represiunilor ţariste.

tinde mîna, a te cunoaşte cu ei ori a-i saluta din cap, dar chiar şi a-i atinge cu mîneca pe trotuar părea mare ruşine.

În vreme ce la noi, călăii deveniţi disponibili, primind însărcinare specia-lă, conduc... literatura şi cultura. Ei poruncesc să fie proslăviţi ca eroi legendari. Şi asta la noi, nu ştiu de ce, se cheamă patriotism. Opinia publică. Nu ştiu cum o definesc sociologii, dar pentru mine este clar că ea poate fi alcătuită numai din opinii individuale care se influen-ţează reciproc şi care sunt exprimate liber şi absolut independent de opinia guvernului sau a partidului, sau de vocea presei.

Şi cîtă vreme în ţară nu va exista o opinie publică independentă, nu există nici o garanţie că nimicirea nemotivată a milioane de oameni nu se va repeta din nou, că ea nu va începe în orice noapte, în fiecare noapte - poftim, chiar în noaptea asta, prima după ziua de azi.

Învăţătura înaintată, cum am văzut, nu ne-a ferit de această molimă. Dar bag de seamă că oponentul meu se strîmbă, clipeşte din ochi, clati-nă din cap: în primul rînd, ne aud duşmanii! În al doilea - de ce atît de extensiv? Căci întrebarea era mult mai restrînsă: nu - de ce ne-au în-temniţat? Şi nici — de ce au suportat această ilegalitate cei

rămași în libertate? Ei, cum se știe, „nu aveau habar de nimic, pur și simplu cre-deau în partid” (expresie foarte des folosită după congresul al XX-lea), că, din moment ce popoare întregi sunt deportate în douăzeci și patru de ore, înseamnă că aceste popoare sunt vinovate. Dar întrebarea opo-nentului meu se referă la altceva: de ce, după ce am ajuns în lagăr, un-de puteam să avem habar ce se petrece, de ce acolo am flămînzit, ne-am încovoiat spinările, am îndurat și n-am luptat? Ei, care n-au mers sub escortă, care s-au bucurat de slobozenia mîinilor și picioarelor, pot fi scuzați că n-au luptat: căci ei nu puteau să-si sacrifice familiile, situa-ția, salariul, onorariile. În schimb, acum, scriu și tipăresc considerente critice și ne reproșează de ce noi, cînd nu mai aveam nimic de pierdut, de ce ne-am agățat de acea rație de pîine și nu ne-am luptat?

De altfel, și eu vreau să răspund la această întrebare. Am îndurat în lagăre pentru că în libertate nu exista opinie publică.

Căci, în general, care sunt mijloacele de rezistență la care s-ar putea gîndi un deținut față de regimul la care este supus? Evident:

1. Protestul;
2. Greva foamei;
3. Evadarea;
4. Revolta.

Așadar, după expresia favorită a Răposatului(47), „este clar pentru toa-tă lumea” (iar cui nu-i este clar i se poate explica) că primele două mij-loace sunt eficiente (și temnicerii se tem de ele) numai datorită opiniei publice! Fără asta, la toate protestele și grevele noastre ni se va rîde în nas.

Este foarte impresionant, de pildă, să-ți sfîșii cămașa de pe tine în fața șefilor închisorii, precum Dzerjinski, și să ți se îndeplinească revendică-rile. Asta însă doar în cazul cînd există opinie publică. Dar fără ea - călușul în gură și va trebui să plătești pentru cămașa statului.

Să ne amintim cazul celebru de la ocnele de pe rîul Kara de la sfîrșitul veacului trecut. Politicii au fost anunțați că, de la data de, vor fi supuși pedepselor corporale. Nadejda Segheda (l-a pălmuit pe comandant... ca să-l silească să demisioneze!) trebuia biciuită prima. Ea înghite otra-vă și moare, numai să nu fie bătută cu nuiua. După ea se mai otrăvesc încă trei femei și mor! În baraca bărbaților se

oferă paisprezece volun-tari să se sinucidă, dar nu au toți prilejul să o facă*. Drept rezultat, pe-depsele corporale sunt desființate pentru totdeauna! Socoteala politicilor era să-i sperie pe șefii închisorii. Căci vestea despre tragedia de pe Kara va ajunge în Rusia, în toată lumea.

Dacă însă am transpune acest caz în condițiile noastre, noi am vărsa doar lacrimi de dispreț. Să pălmuiești un comandant liber? Și mai ales când nici măcar nu tu ai fost cel ofensat? Și ce-i atât de cumplit dacă îți tăbăcesc puțin șezutul? În schimb, rămîi în viață. De ce însă și amicele se pun să înghită otravă? Și de ce încă și cei paisprezece bărbați? Căci viața ni se dă o singură dată! Și important este rezultatul! Ni se dă să mîncăm, să bem - de ce să ne luăm adio de la viață? Apoi, poate că vor da vreo amnistie, vor face reduceri de pedeapsă?

Iată de la ce înălțime de pușcăriaș ne-am rostogolit. Iată cum am căzut.

Dar cum s-au ridicat temnicherii noștri! Nu, ăștia nu sunt nerozii de pe Kara. Nu, ei n-ar fi cerut unui deținut să-i ancheteze! Chiar dacă astăzi ne-am scula brusc și am reveni la înălțimea dinainte - și cele patru femei, și cei paisprezece bărbați - am fi cu toții împușcați înainte de a ne procura otrava. (Și pe urmă, de unde iei otravă într-o pușcărie sovietică?) Și cel care ar izbuti să se otrăvească n-ar face decît să ușureze misiunea șefului. Iar ceilalți și-ar primi porția de nuiele pentru că n-au denunțat. Și, de bună seamă, zvonul despre cele întîmplate n-ar fi trecut dincolo de zonă.

Iată care-i problema, iată în ce constă forța lor: zvonul n-ar fi trecut dincolo de zonă. Și chiar dacă ar fi trecut, n-ar fi ajuns prea departe, es-tompat, neconfirmat de ziare, adulmecat de turnători, cu alte cuvinte - tot nimic. Nu s-ar fi stîrnit nici un fel de indignare publică. Atunci de ce

*Apropo, cîteva amănunte care nu sunt lipsite de importanță (E.N. Kovalskaia(48) , Ocna femeilor, Biblioteca de istorie a revoluției, Gosizdat, 1920, pp. 8-9; G.R. Osmolovski, Tragedia de pe Kara, Moscova, 1920). Segheda l-a lovit și l-a scuipat pe ofițer fără ab-solut nici un motiv, doar din pricina „atmosferei chimico-nervoase” care domnea printre ocnași. După aceasta, ofițerul de jandarmi (Masiukov) l-a rugat pe un ocnaș politic (Osmolovski) să întreprindă o anchetă în cazul lui. Șeful închisorii (Bobrovski), înainte de moarte, s-a căit, cerînd ocnașilor să-l ierte. (Eh, să fi avut și noi astfel de temnicheri scru-puloși!)

să se teamă? De ce să-și plece urechea la protestele noastre? Vreți să vă otrăviți? Otrăviți-vă!

Zădărnicia grevelor foamei a fost prezentată suficient în Partea întâi. Și evadările! Istoria ne-a păstrat câteva povestiri despre niște evadări serioase din temnițele țariste. Să notăm că toate aceste evadări erau conduse și îndeplinite din exterior, din libertate, de către alți revoluționari, din același partid cu evadații, și cu ajutorul, pentru amănunte, al multor simpatizanți. Ca și în cazul evadării propriu-zise, și în etapele ulterioare: tănuirea și transportarea evadaților, participau multe persoane. („Aha! exclamă Istoricul-Marxist, crezând că m-a prins. Pentru că populația era pentru revoluționari, și viitorul era al lor!” „Dar poate - obiectez eu modest - și pentru că acesta era un joc amuzant, fără urmări judiciare? Să fluturi batista la fereastră, să-l lași pe fugar să înnopteze în dormitorul tău, să-l machiezi? Pentru așa ceva nu erai judecat. Când a fugit din exil Piotr Lavrov(49), guvernatorul din Vologda (Hominski) a eliberat soției lui o adeverință de călătorie, ca să-și ajungă din urmă iubitul... Și pentru a-și confecționa acte de identitate erau exilați la propriul domiciliu. Oamenii nu se temeau - dumneavoastră, din experiență, știți ce înseamnă asta? Apropo, cum s-a întâmplat că pe dumneavoastră nu v-au luat!” „Știți, asta era o loterie...”*)

De altfel, există și mărturii de alt gen. În școală, toată lumea era obligată să citească Marna de Gorki și poate că cineva mai ține minte epi-sodul despre obiceiurile închisorii din Nijni-Novgorod: revolverele gardienilor ruginiseră, băteau cu ele cuie în perete, nu era nici o dificultate să reazemi o scară de zidul închisorii și să pleci liniștit în lumea liberă. Iată ce scrie un înalt funcționar de poliție, Rataev: „Surghiunul exista doar pe hîrtie. Închisoarea nu exista defel. Cu regimul disciplinar de atunci, cel care ajungea la închisoare își continua fără opreliști activitatea dina-inte... Comitetul revoluționar din Kiev, care se afla în formație completă la închisoarea din Kiev, conducea greva din oraș și redacta apeluri” *.

*Explicația lui I. Ehrenburg.

**Revista „Bîloe”, Nr. 2/24, 1917, scrisoarea lui L.A. Rataev adresată lui N.P. Zuev. Mai departe se referă la întreaga situație din Rusia, din libertate: „Nicăieri (în afară de cele două capitale) nu exista o rețea de agenți secreți ori «iscode» angajate dintre civili. În ultimă instanță urmărirea se realiza de către subofițeri de jandarmi, care, deghizîndu-se în haine civile, uitau uneori să-și scoată pintenii... în astfel de

condiții, revoluționarul nu avea decît să-și mute cîmpul de activitate în afara capitalei, pentru ca... (acțiunile lui) să rămînă pentru departamentul poliției o taină de nepătruns. În felul acesta au fost create autentice cuiburi revoluționare și răsadnițe de propagandiști și agitatori..." Cititorii noștri vor sesiza ușor cît de diferit esle totul de epoca sovietică. Egor Sazonov(50) , deghizat în birjar, a stat o zi întreagă, cu bomba sub acoperișul birjei, lîngă poarta Departamentului de poliție. (!!), așteptînd să-l ucidă pe ministrul Plelive(51) , și nimeni nu i-a dat nici o atenție, nimeni nu l-a întrebat nimic! Kaliaev(52), și mai neîndemînat și încordat, a așteptat o zi întreagă lîngă casa lui Plelive de pe Fontanka, încredințat că va fi arestat, dar nu s-a atins nimeni de el!... O, vremuri de pe cînd trăia Krîlov!... în felul acesta - să tot faci revoluție.

Nu am acum posibilitatea să strîng date despre cum erau păzite locurile cele mai importante ale ocnei țariste, dar despre astfel de evadări dis-perate, cu șanse una la o sută de mii, cum erau cele din ocna noastră, eu n-am auzit. De bună seamă că ocnașii nu simțeau nevoia să riște: nu erau amenințați de moartea prematură prin epuizare la munci grele, nu erau amenințați că li se va mări pedeapsa fără să aibă vreo vină; cea de a doua jumătate a anilor de pedeapsă trebuiau să-i execute în surghiun, și amîneau pentru atunci evadarea.

Din surghiunul țarist se pare că doar leneșii nu fugeau. De bună seamă că vizele la poliție erau rare, supravegherea slabă, nici un post de con-trol pe drum. Nici o obligație, cît de cît polițistă, de a te prezenta zilnic la locul de muncă; banii nu lipseau (sau puteau fi trimiși), locurile de surghiun nu erau foarte departe de fluvii și de marile drumuri. Și, repetăm, nimic nu-i amenința pe cei care îl ajutau pe evadat, și chiar evadatul însuși nu era amenințat, în caz că era prins, nici că va fi împușcat ori bătut, nici că va primi douăzeci de ani muncă silnică, precum la noi. Cel prins, de obicei, era readus la vechiul loc, rămînîndu-i aceeași pedeapsă. Și atît. Un joc fără pierderi. Plecarea lui Fas-tenko în străinătate (Partea întîi, cap. 5) este tipică pentru astfel de în-treprinderi. Poate, însă, și mai tipică este evadarea din ținutul Turuhan-skului a anarhistului A. P. Ulanovski. În cursul evadării, la Kiev, i-a fost de ajuns să intre într-o sală de lectură studentască și să ceară Ce este progresul de Mihailovski(53), că studenții l-au hrănit, i-au oferit culcuș și bani pentru bilet. Iar ca să fugă în străinătate ce credeți că a făcut? Pur și simplu a urcat pasarela unui vapor străin - căci acolo nu se afla nici

o patrulă a MVD-ului! - și s-a aciuat lângă sala mașinilor. Dar și mai ciudat este faptul că în 1914, în timpul războiului, s-a întors de bunăvoie în Rusia - în exilul din Turuhansk! Spion străin? Să fie împușcat? Spune, canalie, cine te-a recrutat? Nu. Sentința judecătorului de pace: pentru absența de trei ani, petrecuți în străinătate - ori trei ruble amendă, ori o zi de arest! Trei ruble erau bani mulți, și Ulanovski a preferat o zi de în-chisoare.

Helphand-Parvus, autorul nimicitorului Manifest financiar (decembrie 1905), conducătorul efectiv al Sovietului de Deputați ai Muncitorilor din Petersburg în 1905... a fost sfîșiat în patru? Nu, condamnat la 3 (trei) ani de surghiun în ținutul Turuhansk, și putea să evadeze încă din Kras-noiarsk (deținuții erau învoiți în oraș „să-și facă rezerve de alimente”, Lev Deici(54) nu s-a mai întors, dar Parvus a mai zăbovit). A străbătut dramul pînă la Eniseisk și doar acolo l-a îmbătat pe unicul soldat din es-cortă și dus a fost. A trebuit să străbată, la întoarcere, o bucată de drum pe Enisei, deghizat în haine de țaran. Nu putea să sufere tovărășia ță-ranilor, murdăria și puricii. Pe urmă a trăit la Petersburg, de unde a ple-cat în străinătate.

Însă evadările noastre, începînd cu cele din Solovki, într-o barcă șubre-dă peste mare, sau într-o cală plină cu bușteni, și sfîrșind cu salturile sinucigașe, desperate, nebune, din lagărele stalinismului tîrziu (cărora, în continuare, le vor fi dedicate cîteva capitole - așadar, evadările noastre erau tentativele unor giganți, ale unor giganți sortiți pieirii. Atîta cutezanță, atîta ingeniozitate, atîta voință nu s-au cheltuit niciodată pen-tru evadările din anii prerevoluționari, dar acele evadări izbîndeau cu ușurință, ale noastre aproape niciodată.

— Pentru că evadările voastre, prin esența lor de clasă, erau reac-ționale.

Oare să fie reacționară dorința omului de a nu mai fi rob și animal?... N-au reușit pentru că succesul unei evadări în stadiile finale depinde de starea de spirit a populației. Iar populația noastră se temea să ajute ori chiar îi vindea pe fugari - din interes ori din convingeri ideologice.

Poftim, aceasta-i opinia publică!...(55)

În ceea ce privește revoltele deținuților, așa, de vreo trei, cinci, opt mii de oameni, istoria revoluțiilor noastre nu pare să fi cunoscut

vreuna. Noi, însă, am cunoscut.

Dar, datorită aceluiași blestem, cele mai mari eforturi și sacrificii duceau la cele mai neînsemnate rezultate.

Fiindcă societatea nu era pregătită. Pentru că fără opinia publică, revoluția, chiar într-un lagăr uriaș, nu are nici o posibilitate de dezvoltare.

Astfel încât la întrebarea: „De ce ați tolerat?” a sosit vremea să răspundem: noi nu am tolerat! Veți citi și veți vedea că n-am tolerat cîtuși de puțin. În Lagărele speciale am înălțat stindardul politicilor și am devenit politici!

Capitolul 5
POEZIA SUB LESPEDE, ADEVĂRUL SUB
BOLOVAN

LA ÎNCEPUTUL VIEȚII mele de lagăr am dorit din tot sufletul să scap de muncile comune, dar n-am izbutit. Sosind la Ekibastuz în cel de al șaselea an de detenție, dimpotrivă, mi-am propus numaidecât să-mi pu-rific mintea de feluritele supoziții, conexiuni și combinații în legătură cu lagărul, care nu-i îngăduiau să se ocupe cu nimic altceva mai profund. Astfel n-am tăragănat prea mult existența temporară de muncitor necali-ficat, cum, vrînd-nevrînd, fac oamenii cu carte, așteptînd mereu o șansă și trecerea în categoria oploșîților, în posturi privilegiate, dar aici, la oc-nă, m-am hotărît să învăț o meserie manuală.

În brigada lui Baraniuk am avut ocazia (eu și Oleg Ivanov) să deprindem o astfel de meserie - meseria de zidar. La una din cotiturile desti-nului meu am fost un timp și muncitor turnător.

La început - teamă și ezitări: oare fac bine? Voi rezista? Ființe cerebrale și neadaptate, nouă și la o cantitate de muncă egală ne este mai greu decît tovarășilor de brigadă, însă tocmai din acea zi cînd în mod conști-ent m-am lăsat la fund și l-am simțit zdravăn sub picioare - acel fund comun, tare, de cremene - au început anii cei mai importanți ai vieții mele, care au imprimat caracterului meu trăsăturile definitive. Astăzi, oricum m-ar purta viața - în sus ori în jos - eu rămîn fidel concepțiilor și deprinderilor căpătate acolo.

Aveam nevoie ca mintea să-mi fie purificată de neliniști, pentru că de doi ani scriam un poem. Acest poem mă recompensa nespus de mult, ajutîndu-mă să nu observ ce făceau cu trupul meu. Uneori în mijlocul coloanei abătute, în strigătele soldaților din escortă, simțeam cum mă năpădesc avalanșe de versuri și imagini, care parcă mă purtau deasupra coloanei, prin văzduh -mai repede, acolo pe șantier, undeva, într-un colț, să scriu. În astfel de clipe eram și liber, și fericit*.

Dar cum să scrii într-un Lagăr special? Korolenko povestește că el scria și în pușcărie, însă ce rînduieli domneau acolo? Scria cu creionul (de ce nu i-l vor fi confiscat, desfăcîndu-i cusăturile hainelor?), pe care îl as-cundea în părul cîrlionțat (de ce nu-l

tundeau la zero?), scria în zgomot (să zică mulțumesc că avea unde să se așeze și să-și întindă picioare-

*Totul depinde de măsura cu care măsoară! Iată. s-a scris despre Vasili Kurocikin(1) că nouă ani din viață, după interzicerea revistei „Iskra” au fost pentru el „ani de adevărată agonie”: a rămas fora organul său de presă! Iar noi, care nici nu îndrăznim să visăm la un organ al nostru de presă, nu putem pricepe nici în rușii capului: avea o cameră, liniște, masă. cerneală, hârtie, și nu-l percheziționa nimeni, și nimeni nu-i confisca ce a scris, — atunci de unde până unde agonie?

le). Și mai era avantajat că putea să păstreze manuscrisele și să le tri-mită în lumea liberă (vedeți? asta nu poate înțelege deloc un con-tempo-ran de-al nostru!).

La noi nu poți să scrii așa, nici chiar în lagăre. (Chiar și inventarul de nume pentru un viitor roman era foarte periculos: listele cu membrii or-ganizației? Eu îmi notam doar rădăcinile lor în formă de substantive sau transformându-le în adjective.) Memoria - ea este unica tainiță unde poți să ții cele scrise, unde poți să le treci prin șiruri de percheziții și să le porți prin călătorii în convoaie. La început nu prea credeam în posibi-lități ale memoriei și, astfel, m-am decis să scriu în versuri. Asta însemna, de bună seamă, să violezi genul. Mai târziu am descoperit că și proza poate fi destul de bine înregistrată în adâncimile secrete a ceea ce noi purtăm în cap. Eliberată de poverile unor cunoștințe deșarte, netrebuin-cioase, memoria deținutului impresionează prin volumul său și poate să se extindă neconținut. Credem prea puțin în memoria noastră!

Dar înainte de a memora ceva, vrei să-l scrii, să-l așterni pe hârtie. În la-găr poți să ai creion și hârtie albă, dar nu poți să ai ceva scris (doar dacă nu este un poem despre Stalin*). Și dacă nu te „aranjezi” la infirmerie sau ca lingău la KVC, dimineața și seara trebuie să suporti percheziția de la postul de gardă. Hotărâsem să scriu fragmente mici, câte două-sprezece-douăzeci de rînduri. După ce le-am finisat - să le memorez, și să le ard. Îmi stabilisem ca principiu să nu mă încred în simpla rupere a hîrtiei în bucățele.

În pușcărie, compunerea și cizelarea versurilor trebuia făcută în minte. Pe urmă luam bețe de chibrituri, le aranjam în portțigaret pe două rînduri - zece pentru unități și zece pentru zeci, și, rostind versurile în gînd, după fiecare rînd - mutam un chibrit la o parte. Cînd mutam zece unități, mutam apoi și un chibrit de la zeci. (Dar și această treabă trebuia s-o faci cu băgare de seamă: această mutare

nevinovată de chi-brituri, dacă mai era însoțită și de mișcarea buzelor sau de o expresie deosebită a feței, ar fi putut atrage atenția turnătorilor. Mă căzneau să îmi deplasez chibriturile cu o expresie distrată.) Fiecare al cincizecilea vers și al o sutălea le memoram în mod special, cu titlu de control. O dată pe lună repetam tot ce am scris. Dacă în timpul acestei operații pe locul cincizeci sau o sută nu ieșea versul special, repetam iarăși și ia-răși pînă ce prindeam versurile care îmi scăpau.

La închisoarea de tranzit din Kuibîșev am văzut cum catolicii (lituanienii) își confecționau mătănii. Le făceau din pîine înmuiată în apă și apoi fră-

*Un caz de asemenea gen de „creație” descrie Diakov: Dinitrievski și Celverikov expun șefilor subiectul unui roman și primesc aprobare. Agentul operativ (operul) are grijă să nu fie trimiși la munci comune. Apoi sunt scoși, în taină, din zonă („ca să nu-i sfișie bandero-viștii”). Acolo ei continuă. Și acesta este un caz de poezie sub lespede. Dar unde este acest roman?

mîntată, după care le vopseau (în negru - cu cauciuc ars, în alb - cu pastă de dinți, în roșu - cu streptocid roșu), le înșirau în stare umedă pe fire de ață răsucită și dată prin săpun, apoi le puneau la fereastră să se usuce. M-am alăturat lor și le-am spus că vreau și eu să mă rog cu aju-torul mătăniilor, dar credința mea cere să am în șirag o sută de mărge-luțe (mai tîrziu mi-am dat seama că erau de ajuns douăzeci, ba e chiar mai comod, și mi-am făcut singur din dopuri), fiecare a zecea trebuia să nu fie biluță, ci un cubuleț, apoi a cincizecea și a o suta, trebuiau să se deosebească la pipăit. Lituanienii erau uimiți de zelul meu religios (cei mai evlavioși dintre ei nu aveau mai mult de patruzeci de mărgele), dar m-au ajutat cu sinceră simpatie să-mi confecționez astfel de mătănii, pe cea de a o suta făcînd-o în formă de inimioară de culoare roșu-închis. De acest dar minunat nu m-am despărțit pe urmă niciodată, le numă-ram și le pipăiam în mînușa mea de iarnă, largă, cu un singur deget: la apelul de plecare, în timp ce ne deplasam dintr-un loc într-altul, întotdeauna cînd așteptam, stînd în picioare, și nici gerul nu mă împiedica.

Și prin percheziții le treceam tot cu mînușa vătuită, căci nu se simțeau la pipăit. De cîteva ori le-au descoperit supraveghetorii, dar și-au dat seama că sunt pentru rugăciune și mi le-au înapoiat. Pînă

la sfârșitul sorocului (cînd mi se strânseseră douăsprezece mii de versuri), apoi în exil, acest colier m-a ajutat să scriu șt să memorez. Nici asta însă nu este un lucru atît de simplu. Pe măsură ce crește can-titatea scrisă, în fiecare lună crește, la fel, și numărul de zile pe care ți le consumă repetițiile. Însă aceste repetiții sunt dăunătoare prin faptul că tot ce ai scris îți devine prea familiar și nu mai poți deosebi ce este bun, viguros, de ceea ce e slab. Prima variantă, aprobată de tine în gra-bă, ca să arzi cît mai repede textul, rămîne unica. Nu poți să-ți permiți luxul să o lași la o parte pentru cîteva luni, să o uiți, apoi să o revezi cu ochi proaspăt și critic. Din pricina asta nu poți să scrii cu adevărat bine.

Cu peticile de hîrtie nearse nu puteai să trăgănezi. De trei ori am fost prins cu ele și am scăpat numai datorită faptului că, niciodată, cele mai periculoase cuvinte nu le scriam pe hîrtie, ci le înlocuiam cu liniuțe. Odată, stăteam întins pe iarbă, la o parte de ceilalți, foarte aproape de gardul de sîrmă ce împrejmuia zona (ca să am liniște), și scriam, ascun-zînd peticul de hîrtie într-o cărțulie. Supraveghetorul șef, Tătarul, s-a fu-rișat din spate pe nesimțite și a reușit să remarce că nu citesc, ci scriu.

— Dă-o-ncoace! mi-a cerat el hîrtiuța.

Am înghețat. M-am sculat și i-am dat hîrtia. Pe ea scria:

Tot ce-a fost al nostru se va reîntregi, Ni se vor înapoia toate drepturile. Țin minte că cinci zile-n șir, am mers Pe jos, din Osterode-n Brodni-ca,(2) Minați de/escorta/k/azahilor/și t/ătarilor/.

Daca „escortă” și „tătari” ar fi fost scrise întregi, Tătarul m-ar fi tîrît la oper, la agentul operativ, unde aș fi fost sfîșiat în bucăți. Dar liniuțele erau mute:

Mînați de — c— și t—.

Fiecare om are un mod propriu de a gîndi. Eu eram îngrijorat pentru poem, iar el credea că eu schițam planul zonei împrejmuite și pregătesc o evadare. Totuși a citit și ceea ce a găsit, încrețindu-și fruntea. „Mînați de” parcă îi spunea ceva. Însă ceea ce a determinat creierul lui să lu-creze cu toată intensitatea a fost „cinci zile-n șir”. Eu nici nu mă gîn-disem în ce asociație vor fi receptate: cinci zile — păi asta era o locuțiune standard, așa se dădea ordinul pentru carceră.

— Pentru cine cinci zile? Despre cine-i asta? a început să mă descoa-să posomorit

Cu greu l-am convins (cu denumirile Osterode și Brodnica) că eu rememorez poezia cuiva de pe front, dar nu pot să-mi amintesc toate cu-vintele.

— Păi de ce să-ți amintești? Nu-i voie să-ți amintești! m-a avertizat el morocănos. Dacă te mai culci vreodată aici - băgă de sea-amă!... Acum cînd povestești, ți se pare o întîmplare lipsită de importanță. Atunci însă, pentru un rob neînsemnat ca mine, asta constituia un eve-niment: am pierdut favoarea de a mă culca pe iarbă, departe de zgo-mot, și dacă Tătarul mă mai prindea și altă dată cu niscai versuri, pu-teau prea bine să-mi deschidă o anchetă și să întărească supraveghe-rea.

Și să mă las de scris nu mai puteam!...

Altă dată mi-am schimbat regula și am scris, la lucru, șaizeci de rînduri dintr-o piesă (Ospățul învingătorilor). Dar foaia asta n-am ascuns-o cum trebuie la intrarea în lagăr. E drept că și aici multe cuvinte erau înlocuite cu liniuțe. Supraveghetorul, un flăcău cam naiv, cu nasul borcănat, își privea cu uimire prada:

— Scrisoare? a întrebat el.

(O scrisoare dusă la locul de muncă nu mirosea decît a carceră. Căci această „scrisoare” ar fi devenit foarte bizară, dacă ar fi fost predată agentului operativ!)

— Asta-i pentru spectacolul de amatori, am zis eu cu tupeu, îmi reamintesc o piesă. O să fie jucată la serbare, să veniți s-o vedeți.

S-a uitat flăcăul ce s-a uitat la hîrtia aceea apoi s-a uitat la mine și a zis:

— Om în toată firea, dar prost de dă în gropi!

Și a rupt hîrtiuța mea în două, în patru, în opt. M-am speriat că o va arunca jos - bucățelele erau încă destul de mari. Aici, lîngă postul de gardă, putea da peste ele comandantul, firește, mai vigilent, ba chiar șeful regimului disciplinar Macehovski, care, la cîțiva pași mai încolo, supraveghea percheziția. Însă, pesemne, primiseră ordin să nu facă murdărie în fața postului de gardă, ca să nu trebuiască să măture ei, și supraveghetorul mi-a pus bucățelele de hîrtie în palmă, ca într-o urnă. Am trecut de poartă și m-am grăbit să le arunc în sobă.

A treia oară încă nu arsesem o bucată măricică dintr-un poem, dar, lucrînd la construcția BUR-ului, nu m-am putut abține și am scris Zida-rul. Atunci nu ieșeam în afara zonei și, prin urmare, nu ne

perchezi-ționau personal în fiecare zi. Zidarul împlinise trei zile, eu am ieșit afară, în noapte, chiar înainte de verificare, să-l repet pentru ultima dată și apoi să-l ard numaidecât. Căutam liniște și singurătate, deci aproape de marginea zonei, și am uitat definitiv că mă aflam nu departe de locul unde, nu demult, Tenno trecuse pe sub sîrmă. Supraveghetorul proba-bil, stătea la pîndă, că m-a apucat pe neașteptate de guler și, prin întu-neric, m-a dus în clădirea BUR-ului. Folosindu-mă de întuneric, am mototolit Zidarul cu prudență, în buzunar, și l-am aruncat în spate, la nimereală. Bătea vîntul, și supraveghetorul n-a auzit fîșîitul hîrtiei cînd am mototolit-o.

Însă uitasem cu totul că mai aveam o bucată de hîrtie. În BUR m-au percheziționat și, spre norocul meu, au găsit un fragment de pe front (Noapțile prusiene), aproape deloc compromițător.

Șeful gărzii, un sergent-major cu bună știință de carte, a citit.

— Ce-i asta?

— Tvardovski! am răspuns eu ferm. Vasili Tiorkin(3).

(Astfel s-a intersectat drumul meu, pentru prima oară, cu drumul lui Tvardovski!)

— Tvardo-ovski! a făcut sergentul cu respect. Dar ce faci cu el?

— Păi, cum cărți nu există... Mi l-am adus aminte, citesc din cînd în cînd. Mi-au confiscat arma - o jumătate de lamă de ras, dar poemul mi l-au înapoiat. După asta mi-ar fi dat drumul și aș fi tras o fugă să-mi ca-ut Zidarul. Dar în vremea asta controlul se terminase, nu mai era voie să umbli prin zonă, și supraveghetorul m-a condus chiar el la baracă și m-a încuiat acolo.

Am dormit prost în noaptea aceea. Afară se dezlănțuise un vînt de uragan. Oare încotro putea să-mi rostogolească ghemotocul Zidarului meu? În pofida tuturor liniuțelor sensul poeziei rămînea evident. Și din text reieșea clar, că autorul face parte din brigada care construiește BUR-ul. Iar printre ucrainenii occidentali nu era o problemă să dea pes-te mine.

Și astfel truda mea de mai mulți ani, săvîrșită, dar mai mult concepută, se zbuciuma prin stepă - un cocoloș de hîrtie neajutorat. Și am început să mă rog. Cînd suntem la ananghie, nu ne este rușine de Dumnezeu. Ne rușinăm de El doar cînd ne este bine.

Dimineața, după deșteptare, la ora cinci, biciuit de rafalele de vînt, m-am dus în locul acela. Vîntul mătura pînă și pietricele mărunte și ți

le arunca în față. N-avea nici un rost să caut, era zadarnic! Din locul acela vîntul bătea înspre baraca direcției, apoi înspre rejimka (unde, de ase-menea, forfotesc adeseori supraveghetorii și de jur-împrejur zac mor-mane de sîrmă ghimpată). Pe urmă dincolo de zonă, în ulița așezării muncitorești. Un ceas întreg înainte de revărsatul zorilor am colindat încovoiat, dar degeaba. Nu mai aveam nici o speranță. Însă cînd s-au ivit zorile, am zărit ghemotocul alb la trei pași de locul unde îl arunca-sem! Vîntul îl rostogolise într-o parte și s-a înțepenit între niște scînduri aruncate acolo.

Și acum socotesc că asta a fost o minune.

Așa scriam. Iarna - în camera de încălzit, primăvara și vara pe schele, chiar pe zidul de piatră. În răstimpul care se scurgea de cînd isprăveam o targă de mortar și pînă mi se aducea alta, așezam hîrtia pe cărămidă și cu nu crîmpei de creion (ferindu-mă de vecini) notam rîndurile zămis-lite în timp ce turnam mortarul din targa anterioară. Trăiam ca în vis, în sala de mese ședeam aplecat deasupra sfintei zămîrci și nu-i simțeam întotdeauna gustul, nu-i auzeam pe cei din jur, eram într-un neconținut du-te-vino printre versurile mele, potrivindu-le așa cum potrivești cără-mizile într-un zid. Mă perchezitionau, mă numărau, mă mînau cu coloa-na prin stepă, dar eu aveam dinaintea ochilor o scenă din piesa mea, culoarea cortinelor, aranjamentul mobilierului, petele de lumină ale proiectoarelor și toate mișcările și gesturile actorilor.

Băieții au străpuns sîrma ghimpată cu o mașină, s-au tîrît pe sub ea, au răzbit prin nămeți pe timp de viscol, dar pentru mine gardul de sîrmă ghimpată parcă nu exista, tot timpul eu pluteam în lungă și îndepărtata mea evadare, însă supraveghetorii nu puteau s-o descopere numărînd oamenii unul cîte unul.

Îmi dădeam seama că nu eram eu unicul care atinsese Taina cea mare, această taină care se coace ascunsă în niște cutii toracice solitare iden-tice, împrăștiate prin insulele Arhipelagului, pentru ca vreodată în anii ce or să vină, poate cînd noi nu vom mai fi, să fie descoperită și să se verse în viitoarea literatură rusă. (În anul 1956, în Samizdat, care exista încă de pe atunci, am citit cel dintîi volumaș de versuri al lui Varlam Șalamov și am tresărit, de parcă aș fi întîlnit un frate:

Eu știu că ăsta nu-i un joc,

Că asta-i moartea. Dar chiar de dragul vieții,
Ca Arhimede, nu voi scăpa condeiul,
Nu voi boți caietul în fața mea deschis.
Și el tot despre lagăr scria! Ferindu-se de toți și slobozind în bezna
adîncă acel strigăt solitar, fără ecou:
Căci doar o amintire am:
Un lung șir de morminte,
Unde și eu m-aș așeza
Far' de veșminte, dar am jurat
Să cînt, să plîng pîn' la sfîrșit,
Cu orice preț, în orice chip, ..
De parcă-n viața unui mort
A fost și-un început...

Cîți oameni de acest fel erau în Arhipelag? Sunt convins că mult mai mulți decît au ieșit la suprafață în acești ani tranzitorii. Nu le-a fost dat tuturor să trăiască îndeajuns și o dată cu ei a pierit tot ce creaseră și păstrasera în minte. Unii au scris și au ascuns sticla cu hîrtia în pămînt, fără să spună cuiva în ce loc anume. Alții au încredințat spre păstrare, dar uneori unor mîini neglijente, alteori prea prevăzătoare.

Și chiar pe mica noastră insulă Ekibastuz, puteam noi oare să ne recunoaștem unul pe celălalt? Să ne îmbărbătăm? Să ne susținem? Căci ne ascundeam de toți, ca lupii, și, prin urmare, și unii de alții. Dar și în ast-fel de condiții am avut prilejul să cunosc vreo cîțiva în Ekibastuz.

Pe neașteptate, prin intermediul bapțiștilor, am făcut cunoștință cu poe-tul religios Anatoli Vasilievici Silin. Pe atunci era trecut de patruzeci de ani. Fața lui nu părea prin nimic deosebită. Tot părul lui, și cel de pe cap, și cel din barbă, era roșcat, ba chiar și sprîncenele băteau într-o nuanță roșcată. În fiecare zi era cu toată lumea îngăduitor, blînd, dar re-zervat. Numai după ce am stat de vorbă temeinic și în duminicile nelu-crătoare ne-am plimbat ceasuri întregi prin zonă, și el mi-a recitat lungi-le sale poeme religioase (le scria tot aici, în lagăr, ca și mine), pentru a nu știu cîta oară m-am minunat cît de amăgitor sunt ascunse într-o figu-ră ordinară sufletele cele mai extraordinare.

Copil părăsit, crescut la casa de copii, ateist, în captivitatea germană a descoperit cărțile religioase și a fost cucerit de ele. De atunci a devenit nu numai credincios, dar și filosof și teolog! Și cum tocmai „de atunci” el a stat fără întrerupere la închisoare ori în lagăr, a fost nevoit să parcur-gă de unul singur acest drum teologic, descoperind încă o dată pentru sine, poate bîjbîind, ceea ce fusese descoperit mai înainte fără el, căci nici cărți, nici povățuitori „de atunci” n-a mai avut. Acum lucra ca munci-tor necalificat și săpător, se căznea să-și îndeplinească norma cu nepu-tință de îndeplinit, se întorcea de la lucru cu genunchii îndoiiți, brațele îi tremurau, dar fie zi, fie noapte, în capul lui dănțuiau iambii poemelor, toți iambi cu patru picioare(4), cu așezarea liberă a rimelor, totul com-pus de la un cap la altul în minte. Cred că pe atunci memorase aproape douăzeci de mii de versuri. Și el folosea diferite modalități de a le memora, de a le spune altora. Felul lui de a percepe lumea era foarte mult înfrumusețat și încălzit de existența, de el simțită, a Palatului Naturii. Aplecîndu-se deasupra ierbii rare, care crescuse ilegal pe pămîntul sterp al zonei noastre, exclama:

— Ce frumoasă este iarba pămîntului! Chiar și pe ea i-a dat-o Creato-rul omului drept așternut. De cîte ori ar trebui să fim noi mai frumoși!

— Cum rămîne atunci cu: „Să nu iubiți lumea și nici pe cine este în lu-me”? (O frază des repetată de sectanți.)

El surîdea în semn de scuză. Cu acest surîs știa să aducă împăcarea:

— Păi, chiar și în iubirea pămîntească, trupească se manifestă năzuin-ța noastră supremă spre Unire!

Teodiceea, adică justificarea existenței răului în lume, era formulată de el în felul următor:

Spiritul Perfecțiunii

Admite imperfecțiunea

Și suferința sufletelor,

:

Căci fără ele n-ar ști prețul fericirii.

E aspră legea, însă doar prin ea Muritorii pot să atingă Marea și veșnica pace.

Suferințele lui Hristos în trup de om le explica temerar nu numai prin ne-cesitatea de a ispăși păcatele oamenilor, dar și prin dorința lui

Dumnezeu de a resimți suferințele pămîntești. Silin afirma cutezător:

—Dumnezeu a știut întotdeauna de aceste suferințe, dar înainte nu le-a simțit niciodată!

La fel și despre Antihrist, care:

În sufletul liber al omului

A alterat năzuința spre lumină

Și a limitat-o la lumina secolului,

Silin găsea cuvinte omenești, proaspete:

Marele înger a refuzat,

Fericirea care i-a fost dată,

Cînd precum oamenii n-a suferit.

Fără durere, nici chiar iubirea lui

N-a cunoscut perfecțiunea.

Avînd el însuși o gîndire atît de liberă, Silin găsea în inima lui largă adăpost pentru toate nuanțele creștinismului:

...Esența lor constă în faptul,

Că și-n a lui Hristos doctrină

Original e orice geniu.

Apropo de nedumerirea vehementă a materialiştilor în legătură cu întrebarea cum a putut spiritul să creeze materia, Silin nu făcea decît să surîdă:

— Ei nu vor să-și pună întrebarea: dar cum a putut materia grosolană să zămislească Spiritul? În această ordine - oare nu este vorba de o minune? Asta ar fi o minune și mai mare!

Creierul meu era arhiplin de propriile-mi versuri și doar niște mici fărîme am izbutit să rețin din poemele auzite de la Silin, temîndu-mă că el însuși, poate, nu va reține nimic, într-unul dintre poeme, eroul lui îndrăgit, care purta un nume din Grecia Antică (l-am uitat), rostea un discurs închipuit în adunarea Organizației Națiunilor Unite: un program spiritual pentru întreaga omenire. Cu numărul său, cusut în patru locuri, un rob epuizat, sortit pieirii, acest poet avea în pieptul său multe de spus celor vii, mai multe decît întreaga turmă a celor ce s-au consolidat prin reviste, edituri, la radio (care în Uniune, care în Occident) și care nu sunt necesari nimănui, ci numai propriilor persoane.

Înainte de război Anatoli Vasilievici Silin a absolvit facultatea de literatură de la un institut pedagogic. Acum, și lui, ca și mie, ne mai rămâneau în jur de trei ani până la „eliberarea” în exil. Unica lui specialitate era predarea literaturii în școală. Ni se părea puțin probabil că noi, foști deți-nuți, vom fi lăsați să mai predăm în școală. Și dacă, totuși?

— N-am să mă apuc să spun copiilor minciuni! O să le spun adevărul despre Dumnezeu, despre viața Spiritului.

— Dar or să vă dea afară chiar de la prima lecție! Silin a lăsat capul în jos și a răspuns încet:

— N-are importanță.

Și se vedea că nu tremură. El nu-și va călca pe conștiință pentru a ține în mână catalogul clasei, în loc să țină tîrnăcopul.

Mă uitam cu milă și încîntare la acest om roșcovan, atît de puțin chipeș, care nu și-a cunoscut părinții, care n-a avut îndrumători, căruia viața i-a fost mereu povară, ca și cum ai învîrți cu lopata în solul pietros al Ekibastuzului.

Silin mîncă din aceeași gamelă cu bapțiștii, împărțea cu ei pîinea și ză-mîrca. Firește, el avea nevoie de ascultători recunoscători, avea nevoie de cineva împreună cu care să citească și să comenteze Evanghelia, și chiar să o ascundă. Însă pe pravoslavnicii propiu-ziși fie că nu i-a căutat (bănuind că o să-l respingă pentru erezie), fie că nu i-a găsit: în lagărul nostru, în afară de ucrainenii occidentali, aceștia erau puțini la număr ori nu se remarcă printr-un comportament consecvent. Bapțiștii însă păreau că îl respectă pe Silin, îl ascultau, l-au inclus chiar în comuni-tatea lor. Dar nici lor nu le plăceau ereziile lui, sperau să-l transforme treptat într-unul de al lor. Cînd vorbea cu mine în prezența lor, Silin era palid, fără ei înflorea, devenea de nerecunoscut, îi venea greu să se dea după credința lor - prea îngustă ori sărăcită, deși credința lor era foarte fermă, pură, ardentă. l-a ajutat să îndure ocna, să nu stea în cumpănă și să nu-și piardă sufletul. Toți sunt cinstiți, blînzi, harnici, miloși, devotați lui Hristos.

Tocmai de aceea sunt exterminați cu atîta fermitate. În anii 1948-1950, numai pentru faptul de a aparține comunității baptiste, multe sute dintre ei au primit cîte douăzeci și cinci de ani de închisoare și

au fost expe-diați în Lagărele speciale (căci comunitatea este o organizație!)*.

În lagăr nu este ca în libertate, în viața liberă fiecare se străduiește în mod imprudent să se pună în evidență și să se exprime exterior. Este mai ușor de remarcat cine și la ce pretinde. În detenție, dimpotrivă, toți sunt depersonalizați: aceeași tunsoare, aceleași bărbi nerase, aceleași căciuli, aceleași scurte. Expresia spirituală este denaturată de vînt și de

*În epoca lui Hrușciiov, prigoana baptiștilor a mai slăbit doar în privința duratei pedepsei, dar nu și în ceea ce privește esența problemei (vezi Partea a Șaptea).

soare, de murdărie și de munca istovitoare. Pentru ca, prin înfățișarea depersonalizată, umilă, să poți desluși lumina sufletului, îți trebuie de-prindere.

Însă luminițele spiritului involuntar cutreieră și își croiesc drum una către cealaltă. Se produce o apropiere, o întîlnire inconștientă, a celor ce se aseamănă.

Cel mai repede și cel mai bine poți să cunoști un om dacă ai posibilitatea să afli un crîmpei din biografia lui. Iată, de pildă, niște săpători. A început să ningă cu fulgi deși și mari. Poate și pentru că se apropia pauza, brigada a intrat în bordei. Unul însă a rămas afară, în picioare. Sprijinindu-se în cazma, la marginea șanțului, stă absolut nemișcat, de parcă se simte bine așa, ca o statuie. Și exact ca pe o statuie, ninsoa-rea i se așterne pe cap, pe umeri, pe mîini. Îi este indiferent? Sau îi place? Prin această vînzoleală a fulgilor de nea, el privește zona, pri-vește stepa albă. Ciolănos, umeri largi, față mare, acoperită cu păr blond, aspru și des. Întotdeauna este serios, domol, foarte calm. A rămas aici, în picioare, să contemple lumea și să mediteze. El nu este aici, e în altă parte.

Eu nu-l cunosc, însă Redkin, prietenul lui, mi-a povestit despre el. Acest om este un tolstoian(5). El a crescut în ideea retrogradă că este oprit să ucizi (chiar și în numele învățaturii înaintate) și în consecință este oprit să pui mîna pe armă. În 1941 a fost mobilizat. El a aruncat arma și, lîn-gă Kușka, unde fusese trimis, a trecut frontiera afgană. Aici nu erau nici un fel de nemți și nici nu erau așteptați, și ar fi putut să fie în serviciu tot timpul războiului fără să tragă într-o ființă vie, dar convingerile lui nu-i îngăduiau nici măcar să

poarte în spate această bucată de fier. El se bizuia pe faptul că afganii îi vor respecta dreptul de a nu uide oameni și îl vor lăsa să treacă în toleranta Indie. Însă guvernul afgan, ca toate guvernele, s-a dovedit lipsit de scrupule. El se temea de mînia vecinului atotputernic și l-a ferecat pe fugar în butuci. Și exact așa, în butucii care îi striveau picioarele, fără să se miște, l-a ținut trei ani în temniță, aștep-tînd să vadă de partea cui va fi biruința. Au cîștigat Sovietele, și afganii le-au înapoiat servili dezertorul. Și de-abia de aici începe sorocul con-damnării lui.

Și iată-l, stă nemișcat sub ninsoare, ca o părticică a acestei naturi. Oare statul să fie cel care l-a adus pe lume? Atunci de ce statul și-a atribuit dreptul de a hotărî cum să trăiască acest om?

A fi compatriot cu Lev Tolstoi este un lucru pe care nu-l respinge nimeni la noi, este un lucru de marcă. Se poate emite și o marcă poștală. Și pe stră-ini putem să-i ducem în vizită la Iasnaia Poliana. Și înghițim toate brașoavele despre cum s-a ridicat el împotriva țarismului și cum a fost anatemizat (aici crainicului chiar îi tremură vocea). Dacă însă cineva, vreun compatriot, l-a luat pe Tolstoi în serios, dacă la noi a crescut un tolstoian adevărat, atunci –păzea - să nu nimerești sub șenilele noastre!

.. Uneori, pe șantier, ți se întîmplă să ceri unui deținut cu condamnare de zece ani un metru pliant - trebuie să măsori cît ai zidit. El ține tare mult la metrul ăsta, iar pe tine nu te cunoaște după figură - aici sunt multe brigăzi -, dar, nu știu de ce, numaidecît, cu un gest dezarmant, îți întinde comoara lui (după uzanțele din lagăr, asta-i pur și simplu o pros-tie). Iar cînd îi și înapoiezi acest metru, el îți mulțumește foarte mult. Cum poate acest om ciudat să fie în lagăr cu o condamnare de zece ani? Vorbește cu accent. A, pare-se că e polonez, îl cheamă Iuri Ven-gherski (Jerzy Wiengierski). O să mai auzim de el.

... Uneori mergi în coloană și vrei să prefiri mătăniile în mănășă ori să te gîndești la strofele următoare, dar s-a nimerit să ai un vecin de rînd foarte interesant, un chip nou. O brigadă nouă a fost repartizată să lucreze pe șantierul vostru. Era un evreu în vîrstă, simpatic, cu figură de intelectual, cu o expresie inteligentă, ironică. Numele lui era Masamed, a absolvit Universitatea... care? Care? Din București, facultatea de biopsihologie. Printre alte specialități, este și

fizionomist și grafolog, în plus - este yoghin, și e gata, chiar de mâine, să înceapă cu tine un curs de hatha-yoga. (Ce păcat însă că ni se dau soroace prea scurte în această universitate! Sunt copleșit! N-am timp să cuprind totul!)

Pe urmă îl observ în zona de lucru și în cea de locuit. Compatrioții i-au propus să se aranjeze pentru o muncă de birou, dar n-a acceptat: pen-tru el este important să arate că și un evreu poate să lucreze la comu-ne. Și la cei cincizeci de ani ai săi, lovește zdravăn cu tîrnăcopul. Ce-i drept e drept, ca un yoghin veritabil, își stăpînește corpul: la zece grade Celsius, se dezbracă și îi roagă pe tovarășii lui să-l stropească bine cu furtunul de incendiu. El nu mănîncă așa cum mîncăm noi, ceilalți: să înghițim totul cît mai repede, ci, întorcîndu-se, concentrat, încet, cu înghițituri mici, cu o linguriță mică, specială*. ...Astfel se întîmplă deseori, în timpul deplasării în marș, să legi o nouă și interesantă cunoștință. Dar, în general, în coloană nu poți întotdeauna

una să te manifesti: strigă escorta, te bodogăne vecinii („din cauza voastră... și pe noi!...”), la lucru mergem moleșiți, iar cînd ne întoarcem - ne grăbim, și vîntul ar putea să ne azvîrle ceva în față, așa că nu prea vorbim. Cînd deodată... - ei, ăsta „nu-i un caz tipic”, cum ar spune maeștrii realismului socialist. Un caz ieșit din comun.

În rîndul din margine merge un omuleț cu o barbă neagră și deasă (ulti-ma oară a fost arestat cu barbă și, fiind fotografiat cu ea, în lagăr nu i-au ras-o). Pășește sprinten, avînd conștiința demnității lui. Sub braț duce un sul de hîrtie de desen, legat cu sfoară. Este vreo propunere de raționalizare sau vreo invenție, oricum o noutate, de care este mîndru.

*Cu toate acestea, în scurtă vreme, va sfîrși ca un muritor de rînd dintr-un simplu atac de cord.

A făcut asta la locul de muncă, a adus-o în lagăr s-o arate cuiva, acum o duce iar la locul de muncă. Dar, brusc, vîntul păcătos îi smulge sulul de sub braț și i-l rostogolește aiurea. În mod firesc, Arnold Rappoport (cititorul îl cunoaște) face, în direcția sulului, un pas, doi, trei, dar sulul se rostogolește mai departe printre doi soldați din escortă, trece dincolo de cordon! Aici Rappoport ar trebui să se oprească, fiindcă „un pas la dreapta, un pas la stînga... fără somație!", dar ruloul de hîrtie... iată-l! Rappoport aleargă după el încovoiat, cu brațele întinse înainte - crunta fatalitate voia să-i piardă invenția tehnică! Arnold a întins brațele, pal-mele ca o greblă - barbarele să nu te atingi de schițele mele! Coloana privea, a încetinit mersul, apoi s-a oprit de la sine. Automatele au fost ridicate în sus, s-a auzit zgomotul închizătoarelor. Deocamdată totul e tipic, iată însă că de aici începe atipicul: nu s-a găsit nici un neghiob! Nimeni nu trage! Barbarii au înțeles că nu-i vorba de o evadare! Chiar și creierele lor greoaie au înțeles această imagine: un autor care aleargă după creația sa gonită de vînt. Alergînd încă vreo cincisprezece pași dincolo de linia escortei, Rappoport prinde ruloul, se îndreaptă și, foarte mulțumit, se întoarce în formație. Se întoarce de pe lumea cealaltă...

Deși Rappoport a înghițit mai mult decît o porție medie de lagăr (după o condamnare de copil [cinci ani] și după alta de zece ani, a urmat sur-ghiunul, iar acum încă zece ani), este viu, sprinten, cu ochi strălucitori, iar ochii lui, deși întotdeauna veseli, dar creați pentru suferință, sunt niște ochi foarte expresivi. Se mîndrește că anii de pușcărie nu l-au îm-bătrînit cîtuși de puțin, nu l-au frînt. De altfel, fiind inginer, el lucrează tot timpul ca „angajat" în producție și poate să-și dea curaj. Își face treaba cu însuflețire, dar, totodată, este purtătorul unor creații pentru suflet.

Este genul de caracter plurivalent, care ar vrea să cuprindă totul. Cînd-va intenționa să scrie o carte de genul celei ce o scriu eu acum: totul despre lagăre, dar nu s-a apucat niciodată de ea O altă lucrare a lui constituie obiectul glumelor noastre, ale prietenilor lui: Arnold lucrează de cîțiva ani, cu răbdare, la alcătuirea unui ghid tehnic universal, care cuprinde toate ramificațiile tehnicii contemporane și ale științelor naturii (și feluritele tipuri de lămpi radio, și greutatea medie a elefantului) și care trebuie să fie... de

buzunar. Avînd experiența glumelor noastre, o altă lucrare dragă sufletului său Rappoport mi-o arată în secret, într-un caiet cu coperti învelite în mușama neagră - un tratat Despre dragoste, un tratat nou, căci cel al lui Stendhal nu-l mai satisface absolut deloc. Deocamdată este vorba doar de niște însemnări nedefinitivate și fără legătură între ele. Însă pentru un om care și-a petrecut jumătate de viață în lagăre - cîtă neprihănire! Iată cîteva pasaje*:

*De atunci au trecut mulți ani, Rappoport a abandonat tratatul său, și eu profit de îngăduința lui.

— Să posezi o femeie pe care n-o iubești - este soarta nefericită a ce-lor săraci cu trupul și cu duhul. Și bărbații se fălesc cu așa ceva, ca și cum ar fi o mare „izbîndă”.

— Posedarea, nepregătită prin evoluția organică a sentimentului, nu aduce bucurie, ci rușine, repulsie. Bărbații secolului nostru, care își cheltuiesc întreaga energie pentru realizarea de cîștiguri, pentru servi-ciu, pentru putere, au pierdut gena iubirii supreme. Dimpotrivă, pentru infailibilul instinct feminin, posedarea constituie doar treapta dintîi a ade-văratei apropieri. Numai după ea femeia începe să-i spună „tu”. Chiar o femeie care s-a dăruit întîmplător simte un aflut de tandrețe recu-noscătoare.

— Gelozia este amorul propriu ofensat. O iubire adevărată,, care nu găsește răspuns, nu va fi cuprinsă de gelozie, ea moare, amortește.

— Alături de știință, artă și religie stă dragostea, și ea este un mijloc de cunoaștere a lumii.

Întrunind în sine atîtea interese contradictorii, Amold Lvovici cunoaște tot felul de oameni. Îmi face cunoștință cu un om pe lîngă care aș fi tre-cut fără să-l observ: la prima vedere pare unul gata să dea ortul popii, un distrofic. Claviculele îi ieșeau în afară ca la un mort. La cît e de înalt, slăbiciunea lui impresionează în mod deosebit. Este oacheș și de la natură, dar capul lui ras era pîrlit și de soarele Kazahstanului. El încă se mai tîrăște dincolo de zonă, încă se mai ține de targă, să nu cadă. Este un grec, și poet! Încă unul! Volumul lui de versuri, în neogreacă, a fost editat la Atena. Dar întrucît el nu este captiv atenian, ci sovietic (și su-pus sovietic), ziarele noastre nu varsă lacrimi după el.

Este de vîrstă medie, dar moartea îi este aproape. Încerc cu stîngăcie, lamentabil, să-i alung aceste gînduri. El surîde ca un

Înțelept și nu în cea mai bună limbă rusă îmi explică mie că în moarte nu moartea este cea care te înspăimântă, nu, ci numai pregătirea morală pentru venirea ei. De acum el a trăit și teama, și amărăciunea, și regretul, a isprăvit cu jelitul, și iată a supraviețuit morții sale inevitabile, și este pe deplin pre-gătit. Așteaptă doar ca trupul să i se stingă încet-încet.

Ce de poeți exista printre oameni! Atît de mulți, că nici nu-ți vine să crezi. (Uneori, acest lucru mă descumpănește.) Grecul așteaptă moar-tea, dar doi tineri, iată, nu așteaptă decît sfîrșitul sorocului și viitoarea celebritate literară. Ei sunt poeți-declarați, nu se ascund. Amîndoi au ceva comun, un fel de luminozitate, de puritate. Amîndoi - studenți cu studiile neîncheiate. Kolia Borovikov - admiratorul lui Pisarev(6) (în con-secință - dușmanul lui Pușkin), lucrează ca felcer la infirmerie. Iurocika Kireev, originar din Tver - admiratorul lui Blok(7) și imitatorul lui, lucrea-ză în afara zonei, la biroul atelierelor mecanice. Prietenii lui (și ce mai prieteni - cu douăzeci de ani mai în vîrstă și tați de familie) rîd de el, că într-un lagăr ITL din Nord, o romîncă accesibilă tuturor i s-a oferit, dar el n-a priceput și i-a scris niște sonete. Cînd te uiți la mutrișoara lui neprihănită, nu poți să nu crezi povestea aceea. Blestemul virginității tinerești, care acum trebuie târâtă prin lagăre.

.. .Pe unii oameni îi observi tu, alții te observă ei pe tine. În baraca asta mare, în care domnește neorînduiala și unde trăiesc, umblă de colo-colo și stau întinși patru sute de oameni, după cină și în timpul anostului control de seară, eu citesc volumul al doilea al dicționarului lui Dahl(8) - singura carte pe care am izbutit s-o aduc pînă în Ekibastuz, unde am fost silit s-o slujesc cu ștampila „Steplag. KVC”. N-o răsfoiesc niciodată, pentru că în acea mică frîntură din seară de-abia izbutesc să citesc o jumătate de pagină. Astfel, după control, stau sau mă plimb cu privirea fixată într-un singur loc din carte. M-am obișnuit ca toți cei noi să mă în-trebe ce carte e asta și să se mire de ce dracu o citesc. - Este lectura cea mai inofensivă, glumesc eu. Cu ea nu capeți o condamnare nouă.

Dar ce nu e periculos să citești în Lagărul special? Alexandr Stotik, eco-nomist la secția din Djezkazgan, seara, citea pe ascuns Tăunul(9). Și totuși l-a pîrît cineva. La percheziție a venit însuși șeful secției și o șleahtă de ofițeri: „Îi aștepți pe americani?” L-au silit să

citească en-glezește cu glas tare. „Cîți ani ți-au mai rămas din pedeapsă?” „Doi ani”. „Or să fie douăzeci!” Ba i-au mai găsit și versuri: „Te interesează dragostea?... Să-i creai astfel de condiții, încît nu numai engleza, dar și rusa să-i zboare din cap!” (Robii-oploșiți murmurau împotriva lui Stotik: „O să ne bagi și pe noi în belea! Or să ne dea pe toți afară!”)

Însă multe cunoștințe interesante se înnoadă și datorită acestei cărți. Iată, se apropie de mine un om mic de statură, care semăna cu un cocoș, cu un nas impetuos, cu o privire ascuțită, ironică, și mă întreabă, cu felul lui specific, melodios, de a rosti accentuat toate sunetele „o”(10):

— Îmi permiteți să vă întreb ce carte este asta?

Cuvînt de cuvînt, apoi duminică de duminică, lună de lună, în acest om dinaintea mea se deschide un microunivers, unde este condensată isto-ria de o jumătate de veac a țării mele. Vasili Grigorievici Vlasov (da, chiar acela din procesul de la Kadîi(11), care deja lăsase în urmă pai-sprezece ani de lagăr din cei douăzeci) se consideră economist și acti-vist politic, dar habar n-are că el este artist al cuvîntului, al cuvîntului oral. Fie că îți vorbește de cositul fînului, de prăvălia unui negustor (un-de a lucrat cînd era mic), despre un detașament al Armatei Roșii, des-pre un conac vechi, despre un călău de la Serviciul gubernial de urmări-re a dezertorilor ori despre o muiere nesățioasă dintr-o mahala - totul era atît de plastic modelat, încît mi s-a întipărit neobișnuit de durabil în minte, ca și cum ar fi făcut parte din experiența mea. Îmi venea să notez totul imediat, dar era imposibil! Și tot imposibil să-ți amintești vorbă cu vorbă peste zece ani!...

Bag de seamă că adeseori se uită la mine și la cartea mea, dar nu îndrăznește să intre în vorbă un tînăr uscățiv, deșirat, cu nas lung, care nu avea apucături de om trecut prin lagăr, ba era chiar sfios. Facem cu-noștință. Vorbește cu voce scăzută, timidă, își găsește cu greu cuvin-tele rusești și face niște greșeli - să te prăpădești de rîs, nu alta! - pe care le răscumpără cu un surîs. Aflu că este ungur și îl cheamă Janos Rozsas. Îi arăt dicționarul lui Dahl, și el aprobă, înclinîndu-și fața uscată de epuizare cum au toți deținuții din lagăr: „Da, da, trebuie să îți îndrepti atenția spre lucruri de altă natură, să nu te gîndești doar la mîncare”. Nu are decît douăzeci de ani, dar din

obrajii lui a dispărut roșeața tine-reții; pielea sa fină, uscată de vînturi, parcă era trasă direct pe oasele înguste, alungite ale craniului. Îl dor încheieturile - reumatism articular căpătat în Nord la tăiatul pădurilor.

Aici, în lagăr, mai sunt doi-trei compatrioți de-ai lui, dar care, zilnic, sunt preocupați de un singur lucru: cum să supraviețuiască? Cum să mănîn-ce pe săturate. Janos însă mănîncă fără să cîrtească ceea ce i-a hără-zit birgadierul și, mereu pe jumătate flămînd, nu-și îngăduie să mai cau-te nimic altceva. El privește cu atenție, ascultă, vrea să înțeleagă. Ce să înțeleagă?... Pe noi vrea să ne înțeleagă, pe noi, rușii!

— Soartă al meu personal a devenit cenușiu de tot cînd am cunoscut oamenii de aici. Eu extrem de uimit. Căci ei și-au iubit poporul, și pentru asta ei ajuns la ocnă. Dar eu cred că asta vine de la haos de după răz-boi, nu-i așa? (El pune întrebarea asta în anul 1951 ! Dacă pînă acum e tot după război, nu cumva e după Primul Război Mondial?...)

În 1944, cînd ai noștri l-au înhățat în Ungaria, nu avea decît optsprezece ani (și nu era în armată). „Atunci încă nu izbutisem să fac la oa-meni nici bine, nici rău, zîmbește el. Nu fost la ei de folos, dar nici dău-nător nu fost." Ancheta lui Janos s-a desfășurat în felul următor: anche-tatorul nu pricepea nici o boabă ungurește, iar Janos nici una rusește. Uneori erau aduși niște huțuli care traduceau foarte prost. Janos a semnat șaisprezece pagini de procese-verbale fără să priceapă măcar despre ce era vorba în ele. Și tot așa, cînd un ofițer necunoscut i-a citit ceva după o hîrtie, multă vreme după aceea n-a priceput că era vorba de verdictul OSO*. Și l-au trimis în Nord, la tăiat de păduri, unde, din pricina hranei proaste și a muncii grele, a ajuns în stare să dea ortul po-pii, și astfel a nimerit la spital.

Pînă acum Rusia se întorsese către el doar cu o singură parte, aceea pe care se așază, dar acum s-a întors cu cealaltă. În micul spital de lagăr al OLP-ului din Sîm, lîngă Solikamsk, lucra ca infirmieră Dusia în vîrstă de patruzeci și cinci de ani. Era o infractoare de drept comun, cu o condamnare de cinci ani, posesoare a unui permis de liberă trecere.

*După moartea lui Stalin, când Janos a fost reabilitat, se zice că tare îl împingea curiozitatea să ceară o copie în ungurește a verdictului, ca să afle de ce a făcut el nouă ani de lagăr? Dar n-a îndrăznit: „Or să creadă cine știe ce, și ce nevoie am eu de asta? Nu-mi este de cine știe ce folos...” El a înțeles spiritul nostru: în fond, acum de ce să mai afle?...

În munca pe care o făcea, nu se gîndea numai la ea, cum să profite, și să treacă mai repede sorocul (lucru obișnuit la noi, pe care însă candi-dul Janos n-avea de unde să-l știe), ci chibzuia cum să-i îngrijească pe acești muribunzi, de care nu mai avea nimeni nevoie. Dar cu ceea ce le oferea spitalul de lagăr nu-i putea salva. Și infirmiera Dusia lua rația ei de dimineață - trei sute de grame de pîine - și o schimba pe o jumătate de litru de lapte, și cu acest lapte îl hrănea pe Janos (și înainte de el pe altcineva) ca să-l pună pe picioare. * Pentru asta, Janos a îndrăgit-o pe tușa Dusia și țara noastră, și pe noi toți. Și a început să învețe cu rîvna în lagăr limba escortei și a gardienilor lui - marea, puternica limbă ru-să(12). A stat nouă ani în lagărele noastre, a văzut Rusia doar din vagoanele pușcăriașilor, din mici cărți poștale ilustrate și din lagăr. Și a îndrăgit-o.

Janos făcea parte dintre aceia a căror sămînță este tot mai rară în secolul nostru: cei care în copilărie nu cunosc altă pasiune decît cititul. Această înclinație nu l-a părăsit nici la maturitate, nici în lagăr, în lagărele din Nord, iar acum în Lagărul special din Ekibastuz, nu scăpa nici un prilej să procure cărți noi și să le citească. În perioada cunoș-tinței noastre, îi cunoștea și îi iubea pe Pușkin, Nekrasov, Gogol. Eu i l-am prezentat pe Griboedov, însă mai mult decît pe oricare, poate chiar mai mult decît pe Petofi(13) sau Arany(14), l-a îndrăgit pe Lermontov, pe care îl citise de curînd pentru prima dată în captivitate. (Știu de la mai mulți străini că Lermontov le este mai drag decît toți poeții ruși.) Janos se contopise în special cu Mțîri(15), care era tot un captiv, la fel de tînăr și sortit să piară. Învățase multe versuri din acest poem, și, ani în șir, mărșăluind cu mîinile la spate, într-o coloană de oameni străini, pe pămînt străin, el, într-o limbă străină, murmură pentru sine:

Și, vag, am înțeles atunci
că niciodată-n țara mea
N-o să mai calc...

Prietenos, blînd, cu ochii azurii lipsiți de apărare - așa era Janos Roz-sas în lagărul nostru nemilos. Se așeza lîngă mine pe vagonaș, ușurel, chiar pe margine, ca și cum sacul meu cu rumeguș ar fi putut fi murdărit mai rău ori deformat sub greutatea lui - și îmi spunea cu glas sincer, duios:

— Oare cui aș putea să-i spun tainele visurilor mele?...

Și nu se plîngea niciodată de nimic**.

* Să-îmi explice mie cineva: în ce ideologie se înscrie acest comportament? (Comparați infirmeria comunistă, descrisă de Diakov: „Ce, te dor dinții, javră banderovistă?”)

**După moartea lui Stalin, toți ungurii au fost eliberați și trimiși acasă, iar Janos a evitat destinul lui Mîîri, pentru care era pe deplin pregătit.

Au trecut doisprezece ani, între ei - și 1956. Janos este contabil în orașelul Nagykanizsa, unde nimeni nu știe rusa și nu citește cărți rusești. Ce-mi scrie el în prezent? „Acum, după

Printre deținuții lagărului te deplasezi ca pe un teren minat. Cu razele intuiției îi faci fiecăruia radiografia, ca să nu explodeze. Și chiar cu această precauție generală, cîți oameni-poeți mi s-au deslușit sub cutia

craniană rasă, sub scurta neagră a zekului?

Și cîți s-au stăpînit să nu fie descoperiți?

Și pe cîți, de mii de ori, nici nu-i voi fi întîlnit vreodată?

Și cîți nu vei fi sugrumat tu în aceste decenii, blestematule Leviathan?!?

În Ekibastuz exista și un centru oficial de relații culturale, deși era foarte periculos: secția cultural-educativă - KVC, unde se puneau ștampilele negre pe cărți și ni se reînnoiau numerele.

O figură importantă și foarte pitorească a KVC-ului nostru era pictorul, în trecut arhidiacon și aproape secretar al patriarhului - Vladimir Rud-ciuk. Undeva, în regulile de funcționare a lagărelor, există un punct care nu a fost anulat: fețele bisericesti să nu fie tunse. Firește, acest punct nu este făcut cunoscut în mod public și preoții care nu știu de existența lui sunt tunși. Dar Rudciuk își cunoștea drepturile și astfel și-a păstrat pletele blonzi, ondulate, puțin mai lungi decît se obișnuiește la bărbați. Erau bine îngrijite, ca de altfel întreaga lui figură. Chipeș, înalt, bine clădit, cu o voce plăcută de bas, ți-l puteai închipui perfect la o slujbă solemnă într-o

biserică impunătoare. Drozdov, un ctitor, care a venit o dată cu mine, l-a recunoscut imediat pe arhidiacon: slujise la catedrala din Odessa. Felul cum arăta și cum trăia el aici nu semăna cu al unui om din lumea noastră, a zekilor. El făcea parte din acea categorie de indivizi dubioși, care au intrat sau au fost integrați în sânul ortodoxiei, de îndată ce ea a ieșit din starea de dizgrație. Ei au avut o contribuție însemnată la discreditarea Bisericii. Cum a ajuns Rudciuk la închisoare - era o po-veste cam tenebroasă. Nu știu de ce tot arăta o fotografie (care iar nu

tote evenimente, afirm cu totă sinceritate că nu aş renunța la trecutul meu. Am cunoscut, cu totă duritate, ceea ce altor nu este accesibil...

Cînd fost eliberat, făgăduit tovarășilor care rămas că n-am se uit niciodată poporul rus, și nu pentru suferințe indurate, ci pentru inima lui bună... Oare de ce urmăresc cu interes știri despre fosta mea «patrie»?... Operă al clasicilor ruși - un etajeră întreg in biblioteca mea și in rusește patruzeci si unu de volum, iar in ucraineană patru (Șevcenko(16))... Alții citesc pe ruși ca pe englezi, ca și pe germani, dar eu citesc pe ruși altfel. Mie Tolstoi mai aproape decît Thomas Mann, iar Lermontov mult mai aproape decît Goethe.

Nici nu-ți dai seama ce dor îmi e, in taină, de o mulțime de lucruri. Uneori sunt întrebat: Ce fel de om ești tu? Ce văzut acolo bun? Ce te atrage la ruși?... Cum se le explic că eu petrecut acolo toată tinerețe, iar viața nu este decît veșnic adio de la zilele care se duc... Cum se întorc spatele ca băiețel ofensat, cînd nouă ani soarta meu a fost identic cu al vostru? Cum se explic de ce tresare inima, cînd aud la radio melodie populară rusă? Ingîn și eu cu jumătate voce: «Zboară ca vîntul troica semeață...» - și me doare că n-am putere se cînt mai departe. Copiii roagă se-i învăț rusește. Aveți răbdare, copii, pentru cine adun eu cărți rusești?..."

se știe de ce nu-i fusese confiscată) unde era el și mitropolitul ortodoc-șilor din străinătate, Anastasie, pe o stradă din New York. În lagăr el locuia într-o „cabină" separată. Întorcîndu-se de la locul de adunare, se apuca să scrie în silă numerele noastre pe căciuli, pufoaice și pantaloni, își petrecea ziua trîndăvind, uneori pictînd copii de pe tablouri vulgare. Avea un volum gros (nu-i fusese interzis!) cu reproduceri de la Galeria Tretiakov, pentru care, de fapt, m-am și dus la el: voiam să le mai văd, poate pentru ultima oară în viață. El primea în lagăr „Buletinul Patri-arhieii din Moscova" și uneori povestea, plin de importanță, despre marii mucenici ori își dădea cu părerea despre unele detalii ale liturghiei, însă totul părea artificial, nesincer. Mai avea și o chitară, și doar asta părea neprefăcut la el cînd cînta cu voce plăcută, acompaniindu-se singur:

„Sălbatică-i stepa baiacală...”,

transmițînd prin felul cum se legăna cît este el de cuprins de trista aure-olă de ocnaș.

Cu cît omul trăiește mai bine în lagăr, cu atît suferința lui este mai delicată. ..

În vremea aceea eram prudent la puterea a douăzeci și treia. Nu l-am mai vizitat pe Rudciuk, nu i-am povestit nimic despre mine și astfel eu, vierme neimportant și inofensiv, am evitat chipul lui ager, de vultur. Iar ochiul lui Rudciuk era un ochi iscoditor. În general, care dintre vechii de-ținuți nu știa că secția cultural-educativă colcăia de turnători și era, se pare, cel mai puțin potrivit pentru întâlniri și contacte? Firește, în lagă-rele generale ITL erai atras să mergi la KVC, pentru că acolo se întâl-neau bărbați cu femei. Dar într-un lagăr de ocnași de ce să te duci?

S-a dovedit însă că și un KVC de ocna, plin de denunțatori, putea fi folosit în interesul libertății! Acest lucru m-au învățat Gheorghii Tenno, Piotr Kișkin și Jenia Nikișin.

La KVC m-am întîlnit cu Tenno și am ținut minte această unică întîlnire scurtă pentru că am reținut figura lui Tenno. Era un bărbat chipeș, înalt, de constituție sportivă. Nu știu de ce încă nu-l dezbrăcaseră de tunica și pantalonii lui de marină (la noi nu se obișnuia să-ți porți hainele proprii mai mult de o lună). Și cu toate că în locul epoleților de căpitan de rangul doi avea prins ici-colo numărul SH-520, chiar acum dacă ar fi ur-cat de pe uscat pe navă n-ai fi zis că nu-i ofițer de marină. Cînd făcea vreo mișcare, brațele, acoperite de păr roșcat, i se dezveleau pînă mai sus de palmă, și pe unul dintre ele, în jurul unei ancore, avea tatuat: „Liberty!”, iar pe celălalt - „Do or die”* . Tenno nu putea în nici un fel să își închidă ochii ori să-și escamoteze privirea pentru a-și ascunde mîin-dria și agerimea. Nu putea să-și ascundă zîmbetul care îi lumina buzele mari. (Atunci eu însă nu știam că acest zîmbet însemna: planul evadării

*Libertate! - Să făptuiești ori să mori! (engl.).

a fost alcătuit!)

Iată lagărul nostru - un teren minat! Eu și Tenno, amîndoi, eram și nu eram aici, eu - pe drumurile Prusiei Orientale(17), el, în viitoarea, a nu știu cîta, lui evadare. Amîndoi purtam în noi potențialul unor

proiecte se-crete, dar nici o scînteioară nu trebuia să licărească între palmele noas-tre cînd ne strîngeam mîna, în ochii noștri - cînd schimbam între noi cu-vinte fără importanță. După cîteva asemenea vorbe superficiale eu mă cufundam în cititul ziarului, iar el începea să discute despre activitatea artistică de amatori cu Tumarenko, un ocnaș cu cincisprezece ani, care, cu toate acestea, era șeful secției cultural-educative, un om destul de complicat, bănuît că ar fi denunțător. Însă poate degeaba, după felul cum se purta era posibilă și o altă versiune psihologică, mai complexă.

Îți vine să și rîzi: pe lîngă acest KVC al lagărului funcționa și un cerc de artiști amatori, mai exact - de-abia se înființase. Acest cerc era lipsit de privilegiile din lagărele ITL, nu se bucura de nici o favoare, încît doar niște entuziaști incorigibili puteau accepta să activeze în el. Unul dintre aceștia s-a dovedit a fi Tenno, deși, după aspect, ai fi putut crede lucruri mai bune despre el. Mai mult, chiar din prima zi cînd a venit la noi în Ekibastuz a fost închis la rejimka, și chiar de acolo s-a cerut la KVC! Conducerea a interpretat asta ca semn de îndreptare și i-a permis să frecventeze secția culturală.

În schimb, Petia Kișkin nu era deloc unul dintre susținătorii KVC, dar, cu toate acestea, era omul cel mai cunoscut din lagăr. Întregul Ekibastuz îl cunoștea. Șantierul pe care lucra se mîndrea cu el, acolo nimeni nu se plictisea. Kișkin făcea pe smintitul, dar nu era deloc smintit; făcea pe prostul, dar la noi despre el se spunea: „Kișkin este mai deștept ca toți!” Iar de prost nu era mai prost decît mezinul Ivanușka din poveste(18). Kișkin era un fenomen rusesc, de-al nostru, străvechi: celor puternici și răi le spunea adevărul în gura mare, poporului îi arăta cum este, și totul într-o formă inofensivă, sub această mască de prostănac.

Unul dintre numerele lui preferate era să îmbrace o jiletcă de clown și să adune castroanele murdare de pe mese. Asta o făcea, în primul rînd, ca să arate că: iată, omul cel mai popular din lagăr adună castroanele ca să nu crape de foame. În al doilea rînd, făcea asta pentru că, adunînd castroanele, țopăind, scâlîmbăindu-se, tot timpul în centrul atenției, se învîrtea printre deținuți și semăna ideii rebele.

Uneori, pe neașteptate, lua castronul cu cașa încă neatinsă din fața unui deținut care își mai soarbe zămîrca. Deținutul tresare și întinde

mî-na apucînd castronul, iar Kişkin se depărtează zîmbind (avea o faţă ca luna, dar nu lipsită de severitate):

— Pînă nu se atinge cineva de caşa voastră, nu puneţi mîna pe nimic. Şi se îndepărta cu teancul de castronane în pas de dans.

Astăzi nu doar în brigada asta băieţii vor relua ultima glumă a lui Kişkin.

Altă dată se apleacă spre o masă, şi toţi îşi îndreaptă privirile spre el. Rotindu-şi ochii ca un motan de catifea, cu o figură de idiot perfect, Kişkin întreabă:

— Băieţi! Dacă tatăl e un tîmpit, iar mama o prostituată, copiii vor fi să-tui sau flămînzi?

Şi fără să mai aştepte răspunsul, destul de evident, arată cu degetul spre masa cu oase de peşte:

— Să-mi împărţiţi şapte-opt miliarde puduri pe an la două sute de mili-oane!

Şi a dispărut. Iar ideea este atît de simplă! Oare de ce n-am împărţit pî-nă acum? Demult s-a raportat că URSS recoltează opt miliarde de puduri de cereale pe an, deci, pe cap de locuitor, chiar şi pentru prunci, revin pe zi două kilograme de pîine coaptă! Dar unde or fi kilogramele noastre, că suntem bărbaţi sănătoşi, care săpăm pămîntul cît e ziuica de mare?

Kişkin diversifică formele. Uneori, tot această idee o începe de la celă-lalt capăt - „de la lecţia despre sporul la coacerea pîinii”. Răstimpul cînd coloana staţionează la postul de gardă al lagărului ori al locului de mun-că, cînd se poate sta de vorbă, el îl foloseşte pentru discursuri. Una din-tre lozincile lui permanente: „Dezvoltaţi-vă feţele!” „Băieţi, cînd merg prin zonă, mă uit şi văd că toţi aveţi nişte feţe tare subdezvoltate. Nu vă gîndiţi decît la budincă de arpacaş, la nimic altceva.”

Alteori, pe neaşteptate, fără nici o legătură şi fără nici o explicaţie, strigă în faţa mulţimii zekilor: „Dardanel! Vînatul!” Parcă nu se înţelege nimic. Dar strigă o dată, de două ori, şi toţi încep brusc să înţeleagă cine este acest Dardanel, şi pare atît de amuzant şi de nimerit, încît vezi cum apar pe această faţă şi mustăţile lui Stalin: Dardanel!

Încercînd şi el, din partea lui, să-l ridiculizeze pe Kişkin, şeful îl întreabă cu glas tare lîngă postul de gardă: „Hei, Kişkin, de ce eşti

așa pleșuv? Probabil fiindcă ești un malahist destoinic, nu-i așa?" Fără să zăbovească nici o clipă, Kișkin îi răspunde tare, să audă toată mulțimea: „Da ce, Vladimir Ilici [Lenin] era și el malahist, da?" Cîteodată, Kișkin trece prin sala de mese și anunță că, astăzi, după strîngerea castroanelor, o să-i învețe pe cei cu un picior în groapă să danseze charleston.

Într-o zi - minunea-minunilor: au adus cinematograful! Și seara, în sala de mese, fără ecran, direct pe peretele alb au început să proiecteze fil-mul. Venise puhoi de lume, ședeau și pe bănci, și pe mese, și unii pes-te alții. Dar filmul nici nu începuse bine că au și oprit aparatul. Fasci-culul de lumină goală înțepenește pe perete și noi putem vedea că au venit cîțiva supraveghetori care își căutau locuri cît mai comode. Au pus ochii pe o bancă și ordonă deținuților care ședeau pe ea s-o elibereze. Aceștia se hotărăsc să nu se ridice. Nu mai văzuseră un film de ani de zile și tare mult doreau să vadă! Vocile supraveghetorilor devin tot mai amenințătoare, unul dintre ei zice: „la notează-le numerele!" Totul e pierdut. Vor trebui să cedeze. Deodată însă, în sala cufundată în beznă, răsună glasul ca de pisică, batjocoritoare, al lui Kișkin:

— Așa e, băieți, supraveghetorii nu mai au unde să vadă și ei un film, haideți, să plecăm!

O explozie de rîs general. O, rîsul ăsta! Ce forță! Supraveghetorii aveau toată puterea în mîină, dar ei, fără să noteze vreun număr, se retrag ru-șinați.

— Unde-i Kișkin? strigă ei.

Kișkin însă nu mai dă glas, a dispărut!

Supraveghetorii pleacă, filmul continuă.

A două zi, Kișkin este chemat la șeful regimului disciplinar. O să înca-seze negreșit cinci zile! Nu, s-a întors zîmbind. A scris următoarea notă explicativă: „În timpul discuției dintre supraveghetori și deținuți pentru locuri la cinematograf, eu i-am îndemnat pe deținuți să cedeze, cum se cuvine, și să plece". De ce să-l închidă la carceră?

Această pasiune absurdă a deținuților pentru spectacole, cînd sunt în stare să uite de sine, de năpasta lor, de umilința lor pentru o bucățică de film ori de spectacol, unde în bătaie de joc, toate sunt prezentate doar în culori trandafirii, este de asemenea ridiculizată cu

pricepere de Kişkin. Înaintea unui astfel de concert sau film se adună întotdeauna o turmă de doritori să intre. Iată însă că multă vreme uşa rămîne încuiată, îl aşteaptă pe supraveghetorul şef, care va introduce, după listă, cele mai bune brigăzi, aşteaptă, şi, mai bine de jumătate de oră se înghesuie, lovindu-se unul de altul. În spatele mulţimii, Kişkin îşi dă jos încălţăările şi, cu ajutorul vecinului, sare pe umerii celor din ultimul rând, şi, desculţ, aleargă sprinten pe umerii celor din mulţime, iarăşi şi iarăşi, mereu, pînă ajunge la uşa mult dorită! Bate în ea şi îşi şerpuieşte tot trupul său scurt de Patachon, arătînd cît de mult îl mistuie dorinţa de a intra. Apoi, la fel de repede, din umăr în umăr, aleargă îndărăt şi sare jos. La început, mulţimea rîde. Dar numaidecît este cuprinsă de ruşine: într-adevăr, stăm aici ca nişte animale. Mare scofală! O să murim dacă nu vedem?

Şi se împrăştie. Cînd soseşte supraveghetorul cu lista, aproape că nu mai are pe cine băga înăuntru, nimeni nu mai dă năvală, doar dacă îi aduni cu băţul.

Altă dată în spaţioasa sală de mese începe un spectacol. Toţi sunt aşe-zaţi. Kişkin nu boicotează spectacolul, îmbrăcat în jiletca lui verde, cară scaune dintr-o parte într-alta, ajută să se tragă cortina. Fiecare apariţie a lui stîrneşte aplauze şi aprobări în sală. Brusc dă fuga în avanscenă, de parcă îl aleargă cineva şi, agitîndu-şi mîna în semn de avertisment, strigă: „Dardanel! Vînatul!” Hohote de rîs. Iată însă că spectacolul întîr-zie: cortina e trasă, scena pustie, nimeni. Dar numaidecît Kişkin dă nă-vală în scenă. Apariţia lui stîrneşte rîsul, însă îndată se face linişte: figu-ra lui nu mai este comică, ba mai mult - este înnebunită, ochii holbaţi, ţi-e teamă să te uiţi la el. Începe să declame în ucraineană, tremurînd, aruncînd încolo şi-ncoace priviri confuze:

Mă uit şi ochii mei ce vād?

Jandarmii bat, sîngele curge prăpād,

Cadavrele - grămezi laolaltă,

Fiul cade ucis alături de tată!

Asta o spusese pentru ucrainieni, care umpleau jumătate din sală! Pen-tru nişte oameni aduşi de curînd din vîrtejul luptelor de partizani - a fost precum sarea pe o rană proaspătă! Au început să urle! Un suprave-ghetor s-a repezit pe scenă spre Kişkin. Dar faţa tragică a

lui Kişkin s-a destins într-un zîmbet de clovn. El a început să strige, acum pe ruseşte:

— Este o poezie despre Nouă Ianuarie(19), am învăţat-o când eram în clasa a patra!

Şi a fugit de pe scenă, şchiopătînd caraghios.

Jenia Nikişin era un flăcău simplu, plăcut şi sociabil, cu o faţă deschisă, plină de pistrui. (Astfel de băieţi erau mulţi la sate, înainte de distrugere-rea lor. Acum, acolo, predomină expresiile ostile.) Jenia avea o voce micuţă, însă cînta cu plăcere pentru prietenii în baracă şi chiar pe scenă.

Şi, într-o zi, s-a anunţat:

— Umează Soţie-soţioară! Muzica – Mokrousov(20), versurile – Isakov-ski(21). Interpretează Jenia Nikişin, cu acompaniament de chitară.

Din chitară s-a revărsat o melodie simplă şi tristă. Iar Jenia, în faţa unei săli imense, a început să cînte duios, arătînd că sufletul nostru nu s-a abrutizat şi n-a îngheţat de tot, că mai poartă în el căldură şi tandreţe:

Soţie — soţioară,

Pe tine doar, mereu,

Te voi purta în sufletul meu!

Pe tine doar!

Deasupra scenei a pălit lozinca lungă, lipsită de har, despre planul de producţie. În întunericul albastriu al sălii s-au stins anii de lagăr - mulţi trăiţi, mulţi rămaşi. Pe tine doar! Nu vina imaginară faţă de putere, nu socoteala noastră cu ea. Şi nici grijile noastre de lup... Pe tine doar!...

Scumpa mea, mîndra mea,

În orice colţ de lume,

O alta n-aş găsi mai dragă ca tine.

Era un cîntec despre o despărţire fără sfîrşit. Despre ceva dispărut fără urmă, pierdut poate pentru totdeauna. Cît de bine se potrivea! Dar nici o aluzie directă la puşcărie. Totul putea fi raportat şi la anii lungi de răz-boi.

Şi simţul meu de poet clandestin m-a trădat: n-am înţeles atunci că de pe scenă răsunau versurile încă unui poet clandestin (oare cîţi or fi?!), dar mult mai maleabil decît mine, mult mai adaptat ieşirii în public.

Și ce puteau să-i facă? Să-i ceară partitura în lagăr, să verifice la Isa-kovski și Mokrousov? Ar fi spus, desigur, că a învățat cântecul după ureche.

L-am văzut pe Tumarenko: stătea în spatele scenei, și pe chipul lui strălucea reținut un surîs triumfător.

În întunericul albăstriu se aflau stînd jos, ori în picioare, vreo două mii de oameni. Neclintiți, neauziți, ca și cum nici n-ar fi existat. Duri, cruzi, împietriți, au fost atinși în inimă. Și se pare că lacrimile încă șiroiau, nu uitaseră drumul.

Soție - soțioară!

Pe tine doar, mereu!

Te voi purta în sufletul meu!...

Capitolul 6

UN EVADAT CONVINS

Cînd Gheorghi Pavlovici Tenno povestește despre evadările din trecut -ale sale, ale tovarășilor lui ori cele pe care le știe numai din auzite, des-pre cei mai înverșunați și mai perseverenți fugari: Ivan Vorobiov, Mihail Haidarov, Grigori Kudla, Hafiz Hafizov, el zice în semn de laudă: „Era un evadat convins!”

Un evadat convins!

Un evadat convins este acela care nu se îndoiește nici o clipă că omul nu poate trăi după gratii! Nici chiar în calitate de cel mai privilegiat „oploșit”, nici chiar la contabilitate, nici la KVC, nici ca tăietor de pîine! Este acela care, ajungînd în detenție, cît e ziuica de mare se gîndește la evadare, și noaptea în somn visează evadarea. Acela care a semnat să fie intransigent și toate acțiunile sale sunt subordonate unui singur scop: evadarea! Care nici o singură zi nu stă în lagăr pur și simplu: în fi-ecare zi ori se pregătește de evadare, ori tocmai evadează, ori este prins, bătut și drept pedeapsă zace în pușcăria lagărului.

Un evadat convins este acela care știe ce riscă! Acela care a văzut și cadavrele fugarilor împușcați, expuse pentru luare-aminte lîngă platfor-ma de adunare. Care a văzut și pe cei aduși vii: vineți, scuipînd sînge, purtați prin barăci și obligați să strige: „Deținuți! Uitați-vă ce am pățit eu! Așa veți păți și voi!” Care știe că foarte adesea cadavrul evadatului este prea greu pentru a fi cărat în lagăr. Și din acest motiv îi aduc în lagăr doar capul sau (ceea ce-i mai sigur după regulament) și mîna dreaptă, tăiată din cot, pentru ca Secția specială să-i poată verifica amprente degetelor și să-l șteargă pe om din scripte.

Un evadat convins este acela împotriva căruia șefii lagărului zăbrelesc ferestrele; împotriva căruia împrejmuiesc zona cu zeci de fire de sîrmă ghimpată, înalță turnuri de pază, garduri, palisade, așază capcane, ambuscade, hrănesc cîini cenușii cu carne purpurie. Un evadat convins mai este și acela care respinge reproșurile moleși-toare ale filistinilor din lagăr: din pricina celor care evadează, ceilalți o vor duce mai rău! Vor înăspri regimul disciplinar! Zece controale pe zi! Zămîrcă lungă! Care respinge nu doar șoaptele celorlalți deținuți despre smerenie („și în lagăr se poate trăi, mai ales

cu pachete"), dar pînă și cele despre proteste ori despre greva foamei, fiindcă asta nu-i luptă, ci autoamăgire. Dintre toate mijloacele de luptă, el nu vede decît unul sin-gur, nu crede decît într-unul singur, nu se dedică decît unuia singur — evadarea!

Pur și simplu nu poate altfel! Așa este el creat. Precum pasărea nu poate să renunțe la migrația sezonieră, tot astfel evadatul convins nu poate să nu fugă.

În răstimpul dintre două evadări eșuate, pe Gheorghi Tenno îl întrebau deținuții pașnici ai lagărului: „De ce n-ai astîmpăr și nu poți sta locului? De ce fugi mereu? Ce poți găsi afară, mai ales acum?” „Cum ce? se mira Tenno. Libertate! Să stai o zi și o noapte în taiga fără lanțuri – as-ta-i libertate!"

Astfel de oameni ca el, ca Vorobiov, GULAG-ul și Organele n-au cunos-cut în epoca lor de mijloc - epoca mielușeilor. Asemenea deținuți n-au existat la începutul epocii sovietice, iar pe urmă — numai după război.

Așa este Tenno. În fiecare lagăr nou (și el a fost deseori transferat), la început, era abătut, trist, pînă cînd ticluia un nou plan de evadare. Cînd planul se închea, Tenno se lumina tot, și pe buzele lui apărea un surîs triumfător.

Și cînd, își amintește el, a început revizuirea generală a dosarelor și re-abilitările, s-a pierdut cu firea: simțea că speranța în reabilitare îi sub-mina voința de evadare.

Viața lui dificilă, complicată, nu ar încăpea în această carte. Însă fibra de fugar a avut-o din naștere. Copil fiind, a fugit din internatul din Bri-ansk „în America", adică într-o barcă pe râul Desna; de la Casa de copii din Piatigorsk, iarna, doar în lenjerie de corp, s-a cățărat peste poarta de fier și a fugit la bunica. Însă iată ce este interesant: în viața lui, linia marinei se împletește cu linia cercului. A absolvit o școală de navigație, a fost marinar pe un spărgător de gheață, șef de echipaj pe un trauler, navigator în flota comercială. Apoi a absolvit Institutul militar de limbi străine. Războiul l-a făcut în Flota de Nord, ca ofițer de transmisiuni pe escorte engleze. A călătorit în Islanda și în Anglia, însă tot din copi-lărie s-a ocupat cu acrobația, a apărut în spectacole de circ în perioada NEP-ului și mai tîrziu, în intervalele dintre călătoriile pe mare. A fost antrenor de

haltere. S-a produs cu numere de „mnemotehnică”, de „memorare” a numeroase cifre și cuvinte, de „ghicire” a gândurilor la dis-tanță. Circul și viața porturilor l-au adus cît de cît în contact cu lumea hoților și bandiților: prinsese ceva din limbajul lor, din spiritul lor de aventură, din dîrzenia și temeritatea lor. Stînd apoi împreună cu ei prin diferite aresturi disciplinare, de fiecare dată mai preia cîte una, cîte alta de la ei. Totul prinde bine unui fugar convins.

Întreaga experiență a omului se cristalizează în om, așa ne formăm noi.

În anul 1948 a fost pe neașteptate demobilizat. Acesta era un semnal venit din lumea cealaltă (știe limbi străine, a navigat pe un vas englezesc, iar pe deasupra mai e și estonian, ce-i drept - din Petersburg), dar toți nutrim speranțe de mai bine. În ajunul Crăciunului din acel an, la Ri-ga, unde Crăciunul este simțit ca o mare sărbătoare, a fost arestat și dus într-un subsol de pe strada Amatu, alături de Conservator. Intrînd în prima sa celulă, nu s-a abținut și, nu se știe de ce, s-a apucat să-i explice unui gardian nepăsător și taciturn:

„Exact la ora aceasta eu și soția aveam bilete la Contele de Monte Cristo. El a luptat pentru libertate, nici eu n-o să mă resemnez.”

Însă era prea devreme să înceapă lupta. Căci întotdeauna suntem stă-pîniți de ideea că totul este o eroare. Închisoarea? Pentru ce? Cu neputință! Își vor da seama! O să se clarifice totul! Înainte de a-l trans-fera la Moscova, a fost liniștit și i s-au dat asigurări (asta se face pentru siguranța transportului), șeful serviciului de contrainformații, colonelul Morșcinin, a venit personal să-l conducă la gară, i-a strîns mîna și i-a urat: „Drum bun!” Cu escorta specială erau patru și călătoreau într-un compartiment separat de clasa întîi. Maiorul și locotenentul-major, după ce au discutat cît de vesel vor petrece la Moscova Anul Nou (poate pentru astfel de deplasări sunt născocite escortele speciale?), s-au cul-cat pe cușetele de sus și se pare că au adormit. Pe cealaltă cușetă de jos se întinsese plutonierul. Se mișca ori de cîte ori cel arestat deschi-dea ochii. În plafon ardea un beculeț albastru. Sub capul lui Tenno se afla cel dintîi și cel din urmă pachet de la soție: o buclă din părul ei și un baton de ciocolată. El stătea întins și se gîndea. Vagonul țacănea plă-cut. Suntem liberi să acordăm acestui țăcănit orice sens dorim,

să-l um-plem cu orice prezicere vrem. Tenno îl umplea cu speranța: „Își vor da seama. O să se clarifice totul!” Din acest motiv nu s-a gândit serios să fugă. Încerca să vadă cum ar fi posibil așa ceva. (Pe urmă își va aminti de multe ori această noapte și nu va face decât să scrîșnească din dinți de necaz. Niciodată nu va mai fi atît de ușor să fugă, niciodată liber-tatea nu va mai fi atît de aproape!)

În timpul nopții, Tenno a ieșit de două ori la toaletă pe coridorul pustiu, însoțit de plutonier. Pistolul acestuia atîrna de o curea lungă, cum se obișnuiește la marinari. S-a înghesuit împreună cu arestatul în toaletă. Ca practicant de judo și lupte, pentru Tenno ar fi fost o nimica toată să-l imobilizeze aici, să-i ia pistolul, să-i ordone să tacă și să coboare liniștit la următoarea oprire.

A doua oară, plutonierul s-a temut să mai intre în acel loc strîmt și a rămas la ușă. Ușa însă era închisă, putea să rămînă acolo cît timp voia. Putea să spargă geamul și să sară pe terasament. Era noapte! Trenul nu mergea repede, era în 1948, făcea opriri dese. Este adevărat că era iarnă, Tenno nu avea palton, iar în buzunar - doar cinci ruble, dar încă nu-i luaseră ceasul.

Luxul escortei speciale a luat sfîrșit în Moscova, la gară. Au așteptat pînă ce au coborît toți pasagerii, și în vagon a urcat un plutonier cu epo-leți albaștri, care ieșise dintr-o dubă: „Unde este?”

Primirea la închisoare, privarea de somn, boxele, mereu boxe. Solicitarea plină de naivitate de a fi chemat cît mai repede la anchetator. Gardianul i-a spus căscînd: „O să ai destul timp, o să te saturei”.

Iată-l și pe anchetator. „Hai, povestește despre activitatea ta criminală”. „Eu nu sunt vinovat de nimic!” „Numai papa Pius nu e vinovat de nimic”.

În celulă - numai cloșca. Acesta își dă de gol intențiile prost mascate: dar ce a fost în realitate? Cîteva interogatorii și totul devine limpede; nu își vor da seama de nimic, nu vor clarifica nimic, nu-l vor elibera. Prin urmare, trebuie să evadeze!

Faima universală a pușcăriei Lefortovo nu-l descurajează pe Tenno. Poate este precum un novice pe front, care, netrecînd încă prin nimic, nu se teme de nimic? Planul evadării i-l sugerează anchetatorul – Ana-toli Levșin. I-l sugerează prin faptul că este tot mai plin de răutate și de ură.

Și oamenii, și popoarele au criteriile lor de măsură. Cîte milioane n-au îndurat bătaia între aceste ziduri fără măcar să numească așa ceva tor-tură. Pentru Tenno însă ideea că poate fi bătut nevinovat este insuportabilă. Asta-i batjocură, și atunci mai bine să mori. Și cînd Levșin, după amenințări verbale, se apropie pentru prima oară și ridică mîna să lo-vească, Tenno sare într-o parte și-i răspunde, tremurînd de furie: „la seama, eu tot o să mor! Dar să știi că un ochi sau doi îți scot numai-decît! Mă pricep!"

Și anchetatorul se retrage. Nu-i convine să schimbe ochiul lui cel bun pe viața prăpădită a unui arestat Acum îl chinuiește pe Tenno cu car-cerele ca să-l epuizeze. Pe urmă înscenează că femeia care urlă de du-rere în cabinetul vecin este soția lui Tenno, și dacă el nu mărturisește, ea va fi chinuită și mai mult.

Din nou el n-a luat seama peste cine a dat. Precum lovitura cu pumnul, la fel și interogatoriul soției Tenno nu-l putea îndura. Deținutului îi era din ce în ce mai clar că va trebui să-l ucidă pe acest anchetator. Asta se lega cu planul de evadare! Maiorul Levșin purta și el uniformă de marinar, era și el de statură înaltă, și tot blond. Pentru portarul de la intrarea în clădirea secției de anchetă, Tenno putea foarte ușor să treacă drept Levșin. E drept că acesta avea o față plină, cu pielea ne-tedă, iar Tenno slăbise. (Deținutului nu-i este ușor să se vadă în oglin-dă. Chiar dacă de la interogatoriu te ceri la toaletă, acolo oglinda este acoperită cu o perdea neagră. Doar dacă ai noroc să dai la o parte per-deaua dintr-o mișcare: o, ce istovit și ce palid! Te apucă mila de tine însuși!)

În vremea asta l-au luat din celulă pe turnătorul inutil. Tenno studiază patul acestuia. Bara metalică transversală, în locul unde era fixată de piciorul patului, era ruginită, rugina erodase o parte din grosime, nitul se ținea prost. Lungimea barei era de vreo șaptezeci de centimetri. Cum să o rupi?

Mai întîi trebuie... să deprinzi numărătoarea ritmică a secundelor. Pe urmă să socotești la fiecare gardian care este intervalul ce se scurge între două uitături prin vizor. Este un interval de la patruzeci și cinci de secunde la șaizeci de secunde.

Într-un astfel de interval, te opintești o dată, și bara pîrîie la capătul ruginit. Celălalt capăt este întreg, este mai dificil să-l rupi. Trebuie să te urci pe el cu amîndouă picioarele, însă va cădea cu zgomot pe

pardoseală. Prin urmare, într-un interval trebuie să izbutești: să pui perna pe pardoseala de ciment, să te urci cu picioarele, să rupi bara, să pui perna la loc, iar bara s-o ascunzi, deocamdată în patul tău. Și tot timpul să numeri secunde.

S-a rupt. Gata!

Asta însă nu-i o soluție: vor intra, vor găsi bara, vei pieri la carceră. Douăzeci de zile de carceră înseamnă pierdere de forțe nu numai pen-tru evadare, dar nu te vei mai putea apăra nici de anchetator. A, da: să descoși cusătura saltelei. Din saltea să scoți puțină vată. Cu vata să învelești capetele barei și să o fixezi la locul dinainte. Să numeri secun-dele. Gata, e la loc!

Nici asta însă nu ține multă vreme. O dată la zece zile este zi de baie și în vremea asta se face percheziție în celulă. Și stricăciunea ar putea fi descoperită, înseamnă că trebuie acționat mai repede. Cum să duci ba-ra la interogatoriu?... La ieșirea din clădirea închisorii nu te perche-ziționează. Te pipăie doar la întoarcerea de la interogatoriu, și atunci doar coapsele și pieptul-părțile cu buzunarele. Caută lame, se tem de sinucideri.

Tenno, sub tunica de marinar, poartă flanela tradițională, care încăl-zește trupul și sufletul. „Departe, pe mare, nu-s clipe amare!” A cerut gardianului un ac (din când în când gardianul îți dă pentru o vreme un ac), chipurile să coasă niște nasturi făcuți din pîine. S-a deschiat la tu-nică și la pantaloni, a scos marginea flanelei și pe dinăuntru a cusut un tiv, care a ieșit ca un buzunar mic (pentru capătul de jos al barei). Încă dinainte rupsese un șnur de la izmene. Acum, prefăcîndu-se că prinde nasturele la tunică, a cusut acest șnur în dosul flanelei, la piept - acesta va fi ca un laț, care orientează bara.

Acum flanela se îmbracă de-a-ndoaselea, cu gura la spate, și zi de zi încep antrenamentele. Varga metalică este fixată la spate, sub flanelă: este trecută prin lațul de sus și sprijinită în buzunărașul de jos. Capătul de sus al vergii ajunge la nivelul gîtului, sub gulerul tunicii. Iată în ce consta antrenamentul: în intevalul dintre două uitături ale gardianului prin vizor să ducă mîna la ceafă, să apuce capătul barei, să-și îndoaie trunchiul spre spate, să se îndrepte cu o aplecare înainte precum coar-da unui arc, scoțînd concomitent bara și cu o mișcare bruscă să-l lo-vească pe anchetator în cap. Și din nou totul la loc! Privire prin vizor. Deținutul frunzărește o carte.

Mișcarea devenea din ce în ce mai rapidă, bara şuiera prin aer. Chiar dacă lovitura nu va fi mortală, anchetatorul se va prăbuși fără cunoș-tință. Dacă ați arestat și soția - nu mi-e milă de voi, de nici unul!

Se mai pregătesc două ghemotoace mici de vată, tot din saltea. Ele pot fi introduse în gură, după dinți, ca să te împlinească la față.

Firește, în ziua aceea trebuie să fii bărbierit, și doar o dată pe săptămână vin să te radă cu un brici neascuțit. Care va să zică, alegerea zilei este importantă.

Dar cum să obții roșeața din obraji? Să-ți mînjești ușor obraji cu sînge. Cu sîngele lui.

Un fugar care se pregătește de evadare nu poate să privească și să as-culte „pur și simplu” ca ceilalți oameni. El trebuie să privească și să as-culte fără să scape din vedere scopul său - evadarea. Și să nu treacă pe lîngă nici un amănunt fără să-i dea o interpretare. Fie că este dus la interogatoriu, la plimbare, la toaletă - picioarele lui numără pașii, picioa-rele lui numără treptele (nu va fi nevoie de toate astea, totuși numără); trunchiul său notează cotiturile; ochii capului său aplecat la comandă examinează pardoseala: din ce e făcută, dacă e întreagă. Ei se rotesc pînă la limitele accesibile ale circumferințelor și cercetează toate ușile, cele duble și cele simple, ce clanțe și ce încuietori au, în ce parte se deschid; capul apreciază destinația fiecărei uși; urechile ascultă și com-pară: acest sunet se aude și din celula mea, iată dar ce înseamnă!

Celebra clădire în formă de „K” de la închisoarea Lefortovo, cu deschidere spre toate etajele, galerii metalice și agent de circulație cu fanioa-ne. Trecerea spre clădirea secției de anchetă. Interogatoriile se desfășoară în cabinete diferite - cu atît mai bine! Asta îți dă posibilitatea să studiezi amplasarea tuturor coridoarelor și ușilor pavilionului de anche-tă. Oare cum ajung aici anchetatorii din exterior? Pe lîngă această ușă cu ferestruică pătrată. Verificarea principală a legitimațiilor nu se face, firește, aici, ci la postul de gardă de afară, dar sunt notați sau observați și aici cumva. Atenție, iată unul care coboară și îi spune altuia de sus: „Așadar, eu am plecat la minister!” Perfect, această frază îi prinde bine unuia care evadează.

Cum ajung mai departe la postul de gardă - va trebui să ghicești, să pornești corect, fără ezitări. Există probabil o cărăruie bătătorită prin

zăpadă. Ori asfaltul trebuie să fie mai închis la culoare și mai murdar. Și cum trec pe la postul de gardă? Prezintă legitimația? Sau când intră, o lasă la portar, iar acum își spun numele și o primesc înapoi? Sau îi cunosc pe toți după figură, și va fi o greșeală să-ți spui numele, trebuie doar să întinzi mîna?

Poți afla multe răspunsuri, dacă nu vei adînci întrebările absurde ale anchetatorului, ci îl urmărești temeinic. Ca să-și ascută creionul, el scoate o lamă de ras din nu știu ce legitimație din buzunarul de la piept Dintr-o dată apar întrebările:

— Țsta nu-i permis de intrare. Permisul o fi la postul de gardă? — car-netul semăna foarte bine cu permisul de șofer. Deci, vine cu automobi-lul? Înseamnă că are cheia la el? Își parchează oare mașina în fața porții de la intrare? Va trebui aici, fără să iasă din cabinet, să citească numărul pe talonul tehnic, ca să nu se încurce afară.

Nu au garderobă. Mantaua marinărească și căciula și le agață aici, în cabinet. Cu atît mai bine.

Nu trebuie uitat nimic, nu trebuie scăpat din vedere nici un lucru important, și să te încadrezi în patru-cinci minute. Cînd el va zăcea doborît la pămînt:

1. să dezbrace tunică și să îmbrace tunică anchetatorului, mai nouă și cu epoletă;
2. să scoată șireturile de la ghetetele lui și să le pună la ale sale, care îi scăpau din picioare — asta va lua cam mult timp;
3. să pună lama lui de ras într-un loc special, dinainte pregătît. În tocul de la gheață (dacă îl vor prinde și îl vor arunca în prima celulă — să-și taie venele);
4. să-i cerceteze actele, să ia pe cele necesare;
5. să memoreze numărul automobilului și să găsească cheia;
6. în servieta groasă a anchetatorului să-și vîre propriul dosar penal și s-o ia cu sine;
7. să-i ia ceasul;
8. să-și înroșească obraji cu sînge;
9. corpul să-l tîrască în spatele biroului de scris sau după perdea, pen-tru ca persoanele care vor intra să creadă că a ieșit și să nu pornească urmărirea;
10. să răsucescă vata în ghemotoace și s-o plaseze sub obraji;

11. să îmbrace mantaua și să-și pună căciula anchetatorului;
12. să taie firele de la comutator. Dacă la scurtă vreme o să intre cine-va, găsește întuneric, răsucesce comutatorul și o să creadă că s-a ars becul și, probabil, anchetatorul s-a dus în alt cabinet. Și chiar dacă vor schimba becul, n-or să-și dea prea repede seama despre ce este vorba.

Uite așa s-au strîns douăsprezece operații, cea de a treisprezecea fiind însăși evadarea... Toate astea trebuie puse în aplicare la un interogatoriu de noapte. Va fi mai rău dacă se va dovedi că acel carnet nu este permis de conducere. Atunci, înseamnă că el vine și pleacă de fie-care dată cu autobuzul anchetatorilor (sunt transportați special, căci este pe timp de noapte!), și ceilalți anchetatori li se va părea ciudat că Levșin n-a așteptat să se facă patru-cinci dimineața și a plecat în plină noapte pe jos.

Încă un lucru: trecînd pe lîngă ferestruica pătrată, să-și ducă batista la față, ca și cînd și-ar sufla nasul; și concomitent să se uite la ceas; și, pentru liniștirea santinelei, să strige în sus: „Perov! - (prietenul lui). Eu am plecat la minister! Vorbim mîine!"

Firește, sunt foarte puține șanse, deocamdată doar trei-cinci la sută. Nici o speranță, nici un element cunoscut în privința postului de gardă exterior. Dar nu poți să mori aici ca un rob! Să slăbești într-atît, încît să te lași călcat în picioare! Dar lama de ras va fi în tocul gheții! Și la unul dintre interogatoriile nocturne îndată după bărbierit, Tenno a venit cu bara de fier ascunsă la spate. Anchetatorul conducea interogatoriul, înjura, amenința, iar Tenno se uita la el și se mira: oare cum de nu simte ca ceasurile-i sunt numărate?

Era ora unsprezece seara, Tenno conta că va fi ținut pînă la două din noapte. Pe la această oră anchetatorii, uneori, încep să plece, aranjîndu-și „o noapte scurtă".

Trebuie ales momentul potrivit: fie cînd anchetatorul îi aduce filele procesului-verbal la semnat, cum face întotdeauna, să se prefacă brusc că se simte rău, să împrăstie filele pe jos, să-l facă să se aplece pentru o clipă și... Sau, fără nici un proces-verbal - să se ridice și, clătîindu-se, să-i spună că se simte rău și să-i ceară apă. Acela îi aduce o cană emailată (paharul și-l ține pentru el). Tenno bea și o scapă pe jos. În acel moment va duce mîna dreaptă la

ceafă, de parcă i se învîrte capul, asta va părea ceva firesc. Anchetatorul se va apleca negreșit să vadă ce-i cu căniță căzută și... Inima îi bătea să-i spargă pieptul. Era ajunul unei sărbători. Sau ajunul execuției.

Însă totul a luat o altă întorsătură. Pe la douăsprezece noaptea, în cabi-net a intrat zorit un alt anchetator și a început să-i șoptească lui Levșin ceva la ureche. Levșin a început să se grăbească, a apăsător pe buton, chemînd gardianul să vină după deținut.

Și astfel s-a sfîrșit totul... Tenno s-a întors în celulă, a pus bara la locul ei.

Altă dată, anchetatorul l-a chemat nebărbierit (nu avea nici un sens să ia bara).

A urmat un interogatoriu de zi. Și totul s-a desfășurat într-un mod ciu-dat: anchetatorul n-a răcnit, l-a descurajat cu prezicerea că va primi în-tre cinci și șapte ani, n-are de ce să dispere. Și parcă nu mai avea atîta ură ca să-i crape capul. Ura lui Tenno nu era statornică.

Punctul culminant trecuse. I se părea că există prea puține șanse, cu așa ceva nu te poți juca.

Starea de spirit a unui viitor evadat este, poate, chiar mai capricioasă decît a unui artist.

Și toată această pregătire îndelungată s-a dus pe apa sîmbetei...

Dar un fugar trebuie să fie pregătit și pentru o astfel de eventualitate.

El lovise de peste o sută de ori cu bara prin aer, omorîse peste o sută de anchetatori. De zece ori trăise propria evadare în cele mai mici amă-nunte: în cabinetul anchetatorului, lîngă ferestruica pătrată, înainte de postul de gardă, după postul de gardă! - Această evadare îl vlăguise, și s-a dovedit că el nici n-o începuse!

Curînd i s-a schimbat anchetatorul, a fost transferat la Lubianka. Aici Tenno n-a mai pus la cale nici o evadare (cursul anchetei i s-a părut mai încurajator și parcă îi lipsea tăria de a evada), însă el observa fără contenire și elabora planuri de antrenament.

Să evadezi de la Lubianka? Da', în general, oare e cu putință așa ceva?... Însă, dacă stai să te gîndești bine, poate este mai ușor decît de la Lefortovo. Curînd începi să te descurci printre aceste coridoare lungi-lungi pe care te duc la interogatoriu. Uneori, pe cîte un coridor, întîlnești săgeți: „Spre intrarea principală nr. 2", „Spre intrarea principală nr. 3". (Te apucă regretul că ai fost atît de nepăsător cînd

erai liber și n-ai fă-cut înconjurul Lubiankăi dinainte și n-ai văzut unde se aflau intrările principale.) Însă ceea ce face ca lucrurile să fie mai simple este faptul că aici nu e teritoriul închisorii, ci ministerul, unde există o mulțime de anchetatori și alți funcționari, pe care santinelele nu-i cunosc după figu-ră. Și, prin urmare, intrarea și ieșirea se face numai pe bază de permis, iar permisul se află în buzunarul anchetatorului. Iar dacă anchetatorul nu este cunoscut după figură, atunci nici nu este important să semeni cu el leit, ci doar cât de cât. Noul anchetator nu are uniformă de marinar, ci una kaki. Care va să zică, ar trebui să te îmbraci în uniforma lui. Nu-i mare pagubă că n-ai bară metalică, important e să ai tărie, să fii hotărât. În cabinetul anchetatorului există multe alte obiecte, cum ar fi, de pildă, un prespapier de marmură. Și apoi, nici nu-i obligatoriu să-l ucizi - să-l buimăcești pentru vreo zece minute și este de ajuns că să poți pleca!

Însă rațiunea și niște speranțe vagi în mila nu știu cui fac ca voința lui Tenno să fie tulburată. Doar la Butîrki această povară dispare: prin peticul de hîrtie al OSO este înștiințat că a primit douăzeci și cinci de ani de lagăr! El semnează și simte că i s-a luat o piatră de pe inimă, surîsul i-a înflorit pe buze și cât de ușor îl poartă picioarele în celula celor condamnați la douăzeci și cinci de ani. Acest verdict îl eliberează de umilință, de compromisuri, de supunere, de slugărnicie, de cei cinci-șapte ani prăpădiți care îi fuseseră promiși: douăzeci și cinci de ani, mama cui v-a făcut??? Deci nu am ce aștepta de la voi, deci - să fu-gim!!

Ori moartea. Dar oare moartea este mai rea decît un sfert de secol de robie. Simpla tunsoare la zero după judecată - o simplă tunsoare - pe cine deranja ea? - Tenno a trăit-o ca pe o insultă, ca pe un scuipat în plină față.

Acum trebuie să găsească aliați. Și să studieze istoria altor evadări, în această lume, Tenno este un novice. Oare n-a evadat nimeni, nicio-dată?

De cîte ori am trecut toți, în urma gardianului, prin acești pereți despăr-țitori de fier care taie coridoarele de la Butîrki, dar oare mulți dintre noi au observat ceea ce Tenno vede dintr-o ochire: că ușile acestor despăr-țituri au încuietori duble, însă gardianul descuie doar una, și despăr-ți-tura se deschide. Iar cea de a doua încuietoare

înseamnă că, deocam-dată, nu funcționează: trei drugi care pot ieși din perete ca să intre în ușa de fier.

În celulă, fiecare se ocupă ba cu una, ba cu alta, Tenno însă caută povestiri despre evadări și pe participanții la aceste evadări. S-a găsit chiar unul care a avut de-a face cu acești trei drugi de fier: Manuel Garcia. Totul se întâmplase cu câteva luni mai înainte. Deținuții dintr-o celulă au ieșit să meargă la budă, l-au înhățat pe gardian (el era, în po-fida regulamentului, singur, doar de ani de zile nu se întâmplase nimic, se obișnuiseră cu supușenia), l-au dezbrăcat, l-au legat, l-au lăsat la toaletă, iar un deținut a îmbrăcat uniforma lui. Băieții au luat cheile și au dat fuga să deschidă toate celulele de pe coridor (pe acest coridor se aflau și condamnați la moarte, asta cădea nu se poate mai bine!) Au început să răsunе strigăte, urlete de bucurie, chemări să meargă să slobozească și alte coridoare și să pună stăpînire pe întreaga închi-soare. Au uitat de prudență! În loc să se pregătească în liniște de eva-dare, și pe coridor să-l lase numai pe cel îmbrăcat în gardian, au năvălit cu toții afară făcînd mare larmă. Auzind zgomotul, prin vizorul peretelui despărțitor (pereții sunt instalați în ambele direcții) s-a uitat gardianul din coridorul vecin și a apăsă pe butonul de alarmă. La această alar-mă, de la postul central de pază se blochează și al doilea rînd de încu-iatori de la pereții despărțitori, și gardienii nu au în legăturile lor cheile respective. Coridorul rebel a fost izolat. Au fost aduși mulți gardieni. Așezați pe două rînduri i-au pus pe răzvrătiți să treacă printre ei, unul cîte unul, lovindu-i care mai de care; au aflat cine au fost instigatorii și i-au ridicat. Aveau cîte douăzeci și cinci. Li s-au mai adăugat încă pe atîta? Au fost împușcați?

Expedierea în lagăr. „Căsuța” de la gara Kazan cunoscută deținuților, izolată, firește, ferită de ochii lumii. Deținuții aduși cu ducele, încărcăți în vagon-zakuri, înainte ca acestea să fie cuplate la trenuri. Soldații din escortă, încordați, înșiruiți de o parte și de alta. Cîinii care se smulg să sară la beregată. Comanda: „Escortă - gata de luptă!” - și clănțănitul ce dă fiori de moarte al închizătoarelor. Aici nu se glumește. Peste linii sunt duși tot cu cîinii. Să fugi? Cîinele te ajunge.

Dar un evadat convins, aruncat mereu pentru evadări din lagăr în lagăr, din pușcărie în pușcărie, va avea parte de multe asemenea

gări și de escortări peste linii ferate. Va fi escortat și fără câini. Dacă te prefaci șchiop, bolnav, de-abia te târăști, de-abia îți târăști săculețul cu merinde, scurta - escorta va fi liniștită. Și dacă pe linii vor fi multe garnituri de tre-nuri, poți ușor să-ți pierzi urma printre ele! Așadar: să-ți arunci lucrurile, să te apleci și s-o zbughești pe sub vagoane! Însă când te apleci, acolo, dincolo de garnitură, zărești cizmele în mișcare ale escortei de rezervă... Totul este prevăzut. Și nu-ți mai rămîne decît să te prefaci că ai căzut din pricina slăbiciunii și ai scăpat lucrurile pe jos. Ce bine ar fi dacă ai avea norocul ca pe alături să treacă un alt tren în viteză! Să traversezi linia chiar pe sub nasul locomotivei: nici o escortă nu va alerga după tine! Tu riști pentru libertate, dar el? Și pînă trece trenul, tu ai dispărut! Însă pentru asta îți trebuie un noroc dublu: un tren la mo-mentul potrivit și să nu-ți rămînă picioarele sub roți.

De la „tranzitul” din Kuibîșev, deținuții sunt duși la gară cu camioanele: se formează un eșalon „roșu”. În tranzit, de la un borfaș de prin partea locului, „cu mare respect pentru cei care evadează”, Tenno primește două adrese la care poate apela pentru prim ajutor. El comunică aceste adrese celor doi amatori de evadare și se înțelege cu ei: toți să se stră-duiască și să se așeze în ultimul rînd, iar cînd mașina va micșora viteza la cotitură (și coastele lui Tenno n-au călătorit degeaba aici de la gară în duba întunecoasă, ele au marcat această cotitură, deși, cu ochii, el nu ar recunoaște-o), să sară toți trei deodată! - la dreapta, la stînga și îndărăt! Pe lîngă soldații din escortă, chiar doborîndu-i! Vor trage, dar nu-i vor nimeri pe toți trei. Și nu se știe dacă vor trage, căci pe străzi sunt oameni. O să-i urmărească? Nu, nu-i pot părăsi pe cei din mașină. Deci vor striga, vor trage în aer. Cine ar putea să-i oprească? Oamenii, trecătorii, poporul nostru sovietic. Ar trebui speriați, să creadă că avem un cuțit în mînă! (N-aveau nici un cuțit.)

La percheziție, cei trei fac manevre și fac în așa fel să nu urce în mașină înainte de a se însera, ca să poată urca în ultima. Vine și ultima, dar nu este un camion de trei tone cu marginile joase, ca și celelalte, ci un Studebaker cu borduri înalte. Chiar și Tenno, așezat, este cu o jumătate de cap mai jos. Studebakerul merge repede. Cortina! Tenno se uită la tovarășii lui — fețele lor sunt îngrozite. Nu,

ei nu vor sări. Nu, ăștia nu sunt fugari convinși. (Dar tu însuși ai devenit convins?...)

În bezna nopții, la lumina lanternelor, într-un amestec de lătrături, urle-te, înjurături și zăngănit de arme, are loc îmbarcarea în vagoanele de vite. Acum, Tenno nu-și poate ține cuvântul: nu izbutește să cerceteze exteriorul vagonului său (un fugar convins trebuie să vadă totul la timp, nu-i este permis să scape ceva!).

În timpul opririlor escorta „ascultă” vagoanele, lovindu-le cu ciocanele de lemn. Ascultă fiecare scîndură. Înseamnă că se tem de ceva? Să nu taie scîndurile cu ferăstrăul. Deci - trebuie să tăiem!

S-a găsit (la hoți) o bucată de ferăstrău de mînă. Au hotărît să taie o scîndură din fundul vagonului de sub piciul de jos. Cînd trenul o să încetinească, se vor strecura prin gaură, își vor da dramul pe șine și vor rămîne întinși pînă va trece și ultimul vagon. Este adevărat, cunoscătorii spun că la sfîrșitul trenului, de obicei, este atașată o dragă - un fel de rîzătoare metalică, ai cărei dinți coboară pînă deasupra traverselor, agață corpul evadatului, îl tîrăște pe traverse, și, curînd, evadatul moare.

Toată noaptea, vîrîndu-se pe rînd sub pici, ținînd acea bucată de ferăstrău de cîțiva centimetri, învelită într-o cîrpă, taie tenace scîndura. E greu. Totuși s-a făcut prima crăpătură. Scîndura începe să se miște încetișor. Cînd au dat-o la o parte - se făcuse deja dimineață - au văzut în spatele vagonului niște scînduri albe, nerindeluite. De unde? A, da! Asta înseamnă că la vagonul lor au construit o platformă suplimentară pentru escortă. Aici, deasupra tăieturii se află o santinelă. Scîndura nu poate fi tăiată pînă la capăt. Evadările captivilor, ca și oricare altă activitate omenească, au o istorie a lor, precum și o teorie a lor. Nu e rău să le cunoști înainte de a încerca tu însuși.

Istoria - reprezintă evadările care au avut loc. Despre tehnologia lor, ce-kiștii de la secția operativă nu editează broșuri de popularizare, acumulează experiență doar pentru ei. Istoria o poți învăța de la alți evadați, care au fost prinși. Experiența lor este foarte valoroasă, a fost dobîndită cu sînge, cu suferințe, uneori cu riscul vieții. Dar să descoși un evadat, trei, cinci, să-i pui să-ți relateze amănunțit, pas cu pas, evadările lor, acesta nu-i un lucru nevinovat, este deosebit de primejdios. Nu este mai puțin periculos decît a întreba: care știe prin

cine se poate intra în-tr-o organizație clandestină? Povestirile voastre îndelungi le pot asculta și denunțatorii. Și, lucru nu lipsit de importanță - povestitorii înșiși, cînd au fost schingiuiți după evadare și au fost puși să aleagă: moartea ori viața, puteau să cedeze, să se lase recrutați, și acum să fie momeală, și nu complice. Una dintre principalele sarcini ale cumetrilor era să stabi-lească dinainte cine privește cu simpatie evadările, cine se interesează de ele și, devansîndu-l pe prezumtivul fugar, să-l noteze în dosar, ajun-gînd astfel într-o brigadă disciplinară, de unde îi va fi cu mult mai greu să evadeze.

Însă din pușcărie în pușcărie, din lagăr în lagăr, Tenno îi chestionează cu ardoare pe evadați. El însuși săvîrșește evadări, este prins, iar în pușcăriile din lagăr este închis împreună cu alți fugari, pe care poate să-i iscodească în voie. (Nu însă fără erori. Stepan**, un erou al evadă-rilor, îl vinde oper-ului Beliaev, agentul operativ din Kenghir, care îi re-petă lui Tenno toate întrebările puse de el.)

Cît despre teoria evadărilor - este foarte simplă: cum te pricepi. Ai eva-dat - înseamnă că știi teoria. Ai fost prins — înseamnă că nu ți-ai însu-șit-o îndeajuns. Iar principiile de bază sunt următoarele: se poate evada de la locul de muncă și se poate evada din zona locativă. De la locul de muncă este mai ușor: sunt multe, iar garda nu este prea sigură de ea, și cel care evadează dispune de o unealtă. Poți să evadezi de unul singur: este mai greu, dar nu te vinde nimeni. Se poate evada în grup, e mai ușor, dar totul depinde dacă vă potriviți unul cu altul. În teorie mai există un principiu: trebuie să cunoști geografia în așa fel, încît harta să-ți lu-mineze permanent dinaintea ochilor. Însă nici o hartă n-o să vezi în la-găr. (Fiindcă veni vorba, hoții habar n-au de geografie, ei socotesc că nordul este ultima închisoare de tranzit unde au suferit de frig.) Și încă un principiu: să cunoști oamenii de pe traseul evadării. Mai există și o indicație metodologică: trebuie, clipă de clipă, să pregătești evadarea după un plan, dar în orice moment să fii gata să evadezi cînd s-a ivit prilejul.

Iată, de pildă, ce înseamnă cînd s-a ivit prilejul. Într-o zi toți deținuții aflați la închisoarea din Kenghir au fost scoși la făcut chirpici. Brusc s-a stîrnit o furtună de praf, cum se întîmplă adesea în Kazahstan:

totul se întunecă, soarele dispare, valuri de praf și pietricele mărunte îți biciuiesc dureros fața, și nu poți să ții ochii deschiși. Nimeni nu era pregătit să evadeze atât de neprevăzut, însă Nikolai Krîkov a fugit înspre zonă, a aruncat pufoaica peste sîrma ghimpată, a sărit, zgîriindu-se tot, de partea cealaltă și dus a fost. Furtuna a trecut. După pufoaica rămasă în sîrma ghimpată și-au dat seama că a evadat. Au trimis o poteră călare: călăreții aveau și cîini în zgardă. Însă furtuna rece a spulberat orice ur-mă. Cît timp a fost căutat de poteră, Krîkov s-a ascuns într-o grămadă de gunoi, însă a doua zi trebuia să plece! L-au prins mașinile împrăștia-te prin stepă.

Cel dintîi lagăr al lui Tenno a fost Novorudnoe, lîngă Djezkazgan. Aici era principalul loc unde erai hărăzit pieirii. Tocmai de aici trebuia să fugi! Jur-împrejur deșert, cînd terenuri saline și dune de nisip, cînd iarbă sălbatică și ciulini. Prin unele locuri din această stepă pribegesc kazahii cu turmele lor, prin altele nu trece nimeni. Rîuri nu există, și este aproa-pe imposibil să dai peste o fîntînă. Perioada cea mai bună pentru eva-dări este aprilie și mai, pe ici, pe colo se mai întîlnesc bălți de la zăpada topită. Dar acest lucru îl știu foarte bine și paznicii. În această perioadă se înăspresc perchezițiile celor care ies la lucru, și nu te lasă să ieși cu tine nici o bucată și nici o cîrpă în plus.

În toamna anului 1949, trei evadați — Slobodianiuk, Bazicenکو și Kojin - au riscat s-o apuce spre sud: credeau că vor putea merge de-a lungul rîului Sarî-Su spre Kzîl-Orda. Dar rîul secase definitiv. I-au prins aproa-pe morți de sete.

Ținînd seama de experiența lor, Tenno a hotărît că nu va evada toam-na. El frecventează cu regularitate KVC, căci el nu este fugar, nu este rebel, el face parte dintre acei deținuți cu judecată, care nădăjduiesc că spre sfîrșitul condamnării lor de douăzeci și cinci de ani se vor îndrepta. Ajută cu ce poate, promite să participe la spectacolele de amatori cu acrobații, mnemotehnică, dar pînă una-alta, răsfoind tot ce exista în KVC, dă peste o hartă prăpădită a Kazakhstanului, pe care cumătrul o scăpase din vedere. Bun. Există un drum vechi de caravane spre Djusalî, trei sute cincizeci de kilometri. S-ar putea să întîlnești și vreo fîntînă. La nord, spre Ișim - patru sute, e posibil să întîlnești lunci. Iar spre lacul Balhaș - cinci

sute de kilometri de pustiu-pustiu, Bet-Pak-Dala. Dar în această direcție este puțin probabil să trimită putere.

Acestea sunt distanțele. Acestea alternativele...

Cîte nu-i pot trece prin cap unui fugar iscoditor! Uneori, în lagăr, își face apariția o cisternă de vidanjarie cu tulumă. Orificiul tulumbei este foarte gros, Tenno ar putea foarte bine să intre prin el în cisternă și să stea încovoiat, și după asta șoferul poate să adune murdării lichide, numai să nu umple cisterna pînă sus. Vei fi cufundat în necurățenii, pe drum se poate întîmpla să și înghiți, să te îneci, să te sufoci, dar toate astea nu i se par lui Tenno a fi atît de dezgustătoare, precum ispășirea pe-depsei în robie. Se verifică pe sine: oare este pregătit? Este pregătit. Dar șoferul? Acesta e unul de drept comun, pe termen scurt, cu permis de liberă trecere. Tenno fumează cu el, îl studiază. Nu, nu este omul potrivit. El nu-și va risca permisul ca să ajute pe altul. Are psihologia celor din lagărele de reeducare prin muncă: cine ajută pe alții este un prost.

În iarna asta, Tenno elaborează planul și totodată își alege patru tova-răși. Dar în vreme ce, conform teoriei, se desfășoară cu răbdare pregătirea după plan, într-o zi, cu totul întîmplător este dus la un loc de lucru care doar ce fusese deschis: cariera de piatră. Cariera se afla într-un loc deluros, nu se vedea din lagăr. Acolo nu sunt încă nici turnuri de pa-ză, nici zonă: doar niște pari înfipti și cîteva rînduri de sîrmă ghimpată. Într-un loc, sîrma este întreruptă, aici este „poarta”. Șase soldați din es-cortă stau în afara acestei zone mici, dar pe nici o ridicătură.

Dincolo de ei, mai departe - stepa de aprilie, îmbrăcată încă în iarbă verde și incendiată de lalele, puzderie de lalele! Inima unui fugar nu poate să suporte aceste lalele și aerul de aprilie! Poate că acesta e Pri-lejul?... Cîtă vreme încă nu ești suspectat, cîtă vreme nu ești la rejimka - poate acum este momentul să evadezi!

În această perioadă, Tenno a cunoscut mulți oameni din lagăr, și acum formează repede o echipă din patru: Misa Haidarov (a fost în infanteria marină sovietică din Coreea de Nord; ca să scape de tribunalul militar a trecut de partea cealaltă a paralelei 38. Dorind să-și păstreze relațiile bune, trainice, în Coreea, americanii l-au trimis înapoi - douăzeci și cinci de ani); Jazdik, un șofer polonez din armata lui Anders (își expune bio-grafia în mod sugestiv, arătîndu-și

cele două cizme desperecheate: „cizmele mele - una de la Hitler, una de la Stalin”) și Serghei, muncitor la căile ferate din Kuibîșev.

Tocmai atunci a sosit un camion cu stâlpi adevărați și bobine de sîrmă ghimpată pentru viitoarea zonă, exact la începutul pauzei de masă. Echipa lui Tenno, mare amatoare de muncă silnică, și, mai ales, nerăb-dătoare să consolideze zona, s-a oferit voluntară să descarce mașina în pauză. Au urcat în benă. Cum însă era totuși vremea prînzului, de-abia se mișcau și discutau între ei. Șoferul se îndepărtase. Toți deținuții erau întinși care și pe unde, se încălzeau la soare.

Evadăm sau nu? N-aveau nimic cu ei: nici cuțit, nici echipament, nici hrană, nici plan. De altfel, din moment ce vor merge cu mașina, Tenno știe, după harta cea mică: trebuie să meargă spre Djezdî, apoi spre Ulutau. Băieții s-au înflăcărat: e un prilej! Un prilej!

De aici spre „poartă”, spre santinelă, terenul coboară în pantă. Curînd drumul o cotește după o colină. Dacă merg cu viteză, n-o să-i nime-rească gloanțele. Iar santinele n-o să-și părăsească postul!

Au descărcat, pauza încă nu se terminase. Camionul o să-l conducă Jazdik. A sărit jos și a început să se plimbe pe lîngă mașină. În vremea asta, cei trei s-au lăsat alene pe fundul benei, nu se mai vedeau, poate că nu toate santinelele au băgat de seamă unde au dispărut. Jazdik s-a întors cu șoferul: nu te-am întîrziat cu descărcatul, poți să-mi dai și mie o țigară. Și-au aprins cîte o țigară. Pornește motorul. Șoferul a urcat în mașină, dar motorul, parcă înadins, nu vrea să pornească. (Cei trei din camion nu știu planul lui Jazdik și cred că totul a eșuat.) Jazdik s-a apucat să dea la manivelă. Nici așa nu pornește. Jazdik a obosit și îi propune șoferului să facă schimb. Acum Jazdik este în cabină. Și, brusc, motorul a început să huruie! Și camionul a pornit pe pantă spre santinela de la poartă! (Mai tîrziu, Jazdik povestea că a întrerupt alimentarea cu benzină cît timp a fost el la manivelă) Șoferul nu s-a grăbit să urce în cabină, credea că Jazdik va opri. Dar mașina a trecut de „poartă” în viteză.

De două ori „stai”! Mașina nu se oprește. Santinelele trag - mai întîi în aer, prea seamănă a greșeală. Poate și în mașină - fugarii nu știu, ei stăteau culcați. Cotitură. După colină au scăpat de tirul santinelelor! Cei trei de sus nu se ridică în picioare. Camionul

mergea cu viteză îi zdrun-cina puternic. Și, brusc, se oprește - Jazdik scoate un strigăt de dispe-rare... n-a nimerit drumul! S-au trezit la poarta minei, unde era zona lor, cu turnurile ei de pază.

Împușcături. Soldații din escortă vin în goană. Fugarii se rostogolesc la pământ, cu fața în jos, și își acoperă capul cu mâinile. Escorta îi lovește cu piciorul, străduindu-se înadins să nimerească în cap, în ureche, în tâmplă și, deasupra, în șira spinării.

Regula general umană de salvare - „nu lovești în cel căzut la pământ” -nu este valabilă în ocnele staliniste! La noi tocmai pe cel căzut îl lovesc. Iar pe cel care stă în picioare îl împușcă.

Dar la interogatoriu s-a dovedit ca n-a avut loc nici o evadare! Da! Băie-ții susțin într-un glas că ațipiseră în mașină, mașina a pornit și, deodată, au început să răsunе împușcături, era prea târziu să mai sară jos, pu-teau fi nimeriți de gloanțe. Dar Jazdik? Lipsit de experiență, a scăpat mașina de sub control. Și doar n-a condus înspre stepă, ci spre mina vecină. Așa au scăpat numai cu bătaia!

Misa Haidarov va mai săvârși multe evadări. Chiar în perioada cea mai blîndă a lui Hrusciiov, cînd cei ce vor să evadeze stau în banca lor, aș-teptînd să fie eliberați legal, el și amicii lui (care nu mai sperau să fie iertați) au încercat să evadeze din lagărul disciplinar unional Andzioba-307: complicitii lor aruncă grenade artizanale sub turnurile de pază, pentru a distrage atenția. Pînă ce fugarii vor tăia cu topoarele sîrma ghimpată de la zona interzisă. Vor fi însă opriți de tirul automatelor.

O evadare după plan se pregătește de la sine. Se confecționează o bu-solă: o cutie de plastic, pe care se pun carturile. O bucățică de andrea magnetizată se fixează pe un flotor de lemn. Apoi se toarnă apă. Asta-i busola. Apa de băut va fi mai comod să fie turnată într-o cameră de roată de automobil. În timpul evadării poate fi cărată ca mantaua în bandulieră. Toate aceste lucruri (și alimentele, și îmbrăcămintea) sunt cărate treptat la DOK (Combinatul de prelucrare a lemnului), de unde au de gînd să fugă, și acolo sunt ascunse într-o groapă de lîngă joagăr. Un șofer dintre angajații liberi le vinde o cameră de cauciuc. Plină cu apă, se află și ea în groapă. Uneori, noaptea, sosește cîte o garnitură de tren. Pentru descărcat se lasă în zona de lucru deținuți pe timpul nopții. Acesta este momentul cînd trebuie să evadezi! Unul dintre anga-jații liberi, pentru

un cearșaf adus din lagăr (prețurile noastre!), a tăiat deja două fire de sîrmă ghimpată vizavi de joagă, și era foarte aproape noaptea cu descărcatul buștenilor! S-a găsit însă un deținut kazah, care le-a descoperit groapa-ascunzătoare și i-a denunțat.

Arestare, bățai, interogatorii. Pentru Tenno prea multe coincidențe se-mănînd a evadare. Cînd i-au expediat la închisoarea din Kenghir, și Tenno stătea cu fața la perete și cu mîinile la spate, a trecut pe acolo șeful KVC, un căpitan. În dreptul lui Tenno s-a oprit, exclamînd:

— Grozav, n-am ce zice! Ba ai mai făcut parte și din echipa artistică de amatori!

Cel mai mult îl miră faptul că un răspînditor de cultură s-a dovedit a fi un fugar! În ziua spectacolului a primit o porție suplimentară de cașă, iar el a evadat! Ce le-o mai fi trebuind?...

La 9 mai 1950, la cea de a cincea aniversare a Victoriei, Tenno, mari-nar combatant, a intrat într-o celulă din faimoasa pușcărie a Kenghira-lui. În această încăpere aproape întunecată, cu o mică fereastră în partea de sus, nu era aer, dar mișunau ploșnițele. Toți pereții erau mîn-jîți de sîngele celor strivite. În această vară s-a instalat o arșiță de 40-50 de grade. Toți stau întinși despuiați. Sub prici e mai răcoare, dar, într-o noapte, doi au sărit de acolo, țipînd: fuseseră invadați de păianjeni.

În pușcăria din Kenghir se strînsese o societate aleasă, colectată din fe-lurite lagăre. În toate celulele - evadați cu experiență, o colecție rară de vulturi. În sfîrșit, Tenno a nimerit printre evadați convinși.

Se afla aici și Ivan Vorobiov, căpitan, Erou al Uniunii Sovietice. În timpul războiului a luptat ca partizan în regiunea Pskov. Om hotărît, fire inde-pendentă. Are la activ cîteva evadări neizbutite, și va mai avea. Spre nenorocirea lui, nu poate deprinde culoarea pușcăriașului, felul de a fi, limbajul, legile și tradițiile celor condamnați pentru hoție și banditism, care ajută mult unui evadat. El și-a păstrat simplitatea omului de pe front. Are un șef de stat-major. Împreună schițează planul terenului și se consfătuiesc, stînd întinși pe prici. Nu este în stare să se adapteze la specificul lagărului: disimularea și perfidia, și este mereu vîndut de tur-nători.

Le-a trecut prin cap ideea: să-l imobilizeze pe gardianul care distribuie mîncarea de seară, dacă va fi singur. Cu cheile lui să

deschidă toate celulele. Să năvălească la ieșirea din închisoare și să pună stăpînire pe ea. Apoi, deschizînd ușa închisorii, să se repeadă ca o avalanșă spre postul de gardă al lagărului. Să atace prin surprindere santinele și să iasă în afara zonei cînd se lasă întunericul.

Cînd i-au scos să lucreze la construcții de locuințe, a apărut planul să evadeze prin tuburile de canalizare.

Dar planurile n-au ajuns să fie îndeplinite. În aceeași vară, toată această societate aleasă a fost încătușată și dusă, Dumnezeu știe de ce, în Spassk. Acolo au fost instalați într-o baracă separată, bine păzită. În cea de a patra noapte, evadații convinși au scos grilajul de la fereastră, au ieșit în curtea cu materiale. Acolo au ucis fără zgomot un cîine și de aci, pe acoperiș. Trebuiau să treacă în imensa zonă comună, însă aco-perișul de tablă se îndoia sub tălpile lor, și, în liniștea nopții, a început să bubuie ca tunetul. Supraveghetorii au dat alarma. Însă cînd au venit în baracă, toți dormeau liniștiți, și grilajul era la locul său.

Supraveghetorilor li s-a năzărit, pur și simplu!

Nu le-a fost sortit, nu le-a fost sortit să stea prea mult pe loc! Evadații convinși, ca și olandezii zburători, sunt mînați mai departe de ursita lor zbuciumată. Și dacă n-au evadat, atunci sunt transferați. Acum, întrea-gă această companie sfredelitoare este transferată, cu cătușe la mîini, la închisoarea lagărului din Ekibastuz. Aici le sunt alăturați evadații ghinionști locali - Briuhin și Mutianov.

Ca vinovați, ca beneficiari ai regimului disciplinar, ei sunt scoși să lucreze la vărărie. Varul nestins îl descarcă din camioane pe vînt, și varul se stinge în ochii lor, în gură, în trahee. La descărcatul cuptoarelor, trupu-rile lor goale, transpirate sunt îmbibate cu pulbere de var stins. Această otrăvire zilnică, inventată pentru îndreptarea lor, îi determină doar să dea zor cu evadarea.

Planul se impunea de la sine: varul este cărat cu camioanele, vor evada cu un camion. Vor străpunge zona, aici este făcută numai din sîrmă ghimpată. Trebuie să ia o mașină cu rezervorul de benzină cît mai plin. Printre fugari se află un șofer de elită - Kolia Jdanok, partenerul lui Tenno în evadarea eșuată de la joagăr. S-a convenit că va conduce mașina. S-a convenit, dar Vorobiov este un tip prea hotărît, este tot nu-mai acțiune, ca să se lase pe mîna altuia. Și cînd

au făcut rost de mașină (în cabină, din ambele părți, urcă doi fugari cu cuțite, șoferul, palid de spaimă, rămîne între ei participant involuntar la evadare) — locul șoferului îl ocupă Vorobiov.

Minutele sunt numărate! Trebuie să sară toți în camion și să pornească. Tenno îl roagă: „Ivan, cedează!” Dar Ivan Vorobiov nu poate să cedeze! Neavînd încredere în priceperea lui, Tenno și Jdanok rămîn. Acum sunt doar trei evadați: Vorobiov, Salopaev și Martirosov. Deodată, ca din pămînt, vine în goană Redkin, matematician, intelectual, un om ciudat. El nu era un evadat, a ajuns la rejimka pentru altceva. Acum însă era pe aproape, a observat, și-a dat seama și, ținînd în mînă o bucată de săpun, nu de pîine, sare în camion:

— Spre libertate? Merg și eu cu voi!

(Ca și cum ar fi sărit într-un autobuz: „Asta merge la Razguliai?”)

Virînd, mașina a pornit cu viteză mică pentru ca primele fire de sîrmă să le rupă cu bara de protecție, următoarele revenind motorului și cabinei. În zona interzisă va trece printre stîlpi, dar pe linia principală a zonei va trebui să doboare stîlpii pentru că sunt așezați în forma tablei de șah. Și camionul, în viteza întîi, doboară un stîlp!

Santinelele din turnurile de pază au încremenit: cu cîteva zile mai îna-nte s-a întîmplat că pe un alt șantier, un șofer beat a doborît un stîlp din zona interzisă. Poate și asta o fi beat?... Santinelele gîndesc astfel cincisprezece secunde. Dar în vremea asta a fost doborît stîlpul, cami-onul a intrat în viteza a doua și, fără să-și înțepe cauciucurile, a pornit peste sîrma ghimpată. Acum trebuie să tragă! Dar n-au în ce să tragă: protejînd santinelele de vînturile din Kazahstan, turnurile de pază au fost bătute în scînduri dinspre exterior.

Soldații nu pot să tragă decît în direcția zonei sau oblic. Camionul nu se mai vede, a ieșit în stepă, ridicînd nori de praf. Turnurile de pază trag neputincioase în aer.

Drumurile sunt toate libere, stepa este întinsă, peste cinci minute cami-onul lui Vorobiov ar fi ajuns la orizont! - dar absolut întîmplător trece pe aici duba divizionului de escortă, în drum spre autobază, pentru repa-rații. Soldații sunt îmbarcați numaidecît, și duba pornește în urmărirea lui Vorobiov. Și evadarea a luat sfîrșit... la capătul a douăzeci de mi-nute. Fugarii, bătuți, printre ei și

matematicianul Redkin, simțind cu toa-tă gura însîngerată această umiditate cu gust sărat a libertății, se îndreaptă, clătinîndu-se, spre închisoarea lagărului.

În noiembrie 1951, Ivan Vorobiov mai evadează o dată de pe un șantier de lucru cu o basculantă, în total șase oameni. Peste cîteva zile au fost prinși. Din auzite, în anul 1953, Vorobiov a fost unul dintre capii răzvrăti-ților din Norilsk, după care a fost închis în centrala din Alexandrovsk.

Probabil că viața acestui om remarcabil, începînd cu tinerețea lui ante-belică și lupta la partizani, ne-ar explica multe lucruri din epocă. Totuși, prin lagăr s-a răspîndit zvonul: au străpuns - extraordinar! I-au prins - întîmplător! Și numai după zece zile, Batanov, fost cursant la școala de aviație, cu încă doi prieteni, repetă manevra: pe un alt șan-tier, ei străpung zona și încep să gonească! Însă nu gonesc pe drumul cel bun. În graba mare au greșit și nimeresc sub tirul turnului de pază de la vărărie. A fost nimerit un cauciuc și camionul s-a oprit. Soldații, înarmați cu automate, i-au înconjurat: „Afară!” Să iasă? Ori să aștepte pînă ce îi vor scoate de ceafă? Unul dintre cei trei - Pasecinik, a execu-tat comanda, a ieșit din mașină și numaidecît a fost secerat cu rafale furioase.

În vreo lună de zile, în Ekibastuz au avut loc trei evadări, dar Tenno nu evadează! El suferă. Imitația zeloasă îl roade. Din afară toate greșelile se văd mai bine și întotdeauna ți se pare că tu ai fi făcut mai bine. De pildă, dacă la volan ar fi fost Jdanok, nu Vorobiov, își zice Tenno, ar fi putut scăpa și de dubă. Îndată ce camionul lui Vorobiov a fost oprit, Tenno și Jdanok s-au apucat să discute cum trebuie să evadeze ei.

Jdanok este un tip oacheș, mic de statură, foarte sprinten, cu apucături de borfaș. Are douăzeci și șase de ani, e bielorus, a fost dus în Ger-mania. La nemți a lucrat ca șofer. Pedeapsa lui - tot douăzeci și cinci de ani. Cînd se înflăcărează este plin de energie, se consumă pe de-a-n-tregul în muncă, într-un elan, într-o bătaie, într-o evadare. Îi lipsește, de bună seamă, stăpînirea de sine, dar așa ceva are, pentru doi, Tenno.

Totul le sugerează că trebuie să fugă de la vărărie. Dacă nu vor putea cu mașina, de mașină vor face rost în afara zonei, însă înainte ca acest proiect să fie zădărnicit de escortă ori de agentul operativ,

Lioška Țiga-nul (Navruzov), brigadierul lor, un cîine, un slăbănog, dar care a băgat groaza în toți și a ucis în viața lui de lagăr zeci de oameni (ucidea cu ușurință pentru pachete cu alimente, chiar și pentru un pachet de țigări), îl trage deoparte pe Tenno și îl avertizează:

— Eu sunt fugar și îi iubesc pe fugari. Privește, corpul meu este ciuruit de gloanțe, asta-i evadarea din taiga. Știu că și tu ai vrut să evadezi cu Vorobiov. Dar să nu evadezi de la locul de muncă: aici eu sunt răspun-zător, mă vor condamna din nou.

Îi iubește pe fugari, dar pe sine de două ori mai mult! Lioška Țiganul este mulțumit de viața lui de cîine și nu va lăsa pe nimeni să i-o strice. Iată ce înseamnă „dragostea de libertate” pentru un hoț.

Poate că, într-adevăr, evadările din Ekibastuz au devenit prea monoto-ne? Toți evadează din zonele de lucru, nimeni din zona locativă. Să se încumete? Zona locativă este deocamdată împrejmuată tot numai cu sîr-mă ghimpată, pînă acum nici un gard.

Într-o zi, la vărărie s-a stricat cablul de la malaxor. A fost chemat un electrician dintre angajații liberi. Tenno îl ajută la reparație. În vremea asta Jdanok îi fură din buzunar cleștele de tăiat sîrmă. Electricianul își dă seama că i-a dispărut cleștele! Să anunțe garda? Nu e bine, o să-l certe pentru neglijență. Să-i roage pe hoți să i-l înapoieze? Hoții vor zi-ce că nu i l-au luat ei.

Tot acolo, la vărărie, fugarii își pregătesc două cuțite: le taie cu pilele din niște lopeți, le ascut la fierărie, le călesc. În niște forme de lut le toarnă niște plasele din cositor. Cuțitul lui Tenno este „turcesc”, nu numai că este practic, dar, cu vîrful lui încovoiat, înspăimîntă, și ăsta-i lucrul cel mai important. Căci ei nu au de gînd să ucidă, ci doar să spe-rie.

Și cleștele, și cuțitele le-au trecut în zona locativă, în izmene, lîngă glez-ne, apoi le-au vărît sub temelia barăcii.

Cheia principală a evadării trebuie să fie din nou KVC-ul. Cîtă vreme se confecționează și se transportă armele, la rîndul său, Tenno anunță că el și Jdanok doresc să ia parte la spectacolul artiștilor amatori. În Eki-bastuz nu mai organizaseră nici unul. Acesta era primul, și este grăbit, cu nerăbdare de conducere: trebuiau să bifeze un punct din lista de ac-țiuni menite să distragă deținuții de la răzvrătire. În plus era amuzant să vadă cum se vor schimonosi

deținuții pe scenă după unsprezece ore de muncă de ocnaș. Și iată că lui Tenno și Jdanok li se permite să plece din baraca disciplinară după încuierea ei, când toată zona mai trăiește și se mai mișcă încă două ore. Ei hoinăresc prin zona din Ekibastuz, pe care n-o cunosc încă, observă cum și când se schimbă escorta în turnu-rile de pază; care sunt locurile cele mai potrivite ca să te tîrăști spre zonă. La KVC, Tenno citește cu atenție ziarul regional din Pavlodar, se străduiește să memoreze denumirile raioanelor, sovhozurilor, colhozuri-lor, numele președinților, secretarilor și fruntașilor în producție. Mai de-parte el spune că numărul lor va fi un scheci și pentru asta le trebuie costumele civile de la magazie și o servietă. (O servietă la evadare? Asta-i ceva neobișnuit!) Aprobarea a fost obținută. Tunica de marinar este pe Tenno, el își mai ia și costumul islandez, amintire de pe escor-torul marin. Jdanok ia din geamantanul prietenului costumul belgian de culoare gri, atît de elegant, încît ți se pare ciudat să vezi așa ceva în lagăr. Un leton a păstrat printre lucruri și o servietă — o iau și pe ea. Și șepci adevărate, în locul caschetelor din lagăr.

Scheciul are nevoie de foarte multe repetiții, încît nu le ajunge timpul pî-nă sună stingerea generală. Astfel, o noapte, ba se pare chiar două, Tenno și Jdanok nu se mai întorc deloc în baraca disciplinară, înnop-tează în baraca unde se află KVC. Așa îi obișnuiesc pe supraveghetorii de la rejimka. (La evadare trebuie să cîștige măcar o noapte.)

Care este momentul cel mai potrivit pentru evadare? Controlul de sea-ră. Când în fața barăcilor se formează cozi, toți supraveghetorii sunt ocupați cu numărătoarea, iar zekii se uită la ușă cu gîndul să se culce mai repede. Nimeni nu urmărește partea cealaltă a zonei. Ziua se mic-șorează, și trebuie să nimerești când controlul se face după asfințitul soarelui, când amurgește, dar înainte de instalarea cîinilor în jurul zonei. Trebuie surprinse acele cinci-zece minute, pentru că este imposibil să te tîrăști în prezența cîinilor.

Au ales ziua de duminică 17 septembrie. Era comod, va fi o duminică nelucrătoare, vor putea să acumuleze puteri pentru seara, să facă pe îndelete cele din urmă pregătiri.

Ultima noapte înainte de evadare! Cît o să poți dormi? Gînduri,gînduri... Oare voi mai fi viu peste douăzeci și patru de

ore?... Poate că nu. Mai bine în lagăr? Moartea lentă a celor care de-abia se mai târăsc lângă groapa de gunoi?... Nu, nu trebuie să-ți permiți nici măcar să te obișnuiești cu gândul că ești un neputincios. Problema se pune așa: ești pregătit de moarte? Pregătit, înseamnă că ești pregătit și pentru evadare.

Zi însorită de duminică. De dragul scheciului, amîndoi au fost sloboziți pentru toată ziua din rejimka. Cînd se aștepta mai puțin, Tenno găsește la KVC o scrisoare de la mama lui. Da, tocmai în această zi. Cîte asemenea coincidențe fatale își pot aminti deținuții?... O scrisoare tristă, dar, poate, care te călește: soția este încă la închisoare, nici pînă acum n-au trimis-o în lagăr. Iar soția fratelui îi cere soțului să întrerupă orice legătură cu trădătorul de patrie.

Fugarii stau foarte prost cu mîncarea: ei sunt pe rație disciplinară, co-lectarea pîinii ar da de bănuir. Ei contează însă pe o deplasare rapidă, cu mașina pe care și-o vor procura din orașelul muncitoresc unde își au locuințele șefii și militarii din escortă. Dar tot astăzi, Tenno a primit de la mama și un pachet: binecuvîntarea maternă pentru evadare. Tablete de glucoză, macaroane, fulgi de ovăz - astea în servietă. Țigări - vor fi schimbate pe mahorcă. Un pachet - felcerului la infirmierie. Și Jdanok este deja înscris pe lista celor scutiți pentru astăzi. Iată pentru ce. Tenno se duce la KVC: Jdanok al meu s-a îmbolnăvit, astă-seară nu vom face repetiție, nu venim. Iar la rejimka, supraveghetorului și lui Lioșka Țiganul: astă-seară mergem la repetiție, nu ne întoarcem la baracă.

Trebuie să mai procure o „Katiușa” - cremene cu fitil într-un tub. În timpul evadării este mai bună decît chibriturile. Mai trebuie să-i facă o ultimă vizită lui Hafiz la baracă. Un fugar cu experiență, tătarul Hafiz trebuia să evadeze împreună cu ei. Dar, chibzuind, a zis că el este bă-trîn și într-o astfel de evadare nu va fi decît o povară. Acum el este uni-cul om din lagăr care știe de evadarea lor. Stă așezat pe vagonașul lui cu picioarele sub el. Șoptește: „Să vă ajute Dumnezeu. O să mă rog pentru voi”. Mai șoptește ceva în tătară și își trece palmele peste față.

În Ekibastuz, Temio mai are un fost coleg de celulă de la Lubianka - Ivan Kovercenko. El nu știe de evadare, dar este un tovarăș bun. El fa-ce parte dintre „oploșiți”, locuiește într-o cabină separată. La el au

adu-nat fugarii toate lucrurile pentru scheci. Firește, la el vor fierbe și cru-pele sosite cu modestul pachet al mamei. Vor fierbe și cifra.(1) Stau la masă în fața acestui mic ospăț doi musafiri bucuroși și emoționați de ceea ce îi așteaptă și gazda - pur și simplu pentru că era o duminică frumoasă, și deodată au zărit pe fereastră cum de la postul de control duceau spre morgă un sicriu din scînduri grosolan geluite.

Era pentru Pasecinik, împușcat zilele trecute.

— Da, oftează Kovercenko, evadarea este inutilă... (Dacă ar ști el!...)

Parcă intuind ceva, Kovercenko se ridică, ia în mînă servieta lor plină-doldora, se plimbă cu o mină importantă prin cabină și rostește cu seve-ritate:

— Anchetatorul știe tot! Voi vă pregătiți de evadare! Glumește. Vrea să joace rolul de anchetator... Bună glumă!

(Dar poate că el face o aluzie subtilă: eu bănuiesc, fraților. Dar nu vă sfătuiesc!?)

Cînd Kovercenko pleacă, fugarii îmbracă costumele pe sub hainele care le aveau pe ei. Apoi descos numerele și le prind ușor ca să poată fi smulse dintr-o mișcare. Șepcile fără numere le vîră în servietă.

Duminica ia sfîrșit. Soarele auriu asfințește. Tenno cel voinic și domol și Jdanok cel micuț și sprinten își mai aruncă și pufoaicele pe umăr, își iau servieta (cei din lagăr se obișnuiseră cu înfățișarea lor ciudată) și se îndreaptă spre platforma lor de plecare dintre barăci, pe iarbă, aproape de zonă, chiar vizavi de turnul de pază. Pentru celelalte două turnuri erau ascunși de barăci. Nu este decît această singură santinelă dina-intea lor. Își aștern pufoaicele, se așază pe ele și joacă șah, ca să se obișnuiască santinela.

Amurgește. Semnalul pentru control. Zekii se îndreaptă spre barăci. S-a înserat de-a binelea, și santinela din turn n-ar trebui să-i mai deslu-șească pe cei doi care au rămas întinși pe iarbă. Schimbul lui se apropie de sfîrșit, acum nu mai este prea atent. Este întotdeauna mai ușor să fugi înainte de schimbarea santinelelor.

Au stabilit să taie sîrma ghimpată nu undeva în acest sector, ci chiar aici, lîngă turnul de pază. Cu siguranță că santinela privește mai mult dincolo de zonă, departe, decît la picioarele sale.

Capetele lor sunt chiar la nivelul ierbii. În plus, s-a înserat, nu mai văd traseul pe care se vor târî numaidecît. Dar el fusese bine reperat dina-inte: imediat dincolo de zonă era săpată o groapă pentru un stîlp, în ea se vor putea ascunde cîteva clipe. Ceva mai departe — niște movile de zgură; și pe acolo trece drumul de la garnizoana escortei spre orașelul muncitoresc.

Planul era următorul: numaidecît să facă rost de o mașină. S-o oprescă și să-i spună șoferului: vrei să câștigi niște bani? Trebuie să aducem din vechiul Ekibastuz două lăzi de vodcă. Care șofer nu e amator de băutu-ră?! Poate se vor târgui: vrei o jumătate de litru? Un litru? Bine, dă-i dru-mul, dar - nimănui nici o vorbă! Apoi, pe drum, stînd cu el în cabină, să-l imobilizeze, să-l scoată în stepă și să-l lase acolo legat. Iar ei să go-nească toată noaptea pînă la Irtîș. Acolo să abandoneze mașina, să traverseze Irtîșul cu barca și de acolo -spre Omsk.

S-a mai întunecat puțin, în turnurile de pază s-au aprins reflectoarele, ele luminează totul de-a lungul zonei, fugarii stau întinși în sectorul de umbră. Acum e momentul! Curînd se va face schimbul, vor aduce și vor instala cîinii pentru noapte.

În barăci se aprind becurile, se vede cum zekii sunt introduși după con-trol. E bine în baracă? E cald, plăcut... Iar pe tine, iată, acum te vor se-cera cu automatul, culcat, întins pe spate - și asta e cel mai supărător!

Numai de nu l-ar apuca pe vreunul tușea ori strănutul cînd vor ajunge sub turnul de pază.

Păziți, păziți, dulăi de pază! Treaba voastră e să păziți, a noastră să fugim!

Mai departe să povestească Tenno însuși.

Capitolul 7

MOTĂNELUL ALB (Povestirea lui Gheorghe Tenno)

Eu sunt mai în vîrstă decît Kolia, deci eu voi porni primul. Cuțitul în tea-că - la brîu, cleștele de sîrmă - în mînă. „Cînd voi tăia sîrma la zona interzisă, să mă ajungi din urmă!”

Mă tîrăsc lipit de pămînt. Aș vrea să fiu una cu pămîntul. Să mă uit ori să nu mă uit la santinelă? Dacă mă uit, înseamnă să văd primejdia sau chiar să atrag cu privirea mea privirea lui. Așa mă împinge să mă uit! Nu, nu mă uit!

Mai aproape de turn. Mai aproape de moarte. Aștept să mă secere rafa-lele. Vor începe să țacănească dintr-o clipă într-alta... Poate că mă vede perfect, dar stă și se distrează, vrea să mă mai lase încă puțin, să mă mai tîrăsc?...

Iată și zona interzisă! M-am întors, așezîndu-mă în lungul ei. Tai primul fir. Eliberată din strînsoare, sîrma tăiată a zbîrnîit puternic. Acum ra-fala?... Nu. Poate că doar eu am auzit acest sunet. Totuși foarte puter-nic. Tai al doilea fir. Tai al treilea. Trec un picior, al doilea. Mi s-au agă-țat pantalonii de mustățile firelor tăiate. I-am desfăcut.

Mă tîrăsc vreo cîțiva metri pe pămînt arat. În spate - un foșnet. Este Kolia, însă de ce așa de tare? A, asta-i servieta care zgîrie pămîntul. Iată și micile taluzuri ghimpate ale zonei principale. Ele sunt încrucișate. Am tăiat vreo cîteva. Acum urmează spirala ghimpată. Am tăiat-o de două ori, am curățat drumul. Tai firele fîșiei principale. Noi, pesemne, nici nu mai respirăm. Santinela nu trage. Se gîndește la casa părin-tească? Sau astăzi se duce la dans?

M-am rostogolit de cealaltă parte a zonei. Acolo încă o spirală ghimpată în asta m-am încurcat. Tai. Să nu uit și să nu mă încurc: aici trebuie să mai fie niște fîșii exterioare înclinate. Iată-le.. Tai.

Acum mă tîrăsc spre groapă. Groapa nu ne-a amăgit, este aici. Mă las în ea. Se lasă și Kolia. Ne tragem răsuflarea. Repede mai departe! Uite-acum se schimbă santinelele, uite-acum vin cu cîinii.

Ieșim din groapă, ne tîrîm spre movilele de zgură. Nici acum nu ne ho-tărîm să privim înapoi. Kolia e nerăbdător - mai repede! Se ridică în patru labe. Îl apăs din nou la pămînt.

Lipiți de pămînt, am depășit prima movilă de zgură. Așez cleștele sub o piatră.

lată și drumul. Lîngă el ne ridicăm.

Nu trage nimeni.

Am pornit clătînîndu-ne, fără grabă. Acum venise momentul să ne prefacem că suntem dintre cei „fără escortă”(1), baraca lor este aproape. Ne smulgem numerele de pe piept, de pe genunchi, și, brusc, din întuneric, ne ies înaintea doi inși. Vin din garnizoană și se îndreaptă spre orașelul muncitoresc. Sunt soldați. Și noi avem încă numerele pe spa-te!! Zic tare:

— Vania! Ce-ai zice de-o juma' de vodcă?

Mergem încet, nu chiar pe drum, ci spre el. Mergem încet ca să treacă ei înaintea, dar înspre ei, și nu ne ferim fețele. lată-i, trec la doi pași de noi. Ca să nu ne întoarcem cu spatele spre ei, aproape ne oprim. Ei merg și discută de-ale lor, iar noi ne smulgem unul altuia numerele din spate!

N-am fost observați?!... Suntem liberi?! Acum repede în orașelul muncitorilor după mașină.

Dar ce-i asta?? Deasupra lagărului țîșnește o rachetă! A doua! A treia!...

Ne-au descoperit! Acum o să înceapă urmărirea! Să fugim!

Și noi nu ne gîndim să mai analizăm, să mai reflectăm, să mai chibzuim, excelentul nostru plan a fost complet dat peste cap. Ne repe-zim spre stepă, să fim pur și simplu cît mai departe de lagăr! Ne sufo-căm, ne poticnim și cădem la denivelări, sărim, iar acolo rachetele țîș-nesc întruna! După cum am procedat la celelalte evadări, noi suntem încredințați că acum vor organiza o poteră călare și cu cîini de-a lungul și de-a latul stepei. Și toată mahorcă noastră prețioasă o presarăm pe urme și facem salturi cît mai mari.

Întâmplarea! Întâmplarea ca și duba de rîndul trecut! Întâmplarea impo-sibil de prevăzut! În viață, ne pîndesc la fiecare pas întîmplări favorabile și ostile. Dar numai într-o evadare, numai pe creasta riscului, cunoaș-tem deplina lor greutate. Absolut întîmplător, la trei-cinci minute de la mersul tîrîș al lui Tenno și Jdanok se stinge lumina în zonă și numai din această cauză au început să tragă din turnuri cu rachete, mai cu seamă că în acel an aveau din belșug la Ekibastuz. Dacă fugarii ar fi început să se tîrască cinci minute mai tîrziu, santinelele, acum cu atenția, încor-dată, ar fi putut să-i observe și să-i împuște. Dacă fugarii ar fi putut, sub cerul puternic luminat, să

se stăpînească, să examineze zona cu calm și să vadă că s-au stins felinarele și reflectoarele din zonă, ei ar fi plecat liniștiți să caute mașina și evadarea lor s-ar fi desfășurat cu totul altfel. Dar în situația lor - de-abia terminaseră cu tîrîtul și, brusc, rachete deasupra zonei — n-aveau cum să se îndoiască, să creadă că totul nu este pentru ei, pentru capetele lor. O scurtă întrerupere în rețeaua, de iluminat și toată evadarea lor a fost dată peste cap, s-a ales praful de ea.

Acum trebuie să ocolim orașelul muncitoresc, descriind un mare arc de cerc prin stepă. Asta ne ia multă vreme și multă trudă. Kolia începe să se îndoiască, nu crede că am ales drumul cel bun. Îmi pare rău.

Iată însă și terasamentul căii ferate spre Pavlodar. Ne-am bucurat. De aici, de pe terasament, Ekibastuzul uimește cu luminile sale împrăștiate și pare atît de mare cum nu l-am văzut niciodată.

Am făcut rost de o bîță. Ținîndu-ne de ea, am pornit unul pe o șină, celălalt pe cealaltă. O să treacă trenul, și cîinii n-or să mai ia urma pe șine.

Am mers așa vreo trei sute de metri, apoi am făcut cîteva salturi și - în stepă!

Și doar atunci am simțit că respirăm ușor, într-un fel cu totul nou! Ne ve-neă să cîntăm, să strigăm! Ne-am îmbrățișat. Suntem într-adevăr liberi! Și cît respect față de noi înșine că ne-am hotărît să evadăm, că am rea-lizat evadarea și am păcălit haita de crini!

Și cu toate că încercările vieții în libertate de-abia încep, ai totuși impre-sia că principalul a fost săvîrșit.

Cerul este senin. Albastru-întunecat și plin de stele, cum din lagăr nu se vede niciodată din pricina becurilor. Călăuzindu-ne după Steaua Polară am apucat-o spre nord-nord-est. Pe urmă o s-o luăm mai spre dreapta și vom ajunge la Irtîș. În prima noapte trebuie să ne căznim să ajungem cît mai departe. Asta va extinde la pătrat zona circulară pe care potera va trebui s-o țină sub control. Amintindu-ne cîntece vesele, pline de vioi-ciune, în diverse limbi, mergem repede, cam opt kilometri pe oră. Însă, pentru că luni în șir am zăcut în pușcărie, se pare că picioarele noastre s-au dezvățat să mai meargă și obosesc. (Am prevăzut asta, dar noi credeam că vom merge cu mașina.) Începem să ne așezăm cu picioa-rele în sus în formă de cort. Apoi iar pornim. Și iar ne așezăm. Ciudat de multă vreme rămîn

nestinse în spatele nostru luminile Ekibastuzului. Mergem de cîteva ceasuri și luminile continuă să se vadă pe cer.

Însă noaptea se isprăvește, răsăritul începe să pălească. Ziua, în stepa netedă, deschisă, nu numai că nu putem merge, dar nici să ne ascun-dem nu ne este ușor: nici tufișuri, nici iarbă înaltă ca lumea, și, e lucru știut, ne vor căuta și cu avionul.

Și iată, luăm cuțitele și săpăm o groapă (pămîntul e tare, pietros, e greu de săpat). Iată de o jumătate de metru, adîncă de vreo treizeci de centimetri, ne culcăm în ea unul cu capul la picioarele celui alt, acoperindu-ne cu ciulini galbeni și uscați. Acum, e timpul să dormim, să ne refacem forțele! Este însă imposibil să adormi. Să stai culcat în această poziție neputincioasă, ziua, peste douăsprezece ore, este cu mult mai greu decît ai merge toată noaptea. Și gîndurile te năpădesc întruna... Soarele fierbinte de septembrie te arde nemilos, și n-ai ce bea și nici nu vei avea. Noi am încălcat regula evadărilor din Kazahstan: tre-buie să evadezi primăvara, nu toamna... Însă noi credeam că vom eva-da cu o mașină... Ne chinuim de la cinci dimineața pînă la opt seara. Ne-a amorțit corpul, dar nu putem să ne schimbăm poziția: dacă ne ridi-căm puțin și mișcăm ciulinii, un călăreț ne poate observa de la mare distanță. Îmbrăcați cu două costume, amîndoi murim de căldură. Răb-dați.

Și doar cînd se lasă întunericul - atunci e vremea evadaților!

Ne-am ridicat. De-abia ne ținem pe picioare, ne dor toate mădularele. Am pornit încet, căznindu-ne să ne dezmoțim. Forțele sunt puține: o zi întreagă am ronțăit macaroane și tablete de glucoză. Ne era sete.

Chiar și în bezna nopții astăzi trebuie să fii pregătit pentru ambuscadă: căci, nu încape îndoială, au anunțat pretutineni la radio, au trimis mașini în toate părțile, mai ales înspre Omsk. Interesant: oare cum și cînd au găsit pufoaicele noastre pe pămînt și șahul? După numere vor ști nu-maidecît că noi suntem și nu va mai fi nevoie să strige apelul după car-totecă.

Dar iată cum a fost: niște deținuți de la munci comune au găsit pufoai-cele reci, era clar că înnoptaseră afară. Au smuls numerele și le-au șterpelit pentru ei — o pufoaică este lucru mare! Supraveghetorii nici nu le-au văzut. Iar firele de sîrmă ghimpată tăiate le-au observat de-abia luni către seară. O zi întreagă au

încercat să afle, după cartotecă, cine a evadat. Fugarii puteau încă de dimineață să meargă deschis, fără să se ferească! Iată ce înseamnă să nu-și dea seama de rostul rachetelor.

Dar cînd în lagăr au recompus treptat imaginea evadării din seara de duminică, și-au adus aminte că s-a stins lumina și au exclamat: „Ce șmecheri! Ce dibaci! Cum or fi reușit să stingă lumina?” Și mulți vor cre-de lungă vreme, că lumina stinsă i-a ajutat.

Nu mergem cu mai mult de patru kilometri la oră. Deseori ne întindem să ne odihnim. Apă, apă! Toată noaptea n-am făcut mai mult de două-zeci de kilometri. Și din nou trebuie să căutăm unde să ne ascundem și să ne culcăm pentru chinul de peste zi.

Ni s-a părut că zărim niște construcții. Ne-am tîrît prudenți către ele. Ceva neobișnuit în stepă: stînci eratice. Oare n-o fi apă prin scobiturile lor? Nu... Sub una dintre stînci era o crăpătură. Or fi scobit-o șacalii. Era greu să te întinzi în ea. Și dacă stîncă se prăvălește? Te strivește de te face lipie, și nici nu mori imediat. S-a făcut frig. Pîna dimineață nu am putut dormi. Nici peste zi n-am dormit. Am scos cuțitele și am înce-put să le ascuțim pe piatră: se tociseră cînd am săpat groapa la popasul trecut.

Pe la jumătatea zilei, undeva aproape, se aude un zgomot de roți. E rău, suntem lîngă drum. Chiar pe lîngă noi a trecut un kazah. A mormăit ceva. Să ieșim și să-l ajungem din urmă? Poate are apă? Dar cum să te apropii de el fără să cercetezi împrejurimile: dacă ne văd niscai oa-meni?

Numai de n-ar trece pe acest drum și potera în căutarea noastră. Am ieșit cu prudență, am cercetat totul din poziția culcat. La vreo sută de metri se afla o construcție năruită. Ne-am tîrît într-acolo. Nimeni. Un puț!! Nu. Era părăsit, plin de gunoaie. Într-un colț - niște pleavă de grîu. Să ne culcăm aici? Ne-am întins. Nu ne ia somnul. E-ei, dar ne mușcă puricii! Puricii?! Da, niște purici mari, și mulți! Sacoul belgian gri-deschis al lui Kolia devenise negru de purici. Ne scuturăm, ne curățăm. Ne-am tîrît îndărăt în gaura de șacal. Vremea trece, trec și puterile noastre, dar nu ne mișcăm.

În amurg ne ridicăm. Suntem foarte slăbiți. Ne chinuiește setea. Hotă-rîm s-o luăm mai spre dreapta, ca să ieșim mai repede la Irtîș. Noapte senină, cer negru-înstelat. Din constelațiile Pegas și Perseu

În ochii mei se profilează un taur cu capul aplecat, care merge plin de dîrzenie îna-inte, încurajîndu-ne. Mergem și noi.

Deodată, în fața noastră țîșnesc niște rachete! Acum sunt înaintele! Încre-menim. Observăm terasamentul căii ferate. Nu mai țîșnesc alte rachete, însă în lungul șinelor - lumina unui proiector, raza lui se apleacă într-o parte și în alta. Este o drezină care cercetează stepa. Acum o să ne ob-serve și - gata. .. Stupidă neputință: să stai întins în fasciculul de lumină și să aștepti să fii observat.

A trecut, nu ne-au observat. Ne ridicăm dintr-un salt. Nu puteam să fu-gim, dar ne îndepărtăm cît mai repede de calea ferată. Cerul se umple repede cu nori, iar noi, cu aruncările noastre la dreapta și la stînga, am pierdut direcția cea bună. Facem puțini kilometri și poate că nu sunt decît un zigzag inutil.

O noapte ratată!... Se luminează din nou. Din nou strîngem ciulini. Trebuie să săpăm iar o groapă, dar cuțitul meu turcesc, încovoiat - ia-l de unde nu-i! L-am pierdut cînd am stat culcat ori cînd am sărit brusc de lîngă terasament. Mare belea! Ce se face un fugar fără cuțit? Am săpat groapa cu cuțitul lui Kolia.

Un singur lucru bun: mi se prezisese cîndva că o să mor la treizeci și opt de ani. Pentru un marinar este greu să nu fie superstițios. Dar în această dimineață de douăzeci septembrie este ziua mea de naștere. Astăzi împlinesc treizeci și nouă. Prezicerea nu mă mai interesează. O să trăiesc!

Și din nou stăm înghesuiți în groapă, fără nici o mișcare, fără apă... Ah, dacă am putea să adormim! Dar nu putem. Dacă ar ploua! Evadarea noastră durează prea mult. Nu e bine. Se sfîrșește cea de a treia zi de evadare, și n-am pus o picătură de apă în gură, înghițim zilnic cîte cinci tablete de glucoza. Și am înaintat puțin - poate doar o treime din drumul pînă la Irtîș. Iar prietenii din lagăr se bucură pentru noi, că am fost eli-berați de procurorul verde(2)...

Amurg. Stele. Direcția nord-est. Ne tîrîm cu greu picioarele. Deodată auzim un strigăt în depărtare: „Va-va-va-va!” Ce-o fi asta? După cum povestea Kudla, un fugar cu experiență, așa alungă kazahii lupii de la oi.

O oaie! Ne trebuie o oaie și suntem salvați! În condiții de libertate nu ne-am fi gîndit vreodată să bem sînge. Aici însă — numai de-am avea!

Ne furișăm. Ne tîrîm. Niște construcții. Nu se vede nici un puț. Să intrăm în casă este periculos, întîlnirea cu oamenii înseamnă să lăsăm o urmă. Ne furișăm spre un saivan de chirpici. Da, cea care striga să alunge lu-pii era o kazahă. Sărim în saivan, unde zidul este mai puțin înalt, eu țin cuțitul între dinți. Tîrîș, începem vînătoarea oii. Iată, o aud, răsuflă ală-turi. Dar oile se trag îndărăt, se feresc de noi! Ne tîrîm din nou, din două părți. Cum să fac s-o apuc de un picior? Fug! (Mai tîrziu mi se va expli-ca în ce a constatat greșeala noastră. Noi ne tîram, și oile ne-au luat drept fiare. Trebuia să ne apropiem în picioare, ca gospodarul, și oile s-ar fi lăsat cu ușurință.)

Kazaha simte ceva în neregulă, se apropie, scrutează întunericul. N-are nici o lumină cu ea, dar ridică bulgări de jos și azvîrle cu ei, l-a nimerit pe Kolia. Vine drept spre mine, acum va călca peste ruine! M-a văzut ori m-a simțit, că a început să țipe: „Șeitanul! Șeitanul!” și a zbughit-o de lîngă noi, și noi de lîngă ea, peste zid, și ne-am culcat la pămînt. Glasuri de bărbați. Calme. Probabil zic: i s-a năzărit muierii.

Înfrîngere. Ce să-i faci, ne tîrîm mai departe.

Silueta unui cal. Frumosule! Tocmai ce ne trebuia. Ne apropiem. Stă. L-am bătut cu palma pe greabăn, i-am petrecut cureaua după gît. L-am urcat pe Jdanok, dar eu, de slab ce sunt, n-am putere să mă cațăr. Mă agăț cu mîinile, apăs cu burta, dar nu pot să azvîrl picioarele. Calul se rotește. A țîșnit cu Jdanok, l-a trîntit. Bine că i-a rămas cureaua în mînă, n-am lăsat o urmă, să rămînă totul pe seama șeitanului.

Ne-a scos sufletul calul ăsta. Acum ne e și mai greu să mergem. Am dat peste pămînt arat, brazde. Ne împotmolim, abia ne mai tîrîm picioa-rele. Dar, pe de o parte, asta e și bine: unde-i arătură - acolo sunt oa-meni, unde sunt oameni - acolo e apă.

Mergem, ne clătinam, ne tîrîm. Din nou niște siluete. Din nou ne culcăm și ne tîrîm. Stoguri de fin! Grozav - luncă? Irtîșul e aproape? (Vai, cît de departe este încă...) Cu ultimele puteri ne-am urcat în vîrful unui stog și ne-am vîrît în fîn.

Abia acum am dormit și noi toată ziua! Cu noaptea nedormită dinaintea evadării, aveam cinci nopți fără somn.

Ne trezim la sfîrșitul zilei. Auzim un tractor. Dăm cu grijă fînul la o parte, scoatem un pic capul. Se apropiau două tractoare. O izbă

prăpădită. Se înserează.

O idee! Un tractor are apă pentru răcirea motorului! Când tractoriștii se vor culca, noi o s-o bem.

S-a întunecat. Se împlineau patru zile și patru nopți de la evadare. Ne tîrîm spre tractoare.

Bine că măcar nu e nici un cîine. Am ajuns încetișor la orificul de scurgere, am înghițit - nu, apa e cu gaz. Scuișor, n-o putem bea.

Ei au de toate aici: și apă, și mîncare. N-ar trebui decît să batem la ușă și să cerem pomană în numele Domnului nostru Iisus Hristos: „Fraților! Oameni buni! Ajutați-ne! Suntem pușcăriași, am evadat din închisoare!” Ca în secolul al nouăsprezecelea: la marginea cărărilor din taiga oame-nii puneau oale cu cașă, haine, bănuți de aramă.

Tărăncile pîine mi-au dat,

Mahorcă - flăcăii din sat(3).

Pe dracu! S-au dus vremurile alea. Ne vor vinde. Fie din convingere, fie să nu dea ei de belea. Fiindcă pentru complicitate se pot pricopsi și ei cu un sfertuleț. În secolul trecut nu le-a dat prin minte să emită un arti-col politic pentru niște pîine și apă.

Și ne tîrîm mai departe. Ne tîrîm toată noaptea. Așteptăm Irtișul, adul-mecăm semnele rîului. Dar degeaba. Ne mînăm fără întrerupere pe noi înșine, fără cruțare. Spre dimineață dăm iar peste o claie de fîn. Și mai greu decît ieri ne cățărăm pe ea. Adormim. E bine și atît.

Ne trezim spre seară. Oare cît poate îndura un om? Avem cinci zile și cinci nopți de cînd am evadat. Nu departe de noi zărim o iurtă. Lîngă ea un fel de șopron. Ne furișăm încetișor într-acolo. O grămadă cu boabe de mei. Umplem servieta, încercăm să ronțăm, da nu putem să înghițim - atît de uscată ne este gura. Deodată, lîngă iurtă am zărit un samovar uriaș, de vreo două vedre. Ne-am tîrît înspre el. Am deschis robinetul - e gol blestematul! Când l-am înclinat, am obținut cîte două înghițituri.

Și am pornit din nou. Abia ne mai tîram picioarele. Ne poticneam și că-deam. Când stai întins parcă respiri mai ușor. Nu mai putem să ne ridi-căm de pe spate. Ca să ne ridicăm, trebuie mai întîi să ne întoarcem pe burtă. Pe urmă să ne ridicăm în patru labe. Pe urmă, clătinîndu-ne, în picioare. Și gîfîim din greu. Am slăbit atît de rău,

Încît burta parcă s-a lipit de șira spinării. Spre ziuă parcurgem fără oprire vreo două sute de metri, nu mai mult Și ne întindem.

Dimineața nici măcar n-am mai dat peste un stog de fîn. O groapă să-pată de un animal sălbatic. Am stat culcați în ea o zi întreagă, dar n-am putut închide ochii. În această zi s-a făcut frig, și pămîntul era rece. Ori poate sîngele nu ne mai încălzește? Încercăm să ronțaim macaroane.

Și deodată observ că spre noi se îndreaptă un lanț de soldați! Epoletii roșii? Ne înconjoară! Jdanok mă zgîlție: ți se pare, este o herghelie de cai.

Da, mi s-a năzărit. Iar ne întindem. Ziua parcă nu se mai sfîrșește. La un moment dat a apărut un șacal, venise la vizuina lui. I-am pus niște macaroane și ne-am dat la o parte, să-l ademenim, să-l prindem și să-l mîncăm. Dar nu s-a lăsat ispitit. A plecat.

Ceva mai încolo, într-o parte, începea o pantă. La poalele ei - terenuri saline de la un lac secăt, iar pe celălalt mal - o iurtă din care ieșea un fir de fum.

Trecuseră șase zile și șase nopți. Am ajuns la limită; mi s-au năzărit soldații cu epoletii roșii, limba nu se mai mișcă în gură, urinăm rar și cu sînge. Nu! În noaptea asta, orice ar fi, trebuie să facem rost de hrană și de apă, cu orice preț! Să mergem acolo, în iurtă. Dacă ne vor refuza — să luăm cu de-a sila. Mi-am adus aminte că bătrînul fugar Grigori Kudla avea un strigăt: mahmadera! (Ceea ce înseamnă: s-a terminat cu înduplecările, pune mîna și ia!) Așa m-am înțelea cu Kolia: am să strig „mahmadera!”

Prin întuneric ne-am furișat ușor spre iurtă. Există un puț! Dar n-are gă-leată. În apropiere se află un conovăț, de el era legat un cal înșeuat. Ne-am uitat prin crăpătura ușii. Înăuntru, la lumina unei gazornite - un kazah și o kazahă, copii. Batem la ușă. Am intrat. Zic: „Salam!”(4) Și to-tul se învîrte cu mine - de n-aș cădea. O masă rotundă joasă (și mai joasă decît în stilul nostru modern) pentru beșbarmak(5). De jurîmpre-jurul iurtei - lavițe așternute cu pîslă. Un cufăr mare ferecat în fier.

Kazahul mormăie ceva drept răspuns, se uită pe sub sprîncene. Nu e deloc bucuros. Pentru a-mi da importanță (dar trebuie să-mi păstrez și puterile), m-am așezat și am pus servieta pe masă. „Sunt șeful unei ex-pediții de prospecțiuni geologice, iar el este șoferul

meu. Mașina a ră-mas în stepă cu oamenii, cam la cinci-șapte kilometri de aici: curge radiatorul, s-a scurs toată apa. Noi n-am mâncat nimic de trei zile, sun-tem flămânzi. Aksakal(6), dă-ne ceva de băut și de mâncat. Și ce ne sfă-tuiești să facem?"

Kazahul ne scrutează cu ochii mijiți, dar nu ne pofteste să mâncăm și să bem. Întreabă: „Da' care-i nume la șef?"

Aveam totul pregătit, da capul îmi vîjîia, am uitat. Răspund: „Ivanov. (E stupid, firește.) Hai, aksakal, vinde-ne ceva alimente!" „Nu. Du-te la ve-cin." „Stă departe?" „Doi kilometri." Eu stau demn, dar Kolia nu s-a putut abține, a luat de pe masă o lipie și încearcă să mănânce, dar se vede că îi vine greu. Și deodată kazahul ia biciul — o coadă scurtă și curea lun-gă de piele împletită - și se repede să-l lovească pe Jdanok. Eu mă ridic: „Halal oameni! Asta-i ospitalitatea voastră?!" Iar kazahul, cu coada biciului, îl înghiontește pe Jdanok în spate, îl alungă din jurtă. Dau co-manda: „Mahmadera!" Scot cuțitul și îl îndrept spre kazah: „În colț! Culcat!" Kazahul s-a repezit după un polog. Eu după el: poate că are vreo armă acolo și acum o să tragă? Dar el se trîntise pe pat și striga: „la totul, n-o să zic nimic!" Cîine spurcat! Ce-mi trebuie mie „totul" tău? De ce nu mi-ai dat mai înainte puținul care ți l-am cerut?

Îi strig lui Kolia: „Perchezitie". Eu stau cu cuțitul în mînă lîngă ușa. Femeia kazahului țipa, copiii plîngeau. „Spune-i nevastei că nu ne vom atinge de nimeni. Noi vrem să mâncăm. Carne - bar? " „lok"(7). Și își desface mîinile a neputință. Dar Kolia scotocește prin iurtă și iată că scoate din cămară pastrama de berbec. „De ce ai mințit?!" Kolia scoate și un lighean, iar în lighean-baursaki - bucăți de aluat prăjite în grăsime. Acum îmi dau seama: pe masă, în piale(8), se afla cumîs! Am băut împreună cu Kolia. Cu fiecare înghițitură parcă se întorcea viața în noi! Grozavă băutură! Capul a început să mi se învîrtă, dar amețeala face să ne fie mai ușor, puterile sporesc. Kolia îi prinsese gustul, îmi întinde banii. Erau vreo douăzeci și opt de ruble. În ascunzătoarea lui sigur mai are și alții. Pastrama o vîrîm într-un săculeț, în altul punem baursaki, lipii, niște bomboane, niște pernuțe murdare. Kolia mai scoate și un castron cu fripturi de berbec. Cuțitul! - da, ăsta ne trebuie. Ne străduim să nu uităm nimic: linguri de lemn, sare. Săculețul îl duc eu. Mă întorc, iau găleata cu

apă. Iau o pătură, un frâu de rezervă, biciul. (Kazahul mîrîie, nu-i place: se vede că avea de gînd să pornească pe urmele noastre.)

„Uite ce e, îi zic kazahului, ia aminte: trebuie să fii mai bun cu oamenii care îți calcă pragul! Ți-am căzut în genunchi pentru o găleată de apă și zece bursaki. Noi nu facem rău oamenilor buni. Iată ultimele indicații: stai aici și nu te mișca! Să știi că nu suntem singuri.”

Îl las pe Kolia îlugă ușă, afară, și duc restul prăzii la cal. Ar trebui să ne grăbim, dar eu chibzuiesc liniștit. Am dus calul la puț și l-am adăpat. Că și pe el îl așteaptă treabă grea: să meargă toată noaptea supraîncărcat. Am mai băut și eu apă. A băut și Kolia. Tocmai atunci au apărut niște gîște. Kolia are o mare slăbiciune pentru păsări. Zice: „Hai să prindem gîștele! Le sucim capetele, ce spui?” „Fac multă larmă. Nu pierde tim-pul.” Am lăsat în jos scările de la șa, am strîns chinga. Dincolo de șa, Jdanok a pus pătura și, ajutîndu-se de ghizdul puțului, a urcat pe cal. A luat în brațe găleata cu apă. Am legat cele două săculețe și le-am trecut peste cal. Eu am urcat în șa. Apoi, călăuzindu-ne după stele, am pornit spre răsărit, ca să derutăm potera.

Calul este nemulțumit că l-au încălecat doi călăreți, și, pe deasupra, străini. Încearcă să se întoarcă acasă, își învîrtește capul. Dar l-am stă-pînit. A pornit la trap. Într-o parte se văd niște luminițe. Le ocolim. Kolia îmi cîntă la ureche:

Grozav e calare prin șesul nesfîrșit.

Să respiri aerul libertății.

Cal bun doar să aibă cow-boy-ul!(9)

„Eu, zice el, i-am văzut carnetul de identitate.” „De ce nu i l-ai luat? Așa ceva prinde bine întotdeauna. Chiar și numai dacă îl arăți de departe.”

Pe drum, fără să coborîm de pe cal, foarte des mîncam și beam apă. Altă dispoziție! Acum, că suntem călare, să străbatem o distanță cît mai mare!

Deodată am auzit strigăte de păsări. Un lac. Să-l ocolim - e prea mare distanță, e păcat să pierdem vremea. Kolia a coborît și a condus calul printr-un batardou mocirlos. Am trecut Dar am băgat de seamă că nu mai aveam pătura. Alunecase... Am lăsat o urmă...

Asta e foarte rău. De la kazah, în toate părțile, sunt numai drumuri, dar după pătura găsită, dacă acest punct se adaugă la iurta kazahului, vor ghici drumul nostru. Să ne întoarcem s-o căutăm? N-avem timp. Și oricum își vor da seama că mergem spre nord

Am făcut un popas. Țin calul de căpăstru. Mîncam și beam fără oprire. Apă ne mai rămăsese puțină, pe fundul găleții - ne și mirăm.

Direcția - nord. La trap, calul nu va rezista, dar la pas iute poate să facă vreo opt-zece kilometri pe oră. Dacă timp de șase nopți am făcut cam o sută cincizeci de kilometri - în noaptea asta vom mai face șaptezeci. Dacă n-am făcut zigzaguri - ar trebui să fim aproape de Irtîș.

Se luminează de ziuă. Nu avem unde să ne adăpostim. Am mai mers puțin. De-acum este periculos să mai mergem. Am zărit o văgăună adîncă. Am coborît cu cal cu tot, am mai mîncat și am mai băut. Deo-dată, foarte aproape, a răsunat păcănitul unei motociclete. E rău, în-seamnă că drumul este aproape. Trebuie să ne ascundem undeva mai bine. Am ieșit din văgăună, ne-am uitat de jur-împrejur. Nu foarte de-parte se zărea un aul(10) mort, părăsit. Ne-am îndreptat într-aco-lo.Descărcăm totul între trei pereți ai unei case năruite. Am împiedicat calul și i-am dat dramul să pască.

Dar în ziua asta nu ne-a furat deloc somnul: ne muncea gîndul că am lăsat urme - kazahul și pătura.

Seară. Șapte zile și șapte nopți. Calul păștea în depărtare. Ne-am dus după el, vrem să-l prindem - sare îndărăt și se smulge. Kolia l-a prins de coamă, calul a zvicnit și l-a trîntit. S-a despiedicat, acum nu-l mai poți prinde. Am alergat trei ceasuri după el, ne-a scos sufletul, l-am abătut înspre ruine, am făcut un laț din curele, dar degeaba! Ne muș-căm buzele de ciudă și părere de rău, dar a trebuit să renunțăm. Ne-a rămas frîul și biciul.

Am mîncat și am băut ultimele picături de apă. Am luat în spinare săcu-lețele cu merinde și găleata goală. Am pornit. Astăzi suntem în puteri.

Dimineața următoare ne-a surprins astfel, încît a trebuit să ne ascundem în niște tufișuri nu departe de un drum. N-am dormit nici în ziua asta.

Cînd s-au împlinit opt zile am pornit din nou. Am mers noi ce am mers și, deodată, simțim sub picioare pămînt moale: aici este

arătură. Mergem mai departe - faruri de mașini pe drum. Atenție!
Printre nori - lună nouă. Din nou un aul kazah mort, distrus*. Mai departe - luminițele unui sat, și dintr-acolo răzbate pînă la noi cîntecul

Deshămați, flăcăi, căluții!...

Săculețele le-am lăsat printre ruine, am luat găleata și servieta și am pornit spre sat. Cuțitele - în buzunar. Iată prima casă - guiță un purcel. De te-ai fi nimerit cu noi în stepă! În întîmpinarea noastră vine un flăcău pe bicicletă. „Ascultă, fecioraș, suntem cu o mașină, cărăm grîu, de un-de să luăm niște apă să turnăm în radiator?” Băiatul a coborît de pe bicicletă, ne-a condus și ne-a arătat. La marginea satului se afla un re-

*Sunt multe asemenea aule în Kazahstan. rămase așa din anii 1930-1933. Mai întîi a trecut peste ele Budionnii cu cavaleria lui (pînă astăzi în Kazahstan nici un colhoz nu poartă numele lui, nicăieri nu întîlnești portretele lui), pe urmă - foametea.

zervor, pesemne că vitele beau din el. Am umplut găleata și am plecat, n-am băut. Cînd ne-am despărțit de băiat, ne-am așezat și ne-am pus pe băut. O jumătate de găleată dintr-o dată! (astăzi ne era mai mult sete, fiindcă eram sătui).

Parcă se simte umezeală. Sub picioare - iarbă adevărată. Trebuie să fie un rîu! Trebuie să-l căutăm. Pornim să-l căutăm. Iarbă înaltă, tufișuri. O salcie! Salcia este întotdeauna lîngă un rîu. Trestii! Și apă!!... Pesemne un golf al Irtîșului. Hei, acum să ne bălăcim, să ne spălăm! Trestii de doi metri! Rațele zboară de sub picioarele noastre. Aici să tot trăiești! Aici n-ai cum să te prăpădești!

Și iată de-abia cînd, după opt zile, stomacul a descoperit pentru întîia oară că funcționează. După opt zile de inacțiune — ce chinuri groaz-nice! Așa sunt, probabil, și chinurile facerii...

Ne-am întors din nou în aulul părăsit. Am făcut focul între ziduri, am fiert pastrama de oaie. Ar trebui să folosim noaptea pentru deplasare, dar ne este foame, mereu, nu ne putem sătura. Am mîncat atît de mult, că de-abia ne mai mișcăm. Și, satisfăcuți, am pornit să căutăm Irtîșul. Ce n-am avut timp de opt zile, s-a întîmplat acum, la răscruce: o dispută. Eu zic la dreapta, Jdanok la stînga. Eu simt că trebuie, exact, la dreapta, dar el nu vrea să asculte. Iată ce primejdie îl mai paște pe fugar — discordia. Într-o evadare, în mod obligatoriu, cineva trebuie să aibă ulti-mul cuvînt. Altfel este

nenorocire. Ca să-mi impun punctul de vedere, am apucat-o la dreapta. Am mers vreo sută de metri, nu se aude nici un pas din urmă. Mă doare sufletul. Căci nu e bine să ne despărțim. M-am așezat lângă un stog de fîn, mă uit îndărăt... Vine Kolia! L-am îmbrățișat. Am pornit alături de parcă nu se întâmplase nimic.

Din ce în ce mai multe tufișuri, tot mai multă răcoare. Am ajuns pe malul povîrnit. Jos plescăie, susură, suflă umed spre noi Irtîșul... Bucuria se revarsă peste margini!

Găsim o claie de fîn și ne vîrîm în el. Hei, cîinilor, unde sunteți, pe unde ne căutați? Au-u-u! Și am adormit buștean.

Și... ne-am trezit la un foc de armă. Și lătrat de cîini la doi pași!...

Cum? Gata? Ăsta-i sfîrșitul libertății?...

Ne-am strins unul într-altul, ne ținem respirația. Pe lângă noi a trecut un om. Cu un cîne. Era un vînător... Am adormit și mai și, nu ne-am trezit toată ziua! Și astfel am petrecut cea de a noua zi.

O dată cu întunericul am pornit de-a lungul rîului. Lăsasem urme acum trei zile. În prezent cîinii ne caută numai pe lângă Irtîș. Ei își dau seama că noi ne tragem spre apă. Mergînd de-a lungul malului, e pe deplin po-sibil să cădem într-o ambuscadă. Și este incomod să mergi astfel: tre-buie să ocolești coturile, golfurile, stufărișurile. E nevoie de o barcă!

O luminiță. O căsuță pe mal. Plescăit de vîsle, pe urmă liniște. Ne-am ascuns și așteptăm îndelung. Luminița din căsuță s-a stins. Ne coborîm încetișor. Iată și barca. Și o pereche de vîsle. Grozav! (Stăpînul ar fi putut să le ia acasă.)

„Depart, pe mare - viața nu-i amară!” Stihia dragă! La început încetișor, fără plescăit. Cînd am ieșit în mijloc, am apăsat cu toată puterea pe vîsle.

Plutim pe Irtîș în jos. De după o cotitură ne vine în întîmpinare un vapor luminat. Cîte lumini! Toate ferestrele sunt luminate, pe tot vaporul răsu-nă muzică de dans. Pasagerii liberi și fericiți, fără să-și dea seama de fericirea lor și fără măcar să-și simtă libertatea, se plimbă pe punte, stau în restaurant. Și ce plăcut este în cabinele lor!...

Și coborîm astfel peste douăzeci de kilometri. Alimentele sunt pe terminate. Cît este încă noapte, ar fi înțelept să le completăm. Se aud niște cocoși, tragem la mal, și urcăm încetișor. O căsuță. Nu

este nici un cîine. Un staul. O vacă și un vițel. Găini. Lui Jdanok îi plac păsările, dar eu zic: să luăm vițelul, îl dezlegăm. Jdanok îl duce spre barcă, iar eu, în sensul cel mai adevărat, șterg urmele: altfel, pentru poteră nu va fi greu să-și dea seama că ne deplasăm pe rîu în jos.

Pîna la mal, vițelul a mers liniștit, dar n-a vrut să urce în barcă, se proptea pe picioarele dinainte. De-abia l-am suit și l-am culcat Jdanok s-a lăsat peste el, acoperindu-l cu trupul lui, eu am început să vîslesc - ne desprindem, pe urmă o să-l tăiem. Dar asta a fost o greșeală, să-l ducem viu. Vițelul s-a ridicat, l-a răsturnat pe Jdanok și a intrat în apă cu picioarele dinainte.

Tot echipajul pe punte! Jdanok ține de vițel, eu țin de Jdanok, și cu toții ne-am aplecat într-o parte, iar barca ia apă. Asta mai lipsea - să ne înecăm în Irtîș. Totuși am tras vițelul îndărăt! Dar barca se cufundase mult în apă, trebuie să scoatem apa. Însă mai întîi trebuie să tăiem vițelul. Iau cuțitul și vreau să-i tai tendoanele la grumaz, pe undeva pe aici se află locul acela. Dar nu găsesc locul ori cuțitul nu taie. Vițelul tremură, se zbate, se agită - mă agită și eu. Încerc să-i tai beregata - nici asta nu merge. Mugește, dă din picioare, acum sare din barcă sau ne răstoarnă în apă. El vrea să trăiască! Dar și noi vrem să trăim!!

Tai - și nu pot să-i vin de hac. Clatină barca încolo și încoace, bezmeticul, și acum o să se scufunde! Și pentru că este atît de rău și îndă-rătnic, mă cuprinde o ură cumplită, ca față de cel mai mare dușman al meu și, mînat de o furie oarbă, încep să împlînt cuțitul în el la întîmpla-re!* Sîngele țîșnește din el, ne stropește. Vițelul mugește, se zbate și dă din picioare disperat. Jdanok îl strînge de bot, barca se clatină, iar eu îl lovesc întruna cu cuțitul. Înainte îmi era milă și de un șoricel, și de o gîză!

În sfîrșit, a încremenit. Ne-am apucat să scoatem apa din barcă - cu ispolul, cu niște cutii, la patru mîini. Și să vîslim.

*Oare nu sunt la fel și prigonitorii noștri: nu-i destul că ne omoară, ne mai și urăsc?!

Curentul apei ne-a dus pe un braț al rîului. Înainte — o insulă. Trebuie să ne ascundem acolo, curînd se luminează de ziuă. Am tras barca în adîncul stufărișului. Am tîrît vițelul pe mal și toată avuția noastră, barca am acoperit-o cu trestii. N-a fost ușor să tîrîm vițelul

de picioare pe panta abruptă. Sus-iarbă pînă la brîu și pădure. Fantastic! De cîțiva ani trăim în pustiu. Am și uitat cum arată pădurea, iarba, rîul...

Se luminează. Mi se pare că vițelul are o figură supărată. Dar mulțumită lui, bietului animal, o să putem rezista pe insulă. Ascuțim cuțitul cu cremenea de la „Katiușa”. Înainte n-am avut niciodată prilejul să tai un animal, dar învăț. Am făcut o tăietură pe burtă, am jupuit pielea, am scos măruntaiele. În adîncul pădurii am făcut focul și am pus la fiert carne de vițel cu fulgi de ovăz. O găleată întreagă.

Un adevărat ospăț! Important e că suntem liniștiți. Și suntem liniștiți pentru că suntem pe insulă. Insula ne desparte de oamenii răi. Printre oameni se află și dintre cei buni, dar nu prea se nimeresc în calea fuga-rilor, numai dintre cei răi...

O zi însorită, călduroasă. Nu trebuie să ne chircim într-o vizuină de șa-cal. Iarba este deasă, succulentă. Cine o calcă zilnic în picioare nu-i cunoaște prețul, nu știe ce înseamnă să te cufunzi cu pieptul și cu fața în ea.

Hoinărim prin insulă. Este plină de tufe de măceș, și măceșele s-au copt. Nu ne mai saturăm mîncînd. Apoi mîncăm din nou supă. Și fier-bem iar carne de vițel. Fierbem cașă cu rinichi.

Ne simțim extraordinar, sufletul e ușor. Ne amintim drumul nostru greu și găsim destule lucruri de care să rîdem. Cum or fi așteptat scheciul nos-tru. Cum or fi înjurat, cum or fi dat socoteală la Direcție. Ne închipuim figurile lor. Rîdem în hohote!...

Pe un trunchi gros, răzuind coaja, am ars cu o sîrmă înroșită în foc: „Aici, în drum spre libertate, în octombrie 1950, au găsit adăpost niște oameni condamnați pe nedrept la ocnă pe viață”. Să rămînă o urmă. În pustietatea asta nu va fi de folos puterii, dar oamenii o vor citi cîndva.

Am hotărît să nu ne grăbim. Lucrul pentru care am evadat îl avem: libertatea. (Cînd vom ajunge la Omsk ori la Moscova, este puțin probabil că ea va mai fi deplină.) Aici încă mai sunt zile însorite, aer curat, verdeață, timp liber. Și carne îndeajuns. Doar pîine nu avem și tare mult ne lipsește.

Și astfel am trăit pe insulă aproape o săptămînă: din ziua a zecea, și am început-o pe cea de a șaisprezecea. În desișul pădurii am construit o colibă uscată. Noaptea este frig și în ea, e drept, dar mai

dormim și ziua. În toate zilele astea am avut parte de soare. Bem multă apă, în-cercăm, precum cămila, să facem rezerve. Stăm liniștiți și printre ramuri privim la viața de acolo, de pe mal. Acolo circulă mașini. Oamenii cosesc iarbă - a doua coasă. Pe noi nu ne deranjează nimeni.

Pe neașteptate, într-o zi, când moțăiam în iarbă, încălziți de ultimele raze de soare, auzim în insulă zgomot de topor. Ne ridicăm puțin și ve-dem că nu departe un om tăia cioturi de lemn și, încet-încet, se apropie de noi.

Într-o jumătate de lună îmi crescuse o barbă sălbatică, n-aveam cu ce ne rade, arătam a evadat tipic. Lui Jdanok nu-i crește nimic, e ca un puștan.

Astfel eu mă prefac adormit și pe el îl trimit să meargă degrabă, să cea-ră o țigară, să spună că noi suntem turiști din Omsk, să afle de unde este el. În caz de nevoie - eu sunt pregătit.

Kolia s-a dus, și au stat de vorbă. Și-au aprins câte o țigară. Era un kazah dintr-un colhoz vecin. Puțin după aceea: a luat-o pe mal, s-a suit în barcă și, fără să-și ia cioturile tăiate, a început să vîslească.

Ce înseamnă asta? Se grăbește să dea știre despre noi? (Sau poate, dimpotrivă, s-o fi speriat că îl denunțăm, fiindcă și pentru tăiat lemne din pădure poți fi condamnat. Așa-i viața acum: toată lumea se teme de toată lumea.) „Ce i-ai zis despre noi?” „Că suntem alpiniști.” Și de rîs și de plîns -Jdanok încurcă întotdeauna câte ceva. „Eu ți-am spus — turiști! De unde pînă unde alpiniști în stepă întinsă?”

Nu, nu mai putem rămîne aici! S-a isprăvit cu fericirea Am cărat totul în barcă și am pornit. Deși e încă ziuă, trebuie să pornim cît mai repede. Kolia s-a culcat pe fundul bărcii, nu poate fi văzut, și astfel, de departe, pare un singur om în barcă. Vîslesc, ținîndu-mă pe mijlocul lrtîșului.

Prima problemă - să cumpărăm pîine. A doua - cum o să ajungem în locuri locuite de oameni, va trebui să mă bărbieresc neapărat. La Omsk socotim să vindem un costum, să plecăm cu trenul, urcîndu-ne în el cu cîteva stații mai departe.

Către seară am ajuns la căsuța unui supraveghetor de geamanduri. Am urcat. Acolo era o femeie singură. S-a speriat, a început să se agite: „îl chem îndată pe soțul meu!” Și a plecat undeva. Eu după ea,

o urmă-resc. Deodată, Jdanok mă strigă îngrijorat: „Jora!(11) (Dracu să te ia, cu limba ta păcătoasă cu tot. Doar ne-am înțeles că eu sunt Viktor Alexan-drovici.) Mă întorc. Doi bărbați - unul dintre ei cu armă de vânătoare. „Cine sunteți?” „Turiști din Omsk. Vrem să cumpărăm alimente. (Și ca să risipim orice bănuială:) Da să intrăm în casă, de ce ne primiți atât de prost?” Și, într-adevăr, ei se destind: „Noi nu avem nimic. Poate la sov-hoz. Doi kilometri mai jos”.

Mergem la barcă și coborâm încă douăzeci de kilometri. Era o seară cu lună. Urcăm pe malul povîrnit. O căsuță. Nu arde nici o lumină. Batem la poartă. Iese un kazah. Și acesta este primul om care ne vinde o ju-mătate de pâine, un sfert de sac de cartofi. Cumpărăm și un ac cu ață (asta, probabil, a fost o imprudență), îl întrebăm și de un brici de bărbierit, dar el nu se rade, lui nu-i crește barba. Totuși era cel dintîi om bun. Noi prindem gust și îl întrebăm dacă n-are ceva pește. S-a ridicat soția, ne aduce doi pești și zice: „Beș denga” (12). Asta-i peste orice așteptări, ne dă peștele fără bani. Într-adevăr, niște oameni tare buni! Eu bag peștele în săculeț, el îl trage înapoi. „Beș denga, cinci ruble”, explică stăpînul. Ah, așa stau lucrurile! Nu, nu-l luăm, e scump.

Vîslim tot restul nopții. A doua zi, cea de a șaptesprezecea zi de la eva-dare, ascundem barca în tufișuri, iar noi dormim în fîn. La fel și în cea de a optsprezecea și de a nouăsprezecea zi, căznindu-ne să nu ne întîlnim cu oameni. Avem de toate: apă, foc, carne, cartofi, sare, gălea-tă. Pe malul drept, abrupt, sunt păduri de foioase, pe cel stîng - lunci și mult fîn. Ziua facem focul în tufișuri, fierbem ciorbă, dormim.

Curînd însă vom ajunge la Omsk și, inevitabil, vom ieși în lume. Prin urmare, am nevoie de un brici de bărbierit. Neputință totală: fără brici și fără foarfece nu poți născoci nimic care să te ajute să scapi de păr. Poate doar să-l smulgi fir cu fir.

Într-o noapte cu lună am zărit o movilă înaltă pe malul Irtîșului. Ne-am zis: să fie oare vreun turn de pază de pe vremea lui Ermak(13)? Ne-am urcat să vedem. Și la lumina lunii am văzut un misterios oraș mort, cu case de chirpici. Probabil tot de la începutul anilor treizeci... Ce arde - au ars, casele de chirpici le-au darîmat, pe oameni i-au legat de cozile cailor. Aici, turiștii n-au ce căuta...

În aceste două săptămîni n-a plouat niciodată. Noaptea, însă, deveniseră foarte friguroase. Pentru viteză vîsleam mai mult eu, iar Jdanok şedea la cîrmă şi îngheţa. Şi iată că în cea de a douăzecea noapte a început să mă roage să facem focul şi să se încălzească bînd apă fiartă. L-am pus să vîslească, dar el tremura scuturat de friguri şi mă ruga mereu să fac focul.

Tovarăşul de evadare nu putea să-i refuze acest foc - Kolia trebuia să înţeleagă şi să renunţe el. Dar Jdanok aşa era el, nu putea să lupte cu dorinţa lui: ca atunci cînd a luat lipia de pe masă; s-au cum l-au ispitit gîştele şi găinile...

Tremura şi cerea foc. Însă de-a lungul Irtîşului, pretutindeni, probabil că ne aşteptau cu atenţia încordată. Este uimitor că pînă acum nu ne-am încrucişat cu soldaţii din escortă. Că în nopţile cu lună, în mijlocul Irtî-şului, nu ne-au observat şi nu ne-au oprit.

La un moment dat am observat pe malul cel înalt o luminiţă. Kolia, în loc de foc, a început să mă roage să intrăm şi să ne încălzim. Era şi mai primejdios. Nu puteam fi de acord. Să înduri atîta, să parcurgi atîta drum — şi pentru ce? Dar nu puteam să-l refuz, poate s-a îmbolnăvit. Iar el nu renunţa de bună-voie.

La lumina unei gazomiţe dormeau un kazah şi o kazahă. Au sărit în sus speriaţi. Eu le explic: „Vedeţi, acest om s-a îmbolnăvit, lăsaţi-ne să ne încălzim. Noi suntem în delegaţie, de la Zagotzerno(14). Am trecut cu barca din partea cealaltă.” Zice kazahul: „Culcaţi-vă.” Kolia s-a culcat pe o pătură de pîslă, m-am așezat şi eu, cum se zice, de ochii lumii. Era primul nostru acoperiş de la începutul evadării, dar nu aveam linişte din pricina lui. Nu numai că nu puteam să dorm, dar nici să mă întind nu puteam. Aveam senzaţia că ne-am trădat singuri, că ne-am vîrît singuri într-o capcană.

Bătrînul a ieşit doar în cămaşă şi izmene (altfel m-aş fi dus după el) şi nu s-a întors multă vreme. De după polog se aud şoapte în kazahă. Ăştia sunt cei tineri, întreb: „Cine sunteţi? Supraveghetori la geman-duri?” „Nu, noi suntem din sovhozul zootehnic Abai(15), primul pe Republică.” Ah, ce locşor ne-am ales, mai rău nici că se poate! Unde-i sovhoz - acolo-s autorităţile şi miliţia. Ba încă şi primul pe Republică! Înseamnă că se străduiesc...

Îi strîng mîna lui Kolia: „Mă duc la barcă, vino după mine. Cu servieta.” Iar cu glas tare: „Degeaba am lăsat merindele pe mal”. Ies

în tindă, împing ușa care dă afară, dar este încuiată. Da, e clar. Mă întorc, îl zgâlțîi pe Kolia ca să-l fac atent și mă duc iar la ușă. Ușa a fost făcută de niște tîmplari proști. Jos o scîndură e mai scurtă, pe acolo vîr mîna și mă întind zdravăn... aha, e proptită cu un par pe dinafară, îl dobor.

Ies. Fuga spre mal. Barca e la locul ei. În lumina lunii pline stau și aștept Dar Kolia nu se vede. Ah, ce năpastă! Înseamnă că n-are putere să se scoale. Se mai încălzește vreo cîteva clipe. Ori l-au prins. Trebuie să mă duc să-l ajut

Urc din nou povîrnișul. Din casă, spre mine, vin patru, printre ei - Jdanok. Foarte aproape unul de altul (sau îl țin?). Strigă: „Jora! (Din nou „Jora!”) Vino încoace! Ne cer actele!” Dar servieta n-o are în mînă, cum îi poruncisem.

Mă apropii. Cel nou, cu accent kazah, zice: „Actele dumneavoastră!” Mă țin cît se poate de calm: „Dar dumneata cine ești?” „Eu sunt coman-dantul.” „Foarte bine, zic eu încurajator, să mergem. Actele pot fi oricînd verificate. Acolo în casă, e și lumină mai multă.” Am intrat în casă.

Ridic încet servieta de jos, mă apropii de gazomiță și chibzuiesc cum să mă apropii mai bine și să sar, iar în vremea asta vorbesc întruna: „Actele, mă rog, întotdeauna... Actele trebuie verificate acolo unde este nevoie. Vigilența nu strică. La noi, la Zagotzerno, a fost un caz...” Apu-casem încuietoarea ca să deschid servieta. Toți se strînseseră în jurul meu. Și-i fac comandantului un vînt cu umărul spre stînga, el cade peste bătrîn și amîndoi se prăvălesc la pămînt. Celui tînăr - o directă de dreapta în falcă. Țipete, strigăte! Eu: „Mahmadera!” și cu servieta în mînă sar pe o ușă, pe a doua. Din tindă, Kolia mă strigă: „Jora! Mă țin, nu mă lasă!” Se apucase de tocul ușii, iar ei îl trăgeau înăuntru. L-au apucat de mînă, dar nu-l pot trage. Atunci m-am proptit cu piciorul în toc, și l-am smucit cu atîta putere, încît Kolia a zburat peste mine, iar eu am căzut. Numaidecît peste mine s-au prăvălit doi. Nu înțeleg cum am ieșit de sub ei. Prețioasa noastră servietă a rămas acolo. Am fugit direct spre povîrniș, în salturi! Din spate aud în rusă: „Cu toporul! Cu toporul!” Probabil ca să mă sperie, altfel ar fi zis în kazahă. Simt că sunt gata să mă apuce cu mîinile. Mă poticnesc, gata-gata să cad! Kolia ajunsese la barcă Strig: „împinge barca. Sări în ea!” El o împinge, iar

eu intru pînă la genunchi în apă, apoi sar în barcă. Kazahii nu îndrăznesc să intre în apă, aleargă pe mal: „Gîr, gîr, gîr!” Le strig: „Hei? Ne-ați prins, tică-loșilor?”

Bine că n-au avut nici o armă. Am împins barca pe firul apei. Ei urlă și aleargă pe mal, însă un mic golfuleț le stăvilește drumul. Mi-am scos cele două perechi de pantaloni, cei marinărești și cei de costum, îi storc, și-mi clănțane dinții în gură. „Ce zici, Kolia, ne-am încălzit?” Tace...

E limpede că trebuie acum să ne luăm adio de la Irtîș. În zori trebuie să ieșim la mal și să ajungem la Omsk cu vreo mașină de ocazie. Nu mai avem mult. În servietă rămăsese „katiușa” și sarea. Unde să găsim un brici de ras, nu mai vorbesc unde să ne uscăm? Iată, lîngă mal, o bar-că, o căsuță. E clar, un supraveghetor de geamanduri. Coborîm pe mal, batem la ușă. Nu se aprinde nici o lumină. O voce groasă de bărbat: „Cine-i acolo?” „Lăsați-ne să ne încălzim! Era să ne înecăm, ni s-a răsturnat barca.” După multă zăbavă, în sfîrșit ușa se deschide. În tin-dă, în semiîntuneric, într-o parte a ușii - un bătrîn voinic, rus, cu mîinile amîndouă ridicate toporul asupra noastră. Dacă-l lovește pe cel dintîi - nu-l mai oprești! „Nu vă fie teamă, caut eu să-l înduplec. Noi suntem din Omsk. Am fost în delegație în sovhozul Abai. Am vrut să ajungem cu barca în raionul vecin, dar mai sus de dumneata sunt niște praguri și niște plase, noi am făcut o mișcare greșită și - ne-am răsturnat.” Se uită la noi încă bănuitor, fără să lase toporul. Unde l-am mai văzut, în ce tablou? Un bătrîn din povești - coamă căruntă, capul cărunt. În sfîrșit, dă glas: „Care va să zică, vă duceți la Jelezianka?” Ce bine, am aflat și unde suntem. „Sigur, la Jelezianka. Însă ce-i mai rău - ne-a căzut servieta în apă și aveam în ea o sută cincizeci de ruble. Am cumpărat niște carne de la sovhoz, acum nu ne mai arde de carne. Poate vrei s-o cumperi dumneata?” Jdanok s-a dus după carne. Bătrînul m-a lăsat să intru în odaia lui. Acolo ardea o lampă de gaz, pe perete - o pușcă de vînătoare. „Acum o să vă verificăm actele.” Mă străduiesc să vorbesc cît mai firesc, convingător: „Actele le avem totdeauna cu noi, bine că le ținem în buzunarul de la piept și nu s-au udat. Eu sunt Stoliarov Viktor Alexandrovici, împuternicitul direcției regionale zootehnice.” Acum trebuie să iau cît mai repede inițiativa. „Dar dumneata cine ești?” „Su-praveghetorul geamandurilor.” „Și numele

dumitale?" Tocmai atunci a intrat Kolia și bătrînul n-a mai adus vorba de acte. A zis că n-are bani pentru carne, dar poate să ne ofere un ceai.

Am rămas la el cam un ceas. Ne-a încălzit ceai la flacăra de așchii, ne-a dat pîine și chiar ne-a tăiat cîteva felii de slănină. Am vorbit despre șenalul Irtîșului, de prețul care l-am dat pe barcă, unde putem s-o vin-dem. Vorbea mai mult el. Se uita la noi cu o privire inteligentă de bătrîn, și mi s-a părut că înțelege totul acest om adevărat. La un moment dat chiar am vrut să mă destăinui. Dar asta nu ne-ar fi ajutat cu nimic: brici nu avea, era evident, părul lui crescuse cum crește totul în pădure. Și pentru el era mai bine să nu știe, altfel - articolul „ai știut și n-ai spus”.

I-am lăsat din carnea noastră de vițel, și el ne-a dat chibrituri, a venit să ne conducă și ne-a explicat pe ce parte trebuie să vîslim. Ne-am des-prins de mal, am început să vîslesc repede, să ne depărtăm cît mai mult în această ultimă noapte. Ne-au prins pe malul drept, acum ne țineam mai mult pe lîngă cel stîng. Luna trecuse de malul nostru, dar cerul era senin, și observam cum de-a lungul malului drept, povîrnit și acoperit cu păduri, tot pe firul apei coboară o barcă, doar că noi suntem mai iuți.

Nu cumva o fi o grupă operativă?... Înaintăm paralel. Am hotărît să fiu obraznic, am apăsat pe vîsle și m-am apropiat. „Hei, consătene! Încotro?” „La Omsk”. „De unde?” „Din Pavlodar.” „Ce cauți așa departe?” „Mă mut acolo, definitiv”.

Pentru un oper, graiul lui, rostind peste tot numai „o”, părea cam simplu, răspunde cu plăcere și, evident, este chiar bucuros de întîlnire. Nevastă-sa doarme în barcă, iar el, cu vîslele, face noaptea mai scurtă. Scormonesc cu privirea: asta nu-i barcă, ci adevărată haraba, plină cu calabalîc, peste tot numai boccele.

Chibzuiesc cu repeziciune, în ultima noapte, în ultimele ore pe rîu - o astfel de întîlnire! Dacă se mută definitiv, înseamnă că au și mîncare, și bani, și acte de identitate, și haine, și chiar brici de bărbierit. (Nimeni, nicăieri, n-o să observe dispariția lor. El este unul, noi suntem doi, ne-vasta n-o punem la socoteală. Eu voi călători cu carnetul lui de identi-tate, Kolia se va travesti și se va da drept femeie: mic, spîn la față, îi vom confecționa o figură. Și vom găsi,

desigur, un geamantan - pentru înfățișarea noastră de călători. Și orice șofer, chiar în dimineața asta ne duce pînă la Omsk.

Cînd nu s-a jefuit pe rîurile rusești? Cînd soarta ți-e potrivnică, oare ce poți să faci? După ce lăsasem urme pe rîu - asta era unica șansă și ulti-ma. Îmi pare rău să iau lucrurile creștinului, dar de noi cui i-a părut rău? Sau cui o să-i pară rău?

Toate astea ne trec fulgerător prin minte, și mie, și lui Jdanok. Și doar îl întreb încet: „îhî-m-m?” Și el încet de tot: „Mahmadera”.

Mă apropii tot mai mult și acum împing barca lor spre malul drept, spre pădurea întunecată, mă grăbesc să nu ajungem la cotul rîului. Acolo poate că pădurea ia sfîrșit îmi compun o voce de comandant și ordon:

— Atenție! Suntem grupa operativă a ministerului de interne. Trageți barca la mal. Controlul actelor!

Vîslașul a azvîrlit vîslele: ori se speriasse, ori poate era chiar bucuros - nu sunt bandiți, ci o grupă operativă.

— Pofțiți, rostește el în felu-i specific, puteți să le controlați și aici, pe apă.

— Am spus la mal - la mal să fie! Și repede.

Am ajuns. Suntem aproape bord lîngă bord. Noi am sărit, el se strecoară cu greutate printre boccele, șchioapătă. Nevasta s-a trezit: „Mai este mult?” Flăcăul îmi întinde carnetul de identitate. „Și livretul militar?” „Eu sunt invalid, am fost rănit, m-au reformat. Uite adeverința...” Bag de seamă că la prora bărcii lor lucește ceva - un topor, îi fac semn lui Kolia - se confiscă. Kolia s-a repezit, prea brusc, și a luat toporul. Femeia a început să bocească, simțea ceva. Eu, sever: „Ce-nseamnă asta. Gata cu plînsul. Noi căutăm niște fugari. Criminali. Și toporul este socotit ar-mă,” S-a mai liniștit. - îi ordon lui Kolia:

— Locotenent! Du-te la postul de observație. Acolo trebuie să fie căpitanul Vorobiov.

(Și gradul, și numele mi-au venit în minte de la sine, și iată de ce: amicul nostru, căpitanul Vorobiov, și el fugar, a rămas să zacă în BUR-ul din Ekibastiiz.)

Kolia a înțeles: să vadă sus dacă nu e cineva, dacă putem să acționăm. Și a urcat coasta, în vremea asta eu pun întrebări și cercetez cu privirea. Invalidul îmi luminează servil cu chibriurile lui.

Citesc carnetele de identitate și certificatele. Se potrivește și vîrsta - invalidul n-are încă patruzeci. A lucrat ca geamandurist. Acum au vîndut casa, vaca. (Fireș-te, are toți banii cu el.) Se duc să-și caute norocul. Nu le ajungea o zi, au plecat noaptea.

Este o ocazie excepțională, o ocazie rară, tocmai pentru că nimeni, nicăieri, n-o să bage de seamă dispariția lor. Dar ce vrem noi? Avem nevoie de viețile lor? Nu, eu n-am ucis oameni și nici nu vreau să ucid. Pe anchetator sau pe oper, cînd mă schingiuiesc, da, însă n-am să pot ridica mîna asupra unor oameni nevinovați. Să le luăm banii? Doar foarte puțini. Cum puțini?

Păi, pentru două bilete pînă la Moscova. Și pentru mîncare. Și poate cîte ceva din boarfe. Asta n-o să-i ruineze. Și dacă nu le vom lua actele, nici barca și ne vom înțelege să nu ne denunțe? E greu de crezut? Și noi cum o să ne descurcăm fără acte?

Dar dacă o să luăm actele, nu le rămîne altceva de făcut decît să ne denunțe. Iar ca să nu ne denunțe, trebuie să-i legăm aici. Să-i legăm astfel, încît să avem o rezervă de două-trei zile.

Dar asta ar însemna pur și simplu să...?

S-a întors Kolia, mi-a făcut semn că sus totul este în ordine. Așteaptă de la mine „mahmadera!” Ce-i de făcut?

Ekibastuzul robilor, Ekibastuzul ocnașilor îmi răsare dinaintea ochilor. Și să ne întoarcem acolo?... Oare să nu avem dreptul?...

Și deodată — deodată ceva foarte ușor mi-a atins picioarele. M-am uitat: ceva mic, alb. M-am aplecat, și ce văd? Un motănel alb. A sărit din barcă, cu coada ridicată, toarce și se freacă de picioarele mele.

El nu-mi știe gîndurile.

Și din pricina atingerii acestui pisoiaș, am simțit că voința mea s-a frînt. Încordată de douăzeci de zile, începînd cu tîrîtul pe sub sîrma ghimpa-tă, acum parcă a plesnit. Am simțit că, orice mi-ar zice Kolia acum, eu n-aș putea să le iau - nu viața, dar nici banii lor cîștigați cu sudoarea frunții.

Păstrîndu-mi tonul sever:

— Așteptați aici, o să ne duminim îndată. Urcăm coasta malului, țin în mînă actele lor. Îi spun lui Kolia ce gîndesc. El tace. Nu este de acord, dar tace.

Uite-așa sunt toate rînduite: ei pot să ne ia la toți libertatea, și n-au muștrări de conștiință. Dacă vrem să ne luăm îndărăt libertatea

noastră naturală, pentru asta ei ne cer viața, a noastră și a tuturor celor pe care îi întâlnim în cale.

Ei își permit totul, noi - nu. Iată de ce ei sunt mai puternici decât noi. Fă-ră să convenim ceva, coborîm. Lîngă barcă este doar șchiopul. „Unde îți este nevasta?” „S-a speriat și a fugit în pădure.”

— Luați-vă actele. Puteți să vă continuați drumul. Mulțumește. Strigă spre pădure:

— Ma-aria! Vino îndărăt! Sunt oameni buni. Hai să plecăm.

Ne desprindem de mal. Vîslesc din toate puterile. Șontorogul își aduce aminte și îmi strigă din urmă:

— Tovarășe șef! Știți, ieri am văzut doi - bandiți în toată regula! Dacă știam, îi rețineam pe ticăloși!

— Ți-a fost milă, nu? întreabă Kolia. Nu zic nimic.

Din noaptea asta - de cînd am intrat să ne încălzim, ori de la întâlnirea cu motănelul alb, evadarea noastră a început să meargă prost. Nu știu ce, dar parcă pierduserăm ceva: siguranța? Îndemînarea? Capacitatea de a chibzui? Unitatea opiniilor? Acum, cînd eram atît de aproape de Omsk, am început să facem greșeli și să nu ne mai înțelegem. Astfel de fugari nu ajung prea departe.

Spre dimineață am abandonat barca. Ziua am dormit într-un stog, dar destul de agitați. S-a întunecat. Mi se făcuse foame. Ar trebui să fier-bem niște came, dar găleata am pierdut-o în timpul retragerii. Am hotărît s-o frigem. Am găsit un scaun de tractor - el va fi tigaia. Cartofii o să-i coacem.

Alături se afla o colibă înaltă de fîn - o făcuseră cosașii. În acea eclipsă a minții în care intrasem astăzi, nu știu de ce am socotit că e mai bine să fac focul înlăuntrul colibei: n-o să fie văzut de nicăieri. Kolia nu vrea nici un fel de cină: „Să mergem mai departe!” A apărut disensiunea, nimic nu merge.

Am făcut totuși focul în colibă, însă am pus prea multe vreascuri. A luat foc toată coliba, abia am izbutit să ies afară. Focul s-a întins la stog, cel în care ne petrecusem toată ziua. Mi s-a făcut dintr-o dată milă de acest fîn înmiresmat, care fusese atît de bun cu noi. Am început să-l împrăști, să mă rostogolesc pe pămînt, încercînd să sting focul, să nu se întindă mai departe. Kolia stă deoparte, e supărat, nu mă ajută.

Ce urmă am lăsat! Ce văpaie! Vizibilă de la mai mulți kilometri. Asta se mai cheamă și diversiune. Pentru evadare or să ne dea același sfer-tuleț, pe care îl mai avem. Dar pentru „diversiune” cu fînul colhozului, la dorință îți pot da și pedeapsa capitală.

Mai grav este că fiecare greșeală creează posibilitatea apariției unor greșeli noi, îți pierzi siguranța, capacitatea de a aprecia situația.

Coliba a ars, dar cartofii s-au copt. Cenușă în loc de sare. Am mâncat.

Am pornit la drum de noapte. Am ocolit un sat mare. Am găsit o lopată. Am luat-o pentru orice eventualitate. Ne-am dat mai aproape de Irtîș. Și am nimerit într-un golf. Să ocolim din nou? E păcat Am căutat și am găsit o barcă fără vîsle. Nu-i nimic, lopata în locul vîslelor. Am traversat golfulețul. Aici mi-am legat lopata cu cureaua în spate, cu coada în sus, să pară ca un pat de armă. În întuneric păream vînători.

Curînd ne-am întîlnit cu niște oameni. Am sărit într-o parte. Unul zice: „Petro!” „Ai greșit, nu sunt Petro!”

Am mers toată noaptea. Din nou am dormit într-un stog. Ne-a trezit sire-na unui vapor. Am scos capul — nu prea departe era un debarcader. Aici se cărau harbuji cu camioanele. Omskul este aproape, este aproa-pe. E timpul să mă bărbieresc și să facem rost de bani. Kolia mă sîcîie întruna: „Suntem pierduți. De ce trebuia să mai evadăm dacă știai că o să-ți fie milă? Era în joc soarta noastră, și ție ți-a fost milă. Acum sun-tem pierduți.”

Are dreptate. Acum totul pare extrem de absurd: n-avem brici, n-avem bani, și totul a fost în mîinile noastre, dar nu am luat nimic. Trebuia să tînjești atîția ani după evadare, să pui în joc atîta șiretenie, să te tîrăști pe sub sîrma ghimpată și să aștepti rafala în spinare, să nu bei șase zi-le apă, să traversezi deșertul în două săptămîni - și să nu iei ceea ce ai în mînă! Cum să intru în Omsk nebărbierit? Cu ce o să plecăm din Omsk mai departe?...

O zi întreagă stăm întinși într-un stog de fîn. Firește, nu putem să dor-mim. Pe la cinci seara Jdanok zice: „Hai să mergem acum să ne orien-tăm pe lumină”. Eu: „Pentru nimic în lume!” El: „Curînd o se se împli-nească o lună!

Îți păzești pielea exagerat de mult! O să ies și mă duc singur.” Îl ame-ninț: „la seama, cuțitul e făcut și pentru tine!” Însă, firește, n-o

să împlînt cuțitul în el.

S-a potolit. Stă culcat. Brusc se rostogolește din stog și pleacă. Ce să fac? Să ne despărțim așa? Am sărit și eu, am pornit după el. Mergem la lumina zilei, pe un drum de-a lungul Irtîșului. Ne-am așezat lîngă un stog și chibzuim: dacă ne întîlnim acum cu cineva, va trebui să nu-i dăm drumul pînă nu se face întuneric, ca să nu ne denunțe. Kolia a ieșit im-prudent - o fi liber drumul? - și numaidecît l-a văzut un flăcău. A trebuit să-l cheme: „Apropie-te, prietene, să aprindem o țigară de necaz!” „Da ce necaz ați pățit?” „Păi, uite, am plecat cu cumnatul meu în concediu cu barca. Eu sunt din Omsk, iar el din Pavlodar, este lăcătuș la șantierul de reparații navale. Într-o noapte, barca s-a desfăcut și dusă a fost, am rămas doar cu ce am avut pe mal. Da tu ce ești?” „Eu sunt geaman-durist.” „N-ai zărit pe nicăieri barca noastră? Poate prin stufăriș?” „Nu.” „Și unde-i postul tău?” „Uite colo”, zice, arătînd spre o căsuță. „Păi, hai să mergem la tine, fierbem niște carne, ne bărbierim.”

Mergem. Căsuța pe care o văzusem era a unui alt geamandurist, vecin, a geamanduristului nostru - la vreo trei sute de metri mai departe. Dar nu e singur. De-abia am intrat în casă, și vecinul vine la noi pe bicicletă, cu armă de vînătoare. Se holbează la barba mea, mă întreabă despre viața la Omsk. Pe mine, un ocnaș, să mă întrebi de viața din libertate! Bălmăjesc ceva la nimereală, în general că stăm prost cu locuințele, cu alimentele, cu produsele industriale de asemenea, aici sigur nu dai greș. El se strîmbă, obiectează, se pare că este cadru de partid. Kolia fierbe supă, trebuie să mîncăm bine și să facem și rezerve, poate nu mai avem prilejul pînă la Omsk.

Chinuitoare trece timpul pînă se lasă întunericul. Nu trebuie să-i lăsăm să plece nici pe unul, nici pe celălalt. Și dacă va veni și al treilea? Iată însă că amîndoi se pregătesc să plece să aprindă luminile la geamanduri. Ne oferim să-i ajutăm. Membrul de partid refuză: „Eu n-am decît două lumini de aprins și trebuie să mă duc în sat, să duc niște vreascuri acasă. Dar mai trec eu pe aici.” Îi fac semn lui Kolia să nu-l scape din ochi pe membrul de partid. Dacă observă ceva - în tufiș. Îi arăt locul de întîlnire. Eu mă duc cu al nostru. Din barcă cercetez împrejurimile, în-treb cîți kilometri sunt de colo pînă dincolo. Ne întoarcem în același timp cu vecinul. Asta mă liniștește: n-a avut încă timp să ne denunțe. Curînd, într-adevăr, revine cu căruciorul lui

cu vreascuri. Da nu pleacă mai de-parte, s-a așezat să guste din supa lui Kolia. Nu pleacă. Ce-i de făcut? Să-i imobilizăm pe amîndoi? Unul în beci, celălalt în propriul pat?... Amîndoi au acte, celălalt are bicicletă și armă? Asta-i viața de evadat: nu-ți este de ajuns simpla ospitalitate, trebuie să mai iei și cu forța...

Deodată — zgomot de furcheți. Mă uit pe fereastră - într-o barcă trei. Asta înseamnă cinci la doi. Stăpînul nostru iese, dar se întoarce numai-decît după bidoane. Zice: „Șeful a adus gazul. Ciudat că a venit chiar el, că astăzi e duminică."

Duminică! Uitaserăm să ținem socoteala zilelor săptămînii, noi le distin-geam altfel. Păi noi am fugit într-o duminică seara. Care va să zică, trei săptămîni de la evadare! Ce-o fi acolo, în lagăr? Potera este disperată că n-a pus mîna pe noi. În trei săptămîni, dacă o ștergeam cu mașina, am fi putut de mult să ne aranjăm undeva prin Karelia, prin Bielorusia, să avem acte de identitate, să muncim. Cu puțin noroc, poate și mai la vest... Și nu e păcat să te predai acum, după trei săptămîni?!

„Ce zici, Kolia, după ce ne-am făcut plinul, n-ar fi cazul să ne și ușurăm gospodărește?" leșim în tufișuri și urmărim: gazda noastră ia gazul de la barca sosită, membrul de partid s-a apropiat și el. Vorbesc ceva, dar noi nu auzim.

Au plecat. Pe Kolia, îl trimit rapid în casă, să nu-i lase pe geamanduriști să vorbească singuri despre noi. Eu mă duc încet la barca gazdei. Ca să nu fac zgomot cu lanțul, mă căznesc și scot țărșul cu totul. Soco-tesc timpul: dacă șeful geamauduriștilor s-a dus să raporteze despre noi, are șapte kilometri pînă în sat, deci - patruzeci de minute. Dacă epoleții roșii sunt în sat, pînă se adună, cu mașina, fac încă vreo cinci-sprezece minute.

Mă duc în casă. Vecinul tot nu pleacă, face conversație. Foarte ciudat, înseamnă că va trebui să-i luăm pe amîndoi deodată. „Ce zici, Kolia, mergem să ne spălăm înainte de culcare?" (trebuie să ne înțelegem.) Numai ce am ieșit, și în liniștea serii auzim tropăit de cizme. Ne aple-căm și la lumina cerului senin (luna încă nu răsărise) vedem cum pe lîn-gă tufișuri aleargă oameni unul după altul, înconjoară căsuța.

Îi șoptesc lui Kolia: „La barcă!" Fug spre rîu, pe pantă alunec, cad și, iată, am ajuns la barcă. Viața se numără în secunde, dar Kolia nu

apare! Unde-o fi dispărut? Nu pot să-l părăsesc.

În sfârșit, de-a lungul malului, cineva fuge prin întuneric direct spre mine. „Kolia, tu ești?” O flacăără! Un foc de armă drept în față! Cu o săritură de cascador (cu mâinile înainte) sar în barcă. Dar pe coastă - rafale de automat. Strigă: „L-am terminat pe unul”. Se apleacă: „Este rănit?” Gem. Mă scot din barcă, mă duc undeva. Șchiopătez (dacă sunt schilo-dit, mă vor bate mai puțin). În beznă, pe neobservate, arunc în iarbă două cuțite.

Sus, epoleții roșii mă întreabă numele. „Stoliarov.” (Poate, cine știe, mă descurc cumva. Nu-mi vine deloc să spun numele meu, asta înseamnă sfârșitul libertății.) Mă lovesc peste față: „Numele!” „Stoliarov.” Mă tîrăsc într-o izbă, mă dezbracă pînă la brîu, îmi leagă mâinile la spate cu sîr-mă, sîrma îmi intră în piele, îmi proptesc baionetele în pîntece. De sub una fîșnește o șuviță de sînge. Milițianul, locotenentul-major Sabotajnikov, care m-a prins, îmi vîră pistolul în față cu siguranța trasă. „Numele!” Este inutil să mă mai împotrivesc. Îi spun. „Unde-i al doilea?” își agită revolverul, baionetele se înfig și mai adînc: „Unde-i al doilea?” Mă bucur pentru Kolia și afirm: „Am fost împreună, probabil a fost ucis.”

A venit operul cu găitane albastre, un kazah. M-a împins așa legat pe pat și pe jumătate așezat a început să mă lovească ritmic peste față: cu dreapta, cu stînga, cu dreapta cu stînga, de parcă ar înota. La fiecare lovitură, capul mi se lovește de perete. „Unde-i arma?” „Care armă?” „Ați avut o armă, ați fost văzuți într-o noapte.” Ăsta a fost acel vînător de noapte - și el ne-a vîndut... „A fost o lopată, n-a fost nici o armă!” Nu crede și lovește. Brusc m-am simțit mai bine: leșinasem. Cînd mi-am re-venit: „la seama, dacă unul de-ai noștri o să fie rănit, tu o să fii curățat pe loc!”

(Parcă simțiseră - Kolia a avut într-adevăr o armă! Asta s-a lămurit mai tîrziu - cînd i-am zis lui Kolia „La barcă!” el a fugit în direcție opusă, în tufișuri. Mi-a explicat că n-a înțeles... Dar nu, toată ziua tînjise să se despartă, iată dar că s-a despărțit. Nu uitase nici bicicleta. Auzind îm-pușcăturile, s-a depărtat cît mai mult de rîu și s-a tîrît îndărăt, acolo de unde veniserăm aici. Se întunecase de-a binelea, și cîtă vreme toată haita tăbărise pe mine, el s-a ridicat în picioare și a fugit. Fugea și plîn-gea: credea că m-au ucis. Așa a ajuns la cea de a doua căsuță, a ve-cinului. A spart fereastra cu

picioarul și a început să caute arma. Pipăind, a găsit-o atârnată de perete, de asemenea - un săculeț cu cartușe. A încărcat. Gîndul lui, zice, era următorul: „Să mă răzbun? Să trag în ei pentru Jora?” S-a răzgîndit însă. A găsit bicicleta și toporul. Dinăuntru a spart cu toporul ușa, a pus niște sare în săculeț (i s-a părut lucrul cel mai important sau n-a avut vreme să chibzuiască) - și a plecat mai întîi pe un drum vicinal, apoi prin sat, chiar pe lîngă soldați. Lor nici nu le-a trecut prin minte că poate fi el.)

Pe mine, legat, m-au pus într-o căruță. Doi soldați s-au așezat peste mine și m-au dus așa la sovhoz, vreo doi kilometri. Aici era telefonul de la care pădurarul (era în barcă împreună cu șeful geamanduriștilor) i-a chemat pe epoleții roșii. Iată de ce au venit ei așa de repede, pentru că au fost anunțați prin telefon, nici nu m-am gîndit la asta.

Cu acest pădurar, aici, a avut loc o mică scenă, despre care, într-un fel, nu-mi face plăcere să povestesc, însă pentru unul care tocmai a fost prins este caracteristică: trebuia să merg la budă pentru o nevoie mică, dar cineva trebuia să mă ajute într-un fel foarte intim, pentru că mîinile mele erau răsucite la spate. Pentru a nu fi umiliți soldații, i-au ordonat pădurarului să iasă cu mine. În întuneric ne-am depărtat puțin de soldații cu automate și el, asistîndu-mă, mi-a cerat iertare pentru că m-a trădat: „Așa-i funcția mea. Nu puteam altfel.”

Eu n-am răspuns. Cine poate judeca asta? Ne-au trădat și oameni cu funcții și fără funcții. Toți ne-au trădat pe drum, în afară de acel bătrîn antic cu coama căruntă.

Într-o izbă la drumul mare, eu stau dezbrăcat pînă la brîu, legat. Mi-e ta-re sete, dar nu-mi dau să beau. Epoleții roșii mă privesc ca niște fiare. Fiecare face ce face ca să mă înghiontească una-două cu patul armei, însă aici nu ucid cu una, cu două: pot să ucidă numai cînd sunt puțini, cînd nu există martori. (Se poate înțelge de ce sunt atît de răi. Cîte zile, fără pic de odihnă, au mers unul după altul prin apă în stufăriș și au mîncat doar coserve, fără nimic cald).

În izbă se află o familie întreagă. Copiii mici mă privesc cu curiozitate, dar se tem să se apropie, chiar tremură. Locotenentul de miliție șade și bea vodcă împreună cu stapînul, mulțumit de ispravă și de răsplata ce va să vie. — „Tu știi cine-i ăsta? se laudă el către stapînul izbei. ăsta-i colonel, un cunoscut spion american, mare

bandit. A fugit la ambasada americană. Aceștia, pe drum, ucideau oameni și îi mîncau."

Poate chiar și el crede. MVD-ul răspîndea astfel de zvonuri despre noi pentru a ne prinde mai ușor, ca toată lumea să ne denunțe. Nu le era destul avantajul puterii, al armelor, al vitezei de mișcare, aveau nevoie și de sprijinul calomniei.

(În vremea asta pe drumul ce trecea pe lîngă izba noastră, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, trece Kolia pe bicicletă, cu arma peste umăr. El vede izba puternic luminată, în pridvor - soldații zgomotoși fumînd, în fața ferestrei - pe mine despuiat. Și învîrte din pedale spre Omsk. Iar acolo unde m-au prins pe mine, în jurul tufișurilor, toată noaptea, vor străjui soldații, iar dimineață vor pieptăna toate împrejurimile. Nimeni încă nu știe că geamanduristului vecin i-a dispărut bicicleta și arma, și el, pesemne, s-a grăbit să meargă la băutură și să se laude.)

Delectîndu-se cu succesul său, neobișnuit la scară locală, locotenentul de miliție dă ordin să fiu dus în sat. Din nou mă aruncă în căruță și mă duc la KPZ: peste tot sunt, la fiecare soviet sătesc! Doi soldați cu auto-mate fac de gardă în coridor, doi sub fereastră! Doar eram colonelul spion american! Mi-au dezlegat mîinile, dar mi-au poruncit să mă culc pe pardoseală, în mijloc, să nu mă rezem de nici un perete. Și astfel, gol pînă la brîu, îmi petrec noaptea de octombrie.

Dimineața vine un căpitan, mă fulgeră cu privirea, îmi aruncă tunica (celelalte haine le și băuseră). Încet și uitîndu-se spre ușă, îmi pune o întrebare ciudată:

— De unde mă cunoști?

— Nu vă cunosc.

— De unde ai știut atunci că eu, căpitanul Vorobiov, am fost însărcinat cu căutările? Ticălosule, îți dai seama în ce situație m-ai pus?

El este Vorobiov! Și căpitan! Acolo, noaptea, cînd ne-am dat drept gru-pă operativă, l-am pomenit pe căpitanul Vorobiov: șchiopul pe care l-am cruțat a denunțat totul de-a fir a păr. Și acum căpitanul are neplăceri. Dacă șeful puterii are legături cu evadatul, ce să ne mai mirăm că de trei săptămîni nu pot să-l prindă!...

Mai vine și o haită de ofițeri, strigă la mine, mă întreabă și de Vorobiov. Le spun că este o pură întâmplare.

Mi-au legat din nou mâinile cu sîrmă, mi-au scos șireturile de la bocanci și ziua-n amiaza mare m-au plimbat prin sat. În cordon - vreo douăzeci de soldați cu automate. A dat năvală întregul sat, muierile dau din cap, copiii aleargă în urmă și țipă:

— Au adus un bandit! Să-l împuște!

Sârma îmi taie mîinie, la fiecare pas bocancii îmi ies din picioare, dar am ridicat capul sus și privesc deschis, mîndru, la oameni, să vadă că sunt un om cinstit.

Plimbarea asta a fost demonstrativă, ca muierile astea și copiii să țină bine minte (vreme de douăzeci de ani se vor povesti legende). În capul satului mă aruncă într-un camion gol, cu caroseria din scînduri vechi, negeluite. Cinci soldați cu automate se așază lîngă cabină ca să fie cu ochii pe mine.

Și iată că toți kilometrii de care noi ne bucuram atît, toți kilometrii care ne depărtau de lagăr, trebuie acum să-i parcurg îndărăt. Pe traseul mașinilor, cu toate ocolișurile, se adunau cinci sute. Îmi pun cătușele la mîini, sunt strînse la limită. Mîinile mi le-au răsucit la spate și n-am cu ce să-mi apăr fața. Și nu stau întins ca un om, ci ca un buștean. Ei chiar așa ne și spun-bușteni.

Și drumul era stricat, plouă, plouă neconținut, mașina se hurducă prin hîr-toape. Fiecare zdruncinătură șterge cu capul meu, cu fața mea, po-deaua caroseriei. Mă zgîrie, în piele mi se înfig așchiuțe. Iar mîinile nu numai că nu pot veni în ajutorul feței, dar ele însele parcă sunt tăiate la cea mai mică zguduitură, parcă cineva îmi taie palmele cu cătușele, precum cu ferăstrăul. Încerc să mă tîrăsc în genunchi spre un oblon și să mă așez, sprijinindu-mă de el cu spatele. Zadarnic! N-am de ce să mă țin și cea dintîi scuturătură mai puternică mă zvîrle de colo-colo, și eu mă tîrăsc cum dă Dumnezeu. Astfel, uneori mă aruncă și mă izbește de scîndurile obloanelor, încît simt că zboară măruntaiele din mine. Pe spate nu pot să stau din pricina palmelor. Mă las pe o parte - e rău. Mă întorc pe burtă - rău. Mă căznesc să îndoii gîtul și să ridic capul astfel, încît să-l feresc de lovituri. Dar gîtul obosește, capul cade și se izbește cu fața de scîndura oblonului.

Și cei cinci soldați din escortă privesc nepăsători la chinurile mele.

Această călătorie- intră în instrucția lor sufletească.

Locotenentul Iakovlev, care merge în cabină, la popasuri coboară, se uită la mine și mijește: „Ei, n-ai evadat încă?” Îl rog să mă lase să-mi fac nevoile, el slobozește un râs strident: „Fă-ți-le în pantaloni, noi nu te împiedicăm!” Îl rog să-mi scoată cătușele, el râde: „Ai avut noroc că n-ai căzut în mîna celui băiat pe sub turnul căruia te-ai tîrîț. Acum n-ai mai fi în viață.”

În ajun mă bucurasem că nu mă bătuseră încă „după merit”. De ce să-și strice însă pumnii, dacă totul poate să facă buna camionului? Pe tot corpul meu nu rămăsese un loc nelovit, care să nu mă doară. Mîinile parcă îmi sunt încontinuu retezate cu ferăstrăul. Capul îmi plesnește de durere. Fața îmi este vînată de izbituri, toată înțepată de scînduri, pielea zdrelită*.

*În plus, Tenno suferea de hemofilie. Accepta toate riscurile evadărilor cînd o singură zgîrietură l-ar fi putut costa viața.

Mergem o zi întreagă și aproape toată noaptea.

Cînd am încetat să mă mai lupt cu buna camionului și cu totul în nesimțire mă izbeam cu capul de scînduri, un ostaș din escortă n-a mai su-portat - mi-a pus rucsacul sub cap, mi-a slăbit pe neobservate cătușele și, aplecîndu-se deasupra mea, mi-a șoptit: „Nu-i nimic, mai rabdă, o să ajungem curînd”. (De unde o fi luat așa ceva acest flăcău? Cine l-o fi crescut? Cine l-o fi educat? Putem spune cu siguranță că nu Maxim Gorki și nici politrucul companiei sale.)

Ekibastuz. Lanț de trăgători cu automate. „Jos!” Nu pot să mă ridic. (Da-că m-as fi ridicat, m-ar fi luat toți cu bucurie la dezmoțit.) Au desfăcut oblonul din spate, m-au rostogolit pe pămînt. S-au strîns și supra-vegheții - să privească, să se hlizească. „Aha, agresorul!” a strigat unul dintre ei.

M-au tîrîț pe la postul de gardă în pușcărie. Nu m-au vîrîț într-o boxă individuală, ci, dintr-o dată, într-o celulă comună, ca să mă vadă toți amatorii de libertate.

În celulă m-au ridicat cu grijă pe brațe și m-au așezat pe priciul de sus. Doar că n-aveau nimic de mîncare pînă la rația de dimineață.

Iar Kolia, în noaptea aceea, a mers mai departe spre Omsk. De fiecare mașină, observînd farurile, se depărta cu bicicleta în stepă și acolo se culca la pămînt. Pe urmă, într-o gospodărie singuratică, a

intrat în po-iata păsărilor unde și-a împlinit visul de evadat: a sucit gîtul la trei găini și le-a băgat în traistă. Și, cum celelalte începuseră să cîrîie și să cot-codăcească, a pornit mai departe.

Acea nesiguranță, care ne clătina pe noi după marile greșeli, acum, după ce pe mine mă prinseseră, pusese stăpînire și mai tare pe Kolia. Nestatornic, emotiv, și-a continuat evadarea mai mult de disperare, fără a-și da prea bine seama ce trebuie să facă. El nu putea să înțeleagă lucrul cel mai simplu: că dispariția armei și a bicicletei a fost, bine-înțeles, descoperită și ei nu mai fac un secret din asta, iar el trebuia să le arunce încă de dimineață, ca fiind prea săritoare în ochi. Și că de Omsk nu trebuie să se apropie din partea asta, și nu pe șosea, ci oco-lind orașul pe departe, prin locuri virane și curți dosnice. Arma și bici-cleta ar fi trebuit să le vîndă numaidecît - iată cum ar fi făcut rost de bani. El însă a stat o jumătate de zi în tufișurile de lîngă Irtîș, dar, din nou, n-a avut răbdare pînă se înnopta și a pornit de-a lungul rîului pe poteci. Era foarte posibil ca prin postul de radio local să-i fi transmis semnalmente. În Siberia nu prea se jenează de asemenea lucruri, precum în partea europeană. Cînd a trecut pe lîngă o căsuță, a intrat. Înăuntru era o femeie bătrînă și fata ei de vreo treizeci de ani. În casă aveau un radio. Printr-o coincidență uimitoare, o voce cînta:

Din Sahalin fugit-a vagabondul Pe-a fiarelor cărare-ngușă...

Kolia s-a înduioșat, l-a podidit plînsul. „Care ți-e necazul?” l-au întrebat femeile. Compasiunea lor l-a făcut să plîngă de adevăratelea. Ele s-au repezit să-l liniștească. El le-a explicat: „Sunt singur pe lume. Toți m-au părăsit” „Atunci însoară-te, mai în glumă, mai în serios, i-a zis bătrînă. Uite, nici fata mea nu e măritată.” Kolia s-a înduioșat și mai tare și a început să-și examineze mireasa. Aceasta a trecut la lucruri practice: „Bani de vodcă ai?” Kolia s-a scotocit, a scos ultimele rublișoare, nu erau de ajuns. „Completez eu.” Și a plecat. „Da, și-a adus aminte Kolia, am vînat niște potîrnichi. Mamă soacră, pregătește un ospăț de sărbătoare.” Bătrînă le-a luat: „D-apăi astea-s găini!” „Înseamnă că le-am încurcat pe întuneric, cînd le-am împușcat.” „Dar de ce au gîturile sucite?”

Kolia a cerut o țigară, baba îi cere ginerelui bani pe tutun. Kolia și-a scos șapca, bătrîna s-a speriat: „Nu cumva ești pușcăriaș, ai părul

tuns? Pleacă, du-te cât mai ești întreg. Dacă vine fiică-mea, te dăm pe mîna miliției!"

Și tot timpul pe Kolia îl chinuia întrebarea: de ce pe Irtîș nouă ne-a fost milă de oamenii liberi, iar oamenii liberi n-au pic de milă față de noi? A luat dintr-un cui bătut în perete o scurtă modernă, ca la Moscova (afară se făcuse frig, iar el era doar în costum), a îmbrăcat-o - îi venea ca turnată. Baba strigă: „Te dau pe mîna miliției!" Iar Kolia vede pe fe-reastră că fata babei venea însoțită de cineva pe bicicletă. Deci a și de-nunțat!

Prin urmare - „mahmadera!" A luat arma și zice către babă: „În colț! Cul-cat!" S-a tras lîngă perete, i-a lăsat pe cei doi să intre pe ușă și ordonă: „Culcat!" Apoi bărbatului: „Ia să-mi faci cizmele tale cadou de nuntă! Scoate-le pe rînd!" Convins de arma îndreptată asupra lui, acela și-a scos cizmele, Kolia le-a încălțat, aruncînd scîlcieturile din lagăr, și a amenințat că de va ieși cineva după el îl va împușca.

Și a pornit pe bicicletă. Dar bărbatul a pornit să-l ajungă cu bicicleta lui. Kolia a descălecat, a dus pușca la umăr: „Stai! Lasă bicicleta! Dă-te la o parte!" După ce acela s-a dat îndărăt, el s-a apropiat, a rupt spițele de la bicicletă, i-a înțepat anvelopa cu cuțitul, apoi a plecat.

Curînd a ieșit la șosea. În față era Omskul. A pornit drept înainte. Iată și stația de autobuz. Prin grădini, femeile scoteau cartofi. În urma lui a apărut o motocicletă cu ataș. În ea - tineri muncitori îmbrăcați cu pu-foaice. A mers ce a mers și, deodată s-a repezit spre Kolia și la doborît cu atașul. Cei trei au sărit de pe motocicletă, s-au năpustit asupra lui și au început să-l lovească în cap cu revolverul.

Femeile din grădini s-au pornit pe țipăt: „Ce-aveți cu el? Ce v-a făcut?!"

Într-adevăr - ce le-a făcut el?

Dar nu ai posibilitatea să explici oamenilor cine și cui a făcut și încă va mai face rău. Sub pufoaice, toți cei trei aveau uniforme militare (grupa operativă a străjuit zi de zi la intrarea în oraș). Și li s-a răspuns femeilor: „Este un ucigaș". Foarte simplu. Și femeile, credincioase Legii, s-au dus la cartofii lor.

Primul lucru pe care l-a făcut grupa operativă a fost să-l întrebe pe săr-manul evadat dacă are bani. Kolia a răspuns cinstit că nu. L-au

căutat și, într-unul din buzunarele scurtei lui „moscovite”, au găsit cincizeci de rable. Confiscându-i, au mers la un bufet unde au mâncat și au băut. De altfel, i-au dat și lui Kolia să mănânce.

Astfel am acostat în pușcărie pentru multă vreme. Procesul era fixat de-abia în iulie anul viitor. Nouă luni am zăcut în pușcăria lagărului. Din cînd în cînd ne țirau la anchetă. Ancheta era condusă de șeful regimului disciplinar Macehovski și de agentul operativ Weinstein. Ancheta urmărea să stabilească: cine ne-a ajutat dintre deținuți? Care dintre cei liberi, „în înțelegere cu noi”, a întrerupt lumina în momentul evadării? (Noi nu le-am explicat că planul era altul și că stingerea luminii doar ne-a deru-tat) Unde se afla locul de întîlnire la Omsk? Ce frontieră urma să trecem în continuare? (Ei nu puteau să admită că oamenii voiau să rămîna în patrie.) „Voiam să mergem la Moscova, la Comitetul Central, să povestim despre arestările criminale, și atît!” Nu ne cred.

Fără să obțină nimic interesant, ne-au blagoslovit cu obișnuitul buchet al evadaților: 58-14 (sabotaj contrarevoluționar); 59-3 (banditism); de-cretul „patru pe șase”, articolul „unu-doi” (furt săvîrșit de o bandă de hoți); același decret, articolul „doi-doi” (tîlhărie combinată cu violență, primejdioasă pentru viața oamenilor); articolul 182 (confecționare și port de arme albe).

Dar tot acest șirag fioros de articole nu ne amenința cu lanțuri mai grele decît cele pe care le aveam. Represiunea judiciară, care depășise de-mult orice limită rațională, ne făgăduia după aceste articole aceiași două-âzeci și cinci de ani, care i se puteau da și unui baptist pentru ru-găciunea lui și pe care noi îi și aveam fără nici o evadare. Numai că acum, la apel, noi va trebui să spunem că „sfîrșitul pedepsei” este în 1975, nu în 1973. Ca și cînd în 1951 noi puteam simți această dife-rență!

În anchetă a fost o singură întorsătură amenințătoare: cînd ne-au făgă-duit că ne vor judeca în calitate de indivizi care au torpilat economia. Acest cuvînt nevinovat era mai primejdios decît uzatele „sabotor, ban-dit, tîlhar, hoț”. Acest cuvînt decidea calea pentru pedeapsa cu moar-tea, introdusă cu un an înainte.

Noi intram în această categorie de indivizi pentru că torpilaserăm eco-nomia statului. Cum ne-au explicat anchetatorii, prinderea noastră a costat o sută două mii de ruble; pe unele șantiere nu s-a

lucrat cîteva zile (deţinuţii nu au fost scoşi la lucru pentru că escorta a fost mobilizată pentru poteră); douăzeci şi trei de maşini cu soldaţi au colindat zi şi noapte prin stepă şi în trei săptămîni au consumat plafonul anual de benzină; grupe operative au fost trimise în toate oraşele şi oraşelele muncitoreşti apropiate; s-a dat ordin să fim căutaţi în toată ţara şi pentru asta au fost expediate în toate colţurile Uniunii patru sute de fotografii cu chipul meu şi patru sute - cu chipul lui Kolia.

Toată această enumerare am ascultat-o cu mîndrie...

Aşadar, ne-au dat o pedeapsă de cîte douăzeci şi cinci de ani. Cînd citi-torul va lua în mînă această carte, probabil, soroacele noastre încă nu se vor fi isprăvit...

Pîna cînd să ia cititorul această carte în mînă, Gheorghe Tenno, atlet si chiar teoretician al atletismului, a murit la 22 octombrie 1967, doborît pe neaşteptate de un cancer galopant. După ce a căzut la pat, de-abia i-au mai ajuns zilele să citească aceste capitole si să le îndrepte cu degetele deja înţepenite. Nu astfel şi-a închipuit şi a făgăduit prietenilor că va fi moartea sa! Precum odinioară, cînd făcea un plan de evadare, se înflă-căra atît de tare la gîndul că va muri în luptă. Zicea că, murind, va trage după sine vreo zece asasini, şi primul dintre ei va fi Viacik Karzubîi(16) (Molotov), şi, negreşit, Hvat (anchetatorul în cazul lui Vavilov). Ăştia nu trebuie omorîţi, ăştia trebuie schingiuiţi, dacă legile statului îi apără pe ucigaşi. „După ce ai tras primele focuri, viaţa ta este răscumpărată, zice Tenno, dar îţi depăşeşti bucuros planul.” Însă l-a doborît pe neaşteptate boala, fără să-i dea posibilitatea să caute o armă şi luîndu-i puterile. (Dar parcă putea el să ucidă? Precum în cazul cu motănelul alb?...) Bolnav deja, Tenno a distribuit, pe la diferite cutii poştale din Moscova, scrisorile mele adresate congresului scriitorilor. Şi-a exprimat dorinţa să fie înmormîntat în Estonia. Pastorul era si el un vechi deţinut — şi al lagărelor hitleriste, şi al celor staliniste.

Molotov a rămas să răsfoiască netulburat ziarele vechi si să-şi scrie memoriile de gîde. Iar Hvat — să-şi cheltuiască liniştit pensia în casa de la numărul 41 de pe strada Gorki.

În plus, după evadarea lui Tenno (pentru scheciul cu ghinion), activita-tea artistică de amatori a KVC a fost interzisă pentru un an.

Deoarece cultura este un lucru bun. Însă cultura trebuie să servească oprimării, nu libertății.

Capitolul 8

EVADĂRI ÎNTÎMPLĂTOARE ȘI EVADĂRI PREGĂTITE INGINEREȘTE

EVADĂRILE DIN ITL, dacă nu țineau cumva Viena sau ținuturile de dincolo de strâmtoarea Bering, erau privite, evident, de suveranii și în-instrucțiunile GULAG-ului cu înțelegere. Ei le considerau un fenomen sti-hinic, rea gospodărire, inevitabilă într-o gospodărie prea mare, cum ar fi epizootia la vite, desfacerea plutelor pe râu, jumătățile de cărămidă în locul cărămizilor întregi.

Nu se întâmpla același lucru și în Lagărele speciale. Îndeplinind voința specială a Părintelui Popoarelor, aceste lagăre au fost înzestrate cu pa-ză în repetate rînduri intensificată, cu armament la nivelul infanteriei motorizate (acele contingente care nu trebuie dezarmate chiar în cazul celei mai generale dezarmări). Aici nu mai țineau pe cei „socialmente apropiați”, a căror evadare nu însemna mare pagubă. Aici nu mai încă-peau scuze că sunt chit. Chiar de la înființarea Lagărelor speciale s-a prevăzut în instrucțiunile lor de funcționare că din aceste lagăre în ge-neral nu pot exista evadări, fiindcă orice evadare a unui deținut de aici este considerată a fi totuna cu trecerea frontierei de stat de către un mare spion. Asta este considerată o pată politică pe obrazul adminis-trației lagărului și al comandametului trupelor de escortă.

Și tocmai din acest moment, condamnații, în virtutea lui Cincizeci și Opt au început să nu mai primească decari, ci doar sferturi, adică plafonul maxim al codului penal. Astfel, această înăsprire uniformă și absurdă purta în sine și slăbiciunea ei: cum pe ucigași nu-i reținea nimic de la săvîrșirea unor noi omoruri (de fiecare dată decarul lor era doar ușor re-înoit), la fel acum și politiciii nu mai erau reținuți de codul penal de la evadare.

Și oamenii expediați în aceste lagăre nu mai erau dintre aceia care chibzuiau cum să justifice, în lumina Unicei Teorii Adevărate, arbitrarul conducerii lagărului, ci băieți zdraveni și puternici, care au făcut tot răz-boiul, ale căror degete nu s-au îndreptat cum trebuie după ce au ținut atîta vreme în mînă grenadele. Gheorghi Tenno, Ivan Vorobiov, Vasili Briuhin, tovarășii lor și mulți asemenea lor din

alte lagăre s-au dovedit și dezarmați demni de tehnica de infanterie motorizată a noilor trupe regu-late aparținând escortei.

Și cu toate că evadările din Lagărele speciale erau ca număr mai puține decît cele din ITL (Lagărele speciale ființau totuși de mai puțini ani), ele erau mai dure, mai grele, mai ireversibile, mai disperate și, din această pricină, se bucurau de faimă mai mare.

Povestirile despre aceste evadări ne ajută să vedem cît de răbdător și cît de supus a fost poporul nostru în acești ani.

Iată cîteva.

Una dintre ele a avut loc cu un an înainte de evadarea lui Tenno și i-a servit de model. În septembrie 1949, din Secția I a Steplag-ului (Rudnik, Djezkazgan) au evadat doi ocnași: Grigori Kudla - un bătrîn viguros, cumpătat, om cu judecată, ucrainean (dar cînd se înfierbînta, se trans-forma în cazac zaporojean, se temeau de el pînă și bandiții), și Ivan Dușecikin, un bielorus blînd de vreo treizeci și cinci de ani. În mina unde lucrau, într-o galerie veche au găsit un puț astupat, care, sus, în vîrf, era prevăzut cu un grătar. Acest grătar, cînd erau în schimbul de noapte, l-au zgîlțîit pînă l-au clintit, iar între timp au adus în puț pesmeți, cuțite, un termofor, furat de la infirmerie. În noaptea evadării, coborînd în mină, fiecare în parte a anunțat brigadierul că nu se simte bine, că nu poate să lucreze și că se culcă. Noaptea, în subterană nu sunt suprave-ghetori, brigadierul are toată puterea. Dar el nu trebuie să strîngă șuru-bul prea tare, pentru că și el poate fi găsit cu capul spart. Fugarii au turnat apă în termofor, și-au luat rezervele și s-au dus în puț. Au smuls grătarul și au început să se tîrască. Ieșirea era aproape de turnurile de pază, dar dincolo de zonă. Au plecat neobservați.

Din Djezkazgan au luat-o prin deșert spre nord-vest. Ziua stăteau as-cunși, noaptea mergeau. Nicăieri n-au dat peste apă, și, după o săp-tămînă, Dușecikin nu voia să se mai scoale. Kudla l-a ridicat cu speranța că după dealurile din fața lor s-ar putea să găsească apă. S-au tîrît, dar prin văgăunile de acolo n-au găsit decît noroi. Și Dușecikin a spus: „Eu oricum nu mai merg. Înjunghie-mă și bea sîngele meu”.

Hei, moraliștilor! Care este decizia cea corectă? Și Kudla vede negru înaintea ochilor. Căci Dușecikin va muri — de ce să piară și Kudla?... Și dacă va găsi curînd apă, cum își va aminti pe urmă de Dușe-

cikin?...Kudla a hotărît așa: încă mai merg înainte, dacă pînă dimineață nu mă întorc cu apă, îl eliberez de chinuri, de ce să piară doi? Kudla a mers cu greu pînă la un delușor, a zărit o groapă și, ca în cele mai ne-verosimile romane, în ea - apă! Kudla s-a rostogolit spre ea și așa, cul-cat, a început să bea și să bea! (De-abia dimineața a observat în ea mormoloci și alge.) S-a întors la Dușecikin cu termoforul plin: „Ți-am adus apă!" Dușecikin nu credea, bea și nu credea (în decursul acestor ore i se năzărise de multe ori că bea apă...) S-au tîrît pînă la acea groa-pă și au rămas acolo să bea.

După ce au băut li s-a făcut foame. În noaptea următoare însă au trecut peste o creastă și au coborît într-o vale a făgăduinței: un rîu, iarbă, tufi-șuri, cai, viață. O dată cu întunericul, Kudla s-a furișat la cai, a ucis unul dintre ei, l-au băut sîngele direct din rană. (Partizani ai păcii!(1) în acel an ați avut întruniri zgomotoase la Viena sau Stockholm, iar cocteilul îl sorbiți din pahar cu paiul. Nu vă trecea prin cap că niște compatrioți ai stihuitorului Tihonov(2) și ai jurnalistului Ehrenburg(3) sug sînge de cal? Ei nu v-au explicat că acesta este modul sovietic de a înțelege pacea?)

Carnea calului au fript-o pe foc, au mîncat îndelung și au plecat. Au ocolit Amangheldî pe Turgai, dar la drumul mare niște kazahi dintr-un camion le-au cerut actele și iau amenințat că-i dau pe mîna miliției.

Mai departe au întîlnit adesea pîraie și lacuri. Kudla a prins și a tăiat un berbec. Trecuse o lună de cînd evadaseră! Era sfîrșit de octombrie, se făcuse frig. În prima pădurice întîlnită au găsit un bordei și s-au instalat în el: nu se îndurau să plece din acest ținut bogat. În această oprire, în faptul că nu simțeau chemarea meleagurilor natale, că ele nu le făgăduiau o viață mai liniștită, evadarea lor și-a arătat lipsa de țintă, ceea ce o făcea să fie sortită eșecului.

Noaptea săvîrșeau incursiuni în satul din vecinătate de unde, odată, au șterpelit o căldare, altă dată, distrugînd lacătul de la o cămară - făină, sare, un topor, vase. (Evadatul, ca și partizantul, înconjurat de viața paș-nică a celorlalți oameni, în mod inevitabil devine repede hoț...) Altă dată au luat din sat o vacă și au tăiat-o în pădure. Dar cînd se așteptau mai puțin, a nins, și ca să nu lase urme, trebuiau să

stea nemișcați în bor-dei. Și nici n-a ieșit bine Kudla să ia niște vreascuri, că l-a și văzut pă-durarul, care a început să tragă numai-decît. „Voi sunteți hoții? Voi ați furat vaca?” Lîngă bordei au găsit urme de sînge. Au fost duși în sat, și închiși sub lacăt. Oamenii strigau: să fie uciși pe loc, fără milă! Însă anchetatorul de la raion a venit cu fișa din care reieșea că prinșii erau căutați la nivel unional și le-a spus sătenilor: „Bravo! N-ați prins niște hoți, ci niște mari bandiți politici!”

Și totul a luat altă întorsătură. Nu mai striga nimeni. Stăpînul vacii - acesta era un cecen(4) - le-a adus arestaților pîine, pastramă de oaie și chiar bani, strînși de cecenii. „Eh, a zis el, să fi venit să-mi spui cine ești, ți-aș fi dat singur de toate!... (Putem să nu ne îndoim de asta, căci o spune un cecen.)” Și Kudla a izbucnit în plîns. După atîția ani de înrăire, inima nu mai suportă compasiunea.

Arestații au fost duși în Kustanai. Acolo, în KPZ-ul căilor ferate, nu nu-mai că li s-a luat tot ce le dăduseră cecenii, dar nu li s-a dat nimic de mîncare! (Și Korneiciuk(5) nu v-a povestit despre asta la Congresul Păcii?) Înainte de ai porni, pe peronul gării din Kustanai i-au pus în ge-nunchi, cu mîinile la spate încătușate. Și i-au ținut așa să-i vadă toată lumea.

Dacă asta s-ar fi petrecut pe un peron din Moscova, Leningrad, Kiev sau din oricare oraș prosper, pe lîngă acest bătrîn încătușat și îngenuncheat, coborît parcă dintr-un tablou de Repin, toți ar fi trecut fără să observe și fără să se întoarcă: și colaboratorii editurilor beletristice, și regizori de filme progresiste, și lectori de umanism, și ofițeri de armată, nu mai vorbesc de activiștii sindicali și de partid. Și toți cetățenii de rînd, care nu se remarcă prin nimic, care nu ocupau nici un fel de posturi, s-ar fi străduit de asemenea să treacă, fără să observe, pentru ca es-corta să nu-i întrebe și să nu le noteze numele - pentru că tu, vezi Doamne, ai buletin de Moscova. La Moscova sunt magazine bune, nu poți risca... (Și încă ai putea să înțelegi anul 1949 - dar parcă în 1956 ar fi fost altfel? Ori parcă tinerii voștri evoluți s-ar fi oprit să intervină pe lîngă escortă pentru bătrînul cărunt în genunchi și cu cătușe la mîini ?)

Dar locuitorii Kustanaiului n-aveau mare lucru de pierdut, toți erau fie afurișiți, fie deteriorați(6), fie exilați. Ei au început să se strîngă lîngă arestați, să le arunce mahorcă, țigări, pîine. Palmele lui Kudla erau

înlănțuite la spate, și el s-a aplecat să apuce pîinea cu gura de jos, dar soldatul din escortă i-a șutat pîinea din gură. Kudla s-a rostogolit, s-a tîrît din nou să muște, dar escorta i-a șutat pîinea și mai departe! (Voi, regizori de filme progresiste, poate veți ține minte cadrul cu acest bă-trîn?) Lumea a început să se apropie și mai mult și să vocifereze: „Dați-le drumul! Lăsați-i!” A venit o patrulă de milițieni. Patrula era mai pu-ternică decît oamenii, și i-a împrăștiat. A sosit trenul, fugarii au fost îmbarcați pentru pușcăria din Kenghir.

Evadările din lagărele Kazahstauului sunt monotone ca și stepa din această țară. Dar poate că tocmai în această monotonie poate fi înțeles mai lesne esențialul?

Tot dintr-o mină, tot din Djezkazgan, dar în anul 1951, printr-un puț vechi, trei inși au ieșit la suprafață noaptea și au mers cale de trei nopți. Setea i-a răzbit serios, și văzînd cîteva iurte kazahe, doi dintre ei au propus să meargă și să ceară apă la kazahi, iar cel de al treilea, Stepan, a refuzat și a privit de pe o colină. A văzut cum tovarășii lui au intrat în iurtă, iar de acolo au ieșit fugind, urmăriți de mulți kazahi, care i-au prins numaidecît. Stepan, scund și pirpiriu, a mers prin vîlcele și și-a continuat fuga de unul singur, neavînd cu el nimic, în afară de un cuțit. S-a străduit să țină drumul spre nord-vest, dar făcea întotdeauna ocoluri, ferindu-se de oameni, preferînd fiarele. Și-a confecționat un cio-mag, vîna popîndăi și șoareci-săritori: azvîrlea de departe cu ciomagul în ei, cînd stăteau pe etichetele dinapoi și fluierau lîngă vizuină, și astfel îi omora, încerca să le sugă sîngele, iar pe ei îi frigea pe foc.

Dar focul l-a trădat. Odată, Stepan a observat că spre el se îndreaptă un călăreț cu un malahac(7) mare, roșcat. El abia a avut timp să-și ascundă șașlîcul, să nu priceapă kazahul ce fel de mîncare era. Kazahul s-a apropiat, l-a întrebat cine și de unde este. Stepan i-a explicat că a lucrat la mina de mangan din Djezak (acolo lucrau și oameni liberi) și se duce la sovhoz, unde se află soția lui, vreo sută cincizeci de kilometri de aici. Kazahul l-a întrebat cum se numește acel sovhoz. Stepan a ales numele cel mai probabil: „Stalin”.

Fiu al stepelor! Mai bine ți-ai fi văzut de drumul tău! Ce rău ți-a făcut acest om nenorocit? Nu! Kazahul a spus amenințător: „Tu la pușcăria stăteam! Mergeam cu mine!” Stepan a tras o înjurătură și a

plecat în drumul său. Kazahul călărea alături și îi ordona să meargă după el. Pe urmă s-a depărtat puțin, a dat din mînă, chemîndu-i pe ai săi. Dar stepa era pustie. Fiu al stepelor! De ce nu-l lași în pace? Nu vezi că n-are de-cît un ciomag și merge cu el prin stepă cale de sute de verste, fără merinde? Oricum el va pieri. Sau tu ai nevoie de un kilogram de ceai?

În timpul acestei săptămîni, trăind în rînd cu fiarele, Stepan s-a obișnuit cu foșnetele și zgomotele deșertului. Și brusc, a simțit în aer un șuierat nou și nu și-a dat seama, dar lăuntrul său de animal a simțit primejdia și a sărit înt.r-o parte. Asta l-a salvat! Căci kazahul aruncase arcanul, dar Stepan s-a eschivat.

Vînătoare de biped! Un om ori un kilogram de ceai. Înjurînd, kazahul și-a tras arcanul îndărăt. Stepan a pornit mai departe, chibzuind și căz-nindu-se să nu-l scape pe kazah din vedere. Acela a venit mai aproape, și-a pregătit arcanul și l-a aruncat din nou. Și doar l-a aruncat, căci Ste-pan s-a repezit spre el și, cu o lovitură de ciomag în cap, l-a doborît de pe cal. (Puterile lui erau puține, dar aici era vorba de viață și de moarte.) „Primește-ți kalîmufi(8), babai!(9) - și, nelăsîndu-l să se dez-meticească, Stepan a început să-l lovească cu toată furia, așa cum un animal sfișie cu colții un alt animal, însă, văzînd sînge, s-a oprit. l-a luat kazahului arcanul și biciul, și a încălecat pe cal. Iar pe cal se afla o de-sagă cu de-ale gurii.

Evadarea lui a durat încă mult - vreo două săptămîni, dar Stepan a evi-tat pretutindeni cu strictețe pe inamicii săi principali — oamenii, compa-trioții săi. S-a despărțit și de cal și a traversat nu știu ce rîu (nu știa să înnoate, și a făcut o plută din stuf, ceea ce, de asemenea, nu știa), și a vînat, și a dispărut în întuneric din fața unui animal mare, parcă un urs. Și odată îl chinuia atît de tare setea, foamea și oboseala, dorința de a mîncă o mîncare caldă, încît s-a hotărît să intre într-o iurtă izolată și să ceară ceva. În fața iurtei se afla o curtică cu un gard de chirpici, și prea tîrziu, tocmai cînd se apropia de gard, Stepan a zărit acolo doi cai înșeuauți și pe un tînăr kazah, îmbrăcat cu o tunică plină de decorații, cu pantaloni de călărie, care îi ieșise în întâmpinare. Era prea tîrziu să mai fugă, Stepan și-a dat seama că e pierdut. Dar kazahul acesta ieșise să se ușureze. Era beat turtă și s-a bucurat nespus de apariția lui Stepan, fără să observe parcă înfățișarea lui zdrențăroasă, aproape neomenească.

„Intră, intră, ești oaspetele nostru!" În iurtă se afla un bătrîn - tatăl și încă un kazah la fel de tînăr și cu decorații pe piept: erau doi frați foști combatanți pe front, acum niște oameni importanți la Alma-Ata, ca-re veniseră să-și omagieze părintele (de la colhoz luaseră doi cai și cu ei ajunseseră la iurtă). Acești băieți gustaseră din plin războiul și de aceea erau oameni, apoi mai erau și foarte beți și bunătatea de om beat îi făcea largi la inimă (acea bunătate pe care se angajase s-o stîrpească și pînă la urmă n-a stîrpit-o Marele Stalin). Și pentru ei era o mare bucurie că la ospățul lor mai lua parte un om, chit că era un mun-citor simplu de la mină, care merge la Orsk, unde nevasta lui trebuie să nască. Ei nu i-au cerut actele, ci i-au dat să bea și să mănînce și i-au făcut patul să se culce. Iată că se mai întîmplă și de-alde astea... (Oare beția este mereu dușmanul omului? Chiar și atunci cînd descoperă ce este mai bun în el?)

Stepan s-a trezit înaintea gazdelor. Temîndu-se totuși de o capcană, a ieșit. Nu, caii stăteau cum stătuseră, și pe unul dintre ei ar putea să dis-pară acum. Dar nici el nu putea să-i obijduiască pe acești oameni buni - și a plecat pe jos.

A mai mers încă vreo cîteva zile, întîlnea acum mașini. De fiecare dată izbutea să se ferească, zbughind-o într-o parte. Și iată că a ajuns la ca-lea ferată, și, mergînd de-a lungul ei, în aceeași noapte s-a apropiat de gara Orsk. Mai rămînea să se urce în tren! A biruit! A săvîrșit o minune: cu un cuțit confecționat de el însuși și cu un ciomag a traversat un deșert uriaș de unul singur, și iată-l ajuns la țintă.

Însă la lumina felinarelor a văzut că printre liniile din gară se plimbă sol-dați. Atunci a pornit pe un drum de țară de-a lungul căii ferate. Dimi-neța nu s-a mai ascuns: acum era în Rusia, în Patrie! Din față venea o mașină, stîrnind nori de praf, și pentru prima dată Stepan nu s-a mai ferit din calea ei. Din această mașină de-a noastră a sărit un milițian de-al nostru: „Cine ești? Actele, te rog". Stepan i-a explicat: tractorist, caută de lucru. În mașină se întîmplase să fie și un președinte de col-hoz: „Lasă-l în pace, eu am mare nevoie de tractoriști! Cîți din sat au acte?!"

Au mers o zi întreagă, s-au tocmit, au băut și au mîncat, dar, înainte de a se însera, Stepan nu s-a putut abține și a fugit spre pădure, pînă unde nu erau decît vreo două sute de metri. Milițianul însă era

un tip destoi-nic - a tras un foc, al doilea! A trebuit să se oprească. L-au legat.

Probabil că i se pierduse urma și îl considerau mort, iar soldații din gara Orsk nu-l așteptau pe el, pentru că milițianul înclina să-i dea drumul, iar la secția raională a MVD-ului, la început, mai că nu-i făceau temenele: i-au oferit ceai cu sandvișuri, țigări „Kazbek”. L-a interogat însuși co-mandantul (dracu-i știe pe spionii ăștia, mîine îl duc la Moscova și, mai știi? Te pomenești că se plînge) și i se adresa numai cu „dumneavoastră”. „Unde este emițătorul dumneavoastră radio? Ce serviciu v-a parașutat aici?” „Serviciu? s-a mirat Stepan. Eu n-am lucrat la prospecțiuni geologice(10), am lucrat mai mult la mină.”

Însă evadarea asta s-a sfîrșit mai rău decît cu sandvișuri și mai rău chiar decît cu capturarea corpului. La întoarcerea în lagăr l-au bătut în-delung și necruțator. Și epuizat de puteri, și înfrînt, Stepan a căzut și mai jos decît starea lui dinainte, și-a dat semnătura, obligîndu-se față de operul din Kenghir, Beliaev, să-l ajute să-i descopere pe cei care pun la cale vreo evadare. Devenise ca momeala pentru rațele sălbatice. Toată această evadare el a relatat-o unui coleg de celulă, pe urmă altuia, așteptînd ecouri. Și dacă exista vreun ecou, dacă cineva îl ruga să repete, Stepan raporta cumătrului.

Aceleași trăsături de cruzime care marchează fiecare evadare dificilă au luat proporții neobișnuite în evadarea stupidă și sîngeroasă tot din Djezkazgan, tot din vara anului 1951.

Cei șase fugari care plănuiseră să evadeze noaptea din mină l-au ucis pe cel de al șaptelea, considerat de ei turnător. Apoi, printr-un puț, au ieșit la suprafață, în stepă. Cei șase deținuți erau oameni foarte diferiți, astfel încît, de la început, n-au vrut să meargă împreună. Așa ceva ar fi fost corect, dacă ar fi existat un plan inteligent.

Dar unul dintre ei s-a dus numaidecît în orășelul muncitorilor liberi, care era chiar acolo, lîngă lagăr, și a bătut la fereastra unei ibovnice. El nu avea de gînd să se ascundă la ea, să aștepte o vreme în beci ori în pod (ceea ce ar fi fost un lucru foarte înțelept), ci să petreacă împreună puți-nă vreme (recunoaștem aici profilul unui condamnat pentru banditism). A chefuit cu ea o noapte și o zi, iar în seara următoare a îmbrăcat cos-tumul fostului ei soț și s-au dus amîndoi la

club, la cinematograf. Supraveghetorii din lagăr, care se aflau acolo, l-au recunoscut și numai-decît l-au legat burduf.

Alți doi, niște georgieni nechibzuiți și înfumurați, s-au dus la gară și au plecat cu trenul spre Karaganda. Însă din Djezkazgan spre lumea exte-rioară, în afară de potecile păstorilor și cărările evadaților, nu există alte drumuri, numai cel spre Karaganda, cu trenul. Și de-a lungul acestui drum se înșiruie lagărele, și la fiecare gară se află posturi operative. Astfel, înainte de a ajunge la Karaganda, și ei au fost legați burduf.

Ceilalți trei au luat-o spre sud-vest - drumul cel mai greu. Pe aici nu există nici oameni, nu există nici apă. Un ucrainean în vîrstă, Prokopenko, fost combatant pe front, care poseda o hartă, i-a convins să aleagă acest drum și le-a spus că el va găsi apă. Însoțitorii lui erau un tătar din Crimeea, bun cunoscător al felului de viață al hoților și bandiților, și un hoț jigărit, din categoria cîinilor. Au petrecut fără mîncare și fără apă patru zile și patru nopți. Nemaiputînd suporta, tătarul și hoțul i-au zis lui Prokopenko: „Am hotărît s-o sfîrșim cu tine”. El n-a înțeles: „Cum asta, fraților? Vreți să ne despărțim?” „Nu, să-ți luăm zilele. Toți n-o să ajungem la capăt.” Prokopenko a început să-i implore. Și-a des-cusut șapca, a scos de acolo fotografia nevastei și a copiilor, sperînd să-i înduioșeze. „Fraților! Fraților! Am plecat împreună spre libertate! Eu o să vă duc pînă la capăt. Curînd trebuie să găsim un puț! Vom avea apă negreșit! Mai răbdați puțin! Fie-vă milă!”

Ei însă l-au înjunghiat, sperînd să-i bea sîngele. l-au tăiat venele, dar sîngele n-a curs, s-a închegat numaidecît!...

Încă un cadru de film. Doi în stepă, aplecați deasupra celui de al treilea. Sîngele nu vrea să curgă...

Uitîndu-se unul la celalalt cu ochi de lup, pentru că acum unul dintre ei urma să fie sacrificat, au pornit mai departe, în direcția pe care le-o arătase „nenea”, și peste două ore au găsit un puț cu apă!...

A doua zi însă au fost reperați din avion și înhățați.

La interogatoriu au mărturisit, și totul s-a aflat în lagăr. Deținuții au hotărît să-i înjunghie pe amîndoi pentru Prokopenko. Însă au fost ținuți într-o celulă separată, apoi luați și judecați în alt loc.

Zici să nu crezi că totul depinde de steaua sub care a început evadarea! Cît de amănunțit și de îndelung a fost calculat totul și iată că în

cli-pa fatală se stinge lumina în zonă și cade punctul cu procurarea cami-onului. Iar altă evadare a început dintr-un elan, fără nici o pregătire, iar împrejurările parcă fuseseră alese — tot una și una.

În vara anului 1948, în aceeași secție nr. 1 din Djezkazgan (atunci încă nu era Lagăr special), într-o dimineață, o basculantă a fost trimisă la o carieră de nisip îndepărtată să încarce nisip și să-l ducă la betonărie. Cariera de nisip nu făcea parte dintre obiectivele lagărului, adică nu era păzită, și trebuiau să-i ducă în basculantă și pe încărcători: trei condam-nați pe termen lung - unul cu decar și doi cu sferturi. Escorta era com-pusă dintr-un fruntaș și doi soldați, șoferul era un drept comun neescor-tabil. O întâmplare! Dar trebuie să știi să folosești întâmplarea, la fel de repede precum se ivește. Ei trebuiau să se hotărască și să se înțeleagă de față cu soldații din escortă, care stăteau alături în timp ce încărcau nisipul. Biografiile celor trei erau asemănătoare, cum pe atunci erau mi-lioane: la început frontul, apoi lagărele germane, evadările din ele, cap-turarea, lagărele de concentrare disciplinare, eliberarea la sfârșitul războ-iului și, drept mulțumire pentru totul - închisoarea la ai noștri. Și de ce să nu evadezi acum, în țara ta, când nu ți-a fost frică s-o faci în Germa-nia? Au încărcat. Fruntașul a urcat în cabină. Cei doi soldați cu au-tomate s-au așezat în partea din față a basculantei, cu spatele spre cabină și cu automatele îndreptate spre zeki, care ședeau pe nisip în partea din urmă a basculantei. Îndată ce au pornit de la carieră, zekii, la un semn, au aruncat concomitent nisip în ochii soldaților și s-au aruncat asupra lor. Le-au luat automatele și prin geamul din spatele cabinei, cu patul armei, l-au năucit pe fruntaș. Mașina s-a oprit, șoferul tremura de spaimă. l-au spus: „Nu-ți fie teamă, nu ne vom atinge de tine, tu doar nu ești câine! Descarcă!” Motorul a început să duduie, și nisipul, nisipul prețios, mai prețios decât aurul, cel care le-a adus lor libertatea, s-a risi-pit pe pământ.

Și aici, ca aproape în toate evadările - istoria să nu uite asta! - robii s-au dovedit mai mărinimoși decât păzitorii: ei nu i-au ucis, nu i-au bătut, doar le-au poruncit să se dezbrace, să se descalțe, și le-au dat drumul desculți și numai în lenjerie de corp. „Tu, șoferule, cu cine ești?” „Cu voi, cu cine altcineva”, s-a hotărât șoferul.

Pentru a-i deruta pe străjerii desculți (prețul clementei!), ei au apucat-o mai întâi spre apus (stepa este plată, cu mașina mergi în ce

direcție pof-tești). Acolo unul s-a îmbrăcat în fruntaș, ceilalți în soldați și au pornit-o spre nord. Toți aveau arme, șoferul permis - nimic suspect! Totuși inter-sectându-se cu liniile telefonice, le-au rupt pentru a întrerupe legăturile. (Le trăgeau în jos, mai aproape, cu o funie care avea la capăt o piatră, care era lansată ca un arcan, pe urmă le rupeau cu un cârlig.) Pierdeau timp cu asta, dar câștigul era mai mare. Au mers toată ziua cu toată vite-za pînă ce kilometrajul a indicat vreo trei sute de kilometri, iar benzina era la zero. Au început să ia seama la mașinile ce veneau din sens opus. O „Pobeda”. Au oprit-o. „Iertați-ne, tovarășe, dar ăsta-i serviciul, permiteți să vă controlăm actele.” S-a dovedit că erau niște granguri! Conducerea raională de partid, care se duce fie să controleze(10), fie să-și însuflețească propriile colhozuri, ori pur și simplu așa la un beș-barmak. „Ia poftim afară! Dezbrăcarea!” Grangurii îi imploră să nu-i împuște. I-au dus în stepă doar în lenjerie de corp, i-au legat, le-au luat actele, banii, costumele și au pornit cu „Pobeda”. (Iar soldații, dezbră-cați în cursul dimineții, doar către seara au ajuns pînă la mina cea mai apropiată. Santinela din tumul de pază: „Stai pe loc!” „Suntem de-ai voștri, prieteni!” „Cum de-ai noștri doar în flanele și izmene?”)

„Pobeda” n-a avut rezervorul plin. Au parcurs vreo două sute de kilome-tri - gata benzina, și încă o canistră întreagă. Au zărit niște cai care păș-teau și i-au prins ușor, fără căpestre, au încălecat fără șa - și la drum! Însă șoferul a căzut de pe cal, vătămîndu-și piciorul. I-au propus să în-calece pe al doilea. El a refuzat: „Nu vă fie teamă, băieți, n-o să vă de-nunț!” I-au dat bani, carnetul de conducere de pe „Pobeda” și au pornit la galop. Acest șofer a fost ultimul om care i-a văzut, nimeni nu i-a mai văzut de atunci! Nici în lagărul lor nu i-au mai adus vreodată. Astfel, băieții au lăsat în seiful secției speciale bancnotele lor de douăzeci și cinci și de zece fără rest. Procurorului verde îi plac cei cutezători!

Și, într-adevăr, șoferul nu i-a denunțat. El s-a aranjat într-un colhoz de lîngă Petropavlovsk și a trăit liniștit patru ani. Dar l-a nenorocit dragos-tea de artă. Cînta frumos la baian(11), a apărut în spectacole la clubul său, pe urmă a mers la concursul formațiilor de amatori pe raion, apoi pe regiune. Începuse să uite viața dinainte, însă din public l-a recunos-cut un supraveghetor din Djezkazgan și l-au

arestat chiar acolo, în culi-se, și acum i-au trîntit douăzeci și cinci de ani în virtutea articolului 58. L-au dus din nou în Djezkazgan.

O categorie specială o formează evadările care nu sunt pornite nici din elan, nici din disperare, ci beneficiază de o bună pregătire tehnică și de niște mîini de aur.

În Kenghir a fost pusă la cale faimoasa evadare într-un vagon de cale ferată. La unul din șantiere aduceau mereu la descărcat o garnitură de tren cu ciment ori cu azbest. Trenul era descărcat în zonă, de unde ple-ca gol. Cinci zeki au pregătit următoarea evadare: au confecționat un perete fals din șipci de lemn pentru un vagon de marfă tip Pullmann. Acest perete era pliant, prins în balamale ca un paravan, astfel încît atunci cînd îl vor duce spre vagon să pară că este doar o planșă mai mare, bună de cărat, în loc de roabă. Făcuseră următorul plan: cît timp se descărca vagonul, stăpînii lui erau zekii; să introducă paravanul în vagon și să-l deplieze, să-l bată în cuie ca să-l transforme în perete fix. Toți cinci să se așeze cu spatele la peretele vagonului și cu ancore de sfoară să ridice și să fixeze peretele-paravan. Tot vagonul este plin de pulbere de azbest, la fel și peretele lor. Este greu să apreciezi din ochi diferența de adîncime a vagonului. Există însă o complicație în calcula-rea timpului. Descărcarea trenului trebuie efectuată pînă în momentul plecării. Cîtă vreme zekii sunt încă pe șantier, nu se pot urca dinainte. Trebuie să se convingă că vor pleca numaidecît. Și doar atunci în ulti-ma clipă s-au aruncat cu cuțitele și cu alimentele. Dar pe neașteptate, unul dintre fugari a călcat într-un macaz și și-a rupt piciorul. Asta i-a în-tîrziat - ei n-au izbutit pînă la controlul escortei să isprăvească montarea peretelui. Astfel au fost descoperiți. Pentru această încercare de evadare s-a făcut proces*.

Aceeași idee, însă într-o evadare solitară, a folosit-o aviatorul-cursant Batanov. La DOK-ul (Combinatul de prelucrare a lemnului) din Ekibas-tuz se confecționau tocuri pentru uși, care erau transportate pe șantie-rele de construcții. Dar la DOK se lucra non-stop, și santinela nu cobora niciodată din turn. În vreme ce la sectoarele de constucție escorta pă-zea numai ziua. Cu ajutorul prietenilor, Batanov a fost ascuns într-un cadru de ușă - bătut în scînduri - a fost apoi încărcat în camion și descărcat pe șantier. La

DOK au încurcat socoteala schimburilor, și în seara aceea n-au descoperit lipsa lui. La șantierul de construcții, el s-a eliberat din cutie, a ieșit și... a luat-o la picior.

Însă în aceeași noapte a fost prins pe drumul spre Pavlodar. (Această evadare a lui a fost cu un an mai târziu după cea făcută cu camionul când le-au spart cauciucurile.)

Din pricina evadărilor eșuate, unele chiar de la început; din pricina altor evenimente de care nu ducea lipsă pământul zonei; datorită însemnări-lor profunde ale agentului operativ; datorită refractarilor la muncă și multor altor recalcitranți, în Ekibastuz creștea și se umplea întruna Bri-gada cu regim disciplinar intensificat. Ea nu mai încăpea în cele două aripi de piatră ale închisorii, nici în rejimka (baraca nr. 2, de lângă cea a conducerii). Au mai înființat o rejimka (baraca nr. 8), în special pentru banderoviști.

Cu fiecare evadare nouă și cu fiecare eveniment care semăna a răzvră-

*Colegul meu de salon din pavilionul canceroșilor de la spitalul din Tașkent, un soldat de escortă uzbek, mi-a povestit despre această evadare, dimpotrivă, ca despre una reușită și, fără să vrea, pe un ton admirativ.

tire, regimul disciplinar din cele trei rejimki devenea tot mai dur. (Pentru istoria celor condamnați pentru banditism, să notăm că în BUR-ul din Ekibastuz cîinii bombăneau nemulțumiți: „Ticăloșilor! E timpul să sfîrșiți cu evadările. Din cauza evadărilor voastre or să ne sufoce cu regimul disciplinar... Pentru așa ceva într-un lagăr de drept comun te burdușesc în bătaie". Adică spuneau cea ce îi interesa pe șefii lagărului.)

În vara anului 1951 baraca-rejimka nr. 8 a pus la cale o evadare în bloc. Ea se afla la vreo treizeci de metri depărtare de zonă și a hotărît să sape un tunel. Dar se vorbea prea mult despre asta, flăcăii ucraineni discutau aproape deschis între ei - ei considerau că un banderovist nu poate fi turnător, dar erau destui turnători printre ei. Însă n-au apucat să sape decît vreo cîțiva metri liniari, că au și fost trădați.

Liderii barăcii-rejimka nr. 2 au fost foarte supărați din pricina acestei inițiative zgomotoase, nu pentru că s-ar fi temut de represalii, precum cîinii, ci pentru că și ei se aflau tot la treizeci de metri de zonă, și chiar înainte de baraca 8 s-au gîndit și au început să sape

un tunel de înaltă clasă. Acum ei se temeau că din moment ce aceeași idee le-a trecut prin cap deținuților din ambele rejimki putea fi ghicită și apoi verificată și de haita străjerilor. Dar patronii Ekibastuzului, speriați mai mult de eva-dările cu mașinile, și-au propus ca scop principal să înconjoare toate șantierele de lucru și zona locativă cu șanțuri adânci de un metru, care ar fi barat drumul oricărei mașini care ar fi vrut să iasă. Ca și în evul mediu, zidurile nu erau de ajuns, erau necesare și șanțurile.

Excavatorul săpa curat și fără cusur șanț după șanț, împrejurul tuturor zonelor.

Baraca-rejimka nr. 2 era o zonă mică împrejmuită cu sîrmă ghimpată în interiorul zonei celei mari din Ekibastuz. Poarta ei era permanent încu-iată cu lacăt. În afară de timpul petrecut la vărărie, locatarii barăcii aveau voie să se plimbe prin curtica din jurul barăcii doar douăzeci de minute. Tot restul timpului erau încuiați în baraca lor. Prin zona comună treceau doar cînd mergeau la locul de adunare și înapoi. Ei nu erau ad-miși niciodată la cantina comună, bucătarii le aduceau mîncarea în bidoane.

Considerînd vărăria doar ca o posibilitate de a ieși la soare și a respira aer curat, deținuții din această rejimka nu dădeau în brînci să ia la caz-ma varul vătămător. Iar cînd la sfîrșitul lui august 1951, acolo a avut loc și o crimă (banditul Aspanov l-a ucis cu ranga pe Anikin - un fugar care a trecut de sîrma ghimpată printr-un troian viscolit de viforniță, dar a fost prins după o zi, din pricina asta se afla la rejimka; tot despre el - vezi Partea a Treia, Capitolul 14), trustul a renunțat la asemenea „muncitori”, și toată luna septembrie rejimka nu a fost scoasă nicăieri, aflîndu-se în regim de închisoare.

Acolo se aflau mulți „evadați convinși”, și peste vară, unul cîte unul, s-a înjghebat un grup de evadare din doisprezece oameni (Mahomet Hagiev, căpetenia musulmanilor din Ekibastuz; Vasili Kustarnikov; Vasili Briuhin; Valentin Rîjkov; Mutianov; un ofițer polonez, amator de galerii subterane; și alții). Acolo toți erau egali, dar Stepan Konovalov, un ca-zac din Kuban, era totuși omul cel mai important. S-au legat prin jurămînt: cine va sufla o vorbă, chiar unei singure persoane, s-a zis cu el, trebuie să-și pună capăt zilelor, sau îl vor înjunghia alții.

În perioada asta, zona Ekibastuzului era împrejmuită cu un gard com-pact înalt de patru metri. De-a lungul lui o fișie arată, cu lățimea de pa-tru metri -antezona - dincolo de gard, pe o rază de cincisprezece metri, fusese delimitată zona interzisă, care se sfârșea cu o tranșee de un metru. S-a hotărât ca întreagă această fișie de apărare să fie străbătută de un tunel, care însă trebuie să fie atât de sigur, încît, pentru nimic în lume, să nu fie descoperit dinainte.

Însă prima explorare a arătat că fundamentul nu era prea adînc, spațiul subteran al întregii barăci era atât de mic, încît nu vor avea unde să depună pămîntul săpat. Acesta părea un obstacol de netrecut. Deci - să nu mai evadeze?... Și careva a făcut o propunere: podul este, în schimb, spațios, prin urmare, să urce pămîntul în pod! Asta părea însă de neconceput. Să urci pe furiș în pod, zi de zi, ceas de ceas, multe zeci de metri cubi de pămînt prin spațiul locuibil al barăcii, supravegheat și controlat, și pe deasupra să nu risipești nici un firicel, să nu lași nici cea mai mică urmă!

Însă cînd au născocit cum să facă asta au jubilat și evadarea a fost ho-tărîită definitiv. Hotărîrea a venit o dată cu alegerea secției, adică a ca-merei. Această baracă finlandeză, destinată muncitorilor liberi, a fost asamblată din greșeală în zona lagărului. Alta la fel nu mai găseai în tot lagărul: aici erau camere mici, în care nu erau înghesuite șapte vago-nașe, ca peste tot, ci trei, adică pentru douăsprezece persoane. Și au pus ochii pe o astfel de secție, unde locuiau deja cîțiva din duzina lor. Prin diferite mijloace, schimbînd locurile de bunăvoie și debarasîndu-se prin rîs și glume de cei care îi stinghereau (tu sforăi, tu... tragi cam multe vînturi), i-au mutat pe cei străini în alte secții și i-au adus pe ai lor.

Cu cît deținuții cu regim disciplinar erau mai izolați de zonă, mai pedepsiți și oprimați, cu atât devenea mai mare importanța lor morală în la-găr. O comandă din partea celor aflați la rejimka era prima lege a lagă-rului, și acum dacă aveau nevoie de ceva de ordin tehnic - comandau, undeva, pe unul din șantierelor de lucra, se confecționa, era trecut cu tot riscul prin percheziția din lagăr, și cu cel de al doilea risc se transmitea destinatarilor: în zămîrcă, cu pîinea ori cu medicamentele.

Întîi și-ntîi au fost comandate și primite cuțitele și pietrele de ascuțit. Pe urmă: cuie, șuruburi, chit, ciment, var stins, cablu electric, bandă

izola-toare.

Cu ajutorul cuțitelor au tăiat cu grijă lambele a trei scânduri din pardo-seală, au scos plinta care le ținea strivite, au scos cuiile de la capetele acestor scânduri lângă perete și cuiile care le fixau de grinda de la mijlocul camerei. Cele trei scânduri eliberate au fost fixate într-un panou, pe partea de jos, cu o stinghie transversală, iar cuiul principal a fost bătut în această stinghie de sus în jos. Măciulia lui mare a fost acoperită cu chit de culoarea dușumelii și presărată cu praf. Panoul se îmbina perfect cu dușumeaua, nu aveai de ce să-l prinzi și niciodată nu a fost ridicat introducând toporul într-o crăpătură. Era ridicat în felul următor: se scotea plinta, se înfășură o sîrmă pe micul rost lăsat sub măciulia cuiului și se trăgea de ea. Ori de cîte ori se schimbau săpătorii scoteau și puneau din nou la loc plinta. În fiecare zi „spălau dușu-meaua”: udau scîndurile cu apă, ca să se umfle și să nu aibă crăpături. Problema intrării era una dintre problemele principale. În general, încă-perea unde se desfășurau lucrările la tunel era menținută într-o cură-țenie deosebită. Nimeni nu se culca pe vagonaș încălțat, nimeni nu fu-ma, obiectele nu erau împrăștiate, nici o firimitură în dulăpioare. Oricine venea în inspecție, întîrzia foarte puțin aici. „Civilizat!” Și pleca mai departe.

Cea de a doua era problema ascensorului, de jos pînă în pod. În secția tunelului, ca și în toate celelalte, exista o sobă. Între ea și perete rămî-ne-a un spațiu îngust, unde abia ar fi putut să încapă un om. Descoperirea consta în faptul că acest spațiu trebuia astupat, zidit, să fie transformat din spațiu locuibil în spațiu afectat tunelului. Într-una din încăperile nelocuite au demontat definitiv un vagonaș. Cu scîndurile lui au astupat golul, și numaidecît l-au bătut în șipci, l-au tencuit și l-au vopsit în culoarea sobei. Puteau oare supraveghetorii regimului disciplinar să țină minte în care dintre cele douăzeci de cămăruțe ale barăcii soba se unește cu peretele și în care este separată? De altfel, nici mă-car n-au remarcat dispariția vagonașului. Supraveghetorii ar fi putut ob-serva doar tencuiala umedă în primele zile, dar pentru asta trebuiau să ocolească soba și să se aplece peste vagonaș. În plus -aici era o secție model! Dar și dacă i-ar fi prins, asta n-ar fi însemnat căderea tunelului, ci doar o muncă pentru înfrumusețarea camerei: gaura aceea mereu prăfuită o urîtea.

Numai cînd tencuiala și zugrăveala s-au uscat, au fost tăiate dușumeaua și tavanul în locul spațiului astupat. Acolo a fost pusă o scară, confecționată din același vagonaș demontat, și astfel subsolul cel scund a fost unit cu vastele încăperi ale podului. Acesta era o mină, ascunsă privirilor supraveghetorilor și prima mină, de mulți ani, în care acești bărbați tineri și puternici ardeau de nerăbdare să lucreze!

Este oare posibil să existe în lagăr o muncă, o activitate care să se con-topească cu visul, care să-ți cucerească tot sufletul, să-ți ia somnul? Da, una singură: munca în vederea evadării!

Problema următoare era săpatul. Să sapi cu ajutorul cuțitelor și să le ascuți, este clar, dar aici există multe alte probleme. Calculele topografului miner (inginerul Mutianov): să sapi în adîncime pînă a fi în sigu-ranța, dar nu mai mult decît trebuie; să alegi pentru lucrări calea cea mai scurtă; să determini secțiunea cea mai optimă pentru tunel; să știi întotdeauna unde te afli; și să stabilești cu exactitate locul pentru ieșire. Organizarea schimburilor: să sapi cît mai multe ceasuri în douăzeci și patru de ore, dar schimburile să nu fie prea dese, și întotdeauna între-gul efectiv să se prezinte ireproșabil la controlul de dimineață și de sea-ră. Apoi hainele de lucru și spălatul: cel mînjit de pămînt nu poate ieși astfel la suprafață! Apoi iluminatul: cum să execuți un tunel de șaizeci de metri în beznă? Au întins un fir în subsol și în tunel (să mai și iz-butești să-l conectezi pe neobservate!), în sfîrșit, semnalizarea: cum să îi chemi pe săpători din fundul galeriei, dacă în baracă apar pe neaștept-tate supraveghetorii? Ori cum pot ei înșiși să dea de știre că trebuie să iasă neîntîrziat?

Dar în duritatea regimului disciplinar se afla și slăbiciunea lui. Supraveghetorii nu puteau să se furișeze și să intre în baracă neobservați, ei trebuiau întotdeauna să meargă pe unul și același drum, printre împle-titurile ghimpate, spre poartă, să descuie lacătul, apoi să vină spre baracă, să descuie ușa, zăngănind cu zăvorul, și toate acestea puteau fi ușor observate de la fereastră. E drept că nu din secția tunelului, ci din „cabina” goală de la intrare - trebuia doar să ai acolo un observator. Semnalele, în galerie, erau luminoase: două clipiri - atenție, pregătește-te pentru ieșire; clipiri intermitente - semnal de alarmă! repede înapoi!

Coborînd în subsol, se dezbrăcau la piele, toată îmbrăcămintea o așe-zau sub perne, sub saltea. După trapă, treceau printr-o crăpătură în-gustă, dincolo de care nici nu puteai să-ți închipui că există o încăpere largă, unde ardea permanent un bec și se aflau scurtele și pantalonii de lucru. Alți patru, murdari și despuiați (schimbul), urcau în cameră și se spălau minuțios (lutul se întărea în biluțe pe părul de pe corp, trebuia muiat ori smuls cu păr cu tot).

Toate aceste lucrări se desfășurau cînd a fost descoperită galeria săpată cu neglijență de la baraca nr. 8. Este lesne de înțeles nu numai ciuda, dar și ofensa simțită de creatori pentru născocirea lor. Însă totul s-a terminat cu bine.

La începutul lui septembrie, după o ședere de aproape un an în pușcărie, au fost transferați (reîntorși) în această rejimka Tenno și Jdanok. Nici n-a răsuflat bine aici, și Tenno a început să fie cuprins de neliniște: trebuie să pregătească o evadare! Dar nimeni dintre deținuții cu regim disciplinar, nici cei mai convinși și mai disperați fugari n-au răspuns la reproșurile lui, că trece vremea cea mai bună pentru evadări, că nu poți sta fără să faci nimic!(Tunelarii aveau trei schimburi a cîte patru oameni și nu aveau nevoie de un al treisprezecelea.) Atunci Tenno le-a propus direct să sape o galerie! I-au răspuns însă că s-au gîndit și ei, dar fun-damentul este prea la suprafață. (Asta era, firește, o cruzime: să te uiți la fața iscoditoare a unui evadat încercat și să clatini alene din cap este totuna cu a interzice unui cîine inteligent și antrenat să adulmece pra-da.) Tenno însă îi cunoștea prea bine pe acești băieți ca să creadă în indiferența lor generală. Ei nu puteau să se strice toți dintr-o dată!

Și, împreună cu Jdanok, a instituit un regim de observație invidios și competent, de care n-ar fi fost în stare supraveghetorii. Tenno a obser-vat că băieții se duc deseori să fumeze în una și aceeași „cabină” de la intrare și întotdeauna doar cîte unul, fără companie (observatorul). Că ziua, ușa secției este închisă cu cîrligul. Cînd bați - nu-ți deschid numaidecît, și întotdeauna cîtiva oameni dorm adînc, de parcă nu le ajungea noaptea. Ori Vaska Briuhin iese din încăperea cu hîrdăul ud tot. „Ce-i cu tine?” „Ce să fie, mi-a venit chef să mă spăl.”

Sapă, nu încape nici o îndoială! Dar unde? De ce tac?... Și Tenno se ducea de la unul la altul și încerca să-i prindă: „Săpați imprudent,

băieți, imprudent! Bine că am fost eu cel care a observat, dar dacă era un turnător?"

În sfârșit, au organizat o adunare și au hotărât să-l primească pe Tenno împreună cu încă trei fugari destoinici. I-au propus să cerceteze camera și să găsească urme. Tenno a pipăit și adulmecat fiecare scîndură și, spre încîntarea lui și a băieților, n-a găsit nimic. Tremurînd de bucurie, s-a vîrît sub dușumea să lucreze pentru sine! Schimbul din subterană era repartizat astfel: unul, culcat, săpa pămîntul în galerie; altul, chircit în spatele lui, încărcă pămîntul săpat în niște săculețe cusute special din pînză de doc; cel de al treilea căra, tîrîș, sacii (cu chinga petrecută după umeri), înapoi prin tunel, apoi prin subsol îi ducea la puțul de mină și, unul cîte unul, agăța aceste săculețe de un cîrlig coborît din pod. Cel de al patrulea stătea în pod. El arunca îndărăt săculețele golite, le ridica apoi pe cele pline, le căra, călcînd ușor, prin tot podul și golea pămîntul, întinzîndu-l într-un strat subțire. Iar la sfîrșitul schimbului, peste acest pămînt presăra zgură, care se găsea din belșug în pod. Pe urmă, în cadrul aceleiași echipe, se schimbau între ei, dar nu întotdeauna, pentru că nu toți puteau să execute bine și repede cele mai grele, pur și simplu epuizante, munci: săpatul și căra-tul.

La început cărau cîte două, pe urmă cîte patru săculețe deodată. Pentru asta au sustras de la bucătari o tavă de lemn pe care puneau săculețele și o trăgeau cu chinga. Chinga venea dinapoi, era petrecută mai întîi pe după gît, apoi pe sub mîini. Pielea gîtului și se rodea, umerii te dureau, genunchii îți înțepeneau. După o singură cursă, omul era tot numai spumă, după un schimb întreg putea să dea ortul popii.

Săpatul se făcea dintr-o poziție foarte incomodă. Aveau o lopată cu coada scurtă, pe care o ascuțeau în fiecare zi. Trebuiau tăiate niște fante verticale adinci cît lopata, pe urmă culcat pe jumătate, sprijinindu-te cu spatele de pămîntul săpat să desprinzi bucăți de pămînt și să le arunci peste umăr. Solul era cînd de piatră, cînd numai de lut moale. Pietrele cele mai mari trebuiau ocolite, ceea ce crea curburi pe linia tunelului. În opt-zece ore cît ținea un schimb nu înaintau mai mult de doi metri, uneori chiar mai puțin de un metru.

Lucrul cel mai greu de suportat era lipsa de aer din tunel: aveau amețeli, leșinau, li se făcea greață. Au trebuit să rezolve și problema

ventilației. Orificiile de ventilație puteau fi forate numai în sus - în fîșia cea mai periculoasă, supravegheată în permanență - în apropierea zonei, însă fără ele nu se mai putea respira. Au comandat o plăcuță de oțel ca „elice”, i-au atașat o tijă transversală, au obținut ceva ca un sfredel, și astfel au scos la lumină primul orificiu îngust. Numai decît a apărut tirajul și s-a putut respira mai ușor. (Cînd galeria a ajuns dincolo de gard, au făcut un al doilea orificiu.)

Se sfătuiau în permanență - cum să facă mai bine o anumită lucrare. Au calculat cît au înaintat.

Galeria sau tunelul se scufunda sub fundații, apoi se abătea de la direcție numai din pricina pietrelor mari ori din pricină că s-a săpat greșit. Avea o lățime de o jumătate de metru, înălțimea - nouăzeci de centimetri și o boltă semicirculară. După calcule, plafonul se găsea la un metru treizeci-un metru patruzeci de la suprafața solului. Laturile tunelului erau consolidate cu scînduri. De-a lungul lui, pe măsură ce înaintau, cablul electric se lungea și se instalau becuri noi.

Cînd te uitați de la celălalt capăt, ziceai că-i un metrou - metroul lagărului.

Tunelul înaintase cu cîteva zeci de metri, săpau acum dincolo de zonă. Deasupra se auzea clar tropotul gărzilor care se schimbau, ca și lătratul și scheunatul cîinilor.

Și deodată... și deodată, într-o zi, după controlul de dimineață, cînd schimbul de zi încă nu coborîse și (conform legii severe a fugarilor) nimic criticabil nu se vedea din afară, au zărit o haită de supraveghetori care se îndreptau spre baracă în frunte cu micul și impulsivul locotenent Macehovski, șeful regimului disciplinar. Inimile fugarilor s-au făcut cît un purice: au descoperit? Am fost trădați? Sau controlează la întîmplare?

A răsunat comanda:

— Strîngeți lucrurile personale! Toată lumea afară!

Comanda a fost executată. Toți deținuții au fost alungați în curticica de plimbare, unde s-au așezat pe sacii cu lucrurile personale. Dinăuntru barăcii se aud trosnete înăbușite: aruncă scîndurile vagonașelor. Mace-hovski strigă: „Aduceți înapoi uneltele!” Și

supraveghetorii cară înăuntru răngi și topoare!" Se aude scîrîitul nefiresc ale scîndurilor smulse din cuie.

Asta-i soarta fugarilor! Atîta inteligență, atîta trudă, speranțe, însuflețire -și totul degeaba! Dar nu numai atît, din nou carcera, bățai, interogatorii, noi condamnări...

Și totuși! Nici Macehovski, nici unul dintre supraveghetori nu dau fuga afară, agitîndu-și brațele cu o bucurie plină de furie. Ies asudați, scutu-rîndu-se de murdărie și de praf, pufnind nemulțumiți că au transpirat de pomană. „Cîte unul v-apro-pi-i-ați i" a răsunit o comandă dezamăgită. Începe percheziția lucrurilor personale. Deținuții se întorc în baracă. Ce prăpăd! În cîteva locuri (acolo unde scîndurile erau prost bătute în cuie sau aveau crăpături între ele), dușumeaua fusese desfăcută, în camere totul era aruncat claie peste grămadă, și chiar vagonașele răsturnate cu dușmănie. Doar în secția civilizată nu fusese atins nimic!

Cei care nu știau de evadare erau furioși:

— De ce dracu nu și-or fi găsind locul, ticăloșii?! Ce-or fi căutînd?

Fugarii acum își dau seama cît de înțelept au procedat că n-au depo-zitat pămîntul sub dușumea: ar fi putut fi descoperit cînd au desfăcut scîndurile din cuie. Dar în pod nu s-au urcat, din pod trebuie să ai aripi ca să zbori! De altfel, și în pod totul fusese cu grijă acoperit de zgură.

N-a descoperit nimic haita de cîini, nu i-a dus capul! Ah, ce bucurie. Dacă muncești cu rîvnă, dacă te supraveghezi cu severitate, nu poți să nu obții roade! Acum să terminăm de săpat! Au mai rămas doar vreo șase-opt metri pînă la tranșeea înconjurătoare. (Ultimii metri trebuie săpați cît mai exact posibil, pentru a ieși pe fundul tranșeei, nici mai sus, nici mai jos.)

Și ce va fi mai departe? Konovalov, Mutianov, Hagiev și Tenno elaboraseră un plan, care fusese aprobat de toți șaisprezece. Evadarea va avea loc seara, în jurul orei zece, cînd se va sfîrși controlul de seară în tot lagărul, supraveghetorii vor pleca acasă ori se vor retrage în baraca șefilor, și cînd gărzile se vor schimba în turnuri.

Toți vor coborî unul cîte unul la intrarea subterană. „Ultimul va supraveghea zona din „cabină"; pe urmă, împreună cu penultimul, va fixa ermetic de scîndurile trapei partea, pînă atunci detașabilă, a

plintei, astfel încât, când vor coborî trapa, plinta va reveni la locul ei. Pironul cu măciulia mare va fi tras pînă la refuz în jos, și, pe dedesubt, vor pregăti niște zăvoare prin care trapa va fi fixată definitiv și nu se va clinti chiar dacă ar trage de ea în sus.

Și încă ceva: înainte de evadare vor scoate grilajul de la una din feres-trele coridorului. Descoperind la controlul de dimineată că lipsesc șai-sprezece oameni, supraveghetorii nu-și vor da seama numaidecît că este vorba de tunel și de evadare, ci vor da fuga să caute prin zonă, crezînd că disciplinarii s-au dus la o răfuială cu turnătorii, îi vor căuta și în alt lagpunkt, în altă filială a lagărului: nu cumva au sărit peste zid acolo? Lucrare îngrijită! Tunelul nu-i de găsit, sub fereastră nu există urme, șaisprezece oameni au fost luați de îngeri în cer!!

Apoi vor ieși în tranșeea împrejmuitoare, pe urmă se vor tîrî cîte unul pe fundul tranșeei cît mai departe de turnul de pază (ieșirea din tunel este prea aproape de el); tot cîte unul vor ieși la drum; între grupurile de patru să facă pauză ca să nu stîrnească bănuieli și să aibă timp să se orienteze. (Ultimul, iarăși, avea de înfăptuit o măsură de precauție: el va astupa gura galeriei din afară cu un capac de lemn pregătit dinainte, mînjit cu lut, îl va așeza la capătul galeriei și îl va propti cu spatele, apoi îl va acoperi cu pămînt, pentru ca dimineată nici din tranșee să nu fie descoperit tunelul!)

Prin orașel să meargă în grup, spunînd fără fereală glume și rîzînd tare. Dacă cineva încearcă să-i rețină - vor riposta cu toții, folosind chiar și cuțitele.

Punctul de adunare - pasajul de nivel de la calea ferată, pe unde trec multe mașini. Pasajul se arcuiește peste drum, toți se vor culca la pă-mînt în apropiere și nu vor fi văzuți. Acest pasaj de nivel nu este în sta-re bună (au trecut peste el la lucru și au văzut), scîndurile sunt așezate ca vai de lume, camioanele cu cărbuni și cele goale traversează cu vi-teză redusă. Doi trebuie să ridice mîinile, să oprească mașina imediat după trecerea de nivel, să se apropie de cabină din două părți. Se vor ruga să fie luați în mașină. Noapte, șoferul este cu siguranță singur. Apoi, numaidecît, vor scoate cuțitele, îl vor imobiliza pe șofer și îl vor așeza la mijloc. Valka Rîjkov se va așeza la volan, toți ceilalți vor sări în camion și gata - direcția Pavlodar! O sută treizeci - o sută patruzeci de kilometri vor putea,

probabil, să-i străbată în cîteva ceasuri, înainte de a ajunge la podul plutitor - s-o cotească spre cursul superior al râului (cînd ne-au adus încoace, ochii noştri au reţinut cîte ceva), să-l lege pe şofer, să-l ascundă în tufişuri, să abandoneze maşina, să treacă Irtîşul cu barca, să se împartă în grupuri şi s-o apuce care încotro! Este perioada colectării cerealelor - toate drumurile sunt pline de maşini.

Lucrările trebuiau isprăvite pe 6 octombrie. Cu două zile înainte, pe 4 octombrie, doi participanţi, Tenno şi Volodka Krivoşein, un hoţ, au fost luaţi pentru a fi transferaţi cu convoiul în alt lagăr. Ei au vrut să-şi facă mostîrka(12), pentru a rămîne, cu orice preţ, însă operul s-a jurat că-i duce încătuşaţi chiar dacă ar fi pe moarte! Au hotărît să nu mai insiste, ca să nu dea de bănuît. Şi s-au supus, sacrificîndu-se pentru prieteni.

Astfel că Tenno nu a profitat de insistenţa lui a de a participa la săparea tunelului. Nu el a fost al treisprezecelea, ci protejatul lui, introdus de el, indisciplinatul şi prea hăituitul Jdanok. Stepan Konovalov şi prietenii lui au cedat şi s-au destăinuit lui Tenuo într-un ceas rău.

Au isprăvit de săpat, au ieşit cu galeria aşa cum şi-au propus, Mutianov n-a greşit. Dar a nins şi au amînat pînă se va topi zăpada.

Pe 9 octombrie, seara, au făcut totul exact cum plănuiseră. Primul cvar-tet a ieşit cu bine: Konovalov, Rîjkov, Mutianov şi polonezul, colabora-torul lui permanent la evadările cu pregătire inginerească.

Pe urmă a fost rîndul ghinionistului, micuţului Kolia Jdanok să iasă în tranşee. Fireşte, nu din vina lui, s-au auzit undeva aproape, deasupra, nişte paşi. El însă trebuia să se stăpînească, să stea culcat, să se facă una cu pămîntul, iar cînd paşii se vor depărta să se tîrască mai departe. Dar, dintr-un exces de zburdălnicie, a ridicat capul. Voia să vadă cine trece!

Păduchele prea sprinten cade primul în pieptene! Dar acest păduche prost a nenorocit un grup de fugari deosebit de rar prin solidaritatea lui şi prin forţa de concepţie: paisprezece vieţi lungi, complexe, ale căror linii s-au intersectat în această evadare. Pentru fiecare dintre ele eva-darea avea o importanţă foarte mare, care dădea un tîlc trecutului şi vii-torului lor. De fiecare mai depindeau undeva nişte oameni, femei, copii şi prunci care nu s-au născut încă, iar păduchele a ridicat capul - şi totul s-a dus pe apa sîmbetei.

Cel care trecea era, se pare, comandantul adjunct al gărzilor, a văzut păduchele, a strigat și a tras. Și străjerii, care nu erau vrednici de acest proiect grandios, căci n-au putut să-l descopere, au devenit mari eroi. Iar cititorul meu, Istoricul-Marxist, lovind cu o riglă peste carte, îmi stre-coară îngăduitor:

—Da-a-a... Da dumneata de ce n-ai evadat?... Dumneata de ce nu te-ai răzvrătit?...

Și toți fugarii, care coborâseră în galerie, care scosese grilajul, care fixaseră plinta trapei, acum s-au tîrît îndărăt - îndărăt - îndărăt!

Cine a băut pînă la fund această disperare care te umple de ciudă? Acest dispreț față de propriile eforturi?

S-au întors, au stins lumina în tunel, au introdus la loc grilajul ferestrei din coridor.

Foarte curînd, rejimka a fost invadată de ofițerii lagărului, ofițerii divizionului de gardă, de soldații din escortă, de supraveghetori. A început controlul după dosare și toți au fost duși în pușcăria de piatră, însă n-au descoperit intrarea din cameră în tunel! (Cît ar mai fi căutat, dacă totul reușea conform planului?!) Lîngă locul unde îl rosesse curiozitatea pe Jdanok au găsit o gaură pe jumătate dărîmată. Însă chiar dacă au ajuns prin tunel sub baracă, nu și-au putut da seama de unde coborau oamenii și ce au făcut cu pămîntul. Doar că, iată, din camera „civilizată” lipseau patru oameni, și pe cei opt acum îi snopeau în bătaie fără milă, singurul mijloc prin care tîmpiții puteau obține adevărul.

Dar acum ce rost avea să mai tăinuiască?...

În acest tunel, pe urmă, s-au organizat excursii cu toată garnizoana și cu toți supraveghetorii. Maiorul Maximenko, șeful burduhănos al lagă-rului din Ekibastuz, se lăuda mai tîrziu la Direcție față de alți șefi de lagăre:

— Știți, la mine au săpat un tunel, da!! Metrou, nu altceva! Dar noi... vigilența noastră...

Cînd, în realitate, un păduche prăpădit...

Firește, s-a dat alarma, și asta nu a permis nici primilor patru să ajungă la trecerea de nivel de la calea ferată. De tot planul s-a ales praful. Ei au escaladat gardul unei zone de lucru pustii de partea cealaltă a dru-mului, au traversat zona, au sărit încă o dată gardul și au apucat-o spre stepă. N-au mai îndrăznit să rămînă în orașelul

muncitoresc să prindă o mașină, pentru că orașelul era deja înțesat de patrule.

Precum Tenno cu un an în urmă, ei au pierdut numaidecât rapiditatea și probabilitatea de a scăpa.

Au pornit spre sud-est, spre Semipalatinsk. Nu aveau nici alimente pentru un drum pe jos, nu mai aveau nici puteri - și le epuizaseră în ultimele zile, sfârșind lucrul la tunel.

În ziua a cincea a evadării au intrat într-o iurtă și au cerut unor kazahi de mîncare. Firește, vă puteți ușor închipui că aceștia au refuzat să le dea și au tras în ei cu pușca de vînatoare. (Oare aceasta este în tradiția acestui popor de păstori din stepă? Și dacă nu este în tradiție, atunci tradiția de unde vine?...)

Stepan Konovalov a sărit cu cuțitul împotriva puștii, l-a rănit pe kazah, i-a luat pușca și mîncarea. Au pornit mai departe. Dar kazahii i-au ur-mărit călare, i-au descoperit aproape de Irtîș și au chemat o grupă ope-rativă.

Pe urmă au fost înconjurați, bătuți pînă i-a podidit sîngele, mai departe, totul, totul este cunoscut...

Dacă în prezent poate cineva să-mi menționeze niște evadări ale revo-luționarilor ruși din secolul al XIX-lea ori al XX-lea, care să presupună atîtea dificultăți, lipsă de sprijin din afară, atitudine ostilă a mediului, pedeapsă ilegală pentru cei prinși - să-mi spună care sunt acelea!

Și după toate astea, să mai spună cineva că nu ne-am luptat.

Capitolul 9

BĂIEȚAȘII CU AUTOMATE

AU STRĂJUIT gardieni în mantale lungi cu manșete negre. Au străjuit ostași ai Armatei Roșii. Au străjuit membrii formațiunilor de autoapărare. Au străjuit bătrînii rezerviști. În sfîrșit, au venit băieții tineri și voinici, născuți în primul cincinal, care n-au văzut războiul, au luat în mînă automatele noi și s-au pus să ne străjuiască.

De două ori pe zi, cîte un ceas de fiecare dată, ne tîrîm uniți printr-o legătură tăcută, de moarte: oricare dintre ei este liber să-l ucidă pe ori-care dintre noi. În fiecare dimineață, noi pe drum ei pe lîngă drum, ne tîrîm alene acolo unde nu avem treabă nici noi, nici ei. În fiecare seară, ne grăbim plini de rîvnă: noi în țarcul nostru, ei în

țarcul lor. Și întrucît nu avem o casă adevărată, aceste țarcuri ne servesc drept case.

Noi mergem și nu ne uităm deloc la scurtele lor îmblănite, la automatele lor - ce ne trebuie nouă? Ei merg și tot timpul se uită la rîndurile noastre negre. Conform regulamentului, ei trebuie să se uite tot timpul la noi, așa li se ordonă, în asta constă serviciul lor. Ei trebuie să suprimă cu o rafală orice mișcare a noastră și orice pas.

Oare ce impresie le facem noi, în scurtele noastre negre, în căciulile noastre cenușii din blană stalinistă(1), în pîslarii noștri hidoși, la a treia folosință și la a patra reparație, pătați cu toții de peticele numerelor, cum să poată ei să ne socotească oameni adevărați?

Oare trebuie să ne mirăm că aspectul nostru stîrnește repulsie? Păi tocmai pentru asta este calculat. Locuitorii liberi ai așezării, îndeosebi școlarii și institutoarele, privesc cu frică de pe cărările trotuarelor coloanele noastre conduse pe strada cea largă. Ni se relatează: ei se tem că noi, complici ai fascismului, pe neașteptate ne vom arunca în toate părțile, vom nimici escorta și ne vom năpusti să jefuim, să violăm, să ar-dem, să ucidem. Căci, pesemne, numai asemenea dorințe sunt acce-sibile unor făpturi atît de asemănătoare cu fiarele sălbatice. Și escorta este aceea care îi apără pe locuitorii așezării muncitorești de aceste fiare. Nobila escortă. La club, pe care noi l-am construit, un sergent din escortă se poate simți pe deplin cavaler invitînd o învățătoare la dans.

Acești băieți se uită tot timpul la noi și din cordon, și din turnurile de pază, dar nu le este dat să știe nimic despre noi, le este dat doar un drept: să tragă fără somație.

O, dacă ar putea să vină seara la noi, în barăcile noastre, să se așeze pe vagonașele noastre și să asculte: de ce se află în lagăr acest bătrîn ori acest bunicuț. Ar rămîne pustii aceste turnuri de pază și n-ar mai trage automatele.

Însă toată perfidia și forța sistemului constă în faptul că legătura de moarte care ne unește se bazează pe necunoaștere. Simpatia lor pentru noi este pedepsită precum trădarea de patrie, dorința lor de a vorbi cu noi - ca încălcarea a jurămîntului sfînt. Și de ce să vorbească ei cu noi, cînd, la ora stabilită după grafic, va veni politrucul și va discuta cu ei despre chipul moral și politic al dușmanilor poporului pe care îi străjuiesc? Le va explica amănunțit și le va repeta cît de

dăunătoare și ce povară pentru stat sunt aceste sperietori. (Este cu atât mai ispititor să fie verificate în calitate de ținte vii.) El va aduce la subsoară niște mape și va spune că de la secția specială a lagărului i s-au dat pentru o seară dosarele lor. El va scoate de acolo niște hîrtii bătute la mașină și va citi despre fărădelegile lor, pentru care sunt prea puține cuptoarele Auschwitzului, și le va atribui acelui electrician, care repară lumina în vîrfurile unui stîlp, sau acelui tîmplar, căruia niște tovarăși de rînd, imprudenti, au vrut să-i comande o noptieră.

Politrucul nu se încurcă, nu greșește. El nu va povesti niciodată băieților că oamenii stau în lagăr pur și simplu și pentru credința în Dumnezeu, și pentru setea de adevăr, și pentru dragostea de dreptate. Precum și pentru absolut nimic.

Toată forța sistemului constă în faptul că un om nu poate pur și simplu să stea de vorbă cu alt om, ci doar prin intermediul unui ofițer și al poli-trucului.

Toată forța acestor băieți rezidă în neștiința lor.

Toată forța acestor lagăre stă în acești băieți, în acești epoleți roșii. Ucigașii din turnurile de pază și vînătorii de evadați.

Iată un exemplu de o asemenea discuție politică, cum și-o amintește un soldat de escortă din acea perioadă (Nîroblag): „Locotenentul Samutin este un tip lung, cu umeri înguști, cu capul turtit la tîmple. Seamănă cu un șarpe. Alb complet, aproape fără sprîncene. Știm că înainte a îm-pușcat cu mîna lui. În prezent, la învățămîntul politic, ne vorbește mono-ton: «Dușmanii poporului pe care voi îi păziți sunt tot niște fasciști, niște lepădături. Noi reprezentăm forța și paloșul răzbnător al Patriei și tre-buie să fim fermi. Nici un fel de sentimente, nici un pic de milă»."

Și, iată, așa se formează băieții, care pe evadatul căzut se străduiesc să-l lovească, desigur, cu piciorul și neapărat în cap. Aceia care cu piciorul îi șutează pîinea de la gură bătrînului cărunț, cu cătușe la mîini. Aceia care privesc nepăsători cum se izbește evadatul încătușat de scîndurile așchioase ale obloanelor camionului: fața îi sîngerează, capul așîșderea - ei privesc nepăsători. Căci doar sunt paloșul răzbnător al Patriei.

După moartea lui Stalin, exilat pe viață, zăceam într-o clinică obișnuită, „liberă", din Tașkent. Deodată aud cum un tînăr uzbek,

bolnav, povește vecinilor despre serviciul său în armată. Unitatea lor păzea călăi și fiare sălbatice. Uzbekul a recunoscut că nici escorta nu mînca pe sātu-rate, că îi apuca furia, fiindcă deținuții, ca mineri, primesc o rație de pîi-ne (asta pentru 120 %, bineînțeles) cu puțin mai mică decît rația lor soldățească stabilită. Și îi mai înfură faptul că ei, escorta, trebuie să în-ghețe iarna în turnurile de pază (e adevărat, în cojoace lungi pînă la căl-cîie), iar dușmanii poporului, intrînd în zona de lucru, chipurile, se risi-pesc prin încăperile de încălzit (din turn, el putea să vadă că nu era așa) și acolo dorm toată ziua (își închipuia cu toată seriozitatea că sta-tul nu le făcea decît bine dușmanilor săi).

Ce prilej interesant! Să privești un Lagăr special prin ochii unui soldat din escortă! L-am întrebat ce fel de ticăloși erau aceia și dacă uzbekul meu a vorbit cu ei personal. Atunci el mi-a povestit că toate astea le știa de la politrucii, că le citeau chiar din „dosarele” lor la seminarele politice. Și această furie nedeslușită a lui pentru faptul că deținuții dorm toată ziua s-a consolidat în el cu contribuția binevoitoare a ofițerilor.

O, voi, care i-ați ispitit pe acești copii!... Mai bine nu vă mai nășteți!...

Uzbekul a mai povestit și despre faptul că un soldat al MVD primește 230 de ruble pe lună (de 12 ori mai mult decît un soldat din armată! De unde această generozitate? Sau poate serviciul lui este de 12 ori mai greu?), iar dincolo de Cercul Polar chiar și 400 de ruble, asta pentru serviciu în termen și cu tot echipamentul gratuit.

A mai povestit fel de fel de cazuri. De pildă că unui camarad de-al lui care mergea în cordonul însoțitor i s-a năzărit că cineva vrea să fugă din coloană. A apăsător pe trăgaci și cu o rafală a ucis cinci deținuți. Și fiindcă pe urmă toată escorta a mărturisit că toată coloana mergea liniștită, soldatul a fost aspru pedepsit: pentru cinci morți i-au dat cincispre-zece zile de arest (într-un arest încălzit, bineînțeles).

Și cîte asemenea cazuri nu cunosc și nu povestesc toți indigenii Arhipe-lagului!... Cîte n-am cunoscut în ITL: la muncile unde nu există zonă, ci doar linia nevăzută a cordonului, răsună un foc de armă și un deținut cade mort: a trecut linia, se spune. Poate că nu a trecut-o cîtuși de puțin, căci doar linia este invizibilă, și nimeni nu se duce acum s-o ve-rifice, ca să nu fie culcat alături. Și nici o comisie

nu va veni să con-troleze unde se află picioarele celui ucis. Dar poate că o fi și trecut, pentru că doar escorta supraveghează linia nevăzută, iar deținutul muncește. Și acest glonț îl primește tocmai acel deținut care muncește cinstit și se lasă furat de muncă. La gara Novociunka (Oziorlag), la strîns de fîn, deținutul vede că la doi-trei pași mai este niște fîn, și inima de gospodar nu-l lasă — hai să-l strîng și să-l arunc în căpiță și -poc, un glonț! Și soldatul primește o lună permisie.

Se întîmplă că uneori tocmai acel soldat din escortă poartă ură tocmai pe acel deținut (nu i-a îndeplinit o comandă, o rugăminte), și atunci glonțul înseamnă răzbunare. Uneori intră în acțiune perfidia: soldatul îi ordonă deținutului să ia și să aducă nu știu ce de dincolo de linie. Și cînd acesta, încrezător, se duce — trage. Poate să-i arunce acolo o țigară: na, fumează! Deținutul se duce și după o țigară, așa este el, o ființă demnă de dispreț.

De ce trag? Nu poți să înțelegi întotdeauna. De pildă în Kenghir, în ca-drul zonei, ziua-n amiaza mare, unde nu miroase nicidecum a evadare, o fată, Lida, din Ucraina de Vest, a izbutit să-și spele și ciorapii, cum se spune -printre picături, și i-a pus la uscat pe taluzul antezonei. Soldatul din turn a luat-o la ochi și a ucis-o pe loc. (Circula o poveste confuză că, pe urmă, el a vrut să-și pună capăt zilelor.)

De ce? Omul cu arma! Puterea necontrolată a unui om de a-l ucide sau nu pe un altul.

Să nu mai punem la socoteală că este și avantajos. Șefii sunt întotdeauna de partea ta. Nu pedepsesc niciodată pentru crimă. Dimpotrivă, te laudă, te recompensează, și dacă i-ai făcut de petrecanie mai devre-me, încă la jumătatea primului pas, vigilența ta este mai mare și recom-pensa ta va fi mai mare! Primă - solda pe o lună. Permisie - o lună. (Puneți-vă în situația Comandamentului: dacă divizionul nu are la activ cazuri de manifestare a vigilenței - ce divizion mai este și ăsta? Ce fel de comandanți are? Ori zekii sunt atît de pașnici că paza trebuie re-dusă? Sistemul de pază odată creat cere morți.)

Și printre pușcașii escortei apare chiar un spirit de întrecere: tu ai ucis, și cu prima ți-ai cumpărat unt, dar o să ucid și eu și o să-mi

cumpăr și eu unt. Vrei să te duci acasă sa-ți pipăi iubita? Păi — împușcă o ființă din asta cenușie și poți pleca pentru o lună.

Toate aceste cazuri le știam foarte bine în ITL. Dar în Lagărele speciale au apărut alte noutăți: să tragi în coloană, precum camaradul acestui uzbek. Ca la postul de gardă din Oziorlag la 8 septembrie 1952. Sau în zonă, din turnul de pază.

Așadar, vedeți cum erau pregătiți. Aceasta era lucrarea politrucilor.

În mai 1953, în Kenghir, acești băieți cu automate au tras fără nici un motiv o rafală neașteptată într-o coloană care ajunsese la poarta lagă-rului și aștepta percheziția de intrare. Au fost șaisprezece răniți, însă de-ar fi fost răniți pur și simplu! Au tras cu gloanțe explozive, interzise demult de toate convențiile capitaliștilor și socialiștilor. Gloanțele ieșeau din corpuri formînd cratere, răscoleau măruntaiele, zdrobeau fălcile și membrele.

De ce escortele Lagărelor speciale sunt înarmate tocmai cu gloanțe ex-plozive? Cine a aprobat așa ceva? Nu vom afla niciodată...

Și totuși ce supărată a fost lumea gărzilor și escortelor cînd au citit în romanul meu că deținuții îi poreclesc „papagali”. Iată, acum repet pentru lumea întreagă! Nu, deținuții trebuiau să-i iubească și să-i numească în-geri păzitori!

Unul dintre acești băieți, este adevărat unul dintre cei buni, nu s-a su-părat, dar vrea să apere adevărul: Vladilen Zadomîi, născut în anul 1933, care a făcut serviciul la VSO (Garda de infanterie militarizată) a MVD-ului în Nîroblag de la vîrsta optsprezece la douăzeci de ani. El mi-a scris cîteva scrisori:

„Băieții nu s-au dus acolo că au vrut ei, au fost convocați de comisariatul militar. Comisariatul i-a pus la dispoziția MVD-ului. Băieții au fost învățați să tragă și să facă de gardă. Băieții înghețau și plîngeau nopțile - ce mama dracului trebuință aveau ei de Nîroblag și de tot ce conținea el! Băieții nu trebuie învinuiți, ei erau soldați, erau în serviciul Patriei și, cu toate că în acest serviciu absurd și cumplit nu totul era înțeles (dar ce era înțeles?... Ori totul, ori nimic - A.S.), ei depuseseră jurămîntul, și serviciul nu era ușor."

Sincer, te pune pe gînduri. I-au împrejmuit cu pari pe bieții flăcăi: jurămîntul! Serviciul Patriei! Sunteți soldați!

Dar se vede treaba că fundamentul general uman era slab în ei, sau poate nu exista deloc, dacă n-au putut rezista în fața unui jurămînt și

a seminariilor de învățămînt politic. Nu din toate generațiile și nici din toa-te popoarele se pot modela astfel de băieți.

Oare nu aceasta este problema principală a secolului al XX-lea: e admi-sibil să îndeplinești ordinele, încredințînd altora propria conștiință? Este oare posibil să nu ai propriile-ți reprezentări despre bine și rău și să le culegi din instrucțiunile tipărite și indicațiile orale ale șefilor? Jurămîntul! Aceste invocații solemne rostite cu tremur în glas și ca sens destinate apărării poporului de răufăcători - cît de ușor este să le pui în slujba răufăcătorilor împotriva poporului!

Să ne amintim ce se pregătea Vasili Vlasov să-i spună călăului său încă în 1937: tu singur! Tu singur ești vinovat că oamenii sunt uciși! Moartea mea să apese doar pe conștiința ta, să trăiești cu povara asta! Că de nu ar fi călăi, n-ar fi nici execuții.

N-ar mai fi nici trupe de escortă, n-ar mai fi nici lagăre.

Firește, nici contemporanii, nici istoria nu vor scăpa prilejul de a stabili o ierarhie a vinovăției. Firește, este clar pentru toată lumea că ofițerii lor sunt mai vinovați; agenții lor operativi - și mai vinovați: cei care scriau ordinele și instrucțiunile - și mai vinovați; iar cei care dădeau indicații să fie scrise -mai vinovați decît toți.*

Dar cei care trăgeau, care străjuiau, care țineau automatele în cumpă-nire nu erau acei oameni, ci băieții! Totuși băieții erau cei care îi izbeau cu cizmele în cap pe cei căzuți!...

Și mai scrie Vladilen:

„Ne vîrau în cap, ne obligau să tocim USO-43 ss - regulamentul gardei de infanterie din anul 1943, strict secret**”, un regulament drastic și bar-

*Asta nu înseamnă că ei vor fi judecați. Important este să se verifice dacă sunt mulțumiți de pensiile și de vilele lor.

** Apropo de asta, oare observăm noi îndeajuns șuierul lugubru în viața noastră al acestui „es-es”, ba într-o abreviere, ba în alta, începînd cu KPSS și deci cu kapesesiștii? Iată însă că a existat și un regulament „es-es” (ca și tot ce este prea secret este și el „es-es”), deci, alcătuitorii lui i-au înțeles ticăloșia, i-au înțeles-o și totuși l-au elaborat. Și în ce moment: tocmai îi respinseserăm pe nemți la Stalingrad! Încă unul din roadele acestei victorii națio-nale.

bar, în plus Jurămîntul. Apoi supravegherea pe care o exercitau agenții operativi și loctiitorii politici. Pîrele, denunțurile. Acțiunile intentate infanteriștilor înșiși... Despărțiți de garduri și sîrma ghimpată, oamenii în scurte negre și oamenii în mantale erau în

egală măsură deținuți — unii pentru douăzeci și cinci de ani, alții pentru trei ani."

Este exprimat viguros că pușcașii ar fi tot un fel de condamnați, doar că nu de un tribunal militar, ci de un comisariat militar. Dar egalitatea nu există! Pentru că oamenii în mantale îi secerau perfect din automate pe oamenii în scurte negre, și chiar la grămadă, cum vom vedea curînd. Și Vladilen ne mai explică:

„Băieții erau de toate felurile. Erau slujbași mărginiți, care îi urau orbeș-te pe zeki. Cei mai zeloși erau, apropo de asta, recruții din minoritățile naționale: bașkirii, buriații, iakuții. Pe urmă veneau indiferenții, ei erau cei mai mulți, își făceau slujba liniștiți, fără să crîcnească. Cel mai mult le plăcea calendarul cu foi detașabile și cînd venea poșta. Și, în sfîrșit, erau flăcăii de treabă, care îi compătimeau pe zeki, ca pe niște oameni peste care s-a abătut năpasta. Și majoritatea dintre noi își dădeau sea-ma că serviciul nostru nu este prea popular printre oameni. Cînd ple-cam în permisie, nu purtam uniforma."

Cel mai bine însă Vladilen își susține ideea cu propria poveste. Deși oa-meni ca el erau extrem de puțini.

Pe el l-au trecut la trupele de escortă din neatenția și indolența secției speciale. Tatăl lui vitreg, Voinino, un vechi activist sindical, a fost arestat în 1937. Pentru asta - mama a fost exclusă din partid. Tatăl lui bun, comandant de brigadă la VCEKA, membru de partid din anul 1917, n-a întîrziat să se dezică și de fosta soție, și, concomitent, de fiul său (și-a păstrat carnetul de partid, dar a pierdut totuși un grad la NKVD)*. Mama lui și-a spălat păcatele ca donator de sînge în timpul războiului. (Nu s-a întîmplat nimic că sîngele ei l-au primit atît membrii, cît și nemembrii de partid.) Băiatul: „am detestat chipiele albastre încă din copilărie, și s-a nimerit să-mi pună și mie unul pe cap... S-a întipărit prea puternic în memoria mea de copil noaptea cumplită, cînd oameni în uniformă tată-lui au răscolit fără pic de jenă pătuțul meu de copil."

„N-am fost un bun soldat de escortă: intram în vorbă cu zeki, le îndeplineam rugămințile. Lăsîndu-mi carabina lîngă foc, mă duceam să le cumpăr cîte ceva de la bufet sau să le pun scrisori la cutia poștală. Cred ca la OLP-urile Promejutocinaia, Mîsakort, Parma își mai amin-teau de pușcașul Volodia(2). Un brigadier zeka mi-a zis

într-o zi: «Uită-te la oameni, ascultă-le necazul, atunci vei înțelege...» Dar eu și așa în

*Deși demult ne-am obișnuit cu toate, uneori te mai cuprinde totuși mirarea: a fost arestat al doilea soț al soției pe care ai părăsit-o, și pentru asta trebuie să te lepezi de fiul de patru ani? Și asta un comandant de brigadă VCEKA?

fiecare politic îi vedeam pe bunicul, pe unchiul, pe mătușa... Pe comandanții mei îi uram pur și simplu. Cîrteam, mă revoltam, le spuneam puș-cașilor: «Aceștia sunt adevărații dușmani ai poporului!» Pentru asta, pentru nesupunere directă («sabotaj»), pentru legăturile cu ze-ka, mi s-a deschis anchetă... Deșiratul Samutin... mă plesnea peste obraji, mă lovea cu prespapierul peste degete pentru că n-am semnat mărturisirile despre scrisorile ze-ka. Limbricul ăsta ar fi fost un cadavru, eu am categoria a doua la box, îmi făceam semnul crucii cu o halteră de două puduri, dar doi supraveghetori mă țineau de brațe... Însă anchetatorilor nu le ardea de mine: în 1953, MVD-ul începuse să fie bîntuit de șovă-ieli... Nu m-au condamnat, mi-au dat un carnet de identitate deteriorat - articolul 47-G: «Destituit din organele MVD-ului pentru indisciplină crasă și încălcări grosolane ale regulamentului MVD». Și de la arestul divizionului, burdușit în bătaie și înghețat de frig, m-au aruncat afară ca să plec acasă... Arsen, uu brigadier eliberat, m-a îngrijit pe drum."

Să ne imaginăm că ar fi vrut să-și arate îngăduința față de deținuți un ofițer de escortă. El însă n-ar fi putut face asta decît numai de față cu soldații și prin intermediul soldaților. Deci, dată fiind înrăirea și ura reci-procă, acest lucru i-ar fi fost imposibil, ba chiar și „penibil”. Apoi, cineva l-ar fi denunțat numaidecît.

Acesta era sistemul!

Capitolul 10

CÎND ÎN ZONĂ ARDE PĂMÎNTUL

NU, NU TREBUIE să ne mirăm că în lagăre n-au fost revolte și răzmeri-țe, ci, dimpotrivă, că totuși ele au avut loc.

Ca tot ce este indezirabil în istoria noastră, adică trei sferturi din ceea ce s-a petrecut cu adevărat, aceste revolte au fost decupate cu grijă, cusute cu tiv dublu și netezite, participanții lor nimiciți, martorii depărtați, speriați, rapoartele celor ce au condus represaliile au fost arse ori ascunse în seifuri cu douăzeci de pereți, și ele, toate aceste mișcări, chiar de acum s-au transformat în mituri, cînd n-au trecut de

la unele decît cincisprezece, iar de la altele doar zece ani. (Oare mai trebuie să ne mirăm cînd se spune: nici Hristos, nici Buddha, nici Mahomed n-au existat? De atunci au trecut milenii...)

Cînd asta nu va mai deranja pe nimeni dintre cei vii, istoricii vor avea acces la restul de hîrtii, arheologii vor scormoni pe undeva cu lopata, vor arde ceva în laborator, și se vor preciza date, locuri, contururile acestor răscoale și numele căpeteniilor.

Atunci vor apărea și cele dintîi răbufniri, cum este cea a lui Retiunin, din ianuarie 1942, de la misiunea Oș-Kuria, lîngă Ust-Usa. Se spune că Retiunin era un angajat liber, poate chiar șeful acestei misiuni. El a lansat un apel Cincizeci și Optilor și celor socialmente dăunători (7-35), a strîns vreo două sute de voluntari, au dezarmat escorta formată din de-lincvenți de drept comun și membri ai formațiunilor de autoapărare și, încălecînd pe cai, s-au retras în pădure să lupte ca partizani. Au fost nimiciți treptat. În primăvara lui 1945 încă mai arestau pentru „cazul Retiunin” oameni care nu fuseseră amestecați. Poate atunci vom afla - nu, nu vom fi noi aceia - despre legendara răs-coală din anul 1948 de pe șantierul 501 de construcție a căii ferate Si-vaia Maska-Salehard. Legendară pentru că în lagăre toți sușotesc des-pre ea fără să știe cineva ceva sigur. Legendară pentru că nu a izbucnit în Lagărele speciale, unde terenul și starea de spirit erau pregătite, ci în lagărele ITL, unde oamenii sunt învrăjbiți de turnători, sunt striviți de hoți și de bandiți, unde le este batjocorit pînă și dreptul de a se numi politici și unde nici prin cap nu i-ar fi putut trece cuiva că ar fi posibilă o revoltă a deținuților.

După zvonuri, totul a fost opera foștilor (recenti!) militari. Nici nu putea fi altfel. Fără ei, beneficiarii articolului Cincizeci și Opt n-ar fi fost decît o turmă fără nici un adăpost și fără nici o speranță, însă acești băieți (aproape nici unul nu era trecut de treizeci de ani), ofițeri și soldați din armata noastră combatantă. Și tot ei, dar în chip de foști prizonieri de război; și încă din aceia care au fost la Vlasov ori Krasnov, sau în detașamentele naționale(1); care, acolo, au luptat unul împotriva altuia, dar aici erau uniți de oropsirea comună. Acest tineret, care a trecut prin toate fronturile războiului mondial, care stăpînea la perfecție tehnica luptei moderne de infanterie, a camuflajului și a capturării patrulelor - acest tineret, acolo unde nu fusese împrăștiat, în jurul anului 1948 își mai păstra încă inerția

războiului și încrederea în sine, și în pieptul lui nu putea să încapă gândul pentru care acești băieți, batalioane întregi, trebuie să moară fără să crîcnească? Chiar evadarea era pentru ei o jalnică jumătate de măsură, precum dezertarea solitară, în loc să accepte lupta toți laolaltă.

Totul a fost pus la cale și s-a dezlănțuit într-una dintre brigăzi. Se spune că în fruntea lor era fostul colonel Voronin (sau Voronov), care își pierduse un ochi. Mai este pomenit și locotenentul-major Sakurenko de la trupele blindate. Brigada a ucis escorta (pe atunci escorta, spre deosebire de mai târziu, era formată din rezerviști). Pe urmă s-au dus și au mai eliberat o brigadă, apoi încă una. Au atacat locuințele gărzii, apoi, din exterior, propriul lagăr. Au capturat santinelele din turnurile de pază și au deschis zona. (Aici, numaidecît, s-a produs dezbinarea obligatorie: porțile erau deschise, dar majoritatea zekilor n-au vrut să iasă. Aici erau condamnații pe termene scurte, care nu intenționau să se revolte. Aici se aflau și condamnați la zece și la cincisprezece ani în virtutea decretelor „șapte pe opt” și „patru pe șase”(2), dar ei nu intenționau să primească articolul 58. Aici se aflau și Cincizeci și Opti, dar dintre aceia care preferau să moară ca supuși, în genunchi, numai nu în picioare! Cît despre cei care au dat năvală pe poartă, nu era deloc obligatoriu să meargă și să-i ajute pe răsculați: au fugit dincolo de zonă și hoții, ca să jefuiască așezările libere.)

Înșușindu-si armamentul celor din gardă (înmormîntați pe urmă în cimitirul din Kocimas), insurgenții s-au dus și au ocupat lagărul vecin. Cu forțe reunite au hotărît să pornească asupra orașului Vorkuta! Se afla doar la 60 kilometri distanță. Dar n-a fost să fie! Din avioane s-a parașut-tat desant care le-a barat calea spre Vorkuta. Pe urmă au fost împrăștiați și împușcați din avioanele de vînătoare în zbor razant.

Pe urmă i-au judecat, au mai împușcat dintre ei, i-au condamnat la cîte douăzeci și cinci și la cîte zece ani. (Totodată au mai „împrosătat” condamnările multora care n-au participat la operație, ci au rămas în zonă.)

Revolta lor nu avea evident, nici o șansă din punct de vedere militar. Dar cine va spune că ai mai multe șanse așteptînd să te sfîrșești puțin cîte puțin?

Curînd după aceea au fost create Lagărele speciale și au fost umplute cu cea mai mare parte dintre Cincizeci și Opti. Și?

În 1949, în Berlag, în secția Nijni Aturiah, a început aproape la fel: au dezarmat escorta, au pus mîna pe șase-opt automate; au atacat lagărul din exterior, au anihilat garda, au tăiat firele de telefon; au deschis lagă-rul. Acum, în lagăr erau numai oameni cu numere, stigmatizați, hărăziți morții, care nu mai trăgeau nici o nădejde.

Și?

Zekii n-au ieșit în poartă...

Cei care au început totul și nu aveau ce pierde, au transformat răzmerița în evadare: s-au îndreptat în grup spre Mîlga. La Elghen-Toskan, dru-mul le-a fost barat de trupe cu tanchete (operația a fost condusă de generalul Semionov).

Toți au fost uciși*.

Ce este cel mai iute pe lume? întreabă o ghicitoare. Răspuns: gîndul!

Este și nu este așa. Căci gîndul este și încet, ah ce încet! Cu greu și tîr-ziu omul, oamenii, societatea își dau seama ce s-a mîmplat cu ei. Care este situația lor adevărată.

Adunîndu-i pe Cincizeci și Opti în Lagărele speciale, Stalin aproape că se amuza cu puterea lui. Și fără asta erau ținuți în destulă siguranță, dar el a vrut să se întreacă pe sine, ca totul să fie și mai bine. Credea că astfel o să fie și mai de temut. Dar a ieșit tocmai pe dos.

Întregul sistem de reprimare elaborat în timpul lui se baza pe despărțirea, pe izolarea celor nemulțumiți. Trebuia ca ei să nu se privească unul pe celălalt în ochi, să nu se poată număra, să știe cîți sunt. Trebuia să li se insufle tuturor, chiar și celor nemulțumiți, că nemulțumiți nu exis-tă de nici un fel, că există doar puțini furioși izolați sortiți pierzaniei, cu sufletul pustiu.

Dar în Lagărele speciale nemulțumiții se întîlneau cu miile. Și s-au numărat. Apoi și-au dat seama că sufletul lor nu este deloc pustiu, ci e plin de concepții despre viață mult mai înalte decît ale temnicerilor; ale trădătorilor; ale teoreticienilor care veneau să le explice de ce trebuie să putrezească în lagăr.

La început, aproape nimeni n-a observat această noutate a Lagărului special. Aparent, totul mergea astfel, încît puteai zice că

este o conti-nuare a ITL. Doar că foarte repede și-au pierdut curajul hoții și bandiții, stîlpii regimului disciplinar și ai conducerii lagărului. Însă cruzimea su-praveghetorilor și suprafața sporită a BUR-ului au înlocuit, se pare, această pierdere.

Dar să vedeți: hoții s-au dezumflat, iar în lagăr a dispărut hoția. Acum puteai să-ți lași în noptieră rația de pîine. Puteai să nu-ți mai pui ghetele sub căpătîi pe timpul nopții, puteai să le arunci pe dușumea, și dimi-neața le găseai acolo. Puteai să lași peste noapte punga cu tutun în noptieră, să n-o mai freci toată noaptea în buzunar.

Toate astea par mărunțișuri? Nu, dimpotrivă! A dispărut hoția, și oame-nii au început să-și privească vecinii cu simpatie, fără suspiciune.

Auziți, băieți, poate că, într-adevăr, noi suntem din ăștia... politici...

*Nu pretind că am expus exact povestea acestor răscoale. Voi fi recunoscător tuturor celor care mă vor corecta.

Păi, dacă suntem politici, atunci putem să vorbim ceva mai liber între două vagonașe și lîngă focul de brigadă. Să ne uităm și să vedem cine se află alături. Căci, la urma urmelor, n-au decît să ne deschidă alte do-sare, sfertul îl avem, ce pot să ne mai facă?

Începe să dispară și psihologia de lagăr dinainte: „astăzi mori tu, mîine e rîndul meu”. Oricum, nu ți se va face niciodată dreptate; așa a fost, așa va fi... Dar de ce să nu ți se facă?... Dar de ce „va fi”?...

În brigadă încep să se audă discuții domoale nu despre rația de pîine, nu despre casă, nicidecum, ci despre niște treburi despre care nici în li-bertate nu auzi - și din ce în ce mai liber, tot mai liber, mai liber!! Și brusc, brigadierul încetează să mai simtă omnipotența pumnului său. Pumnul unor brigadieri încetează să se mai ridice, al altora se ridică mai rar și este mai ușor. Brigadierul însuși, în loc să se ridice în ochii celorlalți, se așază să asculte, să discute. Și membrii brigăzii încep să-l privească altfel, ca pe un camarad: e și el tot de-al nostru.

Brigadierii vin la PPCE, la contabilitate, cu tot felul de probleme mărun-te - cui să-i reducă rația de pîine și cui nu, pe cine să excludă și unde să-l trimită — „oploșiții”, de asemenea, preiau de la ei această atmos-feră nouă, acest spirit de seriozitate, de răspundere, de nu știu ce sem-nificație nouă.

Totul se transmite și „oploșiților”, deocamdată doar unora dintre ei. Au venit aici ahtiați de dorința de a ocupa posturi și, iată, le-au ocupat, și de ce să nu trăiască la fel de bine ca în ITL: să se încuie în cabina lor, să prăjească în tigaie cartofi cu slănină, să trăiască între ei, separându-se de „pălmași”? Nu! Se pare că nu ăsta e lucrul principal. Cum, dar ce este principal?... Devine indecent să te lauzi că trăiești pe seama altora, ca vampirii, cum era în ITL. Și „oploșiții” își găsesc prieteni printre lucră-torii de rînd și, așternînd pe pămînt pufoaicele lor noi alături de cele murdare ale acestora, stau cu ei și discută cu plăcere toată duminica.

Și împărțirea principală a oamenilor nu mai este atît de grosolană cum era în ITL: „oploșiții” - „pălmași”, cei de drept comun - Cincizeci și Optii, ci mai complexă și mult mai interesantă: locul de baștină, grupuri reli-gioase, oameni cu experiență, oameni de știință.

Conducerea lagărului nu va observa și nu va înțelege prea curînd ceva din toate astea. Iar dispecerii nu mai poartă bîte și nu mai răcnesc ca altădată. Se adresează amical brigadierilor: cred că e timpul să mergem la adunare, Komov. (Nu pentru că sufletul dispecerilor ar fi fost impre-sionat, ci fiindcă în aer se simțea ceva nou, neliniștitor.)

Toate astea se petrec însă încet. Luni, luni întregi trec pînă ce au loc aceste schimbări. Ele sunt mai lente decît schimbările anotimpurilor. Ele nu îi ating pe toți brigadierii, nici pe toți „oploșiții”, doar pe aceia care în străfunduri, sub obroc și cenunșă, mai păstrează niște resturi de con-știință și fraternitate. Iar cui îi place să rămîna canalie poate să rămîna cu deosebit succes. Dar o mutație adevărată de conștiință - mutație prin zdruncinare, mutație eroică - nu s-a produs încă. Și, ca mai înainte, lagărul rămîne lagăr, și noi suntem oropsiți și neputincioși, și nu ne ră-mîne altceva decît să ne tîrîm, iată, pe sub sîrma ghimpată și să fugim în stepă, secerați de rafalele automatelor și hăituiți de cîini.

Un gînd cutezător, un gînd disperat, un gînd de alt grad: cum să facem ca nu noi să fugim de ei, ci ei să fugă de noi?

Ar fi de ajuns să pui această întrebare unui anumit număr de oameni ca să cugete, să ajungă la o concluzie și să o pui unui anumit număr de oameni care să asculte răspunsul lor, și în lagăr ar lua sfîrșit epoca eva-dărilor. Și ar începe epoca răscoalelor.

Dar cum s-o începi? De unde s-o începi. Căci noi suntem încătușați, suntem imobilizați de tentacule, nu avem libertate de mișcare - de unde să începem?

În viață lucrul cel mai simplu este departe de a fi simplu. Se pare că și în ITL unii au ajuns la concluzia că trebuie uciși turnătorii. Chiar și acolo se putea aranja ca un buștean, rostogolindu-se din stivă, să doboare un turnător în apele umflate ale râului. Nici aici nu e greu să ghicești care anume tentacule trebuie să le tai mai întâi. Se pare că era ușor de înțe-le pentru toată lumea. Dar nimeni n-a înțeles.

Pe neașteptate - o sinucidere. În baraca-rejimka nr. 2 au găsit un spîn-zurat. (Toate stadiile procesului le voi prezenta după exemplul Ekibas-tuzului. Dar, să luăm aminte: în alte Lagăre speciale toate stadiile erau identice!) Pentru șefi n-a fost mare nenorocire, l-au scos din ștreang și l-au dus la groapa de gunoi.

Dar în brigadă a început să circule un zvon: ăsta era un turnător. Nu s-a spînzurat singur. A fost spînzurat.

De luat aminte!

În lagăr sunt mulți ticăloși, însă, dintre toți, cel mai îmbuibat, cel mai brutal și mai obraznic era șeful cantinei, Timofei S... (nu-i ascund nume-le, nu mi-l amintesc). Garda lui - bucătarii ghiftuiți, cu mutre rotofeie, și o haită de călăi-plantoane, ținuti pe mîncare. El însuși, precum și toți acești slugoi îi lovesc pe zeki cu pumnii și cu bîtele. Într-o zi, printre alții, cu totul pe nedrept, l-a lovit pe un „băiețel” oacheș. Dar el nici nu se uita pe cine bate. Însă băiețelul ăsta, după rînduielile actuale din Lagărele speciale, nu era un băiețel pur și simplu, ci un musulman. Și în lagăr erau destui musulmani. Ei nu pot fi comparați cu hoții și bandiții, înainte de asfințit pot fi văzuți, în partea de vest a zonei, cum se roagă (în ITL ar fi rîs de ei, la noi - nu), ridicîndu-și brațele sau atingînd pămîntul cu fruntea. Ei au șefi, și, în noua atmosferă, au și un fel de sfat. Și iată ho-tărîrea lor: răzbunare!

Într-o duminică, dis-de-dimineată, victima și un inguș(3) mai în vîrstă se strecoară în baraca „oploșiților” cînd aceia încă mai leneveau în pat, intră în camera în care se afla S..., și din două lovituri de cuțit îi fac felul matahalei de șase puduri.

Dar cîtă lipsă de maturitate! Ei nu încearcă deloc să-și ascundă fețele și nici să fugă. De lîngă cadavru, cu cuțitele însîngerate, cu

calmul datoriei împlinite, ei se duc direct la baraca supravegheților și se predau. Vor fi judecați.

Toate astea nu sunt decît căutări pe bîjbîite. Toate astea, probabil, se puteau întîmpla și în ITL. Însă gîndirea civică lucrează mai departe: oare nu aceasta este veriga principală prin care trebuie să rupem lanțul?

„Moarte turnătorilor!” - asta-i veriga. Cuțitul în pieptul turnătorului! Să facem cuțite și să-i spintecăm pe turnători! Asta e!

Acum, cînd scriu acest capitol, șiruri de cărți umaniste atîrnă deasupra mea pe polițele bibliotecii, cu cotoarele lor vechi, care scînteiază palid, licăresc dojenitor ca stelele printre nori: nimic în lume nu se poate ține prin violență. Luînd în mînă sabia, cuțitul, carabina, devenim egali călă-ilor și opresorilor noștri. Și nu va mai fi sfîrșit...

Nu va mai fi sfîrșit... Aici, la masa de lucru, avînd tot confortul, sunt întru totul de acord cu asta.

Dar trebuie să primești douăzeci și cinci de ani pentru nimic, să prinzi pe hainele tale patru numere, să ții mereu mîinile la spate, să fii perche-ziționat dimineața și seara, să fii epuizat de muncă, să fii tîrît la BUR în urma unui denunț, să intri în pămînt definitiv, pentru ca de acolo, din această groapă, toate discursurile marilor umaniști să pară flecăreală de oameni liberi bine hrăniți.

Nu va mai fi sfîrșit!... Dar oare un început va mai fi? Va mai fi ori nu va mai fi o rază de lumină în viața noastră?

Și a dedus poporul împilat: cu milostivire nu vii de hac silniciei.

Turnătorii sunt și ei oameni?... Supravegheții merg din baracă în ba-racă și ne aduc la cunoștință, pentru intimidarea noastră, un ordin dat pe întregul lagăr zis al Nisipurilor: într-unul din lagărele de femei, două fete (după anii de naștere se vede cît erau de tinere) au purtat discuții antisovietice. Tribunalul compus din...

Oare pe aceste fete, care șușoteau pe vagonaș și care aveau condamnări de cîte zece ani, ce scîrbă, ce canalie le-a turnat, căci și ea era tot o condamnată?! Vedeți ce turnători sunt oamenii?!

Nu era nici o îndoială. Și totuși primele lovituri n-au fost ușoare.

Nu știu cum s-a petrecut în altă parte (înjunghierile au început să apară în toate Lagărele speciale, chiar și în Spasskul invalizilor!), dar la noi a început după venirea unui convoi din Dubovka, în cea mai

mare parte OUNoviști, ucraineni din vest. Pentru toată această mișcare, ei au făcut foarte mult, pretutindeni, ei au urnit căruța din loc. Convoiul din Dubov-ka ne-a adus microbul răzvrătirii.

Băieți tineri, puternici, luați direct de pe cărările războiului de partizani, ei au privit în jurul lor și s-au înspăimântat de această amorțeală, de această robie, și au pus mîna pe cuțit.

La Dubovka, totul s-a terminat repede: rebeliune, incendiu, dizolvare, însă patronii lagărului, încrezuți și plini de orbire (vreme de treizeci de ani nu întâmpinaseră nici o împotrivire, se dezobișnuiseră), nici măcar nu au avut grijă să-i izoleze de noi pe insurgenții aduși. I-au împrăștiat prin lagăr, prin brigăzi. Acesta era un procedeu folosit în ITL: acolo, împrăștierea înăbușea protestele. Dar în mediul nostru purificat, împrăștierea nu făcea decît să ajute ca flacăra să cuprindă toată masa de-ținuților.

Nou-veniții ieșeau cu brigăzile la muncă, dar nu se atingeau de nimic, nici măcar nu se făceau că muncesc, ci stăteau tolăniți la soare (era vară) și discutau încet între ei. Din afară, în asemenea momente, ei se-mănuau cu hoții de mare autoritate, după lege(4), cu atît mai mult, cu cît erau la fel de tineri, bine hrăniți, lați în spate.

Da, ieșise la iveală si legea, dar o lege nouă, uimitoare: „în noaptea asta să moară cine nu are conștiința curată!"

Acum crimele au început să fie mai dese decît evadările în perioada lor cea mai bună. Ele erau săvîrșite cu siguranță și autorii rămîneau ano-nimi: nimeni nu se ducea să se predea cu cuțitul însîngerat. Cuțitul și stăpînul lui erau păstrați pentru altă treabă. În momentul preferat - ora cinci dimineața, cînd barăcile erau descuiate de cîte un singur supra-vegheator, care mergea să descuie mai departe, iar deținuții, aproape toți, încă mai dormeau - răzbunătorii, mascați, intrau încet în camera destinată, se apropiau de vagonașul destinat și ucideau fără greș pe trădătorul care nu se trezise încă sau care se trezise și țipa ca din gură de șarpe. Verificînd, ca să se convingă că a murit, ei se retrăgeau apoi cu îndemînare.

Erau mascați, și numerele lor nu se vedeau, erau descusute sau acoperite, însă chiar dacă vecinii celui ucis îi recunoscuseră după alură, aceștia nu numai că nu se grăbeau să raporteze ei înșiși, dar nici la in-terogatorii, nici dacă erau amenințați de cumetri nu cedau, ci repetau: nu, nu, nu știu, n-am văzut. Și acesta nu era pur și simplu

vechiul ade-văr însușit de toți cei oprimați: „Cine nu știe nimic doarme liniștit, cine știe prea multe nu sfârșește bine”, aceasta era propria salvare! Pentru că acela care vorbea era ucis la ora cinci în dimineața următoare, și bunăvoința agentului operativ nu i-ar fi ajutat la nimic.

Iată că asasinările (deși deocamdată nu avuseseră loc nici zece) deve-niseră o normă, un fenomen obișnuit. Când mergeau dimineața la spălat ori când își primeau rația de pâine, deținuții întrebau: astăzi au mai ucis pe careva? În acest sport sinistru, urechile deținuților surprindeau gon-gul subteran al dreptății.

Aceasta se făcea cu totul clandestin. Cineva (recunoscut ca autoritate), undeva, doar arăta cuiva: uite, pe acesta. Nu era grija lui cine îl va uci-de, la ce dată, de unde vor lua cuțitele. Iar executanții, care aveau asta în grijă, nu-l cunoșteau pe judecătorul a cărui sentință trebuiau s-o execute.

Trebuie să recunoaștem, deși ne lipsește confirmarea documentară a turnătorilor, că acest tribunal neconstituit, ilegal și invizibil, judeca mult mai precis și cu mult mai puține erori decât toate tribunalele, troicile, colegiile militare și OSO pe care le cunoaștem.

Tocătoarea, cum era denumită la noi, care mergea fără cusur, a început să funcționeze fără întreruperi, și ziua, devenind aproape publică. Pe „responsabilul unei barăci”, mic și pistruiat, un fost grangur enkavedist din Rostov, ticălos cunoscut, l-au ucis într-o duminică, ziua-n amiaza mare, în odaia cu hîrdăul. Temperamentele deveniseră atît de aprige, încît toți au dat năvală să privească cadavrul în sînge.

Altă dată, cînd au pornit vînătoarea trădătorului care i-a vîndut pe săpătorii galeriei ce pornea pe sub zona de la baraca disciplinară nr. 8 (conducerea lagărului, dîndu-și seama, i-a strîns acolo pe deținuții im-portanți din Dubovka, dar tocătoarea funcționa perfect și fără ei), răzbu-nătorii l-au hăituit cu cuțitele prin zonă în plină zi, turnătorul s-a refugiat în baraca șefilor, ei-după el. El în cabinetul șefului lagărului, grasul maior Maximenko-ei tot acolo. Tocmai atunci, frizerul lagărului îl bărbi-erea pe maior în fotoliul lui. Conform regulamentului, maiorul nu era înarmat, întrucît în zonă nu se cade să poarte armă. Zărindu-i pe asa-sini, maiorul, speriat, a sărit de sub briciul frizerului și a început să-i im-plore, crezînd că o să-l spintece

numaidecît. Dar a constatat cu ușurare că sub ochii lui este spintecat un turnător. (De maior nu s-a atins ni-meni. Directiva mișcării care începuse era: să-i taie numai pe turnători, de supraveghetori și șefi să nu se atingă.) Totuși maiorul a sărit pe fereastră, numai pe jumătate bărbierit, cu cearșaful la gît, a început să alerge spre postul de gardă, strigînd ca disperatul: „Tumule, foc! Turnule, foc!” Dar turnurile de pază n-au tras nici un foc...

S-a întîmplat odată că turnătorul n-a murit, s-a smuls din mîinile lor și, rănit, a fugit la spital. Acolo l-au operat și l-au bandajat. Dar dacă maio-rul s-a speriat de cuțite, putea oare să-l salveze pe turnător spitalul? Peste două-trei zile l-au tăiat definitiv pe patul de spital...

La cinci mii de oameni au fost uciși cam o duzină, dar cu fiecare lovitură de cuțit cădeau întruna tentaculele care ne copleșiseră din toate părțile. Adia un aer extraordinar! Aparent eram ca și mai înainte deținuți și con-tinuam să trăim în interiorul zonei lagărului, dar în realitate eram liberi, liberi, fiindcă pentru prima oară în toată viața noastră, de cînd o țineam minte, începuserăm să vorbim deschis, cu voce tare, tot ce gîndeam! Cel care n-a trecut prin transformarea asta - acela nu-și poate imagina!

Iar turnătorii nu mai turnau...

Pîna nu demult, secția operativă putea să oprească pe oricine, ziua, în zonă, să discute ore întregi cu el: să primească denunțuri? Să dea noi misiuni? Să afle numele unor deținuți ieșiți din comun, care încă nu fă-cuseră nimic, dar puteau să facă? Sau să fie suspectați ca viitoare centre de rezistență?

Seara venea brigada și îi punea colegului întrebarea: „De ce te-au che-mat?” Și întotdeauna, spunînd adevărul sau ascunzîndu-se cu tupeu în spatele lui, acesta răspundea: „Mi-au arătat niște fotografii...”

Într-adevăr, în anii postbelici, multor deținuți li se arătau fotografiile unor persoane pe care ei ar fi putut să le întîlnească în timpul războiului. Dar nu puteau, n-avea rost să le arate la toți. Însă toți apelau la ele - și cei nevinovați și trădătorii. Printre noi se insinuase suspiciunea și ne obliga pe fiecare să ne închidem în noi.

Acum însă aerul era purificat de suspiciune. Acum, dacă cekiştii de la secția operativă ordonau cuiva să rămîină în zonă, să nu se prezinte la locul de adunare, acesta nu rămîinea! De necrezut! Fără

precedent în toți anii de existență ai CEKA-GPU-MVD! Cel convocat de ei, în loc să se târască cu inima bătînd, să dea fuga cu pași mărunți și cu mutră servilă, a refuzat mîndru să se ducă (căci toți tovarășii de brigadă se ui-tau la el)! O balanță invizibilă se legăna în aer, deasupra locului de adunare. Pe unul dintre talere se îngrămădiseră fantomele cunoscute: cabinetele anchetatorilor, pumnii, bîtele, nopțile în picioare fără somn, boxele în picioare, carcerile umede și reci, șobolanii, ploșnițele, tribu-nalele, a doua și a treia condamnare. Dar toate astea nu s-au petrecut momentan, totul a fost o moară care macină oasele, care nu putea să-i înghită dintr-o dată pe toți și să-i prelucreze într-o singură zi. Și după această moară totuși oamenii au continuat să trăiască, fiindcă toți care sunt aici au trecut prin ea.

Iar pe cel de al doilea taler al balanței se afla doar un cuțit, dar acest cuțit ți-a fost destinat ție, care ai cedat! A fost destinat să fie înfipt în pieptul tău, și nu cîndva, ci mîine în zori, și toate forțele CEKGB nu te pot scăpa de el. Nici nu era prea lung, dar tocmai atît cît să-ți intre sub coaste. Nu avea nici mîner adevărat, ci o bandă izolatoare înfășurată în partea neascuțită, tocmai bună ca să nu alunece cuțitul din mîină.

Și această amenințare înviorătoare a cîntărit mai greu! Ea dădea tuturor celor slabi forță să smulgă de pe sine lipitorile și să treacă mai departe, în pas cu brigada. (Ea le dădea și o justificare bună pe urmă: noi am fi rămas, cetățene șef! Dar ne-a fost teamă de cuțit... pe dumneavoastră nu vă amenință, nici nu vă puteți închipui...)

Ba mai mult decît atît. Nu doar că au încetat să răspundă la chemările agenților operativi și ale altor stăpîni ai lagărului, dar acum se fereau să pună vreun plic ori vreo foaie scrisă în cutia poștală din zonă ori în cuti-ile pentru reclamații la instanțele superioare. Înainte de a pune scrisoarea sau cererea, rugau pe careva: „Na citește și vezi că nu-i denunț. Hai împreună s-o aruncăm la cutie”.

Și acum conducerea era oarbă și era surdă! Firește, si burtosul maior, și adjunctul lui, tot burtos, și toți supraveghetorii umblau liberi prin zonă, unde nu-i amenința nimic, circulau printre noi, ne priveau, dar nu vedeau nimic! Pentru că, fără denunțatori, omul în uniformă nu poate vedea și auzi nimic. Înainte de apropierea lui toți tac, se întorc într-o parte, se ascund, pleacă. Undeva alături informatorii

fideli ardeau de dorința de a-și vinde tovarășii, dar nici unul nu îndrăznea să facă nici măcar un semn secret.

Iată că încetase să mai funcționeze acel aparat informativ pe care decenii de-a rîndul se bizuise gloria atotputernicilor și atotștiutoarelor Organe.

S-ar zice că aceleași brigăzi mergeau la lucru pe aceleași șantiere (în plus, ne-am înțeles între noi să ne împotrivim și escortei, să nu le mai permitem să modifice rîndurile noastre de cinci sau să ne numere în marș și am reușit! Îndată ce n-am mai avut turnători printre noi, au fost cuprinși de slăbiciune și soldații din escortă cu automate). Munceam ca să ne achităm de corvoadă. Ne întorceam și permiteam supraveghe-torilor să ne percheziționeze, ca și mai înainte (cuțitele nu erau desco-perite niciodată!). Dar, în realitate, acum nu brigăzile, alcătuite în mod artificial de administrație, ci cu totul alte formații îi legau pe oameni, și înainte de toate - națiunile. Au luat naștere și s-au consolidat centrele naționale inaccesibile turnătorilor: ucrainean, musulman unificat, esto-nian, lituanian. Nimeni nu le-a ales, însă ele au fost constituite atît de just, ținîndu-se seama de vîrstă, de înțelepciune, de suferințele îndurate, încît autoritatea lor pentru națiunea respectivă nu era tăgăduită. A apărut și un organ consultativ unificator, cum s-ar zice un „Soviet al naționalităților”.(5)

Aici este momentul să facem niște mențiuni. Nu totul a fost atît de curat și de lin cum apare cînd expun curentul principal. Au existat grupuri ri-vale: „moderați” și „extremiști”. S-au strecurat, desigur, și simpatii și antipatii personale, precum și jocul amorului propriu la cei care ardeau de dorința de a fi „lideri”. Tinerii tăurași-„executanți” erau departe de a avea o conștiință politică largă; unii dintre ei înclinau să ceară pentru „munca” lor hrană suplimentară. Pentru asta puteau să amenințe direct pe bucătarul de la cantina spitalului, adică să-i ceară să fie hrăniți pe seama rației bolnavilor, iar în caz de refuz - să-l ucidă pe bucătar fără acordul nici unui judecător moral: căci de deprindere nu duc lipsă, iar măștile și cuțitele se află în mîinile lor. Într-un cuvînt, în același nucleu sănătos au început să apară cariile — particularitate imuabilă, deloc nouă, omniprezentă pe întregul parcurs al istoriei mișcărilor revo-luționare!

Odată, pur și simplu, s-a produs o greșeală: un turnător viclean l-a convins pe un om cumsecade dintre pălmași să schimbe paturile, și, spre dimineață, acesta a fost înjunghiat.

Dar cu toate aceste abateri, direcția generală era menținută cu toată precizia, imposibil să te încurci. Efectul produs asupra obștei era cel necesar.

Brigăzile rămăseseră aceleași, aceleași și ca număr, dar iată ce era ciudat: în lagăr începuse să fie criză de brigadier! Un fenomen nemaiîntâlnit în GULAG. La început, dispariția lor era normală: unul se internase în spital, altul trecuse la depozitul de materiale, celuilalt îi venise sorocul să se elibereze. Întotdeauna însă dispecerii aveau în re-zervă o masă lacomă de amatori: în schimbul unei bucăți de slănină, în schimbul unui pulover - să obțină postul de brigadier. Acum nu doar că nu erau amatori, dar erau astfel de brigadier care zilnic se perindau pe la PPCE cerînd să fie schimbați cît mai curînd.

Venise o perioadă cînd vechile metode folosite în brigăzi - trimiterea „pălmașului” la groapă! - au căzut pentru totdeauna, iar pentru a năș-coci altele noi, nu oricine avea chemare. Și, curînd, problema brigadie-rilor a devenit atît de acută, încît dispecerii veneau în baraca brigăzilor, fumau, trîncăneau, apoi îi rugau pur și simplu pe lucrători: „Băieți, zău, nu se poate fără brigadier, este inadmisibil! Hai, alegeți voi pe cineva, noi o să-i dăm numaidecît numirea”.

Asta a început mai cu seamă atunci cînd brigadierii au început să fugă în BUR, să se ascundă în pușcăria de piatră! Nu doar ei, ci și șefii de șantier -vampirii, de felul lui Adaskin. Turnătorii, în ajunul demascării sau cum simțeau că urmează la rînd, tresăreau brusc și - o luau la sănătoasa! Încă ieri se semețeau printre oameni, încă ieri se purtau și vorbeau astfel de parcă aprobau ceea ce se petrecea (iar acum să încerci numai să vorbești printre zeki altfel!). Încă noaptea trecută ei au dormit în baraca brigăzii (au dormit ori au stat încordați, gata să se ape-re, jurîndu-se că asta-i ultima noapte de acest fel) - iar astăzi au dispă-rut! Și plantonul primește dispoziție: lucrurile lui cutare să fie duse la BUR.

Asta era o epocă nouă, o epocă sinistră și veselă în viața Lagărului special. Totuși nu noi am fugit! Ei au fugit, purificîndu-ne pe noi de pre-zența lor! O perioadă fără precedent, imposibilă pe pămînt: omul care nu are conștiința curată nu poate dormi liniștit! Răzbunarea nu

vine pe lumea cealaltă sau la judecata istoriei, răzbunarea vie, palpabilă, o săvârșește asupra ta cuțitul în zori. Acest lucru poate fi imaginat doar într-un basm: sub picioarele celor cinstiți, pământul zonei este moale și cald, sub picioarele trădătorilor - înțepă și arde. Așa ceva ar fi de dorit spațiului de dincolo de zonă, spațiului care se află în libertate, care n-a cunoscut niciodată o astfel de perioadă și poate că nici nu va cunoaște.

Clădirea sumbră, de piatră, a BUR-ului, extinsă și terminată demult, cu ferestruici mici, cu botnițe, umedă, rece și întunecată, împrejmuită cu gard solid făcut din scânduri groase, bătute în caplama, acest BUR pregătit cu atîta drag de patronii lagărului pentru recalitrantii care nu voiau să iasă la lucru, pentru fugari, pentru îndărătnici, pentru protes-tatari, pentru toți oamenii curajoși, a început brusc să se transforme în casă de odihnă pentru turnători, vampiri și zbiri.

Nu poți să zici că n-a avut haz cel care s-a gîndit primul să dea fuga la cekiști și, pentru îndelungata și credincioasa slujbă, să le ceară să-i pună la adăpost de mînia maselor de deținuți în pușcăria de piatră. Să te duci și să ceri să fii băgat într-o temniță solidă, să nu fugi din, ci în pușcărie, să consimți de bunăvoie să nu mai respiri aer curat, să nu mai vezi lumina soarelui - așa ceva cred că nu s-a mai pomenit în istorie.

Șefilor și agenților operativi le-a fost milă de cei dintîi și i-au adăpostit: erau ai lor, totuși. Le-au pus la dispoziție cea mai bună celulă a BUR-ului (mucaliții din lagăr au numit-o camera de bagaje(6)), le-au dat sal-tele, au poruncit să fie mai bine încălzită, le-au asigurat o oră de plim-bare.

Însă după primii șugubeți au pornit și alții, mai puțini spirituali, dar care, la fel, doreau cu ardoare să trăiască. (Unii dintre turnători care dădeau bir cu fugiții, voiau să-și păstreze fața: cine știe, poate va trebui cîndva să se întoarcă și să trăiască printre zeki. Arhidiaconul Rudciuk și-a înscenat fuga în BUR: după ora stingerii, supraveghetorii au venit în baracă, au jucat scena unei percheziții dure, cu scuturatul saltelei, „l-au arestat” pe Rudciuk și l-au dus. De altfel, curînd, în lagăr s-a aflat, din sursă sigură că mîndrul arhidiacon, iubitor al penelului și chitarei, stă în aceeași strîmtă „cameră de bagaje”.) Iată că numărul lor a trecut de zece, de cincispreze, de douăzeci! (Au început să-i spună „brigada

Macehovski" — după numele șefului regimului disciplinar.) Trebuie acum să le pregătească încă o celulă, reducând suprafețele productive ale BUR-ului.

Însă turnătorii sunt necesari și utili doar cîtă vreme circulă prin mulțime și nu sunt demascați. Iar un turnător demascat nu mai face nici cît o ceapă degerată, el nu mai poate să-și facă treaba în acest lagăr. Și trebuie să-l mai ții și pe hrană gratuită în BUR, iar el nu lucrează în producție, nu se justifică. Nu, filantropia MVD-ului trebuie să aibă și ea limite!

Și torentul celor ce implorau salvare a fost întrerupt. Cine a întârziat trebuia să rămînă în blană de oaie și să aștepte cuțitul.

Denunțatorul este ca barcagiul: e necesar un ceas și apoi - bun rămas.

Grija conducerii erau contramăsurile ce trebuiau luate pentru a opri această mișcare amenințătoare și a o înfrînge. Primul lucru, de care s-au apucat și cu care erau obișnuți, a fost să scrie ordine.

Deținătorii trupurilor și sufletelor noastre mai puțin decît orice voiau să recunoască în mișcarea ce se pornise o mișcare politică. În ordinele lor amenințătoare (supraveghetorii mergeau prin barăci și le citeau), tot ce-ea ce începuse era denumit banditism. Astfel le era mai simplu, mai ușor de înțeles, mai drag, la urma urmelor. Oare trecuse mult de cînd bandiții erau trimiși la noi sub eticheta de „politici”? Și iată că acum poli-ticii - pentru prima oară politici! - au devenit „bandiți”. Destul de nesigur ni se anunța că bandiții vor fi descoperiți (deocamdată nici unul) și (cu și mai multă nesiguranță) împușcați. În acele ordine se făcea apel la masa deținuților să-i osîndească pe bandiți și să lupte împotriva lor!...

Deținuții ascultau și se împrăstiau rîzînd. În faptul că ofițerii regimului disciplinar se temeau să numească politicul politic (deși de treizeci de ani sarcina oricărei anchete consta în atribuirea „politicii”) noi am simțit slăbiciunea lor.

Și era, într-adevăr, slăbiciune! A numi această mișcare banditism era stratagema lor: în felul acesta cădea răspunderea de pe umerii admi-nistrației lagărului - cum de a îngăduit o mișcare politică în lagăr? Acest avantaj și această necesitate s-au extins și mai sus: la direcțiile regi-onale al MVD-ului, la GULag și pînă la minister. Sistemul care se teme în permanență de informație se complace în a

se autoamăgi. Dacă ar fi ucis personalul de supraveghere și pe ofițerii regimului disciplinar le-ar fi venit greu să evite articolul 58-8, terorism, însă atunci le-ar fi fost ușor să recurgă și la pedeapsa cu moartea, însă numaidecât ei au putut beneficia de posibilitatea seducătoare de a prezenta cele ce se petreceau în Lagărele speciale drept un război al câinilor, care zguduia, tot în această perioadă, ITL-urile și care fusese pus la cale de conducerea GULag-ului.

„Războiul câinilor” ar fi meritat un capitol separat în această carte, dar pentru asta ar fi trebuit să mai căutăm mult material. Trimitem cititorul la studiul lui Varlam Șalamov Schițe din lumea crimei, deși nici el nu este complet.

Pe scurt. „Războiul câinilor” s-a dezlănțuit aproximativ în anul 1949 (fără a mai pune la socoteală anumite cazuri permanente de măceluri între hoți — hoți care nu acceptau altă lege decât cea a lumii interlope - și „câini” - hoți care acceptă să colaboreze cu autoritățile). În anii 1951-1952 războiul era în toi. Lumea hoților era împărțită în numeroase fracțiuni: în afară de hoții și „câinii” propriu-ziși, mai erau hoții nelimitați sau „fără limită” (nu aparțineau nici unei fracțiuni de hoți); „mahnovistii”(7) (care nu recunoșteau legile lumii interlope); îndărătnicii (care perseve-rau în a aplica pînă la capăt legea lumii interlope): pivovaroviștii; „scufița roșie”; „rangă la cingătoare” și încă altele.

În această perioadă, conducerea GULag-ului, dezamăgită de teoriile in-failibile privind reeducarea hoților, a hotărât probabil să scape de aceas-tă povară, jucîndu-se de-a diviziunea, susținînd cînd o grupare, cînd alta și prin intermediul cuțitelor acestora distrugînd altele. Măcelurile aveau loc în mod deschis, masiv.

Pe urmă, hoții ucigași s-au adaptat: fie să nu ucidă cu mîinile lor, fie, în caz că ucideau, să oblige pe altul să ia vina asupra lui. Astfel, tinerii delincvenți de drept comun sau foști soldați și foști ofițeri, amenințați cu moartea, luau asupra lor crima altora, primeau douăzeci și cinci de ani pentru banditism, articolul 59-3, și mai sunt și astăzi în lagăr. Iar hoții-căpetenii de grupuri au ieșit curați ca lacrima datorită „amnistiei dată de Voroșilov” în 1953 (dar nu trebuie să ne pierdem speranța: de atunci au mai fost închiși de vreo cîteva ori).

Cînd în zilele noastre au fost din nou la modă povestirile sentimentale pe tema „reeducării”, în coloanele gazetelor a fost strecurată și infor-mația - firește foarte vagă și falsă - privind masacrele din lagăre; cu acest prilej au fost confundate înapoi (pentru ochii istoriei) „războiul cîi-nilor” cu „tocătoarea” din Lagărele speciale, și în general orice fel de măcel, indiferent care. Tema lagărelor, interesează pe toată lumea, astfel de articole sunt citite cu lăcomie, dar nu poți înțelege nimic din ele (pentru asta și sunt scrise). Iată, de pildă, un ziarist pe nume Galici a ti-părit în iulie 1959 în „Izvestia” o nuvelă „documentară” suspectă despre un anume Kosîh, care, din lagăr, ar fi înduioșat Sovietul Suprem cu o scrisoare de optzeci de pagini dactilografiate (1. De unde a luat mașina de scris? De la agentul operativ? 2. Cine ar fi citit optzeci de pagini, acolo, la Sovietul Suprem, căci după o pagină îi apucă numaidecît căs-catul). Acest Kosîh avea o pedeapsă de douăzeci și cinci de ani, dintr-o a doua condamnare primită în lagăr. Ce fel de condamnare, pentru ce, în acest punct Galici - o trăsătură caracteristică, a ziaristului nostru-și-a pierdut numaidecît limpezimea vorbirii. Nu poți să-ți dai seama dacă acest Kosîh a omorît un „cîine” sau un turnător, săvîrșind astfel o crimă politică. Dar, lucru caracteristic, dacă privești din punct de vedere istoric înapoi, totul este aruncat în aceeași grămadă și numit banditism. Iată cît de științific este explicat acest lucru în ziarul central: „Acoliiții lui Beria (dă vina pe mort, mortul suportă orice!) manipulați atunci (dar înainte? dar acum?) lagărele. Severitatea legii era înlocuită cu actele ilegale ale persoanelor (Cum? În pofida instrucțiunilor unice? Dar cine ar fi îndrăz-nit?) care trebuiau să le aplice în practică. Ei ațîțau în toate chipurile vrajba (sublinierea mea. Asta-i adevărat - A.S.) între diferitele grupuri de ze-ka ze-ka. (Folosirea turnătorilor se încadrează în această formulare...) O vrajbă sălbatică, stimulată artificial, fără milă”. Să oprești asasinatelor din lagăr cu condamnări de douăzeci și cinci de ani, pe care oricum asasinii le aveau, s-a dovedit, bineînțeles, imposibil. Și iată că în anul 1961 a fost emis decretul pedepsei cu moartea pentru asasinat în lagăr, inclusiv pentru, uciderea unui turnător, bineînțeles. Doar acest decret al lui Hrușciiov mai lipsea Lagărelor speciale stali- niste.

În felul acesta se dezvinovăteau. Dar în același timp erau privați de dreptul de a-i împușca pe ucigașii din lagăr, și, deci, erau privați de con-tramăsuri eficiente. Și nu erau în stare să anihileze mișcarea ce lua mereu amploare.

Ordinele nu ajutau. Masa deținuților n-a acceptat, în locul stăpînilor săi, să condamne și să lupte. Și următoarea măsură a fost: trecerea între-gului lagăr pe regim disciplinar! Aceasta însemna: tot timpul liber din zi-lele de lucru, în afară de cele cînd lucram, și toate duminicile fără întrerupere, trebuia să stăm sub lacăt, ca la închisoare, să folosim hîr-dăul și chiar hrana s-o primim la baracă. Au început să ne aducă zămîr-ca și cașa, în cazane mari, la baracă, cantina era pustie.

Era un regim greu, dar nu a durat mult. Am început să lucrăm fără tra-gere de inimă, și trustul cărbunelui a început să țipe. Dar mai important era că o povară de patru ori mai mare cădea pe umerii suprave-ghetorilor, care acum trebuiau, fără întrerupere, să alerge cu cheile ba să descuie ori să încuie după plantoanele ce cărau hîrdăul, ba să aducă mîncarea, ba să escorteze grupurile la infirmerie și de la infirmerie.

Obiectivul conducerii era să ne facă viața cît mai grea, ca să ne revol-tăm împotriva asasinatelor și să-i trădăm pe asasini. Noi, însă, eram de acord cu toții să suferim, să rezistăm, căci merita! Un alt obiectiv era să nu rămînă baraca deschisă, ca să nu poată veni ucigași din alte barăci, căci într-o baracă este mai ușor să găsească victima. Iată însă că din nou a avut loc o crimă, și din nou n-au găsit pe nimeni, din nou toți „nu au văzut” și „nu știau”. Mai mult, unuia i-au spart capul pe un șantier de lucru: de asta nu te poți apăra nicidecum încuind barăcile.

Regimul disciplinar a fost anulat. În locul lui și-au pus în gînd să construiască „marele zid chinezesc”. Țsta era un zid gros cît două cărămizi de chirpici și înalt de vreo patru metri, pe care îl ridicaseră în mijlocul zonei, de-a curmezișul, pregătindu-se să împartă lagărul în două părți, lăsînd deocamdată o gaură. (Proiect comun pentru toate Lagărele spe-ciale. O astfel de separare a zonelor mari în altele mai mici a avut loc în multe alte lagăre.) Dar întrucît trustul nu putea finanța această lucrare - pentru orășelul muncitoresc ea nu avea nici un sens, toată greutatea - și pregătirea cărămizilor de

chirpici, și uscarea lor, și căratul pînă la zid, și chiar ziditul — cădea tot pe umerii noștri, pe duminicile și serile noastre (de vară, luminoase) după venirea de la lucru. Nu puteam suferi zidul acela, era clar că șefii lagărului pregătesc vreo ticăloșie, dar am fost nevoiți să-l construim. Ne eliberaserăm foarte puțin: capul și gura, dar eram cufundați încă pînă la umeri, ca și înainte, în mlaștina robiei.

Toate aceste măsuri: ordinele amenințătoare, regimul disciplinar, zidul, erau brutale, cu totul în spiritul gîndirii penitenciare. Dar ce-i asta? Cînd nu se aștepta nimeni, o brigadă, două, trei sunt chemate în camera fotografului, la fotografiat, dar politicos, nu cu numărul-zgardă pe piept, nu cu capul într-o anumită poziție, ci stai cum îți este mai comod, cum îți place. Și din fraza imprudentă a șefului KVC-ului, deținuții vor afla că sunt „fotografiați pentru acte de identitate”.

Pentru care acte? Ce acte de identitate pot să aibă deținuții?... Credulii sunt cuprinși de emoție: poate că pregătesc permise pentru a ne scoate de sub escortă? Sau poate... sau poate...

Într-o zi, un supraveghetor s-a întors din concediu și-i povestea altuia cu glas tare (erau de față și deținuții) că pe drum a văzut eșaloane în-tregi de deținuți eliberați: cu lozinci, cu ramuri verzi, se duceau acasă.

Doamne, cum îți bate inima! Păi de mult ar fi timpul! Cu asta ar fi trebuit să înceapă după război! Oare să fi început?

Se spune că unul a primit scrisoare de acasă: vecinii lui au fost elibe-rați, sunt la casele lor!

Într-o zi, una dintre brigăzile fotografiate este chemată la comisie. Sa in-tre cîte unul! La o masă cu învelitoare roșie, sub portretul lui Stalin, stau de-ai noștri, din lagăr, dar și vreo doi necunoscuți: un kazah, un rus, care nu mai fuseseră văzuți prin lagărul nostru. Atmosferă de lucru, ușor veselă, completează un formular: numele, prenumele, patroni-micul, anul nașterii, locul nașterii, iar mai departe, în locul știutelor arti-cole, al duratei condamnării, al datei cînd ia sfîrșit condamnarea – situ-ația familială, amănunțit: soția, părinții, dacă ai și copii - ce vîrstă au, un-de locuiesc, locuiesc împreună ori separat. Și totul este notat!... (Cînd unul, cînd altul din comisie îi atrage atenția celui care scrie: notează și asta, și asta.)

Ciudate întrebări, dureroase și plăcute totodată! Și deținutul cu sufletul cel mai împietrit se simte înduioșat și-l podidesc lacrimile. Ani de-a rîndul n-a auzit decît cuvinte sacadate, ca un lătrat: articolul? Ce pedeap-să? Cine te-a condamnat? Și deodată, iată, ai în față niște ofițeri cum-secade, serioși, omenoși, care fără grabă și cu simpatie, da, cu sim-patie, te întreabă niște lucruri păstrate în străfunduri, că nici tu nu în-drăznești să le atingi. Uneori mai povestești cîte ceva vecinului de prici, sau nici atît... Și acești ofițeri (ai uitat ori acum îl ierți pe acest loco-tenent-major, care, data trecută, în ajunul aniversării revoluției din oc-tombrie - ți-a luat fotografia familiei și a rupt-o...) - acești ofițeri, auzind că soția ta s-a măritat cu altul, iar tatăl e foarte bolnav, nu mai trage nă-dejde să-și mai vadă fiul, plescăie trist din buze, se uită unul la celălalt, clatină din cap.

Da, nu sunt răi, și ei sunt oameni, doar că au un serviciu de cîine... Și, după ce au notat totul, pun tuturor următoarea întrebare:

— Și unde ai vrea să locuiești!... Acolo unde locuiesc părinții sau unde ai locuit înainte?...

— Poftim? zice zekul, holbînd ochii. Păi, eu... în baraca șapte...

— Știm asta! rîd ofițerii. Te întrebăm unde ai vrea să locuiești? Uite, să zicem că vei fi eliberat, în acest caz pentru ce localitate să-ți faci acte-le?

Și lumea întreagă se învîrtește în fața ochilor deținutului, crîmpeie de soare, raze de curcubeu... Cu capul el înțelege că ăsta-i un vis, un basm, că așa ceva este imposibil, că pedeapsa lui este de douăzeci și cinci sau de zece ani, că nu s-a schimbat nimic, el este plin de noroi și mâine va merge tot acolo - dar cîțiva ofițeri, doi maiori, șed, fără să se grăbească și insistă cu simpatie:

— Deci, unde, unde? Spune.

Și cu inima bătînd să spargă pieptul, scăldat de valuri de căldură și recunoștință, roșu ca un băiețandru, deținutul rostește numele fetei, tră-dînd taina inimii lui, unde ar vrea să-și trăiască pașnic restul zilelor, dacă n-ar fi un ocnaș blestemat, stigmatizat de patru numere...

Și ei notează! Și îl roagă să-l cheme pe următorul. Iar primul sare ca un nebun în coridor la băieți și le povestește cum a fost.

Deținuții din brigadă intră unul câte unul și răspund la întrebările ofițerilor prietenoși. Și din cincizeci se găsește unul care răspunde în derîdere:

— Aici, în Siberia, totul este grozav, doar clima este prea fierbinte. Nu s-ar putea dincolo de Cercul Polar?

Sau:

— Scrieți așa: în lagăr m-am născut, în lagăr voi muri, alt loc mai bun nu cunosc.

Au discutat astfel cu două-trei brigăzi (în lagăr sunt două sute). Lagărul a fost tulburat vreo cîteva zile, aveam ce vorbi, deși jumătate dintre noi nu s-ar putea spune că ar fi crezut: trecuse de mult vremea celor cre-duli! Dar comisia, nu s-a mai întrunit. Fotografiatul nu-i costa scump: apăseau pe declanșator, însă aparatul era gol. Dar să stea așa, cu toții, și să-i chestioneze atît de cordial pe acești mișei - n-au mai avut răb-dare. Dacă n-au mai avut, nici n-a ieșit nimic din această inițiativă sfrun-tată.

(Dar să recunoaștem totuși - ce succes! În anul 1949 sunt create - firește pe vecie - lagăre cu regim crunt. Iar în 1951 stăpînii sunt nevoiți să joace acest spectacol de cordialitate. Ce altă dovadă a succesului nostru vă mai trebuie? De ce în ITL n-au avut prilejul să dea asemenea spectacole?)

Și din nou au strălucit lamele cuțitelor.

Și patronii au hotărît să aresteze. Fără turnători, ei nu știau exact cine erau oamenii care le trebuiau, totuși aveau unele bănuieli și niște idei (poate că cineva, în taină, restalibise calea de a denunța).

Și iată că, într-o zi, doi supraveghetori, au venit în baracă, seara, după lucru, cum o făceau deseori, și au zis: „Pregătește-te, mergi cu noi”.

Dar zekul s-a uitat la băieți și a zis:

— Nu merg!

Și într-adevăr, în această simplă, obișnuită ridicare sau arestare, la care nu ne împotriveam niciodată și pe care ne obișnuiserăm s-o acceptăm ca pe voia soartei, în ea, deci, există și această posibilitate: nu merg! Capetele noastre eliberate acum înțelegeau asta!

— Cum nu mergi? I-au asaltat supraveghetorii.

— Uite-așa, nu merg! a răspuns zekul ferm. Mi-e bine și aici.

— Da unde trebuie să meargă?... Și de ce trebuie să meargă?... Noi nu-l lăsăm să plece!... Nu vi-l dăm!... Plecați! au început să strige din toate părțile.

Supraveghetorii s-au sucit, s-au răsucit, și au plecat.

Au încercat în altă baracă, și tot așa.

Și au înțeles lupii că noi nu mai suntem oile dinainte. Că de acum pot să te aresteze ori prin înșelăciune, ori la postul de control, ori de unul singur cu un detașament întreg. Din mulțime, acum nu mai iei pe ni-meni.

Eliberați de scîrnă, izbăviți de ochii care ne supravegheau și de urechile care ne ascultau, ne-am întors și am văzut că noi suntem mii! Că noi suntem politici! Că noi putem să ne împotrivim!

Cît de bine a fost aleasă veriga de care trebuie să tragi lanțul ca să se rupă - turnătorii! pîrîtorii și trădătorii! Frații noștri și nu ne lăsau să trăim! Și, precum pe altarele antichității, sîngele lor a fost vărsat ca să ne eli-bereze de blestemul care apăsa greu asupra noastră.

Revoluția se intensifica. Briza ei, care parcă încetase să mai adie, acum a năvălit ca un uragan în plămîinii noștri!

Capitolul 11

LANȚURILE NI LE RUPEM PE DIBUITE

ACUM, cînd șanțulețul care ne despărțea de supraveghetori s-a prăvălit și a devenit ditamai șanțul, și ei, și noi stăteam pe cele două margini abrupte și ne măsurăm din priviri: ce va fi mai departe?...

Firește, „stăteam” este o imagine. Căci noi mergeam zilnic la lucru cu brigadierii cei noi (fie cu cei aleși în secret, convinși să lucreze pentru cauza comună, fie cu aceiași, dinainte, dar care deveniseră de nere-cunoscut: săritori, binevoitori, grijulii). Nu întîrziem dimineața la aduna-re, nu ne trăgeam pe sfoară unii pe alții, nu aveam recalcitranți care re-fuzau să meargă la lucru și aduceam de la locul de producție mărturii că s-a muncit destul de bine - și, pare-se șefii lagărului puteau să fie pe deplin mulțumiți de noi. Noi, de asemenea, puteam fi mulțumiți de ei: se dezvățaseră de tot să mai strige, să amenințe, nu ne mai băgau la car-ceră pentru nimicuri și nu observau că noi încetaserăm să mai scoatem căciulile în fața lor. Dimineața, maiorul Maximenko dormea cînd noi ne adunam pentru plecare, dar seara îi plăcea să întîmpine coloanele la postul de gardă și, ceva vreme zăboveau aci, să spună cîte o glumă. Ne

privea cu bunăvoință de om ghiftuit, precum, odinioară, un moșier ucrainean de prin Taurida putea să-și privească turmele-i nenumărate întorcându-se din stepă. În câte o duminică ne aduceau și filme. Și doar ca înainte - ne mâncau zilele cu construcția „marelui zid chinezesc”.

Cu toate acestea, și noi, și ei ne gîndeam cu încordare: ce va fi mai de-parte? Căci nu se putea să rămînă așa: ar fi fost insuficient și pentru noi, și pentru ei. Cineva trebuia să dea lovitura.

Dar ce puteam noi să obținem? Acum vorbeam în gura mare, fără să privim în jur, tot ce voiam, tot ce ne stătea pe suflet (să experimentezi libertatea cuvîntului chiar și numai în această zonă, chiar și atît de tîrziu în viață -era un lucru plăcut!) Puteam însă noi să sperăm să răspîndim această libertate dincolo de zona noastră sau să ne ducem noi cu ea acolo? Nu, desigur. Ce revendicări politice am fi putut să prezentăm? Nici măcar nu puteam să le imaginăm. Fără să mai spunem că n-avea nici un rost, că totul era fără speranță - nici măcar nu puteam să le imaginăm! Nu puteam cere în lagărul nostru nici ca țara să se schimbe, nici ca ea să renunțe la lagăre: ar fi aruncat cu bombe din avioane pes-te noi.

Ar fi fost firesc să cerem să ni se revizuiască dosarele, cazurile noastre, să ne scape de povara pedepselor date pe nedrept. Dar și asta părea fără nici o speranță. În acea miasmă de teroare care plutea densă deasupra țării, majoritatea cazurilor și sentințelor noastre părea pe de-plin justă în ochii judecătorilor, dar se pare că și pe noi ne convinseseră de acest lucru! Și, apoi, revizuirea cazurilor nu este ceva material, pal-pabil, pentru mulțime. La revizuire putem fi cel mai ușor înșelați: făgă-duieli, amînări, anchete reluate -toate astea pot dura ani de zile. Și chiar dacă pe careva l-au declarat eliberat și l-au dus, de unde putem noi să știm că nu l-au dus în fața plutonului de execuție, în altă pușcărie, să-i dea o altă condamnare? Oare spectacolul Comisiei nu ne-a arătat cum toate aceste lucruri pot fi montate și jucate ca pe scenă? Și fără revizuire se pregătesc să ne dea drumul acasă...

Cu ce au căzut toți de acord și nu puteau exista dubii — a fost să înlă-ture lucrurile cele mai umilitoare: să nu ne mai încuie noaptea în barăci și să ne lipsească de hîrdaie; să nu ne mai oblige să purtăm numerele; munca noastră să nu fie total neplătită; să ni se permită

să scriem douăsprezece scrisori pe an. (Dar toate astea, toate astea, și chiar douăzeci și patru de scrisori pe an le-am avut în ITL — dar parcă acolo se putea trăi?)

Iar în privința obținerii zilei de lucru de opt ore, aici nici măcar n-am avut unanimitate... Atît ne-am dezobișnuit de libertate, încît parcă nici nu mai năzuim la ea...

Am chibzuit și la mijloacele care trebuie adoptate: cum să procedăm? ce să facem? Era limpede că numai cu mîinile goale nu avem nici o șansă împotriva unei armate moderne, astfel încît calea noastră nu este insurecția armată, ci greva. În timpul grevei am putea de pildă să ne smulgem singuri numerele.

Și totuși în noi încă mai curgea sînge de rob. Smulgerea generală a acestor numere mizerabile ni se părea un pas la fel de cutezător, de ire-vocabil, cum ar fi, să zicem, ieșirea cu mitraliera în stradă. Iar cuvîntul „grevă” suna atît de cumplit în urechile noastre, încît ne căutam sprijin în greva foamei: dacă începeam greva generală o dată cu greva foamei, asta parcă ne ridica drepturile morale de a intra în grevă. S-ar părea că pentru greva foamei avem ceva drepturi, dar pentru o grevă obișnuită, de lucru? Generație după generație noi am crescut cu conștiința că acest cuvînt teribil de primejdios și, desigur, contrarevoluționar: „grevă”, la noi se află în același rînd cu „Antanta, Denikin, sabotaj chia-buresc, Hitler”.

Astfel, acceptînd de bunăvoie greva foamei absolut inutilă, noi acceptam dinainte subminarea de bunăvoie a propriilor forțe fizice în luptă. (Din fericire, după noi, se pare, nici un alt lagăr n-a repetat greșeala ce-lor din Ekibastuz.)

Ne-am gîndit și la detaliile acestei asocieri posibile a grevei obișnuite cu greva foamei. Regimul disciplinar general, care nu se aplicase recent, ne învățase ca drept răspuns, de bună seamă ne vor încuia în barăci. Cum o să mai comunicăm între noi? Cum o să ne transmitem hotărîrile privind cursul ulterior al grevei? Cineva trebuie să inventeze și să pună de acord între barăci un sistem de semnalizare, și de la care anume ferestre vor fi date și receptate semnalele.

Despre toate acestea se vorbea ba ici, ba colo, într-un grup sau în altul. Ceea ce puneam la cale ni se părea inevitabil și de dorit, dar totodată, din neobișnuință, și întrucîtva imposibil. Nu ne puteam

închipui ziua aceea cînd, pe neașteptate, ne vom strînge, vom cădea de acord, ne vom hotărî și...

Însă paznicii noștri, organizați deschis într-o ierarhie militară, obișnuți mai mult să acționeze și riscînd mai puțin să piardă în acțiune decît în inacțiune, deci paznicii au dat cei dintîi lovitura.

Apoi totul a pornit de la sine.

Am întîmpinat în pace și destul de plăcut, pe vagonașele noastre obișnuite, în brigăzile, barăcile, secțiile și colțișoarele noastre obișnuite, anul nou 1952. Iar pe 6 ianuarie, în ajunul Crăciunului ortodox(1), cînd ucrainenii din Ucraina de Vest se pregăteau să-l sărbătorească toți cît mai plăcut, să fiarbă kutia(2), să postească pînă la răsăritul stelelor și pe urmă să cînte colinde - dimineața, după apel ne-au încuiat și apoi nu au mai deschis ușile barăcilor.

Nimeni nu se aștepta! Totul fusese pregătit în secret, cu perfidie! De la fereastră am văzut că din baraca vecină au scos vreo sută de zeki și îi mîină, cu lucruri cu tot, spre postul de gardă.

Un transfer?...

Iată-i că vin și la noi. Supraveghetorii. Ofițerii cu fișele personale. Și du-pă fișe încep să strige... Afară cu lucruri cu tot... și cu saltelele, așa cum sunt, umplute!

A, deci asta era! O nouă sortare! La gaura din zidul chinezesc au pus o santinelă. Mîine va fi zidită. Pe noi ne scot dincolo de postul de gardă și ne mîină cu sutele - cu saci și cu saltele, ca pe niște sinistrați, în jurul lagărului și prin celălalt post de gardă - în zona cealaltă. Iar din zona cealaltă veneau alții în întîmpinarea noastră.

Toate mințile încep cu presupunerile: pe cine au luat? Pe cine au lăsat, ce rost are această redistribuire? Și intenția patronilor se lămurește foarte repede: într-o jumătate (filiala nr. 2 a lagărului) au rămas doar ucrainenii get-beget, vreo două mii de oameni, în jumătatea unde ne-au băgat pe noi și care se va numi filiala nr. 1 a lagărului, erau vreo trei mii din celelalte națiuni: ruși, estonieni, lituanieni, letoni, tătari, caucazieni, georgieni, armeni, evrei, polonezi, moldoveni, nemți și cîteva exemplare din alte popoare, capturate de pe cîmpurile de luptă din Europa și Asia. Într-un cuvînt: „Unică și indivizibilă". (Curios. Ideea MVD-ului, care tre-buia să fie luminată de învățătura socialistă și extranațională, urmează aceeași veche cale: divizarea națiunilor.)

Vechile brigăzi au fost dezmembrate, se formează altele, ele vor merge pe alte șantiere de lucru, vor locui în barăci noi - un adevărat cadril! Ca să te descurci îți trebuie nu o duminică, ci o săptămână întreagă. Multe legături au fost rupte. Oamenii au fost amestecați, și greva, care, pare-se, era coaptă a fost zădărnicită... Bine lucrat!

În lagărul ucrainenilor a rămas spitalul, cantina și clubul. Nouă, în loc de toate astea, ne-a rămas BUR-ul. Ucrainenii, banderoviștii, cei mai peri-culoși rebeli să fie izolați de BUR, cât mai departe. Dar de ce?

Curînd vom afla de ce. Prin lagăr circulă un zvon demn de crezare (transmis de lucrătorii care transportă zămîrca la BUR), că turnătorii, în „camera lor de bagaje”, se obrazniciseră: împreună cu ei sunt băgați și cei bănuți a fi dintre răzibunători (au ridicat doi-trei de ici-de colo), și tur-nătorii îi torturează în celula lor, îi strangulează, îi bat, îi silesc să mărtu-risească, să dezvăluie nume: cine sunt spintecătorii?? Iată cînd intenția a ieșit întreagă la iveală: torturează! Nu torturează haita cîinilor de pază (probabil, n-au aprobare, ar putea să aibă neplăceri), au încredințat această misiune turnătorilor: căutați-vă singuri asasinii! Nu este nevoie să le injectezi zel. Și, astfel, trîntorii își justifică pîinea. Iar pe bande-roviști tocmai de aceea i-au depărtat de BUR, ca nu cumva să se stre-coare în pușcărie. În noi au mai multă încredere: noi suntem oameni supuși, din neamuri diferite, nu ne vom putea înțelege. Iar rebelii sunt acolo. Și între cele două filiale de lagăr se înalță zidul de patru metri.

Există mulți istorici serioși, multe cărți inteligente, dar această aprindere misterioasă a sufletelor oamenilor, această zămislire misterioasă a ex-ploziilor sociale nimeni nu poate să le prezică, nici măcar să le explice ulterior.

Uneori sub o stivă de lemne vîri o grămadă de cîlți aprinși; vîri întruna, dar stiva nu ia foc. Alteori, o singură scînteie zboară din horn spre cer și un sat întreg arde pînă la temelii.

Cele trei mii de oameni din lagărul nostru nu se pregătiseră de nimic, nu erau pregătiți pentru nimic, dar, seara, cînd au venit de la muncă, brusc, în baraca de lîngă BUR, deținuții au început să-și demonteze vago-nașele, au luat stinghiile mai lungi și elementele în cruce și, în semi-întuneric (dintr-o parte a BUR-ului, locul este în penumbră) au fugit și au început să izbească în gardul solid dimprejurul pușcăriei

cu stinghiile și crucile aduse cu ei. Nu aveau nici topoare, nici răngi, pentru că nu se găsesc în zonă.

Loviturile semănau cu cele care se aud când lucrează o brigadă de dulgheri. Scîndurile au cedat cele dintîi. Atunci au început să tragă de ele - și toată zona a început să răsunе de scîrțîitul cuielor de doispre-zece centimetri. Normal nu prea era ora de lucru a dulgherilor, dar zgo-motele păreau zgomote de lucru și nu le-au acordat numaidecît atenție nici santinelele din turnuri, nici supraveghetorii și nici deținuții din alte barăci. Activitatea de seară își urma cursul: unele brigăzi mergeau la cină, altele ieșeau de la cină, răspîndindu-se care la infirmerie, care la magazie, care să-și ridice pachetul.

Totuși, supraveghetorii s-au alarmat, au dat fuga spre BUR, spre zidul aflat în penumbră, au văzut ce se petrece și au rupt-o la fugă spre baraca șefilor. Un deținut s-a luat cu o bîtă după un supraveghetor. Numaidecît, ca să fie tacîmul complet, cineva a început să azvîrle cu pietre ori să dea cu bîtele în geamurile de la baraca șefilor. Geamurile se spărgeau zăngănind vesel și totodată amenințător!

Intenția băieților nu era să dezlănțuie o rebeliune și nici să cucerească BUR-ul, asta nu era lucru ușor, ei nu voiau decît să toarne benzină pe fereastră în celula turnătorilor și să dea foc: atenție, ăștia suntem noi, lăsați-o mai încet! O duzină de oameni pătrunseseră prin gaura din gardul BUR-ului. Au început să se agite: care celulă o fi, or fi nimerit fereastra, trebuie să dea jos botnița, să se așeze în scară, să dea căldarea din mîină în mîină, dar au început să latre mitralierele din turn, așa că n-au izbutit să dea foc.

Supraveghetorii din lagăr și șeful regimului disciplinar Macehovski (și după el au alergat cu cuțitul în mîină, dar a fugit pe acoperișul magaziei de materiale spre turnul din colț strigînd: „Turnul! Nu trageți! Prietenii!” - și a urcat prin antezonă)* au alarmat divizionul de escortă. Iar divizionul (unde să aflăm acum numele comandanților?!) a ordonat prin telefon turnurilor din colțuri să deschidă foc de mitralieră asupra celor trei mii de oameni neînarmați, care nu știau nimic de cele petrecute. (Brigada noastră, de pildă, era la cantină, și aceste rafale le-am auzit de acolo complet nedumeriți.)

Ironia soartei a făcut că toate acestea să se petreacă pe data de 22 ianuarie stil nou, care pe stil vechi corespundea cu 9 ianuarie-(3), zi în care încă înainte de anul acela era marcată în calendarul aniversărilor funebre ca duminica sîngeroasă. La noi a ieșit marșea sîngeroasă, și a fost mult mai spațioasă pentru călăi decît la Petersburg: aici nu era o piață, ci stepa largă, și fără martori, fără ziaristi, fără străini.

În beznă, la nimereală, mitralierele au început să tragă în direcția zonei. E drept că n-au tras multă vreme, o mare parte din gloanțe poate că au trecut pe deasupra, însă au trecut destule și pe jos, și cîte trebuie pentru un om? Gloanțele au străpuns pereții subțiri ai barăcilor și au ră-nit, cum se întîmpla întotdeauna, nu pe cei care au asaltat pușcăria, ci pe cei care n-au avut nici un amestec, dar acum ei trebuiau să-și ascundă rănilor, să nu meargă la infirmerie, ci să se vindece precum cîinii. După răni, puteau fi luați drept participanți la rebeliune, căci pe cineva trebuiau să rețină din această masă uniformă! În baraca nr. 9 a fost ucis pe patul său un bătrîn pașnic, care tocmai își încheiase condamnarea de zece ani: peste o lună trebuia să se elibereze. Fiii lui mai mari serveau în aceeași armată care ne împrăștia din turnuri cu gloanțe.

Atacatorii au părăsit curtica închisorii și s-au împrăștiat pe la barăcile

*Pînă la urmă a fost și el înjunghiat, dar nu de noi, ci de hoții care ne-au luat locul la Ekibastuz, în anul 1954. Era dur, dar și curajos, asta nu i-o poți contesta.

lor (trebuiau să monteze la loc vagonașele, ca să nu ofere nici un indiciu). Mulți alții, auzind împușcăturile, au socotit că trebuie să stea în baracă. O a treia categorie, dimpotrivă, s-au năpustit afară agitați, um-blînd de colo-colo prin zonă, căutînd să înțeleagă ce s-a întîmplat.

În acest timp nu mai rămăsese nici un supraveghetor în zonă. Baraca în care se afla sediul conducerii rînjea înfricoșător cu geamurile sparte, părăsită de ofițeri. Turnurile amuțiseră. Prin zonă bîntuiau curioșii și căutătorii de adevăr.

Și numaidecît s-au deschis cît erau de largi porțile lagărului nostru și pușcașii din escortă au intrat, un pluton întreg, cu automatele în cumpănire, trăgînd rafale la nimereală. S-au desfășurat în evantai,

iar în urma lor veneau supraveghetorii înfuriați, cu țevi de fier în mână, cu bîte, cu ce nimeriseră.

Se apropiau în valuri de toate barăcile scotocind zona. Pe urmă, automatele au tăcut, pistolarii s-au oprit, iar supraveghetorii au țîșnit înainte, prinzîndu-i pe cei care se ascundeau, răniți sau încă teferi, izbindu-i fără milă.

Toate acestea s-au limpezit pe urmă, dar la început am auzit doar rafa-lele dese din zonă, dar în semiîntuneric nu vedeam și nu înțelegeam nimic.

La intrarea în baraca noastră s-a format o busculadă periculoasă: zekii voiau să intre cît mai repede și din pricina asta nu putea să intre nimeni (nu pentru că scîndurile subțiri ale barăcii ne-ar fi salvat de gloanțe, ci pentru că înăuntru omul înceta să mai fie rebel). Eram și eu acolo, lîngă pridvor. Țin bine minte starea mea de spirit: o nepăsare grețoasă față de soarta mea, o nepăsare momentană privind salvarea sau pieirea mea. Blestemați să fiți, de ce v-ați legat de noi. De ce suntem noi atît de vinovați față de voi că ne-am născut pe acest pămînt nenorocit și tre-buie să stăm veșnic în pușcăriile voastre? Toată greața acestei ocne îmi invadase pieptul cu liniște și cu dezgust. Nici măcar frica mea per-manentă pentru poemul și piesa ce le purtam în mine, nescrise încă ni-căieri, nici măcar pe ea n-o mai simțeam. Și în fața morții, a acelei morți care se apropia de noi în mantale, nu m-am înghesuit cîtuși de puțin la ușă. Iată dar care era starea de spirit dominantă a ocnașului la care ne aduseseră.

Ușa s-a eliberat, am intrat printre ultimii. Și numaidecît, amplificate de rezonanța încăperii, au bubuit cîteva împușcături. Au tras trei gloanțe pe ușă în urma noastră, și ele s-au înfipt unul lîngă altul în tocul ușii. Cel de al patrulea a nimerit mai sus și a lăsat în geamul ușii o gaură mică, rotundă, într-un nimb de fisuri mărunte.

Urmăritorii n-au năvălit peste noi în barăci, îi prindeau și îi băteau pe cei ce nu izbutiseră să fugă în baracă. Răniți și bătuți erau vreo douăzeci. Unii au izbutit să se ascundă și să-și camufleze rănilor, alții au fost tri-miși deocamdată la infirmerie, iar mai departe îi aștepta închisoarea și ancheta pentru participare la rebeliune.

Toate acestea însă au fost aflate pe urmă. Noaptea barăcile au fost în-cuiate. În dimineața următoare, pe 23 ianuarie, n-au lăsat ca

diferite barăci să se întâlnească la cantină și să se lămurească în privința celor întâmplate. Și unele barăci înșelate, în care nimeni n-a avut de suferit în mod vizibil, fără să știe nimic de cei uciși, au ieșit la lucru. Inclusiv a noastră.

Noi am ieșit, dar după noi n-au mai scos pe nimeni pe poarta lagărului: linia era pustie, nici urmă de adunare. Ne-au înșelat!

A fost mizerabil în ziua aceea la lucru, în atelierele noastre mecanice. Băieții mergeau de la o mașină la alta, ședeau și discutau: ce s-a întâmplat ieri? și pînă cînd ne vom speli muncind și vom suporta? Dar oare se poate să nu suportăm? obiectau deținuții cu vechime în lagăr, care fuseseră înfrînți pe vecie. Oare cîndva a scăpat cineva să nu fie înfrînt? (Asta era filosofia contingentului 1937.(4))

Cînd ne-am întors de la lucru pe întuneric, zona lagărului nostru era pustie. Dar mesagerii au dat fuga la ferestrele celorlalte barăci. Și am aflat că baraca nr. 9, în care se aflau doi uciși și trei răniți, și cele vecine cu ea astăzi n-au ieșit la lucru. Stăpînii le-au vorbit despre noi și sperau că mîine îi vor scoate și pe ei. Dar acum totul era clar: mîine nu vom ieși nici noi.

În legătură cu asta au fost aruncate cîteva bilețele peste zid. la ucraineni, ca să ne susțină.

Greva, asociată cu greva foamei, nepregătită, nici măcar în proiect defi-nitivată cum trebuie, a început, acum la un semn din cap, fără un comi-tet, fără un sistem de semnalizare.

Ulterior, în alte lagăre, unde au pus stăpînire pe depozitele de alimente, dar n-au ieșit la lucru, au procedat, firește, mai inteligent. La noi, deși nu a fost prea înțelept, a fost mai impresionant: trei mii de oameni au refuzat dintr-o dată să mănînce și să lucreze.

Dimineața, nici o brigadă n-a trimis om să ridice rația de pîine. Nici o brigadă n-a mers la cantină să mănînce zămîrca și cașa deja pregătite. Supraveghetorii nu înțelegeau nimic: au intrat a doua, a treia, a patra oară plini de însuflețire în barăci să ne cheme, apoi să ne amenințe, apoi să ne invite cu blîndețe: deocamdată la cantină să ridicăm pîinea, de adunare pentru a pleca la lucru - nici vorbă.

Dar nimeni nu s-a dus. Toți stăteau tolăniți, îmbrăcați, încălțați, fără să scoată o vorbă. Doar noi, brigadierii (în acest an fierbinte, devenisem brigadier), le mai răspundeam cîte ceva, pentru că ni se

adresau numai nouă. Și noi stăteam tolăniți și, mormăiam morocănoși:

— Geaba, șefule, n-o să iasă nimic...

Și această pașnică și unanimă nesupunere față de putere, puterea care niciodată n-a iertat nimănui nimic, nesupunere îndărătnică, prelungită în timp, părea mai cumplită decît să fugi și să strigi cît te ține gura sub gloanțe.

În sfîrșit, au încetat să ne mai convingă și au încuiat barăcile.

În zilele care au urmat din barăci n-au ieșit decît plintoanele: scoteau hîrdaiele, aduceau apă de băut și cărbuni. Doar celor care erau internați la infirmerie obștea le-a îngăduit să nu participe la greva foamei. Și doar medicilor și infirmierilor - să lucreze. Bucătăria a gătit o zi - a aruncat, a gătit încă o dată și iar a aruncat, apoi a încetat să mai gătească.

„Oploșiții", în prima zi, s-au prezentat șefilor, au explicat că ei n-au cum să lucreze și au plecat.

Și mai mult stăpînii n-au putut să ne mai vadă, să privească în sufletele noastre, între supraveghetori și robi s-a așternut o prăpastie.

Nici unul dintre participanți n-o să uite niciodată aceste trei zile și trei nopți din viața noastră. Nu i-am văzut pe tovarășii noștri din celelalte barăci și n-am văzut nici cadavrele care zăceau acolo neîngropate, însă toți eram uniți printr-o legătură de oțel care trecea prin zona pustie a la-gărului.

Greva foamei n-o declaraseră niște oameni sătui cu rezerve de grăsime sub piele, ci niște oameni slabi, vlăguiți, ani de-a rîndul chinuiți de foame, care cu mare greutate au realizat un oarecare echilibru în corpul lor, și dacă le lipsea chiar și numai o sută de grame de pîine se simțeau deranjați. Intraseră în greva foamei, la rînd cu toți, și cei ajunși la limita puterilor, cei cu un picior în groapă, deși trei zile de foame puteau să le grăbească iremediabil moartea. Mîncarea pe care acum o refuzaserăm, pe care o socoteam întotdeauna de mizerie, acum, în visele noastre ațîțate de foame, ni se părea mai mult decît îndestulătoare.

Declaraseră greva foamei oameni care decenii întregi fuseseră educați în legea lupească: „Mori tu astăzi, eu o să mor mîine!" Dar

iată că au renăscut, au ieșit din mlaștina lor împruțită și au acceptat să moară mai bine cu toții azi, decât să trăiască și mâine tot așa.

În camerele barăcilor, între deținuți se instauraseră niște relații solem-ne, afectuoase. Dacă vreunuia îi rămânea ceva de mâncare, mai ales celor care primeau pachete, duceau totul într-un loc comun, pe o buca-tă de pînză, iar pe urmă, prin hotărîrea colectivă a camerei, o parte de hrană se împărțea, alta se punea deoparte pentru a doua zi. (La maga-zia cu alimente personale, cei care primeau pachete poate că mai aveau încă destulă mâncare, dar, în primul rînd, la magazie nu se putea ajunge prin zonă, iar, în al doilea rînd, nu toți erau dispuși să-și aducă aici rezervele: fiecare dintre ei conta să se restabilească după greva foamei. Iată de ce greva foamei era o încercare inegală. Ca de altfel în orice pușcărie, și de adevărată bravură dădeau dovadă cei care nu aveau nimic în rezervă și nici o speranță să se întremeze pe urmă.) Dacă aveau crupe, le fierbeau la gura sobei și le împărțeau cu lingura. Pentru ca focul să fie mai iute băgau în sobă bucăți de scînduri de la vagonașe. N-o să le pară rău de patul lagărului, cînd nu se știe dacă vor mai fi în viață pînă mâine!

Nimeni nu putea să prevadă ce vor face stăpînii. Se așteptau să tragă din nou cu mitralierele din turnuri asupra barăcilor. Ne așteptam cel mai puțin la concesii. Niciodată n-am obținut nimic de la ei, și dinspre greva noastră adia amărăciunea disperării.

Dar în această disperare era și o mulțumire. Da, au făcut un pas inutil, disperat, el nu se va sfîrși bine - perfect! Burta noastră a flămînzit, inimile ne-au durut, dar ne-am satisfăcut o altă necesitate, o necesitate superioară. În aceste lungi zile, și seri, și nopți de foame, trei mii de oa-meni meditau la cele trei mii de condamnări ale lor, la cele trei mii de fa-milii, ori nefamilii - cei care nu aveau, la tot ce s-a întîmplat cu fiecare, ce se va mai întîmpla; și cu toate că în această multitudine de cutii tora-cice, sentimentele circulau în direcții diferite — unii regretau deschis, alții erau chiar disperați - totuși, marea majoritate gîndea: așa trebuie! Să le facem în ciudă! Este rău - foarte bine că e rău!

Iată încă o lege nestudiată, legea elanului comun al unui sentiment de masă, în pofida a ceea ce dictează rațiunea. Acest elan l-am trăit foarte clar pe pielea mea. Îmi mai rămăsese doar un an de

pedeapsă. Ar fi trebuit să-mi pară rău, să sufăr că m-am băgat în această ciorbă din care îmi va fi greu să ies fără o nouă condamnare. Și totuși nu-mi părea rău de nimic. Degeaba, n-aveți decît să-mi mai dați o condamnare!...

A doua zi am văzut pe fereastră cum un grup de ofițeri trece de la o ba-racă la alta. Mai mulți supraveghetori au deschis ușa, au pornit pe cori-dor și, băgînd capul pe ușa camerei chemau (dar într-un fel nou, nu ca înainte, cînd parcă se adresau unor dobitoace): „Brigadierii la raport!”

Au început discuțiile. Nu hotărau brigadierii, ci brigăzile. Mergeau din cameră în cameră și se sfătuiau. Poziția tuturor era dublă: turnătorii fu-seseră stîrpiți din mediul nostru, însă unii mai erau bănuți, alții erau cu siguranță, ca de pildă alunecosul Mihail Gheneralov, brigadierul repara-torilor auto, care se ținea foarte semeț. Simpla experiență de viață ne sugera că mulți dintre greviștii de astăzi, care făceau foamea în numele libertății, mîine se vor scinda în numele răposatei robii. De aceea, cei care dirijau greva (ei existau, bineînțeles), nu s-au deconspirat, n-au ieșit din clandestinitate. Ei nu luau puterea în mod deschis, dar briga-dierii renunțau pe față la a lor. În felul acesta părea că greva noastră plutește dusă de valuri, necondusă de nimeni.

În sfîrșit, undeva, în mod invizibil, s-a elaborat o hotărîre. Noi, briga-dierii, vreo șase-șapte oameni, am ieșit în tindă la șefii care ne așteptau răbdători (era tinda chiar acelei barăci nr. 2, pînă de curînd rejimka, de unde a început săparea tunelului-metrou, a cărui gură începea la cîțiva metri de locul întîlnirii noastre de acum). Ne-am rezemat de pereți, am lăsat ochii în jos și am încremenit, parcă eram de piatră. Am lăsat ochii în jos pentru că nimeni nu mai voia să-i privească slugarnic pe stăpîni, iar să-i privești ca un răzvrătit, ar fi fost o nesocotință. Stăteam ca niște școlari-huligani inveterați, convocați la consiliul pedagogic: ținută dega-jată, mîinile în buzunare, capetele aplecate într-o parte - needucabili, impenetrabili, irecuperabili.

În schimb din ambele coridoare, spre tindă, a dat năvală mulțimea ze-kilor, și ascunzîndu-se după cei din față, cei din spate strigau tot ce voiau: și revendicările noastre, și răspunsurile noastre.

Ofițerii cu găitane albastre la epoleți (printre cei cunoscuți - și alții noi, pe care nu-i mai văzuserăm) formal nu-i vedeau decît pe brigadierii și nu le vorbeau decît lor. Se adresau reținut. Nu ne amenințau, dar nici nu adoptau un ton de egalitate. Ziceau că este în interesul nostru, chipu-rile, să încetăm cele două greve, în acest caz ni se va da nu doar rația de astăzi, ci și — lucru nemaipomenit în GULAG - cea de ieri. (Cît erau de obișnuiți că pe cei flămânzi îi poți cumpăra!) Nu se spunea nimic nici de pedepse, nici de revendicările noastre, ca și cînd n-ar fi existat.

Supraveghetorii stăteau pe margine, ținînd mîna dreaptă în buzunar. Din coridor strigau:

- Să fie judecați cei vinovați că s-a tras!
- Jos lacătele de la barăci!
- Jos numerele!

În alte barăci au mai cerut și revizuirea proceselor judecate de OSO în procese publice.

Iar noi stăteam precum școlarii-huligani în fața directorului - oare cînd o să ne lase în pace?

Stăpînii au plecat, și baraca a fost din nou încuiată.

Deși foamea îi istovise pe mulți, capetele erau tulburi, grele. În baracă însă n-a crîcnit nici un glas că ar trebui să cedăm. Nimeni nu și-a expri-mat regretul cu voce tare.

Se făceau presupuneri cît de sus va ajunge știrea despre rebeliunea noastră. Ministerul Afacerilor Interne, firește, știa ori va afla astăzi, dar Mustafa?(5) Căci acest măcelar nu se va da înapoi să ne împuște pe toți, cinci mii.

Spre seară, undeva în apropiere, s-a auzit vuietul unui avion. Deși era vreme noroasă, timpul nu era bun de zbor. Presupuneam că a venit cineva și mai de sus.

Un zek cu experiență, fiu al GULAG-ului, pe nume Nikolai Hlebunov, amic al brigăzilor noastre, care acum, după nouăsprezece ani ispășiți, se aranjase undeva la bucătărie, trecea în ziua aceea prin zonă și a izbutit (nu s-a temut să ne aducă și să ne arunce pe fereastră o jumă-tate de pud de crupe de mei. L-am împărțit între cele șapte brigăzi și, pe urmă, l-am fiert noaptea, ca să nu ne surprindă supraveghetorii.

Hlebunov ne-a transmis și o veste cumplită: dincolo de zidul chinezesc, filiala nr. 2 a lagărului, ucrainenii, nu ne-au susținut. Și ieri, și astăzi, ucrainenii au ieșit la lucru ca și cum nu se întâmplase nimic. Nu există nici o îndoială că primiseră bilețelele noastre și auziseră tăcerea noastră de două zile, iar din macaraua-turn de pe șantier pot să vadă pusti-etatea care domnește în zona noastră de două zile. După tirul mitralierelor din noaptea trecută, au văzut că n-au întâlnit în câmp coloanele noastre. Și cu toate acestea - nu ne-au susținut... (Cum am aflat pe urmă, căpeteniile lor - băieți tineri, care încă nu erau inițiați în politica adevărată - au considerat că Ucraina are soarta ei, alta decât a musca-lilor. Ei, care începuseră atât de aprig, acum se dădeau la o parte, ne lăsau singuri.) Prin urmare - nu eram cinci mii, ci doar trei.

Și în a doua noapte, a treia dimineată și a treia zi, foamea ne sfîșia stomacul cu ghearele.

Cînd însă a treia zi de dimineată cekiștii, și mai numeroși, i-au chemat din nou pe brigadierii în tindă, și noi ne-am dus din nou fără tragere de inimă și impenetrabili, strîmbînd din nas - hotărîrea comună era: nu cedăm!. Își făcuse apariția inerția luptei.

Și stăpînii n-au făcut decât să ne sporească forțele. Gradul nou venit ne-a spus așa:

— Direcțiunea Lagărului Nisipurilor îi roagă pe deținuți să accepte mîncarea. Direcția va primi toate plîngerile. Ea va analiza și va înlătura cauzele conflictului dintre administrație și deținuți.

Oare n-am auzit bine? Ne roagă să acceptăm mîncarea! Și despre lu-cru nici măcar o vorbă? Noi am atacat închisoarea, am spart geamurile și felinarele, am alergat după supraveghetori cu cuțitele și asta se pare că n-a fost cîtuși de puțin rebeliune, ci un conflict între părți egale: administrație și deținuți!

A fost de ajuns să ne unim doar două zile și două nopți pentru ca proprietarii sufletelor noastre să schimbe tonul! Niciodată, în toată viața, nu numai ca deținuți, dar ca oameni liberi, ca membri de sindicat, n-am auzit din partea stăpînilor atîtea vorbe de tămîiere!

Însă, fără să scoatem o vorbă, am început să ne împrăștiem, căci ni-meni nu putea hotărî aici. Și nu putea nici măcar să promită că va hotărî. Brigadierii au plecat fără să ridice capetele, fără să se uite înapoi, deși șeful OLP-ului ne spunea la toți pe nume.

Acesta a fost răspunsul nostru.

Și baraca a fost încuiată.

Din afară, ea părea stăpînilor la fel de mută și inaccesibilă. Dar înăuntru, în camere, au început discuții aprinse. Ispita era prea mare! Blînde-țea tonului i-a înduioșat pe zekii nepretențioși mai mult decît orice ame-nințare. Au răsunat voci - să cedăm. La urma urmelor - mai mult ce voiam să obținem?...

Eram obosiți! Ne era foame! Acea lege misterioasă care sudase simțămintele noastre și ne purtase în sus, acum începuse să bată încet din aripi și să se lase în jos.

S-au deschis însă niște guri care au stat închise decenii întregi, care au tăcut toată viața, și, poate, ar fi tăcut pînă la moarte. Ele sunt, de bună seamă, ascultate și de către turnătorii care scăpaseră teferi. Aceste apeluri ale gurii care își recăpătase graiul pentru cîteva minute (în ca-mera noastră - Dmitri Panin) vor trebui plătite pe urmă cu o nouă con-damnare, cu un laț de gîtul care a tremurat de libertate. N-are impor-tanță, coardele gîtului și-au îndeplinit pentru prima oară misiunea pentru care au fost create.

Să cedăm acum? Asta înseamnă să ne predăm pe cuvînt de onoare. Pe al cui cuvînt de onoare? Al temnicerilor, al haitei de cîini a lagărului? Cîte pușcării există și cîte lagăre există, oare cînd și-au ținut — măcar o dată — cuvîntul?!

S-a ridicat pîcla veche a suferințelor, obidirilor, batjocurilor. Pentru prima dată am pășit pe calea cea dreaptă și acum să și cedăm? Pentru prima oară ne-am simțit oameni și trebuie să capitulăm atît de repede? Un vîrtej zglobiu și răutăcios a suflat peste noi și ne-a înfiorat: să con-tinuăm! Să continuăm! Or să stea altfel de vorbă cu noi! Or să cedeze! (Dar cînd și cum vom putea avea încredere în ei? Asta, oricum rămînea neclar. Asta-i soarta celor oropsiți: este inevitabil să avem încredere și să cedăm...)

Și din nou, se pare, au filfîit aripile vulturului - vulturul a două sute de sentimente contopite într-unul! Și a zburat i

Ne-am culcat, ca să ne păstrăm forțele, încercînd să ne mișcăm cît mai puțin și să nu discutăm despre fleacuri. Ne rămăsese destulă treabă - să ne gîndim.

Nu mai aveam de mult nici o fărîmă de mîncare. Nimeni nu mai fierbea nimic și nu mai împărțea nimic. În tăcerea și nemișcarea generală se auzeau doar vocile tinerilor observatori, care se lipiseră de ferestre: ei ne relatau tot ce se petrecea prin zonă. Noi admiram acest tineret de douăzeci de ani, elanul lui aprig, luminos, hotărîrea lui de a muri în pra-gul unei vieți încă neîncepute - dar să nu se predea! Ne era ciudă că adevărul intrase cu întîrziere în capetele noastre, iar coloana noastră vertebrală începuse să se anchilozeze într-o atitudine arcuită.

Cred că acum pot să-i numesc pe Ianek Baranovski, pe Volodia Trofi-mov.

Și, deodată, cînd începea amurgul zilei a treia, cînd soarele asfințea pe cerul senin, observatorii au strigat cu necaz:

— Baraca a noua!... A noua s-a predat!... A noua se duce la cantină! Am sărit cu toții. Locatarii camerelor de pe partea cealaltă au venit în fu-gă la noi. Prin zăbrele, de pe paturile de jos și de sus ale vagonașelor. În patru labe, peste umerii celorlalți priveau încremeniți această proce-siune dezolantă.

Două sute cincizeci de figuri jalnice, și așa întunecate, dar acum și mai negre în lumina apusului de soare, se tîrau de-a curmezișul zonei într-un șir lung, supus, umilit. Mergeau, luminați de soare, în lanț întins, șovăitor, nesfîrșit, ca și cînd cei din urmă regretau că primii, din față, au pornit, de parcă n-ar fi vrut să-i urmeze. Pe unii, pe cei mai slăbiți, îi susțineau de braț sau îi țineau de mîină, și cum mergeau așa, clăti-nîndu-se, aveai impresia că multe călăuze conduc mulți orbi. Un mare număr dintre ei aveau în mîini gamele sau căni, și aceste vase de lagăr mizerabile aduse în speranța unei cine prea îmbelșugate pentru a încă-pea în stomacul lor contractat, aceste vase întinse înainte, cum fac cer-șetorii cînd cer de pomană, erau ceva deosebit de jignitor, deosebit de umil și deosebit de înduioșător.

Am simțit că mă podidește plînsul. Ștergîndu-mi lacrimile, m-am uitat în jur: tovarășii mei plîngeau.

Cuvîntul barăcii nr. 9 era hotărîtor. La ei zăceau cadavrele celor uciși, de patru zile, din seara zilei de marți.

Mergeau la cantină, și prin asta parcă voiau să spună că pentru rația de pîine și cașă au hotărît să-i ierte pe asasini.

Baraca nr. 9 era o baracă înfometată. În ea erau numai brigăzi de sala-hori. Rareori cînd cineva dintre ei primea vreun pachet. Erau și mulți dintre cei socotiți că se aflau cu un picior în groapă. Poate că au cedat tocmai pentru a nu mai avea și alte cadavre?...

Am plecat de la ferestre tăcuți.

Și atunci am înțeles eu ce înseamnă mîndria poloneză și în ce a constatat esența răscoalelor pline de abnegație ale polonezilor. Inginerul acela polonez, Jerzy Wiengierski, era acum în brigada noastră, își executa ultimul an, al zecelea. Chiar și cînd era șef de șantier, nimeni nu l-a au-zit să ridice vocea vreodată, întotdeauna era liniștit, politicos și blînd.

Acum fața lui era schimonosită. A întors capul cu mînie, cu dispreț, cu durere, să nu mai vadă acest cortegiu de cerșetori, s-a îndreptat și cu voce rea și răsunătoare a strigat:

— Brigadiere! Să nu mă treziți la cină! Eu nu merg!

S-a cățărat pe patul de sus al vagonasului, s-a întors cu fața la perete și - nu s-a sculat! El nu primea pachete, el era singur, întotdeauna flă-mînd - și nu s-a sculat. Vederea casei aburinde nu putea să-i ecraneze imateriala Libertate!

Dacă toți am fi fost la fel de mîndri și de fermi - care tiran ar fi rezistat?

Ziua următoare, 27 ianuarie, era duminică. Dar nu ne-au scos la lucru - să recuperăm (cu toate că șefii erau îngrijorați pentru realizarea planu-lui), ci doar ne-au dat să mîncăm, ne-au dat pîinea pentru zilele din ur-mă și ne-au lăsat să hoinărim prin zonă. Ne-am dus cu toții de la o ba-racă la alta, ne-am povestit cum au trecut aceste zile, și la unii, și la al-ții, și toți aveam o dispoziție sărbătorească de parcă noi cîștigaserăm, nu pierduserăm. („Ospățul învingătorilor", a glumit Panin, care cunoștea piesa mea.) Iar blînzii stăpîni ne-au făgăduit încă o dată că toate cere-rile legitime (dar: cine știa și determina ce este legitim?...) vor fi satis-făcute.

Și cu toate acestea - un amănunt fatal: un anume Volodka Ponomariov, un cîine, care în toate zilele grevei a fost cu noi, a

ascultat multe discuții și a văzut mulți ochi, - a fugit la postul de gardă. Asta înseamnă că a fugit să trădeze și să scape de cuțit dincolo de zonă.

Această fugă a lui Ponomariov exprimă esența lumii hoților și bandiților. Aparenta lor noblete a sufletului nu este decât o obligație a unuia față de celălalt în interiorul casei lor. Dar, nimerind în vârtejul revoluției, ei se vor comporta negreșit ca niște ticăloși. Ei nu sunt în stare să înțeleagă nici un fel de principiu, numai forța.

Era neîndoios că vor pregăti arestarea instigatorilor. Ne-au anunțat însă că, dimpotrivă, au sosit comisii din Karaganda, din Alma-Ata, din Mos-cova și vor analiza situația. Pe un ger puternic, au pus o masă în mijlocul lagărului, pe locul de adunare. La masă s-au așezat niște ofițeri în scurte îmblănite, albe, și cu pîslari și au propus să vină deținuții cu plîngerile. Mulți s-au dus, au vorbit. Au notat.

Marti, după stingere, i-au adunat pe brigadierii „pentru prezentarea plîngerilor”. În realitate această consfătuire a fost încă o ticăloșie, o formă de anchetare: știau că deținuții aveau multe pe suflet și i-au lăsat să-și spună păsul, ca apoi să-i aresteze cu mai multă siguranță.

Asta a fost ultima mea zi de brigadier: aveam o tumoare neglijată care se dezvolta cu repeziciune. Amînasem operația pentru un moment, cum se spune în lagăr, „favorabil”. În ianuarie și mai ales în zilele fatale ale grevei foamei tumoarea a hotărît în locul meu că acum este momentul favorabil și creștea văzînd cu ochii. Îndată ce au deschis barăcile, am fost la doctor, care m-a programat pentru operație. Acum m-am tîrît la această ultimă adunare.

O convocaseră în vestiarul băii, o încăpere spațioasă. De-a lungul sca-unelor de frizerie au așezat o masă încăpătoare pentru prezidiu. La ea s-au așezat un colonel de la MVD, cîțiva locotenenți-colonei, ceilalți mai mărunți, iar șefii lagărului nostru se pierdeau undeva în rîndul al doilea, în spatele lor. Tot acolo, în spatele lor, ședeau cei ce notau - tot timpul adunării ei au scris fără întrerupere, iar cei din primul rînd le repetau numele celor care luau cuvîntul..

Se evidenția un locotenent-colonel de la secția specială sau din partea Organelor - un nelegiuit sprinten, inteligent, ager, cu cap prelung și în-gust, și cu agerimea gîndirii, și cu îngustimea feței parcă nu aparținea tagmei obtuze a funcționarilor.

Brigadierii luau cuvîntul în silă, aproape că trebuiau extrași dintre rîndurile strînse ca să se ridice. Nici nu începeau bine să vorbească, că nu-maidecît erau întrerupți și invitați să explice: de ce sunt înjunghiați oa-menii! Ce scopuri urmărea greva? Și dacă nefericitul brigadier încerca să răspundă cumva la aceste întrebări de ce sunt înjunghiați unii și care sunt revendicările, asupra lui se năpustea haita întreagă: de unde aveți cunoștință de asta? Înseamnă că aveți legături cu bandiții? Atunci spu-neți-le numele!! Ca să vedeți cu cîtă eleganță și în ce condiții de egalitate elucidau ei „legitimitatea” revendicărilor noastre...

Se străduia în mod deosebit să-i întrerupă pe cei care vorbeau nelegiu-itul locotenent-colonel cu capul prelung. Era foarte bun de gură și, față de noi, avea avantajul că el nu putea fi sancționat. Cu întreruperile lui categorice i-a dat gata pe toți vorbitorii și începea să se creeze impresia că pe noi ne învinuiau de toate, iar noi ne justificam.

Simțeam cum se ridică în mine dorința de a răsturna toate acestea. Am cerut cuvîntul, mi-am spus numele (ca un ecou, l-au repetat pentru cel care scria). M-am ridicat de pe bancă, știind că, dintre oamenii strînși aici, nu există, cu siguranță, altul capabil să scoată repede din gură o frază încheiată din punct de vedere gramatical. Un singur lucru mă neli-niștea: nu aveam habar despre ce aș putea să le vorbesc. Să le povestesc tot ce am consemnat în aceste pagini, tot ce am trăit și am gîndit în toți anii de ocnă și în zilele grevei foamei - ar fi fost ca și cum aș fi vorbit unor urangutani. Ei se socoteau încă ruși și încă mai puteau înțelege unele fraze mai simple, ca, de pildă, „permiteți să intru!”, „permiteți să vă întreb!” Însă cînd ședeau uite-așa, la o masă lungă, unul lîngă altul, expunîndu-și fizionomiile uniforme, albe, prospere, pe care nu puteai citi vreodată expresia vreunui gînd, devenea atît de clar că degeneraseră demult într-un alt tip biologic, și ultima legătură verbală dintre noi se rupe definitiv și nu rămîne decît cea a gloanțelor.

Numai cap-lung nu se transformase încă în urangutan, el auzea și înțelegea perfect. Chiar de la primele vorbe a încercat să mă întrerupă, începuse, în liniștea generală, un schimb de replici fulgerătoare:

— Da unde lucrați? (Te întreb: are vreo importanță unde lucrez?)

— La atelierele mecanice! Îi arunc eu peste umăr și-mi continuu cu și mai mare viteză fraza principală.

— Acolo unde se fac cuțitele! mă pocnește el direct.

— Nu, i-o retez eu din vreau, acolo unde se repară escavatoarele mobi-le! (Nu-mi dau seama de unde-mi vine ideea atît de limpede și atît de clară.)

Și-i dau drumul mai departe, mai departe, ca să se învețe să tacă și să asculte.

Dar limbutul se pitise la masa lui și, deodată, ca dintr-un salt, mușcă de jos în sus:

— Ai venit aici delegat de bandiții

— Nu, invitat de dumneavoastră! i-o retez eu triumfător, peste umăr, și îmi continuu discursul.

Mai sare în sus de vreo două ori și amuțește definitiv, respins de fiecare dată. Am învins.

Am învins, dar pentru ce! Un an! Un an mi-a mai rămas și mă apasă. Și limba mea nu cutează să le spună ce ar merita. Puteam să rostesc azi un discurs nemuritor, și să fiu împușcat mîine. Și l-aș fi rostit oricum dacă ar fi fost transmis în toată lumea! Nu, auditoriul era prea mic.

Și nu le spun că lagărele noastre sunt lagăre de tip fascist, ba chiar le întrec în unele privințe. Mă mulțumesc să le trec pe la nasurile etalate miros de gaz. Aflasem că se află aici, la masă, șeful trupelor de escortă, și, iată, eu deplîng comportarea soldaților din escortă, care și-au pierdut ținuta de ostași sovietici, care sunt complici la furturile din producție și pe deasupra bătărași și asasini. Apoi îi prezint pe supraveghetori: o șleahță de profitori hrăpăreți, care îi silesc pe zeki să fure pentru ei de pe șantierul de construcții (așa este, doar că trebuia început cu ofițerii care șed aici, la masă). Și ce acțiune educativă poate avea asta asupra deținuților care doresc să se îndrepte?

Nu-mi place deloc discursul meu, întregul lui avantaj constă în câștigarea ritmului.

În liniștea instalată se ridică brigadierul T. Și rar, aproape ca un bîlbîit (din pricina emoției puternice sau din născare), începe să vorbească:

— Înainte... cînd au vorbit ceilalți deținuți... am fost de acord că noi trăim ca niște cîini...

Limbutul din prezidiu a ciulit urechile. T. își frământă căciula în mâini, un ocnaș tuns, urît, cu fața înăsprită, strîmbă, îi este tare greu să găsească vorbele potrivite...

— ...Dar acum observ că n-am avut dreptate.

Limbutul se înseninează.

— Noi trăim mult mai rău decît cîinii! o întoarce T. cu vigoare și repeziciune, și toți brigadierii din sală își încordează atenția. Cîinele are un singur număr pe zgardă, noi avem patru. Cîinele este hrănit cu carne, noi cu oase de pește. Cîinele nu este băgat la carceră! În cîine nu trage nimeni din turn! Cîinele nu încasează douăzeci și cinci de ani!

Acum n-au decît să-l întrerupă, ce era important a spus.

Se ridică Ciomogorov, se recomandă ca fost erou al Uniunii Sovietice, se mai ridică un brigadier, vorbește cu îndrăzneală și înflăcărare. În pre-zidiu este repetat insistent și apăsător numele lor.

Poate că asta va însemna pieirea noastră, băieți... Poate că numai aceste lovituri cu capul vor dărîma zidul blestemat.

Adunarea se termină remiză.

Cîteva zile este liniște. Comisia n-a mai fost văzută, și în lagăr totul este atît de liniștit, de parcă nu se întîmplase nimic.

Sunt condus sub escortă la spital, în filiala ucraineană a lagărului. Eu sunt primul dus acolo după greva foamei, primul mesager. Chirurgul lancenko, care trebuie să mă opereze, mă cheamă la consultație, dar întrebările lui și răspunsurile mele nu se referă la tumoare. El nu dă atenție tumorii mele și eu sunt bucuros că o să am un medic atît de destoinic. El mă chestionează întruna. Suferința noastră comună îi întu-necă fața.

O, cum unul și același lucru, în alte vieți însă, le percepeam la dimen-siuni diferite! Iată, de pildă, tumoarea asta, probabil canceroasă - ce lo-vitură ar fi însemnat ea în libertate, cît zbucium, lacrimi din partea celor apropiați. Aici însă, cînd capetele sunt despărțire atît de ușor de trun-chiuri, această tumoare nu este decît un prilej de a sta culcat, mă gîndesc foarte puțin la ea.

În spital, eu zac alături de cei răniți și schilodiți în noaptea aceea sînge-roasă. Unii deținuți au fost bătuți cu atîta sălbăticie de către suprave-ghetori, încît trupul lor este tot numai rană, ei n-au pe ce să se așeze, totul e făcut ferfeniță. A bătut cu deosebită sălbăticie un

supraveghetor înalt și voinic, lovea cu o țeava de fier (Ah, memoria! Nu-mi mai amin-tesc numele). Unul a murit din pricina rănilor.

Noutățile vin una după alta: în filiala „rusească” a lagărului a început răfuiala. Au fost arestați patruzeci de oameni. Temându-se de o nouă re-beliune, au procedat astfel: pînă în ultima zi totul a fost blînd ca și mai înainte. Asta trebuia să dea de gîndit că stăpînii analizează să vadă cine sunt vinovații. În ziua fixată, cînd brigăzile trecuseră de poartă, au băgat de seamă că sunt preluați de escorte duble și triple. A fost gîndit ca victimele să fie luate astfel încît nimic să nu le poată ajuta, să nu se poată ajuta unul pe celălalt și nici pereții barăcilor sau ai altor construcții să nu le fie de vreun ajutor. Scoțînd brigăzile din lagăr și conducîndu-le în stepă, înainte de a ajunge la locul de muncă, șefii escortelor au dat comanda: „Stai! De luptă pregătiți arm! Deținuți - așezat! Număr pînă la trei, apoi deschid focul! Jos! Toată lumea!”

Și din nou, ca și anul trecut de Bobotează, robii neputincioși și înșelați sunt imobilizați în zăpadă. Apoi, ofițerul a desfăcut o hîrtie și a început să citească numele și numerele celor care trebuiau să se ridice și să iasă din turma neputincioasă dincolo de cordon. Și acest grup de cîțiva rebeli, era dus înapoi cu escortă separată, sau venea după ei o dubă. Iar turma, eliberată de germenii fermentației, au ridicat-o și au mînat-o la muncă.

Așa ne-au explicat educatorii noștri, oare vom putea cîndva crede ceva din cele spuse de ei?

I-au scos ca să-i ducă în pușcărie și în mijlocul zonei, pustie în timpul zilei, a lagărului. Și peste zidul de patru metri, peste care greva n-a iz-butit să se rostogolească, arestările au sărit ușor și au început să ciu-gulească în lagărul ucrainean. Ca un făcut, în ajunul operației mele, l-au arestat și pe chirurgul lancenko și l-au dus tot la închisoare.

Arestările sau luările pentru transfer - era greu de făcut deosebirea – continuau acum fără precauțiunile inițiale. Au expediat undeva vreo cî-teva convoaie mici, de douăzeci-treizeci de oameni. Și brusc, pe 19 februarie, au adunat un convoi uriaș de vreo șapte sute de oameni. Convoi cu regim special: la ieșirea din lagăr, deținuților li se puneau că-tușe la mîini. Răzbunarea destinului! Ucrainenii, care se

feriseră să dea ajutor muscalilor, fuseseră luați în acest convoi în număr mult mai mare decât noi.

Este adevărat, înainte de plecarea lor, au salutat greva noastră eșuată. Noul combinat de prelucrare a lemnului, nu știu de ce construit și el cu totul din lemn (în Kazahstan, unde păduri nu există, dar există piatră din belșug!), din cauze neelucidate (știu sigur că s-a pus foc), s-a aprins deodată din mai multe locuri, și în două ceasuri au ars trei milioane de ruble. Pentru cei pe care îi duceau în fața plutonului de execuție a fost, într-un fel, o înmormântare cum se făcea pe vremea vikingilor: conform unui vechi obicei scandinav, împreună cu eroul era arsă și luntrea lui.

Eu zac în sala postoperatorie. Sunt singur în toată încăperea: este o harababură atât de mare, încât n-au mai internat pe nimeni, spitalul era mort. În continuarea camerei mele, care ocupă latura mică a barăcii, se află căsuța morgii, în care zace ucis, de cât timp oare? doctorul Kom-feld: nimeni nu are timp să-l îngroape. (Dimineața și seara, supra-veghețorul, ajungând la sfârșit cu controlul, se oprește în fața salonului meu și, ca să simplifice socoteala, cu un gest cuprinzător din mână din-spre salon spre morgă zice: „Și aici doi”. Și scrie pe planșetă.)

În acel convoi mare fusesem inclus și eu. Șefa secției sanitare, Dubin-skaia, și-a dat acordul să fiu trimis cu acest convoi, când cusăturile încă nu mi se vindecaseră. Eram pregătit și așteptam, când vor veni - voi refuza să plec: împușcați-mă pe loc! Totuși nu m-au luat.

Pavel Baraniuk, luat și el în convoiul celor transferați, își face loc prin toate cordoanele și vine să mă îmbrățișeze de rămas-bun. Nu numai lagărul nostru, ci întreg universul ni se pare zguduit de furtună. Aruncați dintr-o parte în alta, noi nu putem asculta ce se petrece dincolo de zonă, că totul este ca înainte, liniștit. Ne simțim duși de niște valuri gigantice. Ceva se îneacă sub picioarele noastre, și dacă ne vom mai vedea vreodată, asta se va întâmpla într-o cu totul altă țară. Dar pentru orice eventualitate: adio prietene! Adio prieteni!

Epuizant și searbăd s-a scurs acest an, ultimul meu an la Ekibastuz și ultimul an stalinist al Arhipelagului. Dar puțini, după ce au fost ținuți la închisoare fără să li se găsească probe, au fost readuși în

zonă. Dar pe mulți, pe foarte mulți, pe care în acești ani noi i-am cunoscut și i-am în-drăgit, i-au dus: pe unii la o nouă anchetă și judecată; pe alții la izolare, căci aveau un semn ce nu se ștergea din dosar (deși deținutul devenise demult un înger); o altă categorie - la minele din Djezkazgan; ba a fost transferat și un convoi cu „deficiențe psihice”: l-au aruncat aici pe Kișkin - clovnul, iar medicii l-au aranjat și pe Volodia Gherșuni.

În schimbul celor plecați, s-au strecurat de la „camera de bagaje”, unul câte unul, turnătorii: la început privind temători în toate părțile, apoi din ce în ce mai obraznici. A revenit în zonă „cîinele vîndut” Volodka Pono-mariov și în loc de simplu strungar a devenit șeful magaziei de pachete. Distribuirea firimiturilor prețioase, adunate de familiile năpăstuite, a fost încredințată de vechiul cekist Maximenko unui hoț inveterat.

Agenții operativi chemau din nou în cabinetele lor cîți voiau și pe cine voiau. Era o primăvară înăbușitoare. Cine avea coarne sau urechile ieșeau prea în afară, se grăbeau să se aplece ca să le ascundă. Nu m-am mai întors la funcția de brigadier (din nou brigadierii erau de ajuns). Am început să lucrez ca auxiliar la turnătorie. În anul acela a trebuit să muncim mult și iată de ce: ca singură concesie după nimicirea revendicărilor și speranțelor noastre, Direcția lagărului ne-a acordat hozrasciotul, adică un sistem conform căruia munca efectuată de noi nu mai era înghițită pur și simplu de gîtlejul insațiabil al GULag-ului, ci era estimată, și 45 % din ea era socotită salariul nostru (restul mergea la stat). Din acest „salariu”, 70 % lua lagărul pentru întreținerea escortei, a cîinilor, a sîrmei ghimpate, a BUR-ului, a agenților operativi, a ofițerilor - disciplinari, cenzori și educatori, toate cele fără de care noi n-am putea trăi. În schimb restul între treizeci și zece la sută erau totuși înregistrate în contul personal al deținutului și chiar dacă nu toți acești bani, o parte din ei (dacă n-ai greșit nimic, n-ai întîrziat, n-ai fost bătăran, nu ți-ai de-zamăgit șefii) puteai, făcînd cerere cu o lună înainte, să-i convertești în noua valută a lagărului - bonurile, iar aceste bonuri să le cheltuiești. Și sistemul era astfel conceput, încît, cu cît asudai mai mult și vărsai sîn-ge, ajungeai foarte aproape de cei 30 %, iar dacă nu-ți încovoiai spina-rea îndeajuns, toată munca ta intra în contul lagărului, iar tu nu te ale-geai cu nici o para chioară.

Și majoritatea - o, această majoritate a istoriei noastre, mai ales când este pregătită în spiritul confiscărilor! - majoritatea a fost teribil de bucu-roasă de această concesie a stăpînilor și acum își zdruncina sănătatea la muncă doar ca să-și cumpere de la bufet lapte condensat, margarină, niște bomboane scîrboase, iar de la cantina „comercială”, încă o cină. Și cum calculul muncii se făcea pe brigăzi, cine nu voia să-și zdruncine sănătatea pentru margarină trebuia să și-o pericliteze pentru ca tovară-șii de brigadă să cîștige.

Mult mai des decît înainte, în zonă au început să aducă filme. Cum se proceda întotdeauna în lagăre, la sate, în cătune uitate de lume, din dis-preț față de spectatori, nu se anunța dinainte titlul filmului - doar nici porcilor nu li se spune dinainte ce li se va turna în troacă. Oricum, deți-nuții - oare erau aceiași care în iarnă susținuseră în mod eroic greva foamei?! - acum se înghesuiau și ocupau locuri cu un ceas înainte de a se acoperi ferestrele, fără să se întrebe dacă filmul merită asta.

Pîine și jocuri de circ! Formulă atît de veche, încît este jenant s-o mai repeți...

Nu puteai să le reproșezi oamenilor că, după atîția ani de foame, acum vor să mănînce pe săturate. Dar în vreme ce noi ne săturam burțile aici, acei tovarăși ai noștri care au născocit lupta, sau care în zilele din ia-nuarie strigau în barăci: „Nu ne predăm!”, sau care nu fuseseră amestecați în nimic, acum erau judecați undeva. Unii erau împușcați, alții erau duși ca să-și înceapă o nouă condamnare în izolatoare închi-se, în vreme ce o a treia categorie este chinuită cu noi și noi anchete și, pentru impresinare, introdusă în celulele împestrite cu cruci ale celor condamnați la moarte, și vreun șarpe de maior, intrînd în celula lor, zîm-bea promițător: „A, Panin! Da, da, îmi amintesc. Figurați în acțiunea noastră, figurați! O să vă facem formalitățile!”

Minunat cuvînt - formalități! Formalități pot fi făcute ca să fii trimis pe lu-mea cealaltă, sau pentru douăzeci și patru de ore la carceră, sau pentru eliberarea unei perechi de pantaloni ponosiți tot trebuie făcute forma-lități! Dar ușa s-a închis, balaurul a plecat zîmbind misterios, iar tu tre-buie să stai și să ghicești, să nu dormi o lună de zile, o lună de zile să te dai cu capul de pietre - să-ți dai seama ce formalități se pregătesc să-ți facă?...

Aceste lucruri sunt ușor doar de povestit.

Într-o zi, în Ekibastuz au alcătuit încă un mic convoi - vreo douăzeci de oameni. Un convoi cam ciudat. L-au alcătuit pe îndelete, fără durități, fără izolare - aproape ca atunci când sunt adunați cei care se elibe-rează. Dar nici unuia dintre ei nu-i venise sorocul. Și printre ei nu se afla nici un zek înrăit, pe care stăpînii să-l îmblînzească prin intermediul car-cerelor și barăcilor disciplinare. Nu, toți erau niște deținuți buni, bine văzuți de conducere: același Mihail Mihailovici Gheneralov, brigadier alunecos și plin de el, și șmecherașul simpluț Belousov, brigadierul de la mașini-unelte, și inginerul tehnolog Gultiaev, și foarte pozitivul și cumpătatul Leonid Raikov, fost constructor din Moscova, cu figură de om de stat; și prea simpaticul strungar „al tău pînă la moarte” Jenka Mi-liukov, cu fața lucitoare ca o clătită; și încă un strungar, georgianul Kokki Kocerava, mare iubitor de adevăr, apărător înflăcărat al dreptății în fața mulțimilor.

Unde vor să-i ducă? După componentă este clar că nu într-un lagăr dis-ciplinar. „O să vă ducă într-un loc bun! O să vă scoată de sub escortă!” li se spunea. Dar nici unuia dintre ei nici măcar pentru o clipă nu i-a strălucit bucuria în ochi. Ei dădeau trist din cap, își strîngeau lucrurile în silă, parcă erau gata să le lase aici, ce mai! Aveau o înfățișare de cîine bătut, prăpădit. Este posibil să fi îndrăgit atît de mult agitatul Ekibastuz? Și cînd și-au luat rămas-bun parcă au făcut-o cu niște buze lipsite de viață, cu niște intonații neverosimile.

I-au dus.

Dar nu ne-au lăsat timp să-i uităm. Peste trei săptămîni un zvon - i-au adus înapoi! Înapoi? Da. Pe toți? Da... Numai că ei stau în baraca șefilor și nu vor să se ducă la barăcile lor.

Doar această liniuță mai lipsea pentru ca greva celor trei mii din Ekibas-tuz să fie încheiată - greva trădătorilor. Iată de ce nu voiau ei să plece! În cabinetele anchetatorilor, cînd îi vindeau pe prietenii noștri și semnav procesele verbale ale lui Iuda, ei sperau că totul o să rămînă în secret. Căci așa este la noi de zeci de ani: denunțul politic este considerat do-cument indiscutabil, și persoana colaboratorului secret nu este nicio-dată dezvăluită. Însă a fost ceva în greva noastră - necesitatea de a se justifica în fața superiorilor? — ceva, care i-a determinat pe stăpîni să organizeze tocmai la Karaganda un mare proces juridic. Și, iată, pe acești flăcăi i-au

adunat într-o singură zi, și, privindu-se unul pe celălalt în ochii neliniștiți, au aflat despre sine și despre alții că merg ca martori la proces. Dar procesul nu era o problemă, însă ei cunoșteau o dispoziție gulagovistă de după război: deținutul care a fost convocat undeva din necesități temporare trebuie readus în lagărul dinainte. Lor însă, ca o excepție, li s-a promis că vor fi lăsați la Karaganda. Și li s-a eliberat un ordin, dar nu cel care trebuia, și Karaganda a refuzat să-i primească.

Au călătorit trei săptămîni. Din vagon-zak în pușcării de tranzit, din ele - îndărăt în vagon-zak. Li s-a strigat „culcat la pămînt!”, au fost percheziționați, li s-au luat lucrurile, au fost mînați la baie, li s-a dat să mănînce scrumbie sărată și nu li s-a dat apă - tot tacîmul pentru istovirea zekilor de rînd, nu a celor bine dispuși. Pe urmă au fost duși la proces sub es-cortă, i-au privit încă o dată în față pe cei pe care i-au denunțat. Acolo au bătut cuiele la sicriele lor, au atîrnat lacăte la celulele lor de izolare, au adăugat kilometri întregi de ani pe noile lor bobine(6), apoi, din nou, prin toate pușcăriile de tranzit, au fost aduși și, demascați, au fost aruncați în lagărul dinainte.

Acum nu mai aveau nevoie de ei. Denunțatorul este ca luntrașul...

Dar oare lagărul n-a fost potolit? N-au fost duși de aici aproape o mie de oameni? Oare îi mai împiedică cineva să meargă în cabinetul cumă-trului Ei însă nu vor să plece din baraca direcției. Au declarat grevă, nu vor să meargă în zonă. Singur Kocerava îndrăznește să joace cu imper-tinență pe iubitorul de adevăr dinainte. Vine la brigadă și zice cu ac-centul lui caucazian:

— Nu știm de ce ne-au dus! Ne-au dus pînă acolo și ne-au adus îndărăt...

Dar impertinența i-a ajuns doar pentru o noapte, pînă în zori. A doua zi a fugit în camera de la direcție, la ai lui.

E-e, înseamnă că nu degeaba s-a întîmplat, ce s-a întîmplat, și nu degeaba au căzut și au fost închiși tovarășii noștri. Aerul lagărului nu mai poate fi readus în starea apăsătoare dinainte. Ticăloșia a fost resta-urată, dar destul de precar. În barăci se vorbește liber despre politică. Și nici un dispecer, și nici un brigadier nu îndrăznește să bată din picior ori să ridice mîna asupra unui zek. Fiindcă acum toți au aflat cît de ușor se confecționează cuțitele și cît de ușor se înfig sub coastă.

Insulița noastră s-a cutremurat și s-a desprins de Arhipelag...

Dar asta se simțea la Ekibastuz, puțin probabil și la Karaganda. La Moscova însă cu siguranță nu se simțea, începuse prăbușirea sistemului Lagărelor speciale - într-unul, două, trei locuri - însă Părintele și învățătorul habar n-avea de toate astea. Firește, lui nu i-au raportat (de altfel n-ar fi fost în stare să renunțe la ceva, și la ocnă nu ar fi renunțat pînă ce scaunul de sub el n-ar fi luat foc). Dimpotrivă, probabil în vede-rea unui nou război, în anul 1953 el plănuia un nou și mare val de ares-tări, și în acest scop, în 1952 a extins sistemul Lagărelor speciale. Și s-a hotărît ca lagărul din Ekibastuz, secție a Steplag-ului [Lagărul Ste-pelor] ori a Pesceanlag-ului [Lagărul Nisipurilor], să fie transformat în secția principală a marelui Lagăr special din bazinul Irtîșului (deocam-dată denumit convențional — Dallag - Lagărul îndepărtat). Și astfel, pe lîngă numeroșii stăpînitori de sclavi existenți, în Ekibastuz și-a făcut apariția o nouă Direcție de trîntori, a căror întreținere trebuia, de ase-menea, s-o acoperim prin munca noastră.

Noii deținuți promiteau să nu se lase nici ei așteptați.

În vremea asta, molima libertății se răspîndea, unde putea să dispară din Arhipelag? Precum cîndva cei din Dubovka ne-o aduseseră nouă, acum ai noștri au dus-o mai departe. În primăvara aceea, în toate clo-setele închisorilor de tranzit din Kazahstan era scris, zgîriat, cioplit: „Salut luptătorilor din Ekibastuz!”

Și cea dintîi prelevare dintre „șefii rebeliunii”, vreo patruzeci de oameni, și din marele convoi din februarie, două sute cincizeci - cei mai „înraîți”, au fost expediați la Kenghir (orașelul Kenghir, dar gara Djezkazgan), secția nr. 3 a Steplag-ului, unde se afla și Direcția Steplag-ului și însuși burduhănosul colonel Cecev. Ceilalți deținuți din Ekibastuz au fost împărțiți între secțiile nr. 1 și nr. 2 ale Steplag-ului (Rudnik).

Pentru intimidarea celor opt sute mii de zeki ai Kenghirului s-a anunțat că au fost aduși bandiți. De la gară și pînă la noua clădire a pușcăriei din Kenghir au fost duși în cătușe. Astfel, încătușată de legendă, mișca-rea noastră a intrat în Kenghirul înrobit, ca să-l trezească și pe el. Precum în Ekibastuz cu un an în urmă, aici încă mai domneau pumnul și denunțul.

După ce un sfert de mie dintre ai noștri au fost ținuti la închisoare, șeful lagărului din Kenghir, sublocotenentul Fedotov, a socotit că au fost inti-midați îndeajuns și a dat ordin să fie scoși la muncă. În dotare, ei aveau o sută douăzeci și cinci de perechi de cătușe nichelate, nou-nouțe – ul-timul model comunist - și, dacă încătușau cîte doi de o mîină, ajungeau exact pentru două sute cincizeci de oameni (probabil că acesta a fost factorul care a determinat porția primită de Kenghir).

Cu o mîină liberă se poate trăi! În coloană se aflau mulți băieți cu experiența închisorilor de lagăr. Aici se aflau și fugari versați (aici era și Tenno, atașat acestui convoi), care cunoșteau toate chițibușurile cătușelor, și ei le-au explicat vecinilor de coloană că, avînd o mîină liberă, este o nimica toată să-ți scoți aceste cătușe - cu un ac sau chiar fără ac.

Cînd au sosit la zona de lucru, supraveghetorii au început să scoată cătușele deținuților din mai multe locuri ale coloanei, ca să înceapă cît mai grabnic ziua de lucru. Și meșterii cei iscusiți au profitat de prilej, scoțînd la iuțeală cătușele lor și ale vecinilor și ascunzîndu-le sub pulpana hai-nelor: „Nouă ni le-a scos alt supraveghetor!” Supraveghetorilor nu le-a trecut prin cap să numere cătușele înainte ca deținuții să rupă rîndurile, și la intrarea în șantierul de lucru nu erau percheziționați niciodată.

Astfel, chiar în prima dimineață, băieții noștri au sustras douăzeci și trei de perechi de cătușe din o sută două zeci și cinci! Aici, în zona de lucru, s-au pus să le distrugă cu pietre și ciocane, însă, repede, le-a venit o idee mai năstrușnică: le-au învelit în hîrtie unsuroasă, ca să se păstreze mai bine, și le-au zidit în temeliile și în pereții clădirilor la care lucrau în ziua aceea (cvartalul de locuințe nr. 20, vizavi de Palatul Culturii din Kenghir), însoțindu-le cu bilețele necenzurate din punct de vedere ideo-logic: „Urmași! Aceste case au fost construite de robi sovietici Priviți ce cătușe purtau!”

Supraveghetorii i-au blestemat, i-au înjurat pe bandiți, dar pentru întoarcere au adus totuși niște cătușe vechi, ruginite: la intrarea în zona locativă băieții au șterpelit încă șase. Și încă la două ieșiri la muncă - au mai dispărut cîteva. Și fiecare pereche valora 93 de ruble.

Și stăpînii Kenghirului au renunțat să-i mai ducă pe băieți în cătușe.

În luptă îți dobândești drepturile!

Pe la începutul lui mai, deținuții aduși din Ekibastuz au început să fie transferați din închisoare în zona comună.

Acum venise timpul să-i învețe minte pe cei din Kenghir. Pentru început au făcut următoarea demonstrație: pe un oploșit, care a vrut să cumpe-re ceva de la chioșc fără să stea la coadă - el avea dreptul! - l-au înghe-suit și l-au sufocat într-atît, în cît erau cît pe ce să-l omoare. Asta a fost de ajuns ca să se răspîndească zvonul: o să fie ceva nou! Cei nou-sosiți sunt altfel decît noi! (Nu se poate spune că înainte de asta în cui-bul lagărelor din Djezkazgan nu s-au atins cîtuși de puțin de turnători, dar asta n-a devenit o tendință. În 1951, în pușcăria din Rudnik, într-o zi, i-au smuls cheile gardianului, au deschis celula care le trebuia și l-au ucis pe Kozlauskas.)

Acum au fost create și în Kenghir Centre clandestine: ucrainean și „panrus”. Au fost pregătite cuțite și măști pentru tocătoare și toată po-vestea a început din nou.

Voinilovici „s-a spînzurat” de zăbrele în celulă. Au fost uciși brigadierul Belokopît și turnătorul conformist Lifschitz, membru al consiliului militar revoluționar în timpul războiului civil pe frontul împotriva lui Dutov(7). (Lifschitz era bibliotecarul reputat al KVC-ului secției-lagăr Rudnik, dar faima i-o luase înianțe, și în Kenghir a fost înjunghiat chiar în ziua în care a venit.) Un ungur - comandant - a fost tăiat cu toporul lîngă baie. Și, deschizînd calea spre „camera de bagaje”, cel dintîi s-a adăpostit acolo Sauer, fost ministru al Estoniei sovietice.

Dar și stăpînii lagărului știau ce să facă. Ziduri între cele patru filiale ale lagărului construiseră demult aici. Iar acum s-au gîndit să înconjoare fiecare baracă, una cîte una, cu zidurile ei, și opt mii de oameni, în tim-pul lor liber, s-au apucat să transpună în practică această inițiativă. Și au separat fiecare baracă în patru secții fără comunicare între ele. Și toate aceste mici zone și fiecare secție erau încuiate. (Totuși, ideal era să despartă lumea întreagă în celule individuale!)

Șeful închisorii din Kenghir, un plutonier, fusese boxer profesionist și își exersa pumnii pe deținuți ca pe un sac de antrenament, în pușcăria lui se inventase bătaia cu ciocanul prin placaj, ca să nu lase urme. (Oa-meni practici lucrătorii MVD-ului, ei știau că fără bătaie și

fără omoruri reeducarea nu este posibilă; și orice procuror cu spirit practic ar fi fost de acord cu ei. Dar putea să dea peste ei un teoretician! Și din pricina venirii puțin probabile; a acestui teoretician au trebuit să introducă pla-cajul.) Un ucrainean din Ucraina de Vest, epuizat de torturi și temîndu-se să nu-și trădeze prietenii - s-a spînzurat. Alții se comportau și mai rău. Și ambele Centre s-au dus pe copcă!

În plus, printre „executanți” se aflau și escroci, care nu doreau izbînda mișcării, ci doar binele lor. Cereau să li se aducă suplimente de la bucă-tărie și să li se facă parte „din pachete”. Și asta a contribuit la defăi-marea și curmarea mișcării.

Acest lucru, probabil, este inevitabil printre cei ce au ales calea violenței. Cred că spărgătorii lui Kamo(7), predînd casieriei partidului banii je-fuiți de la bănci, nu rămîneau nici ei cu buzunarele goale. Ori Koba, care era conducătorul lor, să rămînă fără bani pentru vin? Cînd pe vre-mea comunismului de război pe întreg teritoriul Rusiei Sovietice fusese interzis consumul de băuturi, el ținea, pentru sine, la Kremlin, o pivniță, de vinuri, fără să se jeneze cîtuși de puțin.

Și parcă au curmat-o. Dar de la această primă repetiție s-au astîmpărat și turnătorii. Totuși atmosfera Kenghirului s-a limpezit. Sămînța fusese aruncată. Dar nu i-a fost dat să răsară și să crească dintr-o dată, ci puțin mai tîrziu și altfel.

Deși ni se explică mereu că personalitatea, chipurile, nu este făuritoare de istorie, mai cu seamă dacă ea se opune evoluției progresiste, iată însă că o astfel de personalitate ne-a făcut să jucăm cum ne-a cîntat ea, iar noi n-am îndrăznit să zicem nici pîs. În prezent se spune: nimeni nu înțelegea nimic - nici coada nu înțelegea, nici avangarda, ci doar garda cea mai veche, dar ea a preferat să se otrăvească într-un colț, să-și tragă un glonț în cap acasă, să-și sfîrșească liniștită zilele la pen-sie, numai să nu strige pentru noi de la tribună.

Și acest destin eliberator ne-a revenit nouă celor mai tineri.

Iată, la Ekibastuz, de pildă, vîrînd cinci mii de umeri sub aceste bolte și opintindu-ne, am izbutit totuși să producem o fisură. N-are importanță că este mică și că de departe nu poate fi observată, și că noi ne-am sleit de puteri, căci de la fisuri începe prăbușirea peșterii.

Au existat tulburări și fără noi, fără Lagărele speciale, dar tot acel trecut sîngeros a fost atît de netezit, de estompat și atît de frecat de măhuri, încît acum nu-mi este cu putință sa fac nici măcar o enumerare sără-căcioasă, incompletă a acelor tulburări. Am aflat întîmplător că în 1951, în lagărul ITL Vahrușevo din Sahalin a avut loc o grevă a foamei decla-rată de cinci sute de oameni, care a stîrnit mare agitație și a dus la arestări, numai pentru că trei evadați au fost spintecați cu baionetele la postul de gardă. Este cunoscută puternica revoltă de la Oziorlag după uciderea unui deținut în coloană lîngă postul de gardă la 8 septembrie 1952.

Este evident că la începutul anilor '50 sistemul stalinist al lagărelor, și mai ales al Lagărelor speciale, întrunea toate condițiile unei crize. Încă din timpul vieții Atotputernicului, indigenii lagărelor au început să-și rupă lanțurile.

Greu de spus cum ar fi evoluat lucrurile dacă el mai trăia, însă, brusc - nu în virtutea legilor economiei ori societății - a încetat să mai curgă sîn-gele gros, bătrîn și murdar în vinele personalității de statură mică și pistruiate.

Și potrivit Teoriei înaintate asta nu trebuia să producă nici cea mai mica schimbare; chipiele albastre nu se temeau de asta, deși au plîns la 5 martie(9) dincolo de posturile de gardă; iar pufoaicele negre nu îndrăz-neau să spere, cu toate că au zdrăngănit la balalaică, aflînd (în ziua aceea nu i-au scos afară din zonă) că se transmit marșuri funebre și au fost arborate drapele în doliu; și totuși ceva necunoscut a început să se zguduie, să se miște în subterană.

Este adevărat că amnistia de la sfîrșitul lui martie 1953, numită „amnis-tia lui Voroșilov”(10), prin spiritul ei, era întru totul fidelă răposatului: îi menaja pe hoți și îi sugruma pe politici. Căutîndu-și popularitatea la pleava societății, ea a împrăștiat-o ca pe șobolani prin întreaga țară, propunînd locuitorilor să sufere, să pună gratii ferestrelor libere, iar mili-ției - să-i înhațe din nou pe toți, pe cei pe care îi mai înhățase și înainte. Pe Cincizeci și Opti însă i-a eliberat în proporția obișnuită: în filiala nr. 2 a lagărului din Kenghir, din trei mii de oameni au fost eliberați... trei.

Această amnistie putea să-i convingă pe ocnași de un singur lucru: moartea lui Stalin nu schimba nimic. Ei n-au aflat și nici nu vor afla în-durare. Și dacă vor să trăiască pe pămînt trebuie să lupte!

Și în anul 1953 tulburările din lagăre au continuat în diferite locuri: revolte mai puțin importante, ca, de pildă, cea de la secția nr. 12 a Karlag-ului; și marea răscoală din Gorlag (Norilsk), despre care am fi scris un capitol separat, dacă am fi avut cât de cât material. Dar nu avem. De nici un fel.

Totuși moartea tiranului n-a fost degeaba. Nu se știe de ce și cum, ceva ascuns undeva s-a pus în mișcare și, înaintând cu iuțeală, brusc, cu mare zgomot, ca de găleată goală de tinichea, a doborât încă o perso-nalitate(11), care s-a rostogolit din chiar vârful scării pînă în mlaștina pli-nă de scîrboșenii.

Și acum toți - și avangarda, și coada, chiar și băștinașii Arhipelagului, care nu mai sperau nimic, au înțeles că au venit vremuri noi.

Aici, în Arhipelag, știrea căderii lui Beria s-a abătut ca un trăsnet: el era marele Patron și Viceregele Arhipelagului! Ofițerii MVD erau îngrijați, tulburați, descumpăniți. Cînd vestea s-a transmis la radio, și nu mai aveai cum să introduci îndărăt în difuzor această grozăvie, ci trebuia să profanezi și să dai jos portretele acestui Ocrotitor de pe pereții Direcției Steplag-ului, colonelul Cecev a rostit cu buze tremurînde: „Totul s-a sfîrșit”. (Dar a greșit Credea că a doua zi vor fi cu toții judecați*.) Ofițerii și supraveghetorii au început să manifeste nesiguranță, erau chiar dezori-entați, ceea ce n-a scăpat ochiului ager al deținuților. Șeful regimului disciplinar al filialei nr. 3 a lagărului din Kenghir, la care zekii nu văzuse-ră vreodată o privire de om cumsecade, a venit pe neașteptate în zona de lucru a brigăzii disciplinare, s-a așezat și a început să ofere țigări celor pedepsiți. (El trebuia să observe ce fel de scînteii țîșnesc în aceas-tă stihie tulbure și la ce pericol te poți aștepta de la ei.) „Cum e? I-au întrebat în zeflema. Șeful dumneavoastră cel mare a fost dușmanul poporului?” „Da, așa se vede treaba”, a răspuns amărît ofițerul. „Păi doar era mîna dreaptă a lui Stalin! rînjeau deținuții pedepsiți, înseamnă că nici Stalin n-a observat nimic?” „Da-a-a... a îngăimat amical ofițerul. Păi, acum, s-ar putea să vă elibereze, băieți, așteptați...”

Beria a căzut, dar pata berianismului a lăsat-o moștenire Organelor lui fidele. Dacă pînă în prezent nici un deținut, nici un om liber nu cuteza, fără riscul morții, nici măcar cu gîndul să se îndoiască de

puritatea de cristal a oricărui ofițer MVD. Acum era de ajuns să-i lipești nemernicului eticheta de „berianist” și era pierdut!

În Recilag (Vorkuta), marea agitație produsă de înlocuirea lui Beria a coincis cu sosirea convoaielor de răzvrătiți din Karaganda și Taișet (în cea mai mare parte ucrainenii din Ucraina de Vest). În perioada asta, Vorkuta era încă rău înrobătă, și zekii nou-veniți i-au uimit pe cei local-nici cu înverșunarea și cutezanța lor.

Și întregul drum pe care noi l-am parcurs în luni nesfârșite, aici a fost străbătut într-o lună. La 22 iulie au intrat în grevă fabrica de ciment, șantierul TEȚ-2, minele nr. 7, nr. 29 și nr. 6. De la un loc de muncă la

*Cum a remarcat Kliucevski, a doua zi după eliberarea nobililor (Ucazul privind privilegiile, din 18 februarie 1762) i-au eliberat și pe țărani (19 februarie 1861), dar numai după 99 de ani!

altul se vedea cum se întrerup lucrările, cum se opresc roțile turnurilor de extracție. N-au mai repetat greșelile celor din Ekibastuz - au renunțat la greva foamei. Supraveghetorii au fugit numaidecât din zone, totuși - dă-ne rația șefuțule! - în fiecare zi aduceau în zone alimente și le arun-cau peste poartă. (Cred că numai căderea lui Beria i-a făcut atât de con-știincioși, altul i-ar fi lăsat să-i învingă prin foame!) În zonele aflate în grevă s-au format comitete de grevă, s-a instaurat „ordine revolu-ționară”, cantina a încetat numaidecât să fure și, din aceeași rație, mîn-careea s-a îmbunătățit simțitor. La mina nr. 7 au arborat steagul roșu, la nr. 29, în partea aproape de calea ferată... au atârnat portretele membrilor Biroului Politic. Ce puteau să atîrne?... Și ce să revendice?... Au cerut să li se scoată numerele, zăbrelele și lacătele, dar singuri nu le scoteau, nu le smulgeau. Au cerut corespondență liberă cu cei de aca-să, vizite libere, revizuirea dosarelor.

Au încercat să-i înduplece pe greviști doar în prima zi. Pe urmă, o săptămână n-a mai venit nimeni, dar în turnurile de pază au instalat mitra-liere și au înconjurat zonele greviste cu avanposturi. Probabil că șefii au făcut un drum la Moscova și îndărăt. Nu le era ușor, în noile circum-stanțe, să știe cum e mai bine. Peste o săptămână au început să dea ocol zonelor generalul Maslenni(12) șeful Recilag-ului generalul Dere-vianko, procurorul general Rudenko(13)-însoțiți de numeroși ofițeri (în jur de patruzeci). Pentru a întâmpina acest alai strălucitor toată lumea a fost adunată pe platforma lagărului. Deținuții

erau așezați pe jos, generalii stăteau în picioare și îi admonestau pentru sabotaj și pentru „fără-delegi”. Dar au făcut și mențiunea că „unele revendicări nu sunt lipsite de temei” („numerele puteți să le scoateți”, în privința zăbrelelor - „s-a dat ordin”). Dar să se înceapă neîntârziat lucrul: „Țara are nevoie de cărbune!” La mina nr. 7, cineva, din spate a strigat: „Iar noi avem nevoie de libertate, du-te-u...” — și deținuții au început să se ridice și să se împrăstie, lăsându-i singuri pe generali*.

Numaidecât și-au smuls numerele și au început să scoată zăbrelele. Dar s-a produs sciziunea, le-a scăzut entuziasmul: poate este de ajuns? Poate mai mult nu vom obține. Schimbul de noapte a ieșit la lucru parțial, cel de dimineață - integral. Roțile turnurilor de extracție au început să se învîrtească și, urmînd exemplul unul altuia, toate obiectivele au reluat lucrul.

Însă mina 29 se află după un munte și ea nu le vedea pe celelalte. I s-a dat de știre că toate celelalte au reluat lucrul, dar mina 29 n-a crezut. Firește, nu constituie cine știe ce greutate să ia niște delegați de aici și

*După alte relatări, undeva au atîrnat chiar un afiș: „Libertate pentru noi, cărbune pentru patrie!” „Libertate pentru noi!” înseamnă răzvrătire, dar se grăbesc să adauge pentru a fi scuzați: „cărbune pentru Patrie”.

să-i ducă pe la celelalte mine. Însă asta ar fi fost umilitor, însemna să le

caute deținuților prea mult în coarne, apoi și generalii ardeau de nerăb-dare să verse sînge: fără sînge nu există victorie, fără sînge aceste vite n-or să aibă învățare de minte.

La 1 august, unsprezece camioane cu soldați s-au dus la mina 29. Deținuții au fost convocați pe platformă, cu fața la poartă. De cealaltă parte a porții au fost comasați soldații. „Ieșiți la lucru ori vom lua măsuri dras-tice!”

Fără să mai dea explicații - ce fel. Priviți automatele. Tăcere. Mișcare a moleculelor umane în mulțime. De ce să murim? Mai ales cei cu terme-ne scurte... Cei care nu mai au decît un an-doi se împing înainte. Dar mai iute decît ei se strecoară alții, și în rîndul din față, apucîndu-se de mîini, formează un cordon împotriva spărgătorilor de grevă. Mulțimea șovăie. Un ofițer încearcă să rupă

cordonul, dar este lovit cu o vargă de fier. Generalul Derevianko se dă la o parte și comandă „foc!” Asupra mulțimii.

Trei salve, între ele - rafale de mitralieră. Au fost uciși șaizeci și șase de oameni. (Cine sunt cei uciși? Cei din primele rînduri: cei mai neînfricați și cei care s-au speriat primii. Aceasta-i o lege cu un cîmp larg de apli-care, se întîlnește și în proverbe.) Ceilalți fug. Garda se aruncă pe ur-mele lor, lovindu-i cu bastoane și cu bîte, și îi alungă din zonă.

Trei zile (1-3 august) se fac arestări în toate cele trei secții ale lagărului. Dar ce să facă acum cu ei? Organele se simțeau slăbite după pierderea susținătorului lor, nu se mai lansează în anchetă. Din nou convoaie, din nou să-i trimită undeva, să împrăștie molima mai departe. Arhipelagul devine neîncăpător.

Pentru cei rămași - regim disciplinar.

Pe acoperișurile barăcilor minei 29 au apărat multe petice de șindrilă: au fost astupate găurile făcute de gloanțele soldaților, trase pe deasupra mulțimii. Soldați anonimi care n-au vrut să devină asasini.

Dar au fost destui și cei care au tras în țintă.

Lîngă halda minei 29, cineva, în vremea lui Hrușciiov, a pus o cruce pe mormîntul comun, înaltă cît un stîlp de telegraf. Pe urmă au doborât-o. Cineva a ridicat-o din nou.

Nu știi dacă mai este și astăzi. Probabil nu.

Capitolul 12

CELE PATRUZECI DE ZILE ALE KENGHIRULUI

DAR CĂDEREA lui Beria a mai însemnat și altceva pentru Lagărele speciale: a dat speranțe și prin asta a derutat, a tulburat și a slăbit ocna. Au înmugurit speranțele în schimbări neîntîrziate, și ocnașilor le-a scă-zut pofta să mai vîneze turnători, să șadă pentru ei la pușcărie, să facă grevă, să se revolte. Le trecuse înverșunarea. Și fără asta, pare-se, totul mergea spre bine, trebuia chiar să mai aștepte.

Și a mai însemnat ceva: epoleții cu găitane albastre (dar fără păsărica aviatorilor(1)), pînă acum cei mai onorați, cei mai siguri din toate Forțele Armate, s-au văzut dintr-o dată marcați parcă de pecetea unui defect, și nu doar în ochii deținuților ori ai rudelor acestora (naiba să-i ia), dar, pare-se, și ai guvernului!

În acel an fatal 1953, ofițerilor MVD li s-a retras cel de al doilea salariu („pentru steluțe”), adică au început să nu mai primească decît o singură leafă, cu sporul de vechime și pentru condiții climaterice dificile, și bine-înțeles - primele. Asta a fost o lovitură puternică pentru buzunar, dar și mai mare pentru viitor: care va să zică, devenim inutili.

Tocmai pentru că a căzut Beria, ministerul securității trebuia grabnic și concret să-și dovedească devotamentul și utilitatea. Dar cum?

Și acele rebeliuni, care pînă acum li se păruseră celor de la securitate o amenințare, acum licăreau ca o lumină salvatoare: mai multe tulburări, dezordini, ca să fie nevoie să se ia măsuri. Și nu vor mai fi reduceri nici de personal, nici de salariu.

În mai puțin de un an, escortele din Kenghir* au tras de cîteva ori în oa-meni nevinovați. Cazurile prea au venit unul după altul, nu puteau să fie fără premeditare .

Au împușcat-o pe fata aceea, Lida, de la betonieră, care și-a pus cio-rapii la uscat în antezonă.

Au tras într-un chinez bătrîn - nimeni în Kenghir nu-i știa numele, aproape că nu știa o boabă rusește. Toată lumea îi cunoștea figura cu mersul legănat, cu pipa între dinți și cu față de duh al pădurilor. Santinela l-a chemat spre turn, i-a aruncat un pachet de mahorcă chiar lîngă ante-zonă și, cînd chinezul s-a întins să-l ia, a tras și l-a rănit.

Un caz asemănător cu o santinelă care a aruncat din turn niște cartușe: i-a ordonat unui deținut să le adune și l-a împușcat.

Apoi cazul cunoscut cînd s-a tras cu gloanțe explozive asupra coloanei care se întorcea de la fabrica de îmbogățire a minereurilor, cînd au fost șaisprezece răniți, (Și încă vreo douăzeci cu răni ușoare, care s-au ferit

*Evident, aceeași viteză sporită au imprimat evenimentelor și conducerile din alte lagăre, de pildă cea din Norilsk.

să fie înregistrați, căci puteau fi pedepsiți.)

Aici zekii n-au tăcut, s-a repetat povestea din Ekibastuz: filiala 3 a Ken-ghirului n-a ieșit trei zile la lucru (dar a acceptat mîncarea), cerînd să fie judecați vinovații.

A venit o comisie și i-a convins că vinovații vor fi judecați (ca și cînd ze-kii ar fi chemați la judecată și ar putea verifica!...). Și au ieșit la

lucru.

Dar în februarie 1954, la Combinatul de prelucrare a lemnului, a mai fost împușcat unul - „evangelistul”, cum îl știa întregul Kenghir (se pa-re: Alexandr Sîsoev). Acest om executase din pedeapsa lui de zece ani - nouă ani și nouă luni. Munca lui consta în ungerea electrozilor de su-dură, treabă pe care o făcea într-o gheretă din apropierea antezonei. A ieșit să-și facă nevoile lângă gheretă și a fost împușcat din turn. De la postul de gardă au venit în fugă soldați și au vrut să-l tragă pe cel ucis spre antezonă, ca și cum el ar fi fost vinovat. Zekii n-au mai suportat, au apucat târnăcoape, lopeți, și i-au alungat pe ucigași de lângă victimă, (în tot acest timp, lângă zona Combinatului de prelucrare a lemnului s-a aflat calul înșeuat al agentului operativ Beliaev-„Negel”, poreclit astfel pentru negul de pe obrazul stîng. Căpitanul Beliaev era un sadic ener-gic și era perfect în spiritul lui să pună la cale o astfel de crimă.)

Toată lumea din zonă a fost tulburată. Deținuții au spus că-l vor duce pe cel ucis în lagăr pe umeri. Ofițerii lagărului n-au permis. „De ce l-ați ucis?” li s-a strigat. Stăpînii aveau explicația pregătită: vinovat este cel ucis, el a început primul să arunce cu pietre în turn. (Oare avuseseră timp să citească măcar fișa personală a victimei? Că îi mai rămăseseră trei luni și că era evangelist?...)

Întoarcerea în zonă a fost sumbră și parcă voia să spună că nu e de glumă. Ici-colo, prin zăpadă erau întinși mitraliorii pregătiți să tragă (deținuții din Kenghir știau că erau mai mult decît pregătiți...). Mitraliorii făceau de gardă și pe acoperișurile clădirilor din orașelul trupelor de escortă.

Totul se întîmpla la aceeași secție nr. 3 a lagărului, care mai avusese șaisprezece răniți dintr-o dată. Și cu toate că acum nu era decît un mort, sentimentul de a fi fără apărare, sortiți pieirii, într-o situație fără ie-șire, luase amploare: trecuse aproape un an de la moartea lui Stalin, iar dulăii lui nu s-au schimbat defel. Și în general nu s-a schimbat nimic.

Seara, după cină, au procedat în felul următor: într-una din încăperile barăcii s-a stins lumina, și, din ușa de la intrare, cineva nevăzut a în-ceput să vorbească: „Fraților! Pînă cînd o să construim ca să primim doar gloanțe în schimb? Mîine nu ieșim la lucru!” Și tot așa cameră du-pă cameră, baracă după baracă.

A fost aruncat un bilet și în celălalt lagpunkt, cea de a doua filială a lagărului. Aveau deja experiență, și înainte chibzuiseră de multe ori, iz-butiseră să anunțe și acolo. În filiala nr. 2, multinațională, predominau cei cu zece ani și mulți se apropiau de sfârșitul pedepsei. Totuși s-au alăturat și ei.

Dimineața, filialele 3 și 2 de bărbați n-au ieșit la lucru.

Obiceiul de a face grevă, dar de a nu renunța la rația de pâine și la ză-mîrcă, începea să fie tot mai mult pe înțelesul deținuților, dar tot mai pu-țin pe înțelesul stăpînilor. Aceștia ce-au făcut? Au trimis supraveghetorii și soldații din escortă, fără arme, în lagărele greviștilor, în barăci și, în echipe de cîte doi, apucau un zek, îl trăgeau și-l îmbrînceau afară din baracă. (Sistemul este prea uman, așa obișnuiau să-i dădăcească pe hoți, nu pe dușmanii poporului, însă, după executarea lui Beria, nici un general și nici un colonel nu se încumeta să dea primul ordinul să tragă cu mitralierele asupra zonei.) Aceste eforturi, însă, nu se justificau: deținuții se duceau la toaletă, hoinăreau prin zonă, numai la muncă nu.

Au rezistat astfel două zile.

Ideea simplă de a-l pedepsi pe acel soldat care l-a ucis pe evanghelist nu li se părea stăpînilor cîtuși de puțin simplă și nici corectă. În loc de asta, în noaptea dintre cea de a doua și a treia zi de grevă, un colonel din Karaganda, cu o suită numeroasă, a pornit din baracă în baracă, în-credințat că nu va păți nimic, și a început să-i trezească pe toți fără prea multe fasoane: „Hei, cînd aveți de gînd să terminați cu trîndăveala?”* Și, la întîmplare, fără să cunoască pe cineva, a început să arate cu dege-tul: „Tu! Afară!... Tu! Afară!... Tu! Afară!” Și destoinicul comandant i-a trimis pe acești oameni la închisoare, considerînd că este cel mai rați-onal răspuns la „trîndăveala”. Will Rosenberg, un leton, văzînd această răfuială absurdă, i-a zis colonelului: „Mă duc și eu!” „Du-te!” a consimțit numaidecît colonelul. El nici măcar n-a priceput, probabil, că ăsta era un protest, împotriva cui puteai să protestezi aici?

În aceeași noapte s-a comunicat că democrația cu hrana a luat sfîrșit, și cei care nu ies la lucru vor primi rație disciplinară. Dimineața, filiala 2 a ieșit la lucru. Filiala 3 n-a ieșit nici în a treia dimineață. Au aplicat și la ei tactica îmbrîncelii, dar cu forțe sporite: au fost mobilizați toți ofițerii care își aveau serviciul în Kenghir sau

care veniseră aici să dea o mînă de ajutor ori cu diverse comisii. Ofițerii intrau cu grămada în baraca indi-cată, orbindu-i pe deținuți cu reflexele căciulilor caucaziene și cu stră-lucirea epoleților, se strecurau, aplecîndu-se, printre vagonașe și, fără să le fie silă, se așezau cu pantalonii lor curați pe pernele umplute cu talaș ale deținuților: „Hai, dă-te mai încolo, doar vezi, eu sunt loco-tenent-colonel!” Și mai departe tot așa, avansînd puțin cîte puțin, cu mîi-nile în șolduri, îl împingeau pe posesorul saltelei în culoarul de trecere, unde îl prindeau de mîneacă supraveghetorii și îl îmbrînceau mai depar-

*Cuvîntul „trîndăveală” a început să fie foarte des folosit în limbajul oficial după tulburările de la Berlin din iunie 1953(2). Dacă niște oameni simpli, undeva în Belgia, obțin un spor de salariu, asta se cheamă „mînia justă a poporului”, dacă niște oameni simpli de la noi încearcă să-și obțină pîinea lor neagră - asta-i „trîndăveala”.

departe pînă pe platforma de adunare, iar pe cei care și aici se încon-trau - la pușcărie. (Volumul limitat al celor două închisori îi încurca mult pe șefii lagărului - nu încăpeau mai mult de cinci sute de oameni.)

Astfel, greva a fost înfrîntă fără să fie cruțate onoarea și privilegiile ofițe-rești. Acest sacrificiu a fost determinat de ambiguitatea vremurilor. Ni-meni nu știa cum e mai bine, și exista pericolul să greșească! Făcînd exces de zel și trîgînd în mulțime, se puteau trezi că sunt acoliți ai lui Beria. Dar și dacă nu se străduiau și nu-i determinau în mod energic să iasă la lucru, riscau să fie considerați acoliți ai aceluiași*. În plus, prin participarea personală masivă la înăbușirea grevei, ofițerii MVD, ca ni-ciodată, au demonstrat atît utilitatea epoleților cu găitane albastre pen-tru apărarea ordinii sfinte, și inviolabilitatea statelor de personal și bîr-băție individuală.

Au fost aplicate și toate mijloacele verificate mai înainte. În martie-apri-lie au expediat cîteva convoaie în alte lagăre. (Molima s-a întins mai de-parte!) Vreo șaptezeci de persoane (printre aceștia și Tenno) au fost expediați în pușcării închise cu formula clasică: „Toate măsurile de reeducare au fost epuizate, influență demoralizatoare asupra deținuților, nu este potrivit pentru viața de lagăr”. Listele celor trimiși în pușcării în-chise, au fost afișate în lagăr pentru intimidare. Și pentru ca hozras-ciotul, ca un NEP de lagăr, să înlocuiască și mai bine libertatea și drep-tatea deținuților, la chioșcuri - pînă atunci

destul de sărace - au introdus un sortiment larg de produse. Și chiar - o, asta nu se poate! - le-au dat deținuților un avans, ca să-și poată cumpăra acele produse. (GULag-ul dădea cu împrumut deținutului! Așa ceva nu s-a mai văzut!)

Astfel, pentru a doua oară, ceea ce crescuse aici, în Kenghir, dădea înapoi, fără să ajungă la maturizare.

Însă, aici, stăpînii au sărit peste cal. Au întins mîna după bîta lor de nă-dejde împotriva Cincizeci și Opților, adică după hoți și bandiți, (într-a-devăr, de ce să-și mînjească mîinile și epoleții, cînd există cei social-mente apropiați?)

În ajunul sărbătorilor de întîi mai, renunțînd singuri la principiile Lagăre-lor speciale, recunoscînd că este imposibil să-i ții pe politici neameste-cați și lăsîndu-i să se înțeleagă ei înșiși, stăpînii au adus și au instalat, în filiala rebelă nr. 3, 650 de hoți. O parte erau și de drept comun (inclu-siv mulți minori). „Sosește un contingent sănătos i-au prevenit ei pe Cincizeci și Opți cu o bucurie răutăcioasă. Acum n-o să mai sufle unul!”

*Colonelul Cecev, de pildă, n-a rezistat la această bătaie de cap. După evenimentele din februarie care au avut loc în Kenghir, a plecat în concediu, apoi i se pierde urma, și îi descoperim pensionar, cu pensie personală, la Karaganda. Nu știm cît de repede a plecat din Oziorlag șeful lui, colonelul Evstigneev. „Conducător remarcabil... tovarăș modest”, el a devenit adjunctul directorului Hidrocentralei de la Bratsk, (Evtușenko [în poemul Hidrocentrala Bratsk, 1965] nu se referă deloc la trecutul lui.

mai sufle unul!” Iar hoților nou-sosiți: „O să faceți puțină ordine aici, la noi!”

Și stăpînii știau bine de unde trebuiau hoții să înceapă această ordine: să fure, să trăiască pe seama altora, și astfel se instaura o dezbinare generală. Și zîmbeau șefii prietenos, cum știu să zîmbească numai hoți-lor, cînd aceștia, auzind că alături este un lagăr de femei, au și început să se milogească în stilul lor degajat: „Arată-ne și nouă muierile, șefule-țule!”

Dar ca să vezi cum este cursul greu de prevăzut al sentimentelor uma-ne și al mișcărilor sociale. Injectînd în lagărul nr. 3 din Kenghir o doză de cal din această otravă cadaverică încercată, stăpînii n-au obținut un lagăr cumințit, ci revolta cea mai mare din toată istoria Arhipelagului GULAG!

Oricît de izolate, oricît de risipite, aparent, ar fi insulițele Arhipelagului, prin închisorile de tranzit ele respiră același aer și prin vinele lor curge aceeași vlagă. Astfel că măcelărirea turnătorilor, greva foamei, grevele de lucru, tulburările din Lagărele speciale nu au rămas necunoscute pentru hoți. Și, iată, se spune că prin anul 1954 în pușcăriile de tranzit s-a putut observa că hoții au început să-i respecte pe ocnași.

Dacă-i așa, ce ne-a împiedicat să obținem „respectul” hoților mai înain-te? Întreaga perioadă a anilor douăzeci, treizeci, patruzeci, noi, alde Mărar Pătrunjelovici și Naiv Naivovici, atît de preocupați de propria va-loare universală și de conținutul traistei noastre de merinde, și de bo-cancii sau de pantalonii noștri încă neconfiscați, am adoptat față de hoți o atitudine de personaje umoristice: cînd aceștia îi jefuiau pe vecinii noștri, și ei intelectuali de marcă universală, noi întorceam privirea ruși-nați și ne strîngeam în colțișorul nostru; iar cînd acești suboameni înce-peau răfuiala cu noi, bineînțelese că nu așteptam, la rîndul nostru, ajutor de la vecini, dădeam îndatoritori acestor dihanii totul, numai să nu ne muște de cap. Da, mințile noastre erau preocupate de alte lucruri, inimi-le noastre erau pregătite pentru altceva! Noi nu ne așteptam și la acest dușman josnic și feroce. Pe noi ne frămîntau meandrele istoriei ruse, și nu eram pregătiți decît pentru o moarte publică, frumoasă, în fața lumii întregi și doar spre a salva întreaga omenire. Cînd, de fapt, poate că pentru înțelepciunea noastră ar fi fost de ajuns cel mai simplu dintre toate lucrurile simple. Poate că de la primul pas în prima celulă din pri-ma pușcărie de tranzit ar fi trebuit, toți, cîți eram acolo, să fim pregătiți să primim lovitura de cuțit între coaste și să ne prăvălim în colțul umed, în mîzga din jurul hîrdăului igienic, în încăierarea cu acești guzgano-oameni, cărora Albaștrii ne-au aruncat ca să ne ronțăie. Și atunci poate ca am fi avut mult mai puține pierderi și ne-am fi ridicat mult mai devre-me, mai sus, și, de mîna chiar cu acești hoți, am fi prefăcut în țandări la-gărele staliniste?! Într-adevăr, de ce ar fi trebuit, hoții să ne respecte!...

De bună seamă, hoții sosiți în Kenghir auziseră multe și se așteptau să găsească la ocnași spirit combativ. Dar înainte ca ei să ia seama, să vadă cum stau lucrurile, și înainte de a se linge cu stăpînii, la vătăfi au venit niște băieți serioși, cu umeri lați, s-au așezat să

discute de-ale vieții și le-au spus așa: „Noi suntem reprezentanții. Ați auzit ce tocătoare funcționează în Lagărele speciale. Dacă n-ați auzit - vă povestim noi. Acum ne pricepem și noi să facem cuțite, la fel de bune ca și ale voas-tre. Voi sunteți șase sute de oameni, noi două mii șase sute. Gîndiți-vă și alegeți. Dacă nu ne dați pace - vă tăiem beregata.”

Da, acesta era un pas plin de înțelepciune și trebuia făcut demult: să se întoarcă împotriva hoților și bandiților cu toată fermitatea! Să vadă în ei pe principalii lor inamici!

Firește, Albaștrii doar atît așteptau, să înceapă încăierarea. Dar hoții au cumpănit și au tras concluzia că nu merită să meargă - unu la patru -împotriva Cincizeci și Optilor, care prinseseră curaj. Protectorii sunt to-tuși dincolo de zonă, și la ce te poți aștepta de la acești protectori? Oa-re i-au respectat hoții vreodată? Iar alianța pe care le-o propuneau băie-ții părea o aventură veselă, nemaîntîlnită, și pare-se le deschidea și calea, peste gard, în zona femeilor.

Și au răspuns hoții: „Nu, noi ne-am făcut mai deștepți. Noi vom fi la un loc cu bărbații!”

Această conferință n-a fost înregistrată de istorie, și numele participanților nu s-au păstrat în procesele-verbale. Păcat. Băieții erau inteligenți.

Încă din primele zile, în barăcile de carantină, contingentul sănătos și-a marcat mutarea în locuință nouă, făcînd focuri pe pardoseala de ciment cu scînduri din noptiere și vagonase; fumul ieșea pe fereastră. Iar deza-cordul cu încuierea barăcilor și l-au exprimat astupînd cu așchii orificiile încuietorilor.

Două săptămîni hoții s-au comportat de parcă se aflau într-o stațiune balneară: ieșeau la lucru, se bronzau, nu lucrau nimic. Firește, stăpînii nu se gîndeau să le introducă rația disciplinară, dar, în pofida speran-țelor ce și le puseseră în ei, nu aveau din ce să le asigure salariile. Cu toate acestea, hoții își procuraseră bonuri, veneau la chioșc și făceau cumpărături. Șefii au început să tragă nădejde că hoții vor începe totuși să fure. Dar, fiind prost informați, ei greșeau: politiciii au făcut o chetă pentru întrajutorarea hoților (asta era, probabil, o parte din convenție, altfel pentru ei nu era interesant), de unde și bonurile. Era un caz ne-maiîntîlnit pentru ca stăpînii să-și poată da seama!

Pesemne că noutatea și caracterul neobișnuit al jocului îi amuza mult pe bandiți, mai ales pe minori: așa, pe neașteptate, să fie politicoși cu „fasciștii”, să nu intre fără permisiune în camerele lor, să nu se așeze pe vagonașe fără a fi invitați.

Parisul din secolul trecut îi numea pe hoții lui (și, probabil, avea destui), - reuniți într-o gardă - mobili. Foarte potrivit! Această nație este atât de mobilă, încât rupe învelișul searbăd al vieții de zi cu zi. Ea nu poate să se integreze în această viață în liniște. S-a stabilit să nu mai fure, să muncească scrupulos pentru lagăr - nu era etic, totuși ceva trebuiau să facă! Tineretul hoților se distra smulgând chipiele supraveghetorilor în timpul apelului de seară, făceau acrobații pe acoperișurile barăcilor și peste zidul înalt din filiala 3 în 2, încurcau numărătoarea, fluierau, hui-duiau. Noaptea speriau santinelele din turnuri. Ar fi trecut și mai departe în lagărul femeilor, însă li se interpuneau în cale clădirile intendenței, care erau păzite.

Cînd ofițerii regimului disciplinar, sau educatorii, sau agenții operativi veneau în vizită în barăcile hoților pentru o convorbire prietenească, micii pungași îi jigneau în sentimentele lor cele mai bune, căci, profitînd de discuții, le sustrăgeau din buzunare carnețelele de însemnări, port-moneele, ori, de pe paturile de sus, întorceau chipiul cumătrului cu co-zorocul la ceafă - atitudine nemaiîntîlnită în GULAG! - dar și conjunctura era neobișnuită. Și înainte hoții îi socoteau pe părinții lor din GULAG idi-oți, întotdeauna îi disprețuiau cu atât mai mult, cu cît aceștia credeau cu tărie în succesele reeducării, îi disprețuiau pînă la bătaie de joc cînd ieșeau la o tribună sau luau microfonul închipuit și începeau să povestească despre începutul unei vieți noi cu roaba în mîini. Însă pînă acum nu trebuiau să se certe cu ei. Acum, convenția cu politicii orienta forțele eliberate ale hoților împotriva stăpînilor.

Astfel, înzestrați cu slabă judecată administrativă și lipsiți de rațiune umană superioară, autoritățile gulagoviste au pregătit ele însele explo-zia din Kenghir: mai întîi, prin faptul că au pus să se tragă fără nici un sens în deținuți, apoi prin vărsarea gazului hoților în această atmosferă supraîncinsă.

Evenimentele se apropiau inevitabil. Politicii nu puteau să nu propună hoților război sau alianță. Hoții nu puteau să refuze alianța.

Iar alianța încheiată nu putea să stagneze - s-ar fi destrămat și apoi s-ar fi dezlănțuit un război intestine.

Trebuia să înceapă ceva, dar să înceapă! Însă, întrucât inițiatorii, dacă sunt Cincizeci și Opti, vor sfârși pe urmă cu ștreangul de gît, iar dacă sunt hoți -vor fi doar dojeniți la discuțiile politice, hoții au propus așa: noi începem, iar voi ne susțineți!

Să reținem ca întregul lagăr din Kenghir reprezenta un dreptunghi unic cu zonă exterioară comună, înlăuntrul căreia, transversal, au fost par-celate zonele interioare: întâi filiala nr. 1 (lagărul pentru femei), pe urmă intendenta (de puterea ei industrială am vorbit(3)), apoi filialele nr. 2 și 3, iar la urmă-zona penitenciară, unde se aflau două închisori: cea veche și cea nouă, care adăposteau nu numai deținuți din lagăr, dar și oameni liberi din orășel.

Primul obiectiv firesc era ocuparea intendenței, unde se aflau toate magazinele de alimente ale lagărului. Operația a început ziua, în duminica nelucrătoare din 16 mai 1954. Mai întâi, toți mobili s-au cățarat pe acoperișurile barăcilor lor și au umplut zidul- dintre lagărele 3 și 2. Pe urmă, la comanda vătafilor, care au rămas pe înălțimi, au sărit, cu bîte în mîini, în lagărul 2. Acolo s-au încolonat și astfel, în formație, au pornit în lungul liniei. Iar linia ducea prin axa lagărului 2 spre poarta de fier a intendenței în care se sfîrșea.

Toate aceste acțiuni, executate deschis, au luat ceva timp, în care su-praveghetorii au izbutit să se organizeze și să primească instrucțiuni. Și iată lucrul cel mai interesant! Supraveghetorii au început să alerge prin barăcile politicilor cu Cincizeci și Opt și să-i implore pe ei, care de trei-zeci de ani erau striviți ca cei din urmă oameni: „Băieți! Priviți! Hoții se duc să atace zona femeilor! Se duc să violeze femeile și fiicele voastre! Săriți în ajutor! Să-i respingem!" Dar convenția e convenție, iar cei care s-au repezit, neștiind de ea, au fost opriți. Deși era destul de probabil că, la vederea cotletelor, cotoii nu vor mai respecta condițiile convenției, supraveghetorii nu și-au găsit susținători la Cincizeci și Opti.

Nu se știe cum ar fi apărât supraveghetorii zona femeilor, însă ei trebuiau să apere, în primul rînd, de favoriții lor depozitele intendenței. Și poarta intendenței s-a deschis, și în întâmpinarea atacatorilor a ieșit un pluton de soldați fără arme, pe care-i comanda din spate Beliaev-Negel, care, fie din exces de zel, fie că era de serviciu, se

nimerise să fie dumi-nică în zonă. Soldații au început să-i împingă pe mobili, le-au stricat coloana. Fără să facă uz de bîte, hoții au început să se retragă spre lagărul lor, nr. 3, și să se cațere pe zid, iar de pe zid, rezervele lor azvîrleau în soldați cu pietre și chirpici, acoperindu-le retragerea.

Bineînțeles, în rîndul hoților nu s-a operat nici o arestare. Continuînd să vadă în asta doar o ștremgărie zburdalnică, șefii au lăsat duminica lagărului să curgă liniștită pînă la semnalul de stingere. Prînzul a fost distri-buit fără peripeții, iar seara, o dată cu întunericul, lîngă cantina lagărului 2, ca într-o grădină de vară, au început să ruleze filmul Rimski-Korsa-kov(4).

Însă bravul compozitor nici n-a izbutit să-și dea demisia de la conser-vator, protestând împotriva prigonirii libertății, că au început să zăngăne felinarele din zonă: mobili trăgeau în ele cu praștia, stingînd lumina din zonă. Lagărul nr. 2 era plin de hoți, ei forfoteau încolo și-ncoace prin întuneric, și fluierăturile lor mlădioase, șfichiuiau aerul neconținut. Cu o bîrnă, au forțat poarta intendenței și au năvălit cu toții, iar de acolo, cu o șină de cale ferată au făcut o spărtură spre zona femeilor. (Se aflau cu ei și tineri Cincizeci și Opti.) La lumina rachetelor de luptă, lansate din turnurile de pază, același oper, căpitanul Beliaev, a pătruns la intendență din afară, pe la postul de gardă, cu un pluton de pușcași cu automate și - pentru prima oară în istoria GULAG-ului!-a deschis focul asupra celor socialmente apropiați. Au fost morți și cîteva zeci de răniți. Din spate veneau în fugă epoleții roșii care îi terminau pe răniți cu baionetele. Iar și mai din urmă, con-form metodei diviziunii muncii de pedeapsă, aplicată la Ekibastuz, și la Norilsk, și la Vorkuta, veneau în fugă supraveghetorii cu rîngi de fier lovindu-i mortal pe cei răniți. (În noaptea aceea la spitalul lagărului 2 a ars tot timpul lumina în sala de operații, unde opera chirurgul-deținut, spaniolul Fuster.)

Intendența era acum ocupată temeinic de forțele de pedeapsă, mitraliorii s-au instalat și ei. Lagărul nr. 2 (mobili și-au cîntat uvertura, acum intrau în scenă politiciii) a ridicat spre intendență o baricadă. Lagărele 2 și 3 comunică între ele printr-o spărtură în zid, și în ele nu mai existau supraveghetori, nu mai exista puterea MVD-ului.

Ce s-a întâmplat însă cu cei care au izbutit să se strecoare în lagărul femeilor și acum se aflau izolați acolo? Evenimentele au aruncat peste margini acel dispreț dezinvolt cu care hoții tratează muierile. Când la in-tendență au răsunat împușcăturile, cei care au răzbătut la femei nu mai erau vânători lacomi, ci tovarăși de destin. Femeile i-au ascuns. În cău-tarea lor au venit soldați neînarmați, pe urmă și cu arme. Femeile îi îm-piedicau să caute și îi respingeau. Soldații le loveau pe femei cu pumnii și cu patul armelor, le țirau la închisoare (în zona femeilor exista, pentru orice eventualitate, o închisoare proprie), iar în unii bărbați trăgeau.

Simțind că efectivul de pedeapsă nu este suficient, comandamentul a introdus în zona femeilor, „epoleții negri” - soldați din batalionul de con-strucții, care staționa în Kenghir. Dar soldații de la construcții au refuzat să îndeplinească o misiune nesoldățească! Au trebuit să-i ducă de aco-lo.

Însă tocmai aici, în zona femeilor se găsea principala justificare politică, prin care pedepsitorii se puteau apăra în fața superiorilor. Ei nu erau deloc niște prostănaci. Fie că au citit undeva, fie că au născocit ei, dar luni au introdus în zona femeilor fotografii și vreo două-trei namile dintre oamenii lor, deghizați în deținuți. Mutrele false au început să chinuie fe-meile, iar fotografiile să fotografieze. Vedeți la ce samavolnicii au fost su-puse bietele femei? Noroc cu căpitanul Beliaev, care a fost nevoit să deschidă focul ca să le salveze!

În ceasurile dimineții de luni deasupra baricadei și deasupra porții spar-te a intendenței tensiunea devenise foarte încordată. În curtea inten-denței zăceau cadavrele neridicate. Mitratorii stăteau lungiți în spatele mitralierelor îndreptate spre aceeași poartă. În zonele eliberate ale bār-baților, deținuții rupeau vagonașele ca să-și facă arme, din scînduri și din saltele confecționau scuturi. Pe deasupra baricadei strigau către că-lăi, iar aceia răspundeau. Ceva trebuia să se urnească, situația era prea instabilă. Zekii de pe baricadă erau gata să pornească ei atacul. Cîțiva slabi ca moartea și-au scos cămășile, s-au suit pe baricadă și, arătîndu-se mitraliorilor, strigau: „Hai, trageți, ce mai stați! Trageți în pă-rinții voștri! Omorîți-i!”

La un moment dat, un ostaș a adus ofițerului de la intendență un bilețel. Ofițerul a ordonat să fie ridicate cadavrele și, o dată cu ele, epoleții roșii au părăsit intendența.

Vreo cinci minute pe baricadă a domnit tăcerea și neîncrederea. Pe ur-mă, lekii din față s-au ridicat și, prudenți, s-au uitat în curtea intendenței. Era pustie, doar ici-colo se vedeau șepcile negre de lagăr ale celor uciși, cu peticele numerelor.

(Mai târziu au aflat că ordinul să curețe curtea intendenței l-a dat minis-trul afacerilor interne al Kazahstanului, care tocmai sosise cu avionul de la Alma-Ata. Cadavrele au fost duse în stepă și îngropate, ca să în-lăture posibilitatea unei expertize, dacă va cere cineva.)

Cu strigăte de „Ura-a-a!... Ura-a-a...” au dat năvală în zona intendenței și, mai departe, în zona femeilor. Au mărit spărtura. Acolo au eliberat închisoarea, și totul a fost unit! Totul era liber în interiorul zonei princi-pale! Numai filiala nr. 4, penitenciară, a lagărului a rămas închisoare.

În toate turnurile urcaseră câte patru soldați cu epoleți roșii. Avea acum cine să asculte insultele. În fața turnurilor s-au strâns deținuți și au înce-put să strige (iar femeile mai abitir): „Sunteți mai răi ca fasciștii!... Vampirilor!... Asasinilor...”

Firește, în lagăr a fost descoperit și un preot, ba chiar vreo câțiva, și la morgă au ținut o slujbă de îngropăciune pentru cei uciși și pentru cei morți din cauza rănilor.

Ce fel de sentimente pot să fie acelea care sfîșie pieptul a opt mii de oameni ce au fost robi despărțiți dintotdeauna, pînă de curînd și, iată, acum s-au unit și s-au eliberat, chiar dacă nu de-adevăratele, dar măcar în dreptunghiul acestor pereți din privirile acestor santinele al căror număr s-a împătrit?! Chiar și greva foamei din Ekibastuz, zăcînd în barăcile încuiate, se simțea ca atingere a libertății. Dar aici era revo-luție în toată regula! Atît de mult reprimată, iată, fraternitatea oamenilor țîșnește! Și noi îi iubim pe hoți, și hoții ne iubesc pe noi!! (Orice ai zice, alianța au pecetluit-o cu sînge. Și s-au abătut și de la legea lor!) Dar și mai mult le iubim pe femei, care, iată, sunt din nou alături de noi, așa cum se cuvine în viață, și surorile noastre întru ale destinului.

La cantină - proclamații: „înarmeză-te cu ce poți și atacă cel dintîi tru-pele!” Pe bucăți de ziare (altă hîrtie nu există). Cu litere negre sau colorate, cei mai înfierbîntați și-au zugrăvit lozincile lor: „Băieți, loviți-i pe cekiști!”, „Moarte turnătorilor, slugoii cekiștilor!” Într-un loc, două, trei din lagăr - încearcă să ajungi peste tot - se organizaseră

mitinguri, apăru-seră oratorii! Și fiecare vine cu propunerile sale! Gîndește-te, acum îți este permis să gîndești — cu cine ești? Ce revendicări să pretindem? Ce vrem noi? Beliaev să fie judecat! Firește. Ucigașii să fie judecați! Bineînțeles. Dar mai departe?... Să nu se mai încuie barăcile, să fie scoase numerele! Și mai departe ? Mai departe - cel mai cumplit: de ce au început toate astea și ce vrem noi? Noi vrem, firește, libertate, doar libertate! Dar cine ne-o va da? Căci tribunalele care ne-au condamnat se află la Moscova. Și cîta vre-me suntem nemulțumiți de Steplag ori de Karaganda, cu noi mai stau de vorbă, însă dacă vom spune că suntem nemulțumiți de Moscova... ne vor îngropa în stepa asta pe toți.

Dar atunci ce vrem? Să dărim zidurile? Să ne răspîndim în stepă?...

Ore de libertate! Puduri de lanțuri au căzut de pe mîinile și de pe umerii noștri. Nu, oricum, n-are de ce să-ți pară rău! Ziua aceasta merita!

La sfîrșitul zilei de luni, în lagărul dezlănțuit sosește o delegație din par-tea conducerii. Delegația este foarte binevoitoare, membrii ei nu arată a fiare sălbatică, sunt fără automate, dar trebuie să spunem că ei nu mai sunt acolii sîngerosului Beria. Aflăm că din Moscova au sosit cu avio-nul niște generali: unul gulagovist - Bocikov, și procurorul general ad-junct Vavilov. (Ei fuseseră și sub Beria, însă de ce să răscolim trecu-tul?) Acum consideră că revendicările noastre sunt pe deplin îndrep-tățite. (Noi exclamăm surprinși: îndreptățite? Atunci nu suntem răzvră-tiți? Nu-nu, pe deplin îndreptățite.) „Cei vinovați că s-a tras în deținuți vor fi trași la răspundere.” „Dar de ce le-au bătut pe femei?” „Le-au bă-tut pe femei? se arată uimită delegația. Asta nu se poate.” Ania Miha-levici aduce un șir de femei bătute. Comisia este impresionată: „Vom cerceta, vom clarifica”. „Fiarelor!” strigă către general Liuba Berșad-skaia. Alții strigă: „Să nu se mai încuie barăcile!” „N-o să le mai încu-iem.” „Să fie scoase numerele!” „Le vom scoate negreșit”, ne încredințează un general, pe care nu-l văzuserăm niciodată la față (și nici nu-l vom mai vedea). „Spărturile dintre zone să rămînă așa! ne obrăznicim noi. Avem nevoie de comunicare!” „Bine, bine, comunicați între voi! consimte generalul. Spărturile să rămînă așa.” Așadar, fraților, ce ne mai trebuie? Căci am învins, nu-i așa?! O singură zi ne-am dezlănțuit,

ne-am bucurat, ne-am agitat - și am învins! Și cu toate că printre noi sunt unii care clatină din cap și zic - minciună, minciună! - noi credem, îi credem pe șefii noștri, care în general nu sunt răi. Credem, fiindcă ast-fel ne este mai ușor să ieșim din această situație...

Dar ce altceva le mai rămîne celor oropsiți decît să creadă? Să fie înșe-lați și apoi din nou să creadă.

Și în ziua de marți 18 mai toate filialele lagărului din Kenghir au ieșit la lucru, împăcîndu-se cu morții lor.

Și încă în dimineața asta totul se putea sfîrși în liniște. Dar importanții generali, care s-au adunat în Kenghir, ar fi considerat acest sfîrșit o în-frîngere, căci nu puteau să recunoască în mod serios că deținuții aveau dreptate! Nu puteau în mod serios să-i pedepsească pe militarii MVD! Judecata lor de nivel inferior n-a tras din aceste evenimente decît o sin-gură învățătură: n-au fost îndeajuns de bine Consolidate zidurile dintre zone. Acolo trebuie instalate puncte de foc!

Și în această zi, conducerea zeloasă a înhămat la muncă pe aceia care de ani și zeci de ani se dezobișnuiseră să mai muncească: ofițerii și su-praveghetorii și-au pus șorțuri: cine știa cum s-o facă a pus mîna pe mistrie; soldații eliberați din turnuri cărau cu roaba și cu targa; invalizii rămași în zonă aduceau și ridicau chirpici. Spre seară, spărturile au fost astupate, au fost reparate felinarele sparte, de-a lungul zidurilor ulte-rioare au fost trasate fîșii interzise și la capete - puse santinele, care pri-miseră comanda să deschidă foc!

Și seara, cînd coloanele deținuților, care dăruiseră statului ziua lor de muncă, intrau din nou în lagăr, au fost trimiși degrabă la cină, ca să nu aibă timp să-și dea seama și să fie cît mai repede încuiați. Conform dispozițiilor înalților generali, trebuia câștigată această primă seară – seara înșelăciunii prea evidente după promisiunile de ieri, apoi se vor obișnui cumva și lucrurile vor intra pe făgașul lor.

Dar înainte de a se însera, au început să răsunе aceleași fluierături mlădioase, tîlhărești, ca si duminică. Erau semnalele de comunicare între zona 3 și 2. Parcă te aflai la o mare petrecere huligănească (aces-te fluierături au fost încă o contribuție reușită a hoților la cauza comu-nă). Și supraveghetorii s-au înfiorat, nu și-au mai isprăvit obligațiile și au fugit din zone. Un singur ofițer a scrîntit-o

(locotenentul-major de la ser-viciul de intendență - Medvejonok): reținut de treburi, a fost luat prizo-nier pînă dimineață.

Lagărul era în mîinile zekilor, însă ei erau despărțiți. Turnurile deschideau foc de mitralieră asupra celor care se apropiau de zidurile interi-oare. Pe cîtiva i-au omorît, pe cîtiva i-au rănit. Lampadarele au fost din nou sparte cu praștia, dar turnurile luminau cu rachetele. Aici, lagărului nr. 3 i-a prins bine ofițerul de la intendență. Cu un epolet rupt, l-au legat de capătul unei mese și l-au împins spre zid (dinspre latura lor nu făcu-seră antezonă), și el țipa din întuneric către ai săi: „Nu trageți, sunt eu, Medvejonok! Sunt eu, nu trageți!” Cei din turnuri îi răspundeau cu înju-rături: altă dată să nu mai cazi pe mîna dușmanilor. Pînă la urmă, zekii s-au milostivit de el și l-au slobozit, cu necaz.

Cu niște mese lungi izbeau în sîrma ghimpată, în țărșii proaspeți ai ante-zonei. Dar sub tirul turnurilor nu puteau nici să dărîme zidul, nici să sară peste el: prin urmare trebuiau să sape pe dedesubt. Ca întotdeauna, în zonă nu existau lopeți, în afară de cele de incendiu. Atunci au intrat în funcțiune cuțitele de bucătărie și castroanele de metal.

În noaptea aceea de 18 spre 19 mai, oameni neînarmați, sub tirul mitralierelor, au străpuns cu galerii și spărturi toate zidurile și au reunit din nou toate filialele lagărului și intendența. Acum turnurile încetaseră să mai tragă. La intendență aveau unelte din plin. De toată munca de pes-te zi a zidarilor cu epoleți s-a ales praful și pulberea. La adăpostul nopții au străpuns antezonele, au lărgit spărturile din ziduri ca să nu devină capcană (în celelalte zile le-au lărgit cam de douăzeci de metri).

Tot în aceeași noapte au străpuns zidul în filiala nr. 4, penitenciară. Efectivele gardienilor care păzeau închisorile au rupt-o la goană care spre postul de gardă, care spre turnurile de pază, de unde le-au fost coborîte scări. Deținuții închisorilor au distrus cabinetele de anchetă. Au fost eliberați din închisoare și cei care, mîine urmau să se pună în frun-tea răscoalei: Kapiton Kuznețov, fost colonel în Armata Roșie (absol-vent al Academiei Frunze(5), om trecut de vîrsta tinereții. După război, comanda un regiment în Germania și unul dintre ai lui a fugit în cea Oc-cidentală: pentru asta a și fost condamnat. În pușcăria lagărului ședea „pentru defăimarea realității din lagăr”. În

scrisorile expediate prin mun-citorii liberi); Gleb Slucenkov, fost locotenent-major în Armata Roșie (el a fost prizonier la nemți, după spusele unora - chiar vlasovist).

În pușcăria „cea nouă” își ispășeau pedeapsa locuitorii orășelului Ken-ghir, condamnați de drept comun. La început ei au înțeles că în țară a-vea loc o revoluție generală, și au primit cu entuziasm libertatea neaș-teptată. Dar, aflînd repede că revoluția are un caracter prea local, s-au întors loiali în celulele lor și, fără nici o gardă, au rămas cinstit acolo pe toată durata răscoalei. Se duceau doar după mîncare la cantina zekilor răzvrătiți.

Zekilor răzvrătiți! Care de trei ori se căzniseră să respingă și această re-voltă, și această libertate. Ei nu știau cum să manevreze aceste daruri și mai mult se temeau de ele decît le doreau. Dar așa cum valurile mării se izbesc fără contenire de țărm, și ei erau azvîrliți neîncetat în această revoltă.

Ce le mai rămăsese? Să creadă în promisiuni? O să-i înșele din nou, asta au dovedit-o proprietarii de robi ieri, dar și mai înainte. Să îngenun-cheze? Dar toți anii aceștia n-au stat decît în genunchi și tot n-au aflat milă. Să ceară chiar astăzi să fie pedepsiți? Dar pedeapsa astăzi, ca și după o lună de viață liberă, va fi la fel de necruțătoare din partea ace-lora ale căror tribunale funcționează automat: dacă e să fie sferturi, atunci să fie pentru toți, fără excepție.

Evadatul fuge ca să guste măcar o zi de viață în libertate. Astfel și acești opt mii de oameni au stîrnit nu atît revoltă, cît mai ales au fugit spre libertate, chit că nu pentru multă vreme! Opt mii de oameni din robi au devenit brusc oameni liberi, aveau posibilitatea să trăiască! Fețele de obicei îndîrjite, se îmblînziseră într-atît, încît puteai citi pe ele și un zîmbet de bunătat . Femeile au văzut bărbații, și bărbații le-au luat de mînă. Cei care corespondaseră pe căi secrete, subtile, și nu se văzu-seră niciodată unul cu celălalt, acum s-au cunoscut. Acele lituaniene, ale căror căsătorii fuseseră oficiate de preoții catolici prin perete, acum și-au văzut soții consfințiți de pravila bisericii: căsătoria lor a coborît de la Dumnezeu pe pămînt! Pe cei credincioși pentru prima dată în viața lor nimeni nu-i împiedica să se adune și să se roage. Risipiți prin toate zonele, străinii solitari se găseau unii pe alții și vorbeau în limba lor despre această ciudată revoluție asiatică Toate rezervele alimentare ale lagărului se aflau în

mîinile deținuților. Nimeni nu-i mîina pe platforma de adunare și apoi să muncească unsprezece ore pe zi.

Deasupra lagărului tulburat, care nu dormise toată noaptea și își smul-sese numerele mizerabile, răsăriseră zorile zilei de 19 mai. De sîrma ghimpată atârnav stîlpii cu felinarele sparte. Zekii circulau liber din zonă în zonă, folosindu-se de trecerile prin tranșee sau prin alte spărturi. Mulți își îmbrăcaseră hainele din libertate, luate de la magazie. Unii dintre flăcăi și-au pus pe cap căciulile caucaziene sau cele căzăcești, din Kuban. (Curînd vor apărea și cămășile brodate, asiaticii își vor pune halatele și turbanele colorate, lagărul cenușiu și negru va înflori.)

Din baracă în baracă treceau plintoarele și chemau deținuții în cantina cea mare pentru alegerea Comisiei: comisia pentru tratativele cu șefii lagărului și pentru autoconducere (vedeți cît de modest și de temător era numele pe care și l-a dat).

Poate că o alegeau doar pentru cîteva ceasuri*, dar i-a fost hărăzit să devină pentru patruzeci de zile guvernul lagărului din Kenghir.

Dacă toate acestea s-ar fi petrecut cu doi ani mai înainte, numai din teama ca Jupînul să nu afle, stăpînii Steplag-ului n-ar fi tărăgănat nici o clipă, ci ar fi tras din turnuri în această mulțime îngrămădită între ziduri. Și dacă ar fi trebuit să-i răpună pe toți opt mii sau numai patru mii, nimic n-ar fi tresărit în ei, pentru că pe ei nimic nu-i face să tresară.

Însă complexitatea conjuncturii din anul 1954 i-a obligat să șovăie. Ace-lași Vavilov și același Bocikov simțeau că la Moscova se manifestau unele tendințe noi... Aici au fost împușcați destul de mulți, și acum ei se străduiau să găsească pentru cele săvîrșite o aparență legală. Și astfel s-a creat o pauză, prin urmare - timp pentru rebeli să-și înceapă noua viață independentă.

Chiar din primele ore trebuia definită linia politică a revoltei, care va să zică a existenței sau nonexistenței ei. Oare trebuia să pornească înco-tro chemau acele inocente manifeste scrise deasupra coloanelor de ziar: „Băieți, loviți-i pe cekiști”?

Abia ieșit din închisoare și numaidecît — prin forța împrejurărilor, prin perspicacitatea-i de militar, prin sfaturile prietenilor ori dintr-o pornire interioară - ajungînd să ia conducerea, Kapiton Ivanovici

Kuznețov a luat de la început partea și a adoptat modul de a vedea lucrurile al puțin numeroșilor comuniști-ortodocși, izolați la Kenghir: „Să se pună capăt acestor plăsmuiri (manifestele), să se pună capăt spiritului antisovietic și contrarevoluționar al celor care vor să profite de evenimentele noastre!" (Citez aceste expresii după însemnările unui alt membru al Comisi-

*Acest lucru a fost remarcat de răuvoitorul Makeev.

ei - A. F. Makeev, referitoare la o convorbire restrânsă desfășurată în magazia de îmbrăcăminte a lui Piotr Akoev. Ortodocșii îi făceau semne lui Kuznețov. „Pentru aceste manifeste o să ne alegem toți cu noi con-damnări".)

Chiar din primele ceasuri, era încă noapte, făcînd ocolul tuturor barăcilor și vorbind pînă a răgușit, pe urmă, dimineața, la adunarea de la cantină și mai tîrziu încă de vreo cîteva ori, colonelul Kuznețov, întîlnind stări de spirit extreme și îndîrjirea unor existențe într-atît călcate în pi-cioare, încît păreau că nu mai au nimic de pierdut, repeta și tot repeta neobosit:

— Antisovietismul ar fi moartea noastră. Dacă noi, acum, ieșim înainte cu lozinci antisovietice, ne vor strivi neîntîrziat. Ei doar atîta așteaptă - un pretext ca să ne strivească. Aceste manifeste le vor da justificarea deplină ca să deschidă focul asupra noastră. Salvarea noastră constă în loialitate. Trebuie să stăm de vorbă cu reprezentanții de la Moscova așa cum se cuvine unor cetățeni sovietici!

Și pe urmă ceva mai tare: „Nu voi admite o astfel de atitudine din partea anumitor provocatori!" (De altminteri, în vreme ce el ținea aceste discursuri, pe vagonașe destule perechi se sărutau zgomotos. Nu prea ascul-tau cu atenție discursurile lui.)

Asta este ca și cînd trenul nu te-ar duce în direcția în care dorești și te-ai decis să sari din el - trebuie să sari în direcția mersului, nu în direcția opusă, în aceasta constă inerția istoriei. Nici pe departe nu vo-iau toți așa ceva, dar rațiunea acestei lumi a fost numaidecît înțeleasă și a biruit. Foarte repede prin lagăr au fost atîrnate lozinci de mari di-mensiuni, care puteau fi citite cu ușurință din turnuri și de la posturile de gardă:

„Trăiască Constituția Sovietică!"

„Trăiască Prezidiul Comitetului Central!"

„Trăiască puterea sovietică!"

„Cerem venirea unui membru al Comiterului Central și revizuirea dosă-relor noastre!"

„Jos cu acoliții lui Beria!"

„Soții ale ofițerilor din Steplag! Nu vă este rușine să fiți soțiile unor asasini?"

Deși pentru majoritatea deținuților din Kenghir era absolut limpede că milioanele de acțiuni represive, mai îndepărtate sau mai apropiate, au avut loc sub soarele mlăștinos al acestei consitituții și aprobate de acest Birou Politic, lor nu le mai rămăsese altceva decât să scrie - trăiască această constituție și acest Birou Politic. Iar acum, recitind lozincile, de-ținuții rebeli au simțit sub picioare tăria legalității și au început să se liniștească: mișcarea lor nu era lipsită de orice speranță.

Deasupra cantinei, unde tocmai avuseseră loc alegerile, a fost înălțat un drapel, care putea fi văzut de întregul orașel. A fluturat acolo multă vreme: fond alb, bordură neagră, în mijloc - o cruce roșie. Conform codului maritim internațional acest cod semnifica:

„Naufragiu. Femei și copii la bord."

În Comisie au fost aleși vreo doisprezece oameni în frunte cu Kuznețov. Comisia s-a specializat numaidecât și a creat subcomisii:

— agitație și propagandă (condusă de lituanianul Knopkus, un pedepsit disciplinar venit din Norilsk după revolta care a avut loc acolo),

— viața cotidiană și gospodărire,

— alimentație,

— securitate internă (Gleb Slucenkov),

— militară și

— tehnică, pesemne cea mai uimitoare în acest guvern de lagăr.

Fostului maior Makeev i s-au încredințat contactele cu conducerea la-gărului. Din componența comisiei făcea parte și un vătaf de hoți, condu-cea și el ceva. Erau și femei (evident: Șahnovskaia, economist, mem-bră de partid, deja căruntă; Suprim, o învățătoare din teritoriile subcar-patice, Liuba Berșadskaia).

Or fi intrat oare în această Comisie principalii și adevărații inspiratori ai răscoalei? Fără îndoială - nu. Centrele, mai cu seamă cel ucrainean (în tot lagărul, rușii nu erau mai mulți de un sfert),

continuau de bună seamă să existe de sine stătător. Mihail Keller, un partizan ucrainean, care din 1941 a luptat când împotriva nemților, când împotriva sovieticilor, iar în Kenghir a înjunghiat public un turnător, participa la ședințe ca observator tăcut din partea celui alt stat-major.

Comisia lucra deschis în cancelaria lagărului femeilor, dar subcomisia militară și-a stabilit comandamentul (statul-major de campanie) în baia lagărului nr. 2. Subcomisiile s-au apucat de lucru. Primele zile au fost, în special, pline de însuflețire: totul trebuia născocit și pus la punct.

Întîi și-ntîi, trebuiau să se consolideze. (Makeev, care se aștepta la o inevitabilă intervenție militară, era împotriva creării oricărei apărări. O susțineau insistent Slucenkov și Knopkus.) Se adunaseră multe cără-mizi de chirpici de la spăturile largi efectuate în zidurile interioare. Din acești chirpici au construit baricade vizavi de toate posturile de gardă, toate ieșirile în afară (și intrările din afară), care rămăseseră în puterea trupelor de gardă și indiferent care, în orice clipă, putea să se deschidă și să lase să intre detașamentele de pedeapsă. La intendență s-au găsit din belșug bobine de sîrmă ghimpată. Din ea au confecționat spirale și le-au aruncat în direcțiile amenințate. N-au scăpat din vedere să pună din loc în loc tăblițe cu inscripții: „Atenție! Minat!”

Asta a fost una dintre primele inițiative ale Subcomisiei tehnice. În junii lucrărilor subcomisiei s-a creat o atmosferă de mare mister. La inten-dență, Subcomisia tehnică a amenajat niște încăperi secrete, deasupra intrărilor cărora au desenat un craniu, două oase încrucișate și au scris: „Tensiune 100 000 de volți”. În aceste încăperi aveau acces doar cîțiva oameni care lucrau acolo. Nici măcar deținuții nu știau cu ce se ocupă Subcomisia tehnică. Foarte curînd s-a răspîndit zvonul că pregătește o armă secretă în domeniul chimiei. Cum și zekii, și stăpînii știau prea bi-ne ce ingineri valoroși se aflau aici, în lagăr, n-a fost greu să se împrăș-tie convingerea superstițioasă că ei pot orice, și chiar să inventeze o astfel de armă care nici la Moscova n-a fost inventată. Atunci de ce să nu facă niște prăpădite de mine, folosind reactivii găsiți în magaziele in-tendenței? Așa că tăblițele „Minat” erau luate în serios.

A mai fost născocită încă o armă: lăzi cu sticlă pisată la intrare în fiecare baracă (ca să arunce trăgătorilor cu automate în ochi).

Toate brigăzile s-au postat așa cum au fost, dar au început să se numească plutoane, barăcile - detașamente, și au fost desemnați coman-danții de detașamente, subordonați Subcomisiei militare. Comandantul gărzilor a devenit Mihail Keller. Conform unui grafic exact, toate locurile amenințate erau ocupate de pichete, întărite pe timp de noapte. Luînd în considerație acea trăsătură a psihologiei bărbătești că de față cu o femeie bărbatul n-o să dea bir cu fugiții și, în general, toți se vor arăta mai viteji, au fost alcătuite pichete mixte. Iar în Kenghir erau multe fe-meii care erau nu doar bune de gură, dar și curajoase, în special printre ucrainence, care în lagărul femeilor constituiau majoritatea.

Fără să mai aștepte bunul plac al stăpînului, au început să scoată ză-brelele de la ferestrele barăcilor. Primele două zile pînă ce patronii și-au dat seama și au deconectat rețeaua electrică a lagărului, la intendență încă au funcționat mașinile, și din barele zăbrelelor au confecționat o mulțime de lănci, rotunjindu-le și ascuțindu-le la capete. În general fieră-ria și strungarii, în aceste prime zile, au confecționat fără întrerupere ar-me: cuțite, halebarde — baltage și săbii, care erau îndrăgite în special de hoți (la mînere atîrnaseră ciucuri din piele colorată). Unii au fost vă-zuți purtînd ghioage.

Cu lăncile pe umăr, pichetele se duceau să-și ocupe posturile de noap-te. Și plutoanele de femei, care veneau pe timpul nopții în zona bărbați-lor, în camerele repartizate lor, pentru ca la cea dintîi alarmă să iasă buluc înaintea atacatorilor (exista presupunerea naivă că ucigașii se vor jena să atace femeile), mergeau cu lăncile ridicate, semănînd cu niște arici.

Toate acestea n-ar fi fost posibile, totul s-ar fi năruit sub povara bătăii de joc sau a desfrîului, dacă n-ar fi fost învăluit în aerul sever și pur al revoltei. Lăncile și săbiile erau pentru secolul nostru niște jucării, dar pentru acești oameni închisoarea din trecut și închisoarea din viitor nu erau o jucărie. Lăncile erau niște jucării, dar ele fuseseră trimise de soartă: cea dintîi posibilitate de a-ți apăra libertatea. În aerul puritan de la începutul unei revoluții, cînd prezența femeii pe baricadă devine, de asemenea, o armă, bărbații și femeile de aici au

rămas demni, și-au purtat cu demnitate lăncile îndreptate cu vârful spre cer.

Dacă în aceste zile cineva se bizuia pe senzualitatea primară, aceștia erau stăpînii cu epoleți albaștri de dincolo de zonă. Ei socoteau că, lăsați de capul lor o săptămînă, deținuții se vor sufoca în desfrîu. Și chiar așa prezentau locuitorilor orașelului, că deținuții s-au revoltat pentru dezmăț. (Firește, ce altceva putea să le lipsească deținuților, care de altfel duceau o viață îndestulată?)*

Conducerea lagărului conta mai ales pe faptul că hoții vor încerca să violeze femeile, politicii vor sări în ajutorul lor, și astfel va începe măce-lul. Dar și aici s-au înșelat psihologii MVD! Și asta merită uimirea noas-tră. Toți atestă că hoții s-au comportat ca oamenii, dar nu în sensul lor, tradițional, al cuvîntului, ci în al nostru. Drept răspuns - politicii și feme-ile înseși se purtau față de ei evident prietenos, cu încredere. Iar ce era ascuns dincolo de asta -nu ne privește. Poate că hoții aveau tot timpul dinaintea ochilor victimele lor însîngerate din prima duminică.

Dacă rebeliunii din Kenghir i se poate atribui o anumită forță, această forță era aceea oferită de unitate.

Hoții nu s-au atins nici de magazia de alimente, ceea ce pentru cunos-cători nu este mai puțin uluitor. Deși în magazie erau alimente pentru mai multe luni, Comisia, consfătuindu-se, a hotărit să mențină normele de mai înainte la pîine și la merinde. Teama supușilor de a mînca prea mult din proviziile statului, ca să nu fie apoi acuzați de risipă și delapi-dare! Ca și cum statul nu era dator deținuților pentru atîția ani de înfo-metare! Și să vedeți ce întorsătură, aproape comică: toată conducerea lagărului, rămasă în afara zonei, trebuia să fie aprovizionată de la intendență, cum altfel! - și, la rugămintea lor, Comisia permitea intrarea la intendență a locotenentului-major Boltușkin (era inofensiv, fost com-batant pe front), care încărca cu regularitate alimente pentru conducere, de pildă fructe uscate, din normele calculate pentru angajații liberi.

Contabilitatea lagărului elibera alimente în cadrul normelor dinainte, bu-cătăria le primea, le gătea, dar în noua atmosferă revoluționară, ea nu mai fura și nu se mai prezenta solul hoților cu indicația de a pune deo-parte pentru oameni. Astfel încît „oploștii” nu mai primeau

un polonic în plus. Și s-a văzut că, din aceeași normă, mîncarea era considerabil mai multă!

Și dacă hoții vindeau lucruri (adică din cele jefuite înainte și în altă par-te), nu veneau imediat, după obiceiul lor, să le ia îndărăt. „Acum nu-i vremea pentru asta”, ziceau ei.

Chiar și chioșcurile ORS-ului local continuau să vîndă în zone. Încasa-toarei, statul-major i-a făgăduit că-i asigură securitatea. Era lăsată să

*După rebeliune, stăpînii nu s-au sfiit să efectueze un control medical general femeilor. Și, descoperind multe fete virgine, se arătau mirați: Cum? Ce-ai păzit? Atîta vreme împreună!...

Ei judecau evenimentele la nivelul lor.

între în zonă fără supraveghetori și aici, însoțită de două fete, dădea ocol tuturor chioșcurilor și strîngea încasările - bonurile. (Dar bonurile, firește, s-au terminat, și nici stăpînii n-au mai permis aducerea altor mărfuri în zonă.)

În mîinile stăpînilor rămăseseră încă electricitatea, apa, medicamentele. De aer, cum se știe, nu dispuneau ei. Medicamente, timp de patruzeci de zile, n-au dat în zonă de nici un fel, nici o picătură de iod, nici o pi-lulă. Electricitatea au deconectat-o peste vreo două-trei zile. Conducta de apă au lăsat-o în pace.

Subcomisia tehnică a început bătălia pentru lumină. Mai întîi s-au gîndit să arunce cu putere peste linia de înaltă tensiune din exteriorul zidului lagărului niște cîrlige agățate de un cablu foarte fin — și astfel au furat curent cîteva zile, pînă ce cîrligele-tentacule au fost descoperite și tăia-te. În vremea asta Subcomisia tehnică a izbutit să experimenteze un motor eolian și să renunțe la el, apoi s-a apucat să monteze la inten-dență (într-un loc care să nu poată fi observat din turnuri sau din avi-oanele U-2, care zburau jos) o centrală hidroelectrică, ce funcționa cu apă de la... un robinet. Un motor de la intendență a fost transformat în generator și astfel au început să alimenteze rețeaua telefonică a lagă-rului, corpurile de iluminat ale statului-major și... radio-emițătorul! În barăci luminau cu facle... Această centrală hidroelectrică unică a funcționat pînă în ultima zi a rebeliunii.

La începutul revoltei, generalii veneau în zonă ca stăpînii (firește, nu erau prea dezinvolți în zona propriu-zisă, se fereau). Este adevărat, nu s-a pierdut cu firea nici Kuznețov. La cele dintîi tratative a ordonat

să fie aduși de la morgă cei uciși și a comandat cu glas tare: „Toată lumea - capul descoperit!” Zekii și-au descoperit capul, și generalii, de asemenea, au trebuit să-și scoată caschetele militare în fața victimelor proprii. Dar inițiativa a rămas de partea generalului gulagovist Bocikov. Aprobînd alegerea comisiei („nu se poate să discuți cu toți deodată”), el a cerut ca delegații la tratative să-și prezinte mai întîi propriul caz penal (și Kuznețov a început să și-l expună pe al său îndelung și, poate, cu plăcere); cînd iau cuvîntul, zekii să se ridice negreșit în picioare. Cînd cineva a spus: „Deținuții cer...”, Bocikov a obiectat cu sensibilitate: „De-ținuții nu pot decît să roage, nu sa ceară!” Și s-a stabilit această formu-lă: „Deținuții roagă”.

La rugămințile deținuților, Bocikov a răspuns printr-o lecție despre con-strucția socialismului, despre avîntul nemaiîntîlnit al economiei naționa-le, despre succesele revoluției chineze. Această înfigere oblică, plină de sine, a șurubului în creier, din care cauză slăbim întotdeauna si amu-țim... A venit în zonă să explice de ce folosirea armelor de către gardă a fost corectă (curînd vor declara că de fapt nu s-a tras asupra zonei, asta-i o minciună de-a bandiților, și nici bătaii n-au fost). El s-a arătat pur și simplu uimit că ei îndrăznesc să-l roage să încalce „instrucțiunile privind detenția în locuri diferite a ze-ka ze-ka”. (Așa vorbesc ei de instrucțiunile lor, ca și cum acestea ar fi niște legi care există dintot-deauna, dinaintea începutului începuturilor.)

Curînd au aterizat cu niște „Douglas”-uri niște generali noi și mai importanți: Dolghin (pe atunci parcă șeful GULag-ului) și Egorov (ministru adjunct al MVD al URSS). A fost convocată o adunare la cantină, unde s-au adunat aproape două mii de deținuți. Kuznețov a dat comanda: „Atenție! Ridicați-vă! Drepti!” Și, cu respect, i-a invitat pe generali să ia loc în prezidiu, iar el, ca subordonat, a rămas deoparte, în picioare. (Cu totul altfel s-a comportat Slucenkov. Cînd careva dintre generali s-a scăpat, pomenind de dușmanii de aici, Slucenkov le-a răspuns tare cu vocea lui sonoră: „Dar care dintre voi nu s-a dovedit dușman? Iagoda - dușman, Ejov - dușman, Abakumov - dușman, Beria - dușman. De unde știm noi că Kruglov este mai bun?)

Makeev, judecînd după însemnările lui, a redactat un proiect de acord, conform căruia conducerea lagărului ar fi promis să nu transfere pe nimeni și să nu aplice nimănui represalii, să nu deschidă anchete. În schimb zekii consimțeau să iasă neîntîrziat la lucru, însă cînd el și adepții lui au pornit din baracă în baracă și au propus să fie acceptat proiectul, zekii i-au ocărît, numindu-i „comsomoliști chelboși”, „dăbilarî” și „slugoi ai cekiștilor”. Deosebit de ostil au fost primiți în lagărul feme-ilor. Pentru zeki era mai mult decît inacceptabil să consimtă acum la se-pararea zonei femeilor de zona bărbaților, (înfuriat, Makeev le răspun-dea astfel celor ce îi obiectau: „Dacă ai ciupit-o pe Paraska de țîțe, crezi că s-a isprăvit cu puterea sovietică? Puterea sovietică, oricum, își impune punctul de vedere!”)

Zilele se scurgeau. Fără să-și ia ochii de la zonă - ochii soldaților din turnurile de pază, ai supraveghetorilor - tot de acolo (supraveghetorii, fiindcă îi cunoșteau pe zeki la față, trebuiau să-i recunoască și să me-moreze ce face fiecare) - generalii au trebuit să conchidă cu amără-ciune că în zonă nu există nici masacre, nici progromuri, nici violențe, lagărul nu se prăbușește, și nu există nici un motiv să ceară ajutorul tru-pelor.

Lagărul era în picioare, și tratativele și-au schimbat caracterul. Epoleții aurii continuau să meargă, în diverse combinații, în zonă pentru a dis-cuta și a convinge. Îi lăsau pe toți să intre, dar pentru asta toți trebuiau să țină în mîină un steag alb, iar după postul de gardă al intendentei, acum intrarea principală în lagăr, înainte de baricadă, să suporte o percheziție, timp în care o fetișcană ucraineancă în pufoaică pipăia buzunarele generalilor, să se convingă că n-au pistoale sau grenade. În schimb, statul-major al rebelilor le garanta securitatea personală!...

Generalii erau conduși acolo unde se putea (firește, nu prin zona secre-tă a intendentei), și îi lăsau să discute cu zekii și convocau adunări mari în filialele lagărului. Cu epoleții lor strălucitori, stăpînii se așezau și aici în prezidiu ca și înainte, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Deținuții își desemnau oratorii lor. Dar cît de greu le era să vorbească! Nu doar pentru că prin acest cuvînt fiecare își scria viitoarea sentință, ci și pentru că prea erau diferite cunoștințele și

reprezentările despre ade-văr ale cenușiilor și ale albaștrilor, și aproape cu nimic nu puteai să răz-bești și să luminezi aceste matahale burduhănoase și prospere, aceste capete lucioase ca niște pepeni. Se pare că i-a supărat foarte tare un bătrîn muncitor din Leningrad, comunist și participant la revoluție. El i-a întrebat ce fel de comunism va fi ăsta, dacă ofițerii pasc la intendență, din plumbul furat de la fabrica de îmbogățire a minereurilor, pun să li se facă alice pentru braconaj; dacă grădinile lor de zarzavat sunt lucrate de pușcăriași; dacă pentru șeful lagărului, cînd se spală la baie, se aștern covoare și cîntă orchestra?

Pentru a stîrni mai puține asemenea strigăte ilogice, aceste convorbiri luau și forma unor tratative directe după cel mai înalt model diplomatic. În iunie, în zona femeilor, într-o zi, a fost adusă de la cantină o masă lungă de o parte a căreia, pe bancă, s-au așezat epoleții aurii, iar în spatele lor, în picioare, soldații cu automate, admiși pentru a-i păzi. De cealaltă parte a mesei s-au așezat membrii Comisiei, și aveau și ei gar-dă: stătea foarte serios, înarmată cu săbii, lănci și praștii. Mai departe se îmbulzeau zekii, să asculte ce se discuta la consfătuire, și să strige în semn de aprobare sau nu. (Pe masă se aflau pentru tratație castra-veți proaspeți, aduși de la sera intendenței, și cvas - de la bucătărie. Epoleții aurii ronțăiau castraveți fără să se jeneze...)

Și a mai avut loc o consfătuire, s-ar zice secretă, a Comisiei lagărului cu cinci generali MVD în căsuța de la postul de gardă al filialei 3.

Revendicările-rugăminți ale rebelilor fuseseră formulate încă din primele două zile și acum erau repetate la nesfîrșit:

- să fie pedepsit ucigașul evanghelistului;
- să fie pedepsiți toți cei vinovați de crimele săvîrșite de duminică pînă luni la intendență;
- să fie pedepsiți cei ce au bătut femei;
- să fie readuși în lagăr acei camarazi care, pentru grevă, au fost tri-miși ilegal în pușcării închise.
- să nu se mai aplice numerele, să nu se mai pună zăbrele la barăci, să nu se mai încuie barăcile;
- să nu se mai refacă zidurile interioare între filialele lagărului;
- ziua de lucru de opt ore, precum muncitorii liberi;

- sporirea retribuției pentru muncă (nu s-a pus problema egalității cu muncitorii liberi);
- corespondență liberă cu rudele și uneori vizite;
- revizuirea dosarelor judiciare.

Și cu toate că nici una dintre revendicări nu zguduia orînduirea din te-melii și nu contravenea constituției (iar multe nu ar fi fost decît o reveni-re la vechea situație), stăpînilor le era imposibil să accepte chiar și pe cea mai mică dintre ele, fiindcă aceste cefe grase și tunse, aceste chelii și chipie se dezvățaseră demult să-și recunoască greșeala sau vina. Și adevărul era pentru ei dezgustător și de nerecunoscut dacă nu se mani-festa în instrucțiunile secrete ale instanțelor superioare, ci ieșea din gura norodului prost.

Totuși acest asediu prelungit al celor opt mii de oameni arunca o pată asupra reputației generalilor, putea să dăuneze carierei lor, astfel încît ei făgăduiau. Făgăduiau că aceste revendicări, aproape toate, pot fi în-deplinite, doar că, iată (pentru verosimilitate) va fi greu să lase deschisă zona femeilor, asta nu se cuvine (de parcă în ITL, douăzeci de ani, a fost altfel), dar că vom mai vedea, vom reflecta, s-ar putea organiza niș-te întîlniri. Iată însă că generali au fost numaidecît de acord să înceapă în zonă activitatea comisiei de anchetă (privind circumstanțele în care s-a deschis focul asupra deținuților). (Dar Slucenkov și-a dat seama de intențiile lor și a insistat să nu se întîmple ca sub pretextul mărturiilor, turnătorii să profite și să-și facă denunțurile despre tot ce se petrece în zonă.) Revizuirea dosarelor? Desigur, și dosarele vor fi revizuite, doar că trebuie să mai aștepte, însă ce nu mai suportă cîtuși de puțin amî-nare - este ieșirea la lucru: trebuie să ieșiți la lucru, la lucru, la lucru!!!

Dar zekii cunoșteau asta: împărțirea pe coloane, apoi așezarea la pă-mînt sub amenințarea armelor și arestarea instigatorilor!

Nu, au răspuns ei din partea cealaltă a mesei și de la tribună. Nu! au răspuns din mulțime. Direcția Steplag-ului a avut o atitudine provocatoare! Nu avem încredere în conducerea Steplag-ului! Nu avem încre-dere în MVD!

— Nici în MVD nu aveți încredere? a întrebat ministrul adjunct, ștergîn-du-și fruntea uluit că aude asemenea vorbe rebele. Da cine v-a inspirat atîta ură față de MVD?

Mister.

— Un membru al Prezidiului CC! Să vină un membru al Prezidiului CC! Atunci vom avea încredere! strigau zekii.

— Luați seama! amenințau generalii. O să fie mai rău.

Atunci s-a ridicat Kuznețov. El vorbea curgător, ușor, și avea o ținută demnă, mândră.

— Dacă veți intra în zonă cu arme, i-a prevenit el, nu uitați că jumătate dintre oamenii care se află aici au luat Berlinul. Or să le vină de hac și armelor voastre!

Kapiton Kuznețov! Un viitor istoric al revoltei din Kenghir ni-l va explica pe acest om. Cum a considerat el și cum a îndurat propria arestare? În ce situație își reprezenta el propriul dosar judiciar? De multă vreme ce-ruse revizuirea, dacă tocmai în zilele rebeliunii îi sosise de la Moscova eliberarea (se pare și reabilitarea)? Era oare doar mândria de militar profesionist care îl făcea să țină lagărul răsculat într-o asemenea-ordi-ne? A luat conducerea mișcării doar pentru că a fost cucerit de ea? (Eu resping această presupunere.) Ori, cunoscîndu-si talentul de coman-dant, pentru a o modera, a o aduce pe făgaș (și să prevină răfuielele reciproce, temperîndu-l pe Slucenkov) și, precum un val împlînzit, să o pună sub cizma conducerii lagărului? (Așa cred.) La întîlniri, la tratative și prin intermediul unor persoane secundare avea posibilitatea să transmită călăilor tot ce voia și să audă tot ce voiau ei să-i spună. De pildă, a avut un prilej în iunie, cînd l-au trimis în afara zonei pentru tratative pe descurcărețul Markosian cu un mesaj din partea Comisiei. Oare folosea Kuznețov astfel de prilejuri? Înclin să cred că nu. Poziția lui putea fi in-dependentă, mândră.

Două gărzi de corp - doi ucraineni voinici — îl însoțeau tot timpul pe Kuznețov, avînd cuțitele la îndemînă.

Să-l protejeze? Să-l pedepsească?

(Makeev afirmă că în zilele rebeliunii Kuznețov a avut o nevastă temporară - o banderovistă.)

Gleb Slucenkov avea treizeci de ani. Asta înseamnă că nu avea decît nouăsprezece cînd a căzut prizonier la nemți. Ca și Kuznețov, acum purta vechea uniformă militară, păstrată la magazie, arătînd prin asta și subliniind că are fibră de militar. Șchiopăta ușor, dar acest cusur era compensat de o mare mobilitate.

La tratative era categoric și dur. Conducerea lagărului a venit cu ideea să-i scoată din zonă pe „foștii minori” (condamnați înainte de optspre-zece ani, care acum, unii dintre ei, aveau douăzeci-douăzeci și unu de ani) ca să-i elibereze. Poate că nu era minciună. În perioada aceea, într-adevăr, aceștia erau peste tot eliberați sau li se reduceau anii de pedeapsă. Slucenkov a răspuns: „Dar pe foștii minori i-ați întrebat dacă doresc să treacă dintr-o zonă într-alta și să-și lase tovarășii în belea?” (Iar în fața Comisiei insista: „Minorii sunt garda noastră, nu putem să-i cedăm!” Acesta era, pentru generali, sensul particular al eliberării acestor tineri în zilele insurecției din Kenghir. Nu putem ști dacă dincolo de zonă nu ar fi fost băgați la carceră!) Makeev, supusul legilor, a început totuși să-i strângă pe foștii minori la „judecata eliberării” și mărturisește că din patru sute nouă, care trebuiau eliberați, a izbutit să adune doar treisprezece amatori să iasă. Luînd în considerație simpatia lui Makeev pentru conducerea lagărului și ostilitatea față de rebeliune, această mărturie are de ce să ne mire: patru sute de tineri în floarea vîrstei, care în majoritatea lor nici nu erau politici, au refuzat nu numai libertatea, dar și salvarea! Și au rămas de partea revoltei sortită pierzaniei...

La amenințarea că revolta va fi reprimată pe calea armelor, Slucenkov le-a răspuns generalilor așa: „Trimiteți! Trimiteți cît mai mulți trăgători în zonă! O să le aruncăm cu sticlă pisată în ochi și o să le luăm automa-tele! O să distrugem garnizoana voastră din Kenghir! Pe ofițerii voștri crăcănați o să-i fugărim pînă la Karaganda! Iar acolo e plin cu de-alde noi! ”*

Putem crede și alte mărturii despre el. „Cine o să fugă va primi o lovi-tură de cuțit în piept!” a zis, agitînd cuțitul în aer. Într-o baracă a decla-rat: „Cine nu va ieși la apărare, acela va primi o lovitură de cuțit!” Logica inevitabilă a oricărei puteri militare și a oricărei situații militare...

Guvernul nou-născut al lagărului, ca oricare guvern de cînd e lumea, nu putea să existe fără serviciul securității, și Slucenkov a trecut în fruntea acestui serviciu (a ocupat cabinetul agentului operativ din lagărul feme-ilor). Și întrucît de o victorie asupra forțelor din exterior nici nu putea fi vorba, Slucenkov își dădea seama că acest post însemna execuția lui inevitabilă. În cursul rebeliunii a povestit în lagăr că stăpînii i-au făcut propunerea secretă să provoace în lagăr

un masacru interetnic (epoleții aurii contau foarte mult pe el, și este de mirare că nu s-a dezlănțuit! Ar fi fost un bun prototip pentru viitorul nostru) și să creeze, astfel, un pretext verosimil pentru a intra cu trupele în lagăr. Pentru așa ceva, stăpînii îi promisesea lui Slucenkov viața. El a respins această propunere, (însă cui și ce or mai fi propus? N-a mai povestit nimeni.) Mai mult, cînd în la-găr a fost lansat zvonul că se așteaptă un pogrom al evreilor, Slucenkov i-a prevenit pe toți că pe colportorii acestui zvon îi va biciui în pu-blic. Zvonul a încetat.

Pe Slucenkov îl aștepta conflictul inevitabil cu loialiștii sau conformiștii. Chiar a și avut loc. Trebuie spus că în toți acești ani, în toate lagărele de ocnași, comuniștii-ortodocși, chiar fără să se înțeleagă între ei, con-damnau în unanimitate măcelărirea turnătorilor și orice fel de luptă a deținuților pentru drepturile lor. Fără să atribuim în mod expres aceasta unor considerente josnice (nu puțini dintre ortodocși erau legați prin slujba la cumătru), putem să explicăm acest lucru prin concepțiile lor teoretice. Ei admiteau orice formă de represiune și distrugere, chiar și în masă, dar de sus în jos, ca manifestare a dictaturii proletarietului. Aceleași acțiuni, izbucnite dintr-un elan, izolate, dar de jos în sus, în-semnau pentru ei banditism, și încă în formă „banderovistă” (printre conformiști n-a existat niciodată vreunul care să admită dreptul Ucrainei la separare, pentru că așa ceva ar fi însemnat naționalism burghez). Faptul că ocnașii refuzau munca de rob, erau indignați de zăbrele și de rafalele trase asupra lor, îi mîhnea, îi deprima și îi speria pe comuniștii supuși din lagăr.

Așa a fost și în Kenghir, întregul cuib al conformiștilor (Ghenkin, Apfel-zweig, Talalaevski, evident Akoev, de alte nume nu mai dispunem. Pe urmă, încă un simulant, care a zăcut cu anii în spital, prefăcîndu-se că îi „circulă un picior” - asemenea mijloace intelectuale de luptă admiteau și ei; iar în comisie - clar, Makeev, probabil și Berșadskaia – toți, chiar de

*Poate că tocmai aceste amenințări au influențat conducerea lagărului cînd a ales arma de reprimare.

la început reproșau că „nu trebuia să se înceapă”; și cînd spărturile din zid au fost astupate - că nu trebuia săpat pe dedesubt; că totul a fost pus la cale de drojdia banderovistă, iar acum trebuie neapărat

să renunțe, să cedeze cât mai degrabă. (Cei șaisprezece uciși nu erau din lagărul lor, iar de evanghelist este chiar ridicol să-ți pară rău!) În notele lui Makeev se simte toată această iritare sectantă a lor. Totul în jur este rău, toți sunt răi, din toate părțile-numai pericole: de la conducere-o no-uă condamnare, de la banderoviști-un cuțit în spinare. „Vor să ne sperie cu bucățile lor de fier ruginit și să ne forțeze să murim.” Makeev numește revolta din Kenghir „joc sîngeros”, „atu fals”, „activitate artistică de amatori” a banderoviștilor, ba chiar mai des -„nuntă”. El consideră că scopurile căpeteniilor rebeliunii nu erau decît desfrîul, să se eschiveze de la muncă și să întîrzie momentul represaliilor. (Și se subînțelege că represaliile așteptate sunt îndreptățite.)

Aceasta reflectă foarte exact atitudinea conformiștilor față de întreaga mișcare de eliberare din lagărele anilor '50. Dar Makeev era foarte precaut, s-a strecurat chiar printre conducătorii revoluției, în vreme ce Talalaevski colporta aceste reproșuri în gura mare, și serviciul de securitate al lui Slucenkov l-a închis într-o celulă a închisorii din Kenghir pentru propagandă ostilă insurgenților.

Da, tocmai așa. Deținuții, care s-au răsculat și au eliberat închisoarea, acum au înființat închisoarea lor! Veșnica ironie. Este adevărat că în total au fost închiși din motive diverse (relații cu stăpînii) vreo patru oa-meni, și nici unul dintre ei n-a fost împușcat (ci, dimpotrivă, au căpătat toți cel mai bun alibi pentru Conducere).

În general, închisoarea, în special închisoarea cea veche și întunecoasă, construită în anii '30, era acum foarte vizitată: celulele individuale fără ferestre, cu un mic chepeng deasupra paturilor de lemn fără picioare, adică pur și simplu niște panouri de lemn puse jos, pe pardoseala de ciment, unde este și mai frig, și mai umed decît în toată celula foarte friguroasă; lîngă acest pat mizerabil, adică pe pardoseală, ca pentru un cîine - o strachină rudimentară de lut.

Subcomisia de propagandă organiza aici excursii pentru deținuții din la-găr care n-au avut prilejul să stea la închisoare și poate nici n-o să mai aibă. I-au dus acolo și pe generalii de la Moscova (nu s-au arătat prea impresionați). Au rugat să se organizeze și o excursie pentru locuitorii li-beri din orășel, căci, oricum, fără deținuți nu lucrează nici ei. Generalii au admis chiar și o astfel de excursie-

alcătuită, firește-nu din muncitori de rînd, ci din personal ales care n-a găsit nici un motiv de indignare.

La rîhdul ei, conducerea lagărului a propus să se organizeze o excursie cu deținuți în Rudnik (secțiile nr. 1 și 2 ale Steplag-ului), unde, potrivit zvonurilor din lagăr, de asemenea izbucnise o revoltă (apropo - acest cuvînt revoltă ori, și mai rău, răscoală, era evitat din considerente pro-prii și de către robi, și de către proprietarii de robi, fiind înlocuit de cuvîntul mai pudic și mai îndulcit sabantufi)(6). Delegații s-au dus și s-au convins că acolo, într-adevăr, totul este ca înainte, deținuții merg la lucru.

Multe speranțe se legaseră de răspîndirea unor asemenea greve! Delegații s-au întors din excursie destul de abătuți.

(I-au dus în excursia asta tocmai la timp. Firește, Rudnikul era agitat, de la muncitorii liberi auziseră tot felul de povești despre revolta din Ken-ghir. Tot în luna iunie s-a nimerit că multora le-au respins cererile de re-vizuire a dosarelor. Și un puștan, pe jumătate smintit, a fost rănit în zona interzisă. Și în Rudnik a început, de asemenea o grevă, au doborât porțile dintre filialele lagărului, au năvălit pe platforma de adunare, în turnuri au apărut mitraliere. Cineva a atîrnat o placardă cu lozinci anti-sovietice și cu chemarea „Libertate sau moarte!” A fost însă luată și în-locuită cu placardă care conținea revendicările legale și angajamentul de a recupera pierderile pe de-a-ntregul, îndată ce revendicările vor fi satisfăcute. Au sosit camioanele să ia făină de la magazie-nu le-au dat. Greva a durat cam o săptămînă, dar nu avem nici un fel de informații despre ea. Tot ce am expus aici este din a treia mînă și, probabil, mult exagerat. În general, au fost săptămîni cînd întregul război se transforma în răz-boi de propagandă. Radioul exterior nu tăcea o clipă: prin cîteva difu-zoare, așezate de jur-împrejurul lagărului, erau alternate apeluri către deținuți cu informații, dezinformații și vreo două discuri uzate, plic-tisitoare și enervante.

În vale, pe cîmpie, o mîndră fată trece, De-a ei cosiță blondă m-am îndrăgostit.

(De altminteri, pentru a merita chiar și această neînsemnată onoare—as-cultarea acestor discuri - deținuții trebuiau să se revolte. Celor îngenuncheați nici măcar această porcărie nu le-au cîntat.) Absolut

În spiritul veacului, aceste discuri jucau și rolul de bruiaj. Bruiau emisiunile tran-smise din lagăr și adresate trupelor de escortă.

La emisiunile de radio din exterior, fie că ponegreau întreaga mișcare, asigurînd că a fost declanșată numai pentru a viola femeile și a jefui (în lagăr zekii rîdeau, dar difuzoarele erau ascultate și de oamenii liberi din orășel. De altfel, stăpînii de sclavi nu puteau să se ridice la nici o altă explicație, pentru ei ar fi însemnat să atingă o înălțime inaccesibilă, recunoscînd faptul că această gloată este capabilă să caute dreptate). Fie că încercau să povestească cine știe ce ticăloșie despre membrii Comisiei (chiar și despre un vâtaf: chipurile, în timp ce era transportat spre Kolîma cu șlepul, a făcut o gaură în cală și a scufundat șlepul cu trei sute de ze-ka. Se insista asupra faptului că anume pe sărmanii ze-ka - și toți, sau aproape toți, erau Cincizeci și Opti - i-a înecat el, nu escorta; nu se știe însă cum a scăpat el însuși). Fie că îl chinuiau pe Kuznețov, făcîndu-i cunoscut că i-a sosit ordinul de eliberare, dar că acum a fost anulat. Și din nou apeluri: la muncă! La muncă! La muncă! De ce Patria trebuie să vă întrețină? Prin faptul că nu ieșiți la lucru, adu-ceți un mare prejudiciu statului! (Asta trebuia să străpungă inimile condamnate la ocnă pe viață.) Garnituri întregi cu cărbuni staționează și nu are cine să le descarce! (N-au decît să stea! rîdeau zekii. Așa veți ceda mai repede! Nici lor însă nu le-a trecut prin cap ideea ca epoleții aurii să descarce singuri, dacă îi doare atît de mult inima.)

Însă n-a rămas datoare nici Subcomisia tehnică. La intendență au găsit două instalații de cinematograf mobil. Amplificatoarele lor au fost folo-site ca difuzoare, bineînțelese, de putere mult mai mică. Amplificatoarele erau alimentate de la hidrocentrala secretă. (Faptul că insurgenții aveau curent electric și post de radio îi mira și îi neliniștea în același timp pe stăpîni. Se temeau ca rebelii să nu fi pus la punct un emițător radio și să transmită în străinătate informații despre revolta lor. Asemenea zvo-nuri fuseseră lansate în lagăr.)

Lagărul avea și crainicii lui (este cunoscută Slava Iarimovskaia). Se di-fuzau ultimele știri, radiojurnalul (exista și o gazetă de perete zilnică și cu caricaturi). Lacrimi de crocodil se intitula emisiunea în care erau iro-nizați gardienii care sunt îngrijorați de soarta femeilor, tocmai de ei bă-tute mai înainte. Existau emisiuni și pentru escortă.

În afară de asta, noaptea, se apropiau de turnuri și strigau soldaților prin portavoce.

Însă capacitatea nu era îndeajuns de mare ca să emită pentru unicii simpatizanți care puteau fi găsiți în Kenghir - pentru locuitorii liberi ai orașelului, mulți dintre ei provenind din exilați căci tocmai lor, nu prin ra-dio, ci undeva, acolo, într-un loc inaccesibil zekilor, autoritățile orașe-lului le împuiau capul cu zvonuri. Că în lagăr taie și spînzură bandiții sîngeroși și prostituatele nerușinate (această variantă avea succes prin-tre femei)*; că aici schingiuiesc oamenii nevinovați și îi ard de vii în cup-toare (dar rămînea de neînțeles: de ce nu intervenea Conducerea?!...)

Cum să le strigi peste ziduri la un kilometru, și la doi, și la trei: „Fraților! Noi nu vrem decît dreptate! Ne omoară fără nici o vină, ne țin mai rău ca pe niște cîini! Iată care sunt revendicările noastre...”?

Gîndirea Subcomisiei tehnice, neavînd posibilitatea să țină pasul cu știința contemporană, s-a aciuat, dimpotrivă, pe lîngă știința veacurilor trecute. Din foiță de țigară (ce nu găseai la intendență? Am scris despre ea**): ani de-a rîndul ea a înlocuit pentru ofițerii din Djezkazgan și ateli-erele din capitală, și tot felul de magazine de larg consum) au lipit, după

*Cînd totul s-a terminat și o coloană de femei trecea prin orașel în drum spre locul de muncă, de-a lungul uliței s-au adunat rusoaicele măritate și au început să strige: „Pros-tituateelor! Tîrfelor! Vi s-a făcut poftă de...?” și altele mult mai expresive. A doua zi scena s-a repetat, dar deținutele luaseră pietre din zonă și au aruncat în cele ce le insultau. Soldații din escortă rîdeau.

**Partea a Treia. Capitolul 22.

exemplul fraților Montgolfier, un balon uriaș. De el au legat un pachet de manifeste, iar dedesubt - un vas cu cărbuni aprinși, care furniza un curent de aer cald spre interiorul bolonului, deschis în partea de jos. Spre marea satisfacție a mulțimii deținuților care se strînsese acolo (deținuții — dacă se bucură - se bucură precum copiii), acest grozav aparat aeronautic s-a ridicat și a zburat. Dar vai! Vîntul era mai iute decît putea balonul să se înalțe și, cînd să treacă peste gard, sobița s-a agățat de sîrmă. Lipsit de curentul de aer fierbinte, balonul a căzut și a ars o dată cu manifestele.

După acest eșec, au început să umfle baloanele cu fum. Acestea, dacă sufla un vînt favorabil, zburau binișor, arătînd celor din orașel niște placarde scrise cu litere mari:

— Salvați femeile și bătrînii de bătaie!

— Cerem să vină un membru al Prezidiului Comitetului Central!

Garda a început să tragă în aceste baloane.

Atunci, la Subcomisia tehnică s-au prezentat niște zeki ceceni și au propus să facă zmeie (ei sunt mari meșteri în zmeie). Au confecționat cu succes zmeiele și le-au înălțat departe, deasupra orașelului. Pe cor-pul zmeului era fixat un dispozitiv percutant. Cînd zmeul ajungea într-o poziție favorabilă, el împrăștia pachetul cu manifeste, fixat lîngă dispozitiv. Cei ce înălțaseră zmeiele stăteau pe acoperișul unei barăci și se uitau să vadă ce-o să fie mai departe. Dacă manifestele cădeau aproa-pe de lagăr, supraveghetorii alergau în fuga mare să le adune, dacă lo-cul unde cădeau era prea departe, se duceau cu motocicletele sau că-lare pe cai. De fiecare dată se străduiau să nu dea posibilitatea cetățenilor liberi să citească adevărul independent. (Manifestele se încheiau cu rugămintea, către cei care le găseau, să fie trimise la Comitetul Central.)

Trăgeau și asupra zmeiilor, dar ele nu erau atît de vulnerabile la găuri ca baloanele. Adversarul a descoperit repede că, în loc să pună să alerge o mulțime de supraveghetori, îl costă mai ieftin dacă lansează contra-zmeie, ca să le vîneze pe celelalte și să le încîlcească.

Un război al zmeiilor în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea! Și totul - împotriva adevărului...

(Poate că pentru cititori va fi interesant, pentru fixarea în timp a evenimentelor din Kenghir, dacă ne vom aminti ce se petrecea - în timpul revoltei din Kenghir - în lumea liberă? Conferința de la Geneva pentru Indochina. Lui Pierre Cot(7) i s-a înmînat premiul Stalin pentru pace. Un alt scriitor francez progresist, Sartre(8), a venit la Moscova să se împăr-tășească din viața noastră progresistă. Cu mare pompă s-a sărbătorit cea de a 300-a aniversare a unirii Ucrainei cu Rusia*. La 31 mai - o ma-

*Ucrainenii din Kenghir au declarat ziua aceea zi de doliu.

re paradă în Piața Roșie. Republica Socialistă Sovietică Ucraineană și Republica Socialistă Federativă Sovietică Rusă au fost decorate cu ordinul Lenin. La 6 iunie, la Moscova, a fost dezvelit monumentul lui Iuri Dolgoruki(9). La 8 iunie a început congresul sindicatelor (despre Kenghir însă nu s-a vorbit nimic). Pe 10 este lansat

împrumutul. Pe 20 a fost ziua Flotei aeriene, o frumoasă paradă la Tușino(10). În plus, aceste luni ale anului 1954 au fost marcate de o ofensivă puternică pe. Fron-tul, cum s-ar zice, literar: Surkov(11), Kocetov(12) și Ermilov(13) au fost prezenți în presă cu articole foarte categorice de atenționare și punere la punct. Kocetov mai și întreba: Ce epocă este aceasta? Și nimeni nu-i răspundea: Epoca războaielor din lagăre! Multe piese și cărți incorecte au fost aspru criticate în această perioadă. Iar în Guatemala, imperialiștii din Statele Unite au întâmpinat o ripostă binemeritată.)

În orașel trăiau exilați ceceni, dar este puțin probabil să fi confecționat ei acele zmeie. Pe ceceni nu-i poți acuza că ar fi slujit vreodată asupra-torilor. Ei au înțeles perfect sensul revoltei din Kenghir și, într-o zi, au adus lângă zonă un camion cu pâine. Bineînțeles, trupele i-au alungat.

(Se pot spune multe despre ceceni. Ei sunt dificili pentru locuitorii din jurul lor, mă refer la cei din Kazahstan. Grosolani și obraznici, pe ruși nu-i iubesc cîtuși de puțin. Dar îndată ce deținuții din Kenghir și-au manifestat dragostea de libertate și bărbăția, simpatia cecenilor a fost numaidecît cucerită! Cînd ni se pare că suntem prea puțin respectați, trebuie să verificăm dacă merităm asta prin felul nostru de a trăi.)

Între timp, Subcomisia tehnică isprăvisese lucrul la faimoasa armă „secre-tă”. Era vorba despre niște triunghiuri de aluminiu pentru adăpători de vaci, rămase din producția anterioară, care erau umplute cu pucioasă de chibrituri în amestec cu carbid de calciu (toate lăzile cu chibrituri au fost adăpostite după ușa „100 000 de volți”). Cînd sulful era aprins și triunghiurile aruncate, ele se dezmembrau în bucăți, şuierînd.

Dar nu acestor inventatori nefericiți și nici statului-major de campanie cu sediul la baie le era dat să aleagă ora, locul și forma atacului. La vreo două săptămîni de la începutul mișcării, într-o noapte întunecată, de ni-mic luminată, au răsunat, deodată, niște lovituri surde în mai multe lo-curii din zidul lagărului. De data asta însă nu evadații și nici rebelii erau cei care loveau în el: dărimau zidul chiar trupele de escortă! În lagăr se stîmise mare zăpăceală, se agitau

încoace și-ncolo cu lănci și cu săbii, nu puteau pricepe ce se întâmplă, așteptau să înceapă atacul. Dar trupele n-au atacat.

Spre dimineață s-au lămurit că în diverse locuri ale zonei, în afară de porțile existente și baricadate, adversarul exterior a făcut vreo zece spărturi. (De partea cealaltă a spărturilor, pentru ca zekii să nu năvălească prin ele, au fost instalate posturi cu mitraliere*. Firește era vorba

*Se zice că spărturile au fost mai întâi experimentate în Norilsk: aici au fost făcute pentru

de pregătirea unui asalt prin spărturi, și în furnicarul lagărului au început să clocotească lucrările de apărare. Statul-major al rebelilor a hotărât: să fie dărâmate toate zidurile interioare, anexele din chirpici și să se

clădească un al doilea zid împrejmuitoare, al lor, consolidat în mod special

cu grămezi de chirpici în dreptul spărturilor, pentru a se apăra de mitraliere.

Totul se întorsese pe dos! Escorta dărima zona, iar deținuții din interio-rul lagărului o refăceau. Și hoții cu conștiința curată făceau același lucru fără să-și încălce legea lor.

Acum trebuia să instaleze posturile de gardă suplimentare în dreptul spărturilor; să desemneze fiecărui pluton spărtura spre care trebuia să alerge precis noaptea, când se va da semnalul de alarmă, și să ocupe poziția de apărare. Ca semnale de alarmă au stabilit: lovituri într-un tampon de vagon și fluierăturile tîlhărești.

Zekii se pregăteau serios să iasă cu lăncile împotriva mitralierelor. Cine nu era pregătit - din timiditate, se obișnuia.

Vorba ceea: O fi vai și o fi jale, dar nu ai decît o cale.

Și odată a avut loc un atac de zi. Într-una din spărturile din fața balconu-lui Direcției Steplag-ului, în care se înghesuiau tot felul de gradați, cu tot felul de epoleți — lați, de trupă, și înguști, de procuror — și cu camere de filmat și aparate de fotografiat în mînă - în spărtură, deci, au fost împinși pușcași cu automate. Ei nu se grăbeau. Au intrat doar atît cît să fie dat semnalul de alarmă și spre spărtură să dea năvală plutoanele desemnate, care, agitîndu-și lăncile și mîinile cu pietre și chirpici, să ocupe baricada. Atunci, din balcon (scoțîndu-i pe pușcași din cîmpul de filmare), au început să

zumzăie camerele de filmat și aparatele de fotografiat să țacăne. Și ofițerii regimului disciplinar, procurorii și activiștii politici, și cine mai erau acolo, firește - toți membri de partid, râdeau de spectacolul sălbatic al acestor primitivi înflăcărați, înarmați cu lănci. Ghiftuiți, nesimțiți, persoane sus-puse, ei își băteau joc de la balcon de concetățenii lor flămânzi și înșelați. Pentru ei era foarte hazliu*.

De spărturi se apropiau pe furiș și supraveghetori și, precum asupra fiarelor sălbatice ori asupra omului zăpezilor, încercau să arunce arcame cu cârlige ca să captureze o „limbă”.

Însă ei contau acum mai mult pe „dezertori”, pe cei care își pierduseră curajul. Radioul bubuia întruna: treziți-vă! Treceți dincolo de zonă prin spărturi! În aceste locuri nu se va trage! Cei care vor trece nu vor fi ju-decați pentru rebeliune!

a-i momi pe cei ce și-au pierdut curajul, pentru a-i asmuți pe hoți și pentru a introduce trupele sub pretextul restabilirii ordinii.

* Aceste fotografii, în prezent, sunt de bună seamă atașate la rapoartele privind operațiunile de pedeapsă. Și poate că nu se vor găsi unii atât de abili să le distrugă în fața viito-rului.

Postul de radio al lagărului a transmis răspunsul Comisiei: Cine vrea să-și salveze pielea - ducă-se, chiar pe la intrarea principală, noi nu oprim pe nimeni.

Așa a procedat... chiar unul dintre membrii Comisiei, fostul maior Ma-keev, care s-a apropiat de postul principal de gardă ca și cum ar fi avut treabă. (Ca și cum - nu pentru că l-ar fi reținut cineva sau ar fi avut cu

ce să-l împuște din spate, ci pentru că este aproape imposibil să fii tră-dător sub ochii tovarășilor care te huiduiesc!*) Timp de trei săptămîni el s-a prefăcut, și numai în acest moment a putut da frîu liber setei lui de înfrîngere și furiei pe insurgenți, fiindcă ei doresc acea libertate pe care el, Makeev, nu o dorește. Acum, ca să-și spele păcatele față de stăpîni, vorbea la radio, chemîndu-i pe rebeli să se predea și ponegrindu-i pe toți cei care propuneau să reziste în continuare. Iată cîteva fraze extra-se din varianta scrisă a aceluia discurs radiofonic: „Cineva a hotărît că li-bertatea poate fi obținută cu ajutorul săbiilor și lăncilor... Vor să pună la zid pe cei care nu vor să ia în mîină acele bucăți de fier ruginit... Ni se promite revizuirea dosarelor. Generalii poartă răbdători tratative cu noi, iar Slucenkov consideră acest lucru drept o slăbiciune a lor. Comisia este un

paravan pentru dezmăț banditesc... Purtați tratative demne de deținuții politici, nu (!!) vă pregătiți pentru o apărare absurdă."

Spărturile au rămas căscate multă vreme, chiar mai multă decît perioada cînd zidul a fost întreg. Și în toate aceste săptămîni au trecut dincolo de zonă doar în jur de doisprezece oameni.

De ce? Oare credeau în victorie? Nu. Oare nu erau apăsați, copleșiți de gîndul la iminenta pedeapsă? Erau. Oare oamenii nu voiau să se sal-veze pentru familiilor lor? Voiau! Și se chinuiau, și poate că la această posibilitate se gîndeau mii dintre ei. Iar pe foștii minori i-au chemat să plece pe temeiurile cele mai legale. Dar temperatura generală pe această bucată de pămînt era atît de ridicată, încît sufletele, chiar dacă nu au fost definitiv retopite, au fost cel puțin transformate prin contopire, și legile meschine potrivit cărora „viața ni se dă o singură dată", și existența determină conștiința, și propria piele îl face pe om prizonierul lașității - toate nu au acționat în acest scurt răstimp în acest loc restrîns. Legile existenței și ale rațiunii dictau oamenilor să se predea împreună ori să fugă separat, dar ei nu s-au predat și nu au fugit! Ei s-au înălțat pe acea treaptă spirituală, de unde li se strigă călăilor:

— Alege-s-ar praful de voi! Poftim - striviți-mă! Mîncăți-mă!

Și operația, atît de bine chibzuită, că deținuții vor da bir cu fugiții prin spărturi ca niște șobolani și vor rămîne doar cei mai îndîrjiți, care vor trebui striviți, operația aceasta a eșuat pentru că a fost pusă la cale de

*Chiar și după zece ani este rușinos că el, în memoriile sale, scrise probabil pentru justifi-care, spune că întîmplător, chipurile, a băgat capul la postul de control, iar acolo s-au nă-pustit asupra lui și i-au legat mîinile.

niște canalii.

Și la gazeta de perete a insurgenților, alături de un desen: o femeie îi arată copilului său niște cătușe sub un capac de sticlă: „Iată ce-i dă-deau să poarte tatălui tău", a apărut o caricatură: Ultimul transfug (un motan negru care se aruncă printr-o spărtură).

Caricaturile rîd întotdeauna, însă oamenilor din zonă le ardea prea puțin

de rîs. Au trecut două, trei, patru, cinci săptămîni... Ceea ce, după legile GULag-ului, nu putea să dureze nici un ceas, a existat și a durat neve-rosimil de mult, chiar chinuitor de mult timp: jumătate din

mai și pe urmă aproape iunie întreg. La început oamenii erau amețiți de victorie, de libertate, de întâlniri și proiecte, apoi au dat crezare zvonurilor că s-a ridicat Rudnikul: poate, după el, se vor ridica Ciurbai-Nura, Spassk, întregul Steplag! Apoi, de ce nu, și Karaganda! Apoi întregul Arhipelag va începe să erupă și se va împrăști în cele patru colțuri ale lumii! Însă Rudnikul, punându-și mâinile la spate și lăsând capul în jos, ca și înainte, ieșea la unsprezece ore de muncă să se îmbolnăvească de silicoză, și nu avea nici o treabă cu Kenghirul, nici cu sine însuși.

Nimeni nu a susținut insula Kenghir. Acum nu mai era cu putință nici să fugi în deșert: sosiseră trupele, trăiau în corturi sub cerul stepei, întregul lagăr fusese împrejmuit pe dinafară cu încă o centură dublă de sîrmă ghimpată. Exista o singură dîră roz: va veni boierul (îl așteptau pe Ma-lenkov(14)) și el va hotărî totul(15). Va veni, bunul de el, va exclama și va plesni din palme ridicîndu-le spre cer: da cum au trăit ei aici? Da cum i-ați ținut aici? Să fie judecați asasinii! Să fie împușcați Cecev și Belia-ev! Să fie degradați ceilalți... însă dîra era prea dîră, și prea roză.

Nu putea fi vorba de îndurare. Nu-ți mai rămînea decît să-ți trăiești ultimele zile în libertate, apoi să te supui represiunilor Steplag-ului, MVD-ului.

Și întotdeauna există suflete care nu rezistă încordării. Și unii, acolo, înăuntrul lor erau încă de pe acum reprimăți și doar sufereau că repri-marea naturală se amîină de atîta vreme. Unii remarcă încetișor că ei nu sunt amestecați în nimic și, dacă în continuare vor avea grijă să nu se compromită cu nimic, vor rămîne așa. Alții erau tineri căsătoriți (de-a-devăratelea, cu tot ritualul de cununie religioasă, căci o ucraineancă din vest tot așa se mărită, iar prin grija GULag-ului în lagăr se găseau preoți de toate religiile). Pentru acești tineri căsătoriți amărăciunea și desfătarea se îmbinau într-o alternanță de straturi pe care oamenii nu o cunosc în lenta lor existență. Fiecare zi o socoteau ultima din viața lor și, deoarece pedeapsa întîrzia, fiecare dimineață era pentru ei un dar de la Dumnezeu.

Iar credincioșii se rugau și, trecînd în grija lui Dumnezeu sfîrșitul răscoalei din Kenghir, erau, ca întotdeauna, cei mai liniștiți oameni. În can-tina cea mare, conform unui grafic, se făceau slujbe de toate religiile. Martorii lui Iehova au dat curs liber normelor lor și au refuzat

să pună mîna pe armă, să lucreze la consolidări, să stea de pază. Ei ședeau îndelung cu capetele apropiate și tăceau. (I-au pus să spele vasele.) Prin lagăr umbla un proroc. Nu se știe dacă era sincer ori fariseu. Făcea cruci pe vagonașe și prezicea sfîrșitul lumii. În sprijinul celor spu-se de el, vremea s-a răcit puternic, cum se întîmplă uneori în Kazahstan chiar și în zilele de vară. Băbuțele adunate de el, care nu erau îm-brăcate în haine călduroase, ședeau pe pămîntul rece, tremurau și ridicau brațele spre cer. Cui mai puteau să se roage...

Iar alții știau că sunt compromiși fără putință de tăgadă și că le-a mai rămas de trăit doar pînă întră trupele. Pînă atunci trebuie să gîndești și să faci totul ca să te menții cît mai îndelung. Și acești oameni nu erau cei mai nefericiți. (Cei mai nefericiți erau cei care nu erau compromiși și se rugau să se sfîrșească odată.)

Însă cînd toți acești oameni se strîngeau la adunări ca să hotărască da-că vor capitula sau vor rezista, ei nimereau din nou în acea temperatură colectivă în care opiniile lor personale erau retopite, încetau să mai existe chiar pentru ei înșiși. Ori se temeau să nu se facă de rîs mai mult decît de moartea ce va să vie...

— Tovarăși! zicea sigur pe el chipeșul Kuznețov, ca și cum ar fi cunos-cut multe secrete și toate aceste secrete erau în favoarea deținuților. Avem mijloace de apărare cu arme de foc, și cincizeci la sută din pierderile noastre vor fi și ale adversarului!

Și mai spunea:

— Moartea noastră nu va fi în zadar!

(Aici avea perfectă dreptate. Și asupra lui acționa acea temperatură colectivă.)

Și cînd au votat - dacă să reziste sau nu - majoritatea a votat pentru. Atunci, Slucenkov i-a amenințat semnificativ:

— Luați seama! Cu cei ce rămîn printre noi și vor vrea să capituleze ne vom încheia socotelile cu cinci minute înainte de a se preda!

Într-o zi, postul de radio din afară a difuzat un „ordin de zi pe GULag”: pentru refuzul de a ieși la muncă, pentru sabotaj, pentru... pentru... pentru... secția din Kenghir a Steplag-ului va fi desființată și toți deținuții vor fi expediați în Magadan. (În mod vădit, GULag-ul nu mai avea loc de ajuns pe planetă. Dar cu cei care și fără asta

fuseseră expediați în Ma-gadan - cu ei ce se va întâmplă?) Ultimul termen pentru a ieși la lucru...

Dar a trecut și acest ultim termen, și totul a rămas la fel.

Totul a rămas la fel, și întregul fantastic, întregul caracter de vis al acestei vieți imposibile, nemaîntîlnite, suspendate în neant, a celor opt mii de oameni săreau și mai mult în ochi prin viața ordonată a lagărului: mîncare de trei ori pe zi; baia la sorocul potrivit; spălătoria; schimbarea lenjeriei; frizeria; atelierele de croitorie și cizmărie. Chiar și comisiile de împăciuire pentru cei care se certau. Și chiar... eliberarea din lagăr!

Da. Postul de radio din exterior îi chema uneori pe cei care se eliberau; aceștia erau ori străinii de aceeași nație, a căror țară a meritat să-și strîngă prizonierii laolaltă, ori deținuți cărora li se împlinise (ori, chipu-rile, li se împlinise) sorocul. Poate că în felul acesta Direcția își procura „limbile”, fără să mai recurgă la funiile cu cîrlige ale supraveghetorilor? Comisia nu avea posibilitatea să verifice și îi lăsa pe toți să plece.

De ce tăragăneau atît? Ce mai așteptau stăpînii? Să se sfîrșească alimentele? Dar ei știau că nu se vor isprăvi curînd. Oare țineau seama de opinia celor din orășel? N-aveau nevoie. Pregăteau un plan de reprima-re? Puteau s-o facă mai repede. (Este adevărat, au aflat pe urmă, că în vremea asta de lîngă Kuibîșev au transferat un regiment „cu destinație specială”, adică pentru represalii. Așa ceva nu obține oricine.) Coor-donau reprimarea la vîrf? Și cît de înalt era vîrf? Nu vom ști niciodată ce instanță și la ce dată a luat această hotărîre.

De cîteva ori, pe neașteptate, s-au deschis porțile din exterior ale intendentei: oare doar ca să verifice pregătirea apărătorilor? Pichetul de gardă a sunat alarma, și plutoanele au dat năvală pe poziție. Dar n-a intrat nimeni în zonă.

Tot serviciul de informații al apărătorilor era alcătuit din observatorii in-stalați pe acoperișurile barăcilor. Și doar ceea ce era accesibil vederii de pe acoperișuri peste gard constituia temei pentru calcule și previ-ziuni.

Pe la mijlocul lui iunie, în orășel au apărut multe tractoare. Erau doar motoarele pornite sau cărau ceva pe lîngă zonă? Începuseră să funcțio-neze și noaptea. Această activitate nocturnă a tractoarelor

era o enig-mă. Pentru orice eventualitate au început să mai sape niște gropi lângă spărturi (de altfel, fotografiate ori schițate din U-2). Acest duduie supărător sporea misterul și îngrijorarea.

Și, pe neașteptate, scepticii au fost făcuți de rușine! Au fost făcuți de rușine cei care își pierduseră orice speranță. Au fost făcuți de rușine toți care spuneau că nu va exista cruțare și că nu au ce să ceară. Numai ortodocșii puteau să triumfe. La 22 iunie, radioul din exterior a anunțat: revendicările deținuților au fost acceptate! În Kenghir sosește un mem-bru al Prezidiului Comitetului Central!

Dîra roză s-a transformat într-un soare roz, într-un cer roz! Prin urmare se poate! Prin urmare există dreptate în țara noastră! Ei ne vor face concesii, și noi vom face concesii. La urma urmei putem să purtăm și numerele, și nici zăbrelele de la ferestre nu ne deranjează, doar nu intrăm pe fereastră. Ne înșală iar? Dar nu ne cer să ieșim înainte la lucru!

Așa cum atingerea unei baghete descarcă un electroscope și foile lui neliniștite se lasă în jos ușurate, tot așa și anunțul postului de radio ex-terior i-a eliberat pe toți de tensiunea apăsătoare din ultima săptămînă.

Și chiar detestabilele tractoare, care duduiau din seara de 24 iunie, au tăcut.

Ce ușor a fost somnul în cea de a patruzecă noapte a rebeliunii. Pro-babil că el va veni mîine, poate că a și venit...* Ah, aceste nopți de iunie scurte, cînd nu izbutești să dormi îndeajuns, cînd somnul din zori este

atît de profund! Ca și cu treisprezece ani în urmă.(16)

Vineri, 25 iunie, cînd se crăpa de ziuă, pe cer au fost lansate rachete cu parașuta, dar și din turnurile de pază, și observatorii de pe acoperișurile barăcilor nici n-au apucat să crîcnească, doborîți de gloanțele lunetiș-tilor. Salve de tunuri! Pe deasupra lagărului au trecut avioane în zbor razant, stîrnind groază. Vestitele tancuri T-34, care ocupaseră pozițiile de plecare mascate de urletul tractoarelor, acum se îndreptau din toate părțile spre spărturi. (Unul dintre ele, totuși, a nimerit într-o groapă.) Unele tancuri țîrau după ele șiruri de sîrmă ghimpată pe capre pentru ca să divizeze numaidecît zona. În urma celorlalte veneau în fugă detașamentele de asalt cu automate și căști. (Și pușcașii, și tanchiștii primi-seră vodcă înainte de

începerea atacului. Oricât ar fi fost ele trupe speciale, este totuși mai ușor să strivești niște oameni neînarmați în stare de beție.) O dată cu cordoanele trupelor de asalt veneau radiotele-grafiștii cu emițătoare. Generalii au urcat în turnurile de pază și de aco-lo, la lumina diurnă a rachetelor (unul dintre turnuri ardea, zekii îi dăduseră foc cu triumphiurile lor) dădeau comenzi: „Luați baraca cutare! Kuz-nețov se află acolo!...” Ei nu se ascundeau ca de obicei la postul de observație, pentru că nu erau amenințați de gloanțe**.

De departe, de la șantierul de construcții, reprimarea era urmărită de muncitorii liberi.

Lagărul s-a trezit în plină nebunie. Unii rămâneau în barăci, pe locuri, se culcau pe dușumea, crezând că astfel vor scăpa și socotind că rezistența nu are nici un rost. Alții îi împingeau să meargă să se împotri-vească. Cei din a treia categorie fugeau care-încotro printre gloanțe, la luptă sau pur și simplu căutând o moarte rapidă.

Filiala nr. 3 a lagărului a intrat în luptă. Ea era aceea care și începuse (aici erau concentrați cei cu douăzeci și cinci de ani, iar banderoviștii aveau o mare pondere). Ei... aruncau cu pietre în pușcașii cu automate și în supraveghetori, probabil și cu triumphiuri cu pucioasă în tancuri... De sticla pisată nu și-a amintit nimeni. Una dintre barăci, cu strigăte de „ura” a trecut de doua ori la contraatac...

Tancurile striveau pe oricine se nimerea în calea lor (Allei Presman din Kiev i-au trecut cu șenila peste pîntece). Tancurile intrau pînă în cerda-curile barăcilor și striveau pe cine prindeau din urmă (pe estoniențele

*Dar poate că a venit într-adevăr? Poate că el a dat dispoziții?

**Ei se ascundeau numai de istorie. Cine erau acești abili comandanți de oști? De ce țara nu le-a dat onorul pentru glorioasa lor biruință din Kenghir? Cu greu mai putem afla astăzi numele nu doar ale principalilor, dar nici ale celor din urmă: colonelul Riazanțev, șeful secției cekiste operative a Steplag-ului; Siomușkin, șeful secției politice a Steplag-ului... Ajutor, ajutați-mă să continuu lista!

Ingrid Kivi și Mahlapa)*. Tancurile se lipeau de pereții barăcilor și îi striveau pe cei ce se refugiau acolo ca să scape de șenile.

Tancurile străpungeau pereții de scînduri ai barăcilor și chiar trăgeau înăuntru cu obuze oarbe, își amintește Faina Epstein. Ca într-un vis, colțul barăcii s-a prăbușit, și de-a curmezișul lui, peste trupuri vii, a trecut un tanc; femeile săreau și se zbăteau. În urma tancului venea un camion, și femeile aproape despuiate erau aruncate în el.

Tancurile trăgeau cu obuze oarbe, dar automatele aveau gloanțe și ca-rabinele baionete de luptă. Femeile se aruncau peste bărbați să-i apere cu trupurile lor - și femeile erau străpunse cu baionetele! În această dimineață, operul Beliaev a împușcat cu mîna lui aproape douăzeci de oameni. După luptă, a fost văzut cum pune în mîinile celor uciși cuțite, iar un fotograf îi fotografia pe bandiții uciși. A murit, rănită în plămîn, Suprun, membră a comisiei, bunică. Unii s-au ascuns în toalete, dar și acolo au fost ciuruiți cu rafale de automate. Pe Kuznețov l-au arestat la postul său de comandă, la baie, l-au pus în genunchi. Pe Slucenkov, cu mîinile ferecate, l-au ridicat în aer și l-au trîntit de pămînt (un procedeu al hoților).

Pe urmă împușcăturile s-au potolit. Au început să strige: „leșiți din barăci, nu mai tragem!” într-adevăr, doar loveau cu patul armelor.

Pe măsură ce capturau cîte un grup de prizonieri îl scoteau în stepă prin spărturi, prin cordonul exterior format din soldații de escortă ai Ken-ghirului, îi percheziționau și îi așezau cu fața la pămînt, cu mîinile ridi-cate deasupra capului. Și printre cei ce zăceau astfel, de parcă erau răstigniți, umblau încoace și-ncolo aviatorii MVD și supraveghetorii care triau, căutînd să-i recunoască pe cei ce îi văzuseră bine înainte din aer sau din turnuri.

(Cu această grijă pe cap, nimeni n-a avut timp să deschidă ziarul „Prav-da” din ziua aceea. Era un număr tematic - ziua patriei noastre: succe-sele metalurgiștilor, extinderea mecanizării lucrărilor de recoltare. Isto-ricului nu-i va fi greu să facă un bilanț al evenimentelor petrecute în patria noastră în ziua aceea.)

Ofițerii curioși puteau acum să cerceteze tainele de la intendență: de unde provenea curentul și care era „arma secretă”.

Generalii biruitori s-au coborît din turnuri și s-au dus să ia micul dejun. Fără să-l cunosc pe vreunul, am curaj să afirm că în acea dimineață de iunie pofta lor de mîncare era ireproșabilă și cred că au și băut cîteva pănărele. Aburii băuturii n-au deranjat cîtuși de puțin armonia ideologică din capul lor. Iar ceea ce se afla în pieptul lor fusese înșurubat din afară.

*Într-unul din tancuri se afla, beată, Naghibina, medicul lagărului. Nu ca să acorde primul ajutor, ci să contemple acest spectacol interesant.

Morți și răniți au fost: după povestiri - în jur de șase sute. După materia-lele serviciului de producție și planificare al secției din Keughir, cu care prietenii mei au făcut cunoștință după câteva luni - peste șapte sute*. Răniții au umplut spitalul lagărului și pe cei care n-au încăput i-au dus

în spitalul orașelului. (Cetățenilor liberi li s-a explicat că trupele au tras doar cu gloanțe oarbe, dar deținuții s-au ucis între ei.)

Era ispititor să-i pună să sape mormintele pe cei rămași în viață, însă, pentru păstrarea secretului, această treabă a fost încredințată trupelor: vreo trei sute au fost îngropați în colțul zonei, pe ceilalți - undeva în ste-pă.

Toată ziua de 25 iunie, deținuții au zăcut în stepă cu fața la pământ, în soare (toate aceste zile - necruțător de toride), iar în lagăr s-a executat o percheziție generală, cu spargerii și scuturări. Pe urmă, în stepă au adus apă și pîine. Ofițerii au venit cu listele pregătite, îi strigau după nume, făceau un semn că sunt în viață, le dădeau rația și erau imediat repartizați după liste.

Membrii Comisiei și alți suspecți au fost închiși în pușcăria lagărului, ca-re a încetat să mai fie folosită în scopuri turistice. Peste o mie de oa-meni au fost selecționați pentru a fi trimiși - unii în pușcării închise, alții pe Kolîma. (Ca întotdeauna, aceste liste au fost alcătuite - s-ar putea zice - pe orbește: în ele au fost incluși oameni care nu fuseseră ames-tecați în nimic.)

Fie ca tabloul represaliilor să pogoare pacea în sufletele celor ce au fost scîrbiți de ultimele capitole. De acum, - să ne ferească Sfîntul! - nimeni nu va mai trebui să se adune la „camera de bagaje”, și călăii nu vor cu-noaște niciodată răzbunarea.

Pe 26 iunie, toată ziua, au fost puși să desfacă baricadele și să astupe spărturile.

Pe 27 iunie i-au scos la lucru. În sfîrșit, iată că s-a găsit mîină de lucru pentru garniturile de tren.

Tancurile care au înăbușit Kenghirul s-au deplasat singure spre Rudnik și acolo au defilat prin fața zekilor. Pentru luare-aminte...

Procesul căpeteniilor a avut loc în toamna anului 1955, bineînțeles - cu ușile închise. Dar nu știu nimic exact despre el... Se spune că Kuznețov s-a prezentat sigur pe el, a demonstrat că el s-a comportat ireproșabil, nici că se putea imagina mai bine. Nu cunoaștem

verdictele. Probabil că Slucenkov, Mihail Keller și Knopkus au fost împușcați. Adică i-ar fi împușcat negreșit, dar poate că anul 1955 a fost mai blînd?

În Kenghir s-a pus la punct un regim de lucru cîstit. N-au scăpat din vedere să creeze din recentii insurgenți brigăzi de șoc. Hozrasciotul era

******La 9 ianuarie 1905 au fost uciși circa 100 de oameni, în anul 1912. Cînd s-a tras la minele de pe Lena și a vuit toată Rusia, au fost uciși 270 de oameni, răniți - 250. În floare. Chioșcurile funcționau fără întrerupere, se prezentau filme execrabile. Supraveghetorii și ofițerii au început din nou să întindă mîna la intendență, să mai meșterească una-alta pentru acasă: o undiță, o casetă, să repare închizătoarea la o poșetă de damă. Cizmarii și croi-torii rebeli (lituanieni și ucraineni de vest) le confecționau cizme ușoare și toalete pentru neveste. Și la fel ca înainte ordonau deținuților de la fabrica de îmbogățire a minereurilor să desprindă de pe cablu stratul de plumb, să-l ducă în lagăr și să toarne din el alice, ca tovarășii ofițeri să meargă la vînătoare de saigale(17).

Confuzia generală care domnea în Arhipelag a ajuns pînă în Kenghir: nu au reînstatat zăbrelele la ferestre, barăcile n-au mai fost încuiate. Au introdus eliberarea anticipată condiționată la „două treimi” și chiar o „in-strumentare” nemaîntîlnită a articolului Cinzeci și Opt: eliberarea muribunzilor.

Pe morminte crește mai cu seamă iarbă deasă și verde.

În anul 1956 zona aceea a fost lichidată, și atunci, localnicii, foști exilați care au rămas aici, au aflat totuși unde au fost îngropați aceia și au adus lalele de stepă.

Revolta nu poate sfîrși prin izbîndă. Cînd ea va izbîndi - alt nume va purta...

(Burns)

De cîte ori veți trece pe lingă monumentul lui Dolgoruki din Moscova, să vă amintiți că el a fost dezvelit în zilele revoltei din Kenghir, și astfel va apărea ca un monument înălțat Kenghirului.

Sfârșitul Părții a Cincea

Partea a ȘASEA

EXILUL

Și oasele plîng după patrie.
Zicală rusească

Capitolul 1

EXILUL ÎN PRIMII ANI DE LIBERTATE

DE BUNĂ SEAMĂ că omenirea a născocit exilul înaintea închisorii, căci alungarea din trib era tot un fel de exil. Oamenii și-au dat destul de cu-rînd seama cît de greu îi este unui individ să trăiască rupt de mediul și de locurile familiare. Nimic nu este cum trebuie, nimic nu merge bine, totul este provizoriu, lipsit de autenticitate, chiar dacă în jur nu-i decît verdeață și nu pămînturile veșnic înghețate.

Nici în Imperiul rus n-au întîrziat prea mult cu exilul: el a fost reglementat legal sub Alexei Mihailovici prin Codicele Sobornicesc din anul 1648. Dar și mai înainte, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, au exilat fără nici un Sobor: pe locuitorii în dizgrație ai Kargopolului; pe urmă pe cei din Uglici, martori ai uciderii țareviciului Dmitri. Spațiul permitea - Siberia era de pe acum a noastră. Astfel, în jurul anului 1645 se adunaseră vreo mie cinci sute de surghiuniți. Petru expedia în surghiun cu sutele. Am mai spus că Elizaveta a înlocuit pedeapsa cu moartea prin surghiun pe viață în Siberia. Dar s-a făcut o substituie, și prin surghiun au înce-put să înțeleagă nu numai stabilirea liberă a domiciliului, ci și ocna, munca silnică, ceea ce nu mai este surghiun. Regulamentul lui Alexan-dru I privind exilații din anul 1822 a întărit această substituie. Iată de ce, probabil, în cifrele privind exilul din secolul al XIX-lea trebuie soco-tită inclusă și ocna. La începutul veacului al XIX-lea erau exilați în fiecare an de la două la șase mii de oameni. Începînd din anul 1820 au început să exileze și vagabonzi (în limbajul nostru - paraziți) și în felul acesta, în cîte un an se strîngeau pînă la zece mii. În 1863, au preferat și au amenajat pentru surghiun insula Sahalin, izolată de continent și pustie, și astfel posibilitățile s-au lărgit. În toți anii, în tot secolul al XIX-lea au exilat o jumătate de milion. La sfîrșit de veac, numărul celor aflați concomitent în exiluri se ridica la trei sute de mii*.

În Rusia, exilul a cunoscut o răspîndire atît de mare tocmai pentru că existau puține pușcării închise, nu intraseră în obișnuință.

Spre sfîrșitul veacului, regulamentul exilului a cunoscut o mai mare di-versificare. Au apărut și forme mai ușoare: „deportarea la distanță de două gubernii”, chiar „expulzarea din țară” (care nu era considerată o pedeapsă atît de cumplită ca după revoluția din octombrie)** . A fost

*Toate aceste date sunt luate din volumul XVI (Siberia occidentală) al cunoscutei cărți Rusia a lui Semionov-Tian-Șanski(1). Atît celebrul geograf, cît și frații lui au fost militanți liberali perseverenți și plini de abnegație. Ei au contribuit mult la clarificarea ideii de libertate în țara noastră. În timpul revoluției toată familia lor a fost nimicită. Unul dintre frați -împușcat la conacul confortabil de la moșia lor de pe râul Ranov, care a fost ars o dată cu tăierea parcului imens și a aleii de tei și plop.

** P. F. Iakubovici, În lumea celor oropsiți, Moscova. Ed. „Hudojestvennaia literatura”, 1964.

introdus și exilul administrativ, care completa exilul judiciar, însă sorocul exilului era exprimat în cifre clare, exacte, și chiar exilul pe viață, nu era propriu-zis pe viață. Cehov scrie în Salwlin că după zece ani de exil (iar dacă avea o „comportare demnă de laudă” - criteriu incert, dar care, după mărturia lui Cehov, era folosit pe scară destul de largă -, chiar și după șase ani) cel condamnat era trecut la starea de țăran și putea să se întoarcă unde poftea, în afară de locul său natal.

O particularitate subînțeleasă, pe atunci firească pentru toți, iar pentru noi uimitoare, a exilului din ultimul secol al țărilor era caracterul lui indi-vidual: fie că era acordat pe cale judiciară, fie pe cale administrativă, exilul era stabilit fiecăruia separat, niciodată ca o consecință a apar-tenenței la un grup.

De la un deceniu la altul, condițiile și gradul de duritate ale exilului s-au schimbat, și diferitele generații de surghiuniți ne-au lăsat mărturii dife-rite. Transportul convoaielor de exilați era dificil, însă aflăm și de la P. F. Iakubovici, și de la Lev Tolstoi că drumul politicilor era destul de su-portabil. F. Kon(2) adaugă că atunci cînd în convoi se aflau și politici, escorta se purta bine chiar și cu deportații de drept comun, drept care aceștia îi prețuiau foarte mult pe politici. Multe decenii în șir, populația siberiană îi întîmpina cu ostilitate pe exilați: lor li se repartizau cele mai proaste parcele de pămînt, lor le revenea munca cea mai grea și cea mai prost plătită, țăranii nu-și măritau fetele cu ei. Fără nici un rost, prost îmbrăcați, stigmatizați și flămînzi, ei se strîngeau în bande, jefu-iau și astfel îi îndîrjeau și mai mult pe locuitori. Însă asta nu se referea la politici, al căror val începe să fie observat din anii '70. Același F. Kon scrie că iakuții îi întîmpinau pe politici prietenos, cu speranță, văzînd în ei pe medicii, învățătorii și consilierii lor juridici, care îi ajutau să se apere în fața autorităților. În orice caz, politiciii, în exil, aveau astfel de condiții de viață, încît dintre

ei au putut ieși mulți oameni de știință (a căror știință s-a format în exil): etnografi regionali, etnografi, lingviști, naturaliști, precum și publiciști și literați*. În Sahalin, Cehov n-a întâlnit politici și nu ni i-a descris**.

Însă, de pildă, F. Kon, deportat în Irkutsk, a lucrat în redacția ziarului progresist „Vostocnoe obozrenie” [„Foaia răsăritului”], unde colaborau narodnicii, membri ai mișcării Narodnaia volia și marxiștii (Krasin). Acesta nu era un oraș siberian de rând, ci reședința guvernatorului ge-

neral, unde, potrivit Regulamentului privind surghiuniții, politiciii nu

* Tan-Bogoraz(3) , V. I. Lohelson(4) , L. I. Sternberg(5).

** Prin naivitatea sa juridică sau mai degrabă în spiritul epocii sale, Cehov nu s-a înarmat cu nici un document oficial pentru deplasarea în Sahalin. Cu toate acestea nimeni nu l-a împiedicat să realizeze recnsămîntul exilaților și ocnașilor pe care îl proiectase, ba chiar a avut acces și la documentele închisorilor! (Comparați cu situația de la noi. Mergeți să inspectați cuibul lagărelor fără permis de la NKVD!) Doar cu politiciii nu i s-a permis să se întâlnească.

aveau voie să intre, ceea ce însă nu-i împiedica să lucreze ca funcționari la bănci, în întreprinderi comerciale, ca institutori, să se întâlnească în saloane, la serate, cu intelectualitatea locală. Iar în ziarul „Stepnoi krai” [„Ținutul stepelor”] din Omsk, exilații publicau asemenea articole pe care cenzura nu le-ar fi îngăduit nicăieri în Rusia. Exilații din Omsk au pus ziarul lor la dispoziția greviștilor din Zlataust. Și Kras-noiarskul a devenit un oraș radical tot datorită exilaților. Iar în Minu-sinsk, în junii muzeului Martianov(6) s-a strîns un grup de exilați atît de respectați și care nu cunoșteau nici un fel de restricții administrative, încît nu numai că au creat rețeaua pe întreaga Rusie a adăposturilor secrete pentru evadați (despre facilitatea evadărilor din vremea aceea am mai scris), dar dirija chiar activitatea oficială a „comitetului Witte”(7) din Minusinsk*. Și dacă despre regimul dreptului comun din Sahalin Ce-hov exclamă că este redus „în modul cel mai trivial la iobăgism”, acest lucru nu se poate spune despre exilul rusesc pentru politici din cele mai vechi timpuri pînă în cele mai recente. Pe la începutul secolului al XX-lea, exilul administrativ pentru politici în Rusia nu mai însemna pedeap-să. El nu mai era decît „un grocedeu perimat”, formal și vid, „care și-a dovedit inutilitatea” (Gucikov(8)). Începînd din 1906, Stolîpin a luat măsuri pentru desființarea lui totală.

Dar ce a însemnat exilul lui Radișcev? El a cumpărat (aproso - cu numai zece ruble) o casă de lemn cu un etaj în orașelul Ust-Ilimski Ostrog, unde a locuit cu copiii cei mici și cu cumnată-sa, care îi ținea lo-cul soției. Nimeni nici măcar nu se gîndea să-l pună să muncească, tră-ia cum credea de cuviință și era liber să se deplaseze prin tot districtul Ilimsk. Ce a însemnat exilul lui Pușkin la Mihailovskoe(9), în prezent mulți își dau seama mergînd acolo ca excursioniști. Asemănător a fost și exilul multor scriitori și militanți: Turgheniev la Spasskoe-Lutovino-vo(10), Axakov la Varvarino(11) (aceasta a fost opțiunea lui). În celula sa din pușcăria din Nercinsk, decembristul Trubețkoi trăia cu soția (i s-a născut un fiu), iar cînd peste cîțiva ani a fost trimis în exilul din Irkutsk, acolo avea o casă mare, boierească, trăsura cu cai, lachei, guvernori francezi pentru copii (gîndirea juridică de atunci, încă nematurizată, nu ajunsese la conceptul de „dușman al poporului” și „confiscarea întregii averi”). Iar Herzen, deportat la Novgorod, prin poziția sa în gubernie, primea rapoartele șefului poliției.

Această formă blîndă de exil au cunoscut-o nu doar numele mari, oa-menii celebri. Ea a fost încercată și în secolul a XX-lea de către mulți revoluționari și frondiști, mai ales de către bolșevici-de ei nu se temeau. Stalin, avînd patru evadări în spate, a fost pentru a cincea oară deportat în... orașul Vologda. Vadim Podbelski(12) pentru vehementele-i articole

*Felix Kon, În cincizeci de ani, vol. 2, În surghiun. Moscova. 1933.

antiguvernamentale a fost exilat... din Tambov la Saratov(13). Ce cruzi-me! Și, bineînțeles, nimeni nu-l mîna acolo cu forța la muncă *. Însă chiar și un astfel de exil, care nouă ni se pare acum privilegiat, exil în care nu erai amenințat că mori de foame, era uneori foarte greu su-portat de exilați. Mulți revoluționari își amintesc cît de dureros era pen-tru ei transferul din închisoare, unde aveau asigurate pîinea, căldura, adăpostul și timpul liber pentru studiu și gîlceville de partid, în exil, unde trebuia singur, printre străini, să te îngrijești de pîine și de adăpost Iar cînd nu trebuie să le cauți, atunci, explică ei (F. Kon), este și mai rău: „groaza lipsei de activitate... Cel mai cumplit este că oamenii sunt condamnați la inactivitate” - și iată unii se cufundă în știință, alții în co-merț, atrași de cîștiguri, iar alții, de disperare, dau în darul beției.

De ce însă - lipsă de activitate? Căci localnicii nu se plîng de așa ceva, ei de-abia izbutesc să-și îndrepte spinarea către seară. Mai exact, este vorba de schimbarea solului, de întreruperea modului de viață obișnuit, de dezrădăcinare, de pierderea legăturilor vitale.

Numai doi ani de exil i-au trebuit jurnalistului Nikolai Nadejdin(15) ca să îi piară pofta de a mai face pe iubitorul de libertate și să se transforme în slujitor cinstit al tronului. Năvalnicul și petrecărețul Menșikov, exilat în 1727 în Beriozov, a construit acolo o biserică, a discutat cu localnicii despre deșertăciunea lumii, și-a lăsat barbă, a umblat într-un halat sim-plu și în doi ani a murit. Te întrebi: prin ce fusese atît de istovitor, atît de insuportabil exilul nestingherit al lui Radișcev, în cît, pe urmă, în Rusia, cînd era amenințat să fie surghiunit din nou, de frică — el s-a sinucis? Iar Pușkin, din satul Mihailovskoe, din acest rai pe pămînt, în octombrie 1824 îi scria lui Jukovski(16): „Salvează-mă [adică de exil - A.S.] chiar cu fortăreața, chiar cu mînăstirea din Solovki!" Și asta nu era o frază goală, pentru că i-a scris și guvernatorului, rugîndu-l să-i schimbe exilul cu fortăreața.

Pe noi, care știm ce înseamnă Solovki, astăzi ne uluiește acest lucru: ce pornire, ce disperare și ce ignoranță îl bîntuiau pe poet ca să azvîrle Mihailovskoe și să ceară insulele Solovki?...

Iată care este acea forță sumbră a exilului — această pură deplasare și instalare cu picioarele legate, de care și-au dat seama chiar și suveranii din antichitate, pe care a îndurat-o și Ovidiu.

Pustiu. Senzația că ești pierdut. O viață care nu seamănă cîtuși de puțin cu viața...

În lista instrumentelor de oprimare pe care trebuia să le spulbere pentru totdeauna luminoasa revoluție, undeva, pe locul al patrulea, figura,

*Acest revoluționar, al cărui nume a fost dat străzilor Poștelor din multe orașe rusești, era atît de puțin obișnuit cu munca fizică, încît chiar de la primul subotnic(14) a făcut o bătătură, și de la această bătătură... a murit.

desigur, și exilul.

Dar abia a făcut revoluția primii pași pe piciorușele-i rahitice, încă ne-maturizată, și a priceput numaidecît că nu se poate fără exil! Poate un an, să zicem vreo trei, în Rusia n-a existat exil și foarte

curînd au înce-put, cum li se spune astăzi, deportările: îndepărtarea celor indezirabili. Iată cuvintele autentice ale unui erou național, pe urmă și mareșal, despre anul 1921 în gubernia Tambov: „S-a hotărît să se organizeze o amplă deportare a familiilor de bandiți (citește - „partizani” - A.S.). Au fost organizate vaste lagăre de concentrare, unde aceste familii au fost închise în prealabil” (sublinierile mele-A.S.)*.

Numai comoditatea de a-i împușca pe oameni imediat, în loc de a-i du-ce undeva și de a-i apăra și a-i hrăni pe drum, apoi de a-i instala și din nou de a-i apăra - numai această comoditate a întîrziat introducerea exilului regulat pînă la finele comunismului de război, însă la 16 octom-brie 1922, pe lîngă NKVD a fost creată comisia permanentă pentru de-portarea „persoanelor social-primejdioase și a membrilor partidelor anti-sovietice”, adică toate, în afară de cel bolșevic, iar pedeapsa cea mai frecventă era trei ani**. În felul acesta, chiar din zorii anilor '20 instituția exilului funcționa obișnuit și în ritm normal.

Este adevărat că nu s-a restabilit exilul pentru delincvenții de drept co-mun: fuseseră inventate lagărele de reeducare prin muncă și ele în-ghițeau totul. Dar exilul politic a devenit mai comod ca niciodată: în ab-sența ziarelor de opoziție, deportarea a devenit neștiută de nimeni, iar pentru cei ce erau alături, cei care îi cunoșteau bine pe cei deportați, după execuțiile comunismului de război, cei trei ani de exil blînd, nezorit, păreau o măsură educativă lirică.

Totuși, din acest exil insinuant, profilactic, nu se mai întorcea nimeni în locurile natale, iar dacă izbuteau să se întoarcă, curînd erau luați din nou. Cei prinși în vîrtej își începeau cercurile prin Arhipelag, și ultimul arc de cerc rupt cobora negreșit în groapă.

Blîndețea oamenilor a făcut ca intențiile puterii să nu fie prea curînd deslușite: pur și simplu puterea nu se întărise îndeajuns ca pe toți cei indezirabili să-i stăpînească dintr-o dată. Și iată că pe cei hărăziți pier-zaniei îi smulgeau deocamdată nu din viață, ci din memoria oamenilor.

Exilul a fost restabilit cu atît mai ușor, cu cît drumurile convoaielor de odinioară nu se sălbăticeseră, nu dispăruseră, și nici chiar ținuturile sibe-riene, din Arhanghelsk ori Vologda, nu s-au schimbat deloc și n-au fost cuprinse de mirare cîtuși de puțin. (De altfel, gîndirea

oamenilor de stat nu se va opri aici, degetul nu știu cui se va mai plimba pe harta celei de a șasea părți a uscatului, și vastul Kazahstan, care de-abia se alăturase

*Tuhacevski, Borba s kontrrevoliutionnuni vostaniiami (Lupta cu răscoalele contrarevoluționare), revista „Voina i revoliuțiia” („Războiul și revoluția”), 1926, 7/8, p. 10.

** Sobranie Uzakonenii RSFSR (Culegere de legi al RSFSR). 1922, Nr. 65, p. 844. Uniunii Republicilor(17), va pune la dispoziția exilului întinderile sale, ba chiar în Siberia câte locuri uitate de lume vor mai fi descoperite.)

Însă tradiția exilului a mai păstrat și un impediment: concepția exilaților că statul este obligat să-i întrețină. Guvernul țarist nu îndrăznește să-i oblige pe surghiuniți să sporească produsul național. Iar revoluționarii de profesie considerau că este înjositor pentru ei să muncească. În Iakutia, un colonist-deportat avea dreptul la 15 deseatine de pământ (de șaizeci și cinci de ori mai mult decât un colhoznic astăzi). Nu că revoluționarii s-ar fi îngrămădit să lucreze pământul, dar iakuții țineau foarte mult la pământ și plăteau revoluționarilor „filodormă”, arendă, pe care o achitau în alimente și ceai. Astfel, venind aici cu mîinie goale, revoluționarul se trezea deodată creditorul iakuților (F. Kon). Și, pe lîngă aceasta, statul țarist îi mai plătea dușmanului său politic în exil: 12 ruble pe lună pentru hrană și 22 ruble pentru îmbrăcăminte. Lepeșinski(18) scrie* că Lenin în exilul din Șușenskoe primea (n-a refuzat) 12 ruble pe lună, iar el, Lepeșinski, 16 ruble, fiindcă el nu era un exilat pur și simplu, ci un exilat funcționar. F. Kon ne asigură că acești bani erau extrem de puțini. Dar este știut faptul că prețurile din Siberia erau de două-trei ori mai mici decât cele din Rusia, iată de ce alocația de stat pentru un exilat era chiar prea suficientă. De pildă lui V. I. Lenin i-a dat posibilitatea să se ocupe, îndestulat, de teoria revoluției, fără a se îngriji de mijloacele de existență. Iar Maitov scrie că pentru 5 ruble pe lună avea locuință și masă completă, iar restul banilor îi cheltuia pe cărți sau îi strîngea pen-tru evadare. Anarhistul A. P. Ulanovski spune că numai în exil (în ținutul Turuhansk, unde se afla împreună cu Stalin) a avut pentru prima dată în viață un surplus de bani și i-a expediat unei fete din libertate, pe care o cunoscuse pe drum, și pentru prima oară a putut să-și cumpere și să vadă ce este aceea cacao. La ei, acolo, carnea de ren și cega costau o nimica toată, o casă bună, solidă, costa 12 ruble (întreținerea pe o lună!) Nici unul

dintre politici nu ducea lipsă de nimic, bani pentru întreținere primeau toți exilații pe cale administrativă. Toți erau bine îmbrăcați (de fapt așa și veneau).

Este adevărat că exilații pe viață, în limbajul nostru - „delincvenții de drept comun”, nu primeau bani pentru întreținere, dar li se dădeau gra-tuit șube, toată îmbrăcămintea și încălțăminte. În Sahalin, asta ne-o spune Cehov, toți deportații primeau, vreme de doi-trei ani, iar femeile pe toată durata detenției, întreținere gratuită în natură, inclusiv carne 40 de zolotnici (adică 200 g), iar pîine 3 funți (adică „un kilogram două sute”, precum stahanoviștii minelor noastre din Vorkuta cînd îndeplineau norma cu 150%. Este drept, consideră Cehov, pîinea aceasta nu

*P. N. Lepeșinski, Na povoroie (La cotitură) (De la sfîrșitul anilor '80 la 1905). însemnări fugitive ale unui participant la lupta revoluționară, Petrograd, Gosizdat, 1922.

era bine coaptă și era făcută din făină proastă, dar nici în lagăre nu este mai bună!). Anual primeau cîte o scurtă îmblănită, cîte o manta de postav și cîteva perechi de încălțări. Și mai era următorul procedeu: visteria țaristă plătea intenționat exilaților prețuri mari pentru obiectele confecționate de ei tocmai pentru a susține producția lor. (Cehov a ajuns la convingerea că nu Sahalinul - colonia - este avantajos pentru Rusia, ci Rusia este cea care hrănește această colonie.)

Bineînțeles, regimul politic sovietic nu se putea bizui pe asemenea te-me-uri nesănătoase. În 1928 cel de al doilea congres panrus al lucrăto-rilor din administrație a recunoscut sistemul de deportare existent nesa-tisfăcător și a stăruit pentru „organizarea exilului sub formă de colonii în localități îndepărtate, izolate, precum și pentru introducerea sistemului condamnărilor incerte” (adică pe termen nedefinit)*.

Începînd din 1929 au început să pună la punct un sistem de exil în combinație cu munca forțată .

„Cine nu muncește nu mănîncă”, acesta e principiul socialismului. Și numai pe acest principiu socialist putea fi edificat exilul sovietic, însă tocmai socialiștii s-au obișnuit să primească în exil hrană gratuit! Neîn-drăznind să rupă dintr-o dată această tradiție, visteria sovietică a în-ceput și ea să plătească exilaților ei politici, însă, firește, nu

tuturor, și bineînțeles - nici kaerilor, nici politicilor, făcînd și între ei diferențieri: de pildă, în Cimkent, în anul 1927, eserii și esdekii primeau cîte 6 ruble pe lună, iar troțkiștii 30 (erau totuși de-ai lor - bolșevici)**. Doar că aceste ruble nu erau ruble țariste, pentru o cămăruță foarte mică trebuia să plătești 10 ruble pe lună, iar cu 20 de copeici pe zi să mănînci foarte modest. În continuare - din ce în ce mai rău. În anul 1933 „politicii” pri-meau alocație 6 ruble și 25 de copeici pe lună. Iar în acel an, îmi amin-tesc perfect, un kilogram de pîine neagră de secară „la liber” (nu pe car-telă) costa 3 ruble. Așadar, socialiștii nu mai puteau să învețe limbi stră-ine și să scrie lucrări teoretice, nu le mai rămînea decît să se cocoșeze muncind. Celor care ieșeau la lucru GPU-ul le tăia și ultima, infima alocație.

Însă chiar dacă doreau să muncească, exilaților nu le era ușor să obțină un cîștig. Căci sfîrșitul anilor '20 a fost marcat la noi de un șomaj rar întîlnit. Să găsești ceva de lucru constituia privilegiul oamenilor cu dosa-rul imaculat și al membrilor de sindicat, iar exilații nu puteau să con-cureze, oferind studiile și experiența lor. Exilații mai trebuiau să țină cont și de comenduire, fără acordul căreia nici o instituție n-ar fi îndrăz-nit să primească un exilat. (Dar chiar și un fost exilat avea slabe spe-ranțe să obțină o slujbă bună: de vină era semnul din actul de iden-titate.)

* ȚGAOR, fond 4042, inv. 38, dosar 8, filele 34-35.

**ȚGAOR, fond 393. Inv. 84, dosar 4, fila 97.

În anul 1934, în Kazan, cum își amintește P. S-va, un grup de exilați culți s-a angajat la pavat de străzi. La comenduire i-au dojenit: la ce bun această demonstrație? Dar nu i-au ajutat să găsească altceva de lucru, și Grigori B. i-a zis agentului operativ: „Da dumneavoastră nu pregătiți nici un proces? Ne-am fi angajat martori plătiți”.

Erau nevoiți să adune firimituri de la masă și să le arunce în gură...

Iată cum decăzuse exilul politic rusesc. Nu mai rămînea timp de discuții, nici de a scrie proteste împotriva „Credo”-ului oficial. Și nu cunoșteau necazul că nu știau cum s-o scoată la capăt cu inactivitatea lipsită de sens... Acum grija era cum să nu moară de foame. Și să nu decadă, devenind turnători.

În primii ani ai puterii sovietice, în țara noastră, eliberată, în sfîrșit, de robia seculară, mîndria și independența exilaților politici au decăzut, s-au dezumflat precum un balon înțepat. S-a dovedit că era iluzorie

acea forță a exilaților politici de care se temea atîta puterea anterioară. Că această forță a fost creată și susținută numai de opinia publică a țării, însă îndată ce opinia publică a fost înlocuită cu o opinie organizată, exilații, împreună cu protestele și drepturile lor, au fost azvîrlîți arbi-trarului ghepeișnicilor(19) năuci și obtuzi și necruțătoarelor instrucțiuni secrete (cele dintîi asemenea instrucțiuni au izbutit să poarte amprenta mîinii și inteligenței lui Dzerjinski, ministrul afacerilor interne). Acum a devenit imposibil să lansezi de acolo, spre lumea liberă, măcar un stri-găt rugășit, măcar un cuvîntel. Dacă un muncitor exilat a trimis o scri-soare la fosta lui uzină, cel care i-a dat citire de față cu toți ceilalți (Le-ningrad, Vasili Kirillovici Egoșin), a fost și el exilat fără întîrziere. Exilații au pierdut nu doar alocația în bani, mijloacele de trai, dar și orice drept în general. Reținerea lor în continuare, arestarea, expedierea cu convoi-ul erau mult mai accesibile pentru GPU decît atunci cînd acești oameni erau socotiți liberi. Acum nu mai erau stingherite de nimic și parcă erau operate asupra unor păpuși de gutapercă, nu asupra unor oameni . Era cît se poate de simplu să le tragă o scuturătură cum a fost la Cimkent: au anunțat pe neașteptate că exilul de aici trebuie lichidat în douăzeci și patru de ore. În douăzeci și patru de ore trebuia: să predea totul la locul de muncă, să-și golească locuința, să scape de tot calabalîcul, să se pregătească de drum și să pornească pe traseul indicat. Nu cu mult mai blînd decît expedierea unui convoi de deținuți! Nu este deloc mai asi-gurată ziua de mîine a exilatului...

Însă tăcerea societății și presiunea GPU-ului nu era totul: cine erau ei, acești exilați? Acești imaginari membri de partid fără partide? Nu ne re-ferim la cadeți: toți cadeții din țară au fost stîrpiți, dar ce însemna în jurul anului 1927 sau în jurul anului 1930 să te socotești eser sau menșevic? Nicăieri în țară nu exista nici un grup de personaje care să răspundă la aceste nume. La începutul anilor '20, tuturor socialiștilor li s-a propus să renunțe la convingerile lor de partid, și în majoritatea lor au fost de acord și s-au desprins de partidele respective. Doar o mică minoritate a declarat că rămîne fidelă acestor convingeri. (Deși pentru noi, într-o apreciere istorică, aceste convingeri sunt acum puțin înțelese, întrucît toate partidele socialiste* efectiv n-au făcut decît să-i ajute pe bolșevici să se

consolideze. Demult, chiar de la revoluție, după zece ani tumultuoși, programele acestor partide nu au fost revizuite, și chiar dacă aceste partide ar fi reînviat pe neașteptate nu se știe cum ar fi apreciat evenimentele și ce ar fi propus. Toată presa le pomenea demult numai la timpul trecut, și acei membri ai lor care au scăpat teferi trăiau în familiile lor, lucrau în specialitățile lor și uitaseră să se mai gândească la partidele lor de odinioară. Dar listele din tablele legii GPU-ului sunt de neșters. Și la un semnal nocturn neașteptat acești mielusei distrați erau înhățați și dintr-o pușcărie într-alta erau expediați, de pildă, la Buhara.

Așa a sosit acolo I. V. Stoliarov în 1930 și a întâlnit aici eseri și esdeki îmbătrâniți, adunați din toate colțurile țării. Smulși din viața lor obișnuită, nu le mai rămânea acum decât să se lanseze în discuții, să aprecieze momentul politic, să propună soluții și să presupună care ar fi fost cursul istoriei dacă... dacă...

În felul acesta au înjghebat din ei-nu partide, ci ținte pentru scufundare.

Cei mai numeroși în exil erau social-democrații georgieni, dașnaccii(20) armeni, deportați în număr mare în locuri îndepărtate după cucerirea re-publicilor lor de către comuniști. Unii își amintesc că un partid viu și combativ în anii '20 au fost sioniștii-socialiști cu energica lor organizație de tineret „Hashemer” și organizația legală „Hehalutz”, care a creat comunele agricole evreiești din Crimeea. În 1926 au băgat la pușcărie întregul lor comitet central, iar în 1927, pe băieții și fetele pînă la 15-16 ani i-au luat din Crimeea și i-au dus în exil. Le-au dat orașul Turtkul și alte locuri aspre. Acesta era într-adevăr un partid: sudat, tenace, sigur de dreptatea lui. Însă ei nu urmăreau un țel general, ci doar țelul lor par-ticular să trăiască precum o națiune, să trăiască într-o Palestina a lor. Bineînțeles, partidul comunist, care a renunțat benevol la noțiunea de patrie, nu putea să tolereze la alții manifestări de naționalism îngust**.

În locurile de exil, socialiștii se găseau unii pe alții, și apăreau, reînviu

*Acei socialiști occidentali, ca Daniel Meyer, care numai în 1967 au simțit că „este o rușine să fie socialiști laolaltă cu URSS”, puteau să ajungă la această convingere și cu vreo 40-45 de ani mai devreme. Căci comuniștii sovietici încă de pe atunci i-au stîrpit din rădăcină pe socialiștii sovietici, dar: pe noi nu ne doare dintele din gura altuia.

****Părea că această pornire firească și nobilă a sioniștilor de a reface pământul strămoșilor, de a întări credința străbunilor și de a se aduna acolo după o dispersare de două milenii, ar fi trebuit să atragă măcar sprijinul și ajutorul popoarelor europene. Este adevărat. Cri-meea în locul Palestinei nu era deloc o idee sionistă pură, și oare n-a fost o bătaie de joc din partea lui Stalin propunerea făcută acestui popor mediteranean să-și aleagă drept a doua Palestina orașul Birobidjan din vecinătatea taigalei? Mare meșter în arta de a-și as-cunde îndelung gândurile, prin această invitație blîndă, el făcea, poate, prima probă a acelei deportări pe care o plănuia pentru anul 1953.**

fracțiunile lor, apăreau case de ajutor reciproc (dar toate strict fracționare-doar ai lor pentru ai lor). Din locurile unde nu erau probleme cu lu-crul, de pildă din Cimkent, trimiteau ajutor tovarășilor de partid „din nord”, care nu aveau de lucru și celor care stăteau în izolatoare. S-a pus din nou pe tapet ideea luptei pentru „statutul politicilor” (în toată pe-rioadă sovietică socialiștii nu și-au dat seama cîtuși de puțin cît este de nepoliticos să nu lupti pentru drepturile tuturor zekilor, ci doar pentru ale tale și alor tăi). În anumite locuri organizaseră pregătirea bucatelor, în-grijirea copiilor în comun și reuniuni firești în asemenea cazuri, și vizite reciproce. De asemenea sărbătoreau împreună, în exil, 1 Mai (fără să aniverseze, în mod demonstrativ 7 noiembrie). Exilații erau foarte slăbiți din pricina relațiilor necordiale dintre partide, ce s-au complicat în perioada sovietică și s-au înăsprit de pe la mijlocul anilor '20, cînd în exil au apărut numeroși troțkiști, care, în afară de sine, nu recunoșteau pe nimeni drept politici.

„Politicilor” le-a rămas și în exil posibilitatea să-și renege convingerile și prin asta să se elibereze, însă aici, sub ochii fracțiunilor, astfel de cazuri erau rare. Apoi, în anul 1936, numeroși social-democrați și eseri oricum au fost eliberați de exil (nu înseamnă că numele lor au fost uitate): acum, ochiul de vultur al sectorului operativ veghează și mai vigilent asupra celor rămași. În 1937, toți au fost transferați în pușcării.

Însă nu numai socialiștii erau ținuți în exilul anilor '20 și '30: în primul rînd (și cu fiecare an devenea tot mai evident) veneau cei care nu erau deloc socialiști. Se revărsau pur și simplu și intelectuali fără de partid, acei oameni independenți din punct de vedere spiritual, care împiedicau noul regim să se statornicească. Și foști, care nu fuseseră exterminați în timpul războiului civil. Chiar și băiețandri pentru „foxtrot”.* Și spirițiști. Și ocultiști. Și preoți - la început avînd

încă dreptul de a sluji în exil. Și pur și simplu credincioși, pur și simplu creștini (hristiane), sau țărani (krestiane (21)), cum au modificat rușii cu multe veacuri în urmă. Și țărani pur și simplu.

Și ei toți nimereau sub ochiul aceluiași sector operativ, toți se separau și înțepeneau. Cu anii, ei se vor feri și mai mult unul de celălalt, ca nu cumva NKVD-ul să-i suspecteze de „organizație” și să o ia de la înce-put. (Și tocmai această soartă îi așteaptă pe mulți.) Astfel, înlăuntrul exilului de stat, ei se vor adânci într-un al doilea exil benevol - singurătatea. (Iar lui Stalin tocmai asta îi trebuie.)

Exilații mai erau slăbiți și de răceala cu care erau priviți de către localnici: localnicii erau persecutați dacă manifestau vreun semn de apropi-ere față de exilați, cei vinovați erau deportați la rîndul lor, iar tinerii erau excluși din comsomol.

*Anul 1926. Siberia. Mărturia lui D. P. Vitkovski.

Epuizați de indiferența țării, exilații sovietici își pierduseră și voința de a mai evada. Evadările exilaților din epoca țaristă erau un sport vesel: cinci evadări Stalin, șase evadări Noghin(22). Pentru asta nu îi amenin-ța nici glonțul, nici ocna, ci simpla reîntoarcere la vechiul loc după o că-lătorie distractivă. Dar GPU-ul, din ce în ce mai înțepenit, din ce în ce mai greoi, începînd de pe la mijlocul deceniului al treilea a instituit un sistem de răspundere solidară: toți membri unui partid poartă răspun-derea pentru un evadat de-al lor. Și aerul era deja insuficient, și jugul era atît de apăsător, încît socialiștii, pînă de curînd mîndri și impetuoși, au acceptat acest sistem! Acum ei înșiși, prin hotărîrea lor de partid, își interziceau să evadeze!

Și, la urma urmelor, unde să evadeze? La cine să fugă?...

Specialiști pricepuți ai justificărilor teoretice au și potrivit una: nu este vremea de evadat, trebuie să așteptăm. Și în general nu e vremea de luptat, de asemenea trebuie să așteptăm. La începutul anilor '30, N. I. Mandelstam(23) remarcă la deportații socialiști din Cerdîn că au renun-țat definitiv să mai opună rezistență. Și chiar sentimentul sfîrșitului inevi-tabil. Și o singură speranță practică: cînd le vor adăuga o nouă con-damnare - să o facă fără o altă arestare, să le dea să semneze acolo, pe loc, astfel nu li se va distruge modesta lor agoniseală. Și un singur obiectiv moral: în fața morții să-și păstreze demnitatea umană.

Nouă, după ce am trecut prin lagărul de muncă silnică, unde, la început -indivizi separați, striviți, am început să ne unim pe neașteptate, ne vine greu să pomenim acest proces de dezmembrare generală. Dar în dece-niile noastre, viața societății ia amploare, tinde spre plenitudine (inspira-ție), atunci, ea mergea spre oprimare și contracție (expirație).

Așa că nu se cuvine ca epoca noastră să judece epoca aceea.

Exilul mai avea și numeroase gradații, ceea ce, de asemenea, contribuia la dezbinarea și slăbirea exilaților. Existau diferite termene de schimb-bare a actelor de identitate (unii în fiecare lună, și cu proceduri istovi-toare). Nevrînd să ajungă într-o categorie mai proastă, fiecare trebuia să respecte regulile.

Pînă la începutul anilor '30 s-a păstrat și cea mai blîndă formă: acesta nu era exil, ci minus, în acest caz, prigonitului nu-i indicau un domiciliu exact, ci îl puneau să aleagă dintr-un număr de orașe minus atîtea. Dar, după ce a ales, el era legat de acel loc tot pe un termen de trei ani. Minusistul nu trebuia să meargă pentru verificare la GPU, dar nici să iasă din localitate nu avea voie. În anii șomajului bursa locurilor de muncă nu dădea de lucru minusiștilor; dacă, totuși, el izbutea să-și găsească - se făceau presiuni asupra administrației să-l concedieze.

Minusul era acul care fixa insecta dăunătoare, și astfel, aceasta așteap-tă supusă pînă îi venea rîndul să fie arestată de-adevăratelea.

Și mai exista credința în această orînduire înaintată, care nu poate, nu trebuie să aibă nevoie de exil! Credința în amnistie, mai cu seamă cu prilejul strălucitei celei de a 10-a aniversări a lui Octombrie!...

Și amnistia a venit, amnistia a trăsнит. Exilații, dar nu toți, au fost scutiți de un sfert din pedeapsă (din trei ani - nouă luni). Dar întrucît se derula Marea Pasiență, și după trei ani de exil urmau în continuare trei ani de izolator politic și apoi din nou trei ani de exil, această accelerare cu nouă luni nu făcea deloc viața mai frumoasă.

După asta venea timpul unei alte judecăți. Anarhistul Dmitri Venediktov, spre sfîrșitul exilului de trei ani la Tobolsk (1937) a fost arestat sub acu-zarea precisă și categorică: „colportare de zvonuri referitoare la împru-muturi”(24) (oare ce zvonuri puteau să existe

despre împrumuturi, care apăreau în fiecare an ca florile din luna mai?...), „și nemulțumire de puterea sovietică” (fiindcă exilatul trebuie să fie mulțumit de soarta lui). Și ce i-au dat pentru aceste crime odioase? Moartea prin împușcare în șaptezeci și două de ore fără drept de apel! (Fiica sa Galina a mai apă-rut în paginile acestei căiți.) Astfel a fost exilul în primii ani de libertate câștigată, și acesta era drumul pentru eliberarea definitivă din exil.

Exilul era un fel de țarc pentru toate oile destinate cuțitului. Exilații din primele decenii sovietice nu erau oameni care trăiau, ci care așteptau chemarea acolo. (Erau oameni inteligenți - dintre foști, ba chiar și țărani simpli, care încă din deceniul al treilea au înțeles ce îi aștepta înainte. Și, încheindu-și primul exil de trei ani, pentru orice eventualitate, rămî-neau tot acolo, de pildă la Arhanghelsk. Uneori asta îi ajuta să scape de greblă.)

Iată dar ce întorsătură a luat pentru noi pașnicul exil din Șușenskoe și cel din Turuhansk cu cacao.

Iată ce povară nouă s-a adăugat tristeții lui Ovidiu.

Capitolul 2

CIUMA ȚĂRĂNEASCĂ

ÎN ACEST CAPITOL va fi vorba de puține lucruri. Despre cincisprezece milioane de suflete. Despre cincisprezece milioane de vieți.

Firește, nu erau oameni culți. Oameni care să știe să cînte la vioară. Care să știe cine este Meyerhold(1) ori cît este de interesant să te ocupi cu fizica atomică.

În primul război mondial noi am avut ceva mai puțin de două milioane de morți și dispăruți fără urmă. În cel de al doilea - douăzeci de milioane (asta după Hrușciiov, după Stalin - doar șapte. Să fi greșit Iosif soco-teala? Și cîte ode! Cîte obeliscuri, focuri veșnice! Romane și poeme! Un sfert de veac literatura sovietică s-a adăpat doar cu acest sînge!

Însă despre ciuma aceea tăcută și trădătoare, care a devorat cincisprezece milioane de țărani - și asta după un calcul foarte sumar și doar sfîrșind cu anul 1932*! - dar nu luați la rînd, ci pe alese, coloana vertebrală a poporului rus: despre Ciuma aceea nu există cărți. Iar des-pre cele șase milioane de morti ca urmare a foametei artificiale provo-cate de bolșevici - despre asta nu vorbește nici patria noastră,

nici Eu-ropa vecină. În bogatul ținut al Poltavei, în sate, pe drumuri și pe câmp zăceau cadavre neîngropate. De boscheții din apropierea gărilor nu te puteai apropia - puteau cadavrele în descompunere, printre ele și prunci. „Edem din lipsă de albumină”, scriau pe certificatele celor ce se țirau să moară pe pragul spitalelor. În Kuban era aproape chiar mai cumplit. Iar în Bielorusia, în multe locuri morții erau ridicați de echipe speciale, dintre rude nu mai avea cine să-i îngroape.

Și trîmbițele nu ne trezesc să ne înfiorăm. Și la răscrucile de drumuri vicinale, unde scîrțiau convoaie încărcate cu osîndiți nu au fost puși nici măcar trei bolovani! Și cei mai buni umaniști ai noștri, atît de con-descendenți la nedreptățile din ziua de azi, în anii aceia doar dădeau din cap aprobator: totul este corect! Așa le trebuie!

Și totul a fost făcut într-o tăcere atît de desăvîrșită, și locul răzuit cu atî-ta migală, și fiecă șoaptă înăbușită cu atîta zor, încît, astăzi, nu pot de-cît să-i refuz pe cei amatori să-mi povestească despre lagăr: „Lăsați, fraților, am teancuri de asemenea povestiri, nu mai am unde să le pun”, însă despre deportarea țărănilor nu-mi aduce nimeni nimic. Oare unde am putea găsi pe cineva care să ne povestească?...

*Această cifră este diminuată, dacă judecăm după discursul lui Stalin la primul congres al colhoznicilor fruntași (Opere, Moscova, 1951, vol. 13, p. 246). El a precizat: la fiecare 100 de gospodării - 4-5 erau de chiaburi, 8-10 - țărani înstăriți. Adunînd, obținem procentul gospodăriilor ce trebuiau distruse: de la 12 la 15. Iar în 1929 erau în jur de 26 milioane de gospodării țărănești; pe atunci o familie țărănească avea în medie peste 5 membri, iar una înstărită și peste 6.

Știu că aici nu este de ajuns un capitol și nici o carte a unui singur om. Iar eu nici măcar un capitol temeinic nu sunt în stare să alcătuiesc.

Și totuși încep. Vreau să pun acest capitol ca un semn, ca un reper, în locul acelor bolovani, ca să marchez locul unde poate, cîndva, se va ridica o nouă biserică a lui Hristos Mîntuitorul.

De la ce a început totul? Oare de la dogma că țărănimea este „mică burghezie”? (Dar cine nu este la ei mică burghezie? Potrivit schemei lor extraordinar de exacte, în afară de muncitorii din fabrici, pe de o parte, -excluzîndu-i pe cei calificați - și de magnații-patroni, pe de alta, toți ceilalți, de fapt tot poporul: și țăranii, și funcționarii, și artiștii, și aviatorii, și profesorii, și studenții, și medicii, nu sunt altceva decît

„mică burghe-zie".) Ori de la calculul tâlhăresc al cîrmuitorilor: pe unii să-i jefuiască și pe alții să-i înspăimînte?

Din ultimele scrisori pe care Korolenko le-a adresat lui Gorki în 1921, înainte ca primul să moară, iar cel de al doilea să emigreze, aflăm că acest atac banditesc asupra țărănimii a început încă de pe atunci și a fost realizat aproape în aceeași formă ca și în anul 1930. (Pe măsură ce trec anii, apar tot mai multe materiale în legătură cu asta.) Dar pute-rea lor nu era pe măsura cutezanței și au renunțat, au dat înapoi.

Totuși proiectul le-a rămas în cap, și pe parcursul întregului deceniu al treilea s-a fluturat acest cuvînt cu intenții de mustrare, de vină: chiabur! chiabur! chiabur! În conștiința orășenilor se insinua ideea că n-au loc să trăiască alături de „chiabur" pe pămînt.

Nimicitoarea ciumă țărănească se pregătea, pe cît se poate judeca, în-că din noiembrie 1928, cînd, după raportul secretarului comitetului de partid al ținutului Caucazul de Nord, Andreev, CC al VKP/b/ a interzis să fie primiți în colhozuri țărani înstăriți („chiaburii"): iată, erau separați pentru exterminare. Această hotărîre a fost ratificată în iulie 1929, și de pe acum, erau pregătite listele criminale, și au început confiscările și deportarea. Iar la începutul anului 1930, ceea ce urma să se înfăptu-iască (după ce avusese loc o repetiție și totul fusese pus la punct) a fost anunțat public de către hotărîrea Comitetului Central al VKP/b/ din 5 ianuarie privind accelerarea colectivizării (partidul are „deplina justificare să treacă în activitatea sa practică de la politica de limitare a tendințelor exploatare ale chiaburimii la politica de lichidare a chiaburimii ca clasă").

După Comitetul Central, n-au întîrziat prea mult nici preasupusele TIK și SNK: la 1 februarie 1930 au dezvoltat voința partidului, dîndu-i formă le-gislativă. Comitetelor de partid regionale și de ținut li se da libertatea „să adopte toate măsurile necesare în lupta cu chiaburimea pînă la (nici n-a fost altfel) confiscarea totală a averii chiaburilor și deportarea lor din limitele raioanelor și ținuturilor".

Doar cînd să spună ultimul cuvînt, pe Măcelar l-a cuprins rușinea. Din care limite a spus. Dar n-a spus - în care. Unii naivi puteau să înțeleagă că undeva aproape, la treizeci de verste depărtare...

Cît despre coada de topor, se pare că nici nu figura în Teoria înaintată. Însă, după anvergura cositorii, a devenit clar că fără ea nu

se poate. Am vorbit de valoarea acestui cuvînt. De pildă, s-a inițiat o „colectă de ambalaje”, și pionierii au pornit din casă în casă să adune de la țărani saci în folosul statului sărac, dar tu nu ai dat, ți-a părut rău, fiindcă ai nevoie (l-a magazin nu sunt de vînzare)-gata, ești coadă de topor. Numai bun pentru deportare.

Și aceste denumiri și-au pornit marșul voios prin Rusia Sovietică, ale cărei nări nu se răciseră încă de aburii sîngelui vărsat în războiul civil! Cuvintele au fost lansate și, cu toate că nu explicau nimic, erau înțelese, simplificau foarte mult, nu trebuia să gîndești cîtuși de puțin. A fost repusă în vigoare o lege din timpul războiului civil (după opinia mea nu a fost o lege rusească; unde s-a mai pomenit în istoria Rusiei așa ce-va?): zece pentru unul! O sută pentru unul! Pentru un activist omorît (și cel mai adesea - un leneș, un palavragiu; toată lumea își amintește că deschiaburirea era condusă de hoți și bețivi) erau exterminați sute de țărani dintre cei mai harnici, buni organizatori, inteligenți, cei care purtau în ei stabilitatea națiunii rase.

Cum? Cum! ni se strigă. Dar ciocoi? Asupritorii vecinilor? Care dau cu împrumut și iau camătă?

Just, într-o mică măsură au nimerit acolo și ciocoi. (Toți oare?) Numai că întrebăm și noi: ciocoi - fiindcă aveau aceasta în sînge? Fiindcă aceasta era esența lor? Ori pentru că acesta este specificul oricărei bo-gății (și al oricărei puteri), să-l strice pe om? O, dacă ar fi atît de simplă „purificarea” omenirii sau a unei clase! Dar dacă au purificat într-atît țărănimea, cu pieptene des de fier, deci, dacă au purificat-o de ciocoi cei nemiloși, încît n-au cruțat cincisprezece milioane pentru asta, de un-de atunci în satul colhoznic de astăzi acești burtoși, răi, cu mutre îmbui-bate, care se află în fruntea lui (și a comitetului raional)? Acești prigoni-tori nemiloși ai bătrînelor singure și ai tuturor celor fără de apărare? Cum de a scăpat rădăcina lor de fiară hrăpăreață la „deschiaburire”? Doamne, dar oare nu sunt sămînță de activiști?...

Cel care a crescut jefuind bănci(2), nu putea să aprecieze țărănimea nici ca un frate, nici ca un stăpîn. El nu putea decît să fluiere precum Solovei-tîlharul(3) - și în taiga și tundră au fost tîrîți milioane de truditori, plugari cu mîini bătătorite, tocmai aceia care au instaurat puterea sovi-etică, numai ca să primească pămînt, si după ce l-au

primit, și-au înfipt repede rădăcinile în el („pământul aparține celor care îl muncesc”).

Despre ce ciocoi mai poate fi vorba, dacă stanițele din Kuban, de pildă Urupinskaia, au fost deportate în bloc, de la mic la mare (au fost aduși în schimb demobilizați)? Iată unde este clar „principiul de clasă, nu-i așa? (Să ne amintim că tocmai Kubanul aproape că nu i-a sprijinit pe albi în războiul civil și cel dintâi a distrus spatele frontului armatei lui Denikin, a căutat să se înțeleagă cu roșii. Și brusc a apărut „sabotajul din Kuban”!) Dar satul Dolinka, centrul agriculturii din Arhipelag, de unde a apărut? În anul 1929, toți locuitorii lui (nemți) au fost „deschia-buriți” și deportați. Cine pe cine exploata acolo - greu de înțeles.

Principiul „deschiaburirii” este și mai ușor de înțeles prin destinul copiilor. Iată-l, de pildă, pe Șurka Dmitriev din satul Masleno (Selișcenskie Kazarmî de lângă Volhov). În anul 1925, când a murit tatăl lui, Fiodor, el avea treisprezece ani și era unicul băiat, în rest - numai fete. Cine să conducă gospodăria tatălui? El, cine altul? Surorile și mama îl ascultau supuse. Acum, pe uliță, se saluta ca un om mare cu cetățenii mai în vîr-stă din sat. A izbutit să continue cu vrednicie munca tatălui, și în anul 1929 avea hambarele pline. Chiabur, bineînțeles. Au deportat toată familia.

Adamova-Sliozberg povestește înduioșător despre întâlnirea ei cu o feti-ță pe nume Motia, băgată la închisoare în 1936 pentru că a plecat de capul ei -pe jos, două mii de kilometri! Ar fi trebuit să i se dea o medalie olimpică pentru asta-din exilul din Ural ca să se ducă în satul natal Sve-tlovidovo, lângă Tarasa. În anul 1929, când a fost deportată cu părinții, era școlăriță. Pe urmă n-a mai putut să învețe. Învățătoarea, alintînd-o, o poreclise „Motia -Micul Edison”. Fetița nu numai că învăța excelent, dar avea și o minte grozav de inventivă și făcuse tot felul de invenții pentru școală. După șapte ani a cuprins-o dorul, a vrut să mai vadă o dată măcar bîrnele acelei școli inaccesibile-și „Micul Edison” a primit pentru asta pușcărie și lagăr.

Arătați-mi un asemenea destin de copil în secolul al XIX-lea!

La deschiaburiți intrau neapărat toți morarii. Dar, cum se știe, morarul și fierarul erau tehnicienii satului. Iată-l, de pildă, pe morarul Prokop Iva-novici Laktiunkin din satul Penki, gubernia Riazan (lângă Petelino). Înda-tă ce „l-au deschiaburit”, fără el au strîns prea tare

șurubul pietrelor și moara a luat foc. După război l-au iertat și s-a întors în sat. Dar n-avea liniște că nu era moară. Laktiunkin a cerut aprobare, a turnat chiar el pietrele și, în același loc (negreșit în același loc), a ridicat moara. Firește nu pentru folosul lui, ci pentru colhoz, dar mai degrabă pentru întregirea și înfrumusețarea peisajului.

Iată însă și un fierar sătesc, să vedem ce fel de chiabur este el. Să în-cepem, așa cum le place la serviciul de cadre, cu tatăl. Tatăl lui, Gordei Vasilievici, a slujit douăzeci și cinci de ani la fortăreața din Varșovia și în urma anilor serviți s-a ales cu praful de pe tobă: ca soldat pentru douăzeci și cinci de ani și-a pierdut bucata de pământ. Însurat cu o fată de soldat de pe lângă fortăreață, după ce și-a încheiat slujba în armată, s-a dus în satul nevestei, Barsuki, din județul Krasnenski, Aici, sătenii l-au îmbătat și cu jumătate din banii strânși de el, a plătit pentru tot satul restanțele dărilor. Cu cealaltă jumătate a luat de la moșier o moară în arendă, dar curînd, pe această arendă, a pierdut și restul de bani. Și, astfel, și-a petrecut lunga-i bătrînețe ca cioban și ca paznic. A avut șase fete - pe toate le-a dat după oameni săraci și un singur băiat, Trifon (nu-mele lor de familie era Tvardovski). Trifon a fost dat ca băiat de prăvălie la un magazin de galanterie, dar de acolo a fugit îndărăt la Barsuki și s-a tocmnit la fierarii Molceanov: un an argat fără simbrie, patru ani ucenic, după alți patru a devenit meșter, și-a construit o izbă în satul Zago-rie, apoi s-a însurat. I s-au născut șapte copii (printre ei și poetul Ale-xandr) și nu poți face avere dintr-o fierărie. Pe tată îl ajuta fiul cel mare, Konstantin. Din zori și pînă în noapte forjau, căleau și făureau cinci ex-celente topoare oțelite, dar fierarii din Roslavl, cu prese și muncitori sa-lariați le stricau prețurile. Pînă în anul 1929 fierăria lor era într-o clădire de lemn, aveau un cal, uneori o vacă și o vițică, alteori nici vacă, nici vițică, și opt meri. Iată ce mai ciocoi. Banca Funciară țărănească vindea în rate moșiile ipotecate. Trifon Tvardovski a cumpărat 11 deseatine de teren necultivat, năpădit pe de-a-ntregul de tufișuri, și chiar înainte de anul Ciumei au defrișat prin munca lor 5 deseatine, restul lăsîndu-l așa, sălbăticit. Și l-au pus pe listă să-i deschiaburească. În tot satul nu erau decît cincisprezece gospodării și cineva trebuia deschiaburit! Le-au cal-culat un venit

fantastic de la fierărie, le-au pus un impozit peste puterile lor și, neplătindu-l la timp-pregătește-te de călătorie, chiabur blestemat!

Cine avea o casă de cărămidă în rînd cu cele de lemn ori cu etaj în rînd cu cele fără etaj, acela era evident chiabur - pregătește-te, canalie, în șaizeci de minute! În satul rusesc nu trebuie să existe case de cărămi-dă, case cu etaj! Îndărăt la cavernă! Încălziți-vă ca în comuna primitivă! Acesta este marele nostru proiect de transformare, așa ceva n-a mai existat de-a lungul istoriei.

Însă marele secret nu constă nici în asta. Uneori, cei care trăiau mai bi-ne, dacă intrau repede în colhoz, rămîneau acasă. Dar un sărac încă-pățînat, care nu voia să scrie cererea de intrare în colhoz, era deportat.

Acest lucru este foarte important, cel mai important! Nu interesa pe nimeni nici o deschiaburire, ci doar băgarea forțată în colhoz. Nu puteau prin alte mijloace, ci doar înspăimîntîndu-i (de moarte), să le ia țăranilor pămîntul făgăduit de revoluție, și tot pe ei să-i pună să-l lucreze ca iobagi.

Și, iată, prin satele curățate de mai multe ori de grîne, au pornit din nou groaznicii activiști înarmați. Străpungeau pămîntul din curți cu baione-tele, băteau cu ciocanele în pereții izbelor, uneori dărimau pereții, și de acolo curgea grîu. Uneori, mai mult pentru a băga în sperieți, sfîșiau și pernele cu cuțitele. Fetița mică a gospodarului a înțepat unul din sacii confiscați, luîndu-și puțin grîu: „Hoțoaico!" a strigat la ea activista și i-a împrăștiat grîul din poală. Și nu a lăsat-o să adune nici un bob.

Acesta era cel de al doilea război civil, acum împotriva țăranilor. Era Marea (Cotitură) Ruptură, da, numai că nu spuneau - a cui ruptură? A coloanei vertebrale a poporului rus.

Nu, noi am păcătuit față de literatura realismului socialist, ei au descris deschiaburirea, au descris-o într-un stil foarte curgător și cu mare sim-patie, ca pe o vînătoare de lupi firoși.

Numai că n-au descris cum la toate casele dintr-un sat ferestrele erau bătute în scînduri. Cum mergi prin sat, și pe o prispă zărești o femeie moartă cu un prunc mort pe genunchi. Sau un bătrîn așezat lîngă un gard, el îți cere o bucată de pîine, dar cînd te întorci - zace răsturnat pe spate, mort.

Nici următorul tablou nu-l vom citi la ei; președintele sovietului sătesc, împreună cu învățătoarea, luată ca martor, intră într-o izbă unde, pe laviță, zac un bătrîn și o bătrînă (bătrînul acela ținea înaintea o ceașcă de ceai fierbinte) și își agită revolverul: „Scoală-te, lup de Tambov!” Bătrîna a început să țipe, și președintele, pentru a-i înspăimînta și mai tare, a tras cîteva gloanțe în tavan (răsună foarte tare în izbă). Pe drum, acei bătrîni au murit amîndoi.

Cu atît mai mult nu vom citi despre următorul procedeu de deschiabu-rire: pe toți cazacii (dintr-o staniță de pe Don) i-au convocat „la o adu-nare”. Acolo i-au înconjurat cu mitralierele, i-au luat și i-au dus. Pe urmă, deportarea femeilor nu constituia o problemă.

Ne sunt descrise și chiar arătate la cinematograf hambare întregi ori gropi pline cu grîu, ascuns de chiaburi. Nu ne arată însă acea modestă agoniseală, dragă ca lumina ochilor: o vită, curtea și obiectele de bucă-tărie, pe care o femeie plîngînd a primit ordin să le abandoneze. (Presu-punînd că unul dintre membrii familiei scapă și izbutește să se descur-ce, și Moscova „va hotărî” că acea familie este de mijlocași, întorcîndu-se în sat, ei nu-și mai găsesc gospodăria lor mijlocie: totul a fost sfete-risit de activiști și de muierile lor.)

Nu ne arată nici acele bocceluțe cu care o familie este lăsată să urce în căruța statului. N-o să aflăm, de pildă, că în casa Tvardovski nu se găsea nici slănină, nici măcar pîine - i-a salvat Kuzma, vecinul lor cu mulți copii, pe care, de asemenea nu-l dădea bogăția afară din casă, le-a dat cîte ceva să aibă pe drum.

Care izbutea, fugea de ciumă la oraș. Uneori și cu calul, dar în vremuri-le astea nu aveau cui vinde un cal: acel cal devenise și el un fel de ciu-mă, era semnul sigur al chiaburului. Și la tîrgul de cai, stăpînul lega ca-lul de conovăț, îl bătea ușor cu palma peste bot pentru ultima oară, și se făcea nevăzut pînă nu-l observa cineva.

În general, se considera că Ciuma aceea a bîntuit în anii 1929-1930. Însă duhoarea ei de hoit a dăinuit multă vreme după aceea deasupra satului. Cînd în Kuban, în 1932, tot grîul, pînă la ultimul bob, a fost luat de stat chiar din treierătoare, iar colhoznicilor li s-a dat mîncare doar cît a ținut recoltatul și treieratul, pe urmă s-a isprăvit și hrana

caldă, și nici măcar un bobuleț pentru ziua-muncă - cum să le închidă gura femeilor care boceau? Cine a mai rămas pe aici nedeschiaburit? întrebau. Cine vrea să fie deportat? (În ce stare se afla satul la începutul colectivizării, eliberat de chiaburi, se poate judeca după mărturia Skripnikovei: în 1930 a fost de față când niște țărânci din Solovki trimiteau pachetele cu pesmeți din pîine neagră în satul natal!)

Iată povestea lui Timofei Pavlovici Ovcinnikov, născut în 1886, din satul Kișkino, plasa Mihnevo (nu departe de Gorki Leninskie(4), aproape de șosea). A făcut războiul cu Germania, a făcut războiul civil. Când a is-prăvit de luptat, s-a întors la pămîntul promis de decret(5), apoi s-a însurat. Era inteligent, știutor de carte, avea multă experiență și mîini de aur-se pricepea la orice. Avea și cunoștințe veterinare, pe care le do-bîndise ca autodidact, avea căutare în tot ținutul. Muncind fără preget, și-a construit o casă frumoasă, a sădit o livadă. Dintr-un mînzuleț a crescut un cal grozav. Dar l-a amețit NEP-ul. Timofei Pavlovici a avut ghinionul să creadă și în NEP, cum a crezut în decretul cu pămîntul: în asociație cu un alt țăran, a deschis o cîrnățărie. (În prezent, după ce la sate timp de patruzeci de ani n-au știut ce-s aceia cîrnați, unii s-ar scăr-pina la ceafă, nepricepînd: ce era rău în cîrnățaria aceea?) Lucrau sin-guri, n-aveau nici un angajat, iar cîrnații îi vindeau prin cooperație. Și în total au lucrat doar doi ani, din 1925 pînă în 1927, când au început să-i sufoce cu impozitele, atribuindu-le cîstiguri mari, imagine (scornite de inspectorii financiari, fiindcă asta le era slujba, ori suflate la urechile secției financiare de către zavistnicii leneși din sat, care nu erau buni de nimic în afară de a se face activiști). Și cei doi asociați au închis cîmă-țăria. În 1929, Timofei a intrat în colhoz printre cei dintîi, a dus acolo ca-lul său cel bun, și vaca, și întregul inventar. Muncind din răspuțeri la cîmp, în plus a mai crescut și doi tauri de rasă pentru colhoz. De colhoz se alegea praful, și mulți fugeau pur și simplu din el, dar Timofei avea deja cinci copii, nu se putea mișca. Din ranchiună, cei de la secția financiară îl socoteau în continuare înstărit (și pentru ajutorul veterinar pe care îl oferea oamenilor) și, acum chiar pe colhoznici, îl sufocau în-truna cu impozite excesive. Nu avea cu ce plăti, i-au luat totul din casă; ultimele trei oi, pe care băiatul de unsprezece ani izbutise să le sus-tragă de la inventar,

acum i-au fost luate și acelea. Când au venit încă o dată să facă inventarul averii, biata familie nu mai avea nimic, și neru-șinații de la secția financiară au înregistrat pe listele lor ficușii din hîr-daie. Timofei n-a mai răbdut, a luat toporul și, sub ochii lor, i-a tăiat pe toți. Ce înseamnă că a făcut el? 1. A distrus bunuri care aparțineau de pe acum statului; 2. A ridicat toporul împotriva puterii sovietice; 3. A discreditat sistemul colhoznic.

Iar în satul Kiskino, sistemul colhoznic tocmai trosnea din toate încheieturile, nimeni nu mai voia să lucreze, nu mai credea, plecaseră jumătate și cineva trebuia pedepsit în mod exemplar. Timofei Ovcinikov, nept-nan inveterat, care s-a strecurat în colhoz ca să-l distrugă, a fost acum deschiaburit prin hotărîrea președintelui sovietului sătesc Șokolov. Era în anul 1932, deportările în masă luaseră sfîrșit, și nevasta cu cei șase copii (unul sugar) n-au fost deportați, ci doar aruncați în drum, căci li s-a luat casa. Peste un an, pe banii lor, au ajuns la Arhanghelsk, la părin-tele lor. Toți cei din neamul Ovcinnikovilor trăiau pînă la 80 de ani, dar Timofei, din pricina unei astfel de vieți, s-a frînt la 53* .

Chiar și în anul 1935, șefii unui colhoz mergeau de Paști beți prin satul ajuns ca vai de el și cereau de la țăranii cu gospodărie individuală bani pentru vodcă. Dacă nu dai-„te deschiaburim, te deportăm!" Și te deportează! Doar ești cu gospodărie individuală, în asta constă Marea Rup-tură, Marea Cotitură(6).

Însă drumul ca atare, acest drum al crucii țăranilor, realiștii-socialiști nu ni-l descriu cîtuși de puțin. I-au încărcat, i-au pornit și, gata, povestea s-a sfîrșit, urmează trei asteriscuri după acest episod.

Era bine dacă îi încărcau cînd afară era cald, întrucît călătoreau în căru-țe, altfel - în sănii, pe un ger cumplit, cu sugari, copii mici, adolescenți. Prin satul Kocenevo (regiunea Novosibirsk), în februarie 1931, cînd ge-rurile alternau cu viscoalele, treceau, și treceau, și treceau nesfîrșite aceste convoaie, înconjurate de escortă. Apăreau din stepa troienită și tot în ea dispăreau. Să se încălzească în izbe, puteau să intre doar cu permisiunea escortei și pentru cîteva minute scurte, ca să nu rețină convoiul. (Soldații din aceste trupe de escortă ale GPU-ului trăiesc încă! Sunt pensionari! Își mai amintesc, poate! Dar poate nu-și mai amin-tesc...) Toți se tîrau spre mlaștinile

Narîmului, și în aceste mlaștini nesă-țioase au rămas cu toții. Dar mai înainte, drumul cumplit i-a prăpădit pe copii.

Intenția era aceasta - ca toți cei mici din familia țăranului să moară o dată cu cei mari. De la moartea lui Irod, doar învățătura înaintată a fost în stare să ne explice: cum se poate extermina pînă la prunci. Hitler era un învățăcel, dar el a avut noroc: abatoarele lui au fost mult populariza-te, au devenit faimoase, ale noastre însă nu interesează pe nimeni.

Țăranii știau ce îi așteaptă. Și dacă aveau norocul ca trenul în care se aflau să treacă prin locuri populate, pe copiii lor mici, dar care puteau să

se cațäre, îi coborau, în gări, pe ferestre: trăiți printre străini, cerșiți!

*Cele de mai jos nu au legătură cu tema noastră, dar ajută la înțelegerea epocii. Cu tim-pul, Timofei s-a aranjat și la Arhanghelsk să lucreze într-o mezelărie închisă, tot cu doi meșteri, dar cu un șef peste ei. A lui fusese închisă ca dăunătoare pentru muncitori, aceasta era închisă ca să nu știe muncitorii de ea. Ei prelucrau sorturi de salamuri scum-pe pentru aprovizionarea personală a cîrmuitorilor acestui ținut nordic. Deseori chiar Timofei era trimis să ducă produsele la casa mare, fără etaj, aflată după un gard înalt, a secretarului comitetului regional de partid, tovarășul Austrin (la colțul străzilor Liebknecht și Ciumberov-Lucmski) și a șefului NKVD-ului regional, tovarășul Șeiron.

Numai să nu muriți cu noi!

(La Arhanghelsk, în anii de foamete 1932-1933, copiii coloniștilor speciali nu primeau masă gratuită la școală și nici bonuri de îmbrăcăminte ca alți copii nevoiași.)

În eșalonul de pe Don, în care femeile au fost expediate separat de ca-zacii care fuseseră prinși la „adunare”, o femeie a născut pe drum. Și li se dădea cîte un pahar de apă pe zi și nu în fiecare zi - 300 grame de pîine. Felcer? Nici pomeneală. Mama și-a pierdut laptele și pruncul a murit. Unde să-l îngroape? Doi soldați din escortă au urcat în vagonul lor pentru o stație, au deschis ușa din mers și au azvîrlit cadavrul micu-țului.

(Acest tren avea ca destinație marele șantier din Magnitogorsk. Și pe bărbați tot aici i-au adus, i-au pus să sape bordeie! Începînd cu Magni-togorskul, barzii noștri au avut grijă și au reflectat viața nouă de pe șan-tier.)

Familia Tvardovski a fost dusă cu căruțele doar pînă la Elnia și, din fericire, era aprilie. Acolo i-au încărcat în niște vagoane de marfă și i-

au în-cuiat, dar găleți, ori găuri în dușumele ca să-și facă nevoile nu existau. Și riscînd o pedeapsă ori o nouă condamnare pentru încercare de eva-dare, Konstantin Trifonovici, în timp ce trenul mergea și zgomotul era mai mare, a scobit o gaură în podea. Erau hrăniți o dată la trei zile în gările-nod de cale ferată: li se aducea supă în găleți. Este adevărat, călătoria (pînă la stația Lialia, Uralul de Nord) n-a durat decît zece zile. Acolo era încă iarnă, eșalonul a fost întîmpinat cu sute de sâni, și pe gheața rîului au pornit spre pădure. La un moment dat, spre seară, au ajuns la o baracă pentru plutași în care încăpeau vreo douăzeci de oameni. Nou-sosiții erau peste cinci sute. Comandantul, unul Sorokin, din Perm, comsomolist, umbla cu pași mari prin zăpadă și arăta unde să se bată țaruși: aici o să fie o stradă, aici or să fie case. Așa a luat ființă așezarea Parcea.

Este greu să crezi că există atîta cruzime: să spui, într-o seară de iarnă, în taiga-aici! Oare sunt oamenii în stare de așa ceva? Căci ei călătoresc în timpul zilei și, iată, ajung la destinație noaptea. Sute, sute de mii au fost aduși exact așa și abandonați, cu bătrîni, femei și copii, în penin-sula Kola (Appatitî), au petrecut toată întunecata iarna polară în corturi simple, acoperite de zăpadă. De altminteri, cu cît a fost mai caritabil dacă pe nemții din ținutul Volgăi i-au adus - eșaloane întregi - în timpul verii (anul 1931- 1931, nu 1941, să nu greșiți!) în stepele fără apă ale Karagandei, și acolo le-au ordonat să sape și să construiască, și le-au dat apă cu porția? Apoi iarna vine și acolo. (Către primăvara lui 1932, bătrînii și copiii au murit pe capete: dizenterie, distrofic.) Chiar în Karaganda, ca și în Magnitogorsk, au fost construite niște bordeie-cămi-ne, lungi și joase, asemănătoare cu depozitele de legume. La Belomorkanal(7), nou-sosiții au fost instalați în barăcile goale ale lagă-rului. Iar la Valgokanal(8) - îndată după Himki, i-au adus înainte de a in-stala lagărul, imediat după ce s-au încheiat cercetările hidrografice, i-au descărcat și le-au ordonat să sape pămîntul cu tîrnăcopul și să-l care cu roabele (în ziare scriau: „la canal au fost aduse mașini”). Pîine nu aveau. Bordeiele lor - să le sape în timpul liber, (în prezent, acolo, șalupe și nave de agrement îi plimbă pe moscoviți. Pe fundul canalului - oase, în pămînt -oase, în beton - oase.)

Cînd se apropia Ciuma, în 1929, la Arhanghelsk au închis toate biseri-cile: oricum erau sortite să fie închise, dar acum s-a potrivit să

răspundă nevoii adevărate de a-i adăposti pe „deschiaburiți”. Valuri mari de țărani deportați se scurgeau prin Arhanghelsk, și pentru o vreme întregul oraș devenise ca o mare închisoare de tranzit. În biserici au instalat priciuri cu mai multe etaje, doar că nu aveau cu ce să încălzească, în gară se descărcau fără întrerupere garnituri de transportat animale, și, însoțiți de lătratul clinilor, treceau opincarii posomorîți spre priciurile lor de la bi-serică. (Un băiețel, pe nume Ș., a ținut minte cum un țăran mergea cu hamul în jurul gîtului: în zorul deportării nu și-a dat seama ce ar fi mai util să ia cu el. Un altul ducea un gramofon cu pîlnie. Operatori de filme, cîte lucruri interesante pentru voi!... În biserica Vvednie, priciul de opt etaje, nefiind fixat de perete, s-a prăbușit într-o noapte, și multe familii au fost strivite sub dărâmături. Auzind țipetele, trupele s-au strîns în jurul bisericii.

Așa au trăit în iarna aceea a ciumii. Nu se spălau. Aveau corpurile pline de bube. A apărut tifosul. Moartea îi secera cu nemiluita. Locuitorii din Arhanghelsk au primit un ordin categoric: să nu-i ajute în nici un fel pe coloniștii speciali (așa erau numiți țăranii deportați)!! Plugarii colindau prin oraș mai mult morți decît vii, dar nimeni nu putea primi pe nici unul în casă să-i dea să mănînce ori să-i întindă o cană de ceai la poartă. Pentru așa ceva, localnicii erau chemați la miliție unde li se lua carnetul de indentitate. Pe stradă trece, tîrîndu-și cu greu picioarele. Un flămînd, se poticnește, cade și - gata, e mort. Dar nici aceștia nu puteau fi ridicați (pe străzi circulau agenți și urmăreau să vadă cine sunt miloșii care acordă ajutoare).

Tot în vremea asta erau, de asemenea, deportate sate întregi de grădi-nari și crescători de vite din apropierea orașelor, nu scăpa unul (iarăși: cine pe cine exploata în aceste sate?), iar locuitorii Arhanghelskului tre-murau și ei să nu fie la rîndul lor deportați. Se temeau să se oprească și să se aplece deasupra unui cadavru. (Unul zăcea în apropiere de GPU, nu-l ridica nimeni.)

Erau înmormîntați în mod organizat de către un serviciu al municipalității. Fără sicrie, firește, în gropi comune, alături de vechiul cimitir al orașului, pe strada Vologodskaia – în cîmp deschis. Și nu le puneau nici un semn de pomenire.

Și toate astea nu erau pentru truditorii ogoarelor decît un tranzit. Mai exista un lagăr mare și al lor dincolo de satul Talaghi, și pe unii i-au

luat la încărcat de cherestea însă unul dintre ei a prins un moment prielnic și a scris pe un buștean o scrisoare în străinătate (poftim, să-i mai înveți carte pe țăranii!), astfel că au fost retrași de la munca aceasta. Drumul lor a continuat mai departe: pe Onega, pe Pinega și în sus pe Dvina.

În lagăr, noi glumeam: „Mai departe de soare nu ne vor trimite”. Totuși pe acei țăranii i-au trimis mai departe, unde multă vreme nu vor avea un acoperiș sub care să aprindă o făclie.

Ceea ce deosebea deportarea țăranilor de toate deportările sovietice anterioare și ulterioare era faptul că ei nu erau deportați în vreo localitate, în vreun loc amenajat pentru locuit, ei erau trimiși spre fiarele săl-batice, ca pradă, să trăiască într-o stare primitivă. Nu, mai rău: chiar și în starea primitivă, strămoșii noștri își instalau așezările lângă apă. De când e lumea și pământul, nimeni nu și-a clădit locuința altfel. Dar pentru așezările speciale cekiștii alegeau locuri (țăranii înșiși nu aveau voie să aleagă) pe povârnișuri pietroase (deasupra râului Pinega, la 100 metri înălțime, unde nu poți da de apă și nu crește nimic pe pământ). La vreo trei-patru kilometri se afla o luncă prielnică. Instrucțiunile sunau că este interzis să ridice o așezare în apropierea ei! Se întâmpla ca fînețele să se afle la zeci de kilometri de sătuc și finul îl aduceau cu bărcile... Une-ori li se interzicea pur și simplu să cultive grâu. (Profilul economic îl sta-bileau tot cekiștii.) Noi, orășenii, nu știm încă un lucru: ce înseamnă viața când ai în grijă vite. Fără vite viața țăranului nu e viață, și iată, pentru mulți ani ei sunt osîndiți să nu audă un nechezat de cal, un muget de vacă, un behăit de oaie; să nu înșeueze, să nu mulgă, să nu dea nutreț vitelor.

Pe râul Ciulîm din Siberia, așezarea specială a cazacilor din Kuban a fost împrejmuită cu sîrmă ghimpată și supravegheată din turnuri, ca în lagăr. (Am mai scris că, în felul acesta, în multe locuri, așezările deportaților au fost transformate în lagăre.)

Se pare că totul a fost făcut pentru ca acești truditori detestabili să cra-pe mai repede, să elibereze țara noastră de ei înșiși, precum și de grî-ne. Și, într-adevăr, multe asemenea așezări speciale au fost pustiite de moarte. Iar astăzi, oameni care trec întîmplător prin locurile acelea ard încet-încet lemnele barăcilor și lovesc cu piciorul cîte un craniu ce li s-a nimerit în cale.

Nici un Genghis-han nu a ucis atîția țărani, cîți au ucis bravele noastre Organe sub conducerea Partidului.

Iată acum tragedia din Vasiugan. În anul 1930, zece mii de familii (deci, cincizeci-șaizeci și cinci de mii de oameni, după cîți membri aveau, în medie, familiile atunci) au trecut prin Tomsk, și mai departe i-au expedi-at pe jos, în miez de iarnă: mai întîi în josul râului Torni, apoi pe Obi, pe urmă în sus, pe Vasiugan, încă înghețat, (Locuitorii satelor întîlnite în cale, au fost scoși pe urmă să adune cadavrele de adulți și de copii.) În bazinul superior al Vasiuganului și al Tarei i-au abandonat pe un fel de grinduri (ridicături de pămînt tare printre mlaștini). Nu le-au lăsat nici ali-mente, nici unelte de lucru. A venit dezghețul, și ca drum spre lumea exterioară nu mai aveau decît două podețe de bîrne: unul spre Tobolsk, celălalt spre Obi. La capătul ambelor podețe au fost instalate posturi de gardă cu mitraliere, care nu lăseau pe nimeni să iasă din acest infern. S-au pornit molimele. Ieșeau disperați la posturile de gardă, implorau - îi împușcau pe loc. Tîrziu, cînd s-au dezghețat apele, de la Integralsoiuz (cooperația meșteșugărească și de consum) au trimis șlepuri cu făină și sare, dar nici acestea n-au putut urca pe Varsiugan. (Conducea acest transport delegatul de la Integralsoiuz, Stanislavov. El mi-a relatat totul.)

Au murit toți.

Se spune că totuși s-ar fi făcut o anchetă în acest caz și chiar ar fi fost împușcat unul dintre vinovați. Eu unul nu prea cred. Dar chiar dacă-i așa-proporția este admisibilă! Cunoscuta proporție a războiului civil: pentru unul de-al nostru - o mie de-ai voștri! Pentru șaizeci de mii ai voștri - unul de-al nostru.

Fără asta nu vei construi Societatea Nouă.

Și totuși deportații trăiau! După condițiile pe care le aveau este de necrezut, dar trăiau.

În așezarea Parcea ziua o începeau, lovind și amenințînd cu bastoane-le, șefii de echipă komi-zîriani(9). Toată viața lor, acești țărani își înce-peau ziua singuri. Acum îi mînau cu bîtele la tăiat de lemne și la plutărit. Luni de-a rîndul hainele erau tot ude pe ei, nu-i lăseau să și le usuce, le micșorau mereu porția de făină și le cereau în schimb să aibă randa-ment, apoi seara, puteau să lucreze la

construcția caselor proprii. Hai-nele lor se prefăcuseră în zdrențe, îmbrăcau saci în chip de fuste, apoi îi coseau ca pantaloni.

De altminteri, dacă ar fi murit toți, n-ar mai fi existat multe dintre orașele de astăzi, nici chiar acel Igarka. Cine a construit Igarka începând din anul 1929? Poate trustul Forestier al Nordului Polar? Nu țăranii des-chiaburiți? Care la minus cincisprezece grade locuiau în corturi, dar în 1930 au dat primul transport de cherestea pentru export.

Deschiaburiții trăiau în așezările lor speciale ca zekii în lagărele cu regim disciplinar. Cu toate că nu aveau zonă de jur-împrejur, în sat se afla permanent un pușcaș, care era stăpînul tuturor interdicțiilor și per-misiunilor și care avea dreptul să împuște personal și necondiționat pe oricare recalcitrant.

Unii erau de rasă puternică. Galina Osipovna Riabokon de lîngă regiu-neu Vologda și un grup de țăranii ieșiseră să culeagă fructe de pădure. S. în casă. Stăpînii acesteia i-au întrebat pe copii. Acesta i-a făcut formele. Dar în 1937, familia aceea cu cizme de box și broboadă de lînă, a fost, bineînțeles, și ea deportată pentru că au izbutit să fugă din trei așezări de exilați. Kupiansk s-a scos dintr-un astfel de sat. Ea mergea înainte, cînta cîntece. Chipurile s-a dus la Harkov, la o verișoară. A întrebat la casa unui mare ștab dacă nu vrea o îngrijitoare. A angajat-o, era foarte mulțumit. Și Galina nu s-a putut abține: s-a dus în satul ei să se grozăvească. Au arestat-o, două oară. Dar a fugit și a doua oară!

Categoria cetățenească în care intrau așezările speciale, înrudirea apropiată cu Arhipelagul Ieslesne în evidență dacă apelăm la principiul vaselor comunicante: cînd Vorkuta ducea lipsă de forță de muncă, atunci îi transferau (fără să-i judece din nou ori să le schimbe porecla!) pe coloniștii speciali din așezările lor în zonele lagărelor. Și ei trăiau foarte liniștiți în zone, mergeau la lucru chiar în zone, mînceau zămîrca lagărului, doar că plăteau pentru ea (și pentru pază, și pentru baracă) din salariul lor. Și nimeni nu se mira de nimic. Și despărțiți de familie, țăranii speciali erau transferați dintr-o așezare în alta, precum zekii dintr-un lagăr în altul.

Într-una din oscilațiile de care dă uneori dovadă legislația noastră, la 3 iulie 1931, Comitetul Central Executiv al URSS a emis hotărîrea care permitea repunerea deschiaburiților în drepturi peste cinci ani,

„dacă au efectuat (asta într-o așezare cu regim disciplinar!) o muncă social-utilă și au manifestat loialitate față de puterea sovietică" (adică dacă au aju-tat unui pușcaș, unui comandant sau agentului operativ). Hotărîrea asta însă a fost dată aiurea, ca efect al unei adieri de o clipă. Căci acei cinci ani luau sfîrșit tocmai în anii cînd Arhipelagul a început să se pietri-fice(10).

Au urmat tot ani în care nu era posibil să se slăbească regimul discipli-nar: ba după asasinarea lui Kirov; ba 1937-1938; ba că din 1939 a înce-put războiul în Europa; ba că din 1941 - la noi. Așa că mai sigur era altceva: începînd din 1937 s-au pus să-i scoată pe mulți dintre acești nenorociți de „chiaburi" și pe fiii lor din satele speciale, să le aplice arti-colul 58 și să-i bage în lagăre.

Este adevărat, în timpul războiului, cînd pe front era lipsă de forță năvalnică rusească au apelat și la chiaburi: căci conștiința lor rusească trebuia să fie superioară celei de chiaburi! Ici-colo, multora din satele speciale disciplinare și din lagăre li se propunea să meargă pe front ca să apere patria sfîntă!

Și se duceau...

Totuși - nu întotdeauna. Lui Nikolai H-v, fiu de „chiabur", a cărui biogra-fie în prima ei parte am folosit-o pentru Tiurm din Ivan Denisovici, iar în cea de a doua n-am îndrăznit s-o dezvălui, i s-a făcut în lagăr propu-nerea - refuzată troțkiștilor și comuniștilor, oricît de arzătoare ar fi fost dorința lor: să meargă să-și apere patria. H-v n-a șovăit nici o clipă, i-a trîntit-o numaidecît celui de la URCE: „E patria voastră, apărați-o sin-guri, mîncătorilor de căcat! Proletariatul nu are patrie!!"

Totul părea exact ca la Marx, căci, într-adevăr, orice deținut în lagăr este și mai sărac, mai năpăstuit și mai lipsit de drepturi decît un prole-tar, dar iată, colegiul lagărului nu băgase la cap asta și l-a condamnat pe H-v la moarte. Vreo două săptămîni, el a stat sub amenințarea pe-depsei capitale, dar nu a făcut cerere de grațiere, atît de mult îi ura. Și tot ei i-au adus comutarea în alți zece ani de lagăr.

Uneori se întîmpla că îi duceau pe deschiaburiți în tundră sau în taiga, îi lăsau acolo și uitau de ei: doar îi duceau la moarte, de ce să-i mai țină în evidență? Fiindcă locurile erau îndepărtate, uitate de lume, nu le mai lăsau nici soldat de pază. Și, în sfîrșit, eliberați de

conducerea înțe-leaptă — fără cal și fără plug, fără unelte de pescuit, fără armă, acest neam de oameni harnici și tenaci, poate cu puține topoare și cîteva lo-peți, a început o luptă disperată pentru viață în condiții puțin mai ușoare decît în Epoca de piatră. Și în pofida legilor economice ale socialismului aceste așezări nu doar că au supraviețuit, dar au devenit puternice și bogate!

Într-un asemenea sătuc, undeva pe Obi, dar nu în zona navigabilă, ci pe un braț lăturalnic, a crescut Burov, venit aici copilandru. El povesteș-te cum, într-o zi, înainte de război, trecea pe lîngă ei o șalupă și, ob-servîndu-i, a oprit. În șalupă se aflau ștabi de la raion. I-au întrebat cine sunt, de unde, de cînd. Tare s-au mirat șefii de bogăția și prosperitatea lor pe care n-o mai întîlniseră pe meleagurile lor kolhoznice. Au plecat. Peste cîteva zile însă au venit niște împuterniciți cu trăgători NKVD și din nou, ca în anul Ciumei, le-au ordonat ca într-o oră să abandoneze toată agoniseala, această așezare atît de primitoare, și goi, doar cu niște boccele, i-au expediat și mai departe în tundră.

Oare nu este suficientă această povestire pentru a înțelege atît esența „chiaburilor”, cît și esența „deschiaburirii”?

Oare ce nu se putea face cu acest popor dacă ar fi fost lăsat să trăiască liber, să se dezvolte în voie!!

Credincioșii de rit vechi! Veșnic prigoniți, veșnic exilați(11)! Iată cine cu trei secole mai înainte a deslușit esența cruntă a Autorităților! În anul 1950, un avion zbura peste întinderile ce aparțineau de Podkamennaia Tunguska. După război, școala de zbor se perfecționase considerabil, și sînguinciosul aviator a observat ce n-au observat alții vreme de două-zeci de ani înaintea lui: o localitate necunoscută în taiga. A notat coordonatele. A raportat. Era departe, un loc uitat de lume, dar pentru MVD nu există nimic imposibil, și după o jumătate de an au ajuns acolo. Erau credincioșii de rit vechi din Iaruevo. Cînd a început marea și mult-dorita Ciumă, cu alte cuvinte - colectivizarea, ei au fugit de această bi-nefacere adînc în taiga, cu tot satul. Și au trăit acolo fără să scoată ca-pul undeva. Doar pe staroste îl trimiteau la Iaruevo după sare, unelte metalice de pescuit și de vînat și după fier pentru alte feluri de scule. În rest își făceau singuri de toate, iar în loc de bani îl încărcau pe staroste cu blănuri. Isprăvindu-și treburile, se făcea nevăzut din tîrg ca un crimi-

nal aflat sub urmărire, uitându-se încioace și-ncolo să nu fie urmărit de cineva. Și astfel, credincioșii de rit vechi din laraevo au câștigat două-zeci de ani de viață! Douăzeci de ani de viață de om liber printre fiare sălbatice în loc de douăzeci de ani de jale colhoznică. Toți purtau veș-minte făcute în casă și încălțări la fel, și erau voinici ca uriașii din poveste.

Așadar, acești mîrșavi dezertori de pe frontul colhoznic au fost acum arestați și condamnați în virtutea articolului... ce părere aveți, care anume?... Legături cu burghezia mondială? Diversiune? Nu, 58-10, pro-pagandă antiso-vietică (!?!?) și 58-11, organizație antisovietică. (Nume-roși dintre ei au ajuns pe urmă în grupul din Diezkazkan al Steplag-ului, unde am avut posibilitatea să aflu acesta poveste.)

Iar în anul 1946, alți credincioși de rit vechi, care au fost scoși din nu știu ce mîinăstire uitată de lume prin asaltul vajnicelor noastre trupe (cu aruncătoare de mine, cu experiența războiului de apărare a patriei), au fost încărcați urcați pe plute și coborîți pe Enisei. Prizonieri neîmblînziți -aceeiași sub Stalin cel Mare ca și sub Petru cel Mare! - săreau de pe plute în apa Emiseiului, și trăgătorii noștri îi curățau cu rafale de auto-mate.

Ostași ai Armatei sovietice! Să vă îmbunătățiți neconținut pregătirea de luptă!

Nu, rasa condamnată nu s-a stins! Chiar și în exil ea a continuat să nască prunci, care, ereditar, erau atașați aceleiași așezări speciale. („Fiul nu răspunde pentru tatăl său”, vă amintiți?(12)) Dacă o fată liberă se mărita cu un colonist special, era inclusă în aceeași categorie de io-bagi, își pierdea drepturile cetățenești. Dacă un bărbat se însura cu una dintre acelea, devenea și el un exilat. Dacă o fată venea să-și viziteze tatăl, o înscriau și pe ea în rîndul coloniștilor speciali, își îndreptau gre-șeala că nu o făcuseră mai înainte. Cu aceste adăugiri se compensau pierderile celor transferați în lagăre.

Coloniștii speciali erau foarte numeroși în Karaganda și în împrejurimi. Precum strămoșii lor la minele din Ural și Altai, așa și ei au fost legați pe vecie de minele din Karaganda. Proprietarul minelor putea să nu se jeneze de cît le cerea să lucreze și cît le plătea. Se spune că îi invidiau mult pe deținuții din lagărele agricole.

Pîna în anii '50, în unele părți chiar pînă la moartea lui Stalin, coloniștii speciali nu aveau carnete de identitate. Și doar din timpul războiului au început să aplice celor din Igarka coeficientul polar de salarizare(13).

Dar iată - după ce au îndurat douăzeci de ani exilul Ciumei, eliberați de sub controlul comendurii, după ce au primit mîndrețea de carnete de identitate, cine și ce sunt ei din punct de vedere interior și exterior? Ei bine... da, cetățeni sovietici standard, model! Da, exact precum cei edu-cați paralel în orășelele muncitorești, în adunările de sindicat și în ca-drul serviciului efectuat în armata sovietică. Ei își cheltuiesc la fel surplusul de energie bătînd pietrele de domino (bineînțeles, nu creștinii de rit vechi). Și ei dau din cap aprobator la fiecă secvență de pe ecranul televizorului. La momentul potrivit, înfierează la fel de mînioși Republica Sud-Africană sau își dau și ei obolul pentru a ajuta Cuba.

Așadar, să ne înclinăm înaintea Marelui Măcelar, să ne plecăm cape-tele și să ne gîrbovim umerii în fata enigmei pe care o supune inteligen-ței; deci, a avut dreptate el, acest cunoscător al sufletului omenesc, cînd a pus în mișcare acest malaxor cumplit, alimentîndu-l an de an?

A avut dreptate din punct de vedere moral: oamenii nu sunt supărați pe el! În vremea lui, spune norodul, a fost „mai bine decît pe vremea lui Hrușci”(14): căci în fiecare an, de 1 aprilie, ziua păcălelilor, țigările se ieftineau cu o copeică, iar articolele de galanterie cu zece copeici. Pînă în ziua cînd a murit i s-au înălțat elogii și imnuri, și nici chiar astăzi nu ni se îngăduie să-l demascăm: căci nu doar cenzorii îți vor opri cu toții pa-na, dar chiar și cineva care stă la coadă într-un magazin, ori cineva care merge în același compartiment se va grăbi să oprească hula pe buzele tale.

Fiindcă noi îi respectăm pe Marii Nelegiuți. Noi îi venerăm pe Marii Asasini.

Și cu atît mai mult a avut dreptate din punct de vedere politic: acest sîn-ge a constituit liantul care i-a întocmit colhozuri supuse. N-are impor-tanță că peste un sfert de secol satul va atinge culmea mizeriei și popo-rul va degenera din punct de vedere spiritual, în schimb vor fi lansate rachete în cosmos și Occidentul înaintat și luminat se va ploconi înain-tea puterii noastre.

Capitolul 3

EXILĂRILE SE ÎNDESESC

UN EXIL atît de crunt, în locuri atît de sălbatice, cu un scop atît de puțin mascat - exterminarea, cum a fost exilul țăranilor, n-a mai existat nici înainte, nici după el. Totuși, avînd alte proporții și urmînd rînduieli pro-prii, exilările se îndeseau an de an. Erau deportați tot mai mulți oameni, concentrați tot mai mulți în același loc, iar rînduielile exilului deveneau tot mai aspre.

Se poate propune următoarea periodizare aproximativă. În anii '20, exilul era, într-un fel, o stare prealabilă, de tranziție înainte de lagăr. Erau puțini cei care își sfîrșeau pedeapsa în exil, aproape toți erau expediați ulterior în lagăr.

Pe la sfîrșitul anilor '30, poate pentru că rîndurile exilului se îngroșaseră prea mult, acesta a căpătat importanță de sine stătătoare ca formă pe deplin satisfăcătoare pentru limitarea libertăților și pentru izolare. Și în anii dinainte și de după război, volumul lui și poziția lui față de lagăre nu a încetat să crească și să se întărească: el nu pretindea cheltuieli pen-tru construcția de barăci și zone, pentru gardă, însă avea o mare capa-cite de absorbție, cuprindea contingente foarte mari, mai cu seamă de femei și copii, (în toate marile închisori de tranzit fuseseră rezervate celule permanente pentru femeile cu copii, celule care nu erau niciodată goale.)* Exilul asigura, într-un termen scurt, o curățire sigură și irevo-cabilă a oricărui raion important al metropolei. Și el și-a întărit atît de mult poziția, încît din 1948 a căpătat o importanță nouă în viața statului. Aceea de groapă de gunoi - rezervorul unde sunt aruncate rezidurile Arhipelagului, ca să nu se mai întoarcă niciodată în metropolă. În primă-vara lui 1948, lagărele au primit următoarea instrucțiune: Cincizeci și Optii, la încheierea sorocului, cu puține excepții, să fie eliberați în exil. Adică să nu fie împrăștiați cu ușurință prin țara căreia nu-i aparțin, ci fie-care individ să fie dus sub escortă de la postul de gardă al lagărului pî-nă la comenduirea exilului, de la un țaruș la alt țaruș. Și cum exilul cu-prinde raioane strict delimitate, acestea toate alcătuiau la rîndul lor încă o țară separată (chit că îmbucătățită) între URSS și Arhipelag - nu un purgatoriu, ci mai degrabă o gunoiște, din care se poate trece în Arhi-pelag, dar nu în metropolă.

Anii 1944-1945 au adus exilului o completare deosebit de densă din te-ritoriile ocupat-eliberate, 1947-1949 - din republicile occidentale. Și toa-te valurile la un loc, chiar fără exilul țăranesc, au depășit de multe, de

*Bărbații lor, chiar dacă erau deportați, nu călătoreau împreună cu ele: existau instrucțiuni care prevedeau că membrii familiilor condamnate să fie deportați în locuri diferite. Astfel, dacă avocatul I. H. Gornik din Chișinău a fost deportat pentru sionism în ținutul Krasno-iarsk, familia lui - în Salehard.

de nenumărate ori cifra de o jumătate de milion de exilați pe care a adu-nat-o pe parcursul întregului secol al XIX-lea Rusia țaristă, pușcăria popoarelor.

Care erau oare crimele pentru care un cetățean al țării noastre în anii '30-'40 era condamnat la exil ori deportare? (Din nu știu ce plăcere ad-ministrativă, în toți anii, această deosebire dacă nu se respecta, măcar tot se pomenea. Lui M. I. Brodovski, care s-a mirat că a fost deportat fără judecată, locotenent-colonelul Ivanov i-a explicat cu mărinimie: „Nu ați fost judecat pentru că acesta nu-i exil, ci doar o deportare, noi nu vă considerăm ca fiind judecat, iată, nici măcar nu vă lipsim de dreptul de vot". Adică elementul cel mai important al libertății cetățenești!...)

Crimele cele mai frecvente sunt ușor de menționat:

1. Apartenența la o naționalitate criminală(despre care vom vorbi în capitolul următor);
2. Ispășirea anilor de lagăr;
3. Existența într-un mediu criminal (Leningradul rebel; zona mișcării de partizani, cum ar fi Ucraina de Vest ori Țările Baltice).

Apoi, multe dintre acele valuri, enumerate chiar la începutul acestei cărți, s-au scurs, în afară de lagăre, și în exiluri. Permanent aruncau o anumită parte și în exil. Pe cine? În general, cel mai adesea, familiile celor care erau condamnați să-și execute pedeapsa în lagăr. Dar nu întotdeauna, nici pe departe, nu absorbeau familii și nici pe departe în exil nu se scurgeau numai familii. Așa cum explicarea curenților care se formează într-un lichid cere cunoștințe solide de hidrodinamică, altfel renunți și te mulțumești doar să observi stihia care viațește și se învîr-tește, tot astfel și aici: noi nu avem putința să studiem și să descriem acele impulsuri diferențiale care în diferiți ani au expediat, brusc, diferiți oameni în exil și nu în lagăr. Noi doar observăm cum s-au amestecat aici tot felul de strămutați din

Manciuria, indivizi izolați proveniți din dife-rite țări (cărora nici în exil legea sovietică nu le îngăduia căsătoria cu sovietici, chiar și exilați); oameni din Caucaz și din Asia Centrală, care pentru că au fost prizonieri n-au primit cîte zece ani de lagăr, ci doar șase ani deportare; și chiar siberieni, foști prizonieri, care au fost aduși în raioanele lor de baștină, unde trăiau ca oameni liberi, fără să se prezinte periodic la comenduire, dar li se interzicea să părăsească teritoriul raionului respectiv.

Nu putem să analizăm diferitele tipuri și cazuri de exil, deoarece cunoștințele noastre au ca sursă unică doar niște povestiri și scrisori întîm-plătoare. Dacă A. M. Ar-v nu mi-ar fi scris, cititorul n-ar fi cunoscut, de pildă, următoarea poveste. În anul 1943, într-un sat din regiunea Viatka s-a primit știrea că unul dintre colhoznici, Kojurin, soldat la infanterie, a fost trimis într-un batalion disciplinar sau a fost împușcat pe loc, nu se știa clar. Și numaidecît la nevasta lui cu șase copii (cea mai mare-zece ani, cel mai mic - șase luni, iar, pe deasupra, cu ea mai locuiau două surori, două fete bătrîne cam de cincizeci de ani), s-au prezentat execu-torii (cititorul înțelege acest cuvînt, este un eufemism pentru călău). Și fără să permită familiei să vîndă ceva (izba, vaca, oile, fînul, lemnele - totul a fost lăsat jafului), i-au aruncat pe toți nouă, cu puținele lucruri, într-o sanie, pe un ger cumplit, i-au dus la șazeci de kilometri, în orașul Viatka-Kirov. Numai Dumnezeu știe cum n-au înghețat pe drum. O lună și jumătate i-au ținut în pușcăria de tranzit din Kirov, pe urmă i-au de-portat la o mică fabrică de ceramică de lîngă Uhta. Acolo, surorile-fe-cioare au început să scotocească pe la gropile de gunoi, au înnebunit amîndouă și amîndouă au murit. Iar mama și copiii au supraviețuit nu-mai cu ajutorul (neprincipial, antipatriotic și poate chiar antisovietic) al localnicilor. Cînd băieții au crescut, toți au mers la armată și, cum se spune, au fost „printre cei mai buni la pregătirea militară și politică”. În 1960, mama s-a întors în satul natal, și pe locul unde odinioară se afla izba ei n-a mai găsit nici măcar o bîrnă, ori o cărămidă de la sobă.

Frumos subiect. Oare el nu se încadrează în colierul Marii Victorii a Pa-triei? Nu, nu-l ia nimeni, nu e tipic.

Dar în ce colier poate fi introdusă, în ce categorie poate fi inclusă de-portarea schilozilor războiului de apărare a patriei? Nu știm aproape

ni-mic despre ea (și sunt puțini cei care știu ceva). Dar scormoniți prin memorie și aduceți-vă aminte cîți asemenea infirmi, și încă tineri, mișu-nau prin piețele noastre pe lîngă ceainării și prin trenurile electrice extraurbane la sfîrșitul războiului? Și cît de repede au dispărut și pe ne-observate. Și acesta a fost tot un val, o campanie. Și i-au exilat pe o in-sulă din nord. I-au exilat pentru faptul că, spre gloria patriei, s-au lăsat să fie sluțiți în război, și, de asemenea, pentru a arăta cît este de sănă-toasă națiunea care a obținut atîtea victorii în toate ramurile atletismului și în jocurile cu mingea. Acolo, pe o insulă necunoscută, acești ghini-oniști eroi ai războiului sunt ținuți, firește, fără drept de corespondență cu continentul (puține sunt scrisorile care se strecoară, așa am aflat despre ei) și, bineînțeles, sunt hrăniți mizerabil, căci prin munca lor nu pot justifica o rație mai bogată(1).

Se pare că și astăzi își duc zilele tot acolo.

Marea gunoiște, țara exilului, situată între URSS și Arhipelag, includea în sine și orașe mari, și mici, și așezări, și în general locuri îndepărtate, uitate de lume. Exilații se străduiau să obțină aprobarea să rămînă în oraș, toți credeau că aici este mai ușor, mai ales cu locul de muncă. Și, în general, viața aici semăna mai mult cu viața normală a oamenilor.

După toate probabilitățile, marea capitală a pămînturilor exilului, în orice caz una dintre perlele lui, era Karaganda. Am văzut-o înainte de sfîrșitul exilului general, în anul 1955 (ca exilat, am avut o permisiune scurtă de la comenduire să merg acolo: mă pregăteam să mă căsătoresc, firește, tot cu o exilată). La intrarea în acest oraș, în care pe vremea aceea era mare sărăcie, lîngă baraca plină de ploșnițe a gării, de care nu se apro-piau tramvaiele (să nu se prăbușească în golurile săpate sub pămînt), se afla lîngă capătul liniei de tramvai, o casa de cărămidă absolut sim-bolică, al cărei zid era proptit cu bulumaci de lemn ca să nu se prăbu-șească, în centrul Orașului nou, pe un zid de piatră era săpată inscrip-ția: „Cărbunele înseamnă pîine" (pentru industrie). Și, într-adevăr, pîi-neă neagră se vindea în fiecare zi în magazine, și acesta era unul din-tre avantajele exilului la oraș. Și muncă necalificată, și nu doar necalifi-cată, aici găseai întotdeauna. În rest, magazinele alimentare erau mai mult goale. Iar tarabele piețelor erau inaccesibile, negustorii cereau niște

prețuri inimaginabile. Dacă nu trei sferturi din populația orașului, cel puțin o treime locuia atunci fără acte de identitate. Doar se înregistra la comenduire; pe uliță mereu eram strigat și salutat - mă recunoșteau foști zeki, mai cu seamă cei din Ekibastuz. Ce fel de viață ducea exilatul aici? La locul de muncă avea o situație umiltoare și un salariu de nimic, pentru că nu oricine după catastrofa arestare-pușcărie-lagăr mai putea să-și adeverească studiile, iar vechime - nici atât. Sau, precum negrii, nu primeai salariu egal cu al albilor, și gata, poți să nu te angajezi. Și era cumplit cu locuințele, exilații locuiau în colțuri de coridoare care nu erau izolate nici măcar printr-o perdea, în camere întunecoase, în șoproane, și plăteau niște prețuri fantastice. Toate acestea erau închiriate de la particulari. Femei îmbătrânite și istovite de viața în lagăr, cu dinți de metal, visau să aibă și ele măcar o bluză de crepdeșin ori o pereche de pantofi „de sărbătoare”.

În plus, la Karaganda, distanțele sunt foarte mari, mulți dintre ei trebuiau să străbată drum lung de acasă până la locul de muncă. Tramvaiul din centru până la periferie zdrăgănea un ceas întreg. Într-o zi, în tramvai, vizavi de mine ședea o femeie tânără istovită, într-o fustă mur-dară și niște sandale rupte. Ținea în brațe un copil învelit cu niște scutece murdare, ațipea tot timpul, iar copilul din brațele-i relaxate îi aluneca pe marginea genunchilor și, când tocmai sta să cadă, cineva îi striga: „Fii atentă, cade copilul!” Ea izbutea să-l prindă, dar peste câteva clipe ațipea din nou. Lucra la castelul de apă în schimbul de noapte, iar ziua umblase prin oraș după pantofi, dar nu găsisese nicăieri.

Așa era exilul la Karaganda.

După câte știu, era cu mult mai ușor în orașul Djambul: fîșia de sud, îmbelșugată, a Kazahstanului, unde alimentele erau mai ieftine, însă cu cât orașul este mai mic, cu atât este mai dificil să găsești de lucru. Iată, de pildă, orașelul Eniseisk. În 1948, G. S. Mitrovici și alți câțiva au fost duși acolo de la închisoarea de tranzit din Krasnoiarsk. Și în timpul călătoriei, locotenentul care comanda escorta răspundea plin de optimism la întrebările lor: „De lucru? Se găsește”. „Dar locuință?” „Se găsește”. După ce i-a predat la comenduire, și-a văzut de treaba lui. Iar nou-sosiții au fost nevoiți să doarmă sub niște bărci întoarse ori sub acoperișurile tarabelor din piață. Pîine ei nu

puteau să cumpere: pîinea se vindea pe listele cu locatarii caselor, iar nou-sosiții nu erau înscriși nicăieri. Ca să locuiești undeva trebuie să plătești. Mitrovici, acum invalid, a cerut serviciu în specialitate, el era zootehnician. Comandantul emvedist și-a dat seama că de aici se poate alege cu ceva și a sunat la secția agricolă a raionului: „Alo, îmi dai o sticlă și îți dau un zootehnici-an”.

Acela era exilul în care amenințarea: „Pentru sabotaj o să vă încadrăm la 58-14 și vă băgăm din nou în lagăr!” nu speria pe nimeni. Din același Eniseisk există o mărturie din anul 1952. În ziua cînd s-au prezentat pentru înregistrare, exilații disperați i-au cerut șefului comendurii să-i aresteze și să-i trimită îndărăt în lagăr. Bărbați adulți, ei nu-și puteau câștiga pîinea! Comandantul i-a luat la goană: „MVD-ul nu este bursa locurilor de muncă!”*

Iată un loc și mai îndepărtat și neștiut de nimeni: Taseevo, din ținutul Krasnoiarsk, la 250 kilometri de Kansk. Acolo erau exilați nemți, ceceni, inguși și foști zeki. Acesta nu este un loc nou, nu este născocit, acolo, în vecinătate, se află satul Kandalî(2) unde ocnașilor li se schimbau lanțurile. Nou acolo era un oraș întreg format din bordeie, cu pardo-seala de pămînt, firește. În anul 1949 au adus aici un grup de recidiviști, spre seară, i-au descărcat la școală. Tîrziu, în noapte, s-a întrunit o comisie ca să primească forța de muncă: șeful MVD-ului raional, cineva de la trustul de exploatare forestieră, președinți de colhozuri. Și prin fața comisiei au început să defileze: bolnavi, bătrîni, epuizați de cei zece ani de lagăr, și, printre ei, foarte multe femei - iată pe cine statul cel înțelept a scos din orașele primejdioase și i-a aruncat într-o zonă aspră ca să valorifice taigaua. Toți au refuzat această „forță de muncă”, dar MVD-ul i-a silit să-i ia. Pe cei mai prăpădiți, care erau deja cu un picior în groapă, i-au vîrît pe gît fabricii de sare, al cărei director a lipsit, n-a fost de față. Fabrica de sare se află pe râul Usolka în satul Troițkoe (și el un vechi loc de exil, încă de pe vremea țarului Alexei Mihailovici, cînd îi alungau aici pe credincioșii de rit vechi). La mijlocul secolului al XX-lea, tehnica era următoarea: puneau caii să alerge în cerc și astfel sarea azvîrlită în sus de copite cădea în niște tăvi, după care era uscată prin încălzire (lemne tăiau din pădure, la asta le puneau pe femeile bătrîne). Un mare și cunoscut constructor de nave a nimerit

în această partidă și l-au pus să facă un lucru apropiat de specialitatea lui: să împacheteze sarea în lăzi.

A nimerit la Taseevo și Kniazev, un muncitor de șaizeci de ani din Kolo-

*Căci el nu era obligat, iar deținuții nu aveau posibilitatea să cunoască legile Țării Sovietelor, nici măcar Codul penal, de pildă paragraful 35: „Exilații trebuie împroprietăriți cu pământ ori să li se asigure o muncă plătită”.

mua. El nu mai putea să muncească, trăia din cerșit. Uneori îl luau oa-menii să doarmă la ei acasă, alteori adormea în uliță. Pentru el nu se găsea loc la azilul invalizilor, la spital nu-l țineau multă vreme. Odată, iarna, s-a urcat în pridvorul comitetului raional de partid, partidul muncitorilor, și a înghețat acolo.

Cînd plecau din lagăr în exilul din taiga (și plecau pe un ger de minus douăzeci de grade, în camioane deschise, prost îmbrăcați, cum erau cînd s-au eliberat, în cizme din pînză impermeabilă care demult își tră-iseră traiul, în timp ce soldații din escortă purtau scurte îmblănite și pîs-lari călduroși), zekii nici nu puteau să-și dea seama în ce consta elibe-rarea lor. În lagăr aveau barăci încălzite, iar aici un bordei al tăietorilor de lemne, neîncălzit de un an de zile. În lagăr pîrîiau ferestraiele cu motor pe benzină, aici — la fel. Și doar cu acest ferăstrău, și acolo, și aici, puteai să-ți cîștigi rația de pîine necoaptă cum trebuie.

Însă noii exilați greșeau în această, privință, și cînd (în anul 1953) a ve-nit (în Kuzeevo, raionul Suhobuzimskoe, Enisei) directorul adjunct al trustului de exploatare a lemnului Leibovici, frumos, curat, ei s-au uitat la haina lui de piele, la fața albă de om bine hrănit și, înclinîndu-se, au zis din greșeală:

— Bună ziua, cetățene director!

Acela a clătinat muștrător din cap:

— Nu, nu, nici un „cetățean"! De acum pentru voi eu sunt tovarăș, voi nu mai sunteți deținuți.

I-au adunat pe deținuți în acel unic bordei, și la lumina slabă a unei gazornite, directorul adjunct încerca să-i convingă, și vorbele lui erau ca niște cuie bătute în sicriu:

— Să nu credeți că asta nu-i decît pentru o vreme. Va trebui să trăiți aici veșnic. Pentru asta trebuie să vă apucați numaidecît de treabă! Da-că aveți familie-chemați-o aici, dacă nu-căsătoriți-vă aici, nu mai

amî-nați. Face-ți-vă case. Faceți copii. Pentru casă și pentru vacă veți primi credite. La muncă, la muncă, tovarăși. Țara așteaptă lemnul vostru!

Și a plecat tovarășul în automobilul său.

Că le-au permis să se căsătorească - era un avantaj. După amintirile lui Retz, în așezările mizere de pe Kolîma, de pildă, lângă lagodnoe, erau și femei, care nu erau lăsate pe continent, dar MVD-ul interzicea căsă-toriile: celor căsătoriți trebuie să le dai locuință!

Dar și faptul că nu-i lăsau să se căsătorească era o indulgență. În Kazahstanul de Nord, în anii 1950-1952, unele comenduri, dimpotrivă, pentru a-l lega și mai abitir pe exilat, îi puneau, încă de la sosire con-diția: în două săptămîni te căsătorești ori te trimitem la dracu-n praznic, în deșert!

Este curios că în multe locuri de exil se folosea în mod serios termenul „munci comune”, specific lagărului. Pentru că muncile aici erau la fel ca în lagăr: acele munci inevitabile și istovitoare, care îți zdruncinau sănă-tatea și nu îți asigurau hrana. Și dacă acum exilații, ca oameni liberi, beneficiau de mai puține ore de muncă, cu două ore de drum la dus (la mină, ori la pădure), și cu două ore la întoarcere, ziua de lucru atingea norma celei din lagăr.

Bătrînul muncitor Berezovski, care în anii '20 a fost lider sindical, a făcut zece ani de exil, începînd din 1938, iar în 1949 a primit zece ani de lagăr. În fața mea a sărutat înduioșat rația de pîine, zicînd bucuros nu-maidecît că în lagăr nu va muri de foame, aici pîinea i se cuvine. Dar în exil, te duci cu bani la prăvălie, vezi ditamai pîinea în raft, dar ți se răs-punde cu obraznicie că nu au pîine! Și, numaidecît, unui localnic i se vinde. La fel și cu combustibilul.

Cam în aceiași termeni se exprima și un bătrîn muncitor din Piter(3) pe nume Țivilko (oameni care nu erau năzuroși din fire). El spunea (1951) că după exil, în Lagărul special de ocnaș se simte om: și-a muncit cele douăsprezece ore, apoi merge la zonă. Dar în exil, orice nulitate liberă putea să-i ordone (a lucrat în contabilitate) să muncească suplimentar fără plată - și seara, și în zilele libere, și să efectueze acea muncă per-sonal pentru acel individ liber, și exilatul nu îndrăznește să refuze, ca mîine să nu fie dat afară din slujbă.

Nu era dulce nici viața exilatului care a devenit exilat „oploșit”. Mitrovici, cînd a fost transferat în Kok-Terek(4), regiunea Djambul

[din Kazah-stan] (aici, viața lui a început astfel: lui și unui tovarăș i-au repartizat un grajd de măgari - fără ferestre și plin de bălegar. Au măturat bălegarul de lângă perete, au așternut pelin și s-au culcat), a primit postul de zoothenician al secției agricole raionale. El a încercat să-și facă treaba cinstit, dar numaidecât și-a atras antipatia șefilor de la partid. Micii șefi ai raionului își însușeau din cireada raionului vacile la primul vițel, înlocuindu-le cu junci, și îi cereau lui Mitrovici să înregistreze pe cele de doi ani ca având patru ani. Efectuând un recensământ atent, Mitrovici a descoperit cirezi întregi păscute și îngrijite de colhozuri, dar care nu le aparțineau lor. Închipuiți-vă că aceste cirezi aparțineau personal primu-lui-secretar al comitetului raional de partid, șefului secției financiare și comandantului miliției. (Cît de abil a intrat Kazahstanul în socialism!) „Să nu le înregistrezi!” i-au ordonat ei. Dar el le-a înregistrat. Manifestând o sete de legalitate sovietică bizară pentru un zek în exil, el a mai cutezat să protesteze că președintele comitetului executiv și-a însușit dintr-un colhoz o pielică de miel brumăriu, și a fost dat afară (și aceas-ta a fost doar începutul războiului lor).

Dar nici un centru raional nu este un loc rău pentru exil. Adevăratele dificultăți ale exilului începeau acolo unde nu exista nici măcar un semn de așezare urbană liberă, nu se putea vorbi nici măcar de marginea civilizației.

Același A. Țivilko povestește despre colhozul „Jana Turmîs” („Viața nouă”) din regiunea Kazahstanului de Vest, unde se afla el în anul 1937. Înainte de sosirea exilaților, secția politică a MTS-ului i-a atențio-nat și i-a instruit pe localnici: vor fi aduși troțkiști, contrarevoluționari. Locuitorii speriați, temându-se că vor fi acuzați de relații cu dușmanii po-porului, n-au împrumutat nici măcar puțină sare nou-veniților. În timpul războiului, exilații nu aveau cartele de pâine. Lucrînd în fierăria colho-zului, povestitorul a primit pentru opt luni un pud de mei... Grăunțele primite le-au măcinat cu niște pietre tăiate dintr-un monument funerar kazah. Și s-au dus la NKVD: ori ne băgați la pușcărie, ori ne dați voie să ne mutăm la centrul raional! (întrebare: Dar localnicii? Păi-uite așa... S-au obișnuit... Ei, și pe urmă, faptul că ai o oaie acolo, o capră, o vacă, o iurtă, vase de bucătărie - toate îți sunt de ajutor.)

În colhozuri, peste tot e la fel: exilații nu primesc nici îmbrăcăminte, nici rația de pâine ca în lagăr. Colhozul este cel mai cumplit loc pentru exil. Asta-i ca o întrebare dintr-o lucrare de control la școală: unde-i mai greu - în lagăr sau în colhoz?

Iată, sunt vînduți niște novici, printre ei și S. A. Lipsit, la pușcăria de tranzit din Krasnoiarsk. Cumpărătorii solicită dulgheri, tranzitul răspun-de: dacă mai luați un jurist și un inginer electrician (Lipsit), atunci vă dăm și dulgher. Drept completare li se mai dau femei bătrîne și bolnave. Pe urmă, pe un ger blînd de minus douăzeci și cinci de grade, în cami-oane deschise, sunt duși unde și-a înțărcat dracul copii, într-un sat care numără în total vreo treizeci de gospodării. Ce să facă acolo un jurist și un electrician (nu există nici urmă de curent electric)? Deocamdată să primească un avans: un sac de cartofi, ceapă și făină (este și acesta un avans bun!). Iar banii vor veni în anul următor, dacă veți munci îndeajuns ca să-i cîștigați. Pîna una-alta, iată ce aveau de făcut: să strîngă niște cînepe troienită de zăpadă. La început n-au nici măcar un sac pe care să-l umple cu paie în loc de saltea. Prima pornire: lăsați-ne să ple-căm din colhoz! Nu, nu se poate: pentru fiecare cap, colhozul a plătit Direcției Penitenciarelor cîte 120 ruble (anul 1952).

O, dacă ne-am putea reîntoarce în lagăr!...

Dar cititorul va săvîrși o greșeală dacă va crede că exilații o duceau mai bine în sovhoz, decît în colhoz. Iată, de pildă, un sovhoz din raionul Suhobuzimskoe, satul Minderla. Barăci, este adevărat, fără zonă, ca un lagăr de deținuți fără escortă. Deși este un sovhoz, aici oamenii nu știu ce sunt aceia bani, nu există în circulație. Aici doar se scriu cifre: 9 ruble (staliniste(5)) de om pe zi. Și se mai scrie: cîta cașă a mîncat acel om, cît se scade pentru pufoiacă, pentru locuință. Totul se scade, se scade, și iată minune: la plată reiese că exilatul n-a cîștigat nimic, ba a mai rămas și dator sovhozului. La acest sovhoz, își amintește A. Stotik, doi oameni s-au spînzurat de disperare. (Însuși acest Stotik, un tip cu imaginație bogată, n-a învățat nimic din experiența nefericită cu studie-

rea limbii engleze în Steplag*. Cînd s-a obișnuit cu acest exil, el și-a

*Partea a Cincea, Capitolul 5.

pus în gînd să realizeze dreptul, garantat de constituție, al unui cetățean al URSS la... învățămînt! Și a făcut cerere, rugînd să fie

lăsat să meargă la Krasnoiarsk la studii! Pe această cerere impertinentă, cum alta poate n-a mai cunoscut toată țara exilului, directorul sovho-zului (un fost secretar al comitetului raional de partid) a pus nu doar o rezoluție negativă, aceasta era în același timp și o declarație de prin-cipiu: „Nimeni și niciodată nu va permite lui Stotik să meargă la studii". Dar iată că s-a ivit un prilej prielnic: închisoarea de tranzit din Kras-noiarsk recruta de prin raioane dulgheri dintre exilați. Stotik, care nu era deloc dulgher, s-a oferit. A plecat, la Krasnoiarsk a locuit într-un cămin printre bețivi și hoți și acolo a început să se pregătească pentru examenele de admitere la Institutul de medicină. Le-a trecut cu note foarte mari. Pînă la comisia de validare nimeni nu s-a uitat mai atent în dosarul lui. La comisie: „Am fost pe front... Apoi m-am întors..." și a simțit că i s-a uscat gîtlejul. „Și mai departe?" „Apoi... m-au... băgat la închi-soare..." a rostit pînă la urmă Stotik, și comisia a arborat o mină ame-nințătoare. „Dar mi-am ispășit pedeapsa! Am ieșit! Am luat note mari! a insistat Stotik. Zadarnic. Și era anul cînd a căzut Beria!)

Și cu cît locul era mai îndepărtat și mai uitat de lume, cu atît era mai rău, erai și mai lipsit de drepturi. A. E. Makeev, în amintirile însemnări despre Kenghir, redă povestirea „robului din Turgai", pe nume Alexandr Vladimirovici Poliakov, despre exilul lui, între două lagăre, într-un loc de pășunat pierdut în deșertul Turgaiului. Singura autoritate, acolo, era președintele colhozului, un kazah, și nici chiar de la părinteasca lui co-menduire, n-a trecut niciodată nimeni să-l vadă. Locuința lui Poliakov era într-o șură, la un loc cu oile, unde dormea pe un așternut de paie. obligațiile lui: să fie robul celor patru soții ale președintelui, să rezolve cu fiecare treburile gospodăriei [fiecăreia], inclusiv golirea oalelor de noapte. Ce putea Poliakov să facă? Să plece de acolo și să se plîngă? Nu numai că nu avea cu ce, dar asta ar fi însemnat evadare și douăzeci de ani de ocnă. În satul acela nu se mai afla nici un rus. Și au trecut cîteva luni pînă a venit un inspector financiar rus. Acesta a rămas uimit de povestirea lui Poliakov și a acceptat să depună plîngerea lui la raion. Pentru această plîngere socotită o calomnie mîrșavă împotriva puterii sovietice, Poliakov a primit o nouă condamnare pentru lagăr, și prin anii '50 o ispășea fericit în Kenghir. Aci i se părea că aproape se eliberase...

Și încă nu suntem siguri dacă „robul din Turgai” a fost cel mai năpăstuit dintre toți exilații.

Că exilul are asupra lagărului avantajul de a oferi o viață stabilă, un fel de „ca acasă” (bine, rău, trăiești aici, și vei trăi în continuare fără să mai

fii transferat dintr-un loc într-altul), de asemenea, nu poți afirma fără rezerve. Chiar dacă nu e vorba de transfer, dar se poate întâmpla o stră-mutare inexplicabilă și implacabilă hotărâtă de comenduire. O închidere neașteptată a unui centru de exil sau a unui raion întreg se poate de-clanșa întotdeauna. Astfel de cazuri, după amintirile multora, s-au întâmplat în diferiți ani și în locuri diferite. În special în timpul războiului-vigi-lența! Toți exilații din raionul Taipak să se pregătească în douăsprezece ore și-fuga în raionul Djembet! Și viața ta mizeră, și agoniseala mizeră, dar atât de necesară, și acoperișul care curge, dar aproape reparat - lasă totul, abandonează totul! Înainte, marș, oaste descălțată! Dacă n-o să dați ortul popii, o să vă pricopsiți!

În general, deși pare o viață dezordonată, lipsită de disciplină (nu merg încolonați, ci frecare încotro vrea, nu se adună pe platformă înainte de a pleca la muncă, nu-și scot căciula, nu mai sunt încuiați cu lacăt pe dinafară), exilul își are și el regimul său. Într-un loc mai blând, într-altul mai aspru, dar pretutindeni s-a făcut simțit înainte de anul 1953, când a început îmblinzirea generală.

De pildă, în multe locuri exilații nu aveau dreptul să depună la instituțiile sovietice nici un fel de plîngeri pe probleme cetățenești decît prin co-menduire, și numai ea hotăra dacă merită să dea curs acelei plîngeri ori să o stingă pe loc.

La chemarea ofițerilor de la comenduire, exilatul trebuia să abandoneze orice fel de muncă, orice fel de treabă și să se prezinte. Cei ce cunosc viața din Uniunea Sovietică vor înțelege că exilatul nu putea să nu îndeplinească o rugămintă personală (interesată) a ofițerului de la comen-duire.

Ofițerii comendurilor, ca situație și drepturi, nu erau mai prejos decît cei din lagăre. Dimpotrivă, ei aveau mai puține griji: nici zone, nici santine-le, nici putere după evadați, nici să hrănească și să îmbrace această gloată. Era de ajuns să-i înregistreze de două ori pe lună și uneori să facă formele, conform Legii, celor ce săvîrsiseră vreun

delict. Acești ofițeri erau niște indivizi autoritari, leneși, îmbuibăți (un sublocotenent de comandă primea 2000 de ruble pe lună), și din această pricină, în majoritatea lor, erau ființe pline de răutate.

Se cunosc puține evadări, în adevăratul sens al cuvântului, din exilul sovietic. Câștigul pe care l-ar fi avut un evadat norocos prin libertatea civilă era infim: căci localnicii liberi, aici, în jurul lui, care era în exil, aveau aproape aceleași drepturi. Aceasta nu era epoca țaristă, când evadarea din exil se transforma ușor în emigrație. Iar pedeapsa pentru evadare era considerabilă. Pentru evadare judeca OSO. Până în 1937, cifra maximă pe care o acorda era cinci ani de lagăr, după 1937 - zece. Iar după război, o nouă lege, care nu a fost publicată nicăieri, a devenit cunoscută și a început să fie aplicată neabătut: pentru evadare de la locul de exil - douăzeci de ani de ocnă! Pedeapsă disproporționat de cumplită!

Comendurile aveau puncte de vedere proprii în legătură cu ce trebuie și ce nu trebuie socotit evadare, cu locul unde anume se află acea linie interzisă peste care exilatul nu îndrăznește să treacă, cu distanța la care poate să se depărteze când se duce după lemne ori după ciuperci. În Hakassia, de pildă, în așezarea minieră Ordjonikidzevski, funcționa următoarea dispoziție: plecarea prea departe în sus (în munți) era considerată doar încălcare a regimului și se lăsa cu cinci ani de lagăr; plecarea prea departe în jos (spre calea ferată) era socotită evadare, ceea ce însemna douăzeci de ani de ocnă. Și această blîndețe de neiertat se înrădăcinase într-atît, încît atunci când un grup de exilați armeni, aduși la disperare de samavolnicia comendurii minei, s-a dus să se plîngă la centrul raional - firește, nu aveau pentru asta aprobarea comendurii - pentru această evadare au primit doar cîte șase ani.

Cel mai adesea, astfel de plecări mai îndepărtate din cauza unei confuzii erau calificate drept evadări. Precum și hotărîrile naive ale unor oameni bătrîni care nu erau în stare să sesizeze și să asimileze sistemul nostru canibalic.

O grecoaică, trecut de optzeci de ani, la sfîrșitul războiului a fost exilată din Simferopol în Ural. Când războiul s-a sfîrșit, și fiul ei s-a întors în Simferopol, firește, ea s-a întors și a locuit la el clandestin. În 1949 - (avea acum optzeci și șapte de ani —, a fost prinsă, condamnată la douăzeci de ani muncă silnică (87+20=?) și

expediată în Oziorlag. O al-tă bătrână, tot grecoaică, a fost cunoscută în regiunea Djambul. Când grecii au fost deportați din Kuban, ea a fost luată împreună cu două fiice mari, cea de a treia, măritată cu un rus, a rămas în Kuban. A stat bătrî-na ce a stat în exil și a decis să se ducă la acea fiică, să moară la ea. „Evadare”, ocnă, douăzeci de ani! În Kok-Terek, aveam un fiziolog, Ale-xei Ivanovici Bogoslovski. El a beneficiat de amnistia „Adenauer”(6) din anul 1955, dar nu pe de-a-ntregul: i-au mai lăsat exilul, ceea ce nu tre-buia. A început să trimită cereri și memorii, dar toate astea durau, iar în vremea asta, în Perm, mama lui orbea încet-încet, și nu-l mai văzuse de paisprezece ani, de cînd a plecat la război și a căzut prizonier, și vi-sa să-l mai vadă o dată înainte de a-și pierde pentru totdeauna vede-rea. Și, riscînd să fie condamnat la ocnă, Bogoslovski a hotărît să mear-gă la ea într-o săptămîină și să se și întoarcă. Și-a născocit o deplasare la centrele de creștere a vitelor din deșert, dar a urcat în trenul de No-vosibirsk. La raion n-au observat plecarea lui, dar la Novosibirsk, un taximetrist vigilant l-a denunțat agenților operativi de la MVD. Aceia au venit să-i ceară actele, nu le avea, bineînțeles, și a trebuit să mărturi-sească. L-au trimis îndărăt în pușcăria noastră de pămînt din Kok-Te-rek, au început ancheta și, pe neașteptate, s-a primit o notă explicativă că el nu este exilat. Îndată ce a scăpat, a plecat spre mama lui. Dar a ajuns prea tîrziu.

Am săraci considerabil tabloul exilului sovietic dacă am uita să menționăm că în fiecare raion destinat sa primească exilați, veghea fără preget o secție cekistă operativă, care îi chema pe exilați la convorbiri, recruta colaboratori, aduna denunțuri și le folosea pentru a aranja noi condamnări. Căci, cîndva, sosea vremea ca păticia umană aflată în exil să schimbe imobilitatea monotonă a exilului cu îngrămădeala voioa-să a lagărului. Cea de a doua prelungire-o nouă anchetă și o nouă con-damnare, constituia sfîrșitul firesc al exilului pentru mulți.

A trebuit ca Piotr Viksne să dezerteze în 1922 din armata letonă bur-gheză, să fugă în Uniunea Sovietică, pentru ca în 1934, pentru cores-pondență cu rudele din Letonia (rudele din Letonia n-au suferit cîtuși de puțin), să fie deportat în Kazahstan, să nu-și piardă curajul și ca neobo-sit mecanic în exil la depoul din Aiaguza să devină stahanovist, pentru ca la 3 decembrie 1937 în depou să fie atîrnată

placarda: „Luați exem-plu de la tov. Viksne!", iar la 4 decembrie tovarășul Viksne să fie con-damnat pentru a doua prelungire, din care nu i-a mai fost sortit să se în-toarcă.

Cea de a doua condamnare în exil, ca și cele din lagăre, nu se opreau niciodată, pentru a demonstra celor de sus vigilența cekiştilor operativi. Ca pretudindenii se aplicau metode întărite, care ajutau deţinutului să-și înțeleagă mai iute destinul și să i se supună fără sa cîrtească (Țivilko în Uralsk, 1937): treizeci și două de zile de carceră și șase dinți scoși). Însă erau și perioade speciale, ca în anul 1948, cînd peste toate centre-le de exil se arunca un năvod des și îi prindeau pentru lagăre fie pe toți pînă la unul, precum în Vorkuta („Vorkuta devine un centru de producți-e, tovarășul Stalin a dat indicații să fie curățat"), fie pe toți bărbații, ca în alte locuri.

Dar și pentru cei care nu se nimeriseră printre cei cu a doua prelungire, „sfîrșitul exilului" era foarte nebulos. Așa pe Kolîma, de pildă, unde și „eliberarea" din lagăr consta doar în drumul de la postul de gardă al la-gărului pînă la comenduirea specială, de fapt exilul nu avea sfîrșit pen-tru că din Kolîma nu exista ieșire. Iar cei care izbuteau totuși să se smulgă de acolo și să ajungă „pe continent" în scurtele perioade cînd era permis, probabil că nu numai o dată și-au blestemat soarta: pe con-tinent toți au primit a doua condamnare pentru lagăr.

Umbra secției cekiste operative întuneca permanent cerul exilului, care și așa nu era lipsit de griji. Sub ochiul de argus al agentului operativ, în-conjurat de zumzetul turnătorilor, muncind întruna pe brînci pentru a cîștiga pîinea pentru copii, exilații trăiau mereu cu teamă, închiși în ei, foarte izolați. Nici vorbă de discuțiile lungi din închisori și lagăre, nici vorbă de confesiuni din toate cele trăite.

Iată de ce este greu să aduni relatări despre viața în exil.

Exilații noștri nu ne-au lăsat, s-ar putea spune, nici fotografii: chiar dacă existau fotografi, ei fotografiau numai pentru acte de identitate - pentru serviciile de cadre și secțiile speciale. Să se fotografieze un grup de exilați împreună ? Ferit-a Sfîntul! Asta ar fi însemnat un denunț la GB: priviți, aceasta e organizația noastră antisovietică clandestină. După fo-tografie toți vor fi înhățați.

Odată însă au făcut o fotografie modestă (care a și apărut într-o ediție occidentală*): strînși unul într-altul, îmbrăcați în zdrențele

sovietice, veș-tejiți, deprimați, cîndva însă aprigi - celebrii Maria Spiridonova, Izmailo-vici, Maiorov, Kahovskaia. Dar unde este impetuoșitatea lor de altă da-tă? De ce nu pornesc conspirativ spre capitală? De ce nu trag în asupra-torii poporului? De ce nu aruncă bombe?...

Nu, exilații noștri nu au lăsat fotografii, din acelea, știți, de grup și destul de vesele: al treilea din stînga - Ulianov, al doilea din dreapta Krji-janovski. Toți sunt bine hrăniți, îmbrăcați curat, nu știu ce-i munca și nevoile, dacă au bărbuță - este îngrijită, dacă au căciulă - e din blană de calitate.

Căci pe atunci, copii, erau niște vremuri tare sumbre...

*I. Strinberg, Spiridotwva, Mcthuen & Co Ltd., London, 1935.

Capitolul 4

SURGHIUNUL POPOARELOR

ISTORICII pot să ne corecteze, însă memoria noastră, care este aceea a oamenilor de mijloc, n-a reținut nici din secolul XIX, nici din XVIII, nici din XVII vreo strămutare masivă, forțată a popoarelor. Au existat cuce-riile coloniale: în insulele oceanelor, în Africa, în Asia, în Turkestan, învingătorii au dobîndit puterea asupra populației băștinașe, dar, nu știu cum, colonizatorilor neevoluați nu le-a trecut prin cap să despartă această populație de pămîntul ei strămoșesc, de casele străbunilor. Poate numai transportul negrilor pentru plantațiile americane ne furnizează o asemănare și un precedent, însă acolo n-a existat un sistem de stat maturizat: acolo nu erau decît niște creștini-negustori de sclavi, care acționau izolat, în pieptul cărora s-a aprins brusc focul pasiunii pentru cîștig, și ei au pornit, fiecare pe cont propriu, să prindă, să înșele și să cumpere negri, unul cîte unul ori cu zecile.

A trebuit să se ivească speranța umanității civilizate - secolul al XX-lea, a trebuit ca, pe baza Unicei învățături Adevărate, Problema Națională să se dezvolte grandios, pentru ca specialistul cel mai mare în această problemă să ia patentul exterminării în masă a popoarelor pe calea de-portării lor în patruzeci și opt, în douăzeci și patru și chiar într-o oră și jumătate.

Firește, nici Lui însuși nu i-a fost clar de la început. O dată chiar s-a ex-primat imprudent: „N-a existat și nici nu poate să existe vreun caz

de oameni care ar putea deveni, în URSS, obiect al persecuțiilor din pricina originii lor naționale" *.

În anii '20, toate aceste limbi naționale erau încurajate, Crimeii i se re-peta la nesfârșit că e tătarască, tătarască, aveau chiar și alfabetul arab, și toate inscripțiile - în tătară.

S-a dovedit a fi o greșeală...

Chiar după ce a plăsmuit marea deportare țărănească, marele Cîrmaci nu și-a dat seama numaidecît cît de comod va fi să aplice același pro-cedeu națiunilor. Și totuși, experiența fratelui Hitler, de exterminare a evreilor și țiganilor, era tîrzie, după începutul celui de al doilea război mondial. Tătucul Stalin chibzuise la această problemă mai dinainte.

În afară de Ciurma Țărănească și înainte de a începe deportarea popoa-relor, exilul nostru sovietic, deși număra cîteva sute de mii de persoane, nu se putea compara cu lagărele, nu era atît de glorios și abundent pentru ca mersul Istoriei să lase vreo urmă în el. Existau surghiuniți-deportați (judecați), existau surghiuniți administrativi (fără judecată), dar

*Stalin, Op. cit., vol. 13, p. 258.

și unii și ceilalți, toți, niște unități ce puteau fi numărate, cu numele lor, anii de naștere, articolele de condamnare, cu fotografii din față și profil. Și doar înțeleptele și răbdătoarele Organe, cărora nu le era silă cîtuși de puțin, se pricepeau să îndeplinească funii din aceste grăuncioare de nisip, din aceste familii minate să alcătuiască blocurile monolite ale raioanelor deținatoare ale unor centre de exil.

Dar ce amploare și ce avînt a căpătat exilul cînd au fost deportați spețpereselenții, strămutații speciali! Primii doi termeni au fost moșteniți de la țar, ultimul este autentic sovietic. Oare nu cu acest adjectiv — special - sunt alcătuite o serie de denumiri ce ne sunt deosebit de dragi (secție specială, misiune specială, legătură specială, rație specială, sa-natoriu special)? În anul Marii Cotituri au fost numiți strămutați speciali „deschiaburiții”, ceea ce era mult mai exact și mai simplu, și nu oferă motiv de contestație, fiindcă au fost „deschiaburiți” nu doar chiaburii, or, noțiunea de „strămutat special” este invulnerabilă.

Și iată că Marele Părinte a indicat să se aplice această denumire națiu-nilor deportate.

Nici El n-a făcut descoperirea dintr-o dată. Prima experiență a fost făcu-tă cu foarte multă prudență: în 1937, vreo cîteva zeci de mii de coreeni - ce încredere se putea acorda acestor oameni măslinii cu ochii înguști înainte de Halhin-Gol(1), în fața imperialismului japonez?-au fost discret și rapid, de la mic la mare, cu o părticică din calabalîcul mizer, aruncați din Extremul Orient în Kazahstan. Atît de rapid, încît prima iarnă și-au petrecut-o în case din chirpici, fără ferestre (de unde să procure gea-muri?!). Și atît de discret, încît nimeni, în afară de kazahii din vecină-tate, n-a aflat de această strămutare, și nici o gură din țară n-a scos o singură vorbă, și nici un corespondent străin nici măcar n-a crîcnit. (Iată de ce toată presa trebuie să se afle în mîinile proletariatului.)

Procedeul a plăcut și a fost reținut. Și în 1940 a fost aplicat în împrejurimile orașului-leagăn(2) Leningrad, însă deportații n-au fost luați noap-tea și nici sub amenințarea baionetelor. Această acțiune s-a numit „pe-trecerea solemnă” în Republica numită Karelo-Finică (recent cucerită). Cînd soarele era la amiază, sub drapele fluturînde și în sunet de fanfa-ră, finlandezii și estonienii din împrejurimile Leningradului erau trimiși să cucerească noile pămînturi natale. După ce i-au dus ceva mai departe (despre soarta unui grup de șase sute de persoane povestește V.A.M.), le-au ridicat la toți actele de identitate, i-au înconjurat cu ostași din es-cortă și i-au expediat mai departe în vagoane roșii de animale, pe urmă cu șlepul. De la debarcaderul de destinație din adîncul Kareliei au început să-i expedieze încolo și-ncoace „pentru întărirea colhozurilor”. Și acei oameni absolut liberi, care au fost petrecuți atît de solemn, s-au supus. Numai douăzeci și șase de rebeli, printre ei și povestitorul, au refuzat să se supună. Mai mult - n-au vrut să predea carnetele de iden-titate! „Vor fi victime!” i-a prevenit reprezentantul puterii sovietice - al Șovnarkomului RSS Karelo-Finice. „O să trageți cu mitralierele?” i-au strigat ei. Ce nehibzuiți, de ce cu mitralierele? Cum stăteau grămadă, încercuiți de escortă, era de ajuns și una singură (și nimeni n-ar fi com-pus uu poem despre acești douăzeci și șase(3) de finlandezi), însă o moliciune ciudată, o neîndemînare ori lipsă de operativitate au împiedi-cat aplicarea acestei măsuri înțelepte. Au încercat să-i despartă, au in-vitat cîte unul la agentul operativ. De fiecare dată se duceau toți două-zeci și șase. Și

îndărătnicia lor plină de curaj și fără sens a biruit! Le-au lăsat actele de identitate și nu i-au mai ținut înconjurați de escortă. Așa au scăpat de soarta de colhoznici ori exilați. Dar acesta este un caz excepțional, totuși marea masă a predat actele de identitate.

Toate acestea au fost probe. Doar în iulie 1941 a venit sorocul să experimenteze metoda în toată amploarea: trebuia ca republica autonomă și, desigur, trădătoare a Nemților din bazinul Volgăi (cu capitalele ei Engels și Marxstadt) să fie definitiv curățată și azvîrlită în câteva zile un-deva mai departe spre răsărit. Aici a fost pentru prima dată aplicată în toată puritatea ei metoda dinamică a deportării unor popoare întregi, și atunci s-a văzut cât de ușor și cât de fructuos a fost să folosească una și aceeași cheie - paragraful privind naționalitatea - în locul tuturor acelor anchete judiciare și hotărîri nominale pentru fiecare individ în parte. Și pentru nemții pe care îi prindeau în alte părți ale Rusiei (îi înhățau pe toți), nu era nevoie ca NKVD-ul local să aibă studii superioare ca să-și dea seama dacă sunt sau nu dușmani. Are nume nemțesc — înhață-I!

Sistemul a fost încercat, pus la punct și de acum încolo va înșfăca fie-care națiune desemnată, condamnată ca trădătoare, și mereu cu tot mai multă îndemînare: cecenii; ingușii; karaceaenii(4); balkarii(5); kalmucii; kurzii; tătarii din Crimeea; în sfîrșit, grecii caucazieni. Sistemul este deosebit de dinamic prin faptul că poporului i se anunță decizia Pă-rintelui Popoarelor nu sub forma unui proces judiciar limbut, ci sub forma unei operații de luptă a infanteriei motorizate moderne: divizii înar-mate întră noaptea pe teritoriul poporului sortit pieirii și ocupă pozițiile cheie. Națiunea criminală se trezește și vede că fiecare sat este încon-jurat de mitraliere și automate. Și li se dau douăsprezece ore (dar este prea mult, asta-i vreme pierdută pentru roțile infanteriei motorizate, iar în Crimeea s-au dat numai două și chiar numai o oră și jumătate), ca fiecare să-și ia doar ceea ce poate duce în brațe. Și, imediat, toți se așază ca un arestat, cu picioarele încrucișate, în camion (babe, femei cu sugari - așezați-vă, s-a dat comanda!). Și camioanele pázite de gărzi pornesc spre gară. De acolo - în garnituri de vagoane pentru transportul vitelor - pînă la destinație. Iar de acolo va mai trebui (așa au făcut tătarii din Crimeea pe rîul Uuja - li se potriveau de minune aceste mlaștini din nord), precum edecarii, să tragă cu odgoanele

împotriva curentului, cale de 150-200 kilometri în adîncul pădurilor sălbatice (mai sus de Kolo-vrig), plutele pe care stau întinși bătrînii cu barba albă.

Pesemne că din văzduh, de pe vîrfurile munților, priveliștea arăta sublim: toată peninsula Crimeea (numai ce fusese eliberată, aprilie 1944) a în-ceput să zumzăie concomitent, și balaurii coloanelor auto se țîrau, se țîrau într-una pe drumuri drepte și pe drumuri întortocheate. Era vremea pomilor în floare. Tătăroaicele cărau din răsadniță la grădină răsadul de ceapă dulce, începuse săditul tutunului. (Și cu asta s-a terminat. Pentru ani și ani de zile, pe urmă, tutunul a dispărut din Crimeea.) Coloanele auto nu veneau foarte aproape de sat, ele rămîneau la răscrucea dru-murilor, aulele erau înconjurată de detașamente speciale. Ordinul dă-dea un ceas și jumătate pentru pregătire, dar instructorii au redus acest timp uneori la patruzeci de minute - să fie gata mai repede, să nu întîrzie la punctul de adunare, și pentru ca în aul să rămînă cît mai mul-te lucruri pentru sonder-kommatido-ul pe care detașamentele speciale îl lăsau după ele. Aulele înverșunate, precum Ozenbaș din apropierea lacului Biuik, au trebuit să fie incendiate și arse din temelii. Coloanele auto îi duceau pe tătari la gară, iar acolo, în vagoane, mai așteptau zile întregi, și se jeleau și cîntau cîntece triste de rămas-bun*.

Uniformitate armonioasă! - acesta este avantajul de a deporta dintr-o dată națiuni întregi. Fără cazuri particulare! Fără excepții, fără proteste individuale! Toți pleacă supuși pentru că se află în aceeași situație. Pleacă nu numai toate vîrstele și amîndouă sexele: pleacă și cei ce se află în pîntecele mamei, și ei sunt deportați de același Decret. Pleacă și cei ce n-au fost încă zămislîți: pentru că le-a fost hărăzit să fie concepuți sub semnul aceluiași Decret și chiar din ziua nașterii, în pofida învechi-tului, neinteresantului articol 35 al Codului penal („exilul nu poate fi apli-cat persoanelor sub șaisprezece ani”). Îndată ce au scos capul pe lume, ei vor fi strămutați speciali, vor fi deportați pe vecie. Iar majoratul lor, vîrsta de șaisprezece ani, va fi marcat prin faptul că vor începe să meargă să se înregistreze la comenduire.

Și ceea ce a rămas în urmă: casele cu ușile larg deschise, calde încă, și tot avutul întors pe dos, truda a zece și chiar douăzeci de

generații, revine cu aceeași uniformitate agenților operativi ai organelor represive, statului, vecinilor aparținând unor națiuni mai fericite, și nimeni nu va scrie plângeri pentru vacă, mobilă ori vasele de bucătărie.

Și această uniformitate este încununată de un ultim lucru: faptul că acel Decret secret nu i-a cruțat nici chiar pe membrii partidului comunist aparținând acestor națiuni netrebnice. Deci nu va mai fi nevoie să le controleze carnetele de partid - o corvoadă mai puțin.

Iar comuniștii, în

exil, să fie obligați să tragă cît doi - și pentru toți cei din jur va fi bine**.

*În anii '60 ai secolului al XIX-lea, moșierii și administrația guberniei Taurida au făcut demersuri pentru strămutarea tuturor tătarilor din Crimeea în Turcia; Alexandru al II-lea a refuzat, în 1943, aceleași demersuri le-a făcut gauleiterul Crimeii; Hitler a refuzat.

**Firește, nici Cîrmaciul cel înțelept nu putea să prevadă toate întorsăturile. În 1929 au

O fisură în uniformitate o constituiau numai căsătoriile mixte (nu degea-ba statul nostru socialist a fost împotriva lor). Cînd au fost deportați nemții și apoi grecii, astfel de cupluri au rămas pe loc. Dar acest lucru crea mare confuzie și lăsa în locuri, chipurile, purificate, focare de infec-ție. (Precum acele bătrîne grecoalice, care se întorceau să moară la co-pii.)

Unde erau deportate națiunile? Multe și cu plăcere erau aduse în Kazahstan, unde, împreună cu exilații obișnuiți au alcătuit o jumătate bună din republică, încît astăzi poate fi cu succes numită KaZEKstan, însă nu au fost nedreptățite nici Asia Centrală, nici Siberia (o mulțime de calmuci au murit pe Enisei), n-a fost uitat nici Uralul de Nord și nici Nordul părții Europene.

Oare trebuie ori nu trebuie să considerăm exil al popoarelor deportarea balticilor? Ea nu îndeplinește condițiile normale: nu i-au deportat pe toți pînă la unul, popoarele parcă au rămas pe loc (erau prea aproape de Europa, altfel ce le-ar mai fi deportat!). Parcă au rămas, dar i-au rărit clasa-ntîi!

Curățirea lor a început mai înainte: încă din anul 1940, îndată ce trupele noastre au intrat acolo, și înainte ca popoarele să voteze încîntate în majoritate pentru intrarea în Uniunea Sovietică. Epurarea a început cu ofițerii. Închipuiți-vă ce a însemnat pentru aceste state

tinere prima (și ultima) lor generație de ofițeri: ei reprezentau toată seriozitatea, responsabilitatea și energia națiunii. Încă liceeni în zăpezile de lângă Narva(6), ei au învățat cum să apere cu pieptul lor fragil o țară care încă nu prin-sese puteri. Acum această experiență și energie concentrate au fost doborâte dintr-o lovitură, asta a fost cea mai importantă pregătire pentru plebiscit. Era o rețetă verificată: oare nu tot așa au făcut și în Uniunea de bază? Să fie nimiciți discret și rapid aceia care pot să se pună în fruntea rezistenței, și încă aceia care ar putea să agite prin idei, discursuri, cărți - și poporul este parcă tot la locul lui, când de fapt el nu mai există. Un dinte mort, privit din afară, la început seamănă perfect cu unul nou.

Dar în 1940, pentru Țările Baltice n-a fost deportare, au fost lagăre, iar pentru mulți - moarte prin împușcare în curțile de piatră ale pușcăriilor. Și în 1941, în timpul retragerii, au înhățat câți au putut: oameni înstăriți, oameni de seamă, oameni de vază. I-au târât după ei ca pe niște trofee

scumpe, apoi i-au aruncat ca pe bălegar pe pământul înghețat al Arhi-

alungat din Crimeea pe prinții tătari și toate persoanele de vază. Cu ei au procedat mai blând decât cu nobilii ruși: nu au fost arestați, au plecat de bunăvoie în Asia Centrală. Aici, printre populația musulmană înrudită, ei s-au acomodat încet-încet, și-au aranjat o situație prosperă. Și iată că după cincisprezece ani tot acolo i-au adus-până la unul-pe toți tătarii care aparțineau clasei muncitoare! Vechile cunoștințe s-au întâlnit. Numai că muncitorii erau trădători și deportați, iar foștii prinți ocupau posturi solide în aparatul sovietic, mulți în partid.

pelagului (îi ridicau neapărat noaptea, o sută de kilograme bagaj pentru întreaga familie, și pe capii de familie, chiar de la îmbarcare, îi separau pentru pușcărie și exterminare). Apoi, mereu, în timpul războiului (la ra-dio Leningrad), Țările Baltice erau amenințate cu răzburarea necru-țătoare. În 1944, întorcându-se, și-au împlinit amenințările. Au arestat din belșug, cu nemiluita. Dar nici asta încă nu se putea numi deportare în masă a poporului.

Deportarea principală a balticilor s-a declanșat în anul 1948 (lituanienii nesupuși), în 1949 (toate cele trei națiuni) și în 1951 (încă o dată lituanienii). În aceiași ani, care coincid, au pieptănat și Ucraina de Vest, și ultima deportare s-a efectuat de acolo tot în anul 1951.

Pe cine se pregătea Generalisimul să deporteze în 1953? Pe evrei? Și pe mai cine? Acest proiect n-o să-l cunoaștem niciodată. Eu, de pildă, bănuiesc că Stalin dorea cu ardoare să deporteze întreaga Finlandă un-deva prin pustiurile din vecinătatea Chinei, dar n-a izbutit nici în 1940, nici în 1947 (încercarea de lovitură de stat a lui Leino). Ar fi găsit el un locșor dincolo de Ural chiar și sîrbilor, chiar și grecilor din Pelopones.

Dacă acest al Patrulea Stîlp(7) al învățăturii înaintate ar mai fi trăit încă vreo zece ani, harta etnică a Eurasiei ar fi fost de nerecunoscut, s-ar fi produs o mare Migrație în sens invers.

Cîte națiuni au fost deportate, tot atîtea epopei se vor scrie cîndva: des-pre despărțirea de pămîntul natal și despre exterminarea din Siberia.

Totuși, pentru ca lectorul să se convingă că este vorba de aceeași țară a exilului, de care are cunoștință, de aceeași gunoiște din același Arhi-pelag, să urmărim puțin deportarea balticilor.

Deportarea balticilor nu numai că s-a produs fără violentarea voinței su-preme a poporului, ci s-a dovedit a fi tocmai împlinirea acelei voințe. În fiecare dintre cele trei republici s-a adoptat o hotărîre liberă a Consiliului de Miniștri (în Estonia la 25 noiembrie 1948) privind deportarea anumi-tor categorii dintre compatrioții lor în străina și îndepărtata Siberie, și asta pe vecie, ca să nu se mai întoarcă niciodată pe pămîntul natal. (Aici se vede limpede atît independența guvernelor din Țările Baltice, cît și starea de exasperare extremă în care le-au adus netrebnicii de com-patrioți, niște oameni de nimic.) Iată care erau acele categorii:

- a. Familiile celor deja condamnați (nu era de ajuns că părinții erau exterminați în lagăre, trebuia distrusă toată familia);
- b. Țăranii înstăriți (asta grăbea foarte mult colectivizarea, care devenise o chestiune ce nu mai putea fi amînată în Țările Baltice) și toți membrii familiilor acestora (studenții din Riga au fost luați în aceeași noapte, cînd au fost ridicați părinții din gospodăriile lor);
- c. Oameni importanți, de vază, care nu se știe cum scăpaseră filtrelor din anii 1940, 1941 și 1944;
- d. Pur și simplu cetățenii ostili regimului, care n-au izbutit să fugă în Scandinavia, sau familii pe care activiștii aveau pică personal.

Această hotărîre, pentru a nu aduce prejudicii demnității marii noastre Patrii comune și pentru a nu procura bucurie dușmanilor noștri occi-dentali, nu a fost publicată în ziare, nu a fost făcută publică în republici și nici deportaților nu li se făcea cunoscută de la început, ci doar cînd soseau la destinație, în comendurile siberiene. Organizarea deportării se perfecționase într-atît în anii care au trecut de la deportările coreenilor și chiar ale tătarilor din Crimeea, experiența va-loroasă a fost generalizată și însușită într-atît, încît acum nu se mai nu-măra cu zilele, nici cu orele, ci doar cu minutele. S-a stabilit și s-a veri-ficat că sunt prea de ajuns douăzeci-treizeci de minute de la prima bă-taie în ușă, noaptea, pînă la ultimul pas pe care stăpînul îl face peste pragul casei spre bezna nopții și în camion. În aceste minute, familia trezită din somn izbutea să se îmbrace, să realizeze că va fi deportată pentru totdeauna, să semneze o hîrtie că nu are nici o pretenție în pri-vința bunurilor, să-și pregătească bătrînele și copiii, să strîngă bocce-lele și, la comandă, să iasă. (Nu erau probleme cu bunurile care rămî-neau. După plecarea escortei, veneau reprezentanții secției financiare și făceau un inventar de confiscare, după care apoi toată averea era vîndută în folosul statului prin magazinele de consignație. Nu avem temeiuri să le reproșăm că în timpul acestei operații mai vîrau cîte ceva și în sînul lor. Nici nu prea era nevoie de așa ceva, era de ajuns o chi-tanță de la magazinul de consignație, și orice reprezentant al puterii po-pulare putea să ducă acasă cu totul legal lucrul cumpărat pe un preț de nimic.

La ce poți să te gîndești în aceste douăzeci-treizeci de minute? Cum să cumpănești și să alegi ce este mai necesar? Un locotenent care a de-portat o familie (bunica - 75 de ani, mama - 50, fiica - 18 și fiul - 20), i-a sfătuit: „Să luați neapărat mașina de cusut!” Cum să ghicești? Această mașină de cusut a hrănit pe urmă toată familia*.

De altfel, această viteză mare a operațiunii de exilare era uneori și în fo-losul celor osîndiți. O vijelie! A trecut, și cu asta, basta. Chiar și cea mai bună mătură mai lasă puțin praf. Cineva dintr-o familie, care n-a înnop-tat acasă atunci, a stat departe trei zile și trei nopți, apoi s-a prezentat la secția financiară, a cerut să i se ia sigiliul de la casă, și ce credeți? L-au luat! Să te ia naiba, stai acolo pînă la următorul Decret!

În acele vagoane mici de transportat animale, în care de regulă încap opt cai sau treizeci și doi de soldați, sau patruzeci de pușcăriași, băgau câte cincizeci, chiar și mai mulți, deportați din Tallin. Din graba mare va-goanele n-au fost echipate cu toate cele trebuincioase, și n-au îngăduit

*Acești militari din escortă - ce înțelegeau ei din ceea ce făceau? Pe Maria Sumberg a deportat-o un soldat din Siberia, de pe râul Ciulîm. Curînd a fost lăsat la vatră, a venit acasă și acolo a înulnit-o. Pe fața lui s-a așternut un surîs larg. și a exclamat bucuros și cu totul înduișat: „Tanti! Mă mai ții minte?...”

prea repede să se perforeze o gaură. Căldarea pentru nevoi era veche și neîncăpătoare, se umplea numaidecît, se vărsa și stropea lucrurile. Mamifere cu două picioare -oamenii au fost siliți din prima clipă să uite că femeile și bărbații nu sunt la fel. O zi și jumătate au stat închiși fără apă și fără mîncare, a murit un copil. (Parcă toate astea le-am mai citit undeva, nu-i așa? Cu două capitole în urmă, cu douăzeci de ani în ur-mă, același lucru...) Au stat multă vreme în gara Julemiste, afară, oa-meni alergau și băteau în vagoane, întrebau de nume, încercau zadar-nic să transmită cuiva alimente și lucruri. Dar au fost alungați. Iar cei încuiați erau flămînzi. Iar pe cei neîmbrăcați îi aștepta Siberia.

Pe drum au început să le dea pîine, în unele gări - ciorbă. Drumul tutu-ror trenurilor cu deportați era lung: regiunile Novosibirsk, Irkutsk, ținutul Krasnoiarsk. Numai în Barabinsk au sosit cincizeci și două de vagoane cu estonieni. Pîină la Acinsk au mers paisprezece zile și paisprezece nopți.

Oare ce-i poate susține pe oameni în această călătorie disperată? Speranța pe care le-o dă nu credința, ci ura: „Curînd o să se termine cu ei! Anul acesta o să fie război, la toamnă o să ne întoarcem acasă”.

Nici un om cu viață normală, fericită, fie el din lumea occidentală ori din lumea orientală, nu va înțelege, nu va împărtăși și poate nici nu va ierta această stare de spirit care domnea dincolo de zăbrele. Am mai scris că și noi aveam aceeași speranță și aceeași dorință arzătoare în anii aceia: 1949, 1950. În anii aceia, nedreptatea acestei orînduiri, a acestor condamnări la douăzeci și cinci de ani, a acestor întoarceri pentru a doua oară în Arhipelag, a țișnit cu toată puterea, atingînd punctul culmi-nant, punctul de explozie, pe care nimeni nu-l mai poate suporta și nici o gardă nu-l mai poate apăra.

(Să generalizăm: dacă regimul este imo-ral, supusul este eliberat de orice obligație față de el.) Cît de abominabilă trebuie să faci viața oamenilor, pentru ca mii de mii, în celule, în dube, în vagoane, să se roage pentru venirea unui război atomic exter-minator, ca singură soluție de salvare?!... Dar nu plîngea nimeni. Ura usucă lacrimile.

Și iată la ce se mai gîndeau estonienii pe drum: cum îi va întâmpina populația Siberiei? În anul 1940, i-au jupuit de piele pe balticii deportați. Le luau și hainele de pe ei, pentru o haină de blană le dădeau o jumă-tate de găleată de cartofi. (Dacă ținem seama cît eram de dezbrăcați în perioada aceea, într-adevăr, în ochii noștri balticii arătau ca niște bur-ghezi...)

De data asta, în anul 1949, siberienilor li s-a împuiat capul că li se vor aduce niște chiaburi înrăiți. Dar acești chiaburi care au coborît din va-goane erau complet istoviți și numai zdrențe. La vizita medicală, infir-mierele rusoaice se mirau cît de slabe sunt aceste femei și cît de jer-pelite, și nu aveau o cîrpă curată pentru copiii mici. Pe cei veniți i-au împrăștiat prin colhozurile depopulate, și acolo, pe ascuns de autorități, colhoznicele siberiene le duceau ce puteau și ele: care o jumătate de litru de lapte, care lipii de sfeclă ori din făină foarte proastă.

Și, iată, acum, estoniențele au izbucnit în plîns.

Dar mai era, firește, și activul de comsomol.

Aceștia au crezut în mod sincer că au sosit otrepe fasciste („ar trebui să fiți înecați!" exclamau ei), și nici nu vor să muncească, nerecunoscătorii, pentru țara care i-a eliberat din robia burgheză. Acești comsomolisti au devenit supraveghetori ai deportaților, ai muncii lor. Și au mai fost preveniți că la primul foc de aimă trebuie să organizeze o poteră.

În gara Acinsk s-a produs o încurcătură hazlie: mai-marii raionului Biri-liussk au cumpărat de la escortă zece vagoane de exilați - cinci sute de oameni, pentru colhozurile sale de pe râul Ciulîm și i-a expediat grabnic la o sută de kilometri la nord de Acinsk. Ei fuseseră destinați (dar, fireș-te, nu știau de asta) direcției minelor Saralinsk, din Hakassia. Aceștia își așteptau contingentul, iar contingentul a fost împrăștiat în colhozurile care, anul trecut primiseră cîte 200 grame de grîu pen-tră ziua-muncă. Către primăvară, nu le mai rămăsese nici grîu, nici cartofi, și deasupra satelor se înălța mugetul

vacilor, care se repezeau ca turbate la paiele pe jumătate putrezite. Așa că nu din răutate și zgîrcenie și nici pentru că ar fi vrut să-i oprime pe deportați, colhozul le-a dat noilor veniți câte un kilogram de făină pe săptămîină pe cap de om. Acesta era un avans onorabil, aproape egal cu tot viitorul cîștig! Și estonienii au oftat amarnic după Estonia lor... (Este adevărat că în așezarea Polevoi, aproape de ei, se aflau niște hambare uriașe pline cu cereale: fuseseră adunate acolo an de an pentru că nu se învredniciseră să-l expedieze. Dar grî-nele acestea erau de acum ale statului, nu mai figurau în evidența col-hozului. În jur murea lumea de foame, dar nimeni nu se atingea de grîul din hambare: era al statului. Pașkov, președintele colhozului, cu de la sine putere a distribuit câte cinci kilograme pentru fiecare colhoznic încă în viață, și pentru asta a fost condamnat la lagăr. Grîul acela era al sta-tului, restul-treaba colhozului, dar nu e locul să discutăm despre asta aici.)

Vreo trei luni s-au zbuciumat estonienii pe acest Ciulîm, asimilînd cu ui-mire o lege nouă: ori furi, ori mori! Și credeau că așa va fi pentru totdeauna, cînd, deodată, au fost luați și expediați în raionul Saralinsk, din Ha-kassia (stăpânii își găsiseră contingentul). Hakassienii băștinași - ca și cînd n-ar fi fost, fiecare așezare era alcătuită din exilați și în fiecare se afla o comenduire. Peste tot - mine de aur, peste tot foraj și silicoză. (Acele întinderi vaste reprezentau nu atît Hakassia ori ținutul Krasno-iarsk, cît mai degrabă trustul Hakzototo [Aurul Hakassiei] sau Enisei-stroi [Amenajarea cursului Eniseiului], care nu aparțineau sovietelor ra-ionale și nici comitetelor raionale de partid, ci generalilor trupelor MVD, iar secretarii comitetelor raionale de partid se închinau în fața șefilor comenduirilor raionale.)

Însă nu era o prea mare nenorocire pentru cei trimiși să lucreze în mine pur și simplu. Nenorocirea mare cădea pe capul celor incluși cu forța în „artelurile căutătorilor de aur”. Căutătorii de aur! Sună atît de ademe-nitor. Aceste cuvinte parcă strălucesc așternute cu pulbere de aur. Dar în țara noastră oamenii se pricep foarte bine să denatureze orice noțiu-ne pămîntească. În aceste „arteluri” erau băgați strămutații speciali, pentru că nu îndrăzneau să riposteze. Ei erau trimiși la exploatarea mi-nelor abandonate de stat ca nerentabile. În aceste mine nu se pomenea de nici un fel de

securitate a muncii, apa curgea neconținut, ca și cum ar fi plouat torențial. Acolo era imposibil să-ți justifiți munca și să câștigați acceptabil; pur și simplu acești oameni pe care îi păștea moartea erau trimiși să lingă resturile de aur, pe care statul nu se îndura să le abandoneze. Artelurile erau subordonate „sectorului căutătorilor de aur” al direcției minelor, care nu știa decât să întocmească și să transmită pla-nul, fără nici o altă obligație. „Libertatea” artelurilor nu depindea de stat, ci de legislația statului: lor nu li se cuvenea concediu plătit, duminica li-beră nu era obligatorie (regimul zekilor), te puteai trezi că se declară o „lună stahanovistă”, fără nici o duminică. Iar statului îi revenea dreptul de a te judeca dacă lipseai de la lucru. O dată la două luni sosea un tri-bunal popular și pe mulți îi condamnă la 25% muncă forțată(8). Cauze se găseau întotdeauna destule. Acești „căutători de aur” câștigau pe lună trei-patru ruble „de aur” (o sută cincizeci-două sute de ruble stali-niste, un sfert din minimul de existență).

La unele mine de lângă Kopiovo, exilații nu primeau salariul în bani, ci în bonuri: într-adevăr, ce să faci ei cu banii care circulau în toată Uniunea, dacă, oricum, nu se pot deplasa, iar la magazinul minei li se vinde (din belșug) și pe bonuri.

În această carte am efectuat o comparație amănunțită a deținuților cu țăranii iobagi. Să nu uităm însă, din istoria Rusiei, că starea cea mai grea nu era a țăranilor iobagi, ci a muncitorilor din uzine. Aceste bonuri valabile doar în prăvălia minei ne readuc în amintire, în avalanșă, mine-le și uzinele din Altai. Populația afectată lor, în secolele XVIII și XIX, săvârșea intenționat crime numai ca să ajungă la ocnă și să ducă o viață mai ușoară. În minele de aur din Altai nici la sfârșitul veacului trecut „muncitorii nu aveau dreptul să refuze munca în zilele de duminică”, plăteau amenzi (cf. munca forțată), și încă existau prăvăliile cu produse de calitate proastă, unde li se dădea să bea și erau înșelați la cântar. „Aceste prăvălioare, nu extracția de aur prost organizată, erau principala sursă de venituri” a proprietarilor minelor de aur (Semionov-Tian-Șanski, Rusia, voi. XVI) sau, citește, a trustului.

În anul 1952, micuța și fragila H. S. într-o zi cu ger năprasnic nu s-a dus la lucru pentru că nu avea pîslari. Pentru asta, șeful artelului de prelu-crare a lemnului a trimis-o pentru trei luni la doborît bușteni -

tot fără pîslari. Cu cîteva luni înainte de a naște a rugat să i se dea ceva mai ușor de lucru. I s-a răspuns: dacă nu-ți place, dă-ți demisia. Iar o docto-riță ignorantă a greșit cu o lună durată sarcinii și i-a dat concediul legal de maternitate cu două-trei zile înainte de a naște. Acolo, în taigaua MVD-ului nu ai prea multe de discutat

Dar nici aceasta încă nu era cu adevărat sfîrșitul lumii. Sfîrșitul lumii îl cunoșteau numai. acei deportați speciali pe care îi trimiteau în colho-zuri. Astăzi unii pun în discuție (și nu în van) următoarea problemă: oare colhozul este mai ușor decît lagărul? Răspundem: și dacă s-ar lua colhozul și lagărul și s-ar combina laolaltă? Aceasta ar fi adevărata situ-ație a exilatului special în colhoz. Din colhoz putem nota faptul că nu beneficiezi de rația de pîine. Doar în perioada semănatului primești șapte sute de grame de pîine, și aceea din boabe pe jumătate putrezite, cu nisip, de culoare pămîntie (probabil au măturat pardoseala hamba-relor). Din lagăr - faptul că te bagă la KPZ: dacă brigadierul se plînge de tine la conducere, iar conducerea sună la comenduire, iar comenduirea dispune. În privința salariului - îți ajunge s-o duci de azi pe mîine: pentru primul an de muncă în colhoz, Maria Sumberg a primit pentru ziua-muncă douăzeci de grame de grîu (păsările Domnului ciugulesc mai mult de-a lungul drumului) și cincisprezece copeici staliniste (o copeică și jumătate după reforma lui Hrușciov). Cu salariul pe un an întreg, ea și-a cumpărat... un lighean de aluminiu.

Atunci, ei din ce trăiau?! Păi din pachetele primite din Țările Baltice. Căci doar poporul lor n-a fost deportat în întregime.

Dar calmucilor cine le-o fi trimis pachete? Dar tătarilor din Crimeea?...

Treceți printre morminte și întrebați...

Oare datorită aceleiași hotărîri a dragelor Consilii de Miniștri ale Țărilor Baltice ori datorită principialității siberiene li s-a aplicat deportaților spe-ciali din Țările Baltice pînă în anul 1953, cînd Tătucul și-a dat obștescul sfîrșit, directiva specială: nici un fel de muncă, în afară de cele mai grele! Numai tîniăcopul, lopata și ferăstrăul! „Aici trebuie să învățați să deveniți oameni!” Și dacă producția ridică pe vreunul mai sus, comen-duirea intervenea și îl arunca la muncile comune. Deportatii speciali nu aveau voie nici măcar să sape pămîntul în grădina casei de odihnă a direcției

minelor, pentru a nu-i insulta pe stahanoviștii veniți la odihnă. Șeful comendurii a alungat-o pe M. Sumberg chiar și din postul de îngrijitoare de vaci: „N-ai fost trimisă la casa de odihnă, du-te la întors de fîn!” Cu greu i-a obținut președintele colhozului aprobarea să rămână. (Ea i-a salvat vițeii de bruceloză. Iubea vacile siberiene, găsimdu-le mai bune decât cele estoniene, și, vacile, neobișnuite cu mîngîiatul, îi lin-geau mîinile.)

Odată a fost nevoie să se încarce de urgență un șlep cu grîu, și depor-tații speciali lucrează fără plată ori altă recompensă treizeci și șase de ore în șir (pe râul Ciulîm). În acest răstimp au avut două pauze de masă a cîte douăzeci de minute și o dată - trei ore de odihnă. „Dacă refuzați - vă trimitem mai departe în nord!” Un bătrîn a căzut sub greutatea sacu-lui, comsomoliștii-supraveghetori l-au izbit cu picioarele.

Viza la comenduire - săptămînal. Pînă la comenduire sunt cîțiva kilome-tri! Aveți o bătrînă de optzeci de ani? Luați un cal și aduceți-o! La fiecă viză tuturor li se amintește: evadarea - douăzeci de ani muncă silnică.

Alături - camera agentului operativ. Te cheamă și acolo. Acolo ești ade-menit cu o muncă mai bună. Și te amenință că o să-ți deporteze pe uni-ca fiică dincolo de Cercul Polar, separînd-o de familie.

Da' ce nu sunt ei în stare? Oare mîna lor a fost vreodată oprită de vreun fior de conștiință?...

Iată misiunile: să-l urmărești pe cutare. Să aduni material pentru ares-tarea lui cutare.

Dacă în izbă intră orice sergent de la comenduire, toți strămutații speci-ali, chiar și femeile în vîrstă, trebuie să se ridice și să nu se așeze fără permisiune.

Sper că cititorul n-a înțeles cumva că deportații speciali erau lipsiți de drepturi cetățenești?

O, nu, nu! Ei și-au păstrat toate drepturile cetățenești. Lor nu li s-au ridicat actele de identitate. Ei și-au exercitat dreptul de vot universal, egal, secret și direct. Acest moment sublim - din cîțiva candidați să-i taie pe toți în afară de alesul lor - li s-a păstrat cu sfințenie. Nici dreptul de a subscrie pentru împrumut nu li s-a interzis (să ne amintim de chinurile din lagăr ale comunistului Diakov, lipsit de această posibilitate). Cînd colhoznicii liberi, bombănind și drăcuind,

de-abia dădeau cîte cincizeci de ruble, estonienilor li se storceau cîte patru sute: „Voi sunteți bogați. Celor care nu semnează n-o să le dăm pachetele, îi vom trimite și mai departe spre nord.”

Și îi vor trimite, de ce nu?...

Ah, cît este de plictisitor! Din nou, mereu, același lucru. Dar mi se pare că partea aceasta am început-o prin ceva nou: nu lagăr, ci exil. Și mi se pare că acest capitol l-am început cu ceva proaspăt: nu exilați pe cale administrativă, ci strămutați speciali.

Și iată-ne ajunși în același loc.

Și oare mai trebuie, și cît mai trebuie acum să mai povestesc iarăși și iarăși despre alte și alte raioane de exil? Nu despre același locuri? Des-pre alți ani? Despre alte națiuni?

Despre care?...

Colonizate în straturi învecinate, văzîndu-se bine unele pe altele, națiu-nile și-au evidențiat trăsăturile caracteristice, modul de viață, gusturile, înclinațiile.

Dintre toți, cei mai harnici erau nemții. Ei au fost cei dintîi care au rupt-o definitiv cu viața lor trecută (și ce patrie au avut ei pe Volga și pe Mani-ei?). Precum odinioară pe loturile roditoare cu care i-a înzestrat Ecateri-na(9), tot așa și acum. Ei și-au împlîntat rădăcinile în pămînturile aride, nefertile ale lui Stalin, s-au dăruit noului pămînt al exilului ca și cînd ar fi fost al lor pentru totdeauna. Ei au început să se instaleze nu pînă la pri-ma amnistie, nu pînă la prima milostivire a țarului, ci pentru totdeauna. Deportați în anul 1941 fără să ia nimic cu ei, dar harnici și neobosiți, ei nu și-au pierdut curajul, ci s-au apucat și aici să muncească la fel de metodic și chibzuit.

Există oare pe pămînt vreun pustiu pe care nemții să nu poată să-l prefacă într-un rai înfloritor? Nu degeaba în vechea Rusie era o vorbă: neamțul este ca salcia, oriunde îl înfigi, prinde rădăcini. Fie că munceau în mine, în MTS ori în sovhozuri, șefii nu mai pridideau lăudîndu-i: lucrători mai buni ca nemții ei n-au mai avut. Spre deceniul al șaselea, nemții, în comparație cu ceilalți deportați, adesea chiar și în comparație cu localnicii, aveau casele cele mai trainice, spațioase și curate; cei mai mari porci; cele mai bune vaci. Iar fetele lor creșteau de îți era mai mare dragul, nu numai pentru că părinții erau îndestulați, ci și pentru că își păstrasera puritatea și

severitatea moravurilor în acest mediu de des-trăbălare specific lagărelor.

Munceau cu ardoare și grecii. Nu abandonaseră visul despre Kuban, dar nici aici nu-și cruțau puterile. Nu trăiau chiar așa ca nemții, dar în privința grădinilor de zarzavat și a vacilor au ajuns repede să concureze cu ei. La piețele din Kazahstan, grecii vindeau cea mai bună brânză de vaci, cel mai bun unt, cele mai bune legume.

În Kazahstan reușiseră și mai bine coreenii, dar ei fuseseră deportați mai înainte, iar către anii '50 erau dezrobiți binișor: scăpaseră de viză, circulau liberi din regiune în regiune, doar dincolo de frontierele republicii nu aveau voie. Nu stăteau prea bine în privința gospodăriilor și ca-selor (și unele și altele erau neconfortabile și chiar primitive, pînă ce tineretul n-a trecut la modul de viață european), însă, cu foarte multă aplecare spre învățătură, au umplut repede instituțiile de învățămînt din Kazahstan (încă din anii războiului nu mai erau stînjeniți în această privință) și au devenit avangarda păturii culte a republicii.

Alte națiuni, nutrind în taină visul întoarcerii, erau dedublate în intenții, ca și în viață. Dar în general se supuneau regimului și nu puneau mari probleme comendurilor.

Calmucii nu rezistau, mureau de tristețe. (De fapt, n-am avut prilejul să-i observ.)

A existat însă o națiune care nu s-a lăsat influențată de psihologia su-punerii, nu indivizi izolați, nu rebeli, ci toată nația în ansamblul ei. Aceș-tia au fost cecenii.

Am văzut mai înainte cum se purtau cu evadații din lagăre. Cum doar ei, dintre toți deportații din Djezkazgan, au încercat să susțină revolta din Kenghir.

Aș spune că dintre toți deportații speciali singuri cecenii s-au manifestat ca niște zeki în spirit. După ce o dată i-au smuls din locul lor în mod perfid, ei nu mai credeau în nimic, își construiau case ca la ei în Cau-caz: joase, întunecoase, atît de prăpădite, încît ziceai că le poți dărîma cu o lovitură de picior. La fel era toată gospodăria lor de exilați: ei nu trăiau decît pentru ziua de azi, pentru luna asta, anul ăsta, fără a pune ceva deoparte, fără rezerve, fără nici o intenție pentru viitor. Mîncau, beau, cei tineri se mai și îmbrăcau. Anii treceau și ei tot nu aveau nimic, ca la început. Nici un cecen,

nicăieri, nu încerca să fie pe placul șefilor, se purtau întotdeauna față de ei cu semeție și chiar cu ostilitate nemascată. Disprețuind legile privind învățământul obligatoriu și acele științe pe care statul le promova în școală, ei nu-și lăsau fetele să meargă la învățătură, ca să nu se strice, nici chiar băieții nu mergeau toți. Pe femei nu le trimiteau să muncească la colhoz. Și nici ei nu prea se speteau muncind pe ogoarele colhozului. Cei mai mulți încercau să se aranjeze ca șoferi: să îngrijești un motor nu este umilitor, mișcarea per-manentă a automobilului le satisfăcea pasiunea lor de djighiți(10), iar ocaziile și posibilitățile care i se ofereau unui șofer - pasiunea lor pentru hoție. De altminteri această pasiune și-o satisfăceau și în mod direct. Ei au adus în pașnicul și cinstitul Kazahstan noțiunea: „a fura”, „a despu-ia”. Ei puteau să fure vite, să jefuiască o casă, iar uneori să ia pur și simplu cu forța. Pentru ei, localnicii și acei exilați care se supuneau cu ușurință șefilor făceau parte din aceeași rasă. Ei nu-i respectau decât pe cei rebeli.

Și era uimitor că toți se temeau de ei. Nimeni nu-i putea împiedica să trăiască așa. Și puterea care stăpînea de treizeci de ani această țară nu putea să-i determine să-i respecte legile.

De unde veneau toate astea? Iată un caz în care, poate, se află concentrată explicația. În școala din Kok-Terek, cînd eram eu acolo, învăța în clasa a 9-a un băiat cecen - Abdul Hudaev. El nu stîrnea simpatie și nici nu se străduia, parcă se temea să nu se umilească vrînd să fie plăcut, întotdeauna era neprietenos, și o făcea intenționat, era mîndru și chiar violent. Dar nu puteai să nu-i apreciezi mintea limpede, precisă. La matematică și la fizică nu se oprea niciodată la nivelul colegilor lui, ci mergea întotdeauna în profunzime și punea întrebări zămislite din nece-sitatea neobosită de a căuta esențialul. Ca toți copiii de exilați, în școală el a fost inevitabil prins de așa-numita activitate obștească, adică mai întîi organizația de pionieri, pe urmă cea de comsomol, comitetele de elevi, gazeta de perete, lecțiile de educație morală, discuții - plătind pentru instruire cu acea plată spirituală pe care cecenii o plăteau cu neplăcere.

Abdul locuia cu bătrîna lui mamă. Nici una dintre rudele lor apropiate nu mai era în viață, în afară de fratele mai mare al lui Abdul, care demult trecuse în tagma hoților și nu o dată a fost băgat în lagăr

pentru hoție și omor, dar mereu ieșise prin amnistii sau prin cumul. Într-o zi și-a făcut apariția în Kok-Terek, a băut două zile fără să se trezească, s-a luat la harță cu un cecen din localitate, a scos cuțitul și a pornit după el să-l taie. I-a stăvilit calea o cecencă bătrână: a ridicat mâinile în sus să-l oprească. Dacă ar fi respectat legea cecena, ar fi trebuit să arunce cuțitul și să înceteze urmărirea. Dar el era acum mai mult bandit decât cecen, a lovit cu cuțitul și a înjunghiat-o pe bătrână nevinovată. Abia atunci și-a dat seama, prin aburii beției, ce îl așteaptă după legea cece-nă. A alergat degrabă la MVD, și-a mărturisit crima și aceia l-au băgat bucuroși la zdup.

El s-a pus la adăpost, dar a rămas fratele mai mic Abdul, mama lui și un cecen bătrîn din neamul lor, un unchi al lui Abdul. Vestea despre crimă a făcut fulgerător înconjurul taberei cecene din Kok-Terek, și cei trei, care mai rămăseseră din neamul lui Hudaev s-au strîns toți în casă, au făcut rezerve de mîncare și apă, au astupat fereastra, au baricadat ușa, ascunzîndu-se ca într-o cetate. Cecenii din neamul femeii ucise trebu-iau acum să se răzbune pe careva din neamul Hudaev. Pînă cînd nu va curge sîngele Hudaevilor pentru sîngele lor nu erau vrednici să se nu-mească oameni.

Și a început asediul casei Hudaevilor. Abdul nu mai mergea la școală, tot Kok-Terekul și toată școala știa de ce. Un elev din clasele mari, comsomolist, premiant, era amenințat clipă de clipă că va muri de cuțit. Iată, poate chiar acum, cînd, după clopoțel, elevii se așază în bănci, sau acum cînd profesorul de literatură le vorbește de umanismul soci-alist. Toți știau, toți nu puteau să uite asta, în recreații numai despre asta se vorbea - și toți lăsau ochii în jos. Nici organizația de partid, nici organizația de comsomol din școală, nici directorul de studii, nici direc-torul, nici secția de învățămînt de la raion, nimeni nu s-a dus să-l sal-veze pe Hudaev, nici măcar nu s-a apropiat de casa lui asediată din colonia cecena care zumzăia ca un stup. Și dacă ar fi numai ei! Dar în fața răsuflării sîngeroasei răzburnări au încremenit la fel de speriate instanțele pînă acum atît de înfricoșătoare pentru noi: și comitetul raio-nal de partid, și comitetul executiv al raionului, și MVD-ul cu miliția și comenduirea între zidurile lor de chirpici. Numai ce a răsuflat o dată această lege bătrînească și barbară și dintr-o dată s-a văzut că în Kok-Terek nu există nici un fel de putere sovietică. Nu prea se întindea nici brațul

ei din centrul regional Djambul, fiindcă în trei zile nici de acolo nu a sosit avionul cu trupe și nici un fel de instrucțiuni ferme, în afara ordinului de a apăra închisoarea cu toate forțele disponibile.

Astfel, și pentru ceceni, și pentru noi toți a devenit limpede ce este forță pe pământ și ce este miraj.

Și doar bătrânii ceceni au dat dovadă de înțelepciune! Ei s-au dus la MVD și au rugat să le fie predat Hudaev banditul pentru răfuială. MVD-ul a refuzat temător. Au venit și a doua oară și au rugat ca Hudaev să fie judecat în public și împușcat în fața lor. Atunci, au făgăduit ei, răzbunarea sîngeroasă nu va mai urmări familia Hudaev. Nu se putea închipui un compromis mai rezonabil. Dar cum asta - judecată publică? Dar cum asta - execuție publică promisă dinainte? Căci doar el nu este politic, el este hoț, este un socialmente apropiat. Pot fi călcate în picioare drepturile unui Cincizeci și Opt, dar nu ale unui asasin multiplu. Au consultat regiunea - au primit refuz. „Atunci, peste un ceas va fi ucis Hudaev cel mic!” au explicat bătrânii. Demnitarii MVD-ului au ridicat din umeri: asta nu-i privea cîtuși de puțin. Ei nu puteau să cerceteze o crimă încă nesăvîrșită.

Și totuși o oarecare adiere a secolului al XX-lea a suflat... nu peste MVD, nu, ci peste bătrînele și neînduplecatele inimi cecene! Totuși, nu au poruncit răzbnătorilor să se răzbune! Ci au trimis o telegramă la Alma-Ata. De acolo au sosit grabnic tot niște bătrîni, cei mai venerați de întregul popor. Au convocat sfatul bătrînilor. Hudaev-asasinul a fost blestemat și condamnat la moarte, să piară indiferent în ce loc va întîlni un cuțit cecen. Pe ceilalți Hudaevi i-au chemat și le-au spus: „Nu vă mai ascundeți. De voi nu se atinge nimeni.”

Și Abdul și-a luat cărțile și s-a dus la școală. Acolo, secretarul de partid și secretarul de comsomol l-au întâmpinat cu zîmbete fățarnice. Și la următoarele discuții și lecții educative i-au pus din nou aceeași placă despre conștiința comunistă, fără să amintească despre regretabilul incident. Pe fața întunecată a lui Abdul n-a tresărit nici un mușchi. El a înțeles încă o dată că principala forță pe pământ este răzbunarea sînge-roasă, vendeta.

Noi, europenii, în cărțile noastre și în lecțiile pe care le ținem în școală rostim doar cuvinte de dispreț la adresa acestei legi barbare, la adresa acestor masacre cumplite și absurde. Se pare, însă, că aceste asasi-nate nu sunt chiar lipsite de sens: ele nu stîrlesc

popoarele de munteni, ci le întăresc. Legea răzbunării sîngeroase nu face prea multe victime, dar împrăştie groază în jurul ei! Cunosînd această lege, ce muntean va mai cuteza să insulte pe un altul așa, pur și simplu, cum ne insultăm noi unul pe celălalt pentru că am băut un pahar mai mult ori dintr-un capriciu? Și cu atît mai mult care necen va îndrăzni să se lege de un cecen, să-i spună că este hoț, sau bătăran, sau că n-a stat la rînd? Căci s-ar putea să primească drept răspuns nu un cuvînt ori o înjură-tură, ci o lovitură de cuțit între coaste. Și chiar dacă și tu pui mîna pe cuțit (dar n-ai cuțit la tine, tu ești civilizat), nu vei răspunde la lovitură cu lovitură: căci toată familia ta va cădea de cuțit! Cecenii merg pe pămîn-tul kazah cu figuri insolente, croindu-și drum cu umerii, și „stăpînii țării”, și ne-stăpînii se dau la o parte respectuoși. Vendeta emană un cîmp de teamă, și prin aceasta întărește mica națiune de munteni.

„Lovește în ai tăi ca să se teamă străinii!” Străbunii muntenilor, în trecutul lor antic, nu puteau găsi o zgardă mai bună.

Dar ce le propunea statul socialist?

Capitolul 5

LA SFÎRȘITUL SOROCULUI

ÎN CEI OPT ANI de închisoare și lagăr n-am auzit un cuvânt bun despre exil de la nimeni care a trecut prin el. Totuși, încă din primele închisori preventive și de tranzit, pentru că omul este prea apăsător de cele șase suprafețe de piatră apropiate ale celulei, se înfiripă dulcele vis al deți-nuților despre exil: el tremură, licărește ca un miraj, și piepturile slabe ale deținuților oftează pe priciurile întunecoase:

— Ah, exilul! Dacă mi-ar da exilul!

În ceea ce mă privește, nu numai că nu am scăpat de această ursită comună, dar în mine visul la exil a prins puteri deosebite. La cariera de argilă din Novîi Ierusalim auzeam cocoșii din satul vecin și visam la exil. Și de pe acoperișul postului de gardă de la Bariera Kaluga priveam grămada compactă și străină a capitalei și imploram: să mă trimită cât mai departe de ea, mai departe, în exil! Și am trimis chiar o cerere nai-vă Sovietului Suprem: să-mi înlocuiască cei opt ani de lagăr în exil pe viață, fie chiar și în locul cel mai îndepărtat și mai uitat de lume. Dar drept răspuns mastodontul nici n-a strănutat. (Eu însă nu-mi dădeam seama că nu voi scăpa de exilul pe vecie, pe viață, doar că îl voi primi nu în locul lagărului, ci după el.)

În anul 1952, din cei trei mii de oameni câți număra lagpunktul „rusesec” de la Ekibastuz, au „eliberat” zece persoane. Acest lucru părea foarte bizar atunci: să fie deținuți în baza lui Cincizeci și Opt și să li se dea drumul! De trei ani de când exista Ekibastuzul - nu fusese eliberat nici un om, dar nici nu i se isprăvisese nimănui condamnarea. Acum, deci, luau sfârșit primii decari (distribuiți în timpul războiului) ai acelor puțini care supraviețuiseră.

Așteptam cu nerăbdare scrisori de la ei. Au sosit câteva, direct sau indi-rect. Și am aflat că aproape toți au fost duși din lagăr în exil, deși sen-tința nu prevedea nici un exil. Acest lucru însă nu a mirat pe nimeni! Și pentru temnicherii noștri și pentru noi era clar că nu era vorba de justiție, de anii de pedeapsă, de întocmirea hîrtilor, ci de faptul că pe noi, o dată ce am fost numiți dușmani, stăpînirea, cu dreptul celui puternic, de acum ne va călca în picioare, ne va strivi și sugruma pînă ce vom da ortul popii! Și numai această ordine a lucrurilor ni se părea și nouă, și puterii unica normală, așa eram obișnuiți, asta făcea parte din noi.

În ultimii ani ai lui Stalin nu era alarmantă soarta exilaților, ci soarta celor aparent eliberați, a celor pe care îi slobozeau după cât se pare, dincolo de poartă fără escortă, a celor pe care îi abandona, după cât se pare, cenușia aripă ocrotitoare a MVD-ului. În vreme ce exilul, pe care stăpînirea, din tîmpenie, îl socotea o pedeapsă suplimentară, nu era decît continuarea unei existente obișnuite fără nici o răspundere, a acelui fundament fatalist pe care deținutul se simte atît de puternic. Exilul ne izbăvea de necesitatea de a alege singuri domiciliul și, deci, de grele îndoieli și greșeli. Doar acel loc era sigur, locul exilului nostru. Doar în acest loc unic din toată Uniunea nu ni se putea reproșa că am venit. Doar aici aveam acel ultim și indiscutabil drept la trei arsuri pătrați de pămînt(1). În plus, cei care ieșeau din lagăr singuri, ca mine, pe care nu-i aștepta nimeni nicăieri, doar în exil părea că ar putea întîlni un su-flet apropiat.

Dacă s-au grăbit să ne aresteze, nu se grăbesc să ne și elibereze. Dacă vreun nefericit de democrat grec sau vreun socialist turc ar fi fost ținuti în pușcărie o zi peste ceea ce li se cuvenea, ar fi urlat toată presa mondială. Am fost bucuros că, după ce condamnarea mea a luat sfîrșit, m-au mai ținut în lagăr doar vreo cîteva zile, după care... m-au eliberat? nu, după asta m-au expediat cu un convoi. Și m-au purtat încă o lună de acum pe timpul meu.

Totuși, și cînd ieșeam din lagăr sub escortă, ne străduiam să îndeplinim cele din urmă superstiții ale lagărului: niciodată să nu întorci capul spre ultima închisoare (altfel te întorci în ea), să dai o destinație corectă lin-gurii tale din închisoare. (Cum corectă, cînd unii ziceau: s-o iei cu tine, ca să nu te întorci după ea; alții: să o arunci închisorii, ca închisoarea să nu pornească după tine. Lingura mea o făcusem singur, la atelierul de turnătorie, așa că am luat-o cu mine.) Și am trecut din nou prin tran-ziturile din Pavlodar, Omsk, Novosibirsk. Deși condamnările noastre luaseră sfîrșit, ne-au percheziționat din nou, ne-au confiscat lucrurile interzise, ne-au băgat în celule, în dube și vagoane de pușcăriași - toate arhipline, ne-au amestecat cu hoții și bandiții, și din nou au mîrșit la noi cîinii escortei, și la fel au strigat trăgătorii cu automate: „Nu întoarce capul!”

Dar în tranzitul din Omsk, un gardian cumsecade, făcînd apelul după dosare, ne-a întrebat pe noi, cei cinci, din Ekibastuz: „Ce divinitate s-

a rugat pentru voi?" „Da' ce e? Unde ne trimit?" întrebăm noi devenind atenți și înțelegînd că este vorba de un loc bun. „Păi, la sud", a zis gar-dianul, mirîndu-se.

Și într-adevăr, din Novosibirsk ne-au deviat spre sud. Mergem la căldu-ră! Acolo sunt orez, struguri și mere. Ce-o fi asta? Oare tovarășul Beria nu putea să ne găsească în Uniunea Sovietică un loc mai rău? Oare există un astfel de exil? (îmi ziceam în sinea mea: o să scriu despre exil un ciclu de versuri și o să-l intitulez: Versuri despre Frumosul Exil(2).)

În gara din Djambul ne-au debarcat din vagon-zak cu toate strictețile, ne-au dus spre un camion printr-un coridor viu alcătuit din soldați de escortă și ne-au așezat tot pe pardoseala camionului, de parcă, după ce ne-am ispășit sorocul, mai puteam să ne gîndim la evadare. Era în miez de noapte, luna în descreștere, numai ea lumina slab aleea întu-necoasă pe care mergeam - dar asta era chiar o alee din plopî piramî-dali! Așa exil mai zic și eu! Oare n-om fi în Crimeea? Sfîrșit de fe-bruarie, la noi pe Irtîș acum este un ger cumplit, aici însă adie un vînticel blînd de primăvară.

Ne-au adus la închisoare, și închisoarea ne-a primit fără percheziția de rigoare și fără baie. S-au mai îmblînzit pereții blestemați! Așa, cu saci și cu geamantane, ne-au dus într-o celulă. Dimineața, șeful de pavilion a descuiat ușa și a zis parcă oftînd: „leșiți cu toate lucrurile". S-au desfăcut ghearele dracului...

În curte ne-a întîmpinat o dimineață purpurie de primăvară. Aurora în-călzea zidurile de cărămidă ale închisorii, în mijlocul curții ne aștepta un camion, în el se aflau doi zeki, care fuseseră atașați grupului nostru. Trebuie să respirăm, să privim în jur, să ne pătrundem de unicitatea momentului, dar nu puteam cîtuși de puțin să scap prilejul unei cunoș-tințe noi. Unul dintre cei noi, un bătrîn uscățiv, cărunț, cu ochi limpezi care îi lăcrimau, ședea pe lucrșoarele lui mototolite atît de drept, atît de solemn, parcă era un rege înainte de primirea ambasadurilor. Puteai să crezi că ori este surd, ori străin și nu speră să găsească o limbă comună cu noi. Îndată ce m-am urcat în camion, m-am hotărît să stau de vorbă cu el, cînd, deodată, cu o voce sigură, sonoră, în cea mai curată limbă rusă, s-a prezentat:

— Vladimir Alexandrovici Vasiliev.

Și între noi a țîșnit o scînteie de prietenie! Inima simte prietenul și nepri-etenul. Acesta-i un prieten, în pușcărie trebuie să te grăbești să faci cunoștință cu oamenii, nu știi dacă peste o clipă veți mai fi împreună! A, da, noi nu mai suntem la pușcărie, totuși... Și, depășind zgomotul motorului, îi pun mereu întrebări, fără să observ cînd camionul a ieșit de pe asfaltul închisorii pe pavajul străzii, uitînd că nu trebuie să te uiți îndărăt la ultima închisoare (oare cîte vor mai fi ultimele?), fără să privesc măcar scurtul fragment de realitate liberă pe care îl parcurgem, și iată-ne iar într-o vastă curte interioară, curtea MVD-ului regional, de unde ieșirea în oraș ne este din nou interzisă.

Lui Vladimir Alexandrovici puteai să-i dai în prima clipă nouăzeci de ani, această imagine o creau acești ochi atemporal, fața ascuțită și smocul de păr cărunt. Dar nu avea decît șaptezeci și trei. El era unul dintre cei mai vechi ingineri ruși, unul dintre cei mai mari hidrotehnicieni și hidro-grafi. În „Uniunea Inginerilor Ruși” (ce-o fi asta? aud pentru prima oară; a fost o puternică organizație obștească, creație a gândirii tehnice, dar toți cei ca el au pierit), Vasiliev era unul dintre membrii de seamă. Și astăzi încă își mai amintește cu o plăcere plină de fermitate: „Am refu-zat să ne prefacem că putem crește curmali din bîte uscate”.

Drept care, firește, organizația a fost dizolvată.

Tot ținutul acesta, Semirecie, unde ne aflam acum, l-a parcurs în lung și în lat, pe jos și călare, cu jumătate de secol înainte, încă înainte de primul război mondial, a elaborat proiectele pentru irigarea Văii Ciu, al căderii de apă de pe Narîn și al străpungerii tunelului prin munții Ciu-Ili, și chiar înainte de primul război mondial a purces la realizarea lor. Aici au funcționat șase „excavatoare electrice”, pe care el le-a comandat în străinătate încă din anul 1912 (toate șase au supraviețuit revoluției și în anii '30 au fost prezentate pe șantierul barajului Circik ca o noutate so-vietică). Iar acum, după cincisprezece ani de pușcărie pentru „diversi-une”, ultimii trei în izolatorul din Verhneural'sk, a rugat, în chip de bună-voință, să-și petreacă exilul și să moară anume aici, în Semirecie, unde a început totul. (Dar nici această favoare nu i-ar fi acordat-o dacă nu l-ar fi ținut minte Beria din anii '20, cînd inginerul Vasiliev a împărțit apele celor trei republici transcaucaziene.)

lată de ce astăzi ședea în camion cufundat în gânduri asemenea unui sfinx: era nu numai prima lui zi de libertate, ci și întoarcerea în țara tine-reții, în țara inspirației. Nu, viața omenească nu este chiar atât de scurtă dacă de-a lungul ei ridici obeliscuri.

Foarte recent, fiica lui Vladimir Alexandrovici s-a oprit pe Arbat(3), lângă o vitrină cu ziarul „Trud”. Un corespondent semeț, plin de înflăcărare, fără să facă economie de cuvinte bine plătite, povestea cu însuflețire despre călătoria lui prin Valea Ciu, irigată și trezită la viață prin străda-niile creatoare ale bolșevicilor, despre căderea de apă de pe Narîn, despre înțeleptele amenajări hidrotehnice, despre colhoznicii fericiți. Și încheia brusc - cine i-o fi șoptit despre asta: „Dar sunt puțini cei care știu că toate aceste transformări constituie împlinirea visului talentatului inginer ras Vasiliev, care nu a găsit înțelegere în vechea Rusie birocratică*. Păcat că tînărul entuziast n-a trăit să vadă triumful ideilor sale nobile”. Aceste rînduri dragi s-au amestecat sub ochii împăienjeniți de lacrimi. Fiica a smuls ziarul și a plecat însoțită de fluierul unui miliți-an.

În vremea asta tînărul entuziast ședea în celula umedă a izolatorului din Verhneuralsk. Reumatismul sau alt beteșug al oaselor l-au înțepenit pe bătrîn de șale, nu mai putea să se aplece. Bine că nu era singur în celu-lă, cu el mai era un nu știu ce suedez, și i-a vindecat spinarea prin masaj sportiv.

În pușcăriile sovietice nu întâlnești prea mulți suedezi. Cu un suedez, îmi amintesc, am stat și eu. îl chema Eric...

— ...Arvid Andersen? mă întreabă cu însuflețire Vladimir Alexandrovici (el se mișcă și vorbește cu multă vioiciune).

Formidabil! Deci, Arvid l-a vindecat prin masaj! Vedeți, vedeți cît sunt de mic?! ne amintește Arhipelagul ca urare de drum bun. Iată, deci, unde îl duceau pe Arvid cu trei ani în urmă - în izolatorul din Ural! Se pare că nu au prea intervenit pentru bietul băiat nici Pactul Atlanticului, nici tătutul miliardar...**

* În timpul revoluției din octombrie, Vasiliev era, practic, șeful departamentului de ame

În vremea asta au început să ne cheme pe unul cîte unul la comendu-irea regională - se afla tot aici, în curtea MVD-ului regional: un colonel, un maior și mulți locotenenți, sub comanda cărora se aflau toți exilații din regiunea Djambul. Colonelul, de fapt, nu ne

primește, maiorul se ui-tă la fețele noastre ca la niște titluri de ziar, iar de formalități se ocupă niște locotenenți, care scriu frumos cu toc și peniță.

Experiența lagărului îmi dă întruna ghes: ia seama! În aceste scurte clipe se hotărăște destinul tău viitor! Nu pierde vremea! Cere, insistă, protestează! Încordează-te, zbate-te, născocește ceva, de ce trebuie să rămâi neapărat într-un oraș - centru de regiune și nu în raionul cel mai apropiat și cel mai comod. (Și motivul există, doar că eu nu-l cunosc: sunt doi ani de când în mine se dezvoltă metastaza canceroasă după operația din lagăr neterminată.)

Nu-u, nu mai sunt acela... Nu mai sunt cel de la începutul condamnării. Un soi de toropeală superioară mă copleșise și mă simțeam bine în starea asta. Îmi făcea plăcere să nu mă folosesc de experiența de lagăr deșartă. Detest să născocesc acum un pretext prăpădit. Nici unul dintre oameni nu știe nimic dinainte. Cea mai mare belea poate să dea peste om într-un loc plin de splendoare, și fericirea cea mai mare îl poate găsi într-un loc ca vai de lume. Însă nici nu izbutisem să aflu care dintre raioanele regiunii erau mai bune și care mai rele, eram preocupat de soarta bătrînului inginer.

Pe dosarul lui probabil că se află o rezoluție proteguitoare, pentru că i se îngăduie să iasă pe propriile-i picioare în oraș, să ajungă pînă la centrul de ameliorări hidrografice și să ceară de lucru. Nouă, celorlalți, o singură destinație: raionul Kok-Terek. Acesta e o frîntură de pustiu la nordul regiunii, începutul ținutului lipsit de viață Bet-Pak-Dala, care ocupă întreg centrul Kazahstanului. Ce să zic - grozavă zonă viticolă!...

Numele fiecăruia dintre noi este caligrafiat pe un formular tipărit pe o liorări funciare.

** Pavel Veselov (Stockholm), care s-a ocupat multă vreme de alte răpiri ale cetățenilor suedezi de către autoritățile sovietice, analizînd povestirile lui E. A. Andersen despre sine și inexistența vreunui miliardar Andersen în Suedia, lansează presupunerea că și după înfățișare și după numele pe care și l-a dat, E. A. este mai degrabă norvegian, care, însă, din anumite motive a preferat să se dea drept suedez. Norvegienii care s-au refugiat din țară după 1940 și au servit în armata engleză au fost incomparabil mai mulți decît cei cîtiva suedezi izolați. E. A. putea să aibă o legătură de rudenie cu vreo familie engleză Robertson, dar și-a născocit una cu generalul Robertson pentru a-și spori valoarea în ochii MGB-ului. Probabil că și la Moscova a venit în componența unei delegații engleze ori norvegiene, nu suedeze (se pare că o delegație suedeză nici n-a fost la Moscova),

Însă nu era decît un personaj de mîna a treia. S-ar putea ca MGB-ul să-i fi propus să devină agentul său, și, pentru că a refuzat, a primit douăzeci de ani. Tatăl lui Eric putea să fie om de afaceri, dar nu de asemenea anvergură, însă Eric a exagerat, și chiar cunoștința tatălui cu Gromîko (drept care ghebiștii i l-au și arătat lui Gromîko), ca să stîrnească interesul MGB-ului pentru răscumpărarea lui și. În felul acesta, să încunoștințeze Occidentul de situația sa. (Notă din anul 1975).

hîrtie roșcată scorțoasă, pe urmă locotenentul scrie data și ni-l întinde –semnați-l!

Oare unde am mai înîlnit ceva asemănător? A, da, cînd mi s-a adus la cunoștință sentința OSO. Și atunci tot atît am avut de făcut - să iau to-cul și să mă semnez. Doar că atunci hîrtia era lucioasă, din Moscova, dar tocul și cerneala - tot așa de proaste.

Așadar, ce „mi s-a adus la cunoștință în data de azi”? Că eu, cutare, sunt exilat pe vecie în raionul cutare sub supravegherea oficială a MGB-ului raional, și în caz de ieșire neautorizată dincolo de limitele ra-ionului voi fi judecat conform Decretului Sovietului Suprem, care preve-de o pedeapsă de 20 (douăzeci) de ani muncă silnică.

N-ai ce zice, totul este legal. Nu ne miră nimic.

Cu ani mai tîrziu voi face rost de Codul penal al RSFSR și, în articolul 35, voi citi cu plăcere: că exilul, se prescrie, de la trei la zece ani, iar ca supliment la detenție poate fi numai pînă la cinci ani. (Asta poate fi con-siderată o mîndrie a juriștilor sovietici: că, începînd cu Codul penal din anul 1922, în dreptul sovietic nu există condamnări pe termen nelimitat, în afară de cea mai groaznică dintre ele -expulzarea pe viață din URSS. Și asta constituie o „deosebire de principiu importantă a dreptului sovie-tic de cel burghez”; culegerea De la închisori la instituțiile de reeducare, „Legislația sovietică”, Moscova, 1934). Așa o fi, dar economisind munca MVD, este mai ușor să prescrii exil pe vecie (pe viață): nu trebuie să mai urmărești cînd iau sfîrșit condamnările și să-ți bați capul să le reînoiești.

Și mai scrie în articolul 35 că exilul se acordă numai printr-o hotărîre specială a tribunalului. Măcar a OSO. Dar nici măcar OSO, ci un locotenent de serviciu ne-a prescris exil pe viață.

Semnăm cu plăcere. În mintea mea, cu insistență, se înfiripă o epigra-mă, e drept, puțin cam lungă:

Peste destinul meu firav căzu din tărie

Un ciocan de fierar — și ce mare mai e! -

De fapt nu-i anunț: exilat pe vecie

Sub privirea lui Argus (citiți MGB).
Nepăsător, mi-am așternut semnătura.
Voi Alpi de bazalt! Și tu Cale Lactee!
Stele ce nu cunoașteți ura,
Voi străluciți sublim pe bolta vie!
Mă simt eternității hărăzit,
Dar MGB-ul are veșnicie?*

Vladimir Alexandrovici s-a întors din oraș, îi recit epigrama, și izbucnim în râs, rîdem ca niște copii, ca niște deținuți, ca niște oameni neprihăniți.

*Versiunea românească aparține poetului Adi Cusin.

Vladimir Alexandrovici are un râs foarte zglobiu, seamănă cu râsul lui K. I. Strahovici. Asemănarea dintre ei este profundă: sunt niște oameni cufundați adînc în intelect, și suferințele trupului nu pot să le distrugă echilibrul sufletesc.

De altminteri, nici acum nu avea prea multe motive de veselie. Firește, nu aici fusese exilat, greșiseră, cum de altfel se și cuvine. Numai din Frunze(4) l-ar fi putut repartiza în Valea Ciu, în locurile fostelor lui lucrări. Aici, centrul de ameliorări hidrografice nu se ocupă decît de arî-kuri(5). Un kazah semianalfabet, plin de el, șeful centrului de ameliorări hidrotehnice i-a făcut onoarea creatorului sistemului de irigație din Ciu să aștepte în picioare în pragul cabinetului, a sunat la comitetul regional de partid și a acceptat să-l primească în postul de simplu hidroteh-nician, ca pe o domnișoară după absolvirea institutului. La Frunze nu poate merge: e altă republică.

Cum să cuprinzi într-o frază toată istoria Rusiei? Țara posibilităților înăbușite.

Totuși, bătrînelul își freacă mîinile bucuroși: oamenii de știință nu l-au uitat, poate îl vor scoate de aici. Semnează și el că este exilat pe viață, iar dacă va depăși limitele - va executa ocnă pînă la nouăzeci și trei de ani. Îi duc lucrurile pînă la poartă, pînă la linia peste care mie îmi este interzis să calc. Acum el se duce să închirieze un colț de cameră și se grozăvește că o să-și aducă băbuța de la Moscova. Copiii?... Copiii n-or să vină. Se spune că nu poți părăsi apartamentul din Moscova. Alte rude? Mai are un frate. Dar fratele are o viață profund nefericită: este istoric, n-a înțeles revoluția din

octombrie, a părăsit țara și acum sârma-nul, predă istoria Bizanțului la Universitatea Columbia. Din nou izbuc-nim în rîs, îl compătimim pe fratele lui și la despărțire ne îmbrățișăm, lată încă un om remarcabil pe care l-am întîlnit și a dispărut pentru totdeauna.

Iar pe noi, ceilalți, nu știu din ce motiv, ne mai țin încă o zi și încă o zi într-o chichineață, unde, pe o pardoseală plină de crăpături, dormim lipiți unul de celălalt, de-abia întinzînd picioarele în lungimea ei. Asta îmi amintește carcera cu care mi-am început anii de condamnare. Acum, eliberați, peste noapte ne încuie cu lacăt, propunîndu-ne, numai dacă vrem, să luăm înăuntru hîrdăul. Singurul lucru ce ne deosebește de în-chisoare este faptul că acum nu ne mai dau de mîncare pe gratis, noi le dăm bani și ne aduc ceva de la piață.

A treia zi își face apariția o escortă dintre cele mai adevărate, cu cara-bine, ne pun să semnăm că am primit bani pentru drum și pentru mîn-care, banii de drum ni-i ia îndărăt escorta (chipurile - să cumpere bilete, dar în realitate, speriindu-i pe controlori, ne transportă pe degeaba. Banii și-i însușesc ei, ăsta-i cîștigul lor), ne încolonează doi cîte doi cu lucruri cu tot și ne pornesc spre gară, iarăși printre ploi. Triluri de păsărele, zumzetul primăverii - și nu-i decît 2 martie! Suntem îmbrăcați în pufoaice, este cald, dar suntem bucuroși că ne aflăm la sud. Orice ar fi, dar omul nevoiaș suferă cel mai mult de ger.

Un tren care de-abia merge ne poartă o zi întreagă în direcția de unde veniserăm, apoi de la gara Ciu, vreo zece kilometri, ne mîină pe jos. Sacii noștri și geamantanele ne fac să asudăm din belșug, ne îndoim de șale, ne poticnim, dar rezistăm: fiecare cîrpă, trecută pe la postul de gardă al lagărului, va mai face trebuință trupului nostru sărac. Am pe mine două pufoaice (una am șterpelit-o la inventar) și, pe deasupra, mantaua mea de pe front, care a trecut prin multe, tîrîță și uzată pe dru-murile războiului și prin lagăr, cum aș putea s-o arunc acum?

Ziua se sfîrșește, dar noi tot n-am ajuns. Prin urmare, iar vom înnopta într-o închisoare, la Novotroițkoe. Cît a trecut de cînd suntem liberi, și nu putem scăpa de închisori. Celulă, pardoseală goală, vizorul, buda, mîinile la spate, apă clocotită - doar rația nu ni se mai dă: doar suntem oameni liberi!

Dimineața vine după noi un camion și aceeași escortă, care n-a mai înnoptat la cazarmă. Mai avem de străbătut încă șaiszeci de kilometri în adîncul stepei. Ne împotmolim prin vîlcele noroioase, sărim jos din ca-mion (înainte, ca zeki, nu puteam) și împingem, îl împingem din nămol, ca să treacă mai repede diversitatea drumului, ca să ajungem mai repe-de în exilul cel veșnic. Iar escorta s-a așezat în semicerc și ne păzește.

Prin fața noastră se perindă kilometri de stepă. Cît vezi cu ochii, la dreapta și la stînga - numai iarbă aspră, cenușie, necomestibilă, și foar-te rar - cîte un aul de kazahi prăpădit, cu un pîlc de copaci. În sfîrșit, înainte, dincolo de rotunjimea stepei, se ivesc vîrfurile cîtorva plop (Kok-Terek - „plop verde”).

Am ajuns! Camionul trece printre căsuțele de chirpici ale cecenilor și kazahilor, ridicînd nori de praf și atrăgînd asupra sa o haită de cîini indignați. Niște măgăruși simpatici înhămați la cîte o brișcă mică se dau la o parte. Dintr-o curte, alene și disprețuitor, ne privește o cămilă. Sunt și oameni, dar ochii noștri văd numai femeile, aceste femei neobișnuite, uitate: iat-o pe ochșica aceea din prag, privește după mașina noastră cu mîna streășină la ochi; iată, trei dintr-o dată trec în rochii înflorate. Nici una nu-i rusoaică. „N-ai grijă, se vor găsi și pentru noi mirese!” îmi strigă voios la ureche căpitanul de cursă lungă V. L Vasilenko, patruzeci de ani, care la Ekibastuz a trăit liniștit ca șef al spălătoriei, iar acum por-ne-a spre lumea liberă să-și întindă aripile, să-și caute o corabie pentru viață.

Lăsînd în urmă magazinul raional, ceainăria, dispensarul, poșta, comitetul executiv raional, comitetul raional de partid-cu acoperiș de ardezie, casa de cultură-cu acoperiș de stuf, camionul nostru se opreș-te lîngă clădirea MVD-MGB. Plini de praf, sărim jos, intrăm într-o mică grădiniță, și, fără să ne jenăm prea mult de strada principală, ne spălăm aici pînă la brîu.

De partea cealaltă a străzii, chiar vizavi de MGB, se înălța o clădire înaltă nemaipomenită, deși nu avea decît parter: patru coloane dorice susțin cu toată seriozitatea o imitație de portic, la baza coloanelor - două trepte placate cu piatră șlefuită, și peste toate astea - un acoperiș de paie înnegrit de vreme. Nu poate să nu-mi bată inima: este școala! Școala de zece ani. Nu bate, nesuferito, taci. Această clădire nu te inte-resează.

Traversînd strada principală, spre porțile dragi ale școlii se îndreaptă o fată cu părul numai cârlionți; o jachetă curată i se mulează pe talia subțire, ca de viespe. Merge și parca nici nu atinge pământul. Este o învățătoare! Este atât de tânără, încît nu pare a fi terminat institutul. Șapte clase și școala medie de pedagogie. Cît o invidiez! Ce prăpastie între ea și mine, un muncitor necalificat. Noi facem parte din diferite categorii sociale, n-aș îndrăzni niciodată s-o conduc la braț.

Între timp, pe nou-sosiți au început să-i introducă în cabinetul lui silențios, ca să se ocupe de ei, cine credeți? Firește, cumătrul, agentul operativ! Nu lipsește nici din exil, și aici tot el este personajul principal.

Prima întâlnire este foarte importantă, căci ne vom juca împreună de-a șoarecele și pisica nu o lună, ci pe viață! Acum îi voi trece pragul, și ne vom cerceta unul pe altul cu privirile pe furie. Este un kazah foarte tânăr, care se ascunde făcînd pe rezervatul și pe politicosul, iar eu pe omul cam sărac cu duhul. Amîndoi înțelegem că frazele noastre lipsite de importanță, ca de pildă: „Poftim, aveți o foaie de hîrtie”, „Dar cu care toc pot să scriu?” - constituie un duel. Dar pentru mine este important să las impresia că habar n-am de așa ceva. Pur și simplu așa sunt eu, întotdeauna, deschis, fără tertipuri. Hai, tartor arămiu, vîră-ți bine în creier: ăsta nu are nevoie de supraveghere specială, a venit să trăiască pașnic, detenția i-a fost de folos.

Ce trebuie să completez? Un chestionar, firește. Și să-mi scriu autobiografia. Cu ele se deschide noul meu dosar, care, iată, este pregătit pe masă.

Pe urmă aici vor fi atașate denunțurile împotriva mea, caracterizările unor personalități oficiale. Și îndată ce chiar și numai în linii mari se va contura un caz nou și de la centru se va da semnalul să mă aresteze - mă vor aresta (aici, în curtea din spate, se află o închisoare din chirpici) și mă vor pricopsi cu o nouă condamnare de zece ani.

Întind cele două hîrtii inițiale agentului operativ, el le citește, le perforază și le introduce în dosarul cu șină.

— Spuneți-mi, vă rog, unde este secția raională de învățămînt? Întreb eu cuviincios și, chipurile, nepăsător.

El îmi explică politicos. Și nu ridică mirat sprâncenele. De aici eu trag concluzia că pot să merg să mă angajez, MGB-ul nu obiectează. (Fireș-te, ca deținut cu experiență, nu m-am vîndut prea ieftin, nu l-am întrebat direct: pot să lucrez în sistemul de învățămînt național?)

— Spuneți-mi, vă rog, cînd aș putea să mă reped pînă acolo fără es-cortă? El ridică din umeri:

— La drept vorbind, astăzi, cîtă vreme sunteți aici pentru... ar fi de dorit să nu ieșiți dincolo de poartă. Dar dacă este în legătură cu serviciul, vă puteți duce.

Și iată că mă duc! Oare toată lumea poate înțelege această vorbă ma-re, liberă? Merg de unul singur! Nici în părți, nici în spate nu există auto-mate. Mă întorc - nimeni! Dacă vreau, pot s-o iau pe partea dreaptă, pe lîngă gardul școlii, unde, într-o baltă rîmă un porc mare. Dacă vreau, o iau pe partea stîngă, unde niște găini umblă și rîcăie chiar în fața secției de învățămînt.

Pînă la secția de învățămînt sunt de parcurs două sute de metri, și spinarea mea veșnic încovoiată a început ușor-ușor să se îndrepte, iar gesturile sunt ceva-ceva mai degajate. Pe distanța acestor două sute de metri am trecut într-o altă categorie socială.

Intru, îmbrăcat în vechea mea tunică de postav, pe care o aveam de pe front, în pantalonii vechi de cînd lumea, din stofă cu țesătura în diagonală. Bocancii erau din lagăr, din piele de porc, care abia ascund colțurile ascuțite ale obielelor.

La o masă șed doi kazahi grași - doi inspectori ai secției de învățămînt, dacă dăm crezare inscripțiilor de pe ușă.

— As vrea să mă angajez profesor la școală, zic eu cu o convingere din ce în ce mai mare și chiar cu oarecare ușurință, ca și cum aș între-ba unde au carafa cu apă.

Ei devin atenți. Totuși în acest aul, în mijlocul deșertului, nu vin la fieca-re jumătate de ceas să se angajeze profesori noi. Și cu toate că raionul Kok-Terek este mai întins decît toată Belgia, aici persoanele cu șapte clase se cunosc între ele după figură.

— Ce ați absolvit? mă întreabă ei într-o rusească destul de curată.

— Fizico-matematicile, la Universitate.

Au tresărit amîndoi. Se privesc unul pe celălalt, încep să turuie repede în kazahă.

— Da de unde ați venit?

Ca și cum n-ar fi fost clar, trebuie să le spun eu, cu gura mea. Ce timpit ar fi venit să se angajeze aici, și încă în luna martie?

— Acum un ceas am venit aici în exil.

Arborînd un aer semnificativ, unul după altul, dispar în cabinetul șefului. Abia după plecarea lor am observat privirea, ațintită asupra mea, a dac-tilografei de vreo cincizeci de ani, rusoaică. Într-o clipită, cît ar fi țîșnit o scînteie, îmi dau seama că suntem compatrioți: și ea era tot din Arhipe-lag! De unde, pentru ce, din ce an. Nadejda Nikolaevna Grekova, din- tr-o familie din Novocerkassk, arestată în 1937, o simplă dactilografă, arestată și trecută prin tot arsenalul de procedee al Organelor sub acuzația că ar fi făcut parte dintr-o organizație teroristă imaginară. Zece ani, iar acum - recidivistă și - exil pe viață.

Coborînd glasul și privind înspre ușa întredeschisă de la cabinetul șefu-lui, ea mă informează judicios: în raion nu există decît școli de zece clase și cîteva de șapte, este mare criză de profesori de matematică, nu există nici unul cu studii superioare, cît despre cei de fizică — ce să mai vorbim, așa ceva nici nu s-a văzut pe aici. Soneria din cabinet. Cu toate că era destul de corpolentă, dactilografa sare sprintenă, plină de rîvnă, iar cînd se întoarce - mă cheamă tare, pe un ton oficial.

O masă așternută cu pînză roșie. Cei doi inspectori grași se cufunda-seră comod într-un divan, într-un fotoliu mare, sub portretul lui Stalin - șeful: o kazahă micuță, mlădioasă și drăguță, cu apucături de pisică și de viperă. Stalin îmi zîmbește neprietenos din portret.

Mă așază pe un scaun lîngă ușă, departe, ca pe unul aflat sub anchetă penală. Am început o conversație penibilă, inutilă și deosebit de lungă, pentru că, schimbînd cu mine două fraze pe rusește, vorbesc apoi între ei zece minute în kazahă, iar eu stau ca un prost. Mă chestionează amănunțit unde și cînd am mai predat, își exprimă îndoiala dacă nu cumva mi-am uitat obiectul sau metodică predării. Apoi, după tot felul de pauze și oftaturi: ba că nu există locuri, ba ca școlile raionului sunt supraaglomerate cu profesori de matematică și fizică, și chiar o jumăta-te de normă este greu să-i găsească, că educația tineretului din epoca noastră este o misiune de răspundere - ajunge, în sfîrșit, la esențial: pentru ce am stat? În ce anume consta crima mea? Pisica-viperă își mijește dinainte ochii

șireți, ca și cum culoarea purpurie a crimei mele o izbește în față, toată numai devotament partinic. Privesc pe deasupra ei chipul sinistru al Satanei care mi-a schilodit viața. Ce aș putea eu, în fața portretului său, să povestesc despre relațiile dintre mine și el?

Și îi bag în sperieți pe acești răspînditori de lumină, exista un procedeu al deținuților: ceea ce mă întreabă ei este secret de stat, și eu n-am voie să vorbesc despre așa ceva. Pe scurt, vreau să știu dacă mă an-gajează sau nu.

Și din nou, din nou discută în kazahă. Cine poate fi atît de curajos să angajeze pe riscul lui un criminal de stat? Însă ei găsesc o ieșire: mă pun să-mi scriu autobiografia, să completez un chestionar în două exemplare. Nu e ceva nou! Hîrtia suportă orice. Parcă nu mai comple-tasem eu așa ceva cu un ceas în urmă? Și după ce le-am completat încă o dată, mă întorc la MGB.

Dau ocol și cercetez cu interes curtea lor și închisoarea pe care și-au construit-o singuri; observ că, imitîndu-i pe cei adulți, și ei, fără să fie cîtuși de puțin nevoie, au străpuns un ghișeu în gardul din chirpici pen-tru primirea pachetelor, deși gardul este atît de scund, încît și fără ghișeu poți transmite peste el un coș. Dar ce MGB este acela fără ghișeu? Mă plimb prin curtea lor și constat că aici se respiră mai ușor decît în atmosfera îmbîcsită de la secția de învățămînt: de acolo, MGB-ul părea ceva misterios, și inspectorilor le îngheța sîngele în vine. Aici însă este ministerul nostru. Iată-i, de pildă, pe cei trei trîntori de la co-menduire (printre ei doi ofițeri) care sunt puși în mod deschis să ne su-pravegheze, noi suntem pîinea lor. Nici o enigmă.

Șefii se dovedesc îngăduitori și consimt să nu ne petrecem noaptea într-o cameră închisă, ci în curte, pe fîn.

O noapte sub cerul liber! Cu toții uitaserăm ce înseamnă asta!... Mereu lacăte, mereu gratii, mereu pereți și tavane. Cum naiba să dormi aco-lo?! Străbat în lung și-n lat, fără să mă pot opri, curtea de serviciu a în-chisorii, scăldată în lumina delicată a lunii. O căruță, un puț, o adăpă-toare de vite, un mic stog de fîn, umbrele negre ale cailor sub șopron: totul pare atît de pașnic, chiar străvechi, fără pecetea de fier a Orga-nelor. Este doar trei martie și nu s-a răcit deloc o dată cu noaptea, este același aer, aproape de vară, ca și în timpul zilei. Peste Kok-Terekul risipit răsună răgetul îndelung și

pasionat al măgarilor, destăinuind iarăși și iarăși măgărițelor dragostea lor și anunțându-le de surplusul debordant al forțelor ce clocotesc în ei, și, probabil, tot în acest răget sunt incluse și răspunsurile măgărițelor. Eu nu prea le disting glasurile. Iată, de pildă, acest răget, mai gros și mai puternic, este, pesemne, de cămilă. Cred că dacă aș fi avut voce, aș fi început și eu îndată să urlu la lună: aici o să respir! Aici o să mă mișc!

Este cu neputință să nu izbutesc să străpung această cortină de hîrtie a chestionarelor! În această noapte răsunătoare îmi simt superioritatea asupra funcționarilor fricoși. Să predai la clasă! Să te simți din nou om! Să intri în clasă impetuos și să învăluie într-o privire ardentă chipurile copiilor. Cînd întinzi degetul spre desenul de pe tablă, nimeni nu mai respiră! Rezultatul desenului suplimentar - și toți răsuflesc eliberați.

Nu pot să dorm. Mă plimb, mă plimb neconținut sub lună. Cîntă măgarii! Cîntă cămilele! Și totul în mine cîntă: sunt liber! Sunt liber!

În sfîrșit, mă întind lîngă ceilalți, pe fîn, sub șopron. La doi pași de noi se află caii, lîngă ieslea lor, și toată noaptea mestecă pașnic fîn. Și mi se pare că nimic mai drag ca acest sunet nu putea fi născocit în tot uni-versul pentru prima noastră noapte de semilibertate.

Mestecați, dobitoace blînde! Mestecați, călușilor!

A doua zi, ni se dă voie să ne căutăm locuințe personale. La mijloacele de care dispun, îmi găsesc o căsuță-coteț, cu o fereastră mică-mică și atît de joasă, încît chiar la mijloc, unde acoperișul se înalță cel mai sus, nu pot să mă ridic în toată lungimea. „N-aș vrea decît o izbă micuță...” Totuși nu e prea plăcut că nu poți să-ți ridici capul, în schimb - ai casa separată! Pardoseală de pămînt, aștern pufoaica din lagăr și gata patul! Însă numaidecît, un inginer în exil, Alexandr Klimentievici Zdaniukevici, profesor la Institutul Bauman(6), îmi împrumută două lăzi de scînduri, pe care mă aranjez confortabil. Lampă cu gaz încă nu am (nimic nu am, fiecare lucru necesar va trebui să-l aleg și să-l cumpăr de parcă m-aș afla pe pămînt pentru prima dată), dar nici nu-mi pare rău. Toți anii, prin celule și barăci, lumina statului ne-a vătămat sufletele, iar acum mă simt fericit în întuneric. Și întunericul poate să devină un element al libertății! În liniște și întuneric (radioul putea să ajungă pînă la mine prin difuzorul din piață, dar în Kok-Terek nu

funcționează de trei zile) stau pur și simplu întins pe lăzi și mă delectez.

Ce să-mi mai doresc?...

Totuși, dimineața întrece toate dorințele posibile. Proprietăreasa mea, bunicuța Ceadova, o exilată din Novgorod, îmi șoptește, neîndrăznind să-mi spună cu voce tare:

— Du-te acolo și ascultă radio. Mi-au spus un lucru că mi-e și frică să repet.

Într-adevăr, radio începuse să vorbească. Mă duc în piața centrală. O mulțime de vreo două sute de oameni - foarte mulți pentru Kok-Terek, se adunase, sub cerul posomorit, în jurul stîlpului de care era agățat difuzorul. În mulțime erau mulți kazahi, mai cu seamă bătrîni. Capetele lor pleșuve erau descoperite, își scosese ră frumoasele căciuli roșcate de bizon și le țineau în mînuă. Erau tare triști. Cei tineri erau mai nepă-sători. Doi-trei tractoriști nu-și scosese ră șepcile. Firește, nu mi-am sco-s-o nici eu. Încă nu deslușisem vorbele crainicului (vocea lui se Mugea pentru a obține efecte dramatice), dar în mintea mea se face lumină.

Iată clipa pe care eu și prietenii mei o chemau încă din anii studenției! Clipa pentru care se rugau toți zekii din GULAG (în afară de ortodocși)! A murit dictatorul asiatic! S-a curățat nelegiuitul! O, ce jubilație deschi-să, fără de rețineri, acolo, în Lagărul nostru special!* Iar aici, învăță-toarele de la școală, rusoaice tinere, bocesc în hohote: „Ce-o să ne facem acum?...” L-au pierdut pe Părintele drag... Ce le-aș mai striga acum, în toată piața: „N-o să vă faceți nimic! Tații voștri nu vor mai fi împușcați! Logodnicii nu vor mai fi băgați la pușcărie! Iar voi nu veți mai fi CIS !

Îmi vine să urlu dinaintea difuzorului și chiar să dansez un dans barbar! Dar, vai, fluviile istoriei sunt lente. Și chipul meu, obișnuit cu de toate, arborează grimasa atenției îndurerate. Deocamdată să ne prefacem, să ne prefacem ca și înainte.

Și totuși ce grozav a fost marcat începutul exilului meu !
:

Au trecut zece zile, în lupta pentru portofolii și temîndu-se unii de cei-lalți, cei șapte boier(7) desființează definitiv MGB-ul! Deci, a fost justă îndoiala mea: MGB-ul are veșnicie?*

Și atunci ce este veșnic pe pământ, în afară de nedreptate, inegalitate și robie?...

*În Kamîșlag, în baracă, a intrat cumătrul (cu figura abătută) și a comunicat dur: „Partidul anunță cu mândrie moartea lui Iosif Vissarionovici Stalin”.

** Este adevărat că după o jumătate de an ne vor pricopsi cu KGB-ul cu același personal.

Capitolul 6

FERICIREA EXILULUI

1. Cuie de bicicletă - 1/2 kg
2. Bocance - 5
3. Foaie - 2
4. Paharul - 10
5. Penar de școală - 1
6. Glopă pămîntescă - 1
7. Chibrit - 50 cutii
8. Lampa Liliacul - 2
9. Pasta de dinții - 8 bucăți
10. Turta dulce - 34 kg.
11. Vodcă - 156 sticle jumătăți

ACEASTA era lista de inventar și recalculare a prețurilor la toate mărfurile existente în magazinul universal din aulul Aidarlî. Inspectorii și mer-ceologii de la cooperativa raională din Kok-Terek au alcătuit lista, iar eu învârteam la aritmometru și reduceam prețul la unele mărfuri cu 7,5%, la altele cu 1,5%. Prețurile au fost reduse în mod catastrofal, și acum te puteai aștepta ca spre începutul noului an școlar să se vîndă și penarul și glopul pămîntesc, cuiele își vor găsi locul la vreo bicicletă și doar mormanul de turtă dulce, probabil dinainte de război, înclina să treacă la categoria mărfurilor nevandabile. Iar vodca, chiar dacă se mai scum-pește, pînă la 1 mai se vinde toată.

Reducerea prețurilor, care conform tradiției staliniste, se făcea în ajun de 1 aprilie și care aducea muncitorilor cîștiguri de milioane de ruble (acestea erau calculate și publicate dinainte), mie mi-a dat o lovitură dureroasă.

Într-o lună petrecută în exil am mîncat toți banii cîștigați în regim de hozrasciot ca muncitor la atelierul de turnătorie - în libertate m-am întreținut cu banii din lagăr! - și treceam mereu pe la secția de

învățămint să aflu cînd mă vor angaja. Dar șefa cu alură viperină a încetat să mă mai primească, cei doi inspectori grași găseau din ce în ce mai puțină vreme să-mi mormăie ceva drept răspuns, iar spre sfîrșitul lunii mi s-a arătat rezoluția secției regionale de învățămînt, că la școlile din raionul Kok-Terek nu există nici un post liber de profesor de matematică și nu există nici o posibilitate să mi se găsească de lucru.

În vremea asta am scris totuși o piesă (despre serviciul de contrainfor-mații din anul 1945), fără să mai trec zilnic prin percheziția de dimineață și de seară și fără să mai fiu obligat, ca înainte, să distrug atît de des ceea ce am scris. Nu eram ocupat cu nimic altceva și, după lagăr, acest lucru îmi făcea plăcere. O dată pe zi mergeam la ceainărie și acolo, pentru două ruble, mîncam o ciorbă fierbinte, aceeași pe care o turnau tot atunci într-o găleată și pentru deținuții din pușcăria locală. Pîinea neagră se vindea în magazin la liber, îmi cumpărasem și cartofi, ba chiar și o bucată de slănină de porc. Am cărat singur cu măgarul saxaul din lăstăriș, puteam să încing și plita. Fericirea mea era foarte aproape de a fi deplină, și m-am gîndit așa: dacă nu mă angajează - nici o pagu-bă, cîtă vreme îmi ajung banii - voi scrie piesa, cînd o să mai am eu atîta libertate!

Într-o zi, pe neașteptate, unul dintre ofițerii de la comenduire mi-a făcut semn cu degetul să ies în stradă. M-a dus la sediul cooperației raionale de consum, în biroul președintelui, un kazali rotofei ca o bombă, și a rostit semnificativ:

— Matematician.

Și, miracol! Nimeni nu m-a întrebat pentru ce am fost condamnat și nu m-a pus să-mi scriu autobiografia și să completez chestionare: numai-decît, secretara lui, o tînă ră grecoaică, frumoasă ca o actriță de cinema, a bătut la mașină cu un deget ordinul prin care eram numit economist planificator, cu un salariu de 450 ruble pe lună. În aceeași zi, și cu ace-eași ușurință, fără nici un chestionar, au fost angajați la cooperație încă doi exilați care nu-și găsiseră de lucru: căpitanul de cursă lungă Vasi-lenko și încă unul pe care nu-l cunoșteam, Grigori Samoilovici M-z, un tip foarte ascuns. Vasilenko era deja preocupat de un proiect privind adîncirea rîului Ciu (în lunile de vară o vacă îl putea trece prin vad) și stabilirea circulației cu

șalupe, astfel că a rugat comenduirea să-l lase să cerceteze cursul râului. Colegul lui de la Institutul de navigație maritimă și de pe bricul cu pânze „Tovarișci”, căpitanul Mann, echipa în acele zile nava „Obi” pentru Antarctica, iar el, Vasilenko, era numit magazioner la cooperatie.

Dar nu ne-am dus să lucrăm nici ca planificator, nici ca magazioner, nici ca socotitor, ci pe toți trei ne-au aruncat să facem o muncă în asalt: să reevaluăm prețurile mărfurilor, în noaptea de 31 martie spre 1 aprilie. În fiecare an, cooperatia de consum era cuprinsă de agonie, și niciodată nu le ajungeau și nu puteau să le ajungă oamenii. Trebuiau inventariate toate mărfurile (și descoperiți vânzătorii care furau, dar nu pentru a-i trimite în judecată), reevaluate, și a doua zi dimineată să înceapă vinzarea cu noile prețuri, foarte avantajoase pentru muncitori. Iar deșertul imens al raionului nostru avea căi ferate și șosele - zero kilometri, și în magazinele din locurile uitate de lume, aceste prețuri foarte avantajoase pentru muncitori nu puteau cîtuși de puțin să fie aplicate înainte de 1 mai: o lună întreagă magazinele erau închise pînă cînd la cooperatie se calculau și se aprobau listele, pînă cînd erau trimise cu cămilele. Dar în centrul raional magazinele trebuiau să funcționeze neapărat în preajma sărbătorilor de la 1 mai.

Cînd am ajuns la sediul cooperatiei, vreo cincisprezece oameni erau deja înhămați la această treabă - angajați permanenți și temporari.

Cearșafuri de borderouri pe hîrtie proastă zăceau pe toate mesele, și nu se auzea decît țacănitul abacurilor, la care contabili cu experiență înmulțeau și împărțeau, și ciondăneala obișnuită în orele de lucru. Ne-au pus și pe noi să lucrăm. M-am plictisit numaidecît să înmulțesc și să adun pe hîrtie și am cerut un aritmometru. La cooperatie nu aveau nici unul, oricum nu știa nimeni să lucreze cu el, însă cineva și-a adus amin-te că a văzut într-un dulap la direcția de statistică a raionului nu știu ce mașină cu cifre, doar că nici acolo nu lucra nimeni la ea. Au telefonat, s-au dus, au adus-o. Eu am început să țacănesc și să alinez repede coloanele de cifre, contabilii de meserie se uitau la mine chiorîș: n-oi fi vreun concurent?

Eu învîrteam de manivelă și mă gîndeam: ce iute se obrăznicește zekul, sau, exprimîndu-mă în limbaj literar, ce repede cresc nevoile omului! Eu sunt nemulțumit că m-au smuls de la piesa pe care o

scriu în cocioaba întunecată; sunt nemulțumit că nu m-am angajat la școală; sunt nemulțumit că m-au pus cu forța... ce să fac? Să sap pământul înghețat? Să amestec chirpici, jucând cu picioarele în apa ca gheața? Nu, m-au așezat cu de-a sila la o masă curată să învârtesc manivela aritmometrului și să trec cifrele într-o coloană. Dacă la începutul stagiului meu de lagăr mi s-ar fi propus să fac această muncă, pe toată durata pedepsei, câte douăsprezece ore pe zi, fără plată - aș fi jubilat! Iată însă că pentru treaba asta mi se plătește o leafă de 450 ruble. Acum îmi voi putea cumpăra zilnic un litru de lapte, iar eu strîmb din nas - oare nu-i prea puțin?

Astfel, cooperația raională s-a împotmolit o săptămână în recalcularea prețurilor (trebuia determinată exact, pentru fiecare marfă, grupa ei în cadrul reducerii generale a prețurilor și, în plus, grupa în cadrul scum-pirii pentru sate), și totuși nici un magazin nu putea să înceapă vânza-rea. Atunci, președintele cel gras, cel mai mare trîntor, i-a convocat pe toți în cabinetul său maiestuos și le-a zis:

— Uitați care-i treaba. Ultima concluzie de la medicină că la om nu tre-buie dormit opt ceas. Absolut de ajuns - patru! De asta porunceam: început lucru - șapte dimineața, sfîrșit - două noaptea, pauză de prînz - un ceas și la cină - un ceas.

Și cred că nimeni dintre noi n-a găsit nimic caraghios în această tiradă buimăcitoare, ci doar ceva sinistru. Toți s-au zgribulit, n-au scos o vor-bă, ci au îndrăznit doar să discute la ce oră să fie fixată pauza pentru cină.

Da, iată acea soartă a exilaților despre care am fost prevenit, tocmai din astfel de porunci este alcătuită. Toți cei care ședeam acolo - eram exilați, fiecare tremură pentru postul lui; dacă sunt dați afară, multă vreme nu-și vor mai găsi nimic de lucru în Kok-Terek. Și la urma urme-lor asta nu-i pentru director personal, asta-i pentru țară, asta trebuie. Și ultima concluzie a medicinei li se pare destul de acceptabilă.

Ah, să te ridici acum și să-ți bați joc de acest mistreț plin de el! Măcar o dată să-ți răcorești sufletul! Dar asta n-ar fi decît curată „propagandă antisovietică”, instigare la compromiterea unei acțiuni dintre cele mai importante. Uite așa toată viața treci dintr-o stare în alta: elev, student, cetățean, soldat, deținut, exilat, și întotdeauna

puterea autorităților este convingătoare, iar tu trebuie să te apleci și să taci.

Dacă directorul ar fi zis - pînă la zece seara, aș fi stat. Dar ceea ce ne propunea el echivala cu o punere la zid, iar mie îmi impunea, aici, în libertate, să și încetez a mai scrie! Nu, blestemat să fii, tu și reducerea prețurilor împreună cu tine. Lagărul îmi sugera o ieșire: să nu mă ridic împotriva prin vorbe, ci, tăcînd, să fac împotriva. Am ascultat împreună cu toți ordinul, dar la cinci seara m-am ridicat de la birou și am plecat. Și m-am întors doar la nouă dimineața. Colegii mei erau cu toții acolo, socoteau ori se prefăceau că socotesc. Se uitau la mine ca la un sălba-tic. M-z, care în taină aproba gestul meu, el însă neavînd curaj, mi-a co-municat în secret că ieri seară, la biroul meu gol, președintele a strigat că mă va trimite la o sută de kilometri în deșert.

Recunosc că mi s-a făcut frică: bineînțeles, MGB-ul era în stare de orice. Și m-ar fi trimis. Și de la o sută de kilometri puteam să spun adio acestui centru de raion! Dar eu am fost norocos: am ajuns în Arhipelag după sfîrșitul războiului, adică după ce trecuse perioada cea mai ucigă-toare; iar acum, în exil, am venit după moartea lui Stalin. Într-o lună de zile ceva trebuie să fi ajuns și aici, la comenduirea noastră.

Pe neobservate a început o eră nouă, cei mai blînzi trei ani din istoria Arhipelagului,

Președintele nu m-a chemat și nici el n-a venit la mine. După ce am lu-crat toată ziua, odihnit, între cei ce picoteau și mințeau, am hotărît din nou să plec la ora cinci seara. Fie ce o fi, numai să fie mai repede.

Pentru a nu știu cîta oară am observat că poți să sacrifici multe lucruri, însă nu ceva cardinal. Această piesă, pe care am purtat-o cu mine prin coloanele ocnașilor din Lagărele speciale, nu am sacrificat-o - și am învins. O săptămînă toți au lucrat noaptea și s-au obișnuit cu biroul meu gol. Iar președintele, întîlnindu-mă pe coridor, își îndrepta privirea în altă parte.

Dar nu mi-a fost dat să pun eu la punct cooperația din KaZEKstan. La sediul cooperației raionale a venit tînărul director de studii al școlii, un kazah. Pînă la sosirea mea, era singurul „universitar” din Kok-Terek și era tare mîndru de asta. Totuși, apariția mea nu l-a

făcut să fie invidios. Nu știu dacă dorea să întărească școala înainte de a da drumul primei promoții de absolvenți ori să-i facă în necaz viperei șefe de la secția ra-ională de învățămînt, dar mi-a propus: „Aduceți-mi repede diploma dumneavoastră!” Am alergat ca un băiețaudru și i-am adus-o. A pus-o în buzunar și a plecat la Djambul, la o conferință sindicală. Peste trei zile a venit din nou și mi-a pus dinainte un extras din ordinul secției regionale de învățămînt. Sub aceeași semnătură nerușinată, care în martie adevărea că școlile raionului sunt complete, acum, în aprilie eram numit profesor și de matematică, și de fizică, numai cu trei săptămîni înainte de examene, la ambele clase care urmau să absolve! (Di-rectorul de studii a riscat. Nu din punct de vedere politic, nu: el se temea ca eu să nu fi uitat toată matematica în anii de lagăr. Cînd a venit ziua examenului scris la geometrie și trigonometrie, nu m-a lăsat să deschid plicul în fața elevilor: în cabinetul directorului i-a strîns pe toți profesorii și a stat în spatele meu pînă am rezolvat problema. Coincidența rezultatelor i-au adus, și și pe el, și pe ceilalți, într-o dispoziție sărbătorească. Cît de ușor era aici să treci drept un Descartes! Eu încă nu știam că în fiecare an în timpul examenelor claselor a șaptea, din aule telefonau într-una la raion: problema nu poate fi rezolvată, datele nu sunt corecte! Acești profesori erau și ei tot absolvenți a șapte cla-se...)

Să vă mai povestesc de fericirea pe care am simțit-o cînd am intrat în clasă și am pus mîna pe cretă? Tocmai aceasta a fost adevărata zi a eliberării mele, a redării cetățeniei. Toate celelalte, care alcătuiau exilul meu, nu le mai observam.

Cînd eram în Ekibastuz, coloana noastră trecea adesea pe lîngă școa-lă. Priveam ca pe un rai inaccesibil copiii care zburdau prin curtea ei, rochiile albe ale profesoarelor, iar clopoțelul zglobiu ce răsuna din prid-vor îmi rănea auzul. Cîtă suferință îmi provocaseră anii întunecați de pușcărie, muncile comune din lagăr! Mi se părea o culme a fericirii, care îți sfîșie inima, să poți trăi ca exilat chiar în această gaură stearpă a Ekibastuzului, și cînd sună acest clopoțel să intri cu catalogul în clasă și, cu un aer misterios, promițător de revelații neobișnuite, să începi lec-ția. (În această atracție pentru școală se afla ceva și din harul dascălu-lui, dar și o parte de amor

propriu nesatisfăcut, contrastul rezultat din atîția ani de umilință și aptitudinile de care nimeni nu are nevoie.)

Totuși, concentrat asupra vieții Arhipelagului, am scăpat din vedere lucrul cel mai simplu: că în anii războiului și după, școala noastră mu-rise, ea nu mai exista, din ea nu mai rămăsese decît o carcasă umflată, sunînd a gol. Școala murise și în metropolă, și în provincie. Cînd moar-tea spirituală se întinde peste țară aidoma unui gaz otrăvitor, cine să se sufoce mai întîi dacă nu copiii, dacă nu școala?

Acest lucru eu îl voi afla însă cu ani mai tîrziu, cînd mă voi întoarce din țara surghiunului în metropola rusă. Iar în Kok-Terek, habar nu aveam de așa ceva: murise aici obscurantismul, dar erau încă vii, încă nu se sufocaseră copiii exilului.

Aceștia erau niște copii deosebiți. Ei au crescut conștienți de situația lor oprimată. La consiliile pedagogice și alte consfătuiri, unde nu se auzeau decît vorbe goale, se discuta despre ei și li se spunea chiar lor că sunt copii sovietici, cresc pentru comunism și doar temporar li s-a limitat dreptul de deplasare, atîta tot. Ei însă, toți, își simțeau zgarda, din fra-gedă pruncie, de cînd se știau. Toată lumea interesantă, îmbelșugată, clocotind de viață (după revistele ilustrate, după filme) pentru ei era inaccesibilă, iar băieții nici măcar în armată nu erau luați. Foarte slabă și foarte rară era speranța să primească de la comenduire permisiunea să meargă la oraș, acolo să fie admis la examen și apoi primit în insti-tut, ba să-l mai și absolve cu bine. Așadar, tot ceea ce ei puteau să afle despre marea și eterna lume doar aici puteau să primească. Ani lungi această școală le-a oferit cea dintîi și cea de pe urmă învățătură. În plus, datorită sărăciei vieții din pustiu, erau puși la adăpost de acele petreceri și distracții, care strică atît de mult tineretul urban al secolului al XX-lea de la New York la Alma-Ata. Acolo, în metropolă, copiii s-au dezvoltat să mai învețe, au pierdut gustul, învățau ca și cînd executau o corvoadă numai pentru a figura undeva, pînă la majorat, în timp ce pen-tru copiii noștri exilați, învățătura, dacă era predată de profesori buni, însemna unicul lucru important din viață, însemna totul. Învățînd cu lăcomie, parcă se ridicau deasupra celei de a doua categorii din care făceau parte și se comparau cu copiii din categoria întîi. Doar în adevă-rata învățătură amorul lor propriu era satisfăcut.

(Ba nu, mai erau și alegerile în funcțiile școlare; comsomolul; de la optsprezece ani - dreptul de a participa la vot pentru alegerile generale.

Doreau atât de mult, sărmanii, măcar o iluzie de egalitate în drepturi. Mulți intrau în comsomol și erau foarte mândri de asta, făceau în mod sincer comunicări pe teme politice la ședințe fulger. Unei tinere nemțoaice, Viktoria Nuss, care intrase la institutul pedagogic de doi ani, am încercat să-i insuflu ideea că nu trebuie să-i fie rușine de situația ei de exilată, ci, dimpotrivă, trebuie să fie mândră. Da de unde! S-a uitat la mine ca la un smintit. Existau și dintre aceia care nu dădeau fuga în comsomol, dar erau aduși cu forța: ai voie, dar nu intri — de ce? Și în Kok-Terek, unele fete de nemți, baptiste clandestine, erau nevoite să intre, pentru ca familia să nu fie trimisă mai departe în pustiu. O voi, ispititori ai celor mici! Mai bine vouă vi s-ar agăța o piatră de moară degît...)

Tot ce am spus se referă la clasele „rusești” ale școlii din Kok-Terek (ruși propriu-ziși aproape că nu erau, doar nemți, greci, coreeni, câțiva kurzi și ceceni, precum și ucraineni din familiile de coloniști de la începutul secolului și kazahi din familiile „lucrătorilor cu posturi de răspundere”, ei își dădeau copiii să învețe în rusește), însă majoritatea copiilor kazahi formau clasele „kazahe”. Aceștia erau cu adevărat niște primitivi, în cea mai mare parte (cei care nu fuseseră stricați de „funcționarismul” familial) - foarte direcți, sinceri, avînd o reprezentare radicală despre bine și despre rău, înainte de a fi denaturată de învățămîntul mincinos ori plin de ifose, însă aproape întregul învățămînt în limba kazahă era reproducerea la scară lărgită a ignoranței: la început au tras cu chiu, cu vai la diplomă prima generație, care, neisprăviți, dar plini de importanță, mergeau să predea generațiilor care creșteau, iar fetelor kazahe le dă-deau calificativul „suficient” și diplome de absolvire a școlilor și instituțiilor pedagogice, cînd ele făceau dovada celei mai crase ignoranțe. Iar cînd în fața acestor copii primitivi se ivește lumina adevăratei învățăături, ei o absorb nu numai cu urechile și cu ochii, ci și cu gura. Avînd copii atât de receptivi în Kok-Terek mă sufocam de plăcere pre-dînd, și trei ani (și poate chiar și mai mult) numai ei m-au făcut fericit. Nu-mi ajungeau orele din orar ca să corectez și să completez ceea ce n-au făcut înainte, îi chemam seara la ore suplimentare, la

cercuri, la expediții în natură, observații astronomice, și ei veneau toți cu aceeași plăcere ca și când ar fi mers la cinematograful. Mi-au dat și dirigentie, la o clasă numai de kazahi, și chiar dirigentia aproape că îmi plăcea.

Însă tot ce era luminos în școală se reducea numai la ușa claselor și la clopoțel. În cancelaria profesorilor, în cabinetul directorului, la secția de învățământ domnea același circ practicat oriunde în toată Uniunea, cu specificul că asta era o țară de exil. Printre profesori erau și înaintea mea nemți și exilați pe cale administrativă. Situația noastră a tuturor era deprimantă: nu era scăpat nici un prilej să nu ni se aducă aminte că am fost admiși în învățământ numai din milă și oricând putem să fim lipsiți de această milă. Dascălii exilați, mai rău decât ceilalți (care, de altfel, și aceștia erau dependenți) tremurau de teamă să nu-i mînieze pe înalții șefi ai raionului și aveau grijă ca odraslele acestora să primească note destul de mari. Tremurau să nu mînieze direcția cu rezultate nu îndeajuns de înalte la învățătură, și ridicau notele, contribuind și ei la extinderea ignoranței pe plan național în Kazahstan. Dar în afară de aceas-ta, pe capul dascălilor din exil (și al kazahilor tineri) mai cădeau tot felul de servituți și „impozite”: la fiecare leafă li se rețineau cîte douăzeci și cinci de ruble nu se știe în beneficiul cui; directorul (Berdenov) putea să anunțe pe neașteptate că fata lui cea mică serbează ziua de naștere, și profesorii trebuie să strîngă cîte cincizeci de ruble pentru cadou; pe lîngă asta, cînd unul, cînd altul erau chemați în cabinetul directorului sau al șefei secției raionale de învățământ și li se cerea un împrumut de 300-500 ruble. (Toate astea erau, de altminteri, caracteristicile stilului local, dar și ale orînduirii în ansamblu. Elevii kazahi erau obligați să aducă pentru seara de absolvire cîte un berbec sau o jumătate de berbec, și atunci aveau asigurată diploma, chiar dacă nu știau carte nici de două parale. Serata de absolvire se transforma într-o mare beție a activului de partid raional.) În plus, toți șefii raionului învățau undeva la fără-frecvență, iar toate lucrările scrise de control reveneau spre rezolvare profesorilor de la școala noastră. (Toate acestea se transmiteau boie-rește, prin directorul adjunct, iar robii-institutori nu erau măcar vrednici să-i vadă pe studenții lor la fără frecvență.)

Nu știu, poate fermitatea mea, care se baza pe faptul că eram „de neînlocuit”, cum s-a văzut numaidecât, sau epoca de pe acum mai blândă, poate chiar amîndouă, m-au ajutat să nu-mi vîr gîtul în aceste hamuri. Copiii puteau să învețe cu plăcere la mine numai dacă le dădeam note pe merit și eu le dădeam fără să țin cont de secretarii comitetului raional de partid. N-am plătit nici „impozitele” și nici „împrumuturi” șefilor n-am dat (vipera de la secția de învățămînt a avut neobrăzarea să-mi ceară) - destul că în fiecare lună mai statul sărac ne jefuia leafa (înscrierea la împrumut era avantajul oamenilor liberi, în lagăr ne-a fost luat, exilul ni l-a redat). Cu asta principialitatea mea lua sfîrșit.

Lîngă mine, profesorul de biologie și chimie, Gheorghe Stepanovici Mi-trovici, un sîrb bolnav trecut de tinerețe, care executase zece ani pe Kolîma, pentru KRTD, se lupta neostenit pentru dreptatea locală în Kok-Terek. Dat afară de la secția agricolă a raionului, dar primit la școală, el și-a transferat eforturile aici. În Kok-Terek, la fiecă pas avea loc cît o ile-galitate, complicată de ignoranță, de suficiența de oameni primitivi și de relațiile blînde dintre neamuri. Ilegalitățile acestea erau vîscoase, surde și de nestrăpuns, dar Mitrovici se lupta cu ele plin de abnegație și de-zinteresat (ce-i drept, cu Lenin pe buze), demasca la consiliile pedago-gice, la consfăturile raionale ale profesorilor, îi trîntea la examene pe funcționarii care se prezentau ca externi și pe absolvenții „cu berbec”, a scris plîngerii la regiune, la Alma-Ata, și telegrame pe numele lui Hruș-ciov (în apărarea lui s-au strîns șaptezeci de semnături ale părinților, iar telegrama au expedit-o dintr-un alt raion, de la noi n-ar fi trimis-o). Cerea controale, inspectori, aceștia veneau și se întorceau tot împotriva lui, el scria din nou, l-au analizat în consilii pedagogice speciale, l-au acuzat și de propagandă antisovietică în rîndul copiilor (un pas pînă la arestare!) și, la fel de serios, pentru că s-a comportat brutal cu caprele care au ros pomii plantați de pionieri, a fost exclus, reprimat, a obținut compensații pentru timpul pierdut, a fost transferat la altă școală, nu s-a dus, l-au dat iar afară - se lupta grozav! Și dacă m-aș fi asociat și eu cu el - grozav ne-am fi răfuit cu ei.

Însă nu l-am ajutat cîtuși de puțin. Eu păstram tăcerea. Mă eschivam de la votări hotărîtoare (ca să nu fim împotriva lui), mă fofilam undeva la vreun cerc, la consultații. Pe acei externi ai partidului eu

nu-i împiedici-cam să ia nota minimă la examene: dacă tot ei sunt puterea - să-și înșele propria putere. Tăinuiam misiunea mea: scriam, scriam întruna. Mă rezervam pentru o altă bătălie, mai târzie. Dar chestiunea se pune pe un plan mai larg: oare era dreaptă, era necesară lupta lui Mitrovici?

Toată lupta lui era de la bun început sortită eșecului, acest aluat nu pu-tea fi frământat. Și chiar dacă ar fi obținut o victorie deplină, asta nu pu-tea să îndrepte orinduirea, sistemul în ansamblul lui. Ar fi fost ca o mică pată luminoasă care ar fi fost din nou înghițită de cenușiu. Și virtuala lui biruință n-ar fi meritat acea nouă arestare care putea să-i fie răsplată (numai epoca lui Hrușciiov l-a salvat pe Mitrovici de arestare). Lupta lui era fără nici o speranță, totuși cât de umană este indignarea față de nedreptate, chiar dacă asta ar însemna sfârșitul propriu. Lupta lui era sortită eșecului, dar nu poți s-o numești inutilă. Dacă noi toți nu am fi fost atît de prevăzători, nu ne-am fi căinat: „Nu ajută la nimic, este inu-til!", țara noastră ar fi fost cu totul alta! Iar Mitrovici nu era cetățean, era un exilat, dar sclipirile ochelarilor lui băgaseră în sperieți autoritățile raionale.

De temut se temeau, dar iată că sosea ziua luminoasă a alegerilor, a alegerilor îndrăgitei noastre puteri populare, și iată-ne acum la egalitate — nepotolitul luptător Mitrovici (și ce însemna pe atunci lupta lui?), evazivul de mine și încă și mai ascunsul, dar aparent cel mai conciliant dintre toți Grigori S. M-z: noi toți, ascunzîndu-ne repulsia dureroasă, participam în mod egal la această batjocură festivă. Aveau dreptul să participe la alegeri aproape toți exilații, atît de puțin costau ele, și chiar cei lipsiți de drepturi s-au trezit înscriși pe liste, și erau zoriți, și erau mî-nați să se ducă mai repede să voteze. La noi, în Kok-Terek, nu existau nici măcar cabine de vot, în margine de tot se afla o gheretă cu draperiile trase, dar nimeni nu se ducea către ea, le era jenă să o folosească. Votul consta în a duce cît mai repede buletinul la urnă și a-l arunca în ea. Dacă se oprea cineva și citea cu atenție numele candi-daților, asta părea suspect: oare organele de partid nu știu pe cine să propună, de ce să mai citești?... După ce au votat, toți căpătau dreptul legal sa meargă să bea (înainte de alegeri primeau întotdeauna ori avansul, ori lichidarea), îmbrăcați în hainele cele mai bune, toți (inclusiv exilații)

se salutau pe stradă în mod solemn și se felicitau cu prilejul nu știu cărei sărbători...

O, de câte ori nu pomenești cu regret lagărul, unde nu erau nici un fel de alegeri!

Odată, Kok-Terekul a ales judecătorul popular, un kazah, bineînțeles - în unanimitate. Dar, peste câteva luni, împotriva acestui judecător s-a deschis o anchetă de urmărire penală de la raionul unde judecase înainte (și unde fusese ales tot în unanimitate). S-a dovedit că și la noi izbutise să înhațe destul de la mituitorii particulari. Și, vai, a trebuit să fie suspendat, și, în Kok-Terek, să fie organizate alte alegeri parțiale. Candidatul era din nou un venetic, un kazah pe care nu-l cunoștea nimeni. Și, într-o duminică, toți s-au îmbrăcat în hainele de sărbătoare, au votat dis-de-dimineată în unanimitate, și din nou pe stradă întâlneai aceleași fețe radioase care, fără pic de umor, se felicitau reciproc cu prilejul... sărbătorii!

În lagărul de ocnași măcar rîdeam deschis de tot acest circ, dar în exil nu se obișnuiește să se facă schimb de impresii: aici oamenii trăiesc ca oamenii liberi, și primul lucru preluat de la aceștia este și cel mai rău: firea ascunsă, circumspecția. M-z era unul dintre pușinii cu care discu-tam pe asemenea teme.

Fusese trimis aici din Djezkazgan, fără o copeică în buzunar, banii lui se rătăciseră undeva pe drum. Însă comendurii puțin îi păsa de asta, l-a tăiat de la rația închisorii și l-a aruncat pe străzile Kok-Terekului: acum poți să faci ce vrei - să furi, să mori... În zilele acelea i-am împru-mutat zece ruble și mi-a rămas recunoscător pentru totdeauna. Multă vreme după aceea îmi tot spunea cum l-am ajutat. Una dintre trăsăturile lui caracteristice cele mai puternice era aceea că nu uita binele făcut. Dar nici răul. (Așa n-a uitat răul lui Hudaev, acel băiat cecen, care fuse-se cît pe ce să cadă victimă vendetei. Totul se întoarce pe lumea asta, așa-i viața lumii: după ce a scăpat de răzbunare, Hudaev, într-o zi, s-a răfuit crunt cu fiul lui M-z, fără să aibă dreptate.)

În situația lui de exilat și fără să aibă o profesie, M-z nu-și putea găsi în Kok-Terek un serviciu onorabil. Cel mai bun serviciu pe care l-a găsit a fost acela de laborant al școlii, pe care îl prețuia foarte mult. Dar funcția îi cerea să-i servească pe toți, să nu fie obraznic cu nimeni, să nu se manifeste în nici un fel. Și nici nu se manifesta. Sub

aparenta-i amabili-tate era de nepătruns, și nimeni nu știa despre el nici măcar lucru cel mai simplu: de ce la aproape cincizeci de ani nu avea o profesie. Mă apropiasem într-un fel de el, nu ne certam, ne ajutam reciproc deseori, apoi ne mai lega și identitatea reacțiilor și expresiilor moștenite din lagăr. Și după o tănuire îndelungă, am aflat povestea ascunsă a vieții lui exterioare și interioare. Este instructivă. Înainte de război a fost secretarul comitetului raional de partid din J. În timpul războiului a fost numit șeful cifrului diviziei. Întotdeauna a fost un sus-pus, persoană importantă și n-a cunoscut necazurile oamenilor de rînd. În anul 1942, nu știu cum s-a întîmplat că din vina celor de la cifru un regiment din divizia lor n-a primit la timp ordinul de retragere. Aceas-tă greșeală trebuia îndreptată, dar s-a întîmplat că toți subalternii lui M-z dispăruseră undeva, și generalul l-a trimis pe M-z însuși acolo, în linia întîii, unde cleștele începuse să se strîngă în jurul regimentului: să le ordone retragerea, să se salveze! M-z a plecat călare, speriat de moar-te, și pe drum a nimerit într-un loc atît de primejdios, încît a hotărît să nu meargă mai departe, și nici nu știa dacă va mai rămîne în viață. El s-a oprit conștient-a abandonat regimentul, a trădat regimentul, a des-călecat, a îmbrățișat un copac (ori s-a adăpostit de schije după el) și... a făcut un jurămînt lui Iehova, dacă va rămîne în viață -va fi un credincios plin de rîvnă, va respecta cu strictețe legea sfîntă. Și s-a terminat cu bine: regimentul a pierit sau a fost luat în captivitate, iar M-z a supraviețuit, a primit zece ani de lagăr în virtutea lui 58, i-a executat și iată-l acum cu mine în Kok-Terek. Și să-l fi văzut cît de neabătut își respecta jurămîntul! – În capul și în pieptul lui nu mai rămăsese nimic din fostul membru de partid. Doar păcălindu-l, soția îl făcea să mănînce un fel de pește fără solzi. Sîmbăta nu putea să nu vină la serviciu, dar se străduia să nu facă nimic. Acasă îndeplinea cu strictețe toate ritualurile și se ruga - lucru inevitabil pentru un sovietic - în taină.

Bineînțeles, povestea asta n-a spus-o multora.

Mie nu mi se părea a fi prea simplă. Simplu aici nu era decît un singur lucru, cu care la noi nu obișnuiesc să fie de acord: că tulpina cea mai profundă a vieții noastre o constituie conștiința religioasă, nu cea ideo-logică și de partid.

Cum poți să judeci? După toate legile penale, militare, după legile de onoare, după legile patriotismului și comunismului, acest om merita moartea sau disprețul, căci nenorocise un regiment întreg pentru a-și salva pielea, fără să mai vorbim că în acel moment n-a avut destulă ură față de cel mai cumplit dușman al evreilor care a existat vreodată.

Însă după alte legi aflate undeva și mai sus, M-z putea să exclame: dar oare toate războaiele voastre nu sunt declanșate din pricina debilității mintale a politicianilor superiori? Oare Hitler n-a intrat în Rusia din pricina debilității mintale - a lui, și a lui Stalin, și a lui Chamberlain(1)? Iar acum mă trimiteți pe mine la moarte? Dar ce, voi m-ați adus pe lume?

Se vor aduce obiecții: el (dar și toți oamenii din acel regiment!) trebuia să declare asta încă de la comisariat, când i-au dat să îmbrace frumoașa uniformă, nu atunci când a luat copacul în brațe. Eu nu încerc să-l apăr din punct de vedere logic, logic ar fi trebuit să-l urăsc ori să-l dis-prețuiesc, ori să-mi fie scîrbă să-i strîng mîna.

Dar eu nu simțeam față de el nimic din toate acestea. Oare pentru că nu fusesem din regimentul acela și nu am trăit clipele acelea? Ori fiind-că intuiesc că soarta acelui regiment trebuia să depindă de încă o sută de alte cauze? Ori pentru că nu l-am văzut pe M-z niciodată arogant, ci doar doborât, umilit? Ne strîngeam mîna zilnic, cu putere, și n-am simțit niciodată în asta ceva rușinos.

Cît poate să se încovoie un om într-o viață! Și cît de nou poate să de-vină și pentru sine și pentru alții. Și într-unul dintre aceștia - cu totul diferiți - suntem gata, fie că-i ordin, fie că o cere legea, fie din elan pro-priu ori din orbire, suntem deci gata și bucuroși să aruncăm cu pietre.

Dar dacă piatra îți cade din mînă?... Dacă tu însuți te afli într-o mare belea și îți schimbi felul de a gîndi, concepția? În privința vinei, în privința vinovatului, în privința lui și în privința ta.

Pe parcursul acestei cărți voluminoase, am găsit de multe ori motive de scuze. Și mi se vor aduce obiecții cu uimire și indignare: oare nu există limită ? Căci doar nu pot fi toți iertați!

Dar eu nici nu vreau să fie iertați toți. Doar cei căzuți. Cîtă vreme idolul stă acolo sus, la înălțimea funcției lui de conducător și, încruntîndu-și fruntea autoritar, nepăsător și încîntat de sine, ne

schilodește viețile - dați-mi o piatră cât mai grea! Zece inși să apucăm o bîrnă și să-l izbim cu ea!

Însă îndată ce a căzut, s-a prăbușit, și, lovindu-se de pămînt, pe chipul lui a trecut prima undă de conștiință — lăsați jos pietrele voastre! Va reveni singur în sînul umanității. Lăsați-l să străbată acest drum divin.

În comparație cu exilurile descrise mai sus, exilul nostru din Kok-Terek, ca de altfel tot exilul din sudul Kazahstanului și din Kirghizia, trebuie recunoscut ca privilegiat. Exilații erau instalați aici în așezări populate, adică unde există apă și nu pe terenul cel mai neroditor (în Valea Ciu, în raionul Kurdai - chiar extrem de roditor). Foarte mulți nimereau la oraș (Djambul, Cimkent, Talass, chiar și în Alma-Ata și Frunze(2)), și faptul că erau lipsiți de drepturi nu-i deosebea prea tare de orașenii care aveau toate drepturile. În acele orașe alimentele erau ieftine, și se găsea ușor de lucru, mai ales în așezările industriale, ținînd seama de indiferența populației localnice față de industrie, față de meserii și profe-siunile intelectuale. Dar și cei ce nimereau în localități sătești, nu toți erau trimiși în colhozuri și în condiții atît de dure. În Kok-Terekul nostru erau patru mii de oameni, majoritatea exilați, dar în colhoz intrau doar cartierele kazahilor. Toți ceilalți fie că izbutiseră să se aranjeze pe lîngă MTS, fie să-și găsească un serviciu pe undeva, pentru o leafă de nimic, dar de fapt ei trăiau din ce scoteau de pe cei douăzeci și cinci de ari de grădină, din ce le dădea vaca, porcii, oile. Este semnificativ faptul că un grup de ucraineni din teritoriile de vest, care trăiau aici (exilați administrativi după cinci ani de lagăr) și care lucrau din greu la construirea caselor din chirpici pentru întreprinderea locală de construcții, găsea că viața lor pe pămîntul acesta argilos, care arde dacă nu e udat suficient, dar care nu este colectivizat, este mult mai liberă decît viața în colho-zurile din iubita și înfloritoarea Ucraina, încît, cînd li s-a împlinit sorocul și le-a venit eliberarea, toți au rămas aici pentru totdeauna.

În Kok-Terek pînă și secția operativă era leneșă, caz particular și salu-tar al lenei naționale a kazahilor. Printre noi erau și turnători, dar nu-i simțeam și nu sufeream din cauza lor.

Însă motivul principal al inactivității lor și al regimului îmblânzit era ofensiva epocii lui Hrușciov. Ca niște unde și adieri slăbite de prea desele transmisii ajungea totuși și pînă la noi.

La început într-o formă amăgitoare: „amnistia Vorosilov” (așa au numit-o în Arhipelag, deși a fost decretată de cei Șapte Boieri). Batjocura lui Stalin de 7 iulie 1945(3) asupra politicilor a fost o lecție precară, uitată. Ca și în lagăre, și în exil circulau permanent în șoaptă zvonuri privind amnistia. Este uimitoră această capacitate de încredere obtuză! N. N. Grekova, de pildă, după cincisprezece ani de suferințe, recidivistă, pe peretele de chirpici al căsuței ei ținea portretul lui Vorosilov cel cu ochii limpezi și credea că de la el va veni minunea. Ce să zic, minunea a venit! Și tocmai sub semnătura lui Vorosilov, guvernul și-a bătut joc de noi încă o dată la 27 martie 1953.

De fapt, din exterior nu era posibilă nici o justificare rațională - de ce tocmai în martie 1953, într-o țară zguduită de durere, cîrmuitorii zguduiți de durere trebuiau să-i pună în libertate pe criminali? Poate numai pentru că se pătrunseseră de sentimentul caracterului trecător al existenței? După ce l-au înmormîntat pe Stalin, au adoptat această măsură ca să-și creeze popularitate, și au justificat-o oficial: „În legătură cu eradicarea criminalității în țara noastră” (cine, atunci, se mai afla la închisoare? Atunci nu mai aveau pe cine să elibereze!). Însă, cum priveau prin aceiași ochelari de cal ai lui Stalin și gîndeau servil în aceeași direcție, amnistia a fost dată pentru drojdia societății și pentru bandiți, iar pentru Cincizeci și Opti - doar „celor pînă la cinci ani inclusiv”. Cineva din afară, judecînd după moravurile unui stat onorabil, putea să creadă că „pînă la cinci ani” înseamnă trei sferturi de politici care vor merge acasă. În realitate, doar 1-2% dintre ai noștri dacă aveau această condamnare de copii. (În schimb au eliberat hoții, care s-au năpustit ca lăcustele asupra localnicilor, și doar tîrziu și cu mari eforturi miliția i-a strîns din nou pe bandiții amnistiați și i-a băgat în același țarc.)

În exilul nostru, amnistia a avut consecințe interesante. Tocmai aici se aflau de mult cei care izbutiseră să-și efectueze cei cinci ani - condamnare de copil, dar nu fuseseră lăsați să plece acasă, ci trimiși fără judecată în exil. În Kok-Terek se aflau astfel de băbuțe și moșnegi singuri din Ucraina, din ținutul Novgorodului - oamenii cei

mai pașnici și mai nenorociți. După amnistie, tare s-au mai înviorat, așteptau să fie trimiși acasă. Dar peste vreo două luni s-a primit obișnuita explicație dură: deoarece exilul (suplimentar și fără judecată) nu le-a fost dat pe cinci ani, ci pe viață, pentru totdeauna, condamnarea de cinci ani dată de tribunal și care a atras acest exil nu poate fi luată în considerație și ei nu intră sub incidența amnistiei... Tonia Kazaciuk, care era absolut libe-ră, a venit din Ucraina la soțul exilat, și aici, pentru uniformitate, a fost înregistrată ca exilată-colonistă. După amnistie, ea a alergat la comen-duire, dar i-au explicat rațional: dumneata n-ai avut cinci ani, precum soțul, dumneata ai un termen nedefinit, nu intri sub incidența amnistiei.

Dracon, Solon și Iustinian ar fi dat faliment cu legiuirile lor!...

Astfel, nimeni n-a primit nimic de la amnistie. Dar pe măsură ce treceau lunile, mai ales după căderea lui Beria, pe neobservate, fără publicitate, se furișau în țara exilului niște despovărări, niște înlesniri adevărate. Și le-au dat drumul acasă celor cu cinci ani. Și au început să-i lase pe copiii exilați să dea examene de admitere la institutele din apropiere. La serviciu au încetat să te mai arate cu degetul: „Tu ești exilat!” Totul devenise mai blînd. Exilații începuseră să avanseze în funcții.

La comenduire, la unele birouri nu mai ședea nimeni. „Dar șeful de aici unde este?” „Nu mai lucrează la noi.” Se rărise, se redusese zdravăn personalul. Modul de adresare se îmblînzise. Sfînta viză încetase să mai fie tot atît de sfîntă. „Cine n-a venit pînă la prînz - nu-i nimic, data viitoare!” Cînd unei națiuni, cînd alteia li se înapoiau niște drepturi. Deplasarea prin raion devenise liberă, mai liberă și călătoria în altă regiune. Deveniseră tot mai dese zvonurile: „Ne dau drumul acasă, acasă!” Și, într-adevăr, iată, i-au eliberat pe turkmeni (exil pentru prizonierat în timpul războiului). Iată - și pe kurzi. Au început să se vîndă casele, pre-țul lor scădea vertiginos.

Au eliberat și cîțiva bătrîni, exilați administrativi: undeva, acolo, la Mos-cova, cineva a făcut demersuri pentru ei și - poftim - au fost reabilitați. Emoția îi copleșea pe exilați, îi tulbura nespus: poate vom pleca și noi? Poate și noi?...

Era ridicol. Ca și cum acest regim este în stare să devină mai bun. Lagărul m-a învățat să mă îndoiesc, să nu cred! Dar eu nici nu aveam nevoie să cred: acolo, în marea metropolă, nu aveam nici

rude, nici prieteni. Aici, în exil, eram aproape fericit. Pur si simplu, mi se părea că niciodată n-am trăit atât de bine.

Este adevărat că în primul an de exil mă sufoca o boală necruțătoare, parcă era aliata temnicerilor. Și un an întreg, în Kok-Terek, nimeni nici măcar n-a putut să determine ce fel de boală era. Abia ținându-mă pe picioare, mergeam la școală, dormeam prost și mîncam puțin. Tot ceea ce compusesem în lagăr și înregistrasem în memorie, precum și lucruri-le noi, din exil, a trebuit să le aștern repede pe hîrtie și să le îngrop în pămînt. (Noaptea aceea dinaintea plecării la Tașkent, ultima noapte din anul 1953, o țin minte bine: credeam că viața mea și literatura mea au luat sfîrșit. Era cam prea devreme.)

Însă boala a dat înapoi. Și au început cei doi ani ai într-adevăr Frumo-sului Exil, care era chinuitor și întunecat doar de sacrificiul că nu îndrăz-neam să mă însor: nu găsisem femeia căreia să-i pot încredința singu-rătatea mea, scrierile mele, ascunzătorile mele. Dar în aceste zile, tră-iam într-o stare de continuă beatitudine și voieșie, fără să observ cîtuși de puțin lipsa mea de libertate. La școală aveam cîte ore doream, în ambele schimburi, și lecțiile mă făceau fericit, nici una nu mă obosea, nu era anostă. Și în fiecare zi îmi mai rămînea cîte un ceas pentru scris, și ceasul acesta nu avea nevoie de nici o pregătire sufletească: de-abia mă așezam — și rîndurile țîșneau de sub peniță. Iar duminica, cînd nu ne scoteau la sfecla colhozului, scriam toată ziua - duminici întregi!

Acolo am început și un roman (4) (care peste zece ani va fi confiscat) și mai aveam pentru multă vreme de scris. Oricum, nu mă vor tipări decît după moarte.

Am început să am bani și mi-am cumpărat o căsuță de chirpici, mi-am comandat o masă de scris, dar de dormit - dormeam tot pe cele două lăzi de burlac. Mi-am mai cumpărat și un aparat de radio cu unde scur-te. Seara trăgeam perdelele la ferestre, îmi lipeam urechea de mătasea difuzorului și prin cascadele bruiajului prindeam informațiile dorite, dar interzise nouă, și ceea ce nu deslușeam, reconstituam prin deducții logice.

Zeci de ani am fost chinuiți de minciuni, ne era dor de fiecare fărîmiță de adevăr, chiar dacă era rupt în bucățele! Altfel nu merita să-ți pierzi vremea cu treaba asta: pe noi, cei crescuți de Arhipelag,

Occidentul infantil nu ne mai putea îmbogăți nici cu înțelepciune, nici cu dîrzenie.

Căsuța mea se afla chiar la marginea de răsărit a așezării. Dincolo de porțiță se afla arîkul, și stepa, și, în fiecare dimineață, răsăritul. Doar un pic să fi adiat vînticelul din stepă, și plămîinii nu ți se mai saturau respi-rînd. În amurg și noaptea, fie că era lună sau întuneric beznă, mă plim-bam în lung și în lat și respiram ca un smintit. Mai aproape de o sută de metri nu se afla nici o locuință pe lîugă mine, nici la stînga, nici la dreap-ta, nici în spate.

Mă împăcasem pe deplin cu gîndul că voi trăi aici, mă rog, chiar dacă nu „pentru totdeauna”, în orice caz vreo douăzeci de ani (nu credeam că eliberarea generală va veni mai devreme, și am greșit doar cu puțin). Parcă nici n-aș fi vrut să merg undeva anume (deși inima îmi încreme-nea înaintea hărții Rusiei Centrale). Lumea întreagă o receptam ca și cînd nu se află în exterior și nu mă ademenea, o simțeam ca trăită toată înlăuntrul meu și nu-mi mai rămînea decît s-o descriu.

Eram plin pînă sus.

Kutuzov(5), prietenul lui Radișcev, îi scria acestuia în surghiun: „îmi pa-re râu, prietene, să ți-o spun, dar... situația ta își are avantajele ei. Separat de ceilalți oameni, despărțit cu gîndul de toate obiectele care ne orbesc, ai posibilitatea să călătorești foarte bine în... tine însuți; poți să te privești cu sînge rece, și, prin urmare, vei judeca cu mai puțină părtinire lucrurile pe care înainte le priveai prin vălul ambiției și al deșer-tăciunilor lumești. Poate că multe îți vor apărea într-o cu totul altă lumi-nă”.

Întocmai. Și fiindcă prețuiam acest punct de vedere purificat, prețuiam pe deplin conștient exilul meu.

Iar el se mișca, devenea din ce în ce mai agitat. Comenduirea devenise pur și simplu blîndă și se mai redusese. Pentru evadare se prevedeau doar cinci ani, dar nici aceia nu se mai dădeau. Una, două, trei națiuni au încetat să se mai prezinte la viză, apoi au primit dreptul să plece. Înfrigurarea bucuriei și speranței tulbura liniștea exilului nostru.

Brusc, a căzut absolut ca din cer încă o amnistie, „amnistia lui Adena-uer”, din septembrie 1955. Înainte de asta, Adenauer a venit la Mosco-va și a obținut de la Hrușciiov eliberarea tuturor germanilor.

Nikita a ordonat să fie eliberați, dar autoritățile și-au dat numaidecât seama că ar fi absurd să dea drumul nemților, iar pe acoliții lor ruși să-i țină cu con-damnări de douăzeci de ani. Dar întrucît toți nu erau decît polițai, starosti, vlasoviști, n-au vrut să facă prea multă vîlvă în jurul acestei amnistii. Era de fapt în spiritul legii generale a informațiilor noastre: despre nimicuri să batem toba, despre lucruri importante - cît mai încet cu putință. Și iată — cea mai mare amnistie dintre toate amnistiile poli-tice de după Octombrie a fost dăruită fără prilejul vreunei zile mari, fără nici o sărbătoare, la 9 septembrie, și anunțată numai în ziarul „Izvestia”, și încă pe una dintre paginile interioare, știrea nefiind însoțită de nici un comentariu, de nici un articol.

Cum să nu te cuprindă emoțiile? Am citit: în legătură cu amnistia per-soanelor care au colaborat cu germanii. Cum așa, dar eu? Înseamnă că pe mine nu mă privește, căci eu n-am servit decît în Armata Roșie, și atît! Să vă ia dracu, voi fi mai liniștit. Prietenul meu L. Z. Kopelev îmi scria din Moscova: făcînd caz de această amnistie, a obținut de la mili-ția din Moscova o viză de flotant. Dar foarte repede l-au convocat: „De ce umblați cu șoalda? Dumneavoastră n-ați colaborat cu nemții, nu-i așa?” „Nu.” „Care va să zică, ați făcut serviciul în Armata Roșie?” „Da.” „În douăzeci și patru de ore să nu mai fie nici urmă de dumneavoastră în Moscova!” El a rămas, bineînțele, și:

„Vai, mi-e groază după zece seara, de cîte ori sună cineva la ușă - cred că au venit după mine!”

Și eu m-am bucurat: ce bine o duc eu! Mi-am ascuns manuscrisele (în fiecare seară le ascundeam) - și pot să dorm ca un îngerăș.

Din depărtarea pustiului meu curat îmi închipuiam capitala clocotitoare și vanitoasă, și nimic nu mă atrăgea acolo.

Prietenii din Moscova insistau: „Ce, ai de gînd să rămîi acolo?... Cere să ți se revizuiască dosarul! Acum se revizuiesc!”

De ce?... Aici puteam să privesc cîte un ceas întreg cum furnicile, după ce au sfredelit o găurică în temelia de chirpici a casei mele, singure - fără brigadieri, fără supraveghetori și șefi de lagăre, în șiruri lungi, își cară poverile: pleavă de grîu pentru iarnă. Pe neașteptate, într-o zi, nu mai apar, deși în fața casei este plin de pleavă. Asta înseamnă că ele au ghicit cu mult înainte, ele știu că

astăzi o să plouă, deși cerul vesel, însorit, nu dă nici un semn. Iar după ploaie, când norii sunt încă negri și groși, ele au ieșit și lucrează: știu sigur că nu va mai ploua

Aici, în liniștea exilului meu, îmi apărea atît de indiscutabil făgașul ade-vărat al vieții lui Pușkin: fericirea dintîi - exilul din sud, cea de a doua, superioară - exilul de la Mihailovskoe. Aici ar fi trebuit să trăiască, să trăiască la nesfîrșit și sa nu dorească să mai plece altundeva. Ce fatali-tate îl atrăgea la Petersburg? Ce fatalitate l-a împins să se însoare?...

Însă îi este greu inimii omului să rămînă pe calea rațiunii, îi este greu unei așchii să nu plutească pe firul apei.

A început congresul al XX-lea. Despre cuvîntarea lui Hrușciiov n-am ști-ut nimic multă vreme (cînd au început s-o citească la Kok-Terek, au fă-cut-o în secret de exilați, noi am aflat de la BBC). Dar mi-au fost de ajuns cuvintele lui Mikoian citite pur și simplu într-un ziar: „Acesta este primul congres leninist” de nu știu cîți ani. Am înțeles că vrăjmașul meu Stalin a căzut, iar eu, care va să zică, mă ridic.

Și am scris cererea de revizuire.

Apoi, în primăvară, au început să ridice exilul pentru întregul efectiv al Cincizeci și Optilor.

Și, slab, mi-am părăsit exilul cel transparent. Și am pornit în lumea cea tulbure.

Ce simte un fost zek traversînd Volga de la răsărit spre apus, și apoi o zi întreagă în trenul bubuitor prin crîngurile rusești — nu intră în acest capitol.

În vară, la Moscova, am sunat la procuratură să aflu ce se întîmplă cu cererea mea. M-au rugat să revin, și vocea binevoitoare, simplută a unui anchetator m-a invitat să trec pe la Lubianka să stăm de vorbă. În celebrul birou de eliberare a permiselor din străduța Kuznețki Most mi s-a spus să aștept. Firește, bănuiam că ochii cuiva mă urmăresc, îmi studiază fața, și, încordat în lăuntru meu, am arborat în exterior o expresie blajină și obosită, și, chipurile, mă uitam la un copil care se ju-ca destul de anost în mijocul sălii de așteptare. Chiar așa și era: noul meu anchetator era în civil și mă urmărea!

După ce s-a convins îndeajuns că nu sunt un dușman înverșunat, s-a apropiat și cu multă amabilitate m-a condus la Marea Lubianka.

Încă de pe drum s-a arătat foarte mîhnit de cum mi-au schilodit viața (cine??), m-au lipsit de soție, de posibilitatea de a avea copii. Dar coridoarele înăbușitor-electrizate ale Lubiankăi erau aceleași pe care m-au condus pe mine tuns zero, flămînd și nedormit, fără nasturi, cu mîinile la spate. „Da ce noroc ați avut să nimeriți tocmai la fiara asta de Ezepov! îmi aduc aminte de el, acum a fost retrogradat" (Probabil stă în odaia veci-nă și vorbește la fel despre noul meu anchetator. ..)* „Eu am lucrat la SMERȘ, la contrainformațiile marinei, la noi nu erau oameni ca ăsta!" (De la voi a ieșit Riumin. La voi a fost Levșin, Libin.) Eu însă îl aprob, clătinînd blajin din cap: da, da, firește! Este în stare chiar să și rîdă la glumele mele din anul 1944 despre Stalin: „Ați observat foarte exact!" Pentru el totul este clar, el aprobă totul, iată doar un lucru care îl neliniș-tește: în „rezoluția nr. 1" dumneavoastră scrieți „Realizarea tuturor acestor sarcini nu este posibilă fără o organizație". Cum adică: voiați să creați o organizație?

— Nu-u! aveam dinainte pregătit răspunsul la această întrebare. „Organizație"(6) nu în sensul de ansamblu de oameni, ci în sensul de sistem de măsuri promovate pe cale de stat.

— Ah, da, da, în sensul acesta! Încuviințează bucuros anchetatorul. A trecut, îmi laudă povestirile de pe front, atașate la dosar ca material de acuzare: „în ele nu este nimic antisovietic. Dacă vreți - luați-le, încercați să le publicați". Dar cu o voce de om bolnav, aproape muribund, refuz: „Vai, nu, am uitat demult de literatură. Dacă o să mai trăiesc vreo cîțiva ani, visez să mă ocup de fizică". (Aceasta-i culoarea timpului! Uite așa o să ne jucăm de acum cu dumneavoastră.)

*Pe urmă un alt zek mi-a scris: prin 1950. Ezepov era locotenent-colonel și șef de secție, în 1978, din cartea GB-ului am aflat că profită de pensia și odihna binemeritate.

Să nu plîngi cînd ești bătut, să plîngi nebătut! Măcar ceva tot trebuie să ne dea închisoarea. Măcar știința de a sta în fața CEKGB.

Capitolul 7

ZEKII ÎN LIBERTATE

ÎN ACEASTĂ CARTE a existat un capitol intitulat Arestarea. Oare este necesar și unul intitulat Eliberarea?

Căci dintre cei pe care cîndva i-a trăsnet arestarea (ne vom referi numai la Cincizeci și Opti) nu știu dacă a cincea parte (ar fi bine chiar și a op-ta) a avut noroc de „eliberare”.

Și pe urmă - eliberarea! Cine nu cunoaște acest lucru? S-a scris atît de mult în literatura universală, s-a arătat atît de mult prin filme: deschide-ți-mi pușcăria, o zi cu soare, o masă de oameni care jubilează, îmbrățișările rudelor.

Dar, sub cerul mohorît al Arhipelagului, „eliberarea” este blestemată, și, în libertate, cerul deasupra ta va deveni și mai mohorît. Doar prin lungi-mea și încetineala ei (acum unde să se mai grăbească legea?) elibera-rea se deosebește de fulgerul arestării, în rest, eliberarea este tot o arestare, tot o trecere chinuitoare de la o stare la alta, trecere care îți frînge pieptul, tot rostul vieții tale, al ideilor tale și nu îți făgăduiește nimic în schimb.

Dacă arestarea este lovitura necruțătoare pe care gerul o dă unui lichid, eliberarea este dezghețul timid dintre două geruri puternice.

Dintre două arestări.

Pentru că în această țară după fiecare eliberare undeva trebuie să urmeze o arestare.

Între două arestări - aceasta este eliberarea în toți cei patruzeci de ani dinainte de Hrușciiov.

Între două insule - un colac de salvare, ca să te bălăcești de la o zonă la alta!...

De la o sonerie la cealaltă - aceasta-i durata pedepsei. De la o zonă la alta - aceasta-i eliberarea.

Pașaportul tău măsliniu-murdar, pe care Maiakovski(1) ne chema cu atîta insistență să-l invidiem(2), este murdărit de tușul negru al articolului 39 referitor la pașapoarte. Conform lui, nu vei primi viză în nici un oră-șel, nu vei fi primit să lucrezi în nici un post ca lumea, în lagăr cel puțin îți dădeau rația, aici - nu.

Și în același timp - această amăgitoare libertate de deplasare...

Nu, nu „eliberați”, ci privați de exil, așa ar trebui să se numească acești oameni nevinovați. Lipsiți de fatalul exil binefăcător, ei nu sunt în stare să se forțeze să plece în taigaua din Krasnoiarsk sau în deșerturile Kazahstanului, unde trăiesc mulți dintre ai lor, foști! Nu, ei se duc în ini-ma acelei libertăți cu botniță. Acolo toți îi ocolesc, și acolo devin candi-dați marcați pentru o nouă arestare.

Natalia Ivanovna Stoliarova a fost eliberată din Karlag la 27 aprilie 1945. Nu era cu putință să plece imediat: trebuia să primească carnetul de identitate, cartelă de pâine nu avea, locuință - de asemenea, iar de lucru i-au propus să meargă la tăiat de copaci. După ce a mîncat cele cîteva ruble, pe care prietenii din lagăr le strînseseră pentru ea, Stolia-rova s-a întors în zonă, a mințit garda că se duce după lucruri (rîndu-ielile, la ei, erau patriarhale), și numaidecît - în fosta-i baracă! Să vezi bucurie! Prietenele au sărit în jurul ei, i-au adus zămîrcă de la bucătărie (mm, ce gustoasă!), rîd, o ascultă povestind despre lipsa de adăpost din libertate: nu, aici, la noi, este mai liniștit. Controlul de seară. Una în plus!... Gardianul de serviciu a rușinat-o, dar i-a îngăduit să înnopteze în zonă pînă în dimineața de 1 mai, dar apoi să-și ia tălpășița!

În lagăr, Stoliarova se spetea muncind (tînără fiind, venise de la Paris în Uniunea Sovietică, foarte curînd a fost arestată, și iată a vrut să se eli-bereze, ca să-și vadă Patria!). „Pentru că a muncit bine”, a fost eliberată în condiții avantajoase: nu i s-a precizat localitatea în care trebuia să meargă. Cei care aveau o destinație specială, cum-necum, se aranjau totuși: miliția nu putea să-i alunge nicăieri. Dar Stoliarova, cu adevărînța ei că a fost pur și simplu eliberată, a devenit ca un cîine hăituit. Miliția nu-i dădea viză nicăieri. În familiile de la Moscova pe care le cunoștea bine o tratau cu ceai, dar nimeni nu-i propunea să rămînă peste noapte. Și ea înnopta prin gări. (Și necazul mare nu era că, noaptea, vine miliția și te trezește, să nu dormi, iar în zori toți sunt alungați în stradă ca să măture; care dintre zekii eliberați, al cărui drum trecea printr-o gară ma-re, nu-și amintește cum i se oprea inima la apropierea oricărui milițian. Ce sever se uită! Firește, simte în tine un fost zek! Numaidecît îl vei auzi: „Actele dumneavoastră!” îți va lua adevărînța de eliberare și - gata, ești din nou zek. Căci la noi drept nu există, lege nu există, și nici om nu există, există actul. Iată, îți va lua îndată adevărînța - și gata... Prin asta trecem cu toții...) în Luga, Stoliarova a vrut să se angajeze ca tricoteză de mănuși, nici măcar nu erau pentru muncitori, ci pentru prizonierii de război germani, însă pe lîngă că nu au primit-o, șeful a mai și batjocorit-o în fața tuturor: „A vrut să se strecoare în organizația noastră! Le cunoaștem noi tertipurile subtile!

L-am citit pe Șeinin (3) (O, grasul ăsta de Șeinin! De i-ar sta ceva în gât!)

Era un cerc vicios: la serviciu nu te primesc fără viză, și viza nu poți s-o primești fără serviciu. Și dacă n-ai serviciu, n-ai nici cartelă de pâine. Foștii zeki nu știau rînduiala că MVD-ul era obligat să le asigure de lu-cru. Iar cei care știau, aceia se temeau să ceară: să nu-i aresteze din nou...

Te afli în libertate și plîngi pe săturate.

La Universitatea din Rostov, cînd eram încă student, era un profesor ciudat, N. A. Trifonov: capul mereu retras între umeri, mereu încordat, speriat. Nu era bine să-l strigi în coridor. Pe urmă am aflat: stătuse la închisoare, și orice strigare în coridor putea să fie din partea agenților operativi.

Iar la Institutul de Medicină din Rostov, după război, un medic eliberat, considerînd că a doua condamnare este inevitabilă, n-a mai stat să aș-tepte - s-a sinucis. Și acela care a gustat viața de lagăr, care cunoaște lagărul, poate perfect să facă această alegere. Nu este mai greu.

Sunt nenorociți cei care s-au eliberat prea devreme. Avenir Borisov a avut norocul acesta în anul 1946. El nu s-a întors în nu știu ce oraș ma-re, ci în orășelul său natal. Toți vechii lui prieteni, colegi de școală, se căzneau să nu-l întâlnească pe stradă, să nu se oprească (și aceștia fu-seseră combatanți neînfricați!), iar dacă nu puteau nicicum să oco-lească discuția, căutau cuvinte evazive și se retrăgeau într-o parte. Nimeni nu l-a întrebat cum a trăit în anii aceștia (deși, se pare, știm mai puține lucruri despre Arhipelag, decît despre Africa Centrală. Oare vor înțelege cîndva urmașii noștri dresajul aplicat vieții noastre libere!). Iată însă că un vechi prieten din anii studenției l-a invitat totuși într-o seară, după ce s-a întunecat, la ceai. Ce atmosferă prietenească și caldă! Pentru cel venit din îngheț, tocmai această căldură e necesară. Avenir a rugat să i se arate vechile fotografii, prietenul i-a adus albumele. Priete-nul pesemne uitase, și a rămas uimit cînd Avenir, fără să mai aștepte samovarul, s-a ridicat brusc și a plecat. Dar ce putea face, cînd în toate fotografiile, în loc de chipul său, a văzut o pată de cerneală?*

Avenir, pe urmă, s-a săltat, a devenit directorul casei de copii. Aici creșteau orfanii de război, și ei plîngeau de necaz cînd copiii cu

părinți în-stăriți îl numeau pe directorul lor „temnicer”. (La noi nici n-ai cui să ex-plici că temniceri erau mai degrabă părinții lor, iar Avenir era întemnițat. Niciodată, poporul rus n-ar fi putut în secolul trecut să-și piardă într-atît simțul limbii!)

În anul 1943, Kartel, deși condamnat prin articolul 58, a fost eliberat din lagăr pentru tuberculoză. Carnet de identitate deteriorat, nu se poate stabili în nici un oraș, nu poate primi nimic de lucru, moarte lentă - și toți s-au dat la o parte. Tocmai atunci s-a întrunit comisia militară, grabă mare, aveau nevoie de luptători. Cu o formă de tuberculoză foarte avansată, Kartel s-a declarat sănătos: dacă tot trebuie să moară, măcar să fie dintr-o lovitură și printre egali. Și a luptat aproape pînă la sfîrșitul războiului. Numai în spital ochiul vigilent al Secției a Treia a băgat de seamă că acest soldat plin de abnegație este... dușman al poporului. În anul 1949 a fost pus pe listă să fie arestat ca recidivist, dar l-au ajutat niște oameni buni de la comisariatul militar.

În vremea lui Stalin, cea mai bună eliberare era să ieși la poarta lagă-

*Cinci ani mai tîrziu prietenul a dat vina pe nevastă: a mînjit fotografiile. Iar după încă ze-ce ani (1961) aceasta a venit singură la Avenir, la comitetul raional al sindicatelor, să-i ceară un bilet de odihnă la Soci. El i-a dat. Ea făcea risipă de amintiri despre vechea lor prietenie.

rului și să rămîi acolo! Aceștia erau cunoscuți ca lucrători și erau angajați. Iar enkavediștii, întîlnindu-i pe stradă, îi priveau ca pe niște indivizi verificați.

Ei, nu chiar așa. În 1938, Prohorov-Pustover, după ce s-a eliberat, a ră-mas ca inginer-angajat liber în Bamlag. Șeful secției operative Rosenblit i-a spus: „Dumneata ai fost eliberat, dar ia aminte că mergi pe multe de cuțit. Cea mai mică greșeală - și vei fi din nou un ze-ka. Pentru asta nici nu mai este nevoie de judecată. Așa că - ia seama și să nu-ți închipui că ești un cetățean liber”.

Asemenea zeki prevăzători, care au rămas pe lîngă lagăr, care au ales de bunăvoie pușcăria ca variantă a libertății se găsesc și astăzi cu sute-le de mii în multe colțuri uitate de lume, în niște raioane cum ar fi Nîrob sau Narân. Pentru ei n-ar fi mare greutate să înceapă o nouă condam-nare: totul este aici, alături.

Pe Kolîma nici nu aveau altă alegere: acolo oamenii erau ținuți. Elibe-rîndu-se, Zeki semna pe loc un angajament voluntar: să

lucreze la Dal-stroi și în continuare (pe Kolîma, să obții permisul de întoarcere „pe continent” era mai greu decît a obține eliberarea). Iată, de pildă, spre nenorocirea ei, N. V. Surovțeva și-a isprăvit condamnarea. Ieri, încă mai lucra în orașelul copiilor, avea adăpost cald, mîncare pe săturate, astăzi au trimis-o să muncească la cîmp, altceva nu exista. Ieri încă avea un pat și o rație garantate, astăzi - nici una, nici alta, și este nevoită să orbecăie printr-o casă năruită cu pardoseala putredă (asta pe Kolîma!). Dumnezeu să le ajute pe prietenele din orașelul copiilor: ele îi vor „strecura” încă multă vreme rații în libertate. „Starea de liber-tate este o povară!” - așa a denumit ea noile sale impresii. Doar cu vre-mea se va pune și ea pe picioare și chiar va deveni... proprietăreasă! Iată-o, într-o fotografie, stînd mîndră lîngă cocioaba ei, pe care nu orice cîine și-ar dori-o.

Pentru ca lectorul să nu creadă că toate acestea sunt din pricina blestemei de Kolîma, să ne deplasăm în Vorkuta și să examinăm o baracă VGS (Construcție Civilă Provizorie) în care trăiesc instalați confortabil muncitorii liberi, firește, proveniți din foștii zeki.

Astfel încît eliberarea lui M. P. Iakubovici nu a fost cea mai proastă for-mă de eliberare: o închisoare de lîngă Karagauda a fost amenajată drept casă a invalizilor (casa Tihonov), și în această casa a invalizilor „l-au eliberat” sub supraveghere și fără drept de deplasare.

Rudkovski, pe care nu l-au primit nicăieri la lucru („am suferit la fel ca în lagăr”), a plecat la pămînturile întelenite din Kustanai („acolo puteai să întîlnești pe cine vrei și pe cine nu vrei”). I. V. Șved a surzit formînd gar-nituri de tren la Norilsk numai pe vreme de viscole. Pe urmă a lucrat ca fochist cîte douăsprezece ore pe zi. Dar n-are nici un act! Cei de la asi-gurările sociale ridică din umeri: „Prezentați martori”. Martorii noștri sunt morsele... S. Karpunici a executat douăzeci de ani pe Kolîma, era epui-zat și bolnav. Dar, la șaizeci de ani, nu are „douăzeci și cinci de ani de muncă în calitate de salariat” - și adio pensie. Cu cît ai stat mai mult în lagăr cu atît ești mai bolnav, cu atît ai mai puțină vechime în muncă și cu atît mai puține speranțe de pensie*.

Căci la noi nu există, ca în Anglia, „Asociația pentru ajutorarea foștilor definuți”. Ți-e și frică să-ți imaginezi o astfel de erezie.

lată ce îmi scriu: „În lagăr a fost o zi din viața lui Ivan Denisovici, în libertate - a doua”.

Dar - dați-mi voie! De atunci parcă a răsărit soarele libertății, nu? Și mâini s-au întins spre dezmoșteniții sorții: „Asta nu se va repeta!” Și, pare-se, chiar niște lacrimi au curs de la tribunele congresului.

Jukov (din Kovrov): „Nu m-am ridicat în picioare, ci doar puțin în genunchi”. Dar: „Eticheta de fost deținut în lagăr este mereu lipită pe fruntea noastră și la cea dinții reducere - noi vom fi primii”. P. G. Tihonov: „Am fost reabilitat, lucrez într-un institut de cercetări științifice, totuși parcă lagărul continuă. Aceiași imbecili care au fost șefi în lagăr” sunt din nou la putere și aici. G. F. Popov: „Orice s-ar spune, orice s-ar scrie, dar îndată ce colegii mei află că am fost pușcăriaș îmi întorc spatele parcă fără să vrea.”

Eh, la naiba! Așa-i făcută țara noastră a sovietelor: ca să o bagi de un stîngen în tiranie, este de ajuns doar să-ți încrunți sprîncenele ori să tu-șești o dată. Ca să o scoți de un deget spre libertate, trebuie să înjugi o sută de boi și pe fiecare să-l îndemni cu nuiua: „Gîndește-te încotro tragi! Gîndește-te încotro tragi!”

Și formele de reabilitare? Bătrîna Ci-na primește o citație brutală: „Să vă prezentați mîine, orele zece dimineața la miliție”. Nimic altceva! Seara, fata ei dă fuga la miliție: „Mă tem pentru viața ei. Despre ce este vorba? Cum s-o pregătesc?” „Nu vă temeți, este vorba de un lucru plă-cut, reabilitarea soțului răposat.” (Dar poate că era un lucru amar? Bine-făcătorilor nu le trece prin cap.)

Dacă acestea sunt formele clemenței noastre - închipuiți-vă formele cruzimii noastre!

Ce avalanșă de reabilitări a fost! - dar nici ea n-a despicat fruntea de piatră a societății noastre infailibile! - căci avalanșa n-a căzut acolo unde trebuie să încruntați sprînceana, ci unde trebuie să înjugi o mie de boi.

*Astăzi și cei de la drept comun pățesc la fel. Lui A. I. Burlaka la comitetul raional de partid din Ananiev i-au răspuns: „Noi nu suntem secția de cadre”, la procuratură: „Nu ne ocupăm cu așa ceva”, la sovietul orășenesc: „Așteptați”. A umblat cinci luni fără să găsească de lucru (1964). Pe P. K. Egorov, în Novorossiisk (1965) l-au pus numaidecît să semneze că va părăsi orașul în douăzeci și patru de ore. La comitetul executiv orășenesc le-a arătat diploma de „frunză în rnuncă”. pe care a primit-o în lagăr și - i-au rîs în nas. Secretarul

comitetului orășenesc de partid pur și simplu l-a dat afară. Atunci, a dat mită și a rămas în Novorossiisk.

„Reabilitarea este o mistificare!” spun șefii de partid sincer. „Au fost reabilitați prea mulți!”

Voldemar Zarin (Rostov pe Don) a făcut cincisprezece ani, după care încă opt ani a tăcut cuminte. În 1960 s-a hotărît să povestească tova-rășilor de muncă ce rău a fost în lagăr. Împotriva lui s-a deschis urmă-rire penală, și un maior KGB i-a zis lui Zarin: „Reabilitarea nu înseamnă nevinovăție, ci doar că delictele nu au fost prea mari. Dar ceva rămîne mereu!”

La Riga, în același an 1960, un colectiv de muncă unit, trei luni de zile în șir l-a persecutat pe Petropavlovski deoarece a ascuns faptul că tatăl lui a fost împușcat... în anul 1937!

Și Komogor se întreabă nedumerit: „Cine sunt cei ce au dreptate și cine sunt cei vinovați? Ce să te faci cînd un om de nimic începe deodată să vorbească de egalitate și frăție?”

După reabilitare, Markelov a devenit nici mai mult, nici mai puțin decît președintele consiliului de asigurări pentru muncitorii din industrie, mai simplu - președinte al comitetului sindical al artelului său. Și președinte-le artelului nu riscă să-l lase pe acest ales al poporului o clipă singur în cabinetul său. Iar secretarul biroului de partid Baev, care, concomitent, „se ocupă de cadre”, pentru orice eventualitate, interceptează toată corespondența comitetului sindical, a lui Markelov. „Nu s-a rătăcit cum-va pe la dumneavoastră o adresă referitoare la realegerea comitetelor sindicale?” „Da, parcă am văzut ceva în sensul ăsta cu vreo lună în ur-mă.” „Am nevoie de ea!” „Poftim, căutați, dar vă rog mai repede, pro-gramul e pe sfîrșite.” „Da îmi este adresată mie! Mîine dimineață vă înapoiez dosarul!” „Da de unde, nu se poate-acesta-i un document.” Poftim, puneți-vă în pielea acestui Markelov, să fiți sub o jigodie ca Baev, și salariul, și viza să depindă de el, apoi respirați cu tot pieptul aerul veacului liber. Învățătoarea Deeva, a fost dată afară pentru „descompunere morală”: a înjosit prestigiul învățătorului, căsătorindu-se cu... un deținut eliberat (cărui i-a predat lecții în lagăr)!

Asta nu s-a întîmplat sub Stalin, asta s-a întîmplat sub Hrușciiov.

Și din tot trecutul rămînea doar o singură realitate - adevărul. O bucată de hîrtie de 12 x 18 centimetri. Celui viu - că a fost reabilitat.

Celui mort -că a murit. Data morții - imposibil de verificat. Locul morții - un Z mare. Diagnostic - o sută de file dacă răsfoiești, toate cu unul singur, de serviciu*. Uneori numele martorilor (fictive).

Iar martorii adevărați tac, toți tac.

*Tînăra Ci-na a rugat-o pe funcționara cam naivă să-i arate toate cele patruzeci de fișe din pachet, în toate patruzeci, cu același scris, era trecută aceeași boală de ficat... Se mai pot întâlni și astfel de cazuri: „Soțul dumeavoastră (Alexandr Petrovici Malmvko-Vîsotki) a murit înainte de judecată și de anchetă, de aceea nu poate fi reabilitat”.

Noi tăcem.

Și de unde să afle adevărul generațiile următoare? Totul a fost închis, bătut în cuie, urmele șterse.

„Chiar și tineretul, se plînge Verbovski, se uită la reabilitați cu suspiciune și dispreț.”

Nu, nu tot tineretul. Majorității - puțin îi pasă dacă ne-au reabilitat sau nu ne-au reabilitat, dacă sunt închiși acum douăsprezece milioane sau nu sunt închiși, pentru ei este totuna. Ei să fie în libertate cu caseto-foane și fete cu coafuri zburlite.

Căci peștele nu luptă împotriva pescuitului, el doar se străduiește să se strecoare prin ochiul năvodului.

Așa cum o boală cunoscută se manifestă în mod diferit la oameni diferiți, tot astfel și eliberarea, dacă privim mai îndeaproape, este suportată în mod diferit de fiecare.

Chiar fizic. Unii au depus prea multă tensiune ca să supraviețuiască, să reziste în lagăr pe toată durata condamnării. Și au rezistat, parcă erau de oțel: zece ani de zile, fără să consume decît o fracțiune infimă din ceea ce corpul are nevoie, ei s-au spetit muncind, pe jumătate dezbră-cați, spărgeau piatra în ger și nu răceau. Iată însă că anii de pedeapsă au fost ispășiți, presiunea exterioară neomenească a dispărut, a slăbit și tensiunea interioară. Și pe astfel de oameni, variația de presiune îi distruge. Gigantul Ciulpeniov, care în cei șapte ani cît a muncit la dobo-rîtul copacilor n-a avut nici un guturai, în libertate a fost atins de tot felul de boli. G. A. Sorokin, „după reabilitare mi-am pierdut constant sănăta-tea sufletească pentru care eram atît de invidiat de tovarășii de lagăr. Au început tot felul de nevroze, psihoze...” Igor Kaminov: „în libertate am slăbit și am decăzut, și mi se pare că, liber, îmi este cu mult mai greu”.

Cum spune o vorbă veche: la omul sărac nici boii nu trag. Unora, într-un singur an, le-au căzut toți dinții. Unul a îmbătrânit dintr-o dată. Altul, de-abia ajuns acasă, a început să slăbească, să se topească din picioare, și a murit.

Iar alții, numai după eliberare au reînviat. Numai acum au întinerit și s-au îndreptat. (Eu, de pildă, și acum încă arăt mai tânăr decât în prima fotografie din exil.) Și, dintr-o dată, îți dai seama cât de ușor este să trăiești în libertate! Acolo, în Arhipelag, există o altă forță de gravitație, acolo picioarele îți sunt grele, parcă ar fi de elefant, aici — topăie cu acelea de vrăbiuțe. Tot ce pare celor liberi greu și de nerezolvat, noi rezolvăm dintr-un plescăit de limbă. Fiindcă noi avem un criteriu de apreciere optimist: „A fost și mai rău!” A fost și mai rău, deci, acum, este foarte ușor. Și nu ne plictisim să repetăm: a fost mai rău! A fost mai rău!

Dar noul destin al omului este și mai categoric conturat de acel cutre-mur sufletesc pe care îl simte la eliberare. Acest cutremur este tare fe-lurit. De-abia în pragul postului de gardă al lagărului începi să realizezi că lași în spate, părăsești, ocna-patrie. Spiritual te-ai născut aici, și o parte tainică din sufletul tău va rămîne aici pentru totdeauna - picioarele te mîna undeva în spațiul fără glas, fără ecou, al lumii libere.

Lagărul pune în evidență caracterele umane, dar ele sunt evidențiate și la eliberare! Iată cum s-a despărțit de Lagărul special, în 1951, Vera Alexeevna Komeeva, pe care am mai întâlnit-o în această carte: „În spa-tele meu s-au închis porțile înalte de trei metri, și nici nu-mi venea să cred că, în clipa cînd voi fi liberă, voi plînge. De ce?... Aveam sentimentul că îmi smulsesem inima de lîngă tot ce avusesem mai scump și drag, de lîngă tovarășii de nenorocire. Porțile s-au închis și gata - totul s-a isprăvit. N-o să-i mai văd niciodată pe acești oameni, N-o să mai primesc de la ei nici o veste. Parcă am plecat pe lumea cealaltă...”

Pe lumea cealaltă... Eliberarea ca una dintre ipostazele morții. Parcă noi ne-am eliberat? - Noi am murit pentru o viață de dincolo cu totul nouă. Puțin fantomatică. Unde pipăim cu prudență obiectele, încercînd să le recunoaștem.

Eliberarea de pe această lume nu o concepuserăm astfel. Noi ne-o ima-ginam în varianta lui Pușkin: „Și frații spada vă vor da”(4), însă

această fericire nu este hărăzită multor generații de înțemnițați. Era o eliberare furată, nu una adevărată. Și cine simțea astfel se gră-bea să fugă cu această frîntură de libertate furată în singurătate. Încă din lagăr, „aproape fiecare dintre noi, camarazii mei apropiați și eu, ne spuneam: dacă Dumnezeu ne ajută să ieșim vii în libertate, nu vom locui în orașe și nici chiar în sate, ci undeva într-un adînc de pădure. Vom lucra ca pădurari, brigadieri silvici, în sfîrșit - ciobani, și vom fi cît mai departe de oameni, de politică, de toată această lume trecătoare" (V. V. Pospelov). La începuturile libertății sale, Avenir Borisov se ținea mai tot timpul departe de oameni, se refugia în natură. „Eram în stare să îmbrățișez și să sărut fiecare mesteacăn, fiecare plopșor. Foșnetul frunzelor căzînd (m-am eliberat toamna) mi se părea o muzică, și mă podideau lacrimile. Puțin îmi păsa că primeam 500 grame de pîine, căci eu puteam ceasuri întregi să ascult liniștea și să citesc cărți. Toată munca în libertate mi se părea ușoară, simplă, zilele zburau ca orele, setea de viață era insațiabilă. Și dacă pe lume există fericire, ea îl va găsi negreșit pe fiecare zek în primul lui an de viață în libertate!"

Astfel de oameni multă vreme nu vor să aibă nimic: ei nu uită că averea se pierde ușor, ca mistuită de foc. Într-un mod aproape superstițios, ei evită lucrurile noi, le poartă pe cele vechi, se așază pe scaune rupte. Tenno și soția lui au avut multă vreme un soi de mobilă pe care nici să te așezi, nici să te sprijini nu puteai, totul se clătina. „Uite așa trăim, rî-deau ei, de la o zonă la alta." (Și-au cumpărat alta, nouă - și el a murit.)

L. Kopelev s-a întors la Moscova în anul 1955 și a descoperit că: „Nu mă simt deloc bine înconjurat de oameni cu situație prosperă. Dintre foștii prieteni mă întîlnesc doar cu aceia care măcar nu pot fi acuzați de bunăstare."

Da, omenește doar aceia sunt interesați care au renunțat să-și aran-jeze o carieră. Cei care se zbat să o facă sunt cumplit de plicticoși.

Totuși oamenii sunt diferiți. Și mulți au simțit trecerea spre libertate în- tr-un mod diferit (mai ales în perioada cînd CEKGB parcă mai închidea ochii puțin): ura! Sunt liber! Acum un singur legămînt: să nu se mai re-pete! Acum să recuperez, să recuperez ce am pierdut!

Unii recuperează în funcții, unii în grade (științifice sau militare), alții în salarii și carnete de economii (la noi se consideră că este de prost gust să vorbești despre așa ceva, dar în secret oamenii numără...). Unii - în copii. Alții... Valentin M. mi s-a jurat în pușcărie că în libertate va recu-pera în domeniul - fete, și, într-adevăr: cîțiva ani în șir, ziua era la lucru, iar serile, chiar și în cele obișnuite - cu fetele, și mereu cu altele. Dor- mea cîte patru-cinci ceasuri, s-a scofîlcit, a îmbătrînit. Unii recuperează la mîncare, la mobilă, la îmbrăcăminte (au uitat cum ni se tăiau nasturii, cum piereau cele mai bune lucruri în vestiarele băilor). Din nou - să cumperi va deveni cea mai plăcută ocupație.

Și cum să le reproșezi dacă, într-adevăr, au pierdut atîtea? Dacă li s-au tăiat din viață atîtea?

Corespunzător celor două moduri de receptare a libertății, vom întîlni două atitudini diferite față de trecut

Tu ai trăit niște ani cumpliți. Pare-se, nu ești un ucigaș sinistru, nu ești un șarlatan murdar, atunci de ce să încerci să uiți pușcăria și lagărul ? De ce să te rușinezi de ele? Oare nu este mai bine să consideri că ele te-au îmbogățit? Nu-i mai bine să te mîndrești cu ele?

Dar foarte mulți (și nu dintre cei slabi, nu dintre cei proști, de la care nici nu te aștepți) încearcă să uite! Să uite cît mai repede cu putință! Să uite absolut totul. Să uite, ca și cum n-ar fi existat!

I. G. Wendelstein: „De obicei te străduiești să nu-ți aduci aminte, este o reacție de apărare”. Pronman: „Vă spun cinstit, n-am vrut să mă văd cu foștii deținuți, ca să nu îmi amintesc”. S. A. Lesovik: „După ce m-am întors din lagăr, am încercat să nu-mi amintesc trecutul. Și, știți, aproa-pe am izbutit!” (pînă la O zi din viața lui Ivan Denisovici). S. A. Boudarin (știu de mult că în 1945 el a stat în aceeași celulă de la Lubianka înain-tea mea; eu mă prind să-i numesc nu numai pe colegii noștri de celulă, dar și pe cei cu care el a stat înainte, pe care nu i-am cunoscut nicio-dată - și îmi răspunde): „Eu m-am străduit să-i uit pe toți cei cu care am stat acolo”. (După asta, firește, nici nu-i mai răspund.)

Înțeleg cînd cei care evită cunoștințele vechi din lagăr sunt comuniști ortodocși: s-au plictisit să latre unul la o sută, amintirile sunt prea deza-greabile. Și apoi, ce nevoie au ei de acest public spurcat, fără

ideo-logie? Cum sunt ei loialiști, dacă nu vor să uite, să ierte, să se întoarcă la situația dinainte? Căci pentru asta trimiteau jalbe de patru ori pe an: aduceți-mă înapoi! Aduceți-mă înapoi! Eu am fost bun și voi fi bun! * În ce constă întoarcerea pentru ei? În primul rînd, în recăpătarea carne-tului de partid. A statelor de serviciu. A vechimii. A meritelor.

Carnetul de partid își lasă adierea

Mîngîind fruntea reabilitată.

Iar experiența lagărului este aceea pacoste de care trebuie să scapi cît mai repede. Parcă în experiența de lagăr, chiar dacă o vei scutura și spăla, se va găsi măcar un grăuncior de metal prețios ?

Iată-l, de pildă, pe bătrînul bolșevic Vasiliev, din Leningrad. A făcut de două ori cîte zece ani (avînd de fiecare dată și cîte cinci ani de botni-ță(5)). A primit pensie personală republicană. „Am absolut tot ce-mi tre-buie, înalț slavă partidului și poporului meu.” (Extraordinar! În felul aces-ta numai Iov din Biblie l-a proslăvit pe Dumnezeu pentru bube, pentru boală, pentru foamete, pentru morți, pentru umilințe: Slavă Ție, Doam-ne, slavă Ție!) Dar acest Vasiliev nu este un trîntor, doar un consumator pur și simplu: „Fac parte din comisia de luptă împotriva parazitismului”. Contribuie și el, adică, pe măsura puterilor lui de bătrîn cîrpaci la una dintre principalele ilegalități ale zilelor noastre. Așadar, asta este fața Binegînditorului [Bungînditorului]!

Este clar de ce nici turnătorii nu sunt doritori de amintiri și întîlniri: se tem de reproșuri și demascări.

Dar ceilalți? Nu se cufundă oare prea adînc în robie? Este un legămînt impus de bunăvoie ca să nu mai ajungă încă o dată unde au fost? „Să uit, ca pe un vis urît, să uit, să uit imaginile trecutului de lagăr bleste-mat”, zice Nastenka V., care a ajuns la pușcărie nu oricum, ci fugind, cu o rană făcută de o armă de foc. De ce filologul clasicist. A. D., care prin natura ocupațiilor sale are de-a face cu numeroase fapte de istorie anti-că - de ce și el își impune „să uite totul”? Ce va înțelege atunci din toată istoria umanității?

Evghenia D., cînd mi-a povestit în 1965 despre întemnițarea ei la Lubi-anka în 1921 înainte de a se căsători, a adăugat: „Iar răposatului meu soț nici nu i-am povestit despre asta, am uitat”. A uitat?? A uitat să-i spună omului celui mai apropiat, cu care a trăit o viață? Asta înseamnă că nu ne întemnițează de ajuns!!

Dar poate că nu trebuie să judecăm atît de aspru? Poate aceasta este caracteristica umanității medii? Căci nu degeaba au fost create prover-bele:

După un ceas de bucurie uiți toate necazurile.

O poveste se uită repede, un corp se-ngrașă repede.

Un corp care se îngrașă repede - iată ce este omul!

Prietenul și coinculpatul meu Nikolai Vitkevici (mulțumită eforturilor

*Însuflețiți de acest spirit, în 1956. au dat năvală în capitale, și. ca dintr-un cufăr străvechi, au scos aerul îmbîcsit al anilor '30 și voiau să continue din ziua cînd au fost arestați.

noastre copilărești, ne-am trezit amîndoi după gratii) a luat tot ce s-a în-tîmplat ca pe un blestem, ca pe un eșec rușinos al unui dobitoc. Și s-a aruncat în știință, activitatea cea mai inofensivă pentru a parveni. În anul 1959, cînd Pasternak(6) încă trăia, dar era hăituit din toate părțile, am început să-i vorbesc despre acest mare poet. A dat din mîna plictis: „Ce să mai vorbim de acești boșorogi! Mai bine ascultă cum mă lupt eu la catedra mea!" (El se luptă mereu cu cineva ca să avanseze în fun-cție.) Și tribunalul l-a prețuit la zece ani de lagăr. Oare nu era suficientă o bătaie bună cu nuiua?...

Iată că a fost eliberat și Grigori M-z, a fost eliberat, i s-au ridicat antece-dentele penale, a fost reabilitat, i s-a înapoiat carnetul de partid (căci nu te întreabă dacă în vremea asta nu cumva ai crezut în Iehova sau în Allah și n-au cum să știe că poate nici o fărîmiță din vechile tale idei n-a mai rămas în vremea asta, ci - poftim, ia-ți carnetul!) Și el se întoarce din Kazahstan în orașul său J , trece prin orașul meu, eu ies la tren. Oare la ce se gîndește el acum? E-e, nu cumva țintește să se întoarcă la Secția Secretă ori la Secția Specială? Discuția noastră a fost puțin cam distrată.

Iată-l și pe R. Retz. în prezent este șeful unui birou administrativ, mai este și drujinnik(7). Povestește plin de importanță despre viața lui actu-ală. Și cu toate că pe cea veche nu a uitat-o - cum să uiți optsprezece ani pe Kolîma? -despre Kolîma povestește cu uscăciune și nedumerire: oare au existat într-adevăr toate acestea? Cum au putut să existe?... El s-a spălat definitiv de trecut. El este neatins și mulțumit de toate.

Așa cum un hoț abandonează furatul, tot astfel un surogat de deținut politic uită. Pentru asemenea oameni lumea devine din nou comodă,

nu mai înțeapă și nu mai strînge pe nicăieri. Cum înainte li se părea că „toți sunt la pușcărie”, acum li se pare că nu mai este nimeni, îi umple de bucurie vechiul tîlc al lui întîi Mai și al aniversării lui Octombrie: nu mai sunt acele zile crunte cînd în bătaie de joc ne percheziționau în ger și ticseau pînă la refuz celulele pușcăriei lagărului. Dar de ce să ne ducem așa de sus? Dacă ziua, la serviciu-capul familiei a fost lăudat de șefi, seara, acasă, este sărbătoare, e un triumf.

Doar în familie, fostul mucenic își îngăduie uneori să mai bombăne. Doar aici el își mai amintește uneori, că să fie mai mult mîngîiat și apre-ciat. Dar îndată ce a trecut pragul casei - gata, a uitat.

Dar să nu fim atît de intransigenți. Căci asta e o însușire general-uma-nă: după o experiență potrivnică, să te întorci la „eul” propriu, la multe dintre trăsăturile și deprinderile dinainte (chit că nu erau dintre cele mai bune), în aceasta se manifestă stabilitatea personalității noastre, a genelor noastre. Astfel, probabil, omul n-ar mai fi fost om. Același Taras Șevcenko, ale cărui rînduri descumpănite au fost citate, după zece ani scrie nespus de bucuros: „Nici o trăsătură a ființei mele interioare nu s-a modificat. Mulțumesc din tot sufletul Creatorului atotputernic că nu a îngăduit cumplitei experiențe să se atingă de convingerile mele cu ghearele ei de fier.

Dar cum procedează ca să uite? Unde se poate învăța așa ceva?...

„Nu! scrie M. I. Kalinina. Nimic nu se uită și nimic în viață nu se aranjează. Nici eu nu mă bucur că sunt așa. Și la serviciu se poate să fii bine văzut, și în viață să-ți meargă totul ca pe roate, dar în inimă este ceva care te roade, te roade întruna, și o oboseală nesfîrșită. Sper că nu veți scrie despre oamenii care s-au eliberat că au uitat totul și sunt fericiți?”

Raisa Lazutina: „Nu trebuie să ne amintim de ceea ce a fost rău? Dar dacă nu există nimic bun de care să ne aducem aminte?...”

Tamara Prîtkova: „Am fost închisă doisprezece ani, sunt în libertate de unsprezece, dar nu pot nicicum să înțeleg: pentru ce trăim? Și unde este dreptatea?”

De două secole Europa discută despre egalitate, iar noi suntem atît de diverși! Ce brazde diferite lasă viața în inimile noastre: unul nu poate uita nimic nici după unsprezece ani, altul uită totul a doua zi...

Ivan Dobriak: „Totul a rămas în urmă, dar nu-i chiar așa. Am fost reabilitat, dar nu-mi găsesc liniștea. Rareori se întâmplă să fie vreo săptămână când pot să dorm liniștit, în rest - tot timpul visez numai zona. Te trezești în lacrimi, ori te trezesc cei din casă speriați.”

Ans Berastein și după unsprezece ani visează numai scene din lagăr. Și eu la fel, vreo cinci ani mă visam numai deținut, niciodată liber, ba uneori chiar și astăzi visez că sunt zek (și în vis nu mă miră deloc acest lucru, mă comport ca odinioară). L. Kopelev, la paisprezece ani de la eliberare - s-a îmbolnăvit și numaidecât a început să aiureze din cele trăite în pușcărie*.

Și întotdeauna nu vei găsi în limbajul nostru din somn cuvintele „cabină” și „salon”, ci întotdeauna doar „celulă”.

Șavirin: „Nu pot nici acum să privesc liniștit câinii-lup”.

Ciulpeniov, când merge prin pădure, nu poate pur și simplu să respire, să se delecteze cu plimbarea: „Mă uit și-mi zic: ce pini grozavi, au crengi puține, nu rămân resturi la tăiere, metri cubi curați...”

Cum să uiți, dacă te stabilești în satul Milțevo, iar acolo aproape jumăta-te din locuitori au trecut prin lagăre, e drept, mai mulți pentru hoție? Dacă vii la gara din Riazan și vezi trei uluci desprinse din gard? Și nimeni nu le bate la loc, ca și când așa trebuie să stea. Pentru că tocmai lângă acest loc opresc vagoanele cu deținuți - și astăzi, și astăzi opresc! - iar lângă spărtura din gard trag dubele cu spatele, și zekii sunt împinși prin spărtura aceea (așa este mai comod, ca zekii să nu fie duși prin peronul de pasageri). Asociația unională pentru răspîndirea ignoran-

*În Occident am primit o scrisoare de la Frank Dilder din Brazilia, că și acolo și deja după treizeci de ani de la eliberare încă mai are coșmaruri din lagăr și mereu îl roagă pe șeful secției a treia (secția operativă) să-l elibereze din regiunile transpolare.

ței(8) îți comandă o conferință (1957) și te trezești că aceasta trebuie ținută la ITK-2 din Riazan - colonia feminină de pe lângă închisoare. Și tu te prezinți la postul de gardă, și prin vizor te privește un chipiu fami-liar, însoțit de cetățeanul educator, treci prin curtea închisorii, și niște femei triste, prost îmbrăcate dau mereu cele dintâi binețe cu o expresie slugarnică. Acum stai în cabinetul șefului secției politice, și pînă ce el te distrează aici, tu știi: acolo, acum, sunt alungate din celule, sunt trezite cele care dorm, celor care se află la bucătăria

individuală li se smulg gamelele din mînă - repede la conferință, repede! Și iată că au umplut sala. Și sala este umedă, și coridoarele sunt umede, și, probabil și mai umede sunt celulele, și nefericitele femei, firește - care muncesc din greu. Tot timpul conferinței tușesc cu o tuse bătrînească, profundă, ră-sunătoare, seacă ori hîrîitoare. Nu sunt îmbrăcate ca femeile, ci ca niște caricaturi de femei, tinere - colțuroase, slabe, ca niște babe, toate sunt istovite și așteaptă sfîrșitul conferinței mele. Mi-e rușine. Cît n-aș fi dat să mă pot prefăce în fum și să dispar. Ce n-aș fi dat ca în locul acestor „realizări ale științei și tehnicii” să le strig: „Femei! Pînă cînd vor mai du-ra toate astea?...” Ochiul meu remarcă vreo cîteva proaspete, bine îm-brăcate, chiar în pulovere. Acestea sunt „oploșitele”. Iată, asupra lor să îți oprești privirea și fără să mai ascuți tușea, poți foarte lin să-ți sfîrșești cu bine conferința. Ele nu-și iau ochii de la tine, ascultă foarte atente... Însă eu știu că ele nu ascultă cuvintele, nu de cosmos au nevoie, ci, pentru că rar au ocazia să vadă un bărbat, acum îl privesc, îl cerce-tează. Și îmi imaginez că acum îmi vor lua permisul de intrare și voi ră-mîne aici. Și acești pereți, aflați doar la cîțiva metri de strada cunoscută, de cunoscuta stație de troleibuz, îmi vor bara toată viața. Din pereți ei vor deveni ani... Nu, nu, voi pleca îndată! Cu un bilet de patruzeci de copeici voi merge cu troleibuzul pînă acasă, acolo voi prînze, și mînca-rea va fi gustoasă. Dar măcar să nu uit: ele vor rămîne toate aici. Și vor continua să tușească. Ani în șir.

La aniversarea arestării mele, „sărbătoresc”, pentru mine însumi, „ziua zekului”: dimineața tai 650 grame de pîine, pun deoparte două bucăți de zahăr, și torn apă fiartă, fără ceai în ea. Iar la prînz rog să mi se fiar-bă o zămîrcă și un căușel de cașă lungă. Și ce repede îmi regăsesc vechea formă: spre sfîrșitul zilei adun firimiturile și le arunc în gură, ling castronul. Senzațiile de odinioară renasc în mine cu mare repeziciune!

Am scos din lagăr și păstrez peticele cu numerele purtate. Da parcă numai eu? În multe case ți le vor arăta ca pe niște lucruri sfinte.

Într-o zi treceam pe strada Novoslobodskaia - pușcăria Butîrki! „Biroul de primire a pachetelor”. Intru. E plin de femei, dar sunt și bărbați. Unii își predau pachetele, alții discută. Va să zică, de aici ni se expediau pa-chetele? Ce interesant. Cu figura cea mai

nevinovată mă apropii să ci-tesc regulamentul de primire. Dar, observîndu-mă cu privirea-i de vultur, de mine se apropie un plutonier botos. „Dumneata ce dorești, cetățe-ne?” A simțit că nu-i vorba de un pachet, ci de o festă. Prin urmare, totuși miros încă a zek!

Și vizitarea morților? Morții tăi, lîngă care trebuia să zaci și tu străpuns de baionetă? A. L. Olenev, de acum moșneag, s-a dus în anul 1965. Cu rucsacul și bastonul a ajuns în vechiul orășel sanitar de acolo - pe deal (lîngă așezarea Kerki), unde îngropau morții. Dealul este plin de oase și cranii, și localnicii îi zic astăzi dealul oaselor.

Într-un oraș din nordul îndepărtat, unde jumătate de an este noapte și jumătate de an este zi, trăiește Galia V. Ea nu are pe nimeni în toată lumea, iar ceea ce ar trebui să se cheme „casă” este un colț zgomotos și murdar. Odihna, pentru ea, înseamnă să meargă cu o carte la restau-rant, să ia un vin, să bea un pic, să fumeze, să „tînjească după Rusia”. Prietenii ei preferați sunt muzicanții și portarii. „Mulți dintre cei care se întorc de acolo își ascund trecutul. Eu însă sunt mîndră de biografia mea.”

Ba ici, ba colo, o dată pe an se strîng asociații ale foștilor zeki, beau și deapănă amintiri. „Și, ciudat, spune V. P. Golițîn, sunt evocate nu nu-mai imagini sumbre, apăsătoare, multe lucruri trezesc în noi sentimente calde, pline de duioșie.”

Și asta este una din însușirile omului. Și nu dintre cele mai rele.

„Eu purtam în lagăr litera I, ne comunică încîntat V. L. Ghinzburg. Iar carnetul de identitate care mi l-au dat avea seria ZK!”

Citești și simți că te cuprinde un val de căldură. Nu, pe cuvînt de onoare, cît sunt de deosebite, printre alte scrisori, scrisorile foștilor zeki. Ce dîrzenie excepțională! Iar cînd știu ce au de făcut - cîtă energie scot la iveală! În zilele noastre, dacă primești o scrisoare fără văicăreli, o scrisoare cu adevărat optimistă, ea nu poate fi decît de la un fost zek. Obişnuieți cu totul pe lume, ei nu se plîng de nimic.

Sunt mîndru că aparțin acestei generații puternice! Noi nu am fost o ge-nerație, noi am fost făcuți o generație! Ne-au sudat atît de grozav, cum noi înșine, în lumina amurgului și răzlețiți de viața normală, unde toți se tem unul de celălalt, n-am fi putut niciodată să ne sudăm. Ortodocșii și turnătorii s-au eliminat într-un fel automat dintre

noi în libertate. Nu tre-buie să convenim dinainte ca să ne susținem unul pe celălalt. Nu trebu-ie să ne punem la încercare unul pe altul. Ne întâlnim, ne privim în ochi, două cuvinte - și nu mai este nevoie de alte explicații. Suntem gata să-l ajutăm pe cel aflat în necaz. Pretutindeni avem oamenii noștri. Și noi suntem milioane.

Zăbrelile ne-au dat o altă măsură a lucrurilor și a oamenilor. A ridicat de pe ochii noștrii acel vâl zilnic ce acoperă permanent ochii omului în viața căruia nu se întâmplă niciodată nimic.

N. Stoliarova, venită de bunăvoie în 1934 din Paris în această capcană, care i-a răpit anii din miezul vieții, nu numai că nu este chinuită de re-grete și nu-și blesteamă venirea în țară, dar iată ce scrie: „Am avut dreptate când în pofida mediului meu și în pofida glasului rațiunii am ple-cat în Rusia. Necunoscînd-o cîtuși de puțin, am ghicit-o cu tot lăuntru meu”.

I. S. Karpunici-Braven, cîndva, în timpul războiului civil, comandant de brigadă înflăcărat și impetuos, pe care nu-l ocoleau izbînzile, nu exami-na niciodată listele ce i le prezenta șeful secției speciale și, nu deasupra listei, ci jos, nu cu litere mari, ci cu litere de rînd, ca și cum ar fi fost o bagatelă, scria cu un creion bont, fără să pună puncte: p c (asta însem-na: Pedepsa Capitală! tuturor!). Pe urmă au venit romburile la pet-lițe(9), pe urmă - douăzeci de ani și jumătate pe Kolîma - și iată-l apoi trăind în mijlocul pădurii într-o gospodărie izolată. Își udă grădina de zarzavat, își hrănește găinile, face puțină tîmplărie, nu vrea să facă de-loc cerere de reabilitare, îl înjură pe Voroșilov, notează supărat în caiete răspunsurile sale, nenumărate răspunsuri, la orice emisiune radio și la orice articol de ziar. Dar mai trec niște ani, și filosoful din pădure notea-ză cu convingere dintr-o carte un aforism:

„Este puțin să iubești omenirea, trebuie să știi să suporti oamenii”.

Iar înainte de moarte, cu vorbele lui, dar care te fac să te înfiori - oare nu-i misticism? Nu-i bătrînul Tolstoi?:

„Am trăit și am judecat totul după mine. Acum sunt un alt om și nu mai judec astfel.”

Om uimitor, V. P. Tarnovski, după expirarea termenului, a rămas pe Kolîma. Scrie versuri pe care nu le trimite nicăieri. Iată una din meditațiile lui:

Și mi-a revenit acest meleag hain,

Dumnezeu m-a osîndit la tăcere.

Pentru că l-am văzut pe Cain

Și să-l ucid - nu am avut putere.*

Păcat numai că o să murim toți, unul după altul, fără să fi săvîrșit nimic vrednic de luat în seamă.

Și cînd ajung să fie liberi, pe zeki îi mai așteaptă ceva - întîlnirile. Părinți și copii. Soți și soții. Și aceste întîlniri nu se termină întotdeauna cum te-ai fi așteptat în zece, în cincisprezece ani. Fără noi, copiii noștri pu-teau să crească în dezacord cu dorințele noastre: uneori erau pur și simplu străini, uneori - și dușmani. Și femeile - puține dintre ele erau răsplătite pentru așteptarea cu credință a soților: atîția ani trăiți în des-părțire puteau să schimbe totul în om, rămînea doar numele dinainte. Experiența de viață a lui și a ei este prea deplină, și acum le este imposibil să se mai unească.

*Ca să fim drepti, trebuie să adaug acum, mai tîrziu: a plecat din Kolîma, a făcut o căsătorie nefericită și s-a ales praful de înalta armonie a sufletului, și nu știe cum să-și elibereze gîtul din jug.

Cei amatori pot găsi aici material pentru filme și pentru romane, care însă nu intră în cartea aceasta.

Aici vom reda numai povestea Mariei Kadațkaia.

„În primii zece ani, soțul mi-a scris șase sute de scrisori. În următorii ze-ce - una singură, și aceea că-ți pierea cheful de viață. După nouă-sprezece ani, în prima lui învoire, n-a venit la noi, s-a dus la rudele lui, pe la mine și la băiat a venit doar patru zile, în trecere. Trenul cu care trebuia să sosească fusese desființat în ziua aceea. Și, după o noapte fără somn, m-am culcat să mă odihnesc. Aud soneria. O voce necunos-cută: «O caut pe Maria Venediktovna». Deschid. Intră un bărbat corpo-lent, în vîrstă, cu manta de ploaie și pălărie. Fără să scoată un cuvînt, el intră cutezător. Buimacă de somn, parcă uitasem că îmi așteptam soțul. Stăm în picioare. «Nu m-ai recunoscut?» «Nu.» Și mă tot gîndeam că omul acesta este vreuna din multele mele rude, pe care de asemenea nu le văzusem de mulți ani. Pe urmă i-am privit buzele strînse, mi-am amintit că îmi aștept bărbatul și - am leșinat! Atunci a ieșit băiatul, care era bolnav. Și toți trei, fără să, ieșim din singura cameră, am stat patru zile. Și față de băiat a fost foarte rezervat, de altfel, și băiatul față de el, și cu

soțul aproape că n-am vorbit, a fost, așa, o discuție generală. Ne-a povestit de viața lui și nu s-a interesat cîtuși de puțin cum am dus-o noi fără el. A plecat din nou în Siberia. La plecare nu m-a privit în ochi. I-am spus că soțul meu a murit în Alpi (era prizonier în Italia, l-au eliberat aliații)".

Dar sunt și altfel de întâlniri, mai vesele.

Poți să întâlnești un supraveghetor sau pe vreunul din șefii de lagăr. La baza turistică din Teberda, în instructorul de educație fizică Slava, recunoaști brusc pe vertuhaiul din Norilsk. Sau, într-un magazin alimentar din Leningrad, Misa Baxt observă o figură cunoscută și aceasta l-a observat pe el. Căpitanul Gusak, șeful unei secții de lagăr, acum civil. „Ascultă, stai puțin! N-ai stat cumva în lagăr?... A, mi-aduc aminte, ți-am interzis pachetul pentru muncă proastă." (Ține minte! Toate astea lor li se par firești, ca și cum ar fi puși deasupra noastră pe vecie, iar acum nu-i decît o mică pauză.)

Poți să-l întâlnești (cazul lui Belski) pe comandantul unității, colonelul Rudîko, care s-a grăbit să-și dea acordul la arestarea ta, numai să nu aibă neplăceri. Tot în civil și cu căciulă boierească, figură de savant, om respectabil.

Poți să-ți întâlnești anchetatorul, acela care te-a bătut și te-a băgat la ploșnițe. Acum este la pensie, o pensie frumoasă, ca de pildă Hvat, anchetatorul și ucigașul marelui Vavilov(10). Locuiește pe strada Gor-ki(11). Să te izbăvească Dumnezeu de o astfel de întâlnire, căci vei avea un atac de inimă, tu, nu el.

Îl mai poți întâlni și pe denunțatorul tău, acela care te-a băgat la pușcărie, și, iată-l, prosperă. Și nu-l pedepsesc fulgerele cerului! Cei care se întorc pe meleagurile natale, aceia își întîlnesc neapărat turnătorii. „Ascultați, de ce nu-i dați în judecată? Încearcă să vă convingă oameni cu simțul dreptății și cu firea mai aprigă. Măcar să fie demascați în public!" (Mai mult nu speră nimeni, toți înțeleg asta...) „O, nu... nu merită..." răspund reabilitații.

Pentru că această judecată ar fi în partea în care trag boii...

„Să-i pedepsească viața!" zice Avenir Borisov, făcînd un gest de renunțare.

Nu rămîne altceva.

Compozitorul H. i-a spus lui Șostakovici! „Uite, cucoana asta, L., membră a Uniunii(12) noastre, cîndva, m-a băgat la pușcărie". „Scrie

o declarație, i-a propus Șostakovici cu înflăcărare, și o s-o excludem din Uniune!" (Vezi să nu fie așa!) H. s-a apărut cu mâinile amîndouă: „Nu, mulțumesc! Pe mine m-au tîrît de barba asta pe pardoseală, nu mai vreau".

Dar parcă poate fi vorba de răzbunare? Iată plîngerea lui G. Polev: „Canalia care m-a băgat la pușcărie, cînd am ieșit - era gata-gata să mă bage din nou, și m-ar fi băgat! - dacă nu-mi abandonam familia și n-aș fi plecat din orașul natal".

Asta da, este ca la noi! În spirit sovietic!

Ce este vis, ce e miraj de mlaștină: trecutul? Ori prezentul?...

În anul 1955, Ephroimsohn s-a dus la Salin, adjunctul procurorului general, și i-a prezentat un volum de acuzații penale împotriva lui Lîsenko. Salin i-a spus: „Nu suntem competenți să analizăm asta, adresați-vă Comitetului Central". Oare de cînd au devenit incompetenți? Sau - de ce n-au devenit cu treizeci de ani mai înainte?

Prosperă ambii martori mincinoși care l-au băgat pe Ciulpeniov în groa-pa din Mongolia(13): Lozovski și Serioghin. Împreună cu un camarad de arme comun, Ciulpeniov s-a dus la biroul lui Serioghin de la serviciile comunale ale Mossovet-ului. „Faceți cunoștință. Un camarad de la Hal-hiu-Gol, nu-ți amintești?" „Nu, nu-mi amintesc." „Dar numele de Ciul-peniov îți spune ceva?" „Nu, nimic, războiul ne-a împrăștiat în toate părțile." „Dar soarta lui o cunoști, știi ce i s-a întîmplat?" „Habar n-am." „Ah, ce ticălos, ce canalie ești!"

Singurul lucru pe care i-l poți spune. La comitetul raional de partid, unde Serioghin era în evidență: „Nu se poate! Lucrează atît de conștiincios".

Lucrează conștiincios !...

Totul și toți sunt la locul lor. A tunat, a fulgerat, dar furtuna a trecut fără să lase măcar cîțiva stropi de ploaie.

Nimic nu s-a clintit din loc, și I. A. Kreinovici, cunoscător al limbilor Nor-dului*, a revenit în același institut, și în același sector, laolaltă cu cei

*Despre el s-a spus foarte just: dacă odinioară membrii mișcării Narodnaia volta deveneau lingviști celebri datorită faptului că erau trimiși în exil, Kreinovici s-a menținut astfel

care l-au denunțat, care îl urăsc, cu cei alături de care se dezbracă la garderobă și stă la ședințe.

Este la fel ca și cum victimele Auschwitz-ului ar deschide în asociație cu foștii șefi ai lagărului o firmă de galanterie.

Există obergruppen-temători și în lumea literară. Cîte suflete n-a neno-rocit I. Elsberg(15)? Lesiucevski(16)? Toată lumea îi cunoaște și nimeni nu îndrăznește să-i atingă. Au încercat să-i dea afară din Uniunea Scri-itorilor -degeaba! Nici măcar din serviciu. Nici, bineînțeles, din partid.

Cînd a fost redactat codul nostru (1926), s-a considerat că delictul prin calomnie este de cinci ori mai ușor și scuzabil decît crima făptuită prin cuțit. (Nici nu se putea presupune că sub dictatura proletariatului cineva se va folosi de acest procedeu burghez - calomnia.) Conform articolului 95, orice denunț și orice mărturii false cu bună știință, asociate cu: a.învinuirea de crimă gravă; b. motive interesate; c. confecționare de probe artificiale pentru acuzare - se pedepsesc cu privare de libertate pînă la... doi ani. Ba chiar și pînă la șase luni.

Acest articol a fost redactat fie de niște idioți notorii, fie de niște clarvă-zători.

Eu cred că de clarvăzători.

Și de atunci la fiecare amnistie (cea a lui Stalin din 1945, cea a lui „Voroșilov” din 1953), nu uitau să fie introdus acest articolăș, se îngri-jeau de activul lor.

Să nu uităm prescripția. Dacă ai fost victima unei acuzații false (și că-deai sub incidența articolului 58), nu există prescripție. Dar dacă tu ai adus o acuzație falsă, aici, da, prescripția există, noi te protejăm.

Cazul familiei Annei Cebotar-Tkaci a fost măsluit pe de-a-ntregul din mărturii false. În 1944, ea, tatăl ei și doi frați au fost arestați chipurile pentru motive politice și, chipurile, pentru asasinarea norei și, respectiv, cumnatei. Toți cei trei bărbați au fost omorîți în bătai în pușcărie (n-au recunoscut), Anna a făcut zece ani. Iar cumnata - s-a dovedit că era în-treagă și nevătămată! Și încă zece ani Anna a cerut zadarnic reabili-tarea! Chiar și în 1964, procuratura i-a răspuns: „Ați fost condamnată corect și nu există temeiuri pentru revizuire”. Cînd totuși au reabilitat-o, neobosita Skripnikova a scris

pentru Anna o plîngere: să fie judecați martorii mincinoși. Procurorul G. Terehov i-a răspuns: imposibil, cazul a fost prescris...

În deceniul al treilea, au scormonit, i-au descoperit, i-au tîrît la judecată și i-au împușcat pe niște mujici incuți, care cu patruzeci de ani mai înaintea executaseră niște membri ai organizației Narodnaia volia condamnați de justiția țaristă. Dar acei mujici nu erau de-ai lor. Pe cînd denunțătorii - trup din trupul lor.

În ciuda lagărului stalinist: chiar și pe Kolîma el a încercat să se ocupe de studiul limbii iukaghirilor(14) .

Aceasta era libertatea spre care au fost sloboziți foștii zeki. Există oare în istorie vreun exemplu, unde atîta nelegiuire, cunoscută de toată lumea, să nu fie judecată și pedepsită?

Și la ce ne putem aștepta? Ce mai poate crește din această duhoare?

Admirabilă justificare a intenției mișelești a Arhipelagului!

Sfîrșitul Părții a Șasea

Partea a ȘAPTEA STALIN NU MAI ESTE

Și nu s-au pocăit de uciderile lor...

Apocalipsa, 9,21

Capitolul 1

CUM SĂ PRIVEȘTI ASTĂZI PESTE UMĂR

FIREȘTE, noi nu ne pierduserăm speranța că se va povesti despre noi: căci mai devreme ori mai târziu se va spune întregul adevăr despre tot ce s-a întâmplat în istorie. Dar părea că acest lucru nu se va întâmpla prea curînd, ci după moartea celor mai mulți dintre noi. Și în cu totul al-te condiții. Eu însumi mă consideram cronicarul Arhipelagului și scriam, scriam fără preget, dar tot nu speram prea mult să văd cele scrise apă-rute în timpul vieții.

Cursul istoriei ne uimește întotdeauna, chiar și pe cei mai clarvăzători, cu surprizele sale. Nu puteam să prevedem cum se va petrece: că fără nici o cauză determinantă vizibilă totul tresaltă și începe să se umeacă din loc, și puțin, și pentru foarte puțină vreme, abisurile vieții par că se întredeschid și două-trei păsări purtătoare de adevăr vor izbuti să zboa-re înainte ca din nou și pentru mult timp totul să se închidă cum a fost.

Cîți dintre predecesorii mei nu au izbutit să ajungă să termine de scris, să ascundă și să păstreze, să se tîrască, să se cațare pînă la capăt! Mie mi-a fost hărăzită această fericire: în deschizătura dintre cele două canaturi de fier, înainte ca ele să se închidă, să se trîntească din nou - să strecor primul pumn de adevăr.

Și precum materia cuprinsă de antimaterie - el a explodat numaidecît!

El a explodat și a atras după sine explozia scrisorilor oamenilor: asta însă era de așteptat. Dar și o explozie de articole în ziare - printre scriș-nete de dinți, ură și neplăcere — o explozie de laude oficiale, de ți se făcea greață.

Cînd foști zeki au aflat din sunetele de trîmbiță ale tuturor ziarelor că a apărut nu știu ce roman despre lagăre și gazetărașii o laudă pe întrecu-te, au hotărît în unanimitate: „Din nou minciuni! Au pus la cale să umple lumea cu minciuni și despre lagăre”. Că ziarele noastre cu exagerările lor obișnuite sunt în stare să se repeadă pe neașteptate să laude ade-vărul - nimeni nu și-ar fi imaginat așa ceva! Unii nici nu voiau să pună mîna pe romanul meu.

Cînd însă au început să citească, a erupt parcă un vaiet general, complet, un vaiet de bucurie - un vaiet de durere. Și au început să cur-gă scrisorile.

Păstrez aceste scrisori. Compatrioții noștri au rareori ocazia să se pro-nunțe în legătură cu problemele sociale, iar foștii zeki - cu atât mai puțin. Cît de mult au fost dezamăgiți, cît de mult au fost înșelați, și deodată au crezut că totuși începe era adevărului, că acum se poate să vorbești și să scrii cu tot curajul!

Și s-au înșelat, bineînțeles, ca întotdeauna...

„Adevărul a triumfat, dar tîrziu!” scriau ei.

Ba chiar prea tîrziu, pentru că nu a triumfat cîtuși de puțin...

Au fost și dintre cei lucizi, care nu și-au semnat scrisorile („țin la sănăta-tea mea pentru zilele care mi-au mai rămas”), sau, numaidecît, în toiul campaniei de preamărire, întrebau: „Sunt uimit, cum de te-a lăsat Vol-kovoi(1) să tipărești acest roman? Răspunde-mi, sunt neliniștit, nu ești cumva la BUR?...” sau „Cum se face că nu v-au băgat încă la zdup, pe tine și pe Tvardovski?”

Uite așa, li s-a înțepenit capcana, n-a funcționat. Și ce trebuiau să facă alde Volkovoi? Să ia creionul și hîrtia și să scrie și ei! Sau măcar dez-mințiri la ziare. Căci printre ei, se pare, sunt și foarte buni știutori de car-te.

Din acest cel de al doilea val de scrisori aflăm și cum îi cheamă, și cum își spun ei înșiși. Noi tot căutam un cuvînt: stăpîni ai lagărului, supraveghetori ai lagărului, dar nu - practicieni, uite-asa! Ce cuvînt de aur! „Ce-kiști” nu e potrivit, nu e exact, poftim, atunci lucrători practicieni, ei au ales.

Iată ce scriu aceștia:

„Ivan Denisovici este un lingău.” (V. V. Oleinik, Aktiubinsk)

„Pentru Șuhov nu simți nici compasiune, nici respect.” (I. Matveeva, Moscova)

„Șuhov a fost condamnat pe drept... Și ce să facă acești ze-ka ze-ka în libertate?” (V. I. Silin, Sverdlovsk)

„Acești degenerați cu suflet mișel au fost judecați cu prea multă blîndețe. De indivizii dubioși din timpul Războiului de apărare a patriei nu îmi pare rău.” (E. A. Ignatovici, or. Kimovsk)

Șuhov este „un șacal notoriu, abil și necruțător. Un egoist sadea, care nu trăiește decît pentru burtă.” (V. D. Uspenski, Moscova*)

„În loc să ne prezinte cum au pierit cei mai devotați oameni în anul 1937, autorul a ales anul 1941, cînd în lagăre ajungeau mai ales hoții și lașii**. În 1937 nu existau Șuhovi***, oamenii mergeau la

moarte gravi și tăcuți, gîndindu-se cui servește asta? "**** (P. A. Pankov, Krama-torsk)

Despre rînduielile vieții din lagăr: „, ,

„De ce să dai mîncare multă celui care nu muncește? Forțele lui rămîii nefolosite... Lumea criminală este tratată încă prea blînd"

(S. I. Go loviți, Akmolinsk)

„În privința rațiilor de hrană nu trebuie să uităm că ei nu sunt la casa de

* Acest pensionar nu-i oare același Uspenski, care și-a ucis tatăl, preot, făcîndu-si astfel carieră de supraveghetor în lagăr?

** Desigur, simpli membri de partid, prizonieri de război.

*** Și cîți încă!... Mai mulți decît ai voștri!

**** Ce profundă cugetare intelectuală! De fapt, nu prea tăcuți: cu nenumărate manifestări de căință și ceren de grațiere.

odihnă. Trebuie să-și ispășească vina numai prin muncă cinstită. Acest roman este o jignire pentru soldații, sergenții și ofițerii MVD. Poporul este făuritorul istoriei, dar cum este prezentat acest popor...? Numai «proști», «tîmpiți» și «nerozi»." (plutonier Bazunov, Oimiakon, 55 ani, îmbătrînit în serviciul lagărelor)

„În lagăre sunt mai puține abuzuri decît în oricare alte dintre instituțiile sovietice(!). Susțin că în prezent, în lagăre, regimul este mai sever. Garda nu avea habar cine și pentru ce stă în lagăr*." (V. Karahanov, regiunea Moscova)

„Și noi, executanții, suntem tot oameni, și noi săvîrșeam acte de eroism: nu trăgeam întotdeauna în cei care cădeau și, astfel, ne riscam servi-ciul." (Grig. Trofimovici Jelezniak**)

„Toată ziua în roman este plină de comportarea negativă a deținuților fără să se arate rolul administrației... Dar detenția deținuților în lagăr nu este rezultatul perioadei cultului personalității, ci reprezintă executarea condamnării." (A. I. Grigoriev)

„Soljenițîn prezintă activitatea lagărului ca și cînd acolo n-ar fi existat o conducere de partid. Dar se știe că și înainte, ca și acum, au existat or-ganizații de partid care dirijau întreaga activitate după conștiința lor."

[Practicienii] „nu făceau decît să execute ceea ce le cereau regu-lamentele, instrucțiunile, ordinele. Personalul care lucra atunci, lucrează și astăzi, poate a mai crescut cu zece la sută, și pentru

activitatea ire-proșabilă au fost stimulați de multe ori și sunt apreciați de conduce-re."***

„Toți lucrătorii MVD clocotesc de indignare... Ești pur și simplu uimit cât venin conține această operă... El întărește special poporul împotriva MVD-ului!... Dar de ce Organele noastre îngăduie ca lucrătorii MVD să fie batjocoriți?... Asta nu-i cinstit!" (Anna Filippovna Zaharova, reg. Irkutsk, în MVD din 1950, în partid din 1956)

Ascultați, ascultați! Asta nu-i cinstit! Un strigăt din tot sufletul! Patruzeci și cinci de ani i-au chinuit pe băștinași, iar asta a fost cinstit. Și pentru că romanul a fost tipărit - asta nu-i cinstit!

„O asemenea porcărie nu mi-a mai fost dat să înghit... Și asta nu-i doar părerea mea, suntem mulți, numele nostru este Legiune."****

Pe scurt:

„Romanul lui Soljenițin trebuie scos neîntârziat din toate bibliotecile și sălile de lectură." (A. Kuzmin, Oriol)

*Noi? „Doar am executat ordinul", „noi n-am știut".

**Jelezniak ..își amintește" și de mine: „A sosit cu un convoi în lanțuri, se distingea prin caracterul cîrcotaș: pe urmă a fost trimis în Djezkazgan și acolo, împreună cu Kuznețov, a fost în fruntea revoltei..."

*** O mărturie foarte importantă!

****Așa este, legiune, este adevărat. Dar de grăbiți ce erau n-au mai verificat citatul din Evanghelie. Căci legiunea este a diavolilor...

Încet-încet - așa s-a și făcut*.

„Cartea asta nu trebuia tipărită, ci predată ca material pentru organele KGB." (Un anonim**, contemporan cu Octombrie)

Aproape chiar așa s-a întâmplat, contemporanul a ghicit. Și încă un Anonim, acesta poet:

M-auzi tu, Rusie, Pe cugetul nostru O pată nu găsești!

Din nou acest „incognito blestemat"(2)! Era bine să fi aflat: a împușcat cu mîna lui sau doar a trimis la moarte, sau nu-i decît un ortodox obiș-nuit, și, poftim, ca să vezi - un anonim! Un anonim imaculat...

Și, în sfîrșit, un amplu considerent filosofic:

„Istoria nu are niciodată nevoie de trecut (?) și cu atît mai mult nu are nevoie de el istoria culturii socialiste." (A. Kuzmin)

Istoria nu are nevoie de trecut! Iată ce au ajuns să spună Binegînditorii! Dar de ce are nevoie? Poate de viitor, nu-i așa?... Și acești oameni scriu istoria.. .

Și ce poți să le obiectezi tuturor, ce poți să opui ignoranței lor compacte? Cum ai putea să le explici acum?

Căci adevărul este întotdeauna mai sfios, el tace în fața presiunii insolente a minciunii.

Absența îndelungată a unui schimb de informații liber în interiorul țării creează prăpastia neînțelegerii între grupuri întregi ale populației, între milioane - și milioane.

Pur și simplu, încetăm să mai fim un popor unitar, fiindcă vorbim într-adevăr limbi diferite.

Și totuși breșa a fost făcută! Oricât de solid, de trainic, construit pentru vecie, părea zidul minciunii, în el s-a căscat o spărtură. Încă mai ieri, la noi nu exista nici un fel de lagăr, nici un Arhipelag, iar astăzi - tot popo-rul și toată lumea a văzut: lagăre! Lagăre de tip fascist!

Cei de făcut?? O voi bătrâni meșteri ai porțițelor de scăpare! O voi stră-vechi lăudători! Veți îndura voi una ca asta? Vă veți lăsa intimidați? Veți capitula?

Firește că nu! Meșterii porțițelor de scăpare au fost primii care au dat năvală în această breșă. Ani de zile parcă au așteptat-o ca să o astupe cu trupurile lor cu pene cenușii, și cu filfiiit de aripi bucuroși - da, da, bucuroși! -să ascundă spectatorilor uluiți Arhipelagul propriu-zis.

Cel dintîi strigăt al lor - găsit într-o clipă, inspirat de instinct, a fost: asta nu se va repeta! Slavă Partidului! asta nu se va repeta!

Ah, ce isteți, ah, ce meșteri la mîhuit mistria! Căci dacă „asta nu se va

*Iar definitiv - prin ordinul secret al Direcției Generale pentru păstrarea secretelor de stat în presă... din 14 februarie 1974: să fie scoase și distruse O zi din viața lui Ivan Deniso-vici, Gospodăria Matrionei și alte povestiri publicate (semnat Roinanov).

**Pentru orice eventualitate - se ascunde: naiba știe încotro va mai bate vîntul!...

repetă", se subînțelege de la sine că astăzi așa ceva nu există! În viitor nu va exista, iar în prezent, de bună seamă că nu există!

Atît de abil au filfiiit din aripi în breșă - încît, abia ivit privirilor, Arhipela-gul a și devenit un miraj: el nici nu există, nici nu va exista, mda, s-ar putea să fi existat... Doar a fost cultul personalității! (Foarte comod acest „cult al personalității"! I-ai dat drumul pe gură și

parcă ai și expli-cat ceva.) Iar ceea ce este în realitate, ce a rămas, ce umple breșa și ce va exista în veci este - „Slavă Partidului!” (La început parcă slavă pentru că „nu se va mai repeta”, apoi și dintr-o dată aproape parcă chiar slavă și pentru Arhipelag, totul se contopește, nu deslușești: nici nu și-au procurat revista cu mult trâmbițatul roman, dar pretutindeni răsună în urechile noastre: „Slavă Partidului!” încă n-au ajuns cu lectura în locul unde bat cu biciul, dar din toate părțile răsună asurzitor: „Slavă Partidu-lui!”

Astfel, heruvimii minciunii, paznicii Zidului s-au descurcat de minune în primul moment.

Breșa a rămas totuși. Și cu asta aripile lor nu se puteau împăca. Cea de a doua mișcare a lor a fost substituirea. Precum un scamator, aproape fără să acopere cu eșarfa, schimbă găina în portocală, tot așa să fie substituit întregul Arhipelag, și în locul aceluia care este prezentat în roman, să fie prezentat spectatorilor un cu totul altul, mult mai distins. La început asemenea încercări au fost prudente (presupuneau că auto-rul romanului este un apropiat al tronului), și substituirea trebuia făcută elogiind fără conținere romanul meu. De pildă, să povestească despre Arhipelag „prin intermediul martorilor oculari.”, despre comuniștii din lagăr, care, este adevărat, „nu strîngeau cotizații de partid, dar țineau, noaptea, adunări de partid secrete(?), discutau noutățile politice...

Pentru cîntarea în șoaptă a Internaționalei, denunțați de turnători, erau băgați să putrezească la carceră... Banderoviștii, vlasoviștii își băteau joc de adevărații comuniști și îi schilodeau laolaltă cu (!) conducerea, la-gărului... Toate acestea însă Soljenifîn nu ni le-a arătat. Ceva din această viață cumplită el n-a izbutit să sesizeze ”.

Dar autorul recenziei n-a fost în lagăr, însă a sesizat. Ce ziceți, nu-i ingenios? Rezultă că lagărele nu erau ale Puterii sovietice, nu erau ale Partidului! (Probabil nici tribunalele nu erau sovietice.) În lagăre tăiau și spînzurau vlasoviștii și banderoviștii laolaltă cu conducerea. (Na-ți-o bu-nă! Iar noi am crezut-o pe Zaharova, care spunea că șefii lagărelor erau membri de partid și fuseseră întotdeauna.)

Ziarele din Moscova însă nu publică, totul. Iată, de pildă, căpetenia noastră din Riazan, scriitorul N. Șundik(3) , a propus în interviul dat APN, pentru Occident, următoarea variantă (dar n-a fost publicată, poa-te și APN este laolaltă?...) de apreciere a Arhipelagului:

„Blestemat să fie imperialismul internațional, care a provocat toate aceste lagăre! ”

Inteligent, nu-i așa?! Grozav! Dar n-a mers...

Adică, în ansamblu, lagărele nu erau ale noastre, erau de proveniență străină, aparțineau fie lui Beria, fie vlasoviștilor, fie germanilor, dracu să-i știe, iar ai noștri doar au stat acolo și au suferit. Dar și „ai noștri” – aceștia nu sunt toți oamenii noștri. Pentru toți „ai noștri” n-ar ajunge coloanele ziarelor să vorbească de ei. „Ai noștri” sunt numai comuniștii!

Trecînd împreună cu noi prin toată viața Arhipelagului, oare cititorul ar putea găsi acum acel loc și acel răgaz cînd s-ar putea cînta Interna-ționala în șoaptă? Cînd abia te mai ții pe picioare după o zi de tăiat co-paci, îți mai. arde de cîntat? Poate numai dacă ai stat toată ziua la ma-gazia de alimente, și ai cîntat acolo.

Apoi ce rost aveau adunările nocturne de partid (iarăși - ținute la maga-zie sau la infirmerie, și atunci puteau fi ținute ziua, de ce noaptea)? Să exprime neîncrederea în Comitetul Central? Ați înnebunit?! Neîncrede-rea în Beria? În nici un caz, este membru al Biroului Politic! Neîncrede-rea în GB? Nu se poate, creatorul ei este însuși Dzerjinski! Neîncrede-rea în tribunalele noastre sovietice? Asta-i ca si cum ai spune neîncre-dere față de Partid, ți-e și frică să rostești. (Căci greșeala s-a produs doar cu tine, încît tovarășii trebuie să ți-i alegi cu circumspecție, ei au fost condamnați pe bună dreptate.)

A.G. Zagoruiko, un simplu șofer, pe care filfiitul acestor aripi nu l-a convins, îmi scrie:

„Nu erau toți ca Ivan Denisovici? Atunci cum erau? Nesupuși poate? Poate în lagăre acționau «detașamente de rezistență», conduse de comuniști? Și împotriva cui luptau? Împotriva partidului și guvernului?”

Ce conspirație?! Ce „detașamente de rezistență?... Atunci ce rost aveau adunările? Să discute despre neplata cotizațiilor? Păi — nu se strîngeau cotizații... Discutau noutățile politice? De ce neapărat o adu-nare pentru asta? Era de ajuns să se întîlnească două persoane sigure (Și să te gîndești cine-i sigur) și în șoaptă... Iată singurul lucru care putea constitui obiectul adunărilor de partid din lagăre: cum să facă oamenii noștri să pună mina pe toate posturile de „oploșiți” și să

reziste, iar ceilalți, necomuniștii - să fie îmbrînciți să ardă în soba de gheață la tăiat de copaci, să se sufoce în camera de gazare a minei de cupru!

Imposibil să născocești altceva, practic, despre care ar fi putut discuta.

Dar chiar din 1962, cînd romanul meu încă nu ajunsese la cititor, au și trasat linia cum să substituie mai departe Arhipelagul. Și treptat, aflînd că autorul nu este deloc aproape de tron, nu are nici o protecție, că au-torul însuși este un miraj, maeștrii porțișelor de scăpare au prins curaj.

Au cercetat încă o dată romanul și au zis: oare de ce ne-am intimidat? de ce l-am ridicat în slavă (obiceiul lingăilor!)? [Soljenițîn] „n-a izbutit să înfățișeze omul... El s-a temut să privească în sufletul omului.” S-au comparat cu eroul și au găsit că este „un antierou ideal”! Șuhov este și „singur”, și „departe de popor”. Această nulitate, trăiește doar pentru stomacul său și - nu se luptă! Iată ce începuse să-i indigneze cel mai mult: de ce Șuhov nu se luptă? Să răstoarne regimul de lagăr, să por-nească undeva cu arma în mînă? Despre asta nu scriu, ci doar: de ce nu se luptă?? (Aveam isprăvit un scenariu despre rebeliunea din Ken-ghir, dar n-am cutezat să-l dau la iveală...)

Fără a ne arăta nici un erg de luptă, ei ne cereau nouă tone-kilometri!

Așa este mereu. După război — mulți viteji se-arată.

„Cinstit vorbind, interesele lui Șuhov sunt meschine. Iar tragedia cea mai cumplită a cultului personalității constă în faptul că dincolo de sîrma ghimpată au ajuns oameni sovietici înaintați, sarea pămîntului nostru, adevărați eroi ai timpului nostru”, care „nu s-ar fi dat nici ei în sus să ra-dă o porție de zămîrcă în plus... dar nu si-o procurau prin slugărnice.” (Dar cum? Interesant —prin ce mijloace?)

„Soljenițîn a pus accentul pe condițiile insuportabil de grele. El s-a înde-părtat de adevărul aspru al vieții.” Iar adevărul vieții constă în faptul că au rămas deoparte niște oameni „căliți în focul luptei”, „crescuți de partidul leninist”, care... ce făceau? Luptau? nu, „credeau profund că o să treacă vremurile sumbre ale samavolniciei”.

„Unii autori au descris convingător chinurile foamei. Dar cine poate ne-ga că chinurile cugetului nu sunt de o sută de ori mai mari decât foa-mea? ” (Mai ales dacă nu le-ai încercat.)

Iar chinurile cugetului lor iată în ce constau: ce va fi? Cum va fi? Cînd ne vor grația? Cînd ne vor chema din nou să conducem?

De fapt tot congresul al XXII-lea a fost despre asta: cui voiau să ridice, monument? Comuniștilor care au pierit. Dar simpli Ivani care au pierit? Nu, ei nu intrau în discuție, de ei nu le era milă. (Tocmai în asta constă bomba din Ivan Denisovici, că le vîra sub nas un Ivan simplu.)

Au bătut și au filfîit din aripi neobosiți în breșă doi ani la rînd. Iar cei care puteau veneau să țeasă o pînză de păianjen de legendă. Iată, de pildă, ziarul „Izvestia” (25 aprilie 1964) s-a oferit să ne învețe cum ar fi trebuit să ne luptăm: ca să vedeți - trebuia să evadăm din lagăr! (păcat că evadații noștri n-au știut adresa lui N. Ermolovici, autorul articolului! Iată la cine trebuiau să se adăpostească!... Dar sfatul era periculos: căci evadarea submina autoritatea MVD-ului). Bun, să evadăm, dar mai departe?

Un oarecare Alexei, citim în „Izvestia”, dar nu știm de ce nu i se dă și numele de familie, chipurile în primăvara lui 1944 a evadat din lagărul de la Rîbinsk și s-a dus direct pe front. Acolo a fost primit numaidecît cu plăcere în unitate de către un maior - activist politic (care „a scuturat brusc din cap, alungînd îndoielile”), numele maiorului, de asemenea, nu este dat. Și n-a fost primit în altă parte, decît la serviciul de informații al regimentului! și a fost trimis în misiune! (Cei care ați fost pe front, vă rog să spuneți: acest maior nu ținea la epoleții lui? Nu ținea la carnetul lui de partid? În 1941 încă mai puteai risca, dar în 1944, cînd funcționa perfect sistemul rapoartelor, cînd exista SMERS-iil?) Eroul a primit or-dinul Steaua Roșie (dar cum a fost trecut prin formulare și hîrtii?), iar după război „s-a grăbit să. treacă în rezervă”.

Celui de al doilea i se dă numele întreg, este comunistul german Xavier Schwartzmuller; el a fugit de Hitler la noi în 1933, a fost arestat în 1941 ca german (pînă acum este verosimil). Ei, și acum vom afla cum trebuie să se lupte în lagăr un comunist adevărat! Un comunicat oficial ne anunță că a murit la Cistopol, la 4 iunie 1942 (a dat ortul popii de cum a făcut primii pași în lagăr, foarte verosimil,

mai cu seamă pentru un străin), este reabilitat post-mortem în 1956. Dar unde s-a luptat? Să vedeți: circulă un zvon că în anul 1962, chipurile a fost văzut (de către o femeie) la Riga. Prin urmare, a fugit! S-au repezit numaidecât să verifice „actul de deces din lagăr” (o foaie de caiet smulsă strîmb) — și închipuiți-vă: lipsea fotografia! Ați mai auzit o asemenea ineptie: unui deținut mort (după ce a fost străpuns cu baioneta) nu i s-a făcut fotografie! Unde s-a mai văzut așa ceva? Da, este clar: a fugit și în vremea asta a luptat! Cum a luptat? Nu se știe. Împotriva cui? Nu se știe. Dar acum de ce nu iese la iveală? Mister.

Astfel de povești ne îndrugă principalul organ guvernamental.

Cu asemenea păienjeniș de legende vor să acopere breșa ce s-a căs-cat spre Arhipelag!

Din același „Izvestia”, iată încă o legendă: foarte de curînd, un fiu a aflat că tatăl lui a fost reabilitat post-mortem. Care este sentimentul lui princi-pal? Poate mînia că tatălui său i s-a făcut de petrecanie fără motiv? Nu, bucuria, ușurarea: cît de fericit poți să fii știind că. tatăl tău este nevi-novat față de Partid!

Fiecare secreta pînza de păianjen cum putea. Una peste alta, una pes-te alta — și lumina zilei începe să se estompeze, și Arhipelagul nu se mai vede clar, ca la început.

Dar în vreme ce aici teșeau, îpleteau, în vreme ce în breșă fîlfiiau intens din aripi, dincolo, de partea cealaltă a zidului, își clădeau eșafodaje și urcau din ce în ce mai sus meșterii zidari specialiști în această problemă: care erau puțin și scriitori, dar care și suferiseră, stătuseră în lagăr, altfel nici un prost n-ar putea, fi convins. Și acești zidari erau Boris Diakov(4), Gheroghi Șelest(5), Calina Serebriakova(6) și Aldan-Semionov.

De rîvnă. nu duceau lipsă. Chiar din primele zile ei au fîlfiit din aripi lîn-gă breșă, numaidecît, fără nici un fel de eșafodaj, au sărit pe picioarele lor și au aruncat cu mortar, dar n-au nimerit.

Serebriakova a adus o lespede gata pregătită numai bună să astupe gaura, ba chiar prea bună: a adus un roman despre ororile anchetării comuniștilor - cum le scoteau ochii, cum îi jucau în picioare. Dar i-au ex-plicat prozatoarei că piatra asta nu se potrivește, nu e de-acolo, asta ar însemna o nouă breșă.

Cît despre Șelest, fost comandant de brigadă la VCEKA, și mai înainte propusese la „Izvestia” povestioara sa Pepita, însă tema era interzisă. Acum, cu douăsprezece zile înainte de breșă, dar știind unde se va pro-duce, „Izvestia” a lipit plasturele lui Șelest. Dar n-a rezistat: parcă nici nu ar fi fost.

Gaura din zid mai fumega încă, și Diakov a venit și el în grabă. A înce-put să arunce acolo Memoriile unui „oploșit”, însă cărămida recenziei lui Lakșin l-a nimerit drept în cap: Diakov era demascată că în lagăr nu făcea altceva decît își salva propria piele, atît.

Nu, așa nu merge. Nu, aici trebuie ceva temeinic. Și s-au pus să con-struiască schele.

Pentru asta a fost nevoie de un an și jumătate, timp în care s-au des-curcat doar cu articole de ziar, cu fîlfiitul aripilor membranoase. După ce au ridicat schelele și au mai adus și o macara - au început să zidească toți deodată: în iulie 1964 - Povestea celor trăite de Diakov, Basorelief pe o stîncă de Aldan-Semionov, în septembrie -însemnări din Kolîma. În același an, la Magadan, a apărut și cărțulia- lui Viatkin — Omul se naște de două ori.

Și gata. Breșa a fost astupată. Și din față, pe locul cîrpiturii, au pictat cu totul altceva: palmieri, curmali, băștinași în costume de baie. Arhipelag? Parcă ar aduce a Arhipelag. L-au substituit? Da, l-au substituit...

Am pomenit de aceste cărți cînd am vorbit de loialiști, de conformiști (Partea a. Treia, Cap. 11), și dacă divergențele dintre noi s-ar referi nu-mai la literatură, n-aș simți nevoia să-mi spun părerea despre ele. Dar, întrucît s-au apucat să prezinte Arhipelagul într-o lumină falsă, trebuie să explic unde anume la ei este decor în loc de realitate. Deși cititorul care a parcurs toată această carte a mea poate să remarce și singur acest lucru.

Cea dintîi și principala minciună constă înfăptui că pe Arhipelagul lor «nu se află poporul, Ivanii noștri. Nu se știe cum au ajuns la asta, sepa-rat sau împreună, dar mint la fel cînd îi împart pe deținuți în: 1. co-muniști cinstiți (cu subdiviziunea specială—comuniști înflăcărați ne-membri de partid) și 2. albgardiști-vlasoviști-polițai-banderoviști (toți la grămadă).

Dar toți cei enumerați nu alcătuiau laolaltă în lagăr mai mult de 10-15%. Iar ceilalți 85% - țărani, intelectuali și muncitori, propriu-zis

Întregul arti-col Cincizeci și Opt și nenumărații „decretiști” nenorociți, condamnați pentru un mosor el de ață. ori pentru o poală de spice — la ei n-au în-trat, au dispărut! Și au dispărut pentru că acești autori, cu toată since-ritatea, n-au observat poporul lor care suferea! Acești creștini pentru ei nici nu există, o dată ce, după ce s-au întors de la doborâtul copacilor, nu cîntă în șoaptă Internaționala. Șelest face o mențiune vagă despre sectanți (nici măcar despre sectanți, el n-a văzut nici unul în lagărele pentru bărbați!), undeva apare și dispare la el un diversionist prăpădit (înțeles exact ca diversionist), un prăpădit de drept comun - si gata! Apoi și toate naționalitățile periferice au dispărut de la ei. Dar Diakov în perioada, șederii lui ar fi putut să-i observe măcar pe baltici! Nu, cîtuși de puțin! (Ei i-ar fi disimulat și pe ucrainenii din vest, însă aceștia se manifestau foarte activ.)

Întregul spectru al băștinașilor la ei a dispărut, au rămas doar cele două linii extreme! Pentru schemă asta și trebuie, fără asta, schema nu poate fi construită.

Cine este, la Aldan-Semionov, singurul suflet vîndut din brigadă? Devi-atkin, singurul țăran. Cine este, la Șelest, în Pepita, omul sărac cu du-hul, prostănacul? Golubov, singurul țăran de acolo. Iată care este atitu-dinea lor față de popor!

Cea de a doua minciună a lor constă, în faptul că munca de lagăr la ei ori lipsește cu desăvîrșire, personajele lor sunt de obicei „oploșiți” care nu știu ce sunt adevăratele munci de lagăr și care își petrec zilele prin magazine, sau prin birouri contabilicești, sau la infirmerie (la Serebria-kova, doisprezece inși se află toți deodată într-un salon de spital, „pore-clit comunist”. Cine i-o fi adunat acolo? De ce or fi numai comuniști? Oare nu cu pile au fost aduși acolo să se odihnească?...); ori este o ocupație de mucava, deloc înspăimîntătoare, istovitoare ori ucigătoare, în vreme ce, de fapt, această muncă de zece-douăsprezece ore este principalul vampir. Tocmai ea constituie conținutul de bază al fiecărei zile si al tuturor zilelor Arhipelagului.

Cea de a treia minciună constă înfăptui că la ei în lagăr foamea nu clăn-țâne din dinți, nu înghite zilnic bolnavi de pelagră și distrofie. Nimeni nu scormonește la groapa de gunoi. Nimeni propriu-zis nu simte nevoia să se gîndească cum să nu moară pînă la sfîrșitul zilei

(„ITL este un lagăr cu regim blînd”, aruncă Diakov neglijent. Să fi stat tu în acel regim blînd!)

Aceste trei minciuni sunt suficiente pentru a denatura toate proporțiile Arhipelagului, din realitate n-a mai rămas nimic, adevăratul spațiu tridimensional a dispărut. Acum, potrivit concepției generale despre lume a autorilor și fanteziei lor personale, se poate compune, clădi din cubulețe, se poate desena, broda și împleti tot ce vrei, în această lume născocită totul este posibil. Acum poți să dedici pagini nesfîrșite des-crierii înaltelor reflecții ale personajelor (Cînd se va sfîrși samavolnicia? Cînd vom fi chemați la conducere?), și cît sunt ei de devotați cauzei Partidului, și cum Partidul, cu timpul, va îndrepta totul. Se poate descrie bucuria generală a timpului subscrierii la împrumut (să subscrii la împrumut, în loc să ai bani să poți cumpăra de la chioșc), închisoarea mu-tă poate oricînd să fie umplută cu discuții (frizerul de la Lubianka se gră-bește să întrebe dacă Diakov este comunist... Aiureală), în timpul apelului deținuților se pot introduce întrebări, care nu s-au pus în veacul vecilor („Membru de partid?... Ce funcție ai ocupat?...”). Se pot compune anecdote, care te fac să mori de rîs. Un zek se plînge secretarului biroului de partid, un muncitor liber, că un muncitor liber l-a calomniat, pe el, pe zek, membru de partid! — pe cine vor să prostească? (Dia-kov). Sau: un zek dintr-o coloană escortată (distinsul Petrakov, tovară-șul de luptă al lui Kirov) obligă toată coloana să se abată spre monu-mentul lui Lenin și să-și scoată căciulile, inclusiv soldații din escortă! — dar automatele cu ce mîna le-au ținut în timp ce făceau asta?... (Aldan-Semionov).

La Viatkin, hoții din Kolîma, adunați pe platforma de plecare, își scot cu plăcere căciulile în cinstea lui Lenin. Totală aiureală! (Și chiar dacă ar fi adevărat - Lenin n-ar fi fost prea onorat.)

Toată Pepita lui Șelest este o anecdotă de la început pînă la sfîrșit. Să predea ori să nu predea lagărului pepita găsită? Pentru a rezolva această problemă este necesar, în primul rînd, un curaj nebun: un eșec și vei fi pus la zid! (dar numai și pentru problemă - tot la zid)... Au predat-o și, în plus, generalul a ordonat ca la echipa lor să se facă per-cheziție. Dar ce se întîmpla dacă n-o predau?... Autorul însuși pomenește și de echipa vecină a „letonului”, care a fost percheziționată și la locul de muncă și la baracă. Deci problema nu

se punea dacă să ajute ori să nu ajute Patria, ci dacă merită să-și riște cele patru vieți pentru această pepită? Toată situația a fost imaginată pentru a permite să se manifeste sentimentele lor comuniste și patriotice. (Cei fără de escortă sunt altceva. La Aldan-Semionov fură pepite și maiorul de miliție și un adjunct al comisariatului poporului pentru petrol.)*

Totuși, Șelest n-a ghicit spiritul timpului: el vorbește despre stăpîni la-gărului cu prea multă brutalitate și chiar cu ură, ceea ce este inadmisibil pentru un ortodox. Cîtă vreme iată cum scrie Aldan-Semionov despre un nelegiuit notoriu — șeful minei: „Era un organizator priceput”. El este de părerea asta: dacă șeful e bun, în lagăr se muncește cu voioșie și aproape că se trăiește în libertate. La fel și Viatkin: la el călăul Kolîmei, șeful Dalstroï-ului, Karp Pavlov - ba „nu știa”, ba „nu înțelegea” ororile pe care le săvîrșea, ba se îngrijește și de propria reeducare.

Pentru verosimilitate, acești autori au fost nevoiți totuși să introducă în decorul descris și detalii autentice. La Aldan-Semionov: un militar din escortă își însușește aurul extras de deținuți. Cei ce refuză să iasă la lucru sunt batjocoriți de oameni care n-au frică de nimic. Se lucrează la minus cincizeci și trei de grade. În lagăr hoții o duc ca în sînul lui Avraam. Penicilina este pusă deoparte pentru șefi. La Diakov: brutalitatea soldatului din escortă; scena din Taișet, lîngă tren, cînd n-au izbutit să scoată numerele zekilor, pasagerii le-au aruncat mîncare și țigări, iar soldații din escortă le-au luat pentru sine; descrierea perche-ziției din ajunul sărbătorilor.

Însă autorii folosesc aceste amănunte numai ca să fie convingători.

Iată însă care este esențialul la ei. Așa cum îl exprimă recenziile:

„În O zi din viața lui Ivan Denisovici, gardienii lagărului sunt aproape niște fiare. Diakov ne arată că printre ei există mulți care erau frămîntați de gînduri chinuitoare” (dar fără nici un rezultat).

„Diakov a respectat adevărul aspru al vieții... Pentru el, samavolniciile din lagăre nu constituie decît un... ..fundal(!), dar important este faptul că omul sovietic nu și-a plecat capul în fața arbitrarului... Diakov are și cekiști cinstiți care sunt în stare de acte de vitejie, da, de vitejie!”

(Acest act de vitejie constă înfăptui că i-a aranjat pe comuniști în locuri bune. De fapt, tot vitejie este considerată și atitudinea,

deținutului comunist Konokotin: el, „victimă a unei acuzații nebune... lipsit de liber-tate... a continuat să lucreze" ca preparator! Vitejia constă în faptul că n-a oferit motive să fie alungat din infirmerie la muncile comune.)**

Ce idei încununează cartea lui Diakov? „Tot ce a fost greu a trecut" (de cei morți nu-și aduce aminte), „tot ce e bun a revenit". „Nimic nu a fost anulat."

La Aldan-Semionov: „în ciuda a tot ce a fost, noi nu simțim obidă". Sla-vă Partidului - el a distrus lagărele! (Epilog în versuri.)

Dar oare le-a distrus?... N-a mai rămas nimic?... Și, pe urmă, lagărele de cine au fost create? Tăcere.

În timpul lui Beria, Puterea sovietică a existat ori nu? De ce nu l-a oprit să facă toate acestea? Cum s-a putut oare întâmpla ca poporul, aflându-se la putere, să admită o astfel de tiranie pentru popor?

Autorii noștri nu trebuiau să se preocupe de rație, și nici nu lucrau, ei cugetau tot timpul la lucruri înalte, atunci să răspundă!

Tăcere. Desăvârșită...

Asta-i tot. Gaura a fost zidită și zugrăvită (a mai venit și generalul Gor-batov(7) să dea culoarea potrivită). Și n-a existat nici o breșă în Zid! Iar Arhipelagul, chiar dacă a existat, a fost unul fantomatic, neadevărat, mic, care nu merită nici o atenție.

Altceva? Pentru orice eventualitate mai trag o zugrăveală și ziariștii. Așa, de pildă, Mih. Berestinski, din însărcinarea neobositei „Literaturna-ia gazeta" (care, în afară de literatură, nu scapă nimic), a făcut o călă-torie pînă la stația Ertevo. După cît se pare, și el a fost deținut în lagăr. Dar cît de profund este înduioșat de noii stăpîni ai insulelor: „Este impo-sibil să-ți imaginezi măcar că vei găsi printre organele de reeducare de astăzi, în locurile de detenție, oameni care să amintească, chiar pe de-parte, de Volkovoi... Acum, aceștia sunt comuniști adevărați. Oameni

*Aldan-Semionov lasă impresia că este bun cunoscător al vieții șefilor liberi și al locurilor, dar iată că viața deținuților o cunoaște prost, una-două întîlnești la el cîte o bazaconie: la el bapțiștii „trîndăvesc", un tătar din escortă i-a dat să mănînce unui tătar-ze&, drept pentru care zekii au decis că băiatul este turnător! Nu puteau să decidă așa ceva, fiindcă escorta se schimbă în fiecare zi și nu se ocupă cu turnătorii.

** M. Cearnîi, Comuniștii rămîn comuniști. „Lit[eraturnaia] gazeta", 15 septembrie 1964.

duri, dar buni și drepecți.* Nu trebuie să credem că sunt niște îngerî, cĂrora doar aripile le lipsesc... (Probabil cĂ asemenea opinie totuși exis-tĂ... —A. S.) Gardurile de sîrmă ghimpată, turnurile de pază, vai, deo-camdată mai sunt necesare. Dar ofițerii povestesc cu bucurie cĂ le sosesc «contingente» din ce în ce mai puține" . (De ce s-or fi bucurînd, cĂ n-o să ia-să de aici la pensie și vor trebui să-și schimbe meseria?)**

Un Arhipelag micuț-micuț, de buzunar. Foarte necesar. Se topește ca un țurture de gheață.

Gata, au terminat cu astupatul breșei. Dar, probabil, pe schelă încă mai urcau amatori cu mistrii, cu bidinele, cu găleți de tencuială.

Și atunci au strigat la ei:

— Hei, ajunge! Îndărăt! Nu trebuie să ne mai amintim! Trebuie să uităm! N-a existat nici un Arhipelag — nici bun, nici rău. Cea mai bună-i tăce-rea!

Astfel primul răspuns a fost filfiitul agitat.

Cel de al doilea — astuparea temeinică a spărturii.

Cel de al treilea răspuns - uitarea.

Dreptul celor din libertate de a afla despre Arhipelag s-a întors în punc-tul inițial din anul 1953.

Și din nou, liniștit, orice scriitor poate să verse lacrimi despre reeduca-rea hoților si bandiților. Ori să toarne un film în care cîini dresați sfîșie cu voluptate oameni.

Și totul să fie făcut astfel, ca și cînd nu ar fi fost nimic, nici o spărtură în Zid.

Și tineretul, obosit să-și tot învîrtă capul (cuvîntări într-o parte, cuvîntări în alta), dă din mîină a lehamite: probabil cĂ n-a existat nici un cult, și nici un fel de orori n-au existat, palavre, ca de obicei. Și pleacă la dans.

Bine-a zis cine-a zis cĂ trebuie să țipi cînd ești bătut! Pe urmă - nu te mai crede nimeni!

Cînd Hrușciov, ștergîndu-și o lacrimă, a dat aprobarea pentru Ivan De-nisovici, era ferm convins cĂ este vorba despre lagărele staliniste, cĂ el nu are așa ceva.

Iar Tvardovski, făcînd demersuri pentru viza supremă, credea și el sin-cer cĂ în roman este vorba despre trecut, cĂ totul a dispărut.

Lui Tvardovski i se poate ierta: toată lumea publică din capitală, care îl înconjură, nu trăia decât cu această idee - că avem de-a face cu un dez-ghet, că, iată, au încetat să mai aresteze, că, iată, au avut loc două congrese purificatoare, că, iată, oamenii se întorc din neființă, și sunt mulți. În spatele frumosului nor trandafiriu al reabilitărilor, Arhipelagul a

**„Literaturnaia gazeta”, 5 septembrie 1964.

*Să ne amintim de A. Zaharova: aceiași lucrează și astăzi.

dispărut, a devenit cu totul invizibil.

Dar eu, eu! Și eu m-am lăsat prins, iar eu n-am nici o scuză! Căci nici eu nu l-am înșelat pe Tvardovski! Și eu credeam sincer că am adus un roman despre trecut. Oare limba mea a uitat ce gust avea zămîrca? Fiindcă m-am jurat să nu uit. Oare n-am intuit eu bine firea dresorilor de cîini? Oare eu, care mă pregăteam să devin cronicarul Arhipelagului, nu mi-am dat seama cît de apropiat și necesar îi este statului? De mine eram sigur că de nimeni altul că asupra mea nu are putere această lege:

O poveste se uită repede, un corp se-ngrașă repede.

Dar m-am îngrășat. M-am păcălit... Am crezut... în bunăstarea noii mele vieți. Și în poveștile ultimilor prieteni care au venit de acolo: este mai ușor! Regimul s-a mai îmblînzit! Eliberează întruna! Zone întregi sunt închise! EMVediștii sunt concediați...

Nu, noi nu suntem decât țărîină! Suntem supuși legilor țărîinii. Și oricît de mare ne-ar fi nenorocirea, tot nu este de ajuns ca să ne învețe să sim-țim durerea generală. Și cîtă vreme nu vom birui țărîina din noi - nu vor exista pe pămînt orînduiri drepte: nici democratice, nici autoritare.

Cel de al treilea val de scrisori de la zekii actuali a fost foarte surprinzător pentru mine, deși era cel mai firesc, deși pe el ar fi trebuit să-l aștept în primul rînd.

Scrise pe hîrtiuțe cocoloșite, cu creion decolorat, vîrîte în plicuri de ocazie, cu adresa scrisă de muncitorii liberi și expediate, care va să zică, pe sub mînă, Arhipelagul contemporan îmi trimite obiecțiile și chiar mînia lui.

Acele scrisori alcătuiau de asemenea un strigăt general, compact. Și acest strigăt zicea: „Dar noi!!??”

Căci vîlva gazetărească stîrnită în jurul romanului și trîmbițată pentru oamenii liberi și pentru străinătate se învîrteja în jurul ideii că „asta a fost, dar nu se va mai repeta niciodată”.

Și zeki au început să urle: cum nu se va repeta, cînd noi acum suntem în lagăr și în aceleași condiții?!

„Din vremea lui Ivan Denisovici nu s-a schimbat nimic”, scriau ei din di-ferite locuri.

„Zekul va citi cartea dumneavoastră și va fi amărît și necăjit că totul a rămas la fel”.

„Ce s-a schimbat dacă încă sunt în vigoare legile care prevăd pedepse de douăzeci și cinci de ani emise încă sub Stalin?”

„Cine este astăzi cultul personalității, că suntem din nou închiși pe degeaba?”

„Bezna cea neagră ne-a înconjurat, nimeni nu ne mai poate vedea.”

„De ce au rămas nepedepsiți alde Volkovoi?... Și astăzi sunt aici și fac pe educatorii noștri.”

„Începînd cu cel din urmă supraveghetor și sfîrșind cu șeful direcției, toți sunt vital interesați în existența lagărelor. Organele de supraveghere, pentru orice fleac, nascocesc cîte un Decret; agenții operativi ne agra-vează dosarele personale... Noi suntem cu pedepse de douăzeci și cinci de ani — chifla cu unt cu care se ghiftuiesc acei oameni vicioși, chemați să ne îndrume pe calea virtuții. Oare nu tot așa procedau colo-nizatorii cînd îi prezentau pe indieni și pe negri ca oameni inferiori? Nu-i nimic mai ușor decît să stîrnești opinia publică împotriva noastră, este destul să scrii articolul Omul de după gratii...” și mîine poporul se va strînge la mitinguri și va striga să fim arși în cuptoare.

Întocmai. Da, totul este întocmai.

„Poziția dumneavoastră este ariergarda”, m-a buimăcit Vania Alexeev.

Și după toate aceste scrisori, eu, care mă țineam un erou, am văzut cît de mult eram vinovat: în zece ani pierdusem simțul viu al Arhipelagului.

Pentru ei, pentru zekii din ziua de astăzi, cartea mea nu conta, și ade-vărul nu avea nici o valoare, dacă n-o să urmeze o continuare, dacă n-o să se vorbească și despre ei. Să se vorbească, și lucrurile să se schimbe! Dacă cuvîntul nu se referă la ceva real și nu atrage

după sine o faptă reală - atunci ce rost mai are? Ca lătratul câinilor la lună?

(Această considerație aş vrea să o dedic moderniştilor noştri: aşa s-a obișnuit poporul nostru să înțeleagă literatura. Și nu se va dezobișnui curînd. Și oare trebuie să se dezobișnuiască?)

Și m-am trezit. Și din nou am deslușit colosul stîncos al Arhipelagului, cunoscutele contururi cenușii ale turnurilor de pază, care nu dispăruseră nicăieri.

Starea societății sovietice se poate descrie bine printr-un cîmp fizic. Toate liniile de forță ale acestui cîmp sunt orientate dinspre libertate spre tiranie. Aceste linii sunt foarte stabile, ele s-au încrustat, s-au adîncit în piatră, este aproape imposibil să mai fie deranjate, deviate, orientate în altă direcție. Orice sarcină, orice masă introduse sunt ușor împinse în partea tiraniei, dar spre libertate le este imposibil să-și croiască drum. Trebuie înjugați zece mii de boi.

Acum, cînd cartea mea a fost declarată primejdioasă, cînd tipărirea ei a

*Kasiukov și Moceanskaia, Omul de după gratii, „Sovetskaia Rossia”, 27 august 1960. Inspirat de cercurile guvernamentale, acest articol a pus capăt scurtei perioade (1955-1960) de blîndețe a Arhipelagului. Autorii consideră că în lagăre au fost create condiții care pot fi numite pe drept „opere de binefacere”. Aici deținuții „uită ce-i aceea pedeapsă”; că „z/k nu vor să-și cunoască obligațiile”, că „administrația are cu mult mai puține drepturi decît deținuții”(?). Ei asigură că lagărele sunt un „pensionat gratuit” (nu știu de ce nu le cer bani pentru schimbul lenjeriei, pentru tuns, pentru camera de vizite). Sunt indignați că în lagăre săptămîna de lucru nu are decît patruzeci de ore și că, chipurile, „pentru deținuți munca nu este obligatorie”(??). Ei cer: „condiții mai aspre și grele”, pentru ca criminalul să se teamă de închisoare (muncă grea, prieriuri tari, fără saltele, interzicerea hainelor civile), „nici un fel de chioșcuri cu bomboane” etc., anularea eliberării înainte de termen („iar dacă încalci disciplina regimului - să ți se prelungească termenul!” Și încă: „După ce și-a ispășit condamnarea, deținutul să nu conteze pe caritate”.

fost recunoscută ca o greșeală („consecințele voluntarismului în literatură”), cînd este scoasă și din bibliotecile publice - doar pomenirea numelui meu sau al lui Ivan Denisovici în Arhipelag este considerată un act de răzvrătire ireparabil. Dar atunci! Atunci cînd Hrușciiov mi-a strîns mîna și în aplauze furtunoase m-a prezentat celor trei sute de persoane care se considerau elita artei; cînd la Moscova mi s-a făcut „o mare campanie de presă” și corespondenții

așteptau cu ceasurile la ușa ca-merei mele de la hotel; cînd s-a declarat răspicat că partidul și guvernul sprijină astfel de cărți, cînd Colegiul Militar al Tribunalului Suprem era mîndru că m-a reabilitat (cum, în prezent, pesemne, se căiește), și coloneii-juriști au declarat de la tribuna lui că această carte trebuie citită în lagăre! - atunci forțele mute, fără grai, fără nume ale cîmpului s-au pus pe nevăzute împotriva - și cartea a fost oprită. Atunci a fost oprită! Și în puține lagăre a ajuns legal, așa, s-o ia lumea și s-o citească de la biblioteca KVC. Din biblioteci a fost scoasă. Era scoasă și din pachetele sosite de la rude, din lumea liberă. Era adusă în secret de angajații li-beri, cereau zekilor pentru ea 5 ruble, ba uneori chiar 20 de ruble (acestea erau rublele noi, grele, hrușcioviste! Atîția bani de la deținuți! Dar, cunoscînd nerușinarea celor din jurul lagărelor, nu te mai miri de nimic). Zekii o treceau în lagăr prin percheziții ca pe un cuțit, ziua o ascundeau și citeau noaptea. Undeva, într-un lagăr din nordul Uralului, pentru ca sa aibă viață lungă, i-au făcut ferecătură metalică. De fapt, ce să mai vorbim de zeki, dacă și asupra lumii din jurul lagăre-lor s-a răspîndit această interdicție mută, dar acceptată de toți. La stația Vis, de pe linia căii ferate de Nord, cetățeană liberă Măria Aseeva a scris o recenzie favorabilă despre roman pentru „Literaturnaia gazeta” și fie că a pus-o la cutia poștală, fie că din neatenție a lăsat-o pe masă, dar, la cinci ore de cînd o scrisese, secretarul organizației de partid V. G. Șișkin a acuzat-o de provocare politică (ce cuvinte găsesc!), și a fost numaidecît arestată*.

La ITK-2 din Tiraspol, deținutul sculptor G. Nedov, în atelierul său de „oploșit” modelase din plastilină statueta unui deținut. Șeful regimului disciplinar, căpitanul Solodiankiu, l-a surprins: „Tu faci aici un deținut? Cine ți-a dat dreptul? Asta-i contrarevoluție!” A apucat statueta de picioare a frînt-o în două și a aruncat cele două jumătăți pe dușumea. „Ăi fi citit vreun Ivan Denisovici!” (Dar n-a călcat jumătățile în picioare, și Nedov le-a ascuns.) Reclamat de Solodiankin, Nedov a fost chemat la comandantul lagărului Bakaev, dar între timp a izbutit să procure cîteva ziare la KVC. „O să te judecăm! Tu instigi oamenii împotriva puterii sovi-etice!” a început Bakaev cu glas bubuitor, (își dădeau seama ce efect ar putea avea imaginea unui zek!) „Permiteți să raporteze, cetățene șef...

*Nu știu cum s-a sfîrșit această poveste.

Vedeți, Nikita Sergheevici zice... Tovarășul Iliciuv(8)..." „Da ăsta discută cu noi de parcă am fi egali!" a exclamat Bakaev. - Numai peste o jumătate de an, Nedov a îndrăznit să scoată acele jumătăți, le-a lipit, apoi a turnat statueta în babilon și, printr-un angajat liber, a expediat-o în afara lagărului.

La ITK-2 au început căutările romanului O zi din viața lui Ivan Deniso-vici. În zona locativă a avut loc o percheziție generală. N-au găsit nimic. Într-o zi Nedov a hotărât să se răzbune: seara, a luat Granitul nu se to-pește de Tevekelian(9) și s-a așezat să citească, dînd impresia că s-a izolat de cei din cameră (de față cu niște turnători i-a rugat pe băieți să-l ajute să se ascundă), dar în așa fel ca să fie văzut pe fereastră. Turnă-torii și-au făcut repede datoria. Au dat buzna trei supraveghetori (al pa-trulea, privea de afară pe fereastră să vadă cui ar da cartea, dacă ar vrea să se debaraseze de ea). Gata, au pus mina pe carte! Au dus-o în sala supraveghetorilor și au ascuns-o în seif. Supraveghetorul Cijik, cu mîinile în șolduri, cu o imensă legătură de chei: „Am găsit cartea! Acum or să te bage la zdup!" Însă, dimineața, ofițerul a văzut că era altă carte: „Dobitocilor!... Dați-i-o înapoi!"

Astfel citeau zekii cartea „aprobată de partid și guvern!

În declarația guvernului sovietic din decembrie 1964 se spune: „Cei vinovați de crime monstruoase nu trebuie în nici un caz și nici o împrerie-jurare să scape de osînda cea dreaptă... Nimic nu poate fi comparat cu crimele ucigașilor fasciști, care intenționau să exterminare popoare în-tregi".

Asta pentru a nu se îngădui RFG să aplice prescripția după douăzeci de ani.

Iată însă că pe ei înșiși nu vor să se judece, deși „au intenționat să exterminare popoare întregi".

La noi se tipăresc multe articole referitoare la faptul cît de important este să fie pedepsiți criminalii vest-germani care au fugit din țară. Există chiar specialiști în astfel de articole: ce pregătire morală trebuiau să fa-că naziștii pentru ca asasinatele în masă să li se pară firești și morale? În prezent, legislatorii se apără motivînd că nu ei au executat verdictele. Iar executanții - că nu ei au promulgat legile.

Cît de familiar sună... Doar ce am citit la practicienii noștri: „Detenția deținuților în lagăre reprezintă punerea în aplicare a sentinței... Garda nu avea habar cine și pentru ce stă”.

Atunci trebuia să aflați, dacă erați oameni! Și tocmai de aceea sunteți niște nelegiuți, pentru că, apropo de oamenii pe care îi păzeați, nu i-ați considerat nici din unghiul de vedere al cetățeanului, nici al omului. Dar parcă naziștii nu aveau și ei instrucțiuni? Parcă ei nu erau convinși că salvează rasa ariană?

Nici anchetatorii noștri nu vor ezita (ei nici acum nu ezită) să răspundă: dar de ce deținuții au depus ei înșiși împotriva lor? Trebuiau să reziste cu tărie cînd noi îi torturam! Dar denunțatorii de ce comunicau fapte fal-se? Noi ne sprijineam pe ele ca pe depoziii de martori.

A existat un scurt răstimp cînd au intrat puțin în panică. V. N. Ilin, pe care l-am mai pomenit (fost general-locotenent MGB) a spus despre Stol-bunovski (anchetatorul generalului Gorbatoev, care l-a implicat și pe el): „Vai, vai, ce păcat! Pentru el au început neplăcerile. Și ce pensie bună primește”. Tocmai de aceea s-a repezit să scrie A. F. Zaharova: i-a fost teamă că în curînd se vor lua de toți; și despre căpitanul Lihoșerstov, pe care l-a „ponegriț” Diakov, a scris cu înflăcărare: „Este și astăzi căpitan, secretarul organizației de partid (!), trudește într-un sector agricol [al lagărului]. Și închipuiți-vă cît de greu îi vine să lucreze acum cînd des-pre el se scriu asemenea lucruri! Se vorbește că dosarul lui Lihoșerstov va fi analizat și că probabil va compărea!* Dar pentru ce? Bine ar fi să fie doar un zvon, dar nu este exclus să-și dea seama. Asta va stîrni ma-re vîlvă printre lucrătorii MVD. Să fie analizat pentru că a îndeplinit toate indicațiile primite de sus? Iar acum el trebuie să răspundă pentru aceia care au dat aceste indicații? Asta-i bună! Vinovat este acarul Păun!”

Dar panica a luat sfîrșit repede. Nu va trebui să răspundă-nimeni. N-or să analizeze pe nimeni.

Poate doar schemele de personal s-au mai redus pe ici-pe colo, nu-i nimic, aveți răbdare, se vor lărgi din nou! Dar deocamdată ghebiștii care încă nu au vîrsta de pensie, ori trebuie să-și mai completeze pensia, s-au făcut scriitori, ziariști, redactori, conferențieri atești, activiști pe tă-rîmul ideologic, alții -directori de întreprinderi. Schimbîndu-și mănușile, ne vor conduce ca și mai înainte. Așa este

și mai sigur. (Iar cel care vrea la pensie - să fie fericit De pildă, locotenent-colonelul Hurdenko. Locotenent-colonel - frumos grad! A comandat, fără îndoială, un bata-lion? Nu, în 1938 a început ca simplu vertuhai, ținea furtunul pentru ali-mentare forțată).

În vremea asta, la direcțiile arhivelor sunt examinate fără grabă și dis-truse toate documentele de prisos: liste de împușcați, ordine de trimi-tere în Șlzo și BUR, dosare cu materialele anchetelor din lagăre, de-nunțuri ale turnătorilor, informații de prisos despre Lucrătorii Practicieni și escortă. Dar chiar și la infirmerie, și la contabilitate - peste tot se vor găsi hîrtii de prisos, urme de prisos...

.. .Tăcuți, noi vom veni și sta-vom la ospăț

Cînd vii eram nu ne-ați dorit

Și astăzi noi muți suntem și morți

Dar și așa acuma de noi vă temeți toți!

(Viktoria G., kolîmceancă)

*Ea nu poate să admită că „va fi judecat”, nici nu poate articula așa ceva.

În treacăt fie zis: adevărat, ce tot acari Păun și acari Păun? Dar cum ră-mîne cu Serviciul de Mișcare? Și cu cei ce se află mai sus de vertuhai, lucrători practicieni și anchetatori? Aceia care doar mișcau din degetul arătător? Care doar de la tribună... cîteva cuvinte...

Încă o dată, cum vine asta? - „Cei vinovați de crime monstruoase... în nici o împrejurare... osînda cea dreaptă... nu poate fi comparat... care intenționau să extermină popoare întregi...”

S-s-st! S-s-st! Pentru că în august 1965, de la tribuna Conferinței Ideo-logice (conferința închisă privind orientarea spiritelor noastre) s-a decla-rat solemn: „A venit timpul să restabilim noțiunea utilă și justă de duș-man al poporului! ”

Capitolul 2

CÎRMUITORII TREC, ARHIPELAGUL RĂMÎNE

ESTE FOARTE posibil ca Lagărele speciale să fi fost una dintre ultime-le creații dragi ale minții lui Stalin. După atâtea căutări educative și punitiv, s-a născut, în sfârșit, această perfecțiune a maturității: această organizație uniformă, numerotată, precis articulată, psihologic scoasă din trupul Patriei-mame, care avea o intrare, dar nu avea o ieșire și care nu înghițea decât dușmani, ca să dea în schimb bunuri materiale și cada-vre. Este greu să-ți închipui durerea sufletului de autor pe care ar fi în-cercat-o Clarvăzătorul Arhitect, dacă ar fi devenit martorul falimentului și al acestui mare sistem al lui. Încă de pe cînd trăia, el se cutremura, dădea rateuri și se umpluse de fisuri, dar, pesemne, din precauție, nu i se făceau rapoarte privitoare la acest fenomen. La început inert, greoi, neprimejdios sistemul Lagărelor speciale a suferit repede o supraîncăl-zire interioară și în cîțiva ani a ajuns în starea de lavă vulcanică. Și dacă mai trăia Corifeul un an - un an și jumătate, ar fi fost imposibil să i se mai ascundă aceste erupții, și mintea lui de om bătrîn ar fi fost împo-vărată de găsirea unei noi soluții: să renunțe la odrasla îndrăgită și să amestece din nou lagărele, ori, dimpotrivă, să ducă totul la bun sfârșit prin împușcarea tuturor literelor alfabetului cu miile lor de deținuți.

Dar, jelit în hohote, Gînditorul a murit cu puțin înainte de asta. Însă murind, curînd, cu mult zgomot, a tras după sine, cu mîna-i înțepenită, și pe discipolul său încă rumen în obraji, încă plin de foiță și voință – ministrul acestor vaste, încîlcite, insolubile afaceri interne. Și căderea Șefului Arhipelagului a accelerat în mod tragic prăbușirea Lagărelor speciale. (Ce greșală istorică ireparabilă! Să căsăpești mi-nistrul afacerilor intime! Să mînjești cu dohot epoleții de culoarea ceru-lui?!)

Cea mai mare descoperire a gîndirii secolului al XX-lea în materie de lagăre - peticele de pînză numerotate, au fost grabnic descusute, arun-cate și uitate! Acest fapt a făcut ca Lagărele speciale să-și piardă seve-ra lor uniformitate. Dar asta nu-i nimic, fiindcă au scos și zăbrelele de la ferestrele barăcilor, și lacătele de la uși, și Lagărele speciale și-au pier-dut caracteristicile plăcute de pușcărie, care le deosebeau de ITL. (Cu zăbrelele probabil s-au grăbit, dar nici nu

puteau să zăbovească, vre-murile erau de așa natură că trebuia să te delimitezi repede!) Cu toată părerea de rău, însă, BUR-ul de piatră din Ekibastuz, care a rezistat asaltului rebelilor, a fost desființat și dărâmat absolut oficial...* Și asta nu e nimic, dacă te gîndești că, pe neașteptate, au fost eliberați din Lagă-rele speciale toți austriecii, ungurii, polonezii, românii, fără să țină cont

*Și astfel am fost lipsiți de posibilitatea de a deschide acolo un muzeu.

prea mult de crimele lor cumplite, de pedepsele lor de cincisprezece și douăzeci și cinci de ani și deprecind astfel în ochii deținuților prestigiul condamnărilor. Și au fost anulate restricțiile de corespondență, doar mulțumită cărora deținuții din lagă-rele speciale se simțeau cu adevărat morți de vii. Apoi au permis și vizitele! Ți-e și frică să rostești: vizitele!... (Și chiar în revoltatul Kenghir s-au apucat să construiască pentru vizite niște căsuțe separate.) Și liberalismul care nu putea fi stăvilit cu nimic, a inundat într-atît Lagă-rele speciale, încît deținuților li s-a permis să poar-te parul lung (și castroanele de aluminiu de la bucătărie au început să dispară pentru a fi transformate în piepteni). Și în locul conturilor perso-nale, și în locul bonurilor de lagăr, băștinașilor li s-a permis să țină în mîini moneda națională și să se folosească de ea ca și oamenii de din-colo de zonă.

Nepăsători, nechibzuiți, au distrus sistemul care îi hrănea și pe ei. Sis-temul țesut, împletit și pus la punct decenii de-a rîndul!

Și măcar acești criminali înrăiți s-au mai îmblînzit cu toate aceste favo-ruri? Nu! Dimpotrivă! Arătîndu-și imoralitatea și nerecunoștința, ei și-au însușit cuvîntul profund eronat, jignitor și absurd: „berianiști”, și acum, cînd ceva nu le plăcea, îi blagosloveau cu el și pe conștiincioșii băieți din escortă, și pe răbdătorii supraveghetori, și pe ocrotitorii lor cei grijulii - conducerea lagărului. Asta nu numai că era jignitor pentru inimile Lu-crătorilor Practicieni, dar îndată după căderea lui Beria era chiar și peri-culos, pentru că cineva putea s-o ia ca punct de plecare pentru acuza-re.

Din pricina asta, șeful unuia dintre lagă-rele din Kenghir (curățat de re-beli și completat cu deținuți din Ekibastuz) a fost nevoit să li se adrese-ze de la tribună astfel: „Băieți! (în această scurtă perioadă din 1954 pînă în 1956 au socotit posibil să li se adreseze deținuților cu «băieți»), îi jigniți pe gardieni și pe ostașii din escortă strigîndu-le

«berianiști»! Vă rog să încetați cu asta." La care micuțul V. G. Vlasov, care a luat cuvîntul, a răspuns: „Dumneavoastră, doar pentru cîteva luni, v-ați și simțit ofensați. Iar eu de la gardienii dumneavoastră de optsprezece ani nu aud altceva decît «fascist». Pentru noi nu este jignitor?" Și maiorul a fă-găduit că nu vor mai fi numiți „fasciști". Schimb pe schimb.

După toate aceste reforme distrugătoare, istoria particulară a Lagărelor speciale poate fi considerată încheiată în anul 1954 și mai departe nu pot fi deosebite de ITL.

Pretutindeni în Arhipelagul întors pe dos, s-a instaurat din anul 1954 pînă în 1956 o perioadă privilegiată - epoca unor favoruri nemaîntîlnite, perioada cea mai liberă a Arhipelagului, dacă nu punem la socoteală casele de detenție pentru dreptul comun de la mijlocul deceniului al treilea.

Instrucțiuni peste instrucțiuni, inspecții peste inspecții se încăpățîneau parcă să lărgească tot mai mult liberalismul din lagăre. Femeile au fost scutite de a mai merge la doborît arbori. Da, s-a recunoscut că pentru ele este o muncă prea grea (deși cei treizeci de ani neîntrerupți au de-monstrat că nu e cîtuși de puțin grea). - Au restabilit eliberarea condițio-nată înainte de termen pentru cei ce ispășiseră două treimi din pedeap-să. - În toate lagărele au început să-i plătească în bani, și deținuții au dat năvală la chioșcuri, și aceste chioșcuri nu vindeau în limite rezona-bile, de fapt ce limite mai trebuiau, cînd tot mai mulți circulau fără escor-tă și puteau cu banii ăștia să-și cumpere și din orașel. - În toate barăcile instalaseră radio, i-au îmbuibat cu ziare, cu gazete de perete, în fiecare brigadă fusese numit un responsabil cu propaganda. Veneau tovarăși conferențieri (colonei) și le vorbeau deținuților pe diferite teme: chiar și despre denaturarea istoriei de către Alexei N. Tolstoi(1), dar nu era prea simplu pentru conducere să adune publicul, nu putea să-i mobilizeze cu bîtele, era nevoie de metode indirecte de influențare și convin-gere. Cei adunați în sală vorbeau de-ale lor și nu-i ascultau pe confe-rențieri. Deținuților li s-a permis să subscrie la împrumut, dar în afară de conformiști nimeni n-a fost înduioșat de această permisiune, și educa-torii erau nevoiți să-l ducă pur și simplu de mîină pe fiecare la lista de subscripție ca să stoarcă vreo zece ruble (o rublă sub Hrușciiov). În zilele de duminică au început să

organizeze spectacole comune ale zonelor de femei și bărbați. Aici se năpusteau cu plăcere și chiar își cumpărau cravate de la chioșcuri.

Au fost reînviat multe lucruri din fondul de aur al Arhipelagului: acel spirit de abnegație și de inițiativă care era în floare în perioada Marilor Canale. Au fost create „Consiliile Activului” cu sectoarele: învățămînt și producție, cultură de masă, viața de zi cu zi, precum și un comitet de sindicat, al cărui obiectiv principal era să lupte pentru productivitatea muncii și disciplină. Au restaurat „tribunalele tovărășești”, avînd dreptul: de a da vot de blam, de a amenda și a solicita înăsprirea regimului ori privarea de cele două treimi.

Aceste măsuri aduseseră cîndva servicii frumoase Conducerii, dar asta se întîmpla în lagărele care nu trecuseră prin școala masacrelor și a revoltelor. Acum era foarte simplu: pe cel dintîi președinte al consiliului (Kenghir) l-au tăiat, pe cel de al doilea l-au snopit în bătaie - și nimeni nu a vrut să mai intre în Consiliul Activului. (Căpitanul de rangul doi Burkovski lucra în vremea asta în Consiliul Activului, lucra conștiincios și principial, dar și cu multă băgare de seamă, primind neconținut ame-nințări că va fi tăiat, și mergea la adunările brigăzii banderoviștilor ca să audă criticile la adresa activității lui.)

Loviturile necruțătoare ale liberalismului clătinău tot mai mult sistemul lagărelor. Au fost amenajate „lagăre cu regim îmblînzit” (și în Kenghir a fost unul!): de fapt, deținuții nu erau obligați decît să doarmă în zonă, pentru că la lucru se duceau fără escortă, urmînd orice traseu și la orice oră (toți se străduiau să plece mai devreme și să se întoarcă mai tîrziu). Duminica, o treime dintre deținuți erau învoiți în oraș înainte de masă, altă treime după-amiază, și doar o treime nu beneficia de plimbarea în orașel.

Asta nu înseamnă că regimul s-a îmblînzit astfel pretutindeni. Se menți-nuseră însă și lagăre disciplinare, cum era ..disciplinarul unional Andzi-oba de lîngă Bratsk, cu același sîngeros căpitan Mișin din Oziorlag. În vara lui 1955 acolo erau în jur de patru sute de „disciplinari” (inclusiv Tenno). Dar nici acolo stăpînii zonei n-au devenit supraveghetorii, ci deținuții.

Să se pună cititorul în situația conducătorilor de lagăre și să spună: se poate oare lucra în asemenea condiții? Și pe ce rezultate se poate con-ta?

Un ofițer MVD, tovarășul meu de drum într-un tren siberian în 1962, toată perioada începând cu anul 1954 a descris-o astfel: "Dezmăț total. Cine nu vrea - nu se ducea la lucru. Pe banii lor își cumpărau televi-zoare."* Rămăsese cu amintiri foarte sumbre despre această perioadă scurtă și urâtă.

Pentru că nu poate fi bine dacă educatorul stă în fața deținutului ca un cerșetor, neavînd la spate nici bici, nici BUR, nici amenințatorul grafic al foamei.

Dar, ca și cînd toate astea ar fi fost prea puțin, au lansat prin Arhipelag berbecul-spărgător de ziduri al domiciliului în afara zonei: deținuții pot să locuiască dincolo de zonă, pot să-și procure casă și să-și întemeieze o familie, salariul li se plătește ca oamenilor liberi, întreg (nu se mai reține nimic pentru zonă, pentru escortă, pentru administrația lagărului), iar cu lagărul nu mai au decît o legătură: o dată la două săptămîni vin aici să li se pună viza.

Acesta era sfîrșitul!... Sfîrșitul lumii ori sfîrșitul Arhipelagului, ori și unul și celălalt laolaltă! Iar organele juridice mai și laudau acest domiciliu ex-tra-zonal, ca o descoperire foarte nouă și foarte umană a orînduirii comuniste!**

După aceste lovituri, nu mai rămînea, se pare, decît ca lagărele să fie desființate - și gata. Să fie distrus marele Arhipelag, să fie distruși, îm-prăștiați și demoralizați sute de mii de Practicieni, cu soțiile, copiii și cu vitele din gospodărie, să se reducă la zero anii lor de vechime, serviciul lor ireproșabil!

Și se pare că operația a început: prin lagăre au început să vină niște „Comisii ale Sovietului Suprem”, ori mai simplu de „degrevare” și, trimi-

*Dacă nu lucrau - de unde hani? Dacă erau în Nord, și încă în 1955 - de unde televizoare? Însă nu l-am întrerupt, eram bucuros să-l ascult.

**Descoperire descrisă, de fapt (laolaltă cu „eliberarea anticipată și condiționată”) încă de Cehov în Sahalin: ocnașii din categoria celor reeducabili aveau dreptul să-și dureze casă și să se căsătorească.

țînd la plimbare conducerea lagărului, au făcut ședință în baraca direc-ției și au început să scrie ordine de eliberare cu atîta ușurință și lipsă de răspundere, ca și cum ar fi fost-ordine de arestare.

Asupra breslei Practicienilor plutea un pericol de moarte. Trebuiau să întreprindă ceva! Trebuiau să se lupte!

Oricărui eveniment social important din URSS îi era hărăzit un destin din două: ori să fie trecut sub tăcere, ori să fie învăluit în minciună. Nu pot să dau un exemplu de eveniment cît de cît important din țară care să fi scăpat de această crăcană nenorocită.

Așa a fost întreaga existență a Arhipelagului: cea mai mare parte din timp nu s-a știut nimic despre el, iar cînd au scris cîte ceva - au mințit: ori în perioada Marilor Canale, ori despre comisiile de degrevare din anul 1956.

În legătură cu aceste comisii trebuie spus că și fără palavrele ziariștilor, fără o necesitate exterioară, noi înșine am contribuit la lansarea unei minciuni sentimentale. Pai cum sa nu te înduioșezi: noi eram obișnuiți ca și avocatul apărării să ne atace, iar aici - poftim, un procuror care ne apară! Eram chinuiți de dorul libertății, simțeam că acolo începea o via-ță nouă, vedeam asta și după schimbările din lagăr și, deodată, o comisie miraculoasă, cu puteri depline, după ce a vorbit cu fiecare cinci-zece minute, îi înmînează biletul de tren și carnetul de identitate (unora chiar cu viză de Moscova)! Dar ce în afară de laude poate să iasă din pieptul nostru de deținut, din pieptul nostru vlăguit, veșnic răcit?

Dar să ne ridicăm puținel deasupra bucuriei noastre trepidante, care aleargă nebună să-și îndese cîrpele în sacul de drum - oare astfel trebuia să fie sfîrșitul fărădelegilor staliniste? Oare această comisie nu trebuia să iasă în fața frontului, să-și scoată căciulile și să spună: — Fraților! Suntem trimiși de Sovietul Suprem să vă cerem iertare! Ani și zeci de ani v-ați chinuit aici, fără să fiți vinovați de nimic, iar noi ne adunam în săli festive sub policandre de cristal și nici măcar o dată nu ne-am adus aminte de voi. Noi am aprobat cu supunere decretul crîn-cene ale Căpcăunului, noi suntem părtași la crimele lui. Primiți, dacă puteți, căința noastră tîrzie. Porțile sunt deschise și voi sunteți liberi. Priviți, pe platformă aterizează avioane cu medicamente, cu alimente și îmbrăcăminte călduroasă pentru voi. Sunt și medici în avioane.

În ambele cazuri - este eliberare, dar este oferită în maniere diferite, nu are același tîlc. Comisia de degrevare este ca un portar conștiincios ca-re mătură pe unde a vomitat Stalin și atît. Nu astfel se așază noile te-meiori morale ale vieții societății.

Voi prezenta în continuare opinia A. Skripnikova cu care sunt absolut de acord. Deținuții, unul câte unul (din nou separați!), sunt chemați în cabinet, la comisie. Cîteva întrebări privind fondul cazului fiecăruia. Sunt puse cu bunăvoință, dar scopul lor este să-l facă pe deținut să-și recunoască vina (nu Sovietul Suprem, ci din nou nefericitul deținut!). El trebuie să tacă, el trebuie să-și plece capul, el trebuie să ajungă în situ-ația omului iertat, nu a celui care iartă! Adică, ademenindu-l cu liber-tatea, acum obțin de la el ceea ce înainte n-au putut să smulgă nici cu tortura. Ce rost are asta? Este foarte important: el trebuie să se întoar-că în libertate temător. Și, pe deasupra, procesele verbale ale comisiei vor raporta Istoriei că, în ansamblu, în lagăre au fost deținuți vinovați, că n-au existat nelegiuiri atît de feroase, cum sunt zugrăvite. (Probabil, aici este luat în considerație și un mic calcul financiar: dacă nu se fac reabilitări, nu se vor plăti nici compensațiile datorate celor reabilitați.)* Această interpretare a eliberării n-a avut darul să arunce în aer sistemul lagărelor, n-a constituit un impediment în aducerea altor contingente în lagăre (operație care n-a încetat nici în perioada 1956-1957), nu crea nici o obligație că și aceștia vor fi eliberați.

Dar cei care, din mîndrie, în fața comisiei au refuzat să se recunoască vinovați? Pe aceia i-au lăsat să șadă în lagăr. Nu au fost prea puțini, (în 1956, pe femeile din Dubravlag care nu s-au căit le-au adunat și le-au expediat în lagărele din Kemerovo.)

Skripnikova povestește următorul caz: O ucraineană din Ucraina de Vest avea zece ani pentru soțul banderovist. Acum cereau de la ea să spună că stă în lagăr pentru soțul - bandit. „Nu, nu spun.” „Spune, și vei fi eliberată!” „Nu, nu spun. El nu este bandit, el este OUN-ovist.” „Foarte bine, dacă nu vrei să spui - rămîi aici!” (președintele comisiei – Solovi-ov). Au trecut doar cîteva zile și ea a fost vizitată de soț, care venea din nord. El avea o pedeapsă de douăzeci și cinci de ani, s-a recunoscut cu ușurință bandit și a fost grațiat. Dar el n-a apreciat statornicia nevastei și s-a năpustit asupra ei cu muștrări: „Trebuia să spui că sunt diavol cu coadă, că am copite. Cum o să mă descurc eu cu gospodăria și copiii?”

Să menționăm că și Skripnikova a refuzat să se recunoască vinovată și a rămas în lagăr încă trei ani.

Așadar, chiar și era libertății a venit în Arhipelag în mantie de procuror.

Și totuși panica Practicienilor n-a fost fără temei: în anii 1955-1956, pe cerul Arhipelagului, s-a izvodit o nemaivăzută conjuncțiune a astrelor. Aceștia au fost anii lui fatali și ar fi putut să fie anii lui cei din urmă!

Ah, dacă oamenii investiți cu puterea supremă și purtând povara informațiilor complete despre țara lor ar mai fi putut în acești ani să privească în jurul lor, și să se înspăimînte, și să-i podidească plînsul? Căci sacul însîngerat din spate mustește, sîngele ce curge le înroșește spa-tele întreg! Politicii au fost sloboziți, dar milioanele de drept comun cine

*Fiindcă veni vorba, la începutul anului 1955 a existat proiectul să se plătească pentru toți anii ispășiți, ceea ce era absolut firesc, și așa s-a plătit în Europa de Est. Dar acolo nu erau atîția oameni și atîția ani! Au calculat, și, cînd au văzut rezultatul, s-au îngrozit: ruinăm statul! Și au hotărît să dea compensații numai pentru două luni.

le-a trimis în acel infern? Relațiile de producție? Mediul? Poate noi toți?... Ori dumneavoastră?

Așa că ar fi trebuit să aruncați la toți dracii programul cosmic! Să nu vă mai preocupe flota maritimă a lui Sukarno(2) și garda lui Kwame Nkrumah(3)! Și măcar să vă așezați și să vă scărpiți în ceafă: ce-i de făcut? Din ce cauză legile noastre cele mai bune din lume, sunt respin-se de milioanele cetățenilor noștri? Ce-i determină să se vîre în acest jug primejdios, și cu atît mai mulți, cu cît jugul este mai insuportabil. Ce trebuie făcut ca acest val să sece? Poate că legile noastre nu sunt cele care trebuie să fie? (Aici ar trebui să vă gîndiți și la școala noastră hăituită, și la satul lăsat în paragină și la multitudinea acelor lucruri care se numesc simplu nedreptate fără nici un fel de categorie de clasă.) Dar pe cei care au pățit-o, cum să-i readucem la viață? Fără gesturi largi și ieftine, precum amnistia „Voroșilov”, ci examinîndu-le cu mult suflet, analizîndu-le și cazul, și personalitatea.

Ce părere aveți, trebuie sau nu să se termine cu Arhipelagul? Sau este făcut pentru vecie? Patruzeci de ani a putrezit în trupul nostru, nu ajun-ge?

Se pare că nu! Nu este de ajuns! Le este lene să-și încordeze circum-voluțiunile cerebrale, iar în sufletul lor - nimic nu are ecou.

Arhipelagul n-are decît să mai rămînă încă patruzeci de ani, iar noi ne vom ocupa de barajul de la Assuan și de reunificarea arabilor!

Istoricii care vor studia domnia de zece ani a lui Nikita Hrușciov, cînd parcă, brusc, au încetat să mai acționeze unele legi fizice cu care noi eram obișnuiți; cînd obiectele — ciudat! — au început să se miște împotriva cîmpului magnetic și împotriva forțelor gravitației, nu vor putea să nu se mire cît de multe posibilități s-au concentrat pentru scurtă vreme în aceste mîini și cum aceste posibilități au fost folosite parcă în joacă, în glumă, după care au fost abandonate cu nepăsare. După Stalin, cel dintîi din istoria noastră, care a fost învrednicit cu putere, mai diminuată, dar încă uriașă, el s-a folosit de ea precum ursul Mișka din fabula lui Krîlov, care rostogolea un butuc în poiană fără nici un rost și fără nici un folos. A avut posibilitatea să traseze de trei ori, de cinci ori mai ferm și mai departe eliberarea țării, dar el a abandonat asta ca pe o distracție, neînțelegînd care era misiunea lui, a abandonat-o pentru cosmos, pentru cucuruz, pentru rachetele din Cuba, pentru ultimatumurile din Berlin, pentru persecutarea Bisericii, pentru divizarea comitetelor regionale de partid(4), pentru lupta cu pictorii abstracționiști.

N-a dus niciodată nimic pînă la capăt, și mai puțin decît orice cauza libertății. Trebuia asmuțit împotriva intelectualității? Nimic mai simplu. Trebuia ca tot cu mîinile lui, care au dărîmat lagărele staliniste, să fie consolidate aceste lagăre în prezent? Acest lucru a fost ușor de obținut. Și cînd?

În anul 1956 - anul congresului al XX-lea - au fost emise primele dispoziții restrictive privind regimul lagărelor! Ele au fost continuate în anul 1957, anul cînd Hrușciov ajunge să dispună de puteri nelimitate.

Dar brealsă Practicienilor tot nu era satisfăcută. Și simțind că biruința este aproape, a trecut la contraatac: așa nu se poate trăi. Sistemul lagărelor, reazemul puterii sovietice, este pe cale de dispariție!

Acțiunea principală de înrîurire se desfășura în taină, acolo - undeva, la o masă de banchet, în salonul aeronavei și în timpul plimbării cu barca de la vilă, dar aceste acțiuni mai răbufneau uneori și în afară. Așa a fost cuvîntarea „deputatului” B. I. Samsonov la sesiunea Sovietului Suprem (decembrie 1958): deținuții trăiesc prea bine, ei sunt mulțumiți (!) de hrană (însă ar trebui să fie permanent

nemulțumiți...). În lagăre, cu ei se comportă prea bine. (Și în „parlament”, care nu și-a recunoscut vechea vină, nimeni, firește, nu l-a contrazis pe Samsonov.) Așa a fost și artico-lul nimicitor din ziar despre „omul de după gratii” (1960).

Și cedînd acestor presiuni; fără să analizeze lucrurile în profunzimea lor; fără să se gîndească și să-și dea seama că nu a crescut criminalitatea în acești cinci ani (iar dacă a crescut, cauzele trebuie căutate în sistemul de stat); fără să coreleze aceste măsuri noi cu „credința proprie în ofensiva triumfală a comunismului; fără să studieze treburile în toate amănuntele lor, fără să vadă cu ochii lui - acest țar care și-a pe-trecut „toată viața pe drumuri” a semnat cu ușurință ordinul de livrare a cuielor cu care au reconstruit eșafodul în forma și trăinicia de odinioară.

Și toate acestea se petreceau chiar în același an 1961, cînd Nikita a mai făcut o ultimă încercare de a lansa spre cer carul libertății. Tocmai în anul 1961 - anul celui de al XXII-lea congres - a fost emis decretul privind pedeapsa cu moartea în lagăre „pentru acte de terorism împo-triva deținuților care s-au îndreptat (adică împotriva turnătorilor) și împo-triva efectivului de supraveghere” (n-a fost niciodată atacat!), și o plena-ră a Tribunalului Suprem (iunie 1961) a ratificat patru regimuri de lagăr, care acum nu mai erau staliniste, ci hrușcioviste.

Urcînd la tribuna congresului pentru a lansa un nou atac împotriva tira-niei sistemului de detenție stalinist, Nikita numai ce dăduse dezlegare sistemului său să strîngă la fel de bine șurubul. Și el credea sincer că totul este oportun și coordonabil!...

Lagărele din prezent sînt acele lagăre pe care partidul le-a aprobat înainte de congresul al XXII-lea. Și de atunci, așa au rămas pînă astăzi!

Ele nu se deosebesc prin regim de lagărele staliniste, ci numai prin componența deținuților: nu mai există multimiloanele de Cincizeci și Opti. Dar și acum sînt închiși milioane, și de asemenea mulți sunt victi-me ale injustiției: au fost aruncați aici numai ca sistemul să existe și să își cîștige existența.

Cîrmuitorii se schimbă, Arhipelagul ramîne.

Rămîne pentru că acest regim de stat nu s-ar fi putut menține fără el. Desființînd Arhipelagul, el însuși ar fi încetat să mai existe.

Nu există istorii fără sfârșit. Orice istorisire trebuie undeva întreruptă. Cu posibilitățile noastre modeste și insuficiente am urmărit istoria Arhipe-lagului de la salvele purpurii ale genezei lui pînă la negura trandafirie a reabilitării. Cu această agreabilă perioadă de blîndețe și degradare în ajunul înăspririi hrușcioviste a lagărelor și în ajunul noului cod penal, considerăm istoria noastră isprăvită. Se vor găsi alți istorici, care, din nefericire pentru ei, cunosc mai bine decît noi lagărele hrușcioviste și posthrușcioviste.

Dar s-au și găsit: sunt Sviatoslav Karavanski și Anatoli Marcenko*. Și vor mai apărea nenumărați, căci în curînd în Rusia se va instaura epo-ca glastnost, cînd totul va fi adus la cunoștința publică!

De pildă, la lectura cărții lui Marcenko, chiar și inima împietrită a unui vechi deținut de lagăr se strînge de durere și de groază. Și prin descri-erea recluziunii contemporane ea ne prezintă o pușcărie de un Tip și mai Nou decît cea despre care vorbesc martorii noștri. Aflăm astfel că acel Corn, cel de al doilea corn al recluziunii (Partea Întîi, Cap. 12), a țîșnit și mai ascuțit și s-a înfipt și mai adînc în gîtul deținutului. Prin com-pararea celor două clădiri ale centralei din Vladimir: cea țaristă și cea sovietică, Marcenko ne explică în mod concret de ce nu rezistă analiza cu perioada țaristă a istoriei Rusiei: clădirea țaristă este uscată și caldă, cea sovietică - umedă și rece (În celulă îngheață urechile! Și niciodată nu se dau jos pufoaicele), ferestrele țariste sunt astupate cu patru rînduri de cărămizi sovietice - dar să nu uitați botnițele!

Însă Marcenko nu prezintă decît Dubrovlagul, unde astăzi sunt strînși politiciii din toată țara. La mine s-a adunat material despre lagărele de drept comun din diferite locuri, și eu am rămas dator față de autorii scri-sorilor, nu trebuie să tac.

Așadar, mă voi strădui să expun esențialul din ceea ce știu despre situ-ația din lagărele zilelor noastre.

Dar care „lagăre”? Lagăre nu mai există, aceasta este marea noutate a perioadei hrușcioviste! Printr-o simplă rebotezare, în loc de lagăre acum avem... colonii (metropolă - colonii, indigenii trăiesc în colonii, așa și tre-buie să fie, nu?). Și, prin urmare, nu mai avem GULag, ci GUITK (citi-torul cu ținere de minte n-a uitat că așa s-a mai numit cîndva, asta a mai fost). Dacă mai adăugăm și faptul că

MVD-ul acum nu mai există, că nu avem decît MOOP, putem să recunoaştem că au fost puse toate bazele legalităţii şi că nu avem de ce să facem scandal**.

*S. Karavanski Demersul, Samizdat, 1966, A. Marcenko. Depoziţiile mele, Samizdat, 1968.

**Este interesant că în ciuda obişnuitelor elogi publici aduse activităţii acestei instituţii, ea este mereu chinată de nu ştiu ce căutări interioare şi nu este în stare să rămînă în pie-lea unei singure denumiri, ceva o apasă şi tot timpul trebuie să se vîre într-o piele nouă.

Deci, iată regimurile care au fost introduse din vara anului 1961: gene-ral, înăspri-t, sever şi special (din anul 1922, fără cel „special” n-avem ce ne face...). Regimul este stabilit de către tribunalul care pronunţă sen-tinţa „în funcţie de caracterul şi gravitatea delictului, precum şi (chipu-rile) de personalitatea delincventului”. Dar mai simplu şi mai scurt: Tri-bunalele Supreme ale republicilor, reunite în şedinţe plenare, au elabo-rat liste cu articolele codului penal după care se vede cine şi unde tre-buie inclus. Asta pentru viitor, pentru noii condamnaţi. Dar ce s-a întîm-plat cu acea populaţie vie a Arhipelagului, pe care reforma hruşciovistă din ajunul congresului a găsit-o în Arhipelag cu „domiciliu extrazonal”, fără escortă şi cu regim lejer? Aceia au fost „examinaţi” de tribunalele populare locale după listele cu articole (poate şi la intervenţiile agenţilor operativi locali) şi au fost repartizaţi la cele patru regimuri*.

Aceste zbateri sunt uşoare şi sprintene pe puntea superioară: cîrma la dreapta nouăzeci! Cîrma la stînga nouăzeci! - dar ce răsunset au ele în cutiile toracice din cala mută şi întunecoasă? Cu trei-patru ani în urmă au zis: întemeiaţi-vă familii, faceţi-vă case, prăsiţi-vă şi trăiţi, acum vă încălzeşte soarele comunismului! De atunci nimic rău n-aţi mai săvîrşit, cînd, brusc, lătrat de cîini, lanţurile deprimante ale escortei, apelul după dosare, şi familia voastră a rămas în casa neterminată, iar pe voi vă bagă după o nouă sîrmă ghimpată. „Cetăţene şef, dar purtarea irepro-şabilă? Dar munca noastră cu bună-credinţă?...” Pofta-n cui! Adio şi-un praz verde!...

Care, care administraţie responsabilă din lume ar admite astfel de viraje şi salturi? Poate în vreunul din noile state africane...

Ce idee o fi animat reforma din anul 1961: una adevărată sau de faţa-dă? (De faţadă- „să-i facă pe deţinuţi să se îndrepte cît mai bine.”) După opinia mea - următoarea: să-l priveze pe deţinut de

independență materială și libertate personală, lucru insuportabil pentru Practicieni. Să-l pu-nă în situația când stomacul lui va reacționa la cel mai mic gest pe care îl face cu degetul un Practician, adică să-l facă pe zek ușor manevrabil și supus. Pentru asta trebuia: suprimarea scutirilor masive de escortă (firești pentru viața oamenilor veniți să pună în valoare teritorii sălbatici), toți deținuții să fie băgați în zonă, hrana de bază să li se dea în cantități insuficiente, să se suprimе mijloacele suplimentare: salariul și pachetele.

În lagăr, pachetul nu înseamnă doar mîncare. El este și un imbold moral, o bucurie nestăvilită, mîini care tremură: nu te-au uitat, n-ai rămas

Așa ne-am ales noi cu MOOP. Pare ceva cu totul nou pentru ureche, nu-i așa? Însă această limbă perfidă înșeală și trădează. Ministerul este de apărare - ohrana, adică ce mai – ohranka(5)! Aceasta este soarta vitregă a cuvintelor! N-ai cum să scapi de ele !

* Dar cum s-a luat în considerare gradul de „îndreptare” a respectivului criminal? Nici-cum, ce, noi suntem mașini electronice? Nu putem să ținem cont de toate.

singur, cineva se mai gîndește la tine! În lagărele noastre speciale de ocnași puteam să primim un număr nelimitat de colete (greutatea lor - opt kilograme, era limita impusă de poștă). Deși nu primeau toți, iar cei care primeau nu primeau cu regularitate, totuși pachetele măreau inevi-tabil nivelul general de hrană al lagărului, și nu se ducea o luptă de moarte împotriva foamei. Acum s-a introdus și limitarea greutateii co-le-telor — cinci kilograme și o scară cruntă: pe an, nu mai mult de șase-patru-trei-două pachete, corespunzător regimului. Adică la regimul ge-neral, cel mai privilegiat, omul poate primi o dată la două luni cinci kilograme, în care este inclus și ambalajul și, poate este și ceva îm-brăcăminte: prin urmare, mai puțin de două kilograme pe lună mîncare de orice fel! Iar cei de la regimul special - șase sute de grame pe lună...

Și măcar dacă le-ar fi dat!... Dar și aceste jalnice pachete erau îngăduite numai celor ce și-au efectuat peste jumătate din pedeapsă. Și să nu fi avut nici un fel de „abateri” (să fii pe placul agentului operativ, al educatorului, al supraveghetorului și al purcelului supraveghetorului)! Și, obligatoriu, sarcinile de producție să fie îndeplinite 100%. Și, obliga-toriu, să participi la „viața socială” a coloniei (la acele concerte firave despre care scrie Marcenko; la

acele spartachiade forțate, când concurenții cad de slăbiciune; ori, mai rău, să devii lacheul personalului de su-praveghere)*.

Dar o să-ți stea în gât și acel pachet! Pentru această lădiță umplută de rudele tale, îți cer și sufletul din tine!

Cititorule, trezește-te! Istoria am isprăvit-o, cartea de istorie am închi- s-o. Toate astea se întâmplă acum, în prezent, când magazinele noastre alimentare gem (chit că numai în capitală), când dumneata, cititorule, răspunzi sincer străinilor că poporul nostru este pe deplin îndestulat. Iar compatrioții noștri care au călcat greșit (adesea cu nimic vinovați, ați putut, în sfârșit, să vă convingeți de puternicia justiției noastre!) sunt reeducați prin înfometare, uite-așa! Și noaptea, în somn, visează numai pâine!

(Să mai notăm că samavolnicia stăpînilor lagărului nu cunoaște limite și nu este controlată de nimeni! Rudele naive trimit un plic cu ziare sau un pachetel minuscul cu medicamente. Și acestea sînt socotite tot colet! Foarte multe cazuri de acest fel ne-au fost semnalate din diferite locuri. Șeful regimului acționează ca un robot cu celulă fotoelectrică: o bucată și - gata. Iar coletul venit pe urmă îl expediază înapoi.)

De asemenea, se urmărește cu strictețe ca nimic comestibil să nu fie transmis zekului când primește vizită! Supraveghetorii găsesc că este o cinste pentru experiența lor să nu admită așa ceva. Iată de ce, femeile

*Acele condiții de regim și cele care au urmat au continuat să se înăsprească în decursul anilor '60 și '70. (Notă din anul 1980.)

libere, care vin în vizită, sunt percheziționate cu de-amănuntul înainte de întâlnire! (Căci așa ceva nu este interzis de Constituție! Foarte bine, dacă nu vrea - n-are decît să plece fără să-l vadă.)

Și mai strașnic este barat drumul pentru pătrunderea banilor în colonie: oricît ar trimite rudele, totul este depus în contul personal „pînă la elibe-rare” (adică, statul i-a împrumutat de la zek pe zece și douăzeci și cinci ani, fără dobîndă). Și oricît ar cîstiga zekul — acești bani tot nu-i vede.

Iată cum funcționează hozrasciotul: un deținut primește 70% din salariul unui angajat liber (de ce? parcă produsele acestuia miros altfel? Dacă așa ceva s-ar fi întîmplat în Occident, asta s-ar fi numit exploatare și discriminare). 50% din rest sunt trecuți în folosul

coloniei (pentru întreținerea zonei, a Practicienilor și a clinilor). Din ce a mai rămas se scade costul mîncării și al hainelor (vă puteți închipui ce preț are zămîr-ca din capete de pește). Ultimul rest este depus în contul personal „pînă la eliberare”. Corespunzător regimului, deținutul poate cheltui la chioșc-ul lagărului: 20-7-5-3 ruble. (Dar din Kalikatki, regiunea Riazan, oame-nii se plîng că după toate reținerile, nici măcar aceste cinci ruble, pentru chioșc, nu le-au mai rămas.) Iată o informație din „Izvestia”, ziarul guvernamental (încă din vremuri bune, martie 1960, erau încă rublele staliniste, umflate): o fată din Leningrad, Irina Papina, care cu degetele numai răni dezgropa buturugi, rostogolea bolovani, descărca vagoane, tăia lemne, cîștiga... zece ruble pe lună (o rublă hrașciovistă pe lună).

Mai departe urmează folosirea chioșcului ca „mijloc de sancțiune” în ca-drul regimului de lagăr, îmbinat cu indiferența vînzătorilor. Potrivit însu-șirii regimului colonial (căci acum așa va fi corect să spunem în loc de „lagăr”, nu-i așa? Lingviști, ce ar fi dacă și insulele ar fi rebotezate în colonii?...) de a întoarce totul pe dos, chioșcul se transformă din privi-legiu în sancțiune, în acel punct slab al zekului unde poate fi mereu lovit. Aproape în fiecare scrisoare primită din coloniile siberiene și din regiunea Arhanghelsk mi se scrie despre asta: chioșcurile sunt un mij-loc de pedeapsă! Pentru cea mai mărunță abatere ni se interzice să mai cumpărăm ceva de la chioșc. Colo, pentru că un zek a întîrziat la deș-teptare trei minute, a fost privat de chioșc trei luni (asta se cheamă în limbajul zekilor „lovitură în burtă”). Dincolo, pentru că un deținut n-a izbutit să-și termine scrisoarea pînă la inspecția de seară, l-au privat pentru o lună de chioșc. În altă parte, pe unul l-au privat pentru că „e prea bun de gură”. Iar din colonia cu regim sever din Ust-Vîm iată ce scriu: „Nu există zi fără o serie de ordine de interzicere a chioșcului -pe o lună, pe două, pe trei. Fiecare al patrilea om are abateri. Dacă a uitat contabilitatea să-ți faci socoteala pe luna trecută, nu te-a trecut pe listă — atunci poți să-ți iei adio.” (Este altceva dacă nu te bagă numaidecît la carceră - asta nu uită niciodată să ți-o adauge.)

Toate astea nu-l mai pot mira pe un zek bătrîn. Sunt caracteristicile obișnuite ale samavolniciei.

Și iată ce mai scriu: „Pentru succese în muncă poți să primești două ru-ble în plus pe lună. Dar ca să le obții trebuie să săvîrșești la locul

de muncă o faptă de eroism".

Vă dați seama cât de înaltă este prețuirea de care se bucură munca în țara noastră: pentru succese excepționale în muncă - două ruble pe lună (și acelea din contul propriu).

Se amintește și o întâmplare din Norilsk, este adevărat, din anul 1957, din vremea fericitului răgaz: niște zeki, rămași necunoscuți au mîncat cîinele favorit al ordonatorului de credite Voronin, și pentru asta, drept pedeapsă, șapte luni (!), întregul lagăr „a rămas fără leafă".

Foarte real, perfect în spiritul apucăturilor din insule.

Însă Istoricul-Marxist va obiecta: acesta-i un caz anecdotic, nu merită să-l discutăm. Iar abateri nu săvîrșește - dumneata ai spus-o! - decît fiecare al patrulea. Concluzia: comportă-te exemplar și, chiar la regim sever fiind, îți sunt asigurate trei ruble pe lună - aproape un kilogram de unt.

Ba bine că nu! A avut noroc acest Istoric cu „loteria" lui (și a scris și niște articolașe foarte corecte) - n-a stat în lagăr. Ar fi bine dacă la chioșc s-ar găsi pîine, bomboane ieftine și margarină. Că, de obicei, pîine aduc de două-trei ori pe lună. Iar bomboane - numai din cele scumpe. Ce unt, care zahăr?! Dacă vînzătorul se arată prea zelos, există Conduce-rea care să-i sugereze. Praf și pastă de dinți, periute, săpun, plicuri (și astea nu pretutindeni, iar hîrtia de scris - nicăieri, căci pe ea scriu plîn-geri!), țigări scumpe - acesta era asortimentul de mărfuri al chioșcului. Dar să nu uiți, dragă cititorule, că acesta nu este un chioșc din lumea liberă, care își deschide obloanele în fiecare dimineață și dumneata poți să cumperi astăzi de douăzeci de copeici și mîine de douăzeci, nu! La noi este altfel: acest chioșc se deschide două zile pe săptămîină, stai la coadă trei ceasuri, și cînd ai intrat (tovarășii din coridor te zoresc) – cumperi de toate rublele tale. Pentru că nu ai în mînă aceste ruble, și cît scrie în borderou - atîta cumperi: iei zece pachete de țigări, patru tuburi de pastă!

Și bietului zek îi rămîne norma - norma colonială de băștinaș (iar colonia se află dincolo de Cercul Polar): pîine - 700 grame, zahăr - 13, grăsimi -19, carne - 50, pește - 85. (Astea însă nu sunt decît cifre! - căci și carnea și peștele sosesc în asemenea stare, încît jumătate îl tai și îl arunci pe loc.) Nu sunt decît cifre, pe care însă nu

le poți turna în castron. Iată cum își descriu zămîrca cei din Ust-Nera: „O holercă la care pînă și vitele din colhoz ar privi cu scîrbă”. Cei din Norilsk: „Meiul și crupele mărunte predomină și în ziua de azi”. Dar mai este și masa pentru regim disciplinar: 400 grame de pîine și o dată pe zi ceva cald.

Este adevărat că, la Nord, pentru cei care „îndeplinesc munci deosebit de grele” se alocă un oarecare supliment de hrană, însă, cunoscînd insulele, știu cît de greu este să nimerești pe o asemenea listă (nu toate muncile grele sunt și „deosebit de grele”), și ceea ce distruge este toc-mai „rația cea mare”... Iată, de pildă, Piciughin, „cîta vreme a fost zdra-văn a spălat cîte 40 kilograme de aur pe sezon, căra în spate cîte 700-800 traverse pe zi, dar în cel de al treisprezecelea an de detenție a de-venit invalid și a fost transferat la o normă de hrană redusă”. Oare stomacul lui a căpătat dimensiuni mai mici? Întreabă el.

Iată însă ce întrebare punem noi: acest Piciughin, doar el, cu cele patruzeci de kilograme de aur ale sale, cîți diplomați a întreținut? Fără îndoială -toată ambasada noastră din Nepal! Ei, acolo, nu au normă re-dusă?

Din diferite locuri îmi scriu despre foamea generală, că mereu sunt pe jumătate flămînzii. „Mulți sunt bolnavi de ulcer la stomac, de tuberculoză.” Regiunea Irkutsk: „Tineretul suferă de tuberculoză și de ulcer”. Regiunea Riazan: „Există mulți tuberculoși”.

Și este cu totul interzis să-ți fierbi ori să-ți prăjești ceva al tău, cum era posibil în Lagărele speciale. Dar din cel...

Și cu această măsura veche — Foamea — este obținută manevrabilitatea băștinașilor contemporani.

La toate acestea se adaugă munca. De acum cu norme sporite: căci în prezent „productivitatea” (mușchilor) a crescut. Este adevărat, ziua de lucru era doar de opt ore. Aceleași brigăzi: un zek îi mîină pe ceilalți la lucru, în Kalikatki i-au convins pe cei din categoria a doua de invaliditate să meargă la muncă, făgăduindu-le eliberarea la „două treimi”, și ciungii și ologii s-au repezit să ocupe posturile celor din categoria a treia de invaliditate, iar aceia au fost trimiși la muncile comune.

Și dacă lucrul nu ajunge pentru toți, dacă ziua de lucru este scurtă, și dacă, vai, duminicile sunt libere, dacă magicianul-muncă refuză să

ne reeduce această drojdie a societății, ne mai rămîne totuși Magicianul-regim!

Îmi scriu din Oimiakon și din Norilsk deținuți cu regim special și cu re-gim înăsprit: toate lucrurile personale, precum pulover, vestă, căciuli călduroase, nemaivorbind de haine de blană - ne sunt luate! (Asta în anul 1963 ! Anul al 46-lea al erei lui Octombrie!) „Nu ni se dă lenjerie caldă și nu ni se permite să îmbrăcăm nimic călduros sub amenințarea cu carcera" (Kraslag, Reșotî). „Ne-au luat totul în afara lenjeriei de corp. Ne-au dat: o tunică de bumbac, o pufoaică, o scurtă marinărească și o căciulă-stalinka, fără blană. Asta în zona fluviului Indighirka, în raionul Oimiakon, unde pentru a se aproba să nu ieși la lucru este nevoie de -51°C.

Într-adevăr, cum am putea să uităm? După Foame cine poate și mai bi-ne să manevreze o ființă vie? Păi Frigul, de bună seamă. Frigul. Deosebit de bine educă specialul — regimul special, acolo unde „sunt OOR-ii și maiorii", cum glăsuiește o zicală nouă din lagăr. (OOR – Reci-divist Deosebit de Periculos - este pecetea pe care ți-o aplică tribunalul local.)* Mai întâi au fost introduse zdrențele vărgate: o șapcă „de blană", pantaloni și haină vărgate, albastru și alb, parcă erau făcute din mate-rial pentru saltele. Asta este invenția gînditorilor noștri în ale pușcăriei, juriștii Societății Noi, si au conceput așa ceva în cel de al cincilea dece-niu al lui Octombrie! Cînd au trecut două treimi din secolul al XX-lea! În pragul comunismului! - să-și înveșmînteze delincvenții în Țoale de clown. (Din toate scrisorile reiese că aceste haine vărgate îi necăjesc și insultă pe condamnații de astăzi la douăzeci și cinci de ani.)

Încă niște lucruri despre regimul special: barăcile au ferestrele zăbrelete și ușile se încuie cu lacăte; barăcile putrezesc, dar se construiește un BUR încăpător din cărămidă (deși, în afară de consumarea cifrului, în lagăre nu mai există abateri: nici scandaluri, nici încăierări, nici chiar jocul de cărți). Prin zonă, deplasarea se face în coloană, dar alinierea trebuie să fie perfectă, altfel nu vă lasă nici să intrați, nici să ieșiți. Dacă supraveghetorul observă că cineva fumează în front - se azvîrle cu tot corpul lui mătăhălos asupra victimei, o doboară la pamînt, îi smulge chiștocul și o tîrăște la carceră. Dacă nu v-au scos la muncă, să nu care cumva să te gîndești să te întinzi ca să te odihnești: trebuie să te uiți la pat ca la

un obiect de expoziție și să nu te atingi de el pînă nu sună stingerea. În iunie 1963 s-a primit ordinul să se smulgă iarba din jurul barăcilor, să nu se poată așeza nici acolo. Iar acolo unde a mai rămas iarbă au apărut tăblițe cu inscripția: este interzis să te așezi pe iarbă (regiunea Irkutsk).

Doamne, cît de cunoscute mi se par toate astea! Unde am mai citit? Unde am mai auzit, recent, de asemenea lagăre? Oare cum erau Lagă-rele speciale ale lui Beria? Lagăr special - Regim special...

Într-un lagăr cu regim special lîngă Solikamsk: „La cel mai mic zgomot, prin ghișeu vîră țevile automatelor”.

Și, de bună seama, închiderea la Șlzo se face pretutindeni în condiții de arbitrar perfect. Lui I-n i-au ordonat să încarce singur un camion cu dale (fiecare cîntărea 128 kg). El a refuzat și a primit șapte zile la Șlzo.

Într-un lagăr din Mordovia, în anul 1964, un zek tînăr a aflat că, pare-se, la Geneva și, parcă, în anul 1955 s-a semnat o convenție privind interzi-cerea muncii foitate în locurile de detenție, și a refuzat să iasă la mun-că! Pentru acest elan al lui a primit șase luni la celula individuală.

Toate acestea constituie genocid, scrie Karavanski.

Oare laburiștii de stînga ar putea numi așa ceva altfel? (Doamne, să nu vă atingeți de laburiștii de stînga! Căci dacă ei vor fi nemulțumiți de noi -praful se va alege de reputația noastră!...)

Dar de ce mereu numai tonuri mohorîte, întunecate? Ca să fim drepi,

*Încă o abreviere din perioada anterioară pe care n-am avut prilejul s-o menționez: ce este acela un OLJIR?! Lagărul Special pentru Femeile Trădătorilor Patriei (a existat și așa ceva).

să-l lăsăm să aprecieze regimul special pe un tînăr Practician, absolvent al Școlii MVD din Tavda (1962): „înainte (pînă în 1961) într-o sală de conferințe erau cîte zece supraveghetori, dar nu făceau față. Astăzi - poți să auzi musca zburînd, își fac observații unul altuia. Se tem să nu fie trecuți la un regim mai aspru. Se lucrează mult mai ușor, mai ales după Decret (privind pedeapsa cu moartea). A fost aplicat pentru doi deținuți. Altădată veneau la postul de gardă și îți aduceau cuțitul: luați-l, am omorît un ticălos... Cum să lucrezi în astfel de condiții?”

Firește, aerul a devenit mai curat. Acest lucru este confirmat și de o profesoară de la una dintre școlile din colonii: „Pentru chicotit în timpul unui seminar politic, unui deținut i se ridică dreptul la eliberare anticipată. Dar dacă faci parte din activ, poți să fii mitocanul mitocanilor, doar să ai grijă ca vreunul să nu arunce chiștocul pe jos, să stea cu căciula pe cap - și munca îți va fi mai ușoară, și caracterizarea mai bună, și pe urmă vei fi ajutat pentru viza de domiciliu.”

Consiliul Colectivului, Secția de Ordine Interioară (de la Marcenko aflăm că, cifrat, i se spunea Stîna Oilor Idioate - SOI) erau un fel de drujinnici, purtau, brasardă roșie: urmăriți abaterile! Ajutați-i pe supraveghetori! Iar Consiliul are dreptul să facă demersuri pentru pedepsirea deținuților. Cel căruia articolul îi permite aplicarea a două treimi sau „înjumătățirea” trebuie negreșit să ajute SOI, altfel nu va primi eliberarea „condiționat-anticipată”. Cei care au un „articol blocat” nu se duc, ei nu au nevoie. I. A. Alexeev scrie: „Majoritatea preferă pedeapsa întreagă, dar nu intră în aceste consilii și secții”.

Începem să simțim aer, nu-i așa? Activitate obștească în lagăr! Ce cali-tăți formidabile educă ea (slugărnicia, delațiunea, îmbrîncitul vecinului), - iată scara luminoasă care duce spre cerul reeducării. Dar cît este de alunecoasă!

Iată de ce se plînge Oluhov (comunist, director de magazin, condamnat pentru abuz) de la ITK-2 din Tiraspol: a luat cuvîntul la o adunare-fulger a fruntașilor în producție, a demascat pe careva, „i-a chemat pe fiii cei rătăciți ai Patriei la muncă cinstită”, și sala i-a răspuns cu aplauze puternice. Iar cînd s-a așezat la locul lui, lîngă el s-a tras un zek, care i-a zis: „Dacă tu, lepădătură, vorbeai așa cu zece ani în urmă, îți tăiam gîtul chiar la tribună. Acum, legile mă opresc, pentru tine, cîine, m-ar condamna la moarte”.

Simte oare cititorul că totul este corelat dialectic, simte oare unitatea contrariilor, că una trece în alta? Pe de o parte, o activitate obștească efervescentă, pe de altă parte - aceasta se sprijină pe Decretul privind condamnarea la moarte? (Sesizează oare cititorul durata condamnărilor? „Cu zece ani în urmă - și omul este încă în lagăr! A trecut o epocă - s-a dus, s-a isprăvit, iar el tot acolo este...”)

Același Oluhov povestește și de deținutul Isaev, fost maior (Moldova, ITK-4). Isaev era „neîndurător cu toți cei ce încălcau regimul, la

Consi-liul Colectivului a luat cuvîntul și a vorbit împotriva unor deținuți con-creți", adică solicita să fie pedepsiți și să li se suprimе avantajele. Și ce credeți? „În noaptea următoare i-a dispărut o cizmă militară, din piele de mînzat! S-a încălțat cu bocanci, dar în noaptea următoare i-a dispărut un bocanc". Iată ce forme de luptă nevrednice folosește dușmanul de clasă în vremea noastră!...

Firește, viața obștească este un fenomen acut și trebuie dirijat cu price-pere. Există întâmplări care pot să-i demoralizeze definitiv pe deținuți, cum a pățit, de pildă, Vania Alexeev. A fost convocată, pentru prima oară, o adunare generală pe lagăr la orele 20. Dar și la orele 22, or-chestra încă mai cînta, și adunarea tot nu începuse, deși ofițerii se aflau pe scenă. Alexeev a rugat orchestra „să se odihnească", iar pe șefi - să răspundă cînd va avea loc adunarea. Răspuns: nu va avea loc. Ale-xeev: în acest caz, noi, deținuții, vom ține o adunare pe tema viața și timpul. Deținuții și-au manifestat în mod zgomotos acordul lor, ofițerii au părăsit scena. Alexeev a ieșit cu caietul la tribună și a început de la cultul personalității. Dar cîțiva ofițeri s-au repezit, au ridicat tribuna, au deșurubaț becurile și i-au îmbrîncit pe deținuții care izbutiseră să se ca-țăre pe scenă. Supraveghetorii au primit ordin să-l aresteze pe Alexeev, dar Alexeev le-a spus: „Cetățeni supraveghetori, voi sunteți comsomoliști. Ați auzit, eu am spus adevărul, asupra cui ridicați voi mîna, asupra conștiinței ideii leniniste?" Ar fi arestat cu toate acestea și conștiința ideii, dar zekii cauczieni l-au luat pe Alexeev în baraca lor și pentru o noapte l-au salvat de arest. Pe urmă a stat la carceră, iar după carceră, intervenția lui a fost consemnată ca antisovietică. Consiliul Colectivului a făcut demersuri pe lîngă administrație ca Alexeev să fie izolat pentru propagandă antisovietică. Pe baza acestor demersuri, administrația s-a adresat tribunalului popular, și Alexeev a primit trei ani de pușcărie închisă.

Pentru orientarea corectă a spiritelor sunt foarte importante seminarele săptămînale de învățămînt politic, care s-au introdus în coloniile de astăzi. Acestea sunt conduse de șefii de detașamente (200-250 oameni), ofițeri. De fiecare dată se alege o anumită temă, cum ar fi, de pildă: umanismul orînduirii noastre, superioritatea sistemului nostru, succesele Cubei socialiste, trezirea Africii coloniale. Aceste probleme sunt ascultate cu interes de către

indigeni și îi ajută să-și îndeplinească regimul colonial și să muncească mai bine. (Desigur, nu toți înțeleg corect. O scrisoare din Irkutsk: „Într-un lagăr înfometat ne vorbesc de abundența produselor alimentare din țară. Ne vorbesc de introducerea peste tot a mecanizării, dar noi nu vedem la lucru decât tîrnăcoape, lopeți, tărgi și - propria spinare".)

La un asemenea seminar de învățămînt politic, Vania Alexeev, încă îna-nte de adunarea aceea, a mai comis o extravaganță. În stilul lui. A cerut cuvîntul și a spus: Voi sunteți ofițeri MVD, iar noi - deținuți, criminali de pe vremea cultului personalității, noi și voi. Suntem dușmani ai poporului, și trebuie să muncim cu abnegație ca să merităm iertarea poporului sovietic. Și eu vă propun serios, cetățene maior, să ne îndrep-tăm spre comunism!" Și la dosar i-au scris: „Tendințe antisovietice ne-sănătoase".

Scrisoarea acestui Alexeev, venită din Ustvîmlag, este foarte lungă. Hîrtia se fărâmița, iar rîndurile erau decolorate. Mi-a luat șase ore s-o descifrez. Și ce nu găsești în ea! În special acest raționament cu caracter general: ..Cine se află astăzi în colonii, în aceste vizuini ale robiei? O categorie a poporului impetuoasă și intransigentă, care a fost elimina-tă din societate... Blocul birocraților au împins pe panta vieții acel tineret năvalnic pe care era periculos să-l înarmeze cu teoria privind echitatea relațiilor sociale". „Zekii sunt copiii proletariatului eliminați din societate și care au fost trecuți în proprietatea ITL."

Radioul este și el foarte important dacă este folosit corect (nu muzica, nu piesele de dragoste, ci emisiunile educative). Precum totul este do-zat pe regimuri, tot astfel și emisiunile radio: de la două-trei ore pentru regimul special, pînă la o zi întreagă pentru regimul general*.

Apoi, mai există și școli (Păi cum! Doar îi pregătim pentru a-i reda soci-etății!). Doar că totul este formal, de ochii lumii... Băieții se duc aici cu forța, mînați cu bîta, plăcerea de a învăța este anihilată cu BUR-ul; apoi, „se jenează de profesoarele din afară, căci sunt îmbrăcați în zdrențe".

Și a vedea o femeie în carne și oase - este un eveniment prea impor-tant, pentru un deținut!

Este de prisos să mai vorbim că o educație, o reeducare corectă, mai cu seama a unor oameni adulți, mai cu seamă dacă durează decenii, se poate efectua numai pe baza separării berianiste a sexelor de după răz-boi, care este considerată în Arhipelag de neclintit. Influența reciprocă dintre cele două sexe ca impuls al progresului și dezvoltării, acceptată de întregul neam omenesc, nu poate fi acceptată în Arhipelag, fiindcă atunci viața băștinașilor ar semăna cu „viața la o casă de odihnă”. Și cu cât ne apropiem mai mult de văpaia comunismului, care de pe acum a inundat jumătate de cer, cu atât mai insistent trebuie să separăm crimi-nalii de criminale și numai prin această izolare să-i facem să se chinu-iască așa cum trebuie și să se îndrepte**.

În epoca noastră, când oamenii nu sunt lipsiți de informații și de drepturi,

*Încît îți vine să te refugiezi urgent chiar și la special, la ai vărğați!...

**Însuși Tikunov, ministrul apărării ordinii publice (îndată o să relatez despre întîlnirea noastră), rni-a povestit următoarea întîmplare: în timpul unei vizite individuale (adică într-o casă închisă, trei zile) o mamă, care a venit să-și vadă fiul, i-a ținut loc și de soție. Este un subiect antic - vă amintiți de fiica hrănindu-și tatăl din sîinii proprii?(6) Însă domnul minis-tru, strîmbîndu-se de ticăloșia acestor barbari, nu se gîndea cîtuși de puțin: ce a însemnat pentru un flăcău holtei să nu vadă femeie timp de douăzeci și cinci de ani.

Întregul sistem armonios al reeducării coloniale se află sub supra-vegherea opiniei publice și a comisiilor de supraveghere - cititorul nu le-a uitat? Ele n-au fost desființate de nimeni.

Ele sunt constituite „prin grija organelor locale”. Dar practic, acolo, în acele locuri sălbatice, în acele așezări libere, cine vrea să meargă și să intre în aceste comisii, în afară de soțiile administrației? Era pur și simplu comitetul femeilor care îndeplineau ceea ce spuneau bărbații lor.

Însă în marile orașe acest sistem, din cînd în cînd, poate să dea și re-zultate neașteptate. Comunista Galina Petrovna Filippova a primit din partea comitetului raional de partid sarcina să facă parte din comisia de supraveghere a închisorii din Odessa! Ea a refuzat: „N-am nimic de-a face cu criminalii!” și numai cu disciplina de partid au obligat-o să accepte. Apoi însă a făcut o adevărată pasiune! Acolo a întîlnit oameni, și cîți dintre ei nevinovați, și cîți dintre ei se căiseră. Chiar de la început a instaurat regula de a discuta cu deținuții fără

administrație (adminis-trația s-a împotrivit din rășputeri). Unii zeki, luni de zile, s-au uitat la ea cu ochi răi, pe urmă s-au împlînzit. A început să meargă în pușcărie de două-trei-patru ori pe săptămînă, rămînea acolo pînă la stingere, a renunțat la concediu - nu mai erau deloc bucuroși cei care o trimiseseră aici. A început să umble pe la diferite instanțe și să discute problema celor condamnați la douăzeci și cinci de ani (în cod nu exista o astfel de condamnare, dar sunt oameni care au primit-o și continuă s-o poarte), despre angajarea în serviciu a celor eliberați, despre exil. La vîrf întîm-pina ori totală nedumerire (șeful Direcției Locurilor de Detenție din RSFSR, un general, a încredințat-o în anul 1963 că în țară nu există condamnare de douăzeci și cinci de ani, și, ceea ce-i nostim, se pare că el chiar nu știa!), ori oameni perfect informați, și atunci - împotrivire pli-nă de ostilitate. A început să fie urmărită și persecutată de către minis-terul ucrainean al apărării ordinii publice și pe linie de partid. Apoi au desființat și întreaga lor comisie, pentru demersurile scrise în favoarea deținuților.

la să nu-i mai stînjenească pe stăpînii Arhipelagului! Să nu-i mai deranjeze pe Practicienii! Nu ați uitat că tot de la ei am aflat: „Același personal care a lucrat cîndva lucrează și acum, poate s-au mai adăugat vreo zece la sută”.

Nu întrebăm însă dacă în sufletul lor nu s-a produs vreo schimbare? Nu s-au pătruns de iubire pentru protejații lor? Da, toate ziarele și revistele vorbesc că s-au pătruns. N-am ales special, dar am citit (Cap. 1) în „Literaturnaia gazeta” despre actualii șefi ai lagărului de la stația Erțevo. Iată însă că din nou „Literatumaia gazeta” (3 martie 1964) dă cuvîntul unui șef de colonie:

„Este ușor să-i ocărăști pe educatori, e mult mai greu să-i ajuți și cel mai greu să-i găsești: oameni vii, culți, intelectuali (negreșit intelectuali), interesați și înzestrați pentru această meserie... Trebuie să li se creeze condiții bune de viață și de muncă... Știu cît de modest este salariul lor, cît de nesfîrșită ziua lor de muncă...”

Și ce plăcut ar fi să putem încheia așa, și cu asta să isprăvim! Căci se poate să trăiești liniștit, poți să te dedici artei, ori, și mai sigur, științei - iată însă aceste scrisori blestemate, mototolite, roase, trimise „pe sub mînă” din lagăre! Și să vedeți ce scriu

nerecunoscătorii despre cei care li se dedică din toată inima, într-o nesfârșită zi de lucru?

I-n: „Vorbești cu educatorul despre ceea ce te doare și observi că vor-bele tale ricoșează din postavul cenușiu al mantalei. Involuntar îți vine să-l întrebi: «Iertați-mă, ce mai face văcuța dumneavoastră?», în al cărei grajd petrece mai mult timp decât lângă cei pe care îi are sub tute-lă.” (Kraslag, Reșotî.)

L-n: „Supraveghetorii sunt niște tâmpiți, șeful regimului este un Volkovoi tipic. Cu supraveghetorul nu trebuie să te contrazici, imediat te bagă la carceră.”

K-n: „Șefii de detașament vorbesc cu noi în jargon, la tot pasul auzi: le-pădătură, javră, nemernic”. (Stația Ertevo, ce coincidență!)

K-i: „Șeful regimului este frate bun cu acel Volkovoi, e drept - nu bate cu gîrbaciul, ci cu pumnul, privește ca un lup pe sub sprîncene... Șeful detașamentului este un fost agent operativ, căci a ținut pe lînga el un hoț-informator, căruia, pentru fiecare deținut, îi plătea cu narcotice... Toți cei care băteau, chinuiau și schingiuiau au trecut pur și simplu dintr-un lagăr într-altul și ocupă doar alte posturi.” (Regiunea Irkutsk.)

I.G.P-v: „Șefii de colonie numai adjuncți direcți au șase. Trîntorii sunt alungați de pe toate șantierele, și ei se refugiază aici... Toți tâmpiții din lagăre... mai lucrează și astăzi, își completează vechimea pentru pen-sie, dar nici după asta nu pleacă. N-au slăbit cîtuși de puțin. Pe deținuți nu i-au socotit niciodată și nu-i socotesc nici acum oameni.”

V.I.D-v: „În Norilsk, cutia poștală 288, nu există nici unul «nou»: sunt aceiași berianiști. Pe cei care ies la pensie îi înlocuiesc tot ei (cei care au fost alungați în anul 1956)... Dar li se dublează vechimea, primesc salarii mărite, concedii lungi, hrană din belșug. Li se socotesc doi ani pentru unul și intenționează să se pensioneaze la treizeci și cinci de ani...”

P-n: „În sectorul nostru există vreo doisprezece-treisprezece zdrahoni de flăcăi, îmbrăcați în cojoace pînă la călcîie, cu căciuli de blană și pîslari cazoni. De ce nu s-ar duce ei în mină, la pămînturile înțelenite și să-și găsească acolo chemarea, iar aici să lase locul celor mai în vîr-stă? Nu, nici cu lanțurile ancorelor de la vapoarele de pe Volga nu-i scoți de aici. Probabil că ei, acești trîntori, au informat

organele supe-rioare că ze-ka sunt incorigibili, căci dacă ze-ka vor deveni mai puțini, se vor reduce și schemele lor de personal."

Și la fel ca înainte, zekii seamănă cartofii în grădinile șefilor, îi sapă, îngrijesc vitele, lucrează mobilă pentru locuințele lor.

Dar cine are dreptate? Pe cine să crezi? exclamă dezorientat cititorul nepregătit?

Ziarele, firește! Să crezi ziarele, cititorule, întotdeauna să crezi ziarele noastre.

Emvediștii sunt o forță. Ei nu vor ceda niciodată de bunăvoie. Dacă au rezistat în 1956 - vor rezista în continuare, nu vor ceda.

Ei nu reprezintă doar organele de reeducare prin muncă. Și nu doar Ministerul Apărării Ordinii. Am văzut cu câtă râvnă îi susțin ziarele și deputații.

Pentru că ei sunt osatura. Osatura multora.

Ei însă nu au doar foiță, ci au și argumente. Cu ei nu este chiar atât de ușor să discuți.

Eu am încercat.

Adică nici nu m-aș fi gândit vreodată. Dar m-au determinat aceste scri-sori, aceste scrisori pe care nu le-am așteptat cîtuși de puțin, de la băștinașii contemporani. Băștinașii m-au rugat cu nădejde: să spun! Să îi apăr! Să-i ajut să fie considerați oameni!

Și oare cui să-i spun ? - fără să mai pun la socoteală că poate nici nu vor vrea să mă asculte... Dacă ar fi existat presă liberă, aș fi publicat toate astea — iată, lucrurile au fost spuse, acum haideți să discutăm.

Iar acum (ianuarie 1964), ca un petiționar tainic și sfios, rătăcesc pe co-ridoarele unor instituții, mă aplec la ghișeele birourilor de permise, simt asupra mea privirea dezaprobatoare și suspicioasă a militarilor de gardă. De câtă cinste și îngăduință trebuie să se bucure un scriitor-publi-cist pentru ca niște demnitari guvernamentali ocupați să-și elibereze o jumătate de oră urechea pentru el.

Dar nici măcar în asta nu constă dificultatea principală. Dificultatea cea mare pentru mine, ca și atunci la adunarea brigadierilor din Ekibastuz, era aceasta: despre ce să le vorbesc? În ce limbaj?

Tot ceea ce eu gândesc într-adevăr, așa cum este expus în această car-te, ar fi și periculos să le dezvălui și n-ar avea totodată nici un

rost. Asta n-ar însemna decît să-mi pierd capul în liniștea mută a unui cabinet, neuzit de către societate, neștiut de cei însetați de dreptate și fără să urnesc treaba nici măcar cu un milimetru.

Atunci ce să le spun? Pășind peste pragurile lor de marmură strălucind ca oglinda, călcînd pe covoarele lor mîngîietoare, trebuie să-mi asum lanțurile inițiale, firele de mătase care îmi vor fi trecute prin limbă, prin urechi, prin pleoape și, pe urmă, toate astea cusute de umeri, de pielea spatelui și de pielea pîntecului. Va trebui să accept cel puțin:

1. Slava Partidului pentru tot trecutul, prezentul și viitorul lui. (Și, deci, politica penitenciară generală nu este greșită. Eu nu îndrăznesc să mă îndoiesc de necesitatea Arhipelagului în general. Și nu pot să afirm că „majoritatea deținuților stau în lagăr nevinovați“.)

2. Înalții demnitari cu care voi sta de vorbă sunt devotați misiunii lor, ei se preocupă de soarta deținuților. Ei nu pot fi învinuiți de nesinceritate, de indiferență, de lipsă de informare (căci nu pot, dacă pun tot sufletul în această treabă, să n-o cunoască!)

Mult mai suspecte sunt motivele intervenției mele: cine sunt eu? De ce ce mă ocup eu de treaba asta dacă nu este obligație de serviciu? Nu cumva urmăresc niște scopuri interesate, murdare?... De ce să mă amestec eu, dacă Partidul și fără mine vede totul și fără mine va face totul așa cum trebuie?

Ca să arăt puțin mai impunător, am ales luna cînd m-au propus la Pre-miul Lenin, și, iată, mă deplasez ca un pion important: cine știe, poate se transformă în turn?

Sovietul Suprem al URSS. Comisia pentru propuneri legislative. Aceas-tă comisie se ocupă de mai mulți ani de elaborarea noului Cod de Ree-ducare prin Muncă, cu alte cuvinte codul vieții viitoare a Arhipelagului, în locul codului din anul 1933, care a existat fără să fi existat vreodată, care parcă nici n-a fost redactat vreodată. Și iată că mi s-a aranjat o întrevvedere, ca eu, vlăstar al Arhipelagului, să pot face cunoștință cu înțelepciunea lor și să le prezint ideile mele cu sclipiri amăgitoare.

Ei sunt opt. Patru surprind prin tinerețea lor: acești băieți parcă de-abia au absolvit VUZ-ul, dar s-ar putea să nu-l fi absolvit. Se înalță atît de repede la putere! Ținuta lor este atît de degajată în acest

palat de mar-mură și parchet, unde eu am fost admis cu mari precauții: Președintele comisiei este Ivan Andreevici Babuhin, om între două vârste, care pare comsecădenia întruchipată. Lăsa impresia că de-ar depinde de el - chiar mâine ar desființa Arhipelagul. Dar rolul lui va fi: să stea tot timpul discuției noastre deoparte și să tacă. Aici, însă, cei, mai caustici sunt doi bătrâni! Doi bătrâni parcă ieșiți din piesa lui Griboedov, aceia

Din vremea bătăliei de la Oceaov

Și a Crimeii cucerire (7),

leit aceia, care au înțepenit cu ceea ce și-au însușit cîndva. Sunt gata să jur că de la 5 martie 1953 ei n-au mai deschis un ziar, pentru că nu se mai putea întîmpla nimic care să influențeze concepțiile lor! Unul din-tre ei poartă un sacou albastru și mie mi se pare că aceasta este unifor-ma albastră de la curtea Ecaterinei, și chiar disting urma stelei de argint la jumătatea pieptului. Încă din prag a fost limpede că amîndoi moșnegii nu mă aprobă cîtuși de puțin nici pe mine, nici vizita mea, dar au hotărît să dea dovadă de răbdare.

Este foarte greu să vorbești cînd ai prea multe de spus. În plus, totul la mine e cusut, și la fiecă mișcare simt.

Totuși, tirada principală este pregătită și pare că nimic n-ar trebui să tra-gă de fire. Iată ce le-am spus: de unde a apărut această idee (nu vreau să se înțeleagă că la ei) că lagărul este amenințat să devină casă de odihnă, ca și cum, dacă în lagăr nu s-ar instaura foamea și frigul, acolo ar domni fericirea? Îi rog, în pofida experienței personale insuficiente, să-și reprezinte gama acelor privațiuni și pedepse, care alcătuiesc de-tenția însăși: omul este lipsit de locurile natale; el trăiește alături de cine nu dorește; el nu trăiește lîngă cine dorește (familia, prietenii); el nu-și vede copiii crescînd; este privat de ambianța obișnuită, de casa proprie, de lucrurile personale, chiar și de ceasul de la mîină; și-a pierdut și dezonorat numele; este privat de libertatea de deplasare, este privat de obicei și de dreptul de a lucra în specialitate; simte asupra sa presiunea permanentă a unor oameni străini, ba chiar și ostili - alți deținuți, cu altă experiență de viață, cu alte concepții, obiceiuri, este privat de influența liniștitoare a sexului opus (fără să mai vorbim de aspectul fiziologic al chestiunii); și chiar asistența medicală este incomparabil de nivel scă-zut. Prin

ce seamănă toate astea cu un sanatoriu de pe litoralul Mării Negre? De ce se tem că lagărele ar putea deveni „casă de odihnă”?

Nu, această idee nu-i izbește în frunte. Ei nu s-au clătinat pe scaunele lor.

Să punem însă problema mai cuprinzător: oare vrem să-i redăm pe acești oameni societății? Atunci de ce îi silim să trăiască de parcă ar fi niște blestemați? De ce atunci rostul regimurilor este de a-i umili sistematic pe deținuți și de a-i epuiza din punct de vedere fizic? Ce câștigă statul dacă ei sunt transformați în invalizi?

Poftim, eu mi-am spus păsul. Și ei încep să-mi explice greșeala mea: eu nu știu ce reprezintă contingentul actual, judec după impresiile ante-rionale, nu mai sunt în pas cu viața. (Acesta e punctul meu slab: într-a-devăr, eu nu-i văd pe cei închiși în momentul de față) Pentru acei reci-diviști izolați, tot ce am enumerat eu nu este cîtuși de puțin de prisos. Regimurile de astăzi, doar ele, pot să le bage mințile în cap. (Firele trag semnalul: asta-i de competența lor, ei știu mai bine cine sunt cei deți-nuți.) Să-i redăm societății?... Da, desigur, desigur, spun moșnegii cu glasuri de lemn, iar eu deslușesc: nu, firește, să moară acolo, e mai bine pentru noi toți.

În privința regimurilor? Unul dintre cei doi bătrîni de la Oceakov, pro-cu-ror, cel în albastru și cu steaua pe piept, ale cărui bucle subțirele îl fac să semene puțin cu Suvorov, îmi răspunde:

— Am început să obținem roadele introducerii regimurilor severe, în loc de două mii de asasinate pe an (aici putem spune) - acum avem doar cîteva zeci.

Asta-i o cifră importantă, o notez pe furiș. Se pare că va fi singurul câștig al vizitei mele.

Cine sunt deținuții?! De bună seamă, ca să discuți despre regimuri – tre-buie să știi cine sunt deținuții. Pentru asta ți-ar trebui zeci de psihologi și juriști, care să meargă și să discute nestingheriți cu zekii, pe urmă, da, putem discuta. Dar corespondenții mei din lagăre tocmai asta nu scriu:

pentru ce au fost condamnați, ei și confrății lor*. Anul 1964 - rudele zekilor își înghit lacrimile în singurătate. Moscova liberă încă nu cunoaște amănunte despre viața din lagăre (Ivan Denisovici se referă la „trecut”), este încă timidă, divizată, nu există nici un fel de mișcare socială. Aceeași lipsă de informații ca pe vremea lui Stalin.

Partea generală a discuției a luat sfârșit, trecem acum la cea specială, însă comisiei și fără mine totul îi este limpede, la ei totul este hotărât, nu au nevoie de mine, erau doar curioși să mă vadă.

Pachetele? Doar cinci kilograme și acea gamă care funcționează actualmente. Eu le propun să dubleze gama, apoi pachetele să le facă de opt kilograme, căci ei „rabdă de foame! Cine reeducă prin înfometare?!”

„Cum rabdă de foame?” a izbucnit comisia indignată în unanimitate. „Noi am fost acolo și am văzut că resturile de pîine sunt cărate din lagăr cu camioanele!” (pentru porcii supraveghetorilor).

Ce-mi rămîne de făcut? Să strig: „Este o minciună! Așa ceva nu poate să existe!” - dar o durere m-a străpuns în limbă, care era cusută peste umăr de locul din spate. Nu trebuie să încalc condițiile: ei sunt informați, sinceri și grijulii. Să le arăt scrisorile zekilor mei? Pentru ei vor fi niște acte fără valoare, și hîrțile lor mototolite și roase la colțuri, pe draperia de catifea roșie așternută peste masă, vor arăta ridicol și jalnic. Dar nu pot să le arăt, își vor nota numele, și băieții vor avea de suferit.

— Dar statul nu va avea nimic de pierdut dacă se vor trimite mai multe pachete!

— Și cine va beneficia de pachete? obiectează ei. În principal familiile bogate (aici acest cuvînt este folosit de... bogați, pentru că ei trebuie să raționeze ca niște oameni de stat realiști). Care au furat și au pus deoparte în libertate. Prin urmare, prin sporirea coletelor, vom pune în situație jenantă familiile care muncesc!

Firele mă taie și mă sfișie! Aceasta este o condiție inviolabilă: interesele păturilor muncitoare sunt mai presus de orice. Aceștia se află aici numai pentru păturile care muncesc.

Se vede treaba că nu sunt deloc descurcăreți. Nu știu cum să le ripos-tez. Să le spun: „Nu, nu m-ați convins!” Puțin le-ar păsa, parcă eu sunt șeful lor?

— Chioșcurile! lansez eu un nou atac. Unde este principiul socialist al remunerației? Ți-ai făcut treaba - primește ce ți se cuvine!

— Trebuie să strîngem la fondul pentru eliberare! parează ei. Altfel,

* Cum să-ți faci o idee despre acești recidiviști atît de diferiți? Iată, de pildă, în colonia din Tavda se află un bătrîn de optzeci și șapte de ani, fost ofițer țarist și pesemne și albgardist. În anul 1962 ispășise optsprezece ani din cea de a doua condamnare de douăzeci de ani. Avea o barbă deasă și răsfirată, lucra ca pontator

la un atelier de mănuși cu un singur deget, întrebăm: pentru convingerile din tinerețe nu sunt cam mulți patruzeci de ani de pușcărie? Și câte asemenea destine, neasernănătoare cu altele, n-or mai fi!

cînd se eliberează, devin întreținută statului.

Interesele statului sunt mai presus, aici nu pot să zic nimic, este cusut. Și nici nu pot să pun problema măririi salariului zekilor pe seama statului.

— Dar măcar duminicile să fie libere cu sfințenie!

— Este prevăzut, așa va fi.

— Dar sunt zeci de mijloace pentru a strica o duminică în interiorul zonei. Faceți o mențiune să nu fie stricate!

— Nu putem să prevedem toate amănuntele în Cod.

Ziua de muncă - opt ore. Le spun ceva agale despre șapte ore, dar și mie, înlăuntrul meu, mi se pare o neobrăzare: nu sunt nici douăspre-zece, nici zece, ce-mi mai trebuie?

— Corespondența înseamnă legătura dintre deținuți și societatea soci-alistă! (iată cum m-am învățat să argumentez). Nu trebuie limitată.

Dar ei nu pot să revizuiască, să reia totul de la capăt. Scala, gama nu mai este chiar așa de dură, cum a fost la noi... îmi arată gama vizitelor, inclusiv cele „intime”, de trei zile, noi, ani de-a rîndul n-am avut nici una, asta se poate suporta. Scala asta mi se pare chiar blîndă, abia mă stă-pînesc să n-o laud.

Am obosit. Totul e cusut, nu poți să miști nimic. Sunt inutil aici. Trebuie să plec.

La drept vorbind, din această cameră luminoasă, festivă, din aceste fotolii, sub susurul vorbelor lor, lagărele nu par deloc cumplite, ci chiar rezolvabile. Chestia asta că scot resturile de pîine cu mașinile... Sigur, acei oameni cumpliți nu trebuie asmuțiți asupra societății! Îmi aduc aminte mutrele vătafilor de hoți... Sunt zece ani de cînd am ieșit, cum să ghicesc cine se află acum acolo? Frații mei, politici, au fost, pare-se, eliberați. Națiunile - și ele eliberate...

Celălalt dintre moșnegii nesuferiți vrea să știe părerea mea despre gre-va foamei: nu pot să nu aprob alimentarea prin tub dacă este vorba de o rație mai îndestulătoare decît zămîrca, nu-i așa?*

Mă ridic, ca un animal, pe etichetele din spate și le urlu despre dreptul ze-kului nu numai la greva foamei - singurul mijloc de apărare - ci și

la moartea prin înfometare.

Argumentele mele produc asupra loc o impresie stranie. Și la mine totul este cusut: nu pot să le vorbesc despre legătura dintre greva foamei și opinia publică din țară.

Plec obosit și zdrobit: simt că puțin am început să șovăi, ei - cîtuși de puțin. Ei vor face totul cum vor ei și Sovietul Suprem va ratifica în una-nimitate.

Vadim Stepanovici Tikunov, ministrul apărării ordinii publice. Fantastic,

*Numai de la Marcenko putem afla noul lor procedeu: toarnă apă clocotită ca să vătămeze esofagul.

nu-i așa? Eu, un biet ocnaș, Șci-232, mă duc să-l învăț pe ministrul afacerilor interne cum să administreze Arhipelagul?!...

În drum spre ministru, constat că toți coloneii întâlneau în cale au capul ro-tund, sunt albi și bine îngrijiți, dar sunt deosebit de sprinteni. Din biroul secretarului-șef - nici o ușă, spre nicăieri. În schimb, se află un uriaș dulap de sticlă și oglinzi, cu perdele de mătase încrețite dincolo de sticlă, prin care ar putea să treacă doi călăreți cu cai cu tot - acesta este tamburul de la intrarea în cabinetul ministrului. În cabinet ar putea încăpea lejer două sute de oameni.

Ministrul este bolnăvicios de gras, un maxilar imens, fața - un trapez care se lărgeste spre bărbie. Tot timpul discuției noastre păstrează o ținută oficială, austeră, mă ascultă fără nici un interes, din obligație.

Eu îi trîntesc aceeași tiradă despre „casa de odihnă”. Și din nou aceste chestiuni generale: oare nu stă în fața noastră (a lui și a mea!) sarcina reeducării zekilor? (ce cred eu despre „reeducare” a rămas în Partea a Patra(8)). Ce rost a avut reforma din anul 1961 ? La ce bun cele patru regimuri? Și îi repet lucruri anoste - tot ce am scris în acest capitol: des-pre hrană, despre chioșc, despre colete, despre îmbrăcăminte, despre muncă, despre samavolnicie, despre fața Practicienilor. (N-am îndrăznit să aduc scrisorile cu mine, ca să nu mi le înhațe, dar am extras citate, tăinuindu-i pe autori.) Îi vorbesc vreo patruzeci de minute sau un ceas, foarte mult, fiind mirat că mă ascultă.

Pe parcurs mă întrerupe, dar numai pentru a aproba sau a respinge vreo afirmație de a mea. El nu-mi ripostează zdrobitor. Mă așteptam să am în față un zid plin de trufie, dar el este mult mai blînd. Cu

multe din cele ce i-am spus este de acord! Este de acord că pentru chioșc trebuie mai mulți bani și colete trebuie mai multe, și compoziția pachetelor nu trebuie reglementată cum face Comisia de Propuneri (dar asta nu de-pinde de el, asta nu va hotărî ministrul, ci noul Cod de Reeducare prin Muncă); este de acord ca deținuții să-și fiarbă și să-și prăjească din re-zervele lor (dar aceste rezerve nu există); ca schimbul de scrisori și plicurile cu ziare să fie nelimitate (dar asta înseamnă o grea povară pentru serviciul de cenzură al lagărului); este împotriva exagerărilor de tip Arakceev(9), cu formații de marș permanente (dar nu e tactic să te amesteci în asta: disciplina poate fi ușor lichidată, dar cu greu mai poa-te fi restabilită); este de acord că iarba din zonă nu trebuie smulsă (este cu totul altceva ce s-a petrecut la Dubrovlag: lângă atelierele mecanice au amenajat, vedeți dumneavoastră, grădinițe de zarzavat, și deținuții lucrau acolo în pauză. Fiecare avea câte doi-trei metri pătrați cu pătlă-gele roșii sau castraveți - ministrul a ordonat ca totul să fie săpat și distrus, și e mîndru de asta! Eu îi zic: „Legătura omului cu pămîntul are o importanța morală”, el -mie: „Grădinile individuale educă instinctele proprietății private”). Ministrul chiar se înfioară cînd îi povestesc cît de îngrozitor a fost să-i readucă pe deținuții cu domiciliu „extrazonal” în lagăr, după sîrma ghimpată, (îmi este jenă să-l întreb: cu ce s-a ocupat în vremea aceea și cum a luptat împotriva acestor măsuri?) Mai mult: ministrul recunoaște că în prezent condițiile de detenție a zekilor sunt mai dure decît au fost în vremea lui Ivan Denisovici!

În felul acesta, eu nu mai am de ce să-l conving! Nu mai avem despre ce discuta. (Iar el nu are de ce să-și noteze propunerile unui om care nu ocupă nici un post.)

Ce să-i propun? Să desființeze escorta în Arhipelag? - utopie, și limba refuză să rostească! Apoi - fiecare problemă de mare importanță nu de-pinde de nimeni în mod separat, ea șerpuiește între mai multe instituții, dar nu aparține nici uneia.

Însă ministrul insistă plin de siguranță că uniforma vărgată este nece-sară pentru recidiviști („dacă ați ști ce oameni sunt aceștia!”).

Reproșurile mele la adresa personalului de supraveghere și escortei le consideră aproape o jignire: „Faceți confuzie, ori felul dumneavoastră de a vedea lucrurile se datorește biografiei proprii”.

Mă asigură că nu mai prinzi pe nimeni să se angajeze ca supraveghetor pentru că s-a isprăvit cu avantajele. („Păi, asta este o atitudine sănătoasă din partea oamenilor că nu mai vor să se angajeze!" am vrut să exclam eu, dar firele prevenitoare mă trag de urechi, de pleoape, de limbă. Și scap prilejul să-i spun ca nu se angajează sergenți și fruntași, dar ofițeri - cîți poțtești.) Sunt nevoiți să folosească militari în termen. Ministrul ține cu tot dinadinsul să mă facă să cred că doar deținuții sunt mitocani, supra-veghetorii, dimpotrivă, se comportă foarte corect.

Cînd între scrisorile prăpădiților de zeki și vorbele ministrului este o discordanță atît de mare, pe cine să crezi? E limpede că deținuții mint.

El face trimiteri și la propriile observații, căci vizitează lagărele, eu nu. N-aș vrea să merg? Kriukovo? Dubrovlag? (Din faptul că acestea două au fost numite cu atîta promptitudine, este clar că acolo sunt pregătite aranjamente â la Potiomkin(10). Și în ce calitate mă duc? De controlor ministerial? Atunci nici nu voi putea să ridic ochii la deținuți... Am refu-zat...)

Ministrul spune că zekii sunt insensibili și nu răspund la grija care li se arată. Ajungi, de pildă, în colonia din Magnitogorsk și întrebi: „Aveți vreo plîngere de făcut?" Și, de față cu șeful lagărului lor, strigă în cor: „Nu, nici una!" Și altfel - întotdeauna sunt nemulțumiți.

Iată în ce vede ministrul „aspectele remarcabile ale reeducării în lagăr":

- Mîndria unui deținut-strungar lăudat de șeful lagărului;
- Mîndria deținuților că produsele lor (fierbătoare electrice) vor fi trimi-se în Cuba eroică;
- Darea de seamă și realegerea „Secției de Ordine Interioară (Stîna Oilor Idioate);
- Abundența florilor (proprietate de stat) în Dubrovlag.

Direcția principală a preocupărilor lui: să creeze o bază industrială în fiecare lagăr. Ministrul consideră că, atunci cînd se vor porni lucrări interesante, vor înceta evadările.* (Obiecția mea, că „setea de libertate este o caracteristică vitală a ființei umane", nici măcar n-a înțeles-o.)

Am plecat obosit, cu convingerea că aici nu poți ajunge niciodată la vreun capăt. Că n-am izbutit nici cît un fir de păr să urnesc ceva în

această problemă și că iarba va continua să fie smulsă și tăiată. Am plecat deprimat de faptul că facultatea de înțelegere a oamenilor este atât de diferită. Nici zekul nu-l va înțelege pe ministru pînă ce nu se va înscăuna în acest cabinet, nici ministrul nu-l va înțelege pe zek pînă ce el însuși nu se va afla dincolo de sîrma ghimpată și nu-i vor călca în picioare grădinița de zarzavat și în schimbul libertății nu-i vor propune să învețe să lucreze, de pildă, la strung.

Institutul pentru studierea cauzelor criminalității. Aici am avut o discuție interesantă cu doi directori adjuncți inteligenți și cîțiva cercetători științifici. Oameni plini de viață, fiecare cu părerile lui, se angajează în dispute unul cu altul. Pe urmă, unul dintre directorii adjuncți, V. N. Kudriavțev, conducîndu-mă pe coridor, mi-a reproșat: „Nu, totuși dum-neavoastră nu luați în considerație toate punctele de vedere. Tolstoi, de pildă, le-ar fi luat...” Și, brusc, păcălindu-mă, a schimbat direcția: „Haideți să-l cunoașteți pe directorul nostru. Igor Ivanovici Karpeț”.

Această vizită nu era programată. În discuția de mai înainte epuizaserăm toate problemele care mă interesau. Nu, zău, de ce? Bine, am intrat să-l salut. Vezi să nu te salute cineva în biroul ăsta! Nu-ți venea să crezi că acești directori adjuncți și șefi de sectoare lucrează la acest șef, că el conduce toată activitatea de cercetare științifică. (Lucrul cel mai interesant îl voi afla mai tîrziu: Karpeț este vicepreședintele asociației internaționale a juriștilor democrați!)

S-a ridicat să mă întîmpine ostil-disprețuitor (se pare că toată discuția de cinci minute a avut loc așa, în picioare), ca și cum eu aș fi cerut cu insistență să mă primească și, în sfîrșit, a catadicsit. Pe fața lui se citea bunăstarea și îmbuibarea; fermitatea; și dezgustul (firește, pentru mi-ne). La piept, fără sa-i pară rău de stofa bună a costumului, își înșuru-base o insignă mare cît un ordin: o spadă verticală care, acolo, la capă-tul de jos, străpunge ceva, și inscripția: MVD. (O insignă foarte im-portantă. Era semnul că purtătorul are de foarte multă vreme „mîini cu-rate, inimă fierbinte, cap rece”.)

— Ce este, despre ce-i vorba?... zice el încrețindu-și fruntea. Eu n-am nevoie de el, acum, însă, din politete, îi repet cîte ceva.

— A-a, face juristul democrat, auzind parcă și ceea ce eu nu spuseseam. Liberalizare? Drepturi pentru ze-ka?!

Și aici, pe neașteptate și pe loc primesc răspunsuri complete, după care

*Cu atât mai mult, cum știm de la Marcenko, că în prezent nu-i mai prind, ci doar îi împușcă.

umblasem de pomană prin cabinete cu marmură și oglinzi.

Să se ridice nivelul de trai al deținuților? Nu se poate! Pentru că oame-nii liberi din jurul lagărelor vor trăi atunci mai rău decât z.e-ka și așa ce-va este inadmisibil.

Să primească pachete mai des și mai multe? Imposibil! Pentru că asta ar avea o influență dăunătoare asupra supravegheților, care nu pri-mesc alimente din capitală.

Să fie muștrat și educat personalul de supraveghere? Nu se poate! Noi ne sprijinim pe el. Nimeni nu vrea să se mai angajeze în această mun-că, iar noi nu putem oferi salarii mari, s-au suprimat avantajele. Îi privăm pe deținuți de principiul remunerației socialiste a muncii? Ei singuri s-au exclus din societatea socialistă.

— Dar noi vrem să-i readucem la viață! ?...

— Să-i readucem???... exclamă spadasinul uimit. Lagărul nu-i pentru așa ceva. Lagărul înseamnă pedeapsă.

Pedeapsă! răsună toată camera. Pe-deap-să!!

Pedeaapsă!!!

Spada verticală stă gata să lovească, să străpungă - neclintită.

PE-DEAP-SĂ!!

Arhipelagul a fost, Arhipelagul este, Arhipelagul va fi!

Altfel cine va mai plăti pentru erorile învățaturii înaintate, că oamenii nu cresc așa cum au fost plănuiți?

Capitolul 3

LEGEA ÎN ZILELE NOASTRE

CUM BINE a văzut cititorul pe parcursul întregii cărți, în țara noastră, începînd din perioada cea mai timpurie a stalinismului, n-au existat poli-tici. Mulțimile de milioane care s-au perindat prin fața ochilor dumnea-voastră, toate milioanele de Cincizeci și Opti au fost simpli condamnați de drept comun.

Cu atît mai mult, guralivul și mereu voiosul Nikita Sergheevici, la orice tribună se urca, de fiecare dată ținea să declare: politici? Nu!! La noi nu există!

Și închipuiți-vă - nenorocirea este repede uitată: era aproape crezut! Chiar și de către vechii zeki. Milioane de zeki au fost eliberați în văzul tuturor și parcă n-ar mai fi rămas politici, nu-i așa? Căci noi ne-am în-tors, cei pe care îi așteptam s-au întors, toți ai noștri s-au întors. Cercul nostru intelectual pare că s-a întregit și s-a închis. Te culci seara și te trezești, te uiți - din casă n-a dispărut nimeni. Cunoscutele telefonează, toți sunt bine și la locul lor. Nu că am fi crezut fără nici o rezervă, dar nu puteam să nu admitem că „în ansamblu, astăzi, politici nu mai sunt în lagăre. Ei, au mai rămas pînă și-n ziua de azi (1968) cîteva sute de bal-tici acolo, nu-i lasă să se întoarcă în republica lor. Și nici de pe tătarii din Crimeea n-au ridicat blestemul, dar, probabil, curînd... Din afară, ca întotdeauna (ca și în vremea lui Stalin), totul este neted, curat, nu se vede nimic. Și Nikita, de la toate tribunele, declara cu însuflețire și emfază: „Aseme-nea fenomene nu se vor mai întîlni nici în viața partidului, nici în viața țării" (22 mai 1959, înainte de Novocerkassk). „Astăzi, în țara noastră, toată lumea respiră liberă... toți sunt liniștiți în privința prezentului și viitorului lor" (8 martie 1963, după Novocerkassk).

Novocerkassk! Unul dintre orașele vitregite de soartă ale Rusiei. Ca și cînd nu i-ar fi ajuns cicatricele din războiul civil, a trebuit să-și mai vîre încă o dată gîtul sub sabie.

Novocerkassk! Un oraș întreg, o revoltă populară întreagă care a fost linsă și ascunsă cu desăvîrșire! Bezna ignoranței generale a rămas și sub Hrușciiov atît de adîncă, încît nu numai că străinătatea n-a aflat nimic despre Novocerkassk și posturile de radio occidentale nu au co-mentat nimic pentru ascultătorii de la noi, dar nici din gură în gură n-a trecut nimic mai departe, a fost înăbușit pe loc, și cei mai

mulți dintre concetățenii noștri nu cunosc nici după nume acest eveniment: Novocerkassk, 2 iunie 1962.

Să expunem, dar, aici, toate informațiile pe care am izbutit să le strângem.

Nu vom exagera dacă vom spune că aici s-a constituit unul dintre nodurile importante ale istoriei contemporane a Rusiei. Lăsînd la o parte marea grevă a țesătorilor din Ivanovo la hotarul anilor '30 (care a avut însă un deznodămînt pașnic), revolta din Novocerkassk a fost după pa-truzeci de ani (după Kronstadt, Tambov și Siberia Occidentală) cea din-tîi manifestare populară -care nu a fost pregătită, ori condusă, ori con-cepută de nimeni - a fost strigătul sufletului că astfel nu se mai poate trăi!

Vineri 1 iunie în toată Uniunea Sovietică a fost publicat unul dintre de-cretele zămislite de Hrușciiov privind creșterea prețurilor la carne și unt. Ca efect al unui alt plan economic, care nu avea legătură cu cel dintîi, în aceeași zi, la marea uzină constructoare de locomotive electrice din Novocerkassk (NEVZ), a fost redus salariul de bază al muncitorilor cu aproape treizeci la sută. În dimineața aceea, în ciuda docilității lor, în ciuda obișnuinței, în ciuda faptului că erau deprinși să tragă din greu, muncitorii din două ateliere (fierărie și metalurgie) n-au fost în stare să pună mîna pe lucru - prea îi fripseseră din două părți deodată! Discuțiile în gura mare și iritarea s-au transformat într-un miting spontan. Un eve-niment obișnuit pentru Occident, pentru noi - ceva nemaîntîlnit. Nici inginerii, nici inginerul șef n-au putut să-i convingă pe muncitori. A venit directorul uzinei, Kurocikin. La întrebarea muncitorilor: „Din ce o să tră-im acum?", acest parvenit îmbuibat a răspuns: „Pînă acum ați halit plă-cinte cu carne, de-acum - plăcinte cu magiun!" De-abia au scăpat să nu fie linșați de muncitori și el, și suita lui. (Poate, dacă ar fi răspuns altfel, s-ar fi potolit.)

La amiază, greva a cuprins întregul NEVZ, cît era de mare. (Au trimis curieri la alte uzine, acestea șovăiau, dar nu i-au susținut.) Prin apropi-erea uzinei trece linia de cale ferată Moscova-Rostov. Fie pentru ca Moscova să afle mai repede despre evenimente, fie pentru ca să împie-dice transportarea de trupe și tancuri, femeile s-au așezat într-un număr foarte mare pe șine, ca să oprească trenurile. Numaidecît, bărbații s-au apucat să demonteze șinele și să ridice

baricade. Amploarea grevei nu este dintre cele obișnuite, dacă cercetăm toată istoria mișcării muncito-rești din Rusia. Pe clădirea uzinei au apărut lozinci: „Jos Hrușcirov!” „Din Hrușcirov să se facă salam!”

Tot în același timp, în jurul uzinei (laolaltă cu orașelul muncitoresc, ea se află la trei-patru kilometri de oraș, peste râul Tuzlov) au început să se concentreze trupele și miliția. Pe podul peste râul Tuzlov au fost aduse tancuri. De seara și pînă dimineața, în oraș și pe pod circulația a fost interzisă complet. În orașelul muncitoresc agitația a continuat toată noaptea. În timpul nopții au fost arestați și transportați în clădirea miliției orașenești circa treizeci de muncitori - „instigatorii”.

În dimineața zilei de 2 iunie au intrat în grevă și alte întreprinderi din oraș (dar nici pe departe toate). La NEVZ, în cadrul unui miting spontan, general, au hotărît să meargă în oraș cu o demonstrație și să ceară eliberarea muncitorilor arestați. Coloana (la început — doar vreo trei su-te de oameni, teribil!), cu femei și copii, cu portretele lui Lenin și cu lo-zinci pașnice, a trecut pe pod, pe lîngă tancuri, fără interdicții, și a urcat în oraș. Aici a început să crească, îngroșîndu-se cu cei curioși, cu indi-vizi separați și copii. Din loc în loc, prin oraș, oamenii opreau camioane și, din ele, țineau discursuri. Tot orașul clocotea. Manifestația celor de la NEVZ a pornit-o pe strada principală (Moskovskaia). O parte din demonstranți a încercat să forțeze ușile încuiate ale secției orașenești a miliției, unde presupuneau că se află arestații lor. De acolo le-au răs-puns cu focuri de revolver. Mai departe, strada dădea spre monumentul lui Lenin* și, prin două alei mai înguste care ocoleau scuarul -spre comitetul orașenesesc de partid (fostul palat al atamanilor, unde a sfîrșit Kaledin(1)). Toate străzile erau înțesate de oameni, iar aici în piață, era aglomerația cea mai mare. Mulți copii s-au urcat în copacii din scuar pentru a vedea mai bine.

Sediul comitetului orașenesesc de partid era gol, autoritățile orașului fu-giseră la Rostov**. Înăuntru - geamuri sparte, hîrtii împrăștiate pe dușu-mea, ca și cum ar fi avut loc o retragere în timpul războiului civil. Vreo douăzeci de oameni, trecînd prin palat, au ieșit în balconul lung și s-au adresat mulțimii cu discursuri dezordonate.

Era în jurul orei unsprezece dimineața. Miliție aproape că nu mai era în oraș, dar erau tot mai multe trupe. (Este foarte grăitor cum la cea dintâi ușoară sperietură autoritățile civile s-au ascuns în spatele armatei.) Soldații au ocupat poșta, postul de radio local și banca. La ora asta tot Novocerkasskul era complet încercuit de trupe și toate intrările și ieșirile din oraș au fost închise. (Pentru această misiune au antrenat și școlile de ofițeri din Rostov, o parte rămânând totuși să patruleze prin Rostov.) Pe strada Moskovskaia, tot pe unde a trecut și manifestația munci-torilor, tot înspre comitetul orășenesc de partid, au început să se tîrască încet tancurile. Puștimea se cățăra pe ele și le astupa vizoarele. Tan-curile au tras cîteva salve de tun cu obuze oarbe, și de-a lungul străzii au zăngănit geamurile vitrinelor și ferestrelor. Puștimea s-a împrăștiat, tancurile s-au tîrît mai departe. Și studenții? Căci Novocerkasskul este oraș studentesc! Unde erau stu-denții?... Studenții Institutului politehnic și de la alte institute, precum și elevii de la cîteva școli medii tehnice, au fost încuiați încă de dimineață în cămine și în clădirile institutelor. Cîtă perspicacitate din partea recto-

* În locul statuii atamanului Platov(2), aparținînd lui Klodt(3), care a fost dată la retopit.

**Basov, primul-secretar al comitetului regional de partid Rostov, al cărui nume, împreună cu numele generalului Pliev, comandantul districtului militar al Caucazului de Nord, va fi totuși scris cîndva deasupra locului unde s-a tras în mulțime, a venit în aceste ore la Novocerkassk, dar a fugit numaidecît speriat (se spune chiar că ar fi sărit de la balconul etajului întîi), s-a întors la Rostov. La scurtă vreme după evenimentele din Novocerkassk a plecat cu o delegație în Cuba eroică.

rilor! Dar de ce să nu spunem că nici studenții nu se puteau lăuda cu prea mult spirit civic. Probabil, au fost chiar bucuroși de acest pretext. Studenții răzvrățiți din Occidentul contemporan (sau cei din Rusia dina-inte) n-ar fi putut fi opriți de niște lacăte la uși.

Înăuntrul sediului comitetului orășenesc de partid s-a încins o încăiere, oratorii erau trași unul cîte unul spre interior, iar la balcon ieșeau tot mai mulți militari. (Oare nu tot așa, de la balconul direcției Steplag-ului, s-a urmărit rebeliunea din Kenghir?) Din mica piață chiar de lîngă palat, cordonul de pistolari a început să împingă mulțimea îndărăt, spre grilajul scuarului. (Diferiți martori adevărați într-un glas că acești soldați erau alogeni, caucazieni, proaspăt

aduși de la celălalt capăt al distric-tului militar și ei au înlocuit cu puțin înainte cordonul format din garni-zoana locală. Dar mărturiile se contrazic: s-ar părea că, înainte de asta, cordonul de soldați aflat în același loc a primit ordin să tragă; dar, pro-babil, ordinul n-a fost îndeplinit deoarece căpitanul care l-a primit nu a comandat soldaților, ci s-a sinucis în fața lor*. Sinuciderea ofițerului nu poate fi tăgăduită, dar, după aceste povestiri, împrejurările nu sunt prea limpezi și nimeni nu cunoaște numele acestui erou de conștiință.) Mulțimea s-a dat îndărăt, însă nimeni nu se aștepta la nimic rău. Nu se știa cine a dat comanda**, dar acești soldați au ridicat automatele și au tras o salvă pe deasupra capetelor.

Poate că generalul Pliev nici nu avea de gând să tragă imediat în mulțime, dar evenimentele s-au dezlănțuit de la sine: salva trasă pe deasupra capetelor a nimerit în copacii din scuar și în puștani, care au început să cadă secerați. Mulțimea a început să răcnească, și atunci soldații - fie la ordin, fie înnebuniți de sînge ori de frică - au început să tragă vîrtos în mulțime, în plus cu gloanțe explozive. (Mai țineți minte Kenghirul? Cei șaisprezece de la postul de gardă?)* Mulțimea a fugit în panică, înghesuindu-se pe aleile care ocoleau scuarul, dar soldații continuau să tragă în spatele celor care fugeau. Au tras pînă s-a golit toată piața mare de dincolo de scuar, dincolo de statuia lui Lenin - prin fostul bulevard Platov și pînă la strada Moskovskaia. (Un martor spune: aveai impresia că totul este acoperit de cadavre, însă, de bună seamă, erau și mulți răniți.) Surse diferite cad de acord aproape în unanimitate că au fost uciși vreo saptezeci-optzeci de oameni****. Soldații au început să caute și să oprească autobuze și camioane, să încarce în

*Conform acestei versiuni, soldații care au refuzat să tragă în mulțime au fost deportați în lakuția.

**Știau cei care se aflau aproape, dar aceștia fie că au fost uciși, fie „retrași din circulație”.

***Există mărturii necontestabile că patruzeci și opt au fost uciși numai de gloanțe explozive. Folosirea lor a fost ideea generalului Pliev.

**** Ceva mai puțin decît în fața Palatului de Iarnă, însă ziua de 9 ianuarie era marcată an de an de toată Rusia indignată. Cînd însă vom începe să marcăm și 2 iunie?

ele morții și răniții și să-i trimită la spitalul militar, după zidurile lui înalte.

(Autobuzele acelea au mers încă vreo două zile cu scaunele mînjite de sînge.)

La fel ca și în Kenghir, în această zi s-au folosit camere pentru a-i filma pe insurgenți pe stradă.

Împușcăturile au încetat, spaima a trecut, în piață din nou a dat năvală mulțimea și din nou au tras asupra ei.

Asta a fost între orele douăsprezece și unu ale zilei.

Iată ce a văzut la ora două un martor atent: „în piață, în fața comitetului orășenesc de partid se aflau vreo opt tancuri de tipuri diverse. În fața lor - un cordon de soldați. Piața este aproape pustie, ici-colo mici grupuri, mai ales tineri, care strigă ceva soldaților. În adînciturile asfaltului - bălți de sînge, nu exagerez. Pînă atunci nu bănuiam că poate fi atîta sînge! Băncile din scuar sunt mînjite de sînge, pete de sînge pe aleile de nisip ale scuarului, pe trunchiurile văruiate ale copacilor. Toată piața este brăzdată de șenilele tancurilor. De zidul comitetului orășenesc de partid este rezemat un steag roșu purtat de manifestanți. Cineva ancorase în vîrfurile lui o șapcă de culoare cenușie, stropită de sînge cafeniu. Pe fața-dă - o pancartă de stambă roșie, care atîrna de multă vreme acolo: «Poporul și partidul sunt un tot!»

Oamenii vin mai aproape de soldați, îi muștră și îi blestemă: „Cum ați putut?!” „În cine ați tras?” „Ați tras în popor!” Soldații se justifică: „N-am fost noi! Pe noi doar ce ne-au adus și ne-au pus aici. Noi n-am știut nimic”.

Iată cît de prompti sunt asasinii noștri (și se mai spune că sunt niște bi-rocrați neîndemînatici): au și izbutit să-i salte de aici pe acei soldați și să aducă alții, ruși, care habar n-au de nimic. Își cunoaște meseria ge-neralul Pliev!

Treptat, pe la orele cinci-șase, piața se umple din nou de oameni. (Cu-rajoși oameni locuitorii Novocerkasskului! Postul de radio local a transmis tot timpul: „Cetățeni, nu vă lăsați provocați, împrăștiați-vă pe la ca-sele voastre!” Pistolarii sunt aci, sîngele n-a fost spălat, iar ei dau din nou năvală.) Strigăte, din ce în ce mai multe, și din nou un miting spontan. S-a aflat că în oraș au sosit cu avionul (probabil chiar de la pri-mele împușcături?) șase dintre cei mai importanți membri ai Comitetului Central, inclusiv, desigur, Mikoian(4) (specialist în situații a la Buda-pesta), Frol Kozlov(5), Suslov(6)

(prezența celorlalți este îndoielnică). Ei au poposit, ca într-o cetate, în clădirea KUKKS) (cursuri de perfecționare pentru ofițerii de cavalerie, fosta școală de cădeți). Și o delegație de muncitori tineri de la NEVZ a fost trimisă la ei să le povestească despre cele petrecute. Mulțimea strigă: „Să vină Mikoian aici! Să vadă sîngele cu ochii lui!” Nu, Mikoian n-o să vină. Însă un elicopter de patrulare zboară jos, deasupra pieței. În jurul orei șase, cercetează. Apoi s-a depărtat.

Curînd, de la KUKKS, se înapoiază delegația muncitorilor. Cum, probabil, conveniseră, cordonul de soldați permite delegaților să treacă, și, însoțiți de ofițeri, aceștia ajung în balconul comitetului orașenesc de partid. Tăcere. Delegații transmit mulțumiri că au fost la membrii Comitetului Central, le-au povestit despre această „sîmbătă sîngeroasă”(7), și Kozlov a plîns cînd a auzit cum de la prima salvă de împușcături au căzut copiii din copaci. (Cine îl cunoaște pe Frol Kozlov - căpetenia hoților comuniști din Leningrad și cel mai aprig stalinist - el a plîns!...) Membrii Comitetului Central au făgăduit că vor cerceta aceste evenimente și-i vor pedepsi aspru pe cei vinovați (la fel ne-au promis și în La-gărele speciale), iar acum trebuie să mergem acasă, ca să nu se pro-voace dezordini în oraș.

Dar mitingul nu s-a împrăștiat! Spre seară mulțimea a devenit și mai numeroasă. Cîtă cutezanță la cetățenii Novocerkasskului! (Circula zvonul că brigada Biroului Politic în seara aceea a hotărît să deporteze toată populația orașului de la mic la mare! Cred, nimic nu mai poate fi de mirare după deportarea națiunilor. Oare nu tot același Mikoian se afla și atunci lîngă Stalin?)

Pe la nouă seara au încercat să risipească lumea cu tancurile dinspre palat. Dar numai ce tanchiștii au pornit motoarele, oamenii s-au cățarat pe ele ciorchine, au blocat turelele și au astupat vizoarele. Tancurile au amuțit. Pistolarii au stat neclintiți, fără să încerce să-i ajute pe tanchiști.

După încă un ceas au apărut tancuri și transportoare blindate din partea cealaltă a pieței, protejate de pistolari, cocoțați sus, pe blindaj. (Vedeți ce experiență de front avem! Doar i-am biruit pe fasciști!) Mergînd cu viteză mare (însoțite de fluierăturile tineretului de pe trotuare, spre sea-ră studenții se eliberaseră), ele au curățat partea carosabilă a străzii Moskovskaia și a fostului bulevard Platov.

Abia spre miezul nopții pistolarii au început să tragă în aer cu trasoare, și mulțimea s-a împrăștiat încet-încet.

(O, forță a mișcărilor populare! Cît de repede modifici tu conjunctura po-litică! În ajun - restricții de circulație și atîta frică, iar acum tot orașul se plimbă și fluieră. Oare sub o crustă de o jumătate de secol se află atît de aproape un cu totul alt popor, o cu totul altă atmosferă?)

La 3 iunie postul de radio local a transmis cuvîntările lui Mikoiau și Koz-lov. Kozlov n-a plîns. Nici măcar n-au promis că vor căuta vinovații prin-tre autorități. S-a spus că evenimentele au fost provocate de dușmani, și dușmanii vor fi crunt pedepsiți.* (Acum, cînd oamenii din piață erau

*Iată ce povestește în 1968, cu toată autoritatea, în tren, o profesoară(!) din Novocer-kassk: „Militarii n-au tras. Doar o singură dată în aer, pentru avertisment. Au tras diversioniștii, cu gloanțe explozive. De unde le-au luat? Diversioniștii au de toate. Ei au tras și în militari, și în muncitori... Iar muncitorii parcă înnebuniseră, s-au năpustit peste soldați, i-au snopit în bătaie, dar ce vină aveau ei? Pe urmă Mikoian mergea pe stradă, intra prin

împrăștiați.) Mikoian a mai spus că gloanțele explozive nu se află în dotarea armatei sovietice - prin urmare, au fost folosite de dușmani.

(Dar cine sunt acești dușmani?... Cu ce parașută s-au coborît? Unde au dispărut? Să vedem măcar unul! O, cît de mult ne-am obișnuit să fim prostiți! „Dușmani”, cînd auzim acest cuvînt, parcă totul se clarifică pentru înțelegerea noastră... Precum „demonii” în evul mediu...)

Numaidecît magazinele s-au îmbogățit cu unt, salam și multe altele, ca-re de mult nu se văzuseră pe aici, și se găseau doar în capitale.

Toți răniții au dispărut fără urmă, nici unul nu s-a întors. Dimpotrivă, familiile celor răniți și uciși (ele i-au căutat pe ai lor!...) au fost deportate în Siberia. La fel și mulți care au fost implicați, observați, fotografiați. A avut loc o serie de procese închise ale participanților la manifestație. Au fost și două „deschise” (bilete de intrare - secretarii organizațiilor de partid din întreprinderi și aparatul comitetului orășenesc de partid. În- tr-unul dintre ele au condamnat nouă bărbați (la moarte) și două femei (la cincisprezece ani).

Componenta comitetului orășenesc de partid a rămas cea dinainte.

În sîmbăta care a urmat după cea sîngeroasă, la radio s-a anunțat că „muncitorii de la uzina constructoare de locomotive electrice și-au

luat angajamentul să îndeplinească planul septenal înainte de termen".

...Dacă țarul n-ar fi fost un nevolnic, i-ar fi trecut și lui prin minte la 9 ianuarie la Petersburg să-i aresteze pe muncitori cu praporii și să le trîntească niște condamnări pentru banditism. Și nu s-ar mai fi pomenit de nici o mișcare revoluționară.

Iată și în orașul Alexandrov, în 1961, cu un an înainte de Novocerkassk, miliția a bătut un arestat pînă l-a omorît și pe urmă a interzis să fie dus la cimitir pe lîngă „secția” ei. Mulțimea s-a înfuriat și a incendiat secția de miliție. S-au făcut arestări pe loc. (O poveste asemănătoare se va petrece la scurtă vreme și în Murom.) Dar cum să fie încadrați acum cei arestați? Sub Stalin primea 58 chiar și un croitor care înfigea un ac în-tr-un ziar. Acum au procedat mai inteligent: devastarea miliției nu tre-buie considerată un act politic. Aceasta nu-i decît banditism ordinar. Instrucțiunile primite așa glăsuiau: „dezordinile provocate de mulțimi” să nu fie considerate politică. (Atunci, de fapt, ce se încadrează la politi-că?)

Uite așa au dispărut de la noi politiciii.

Continuă să curgă valul care n-a secat niciodată în URSS. Acei criminali pe care nu i-a atins nicicum „valul binefăcător trezit la viață...” etc. Un val neîntrerupt în toate deceniile: și „cînd au fost încălcate normele leniniste”, și cînd au fost respectate, care în timpul lui Hrușciov

a cunoscut o intensificare înverșunată.

case să vadă cum trăiesc oamenii. Femeile l-au tratat cu căpșuni.” Vedeți, deocamdată numai asta rămîne în istorie.

Aceștia sunt credincioșii. Cei care s-au împotrivit noii și aprigei campanii de închidere a bisericilor. Călugării care erau aruncați afară din mînăstiri. Sectanții îndărătnici, în special cei care se sustrăgeau de la efectuarea serviciului militar, aici - nu vă supărați - este vorba de sprijin direct acordat imperialismului, și în timpurile noastre blînde, pentru pri-mul refuz - cinci ani.

Însă aceștia nu sunt cîtuși de puțin politici, aceștia sunt „religioșii”, care trebuie educați: să fie dați afară de la serviciu pentru credința lor; să fie trimiși comsomoliștii să le spargă geamurile; să fie obligați pe cale ad-ministrativă să se prezinte la conferințele pe teme antireligioase; să li se scoată ușile de la biserici, folosind sudura

autogenă, să doboare cupo-lele bisericilor folosind tractoarele, să alunge babele cu furtunul de pom-pieri. (Acesta-i dialog, nu-i așa, tovarăși comuniști francezi?)

Iată ce le-au spus călugărilor din Poceaev la Sovietul Deputaților Mun-citorilor: „Dacă vom aplica legile sovietice, va trebui să așteptăm comunismul mult și bine”.

Și numai în ultimă instanță, când educația nu ajută, trebuie să recurgi la lege.

Vedeți însă unde strălucește noblețea diamantină a Legii noastre de as-tăzi: noi nu judecăm cu ușile închise, ca pe vremea lui Stalin, nu jude-căm în contumacie - procesele noastre sunt semipublice (adică în pre-zența unei jumătăți de public).

Am în mână notițele luate la procesul baptiștilor din orașul Nikitovka, Donbass, ianuarie 1964.

Iată cum s-a desfășurat. Baptiștii care au venit să asiste, sub pretextul identificării, sunt ținuți trei zile la închisoare (pînă trece procesul și ca să-i sperie). Un om care a aruncat inculpaților flori (un cetățean liber!) a fost închis pe zece zile. Tot atît a primit și un baptist care lua note în timpul procesului, notele i le-au confiscat (s-au păstrat altele). Un grup de comsomoliști aleși au fost introduși printr-o ușă laterală înaintea ce-luilalt public, ca să ocupe primele rînduri. În timpul procesului - strigăte din sală: „Să fie stropiți cu gaz și să li se dea foc!” Tribunalul nu inter-zice aceste strigăte îndreptățite. Procedeele obișnuite ale tribunalului: depozițiile vecinilor ostili; mărturiile minerilor speriați. Aduc în fața in-stanței fetițe de nouă și unsprezece ani (important e să meargă bine procesul, ce se va întîmpla pe urma cu aceste fetițe - puțin le pasă). Caietelele lor cu texte religioase figurează ca probe materiale.

Unul dintre inculpați este Bazbei, tată a nouă copii, miner, care n-a pri-mit niciodată vreun ajutor de la comitetul sindical tocmai pentru că este baptist. Dar pe fata lui Nina, elevă în clasa a opta, au izbutit s-o zăpă-cească, s-o cumpere (cincizeci de ruble de la comitetul sindical al mi-nei), i-au făgăduit s-o ajute în continuare să intre la instituit, și ea a făcut la anchetă niște depoziții fantastice împotriva tatălui: că a vrut s-o otrăvească cu o citronadă stricată, că în timp ce credincioșii se întîlneau în pădure ca să se roage (în orașel erau persecutați), acolo aveau „un emițător radio - un copac înalt,

înfășurat în sîrmă". De atunci, Nina a început să fie chinată de muștrări de conștiință că a făcut mărturisiri fal-se, s-a îmbolnăvit de cap și a fost internată la spitalul de boli psihice, în salonul celor violenți. Totuși a fost citată la proces în speranța că va face depozitiile așteptate. Ea însă neagă totul: „Anchetatorul mi-a dictat tot ceea ce trebuia să spun”. Nu-i nimic, judecătorul fără rușine se șterge la gură și consideră ultimele depoziii ale Ninei fără valoare, iar pe cele preliminare — valabile, (în genere, cînd depozitiile convenabile acuzării sunt date peste cap, tribunalul recurge la tactica sa specifică, pe care o aplică în permanență: nu ia în seamă mărturisirea făcută în instanță, ci se sprijină pe cea preliminară, făcută la anchetă: „Păi cum așa?... în depozitiile dumneavoastră scrie... La anchetă ați spus... Cu ce drept retrageți ce ați spus?... Pentru asta puteți fi judecat!”)

Judecătorul nu vrea să audă nimic care ține de esență, de adevăr. Acești bapțiști sunt persecutați pentru faptul că nu vor să-i recunoască pe predicatorii trimiși de un ateist, împuternicitul statului de la departa-mentul cultelor. Ei vor predicatorii lor (conform statutului bapțiștilor, pre-dicator poate fi oricare dintre frații lor). Există o indicație a comitetului regional de partid: să fie judecați, dar să le fie luați copiii. Și acest lucru va fi îndeplinit, deși, iată, doar de curînd, cu mîna stîngă, Prezidiul Sovi-etului Suprem a semnat (2 iulie 1962), convenția mondială „privind lupta cu discriminarea în domeniul educației”*. Acolo este un paragraf: „Pă-rinții trebuie să aibă posibilitatea să asigure educația religioasă și mo-rală a copiilor în conformitate cu propriile convingeri”, însă tocmai acest lucru noi nu putem să-l admitem! Toți cei care, la proces, vorbesc și vor să atingă fondul problemei pentru a ajunge la elucidarea ei sunt în mod obligatoriu întrerupți, deraiați, zăpăciți și încurcați de judecător. Iată ni-velul polemicii lui: „Cînd va fi sfîrșitul lumii, dacă noi ne-am propus să construim comunismul?”

În cuvîntul final de la proces, tînăra Jenia Hloponina a spus: „în loc să merg la cinematograful ori la dans, eu citeam Biblia și mă privați de liber-tate. Da, să trăiești în libertate este o mare fericire, dar să fii liber de pă-cat - este și mai mare. Lenin spunea: numai în Turcia și în Rusia s-au păstrat astfel de fenomene rușinoase, cum este

prigonirea pentru reli-gie. N-am fost în Turcia și nu știu, dar în Rusia - precum vedeți". Este, firește, întreruptă.

Sentința: doi dintre ei cîte cinci ani de lagăr, alți doi - cîte patru, Bazbei, cel cu mulți copii - trei. Inculpații primesc sentința cu bucurie și se roa-gă. „Reprezentanții muncitorilor" strigă: „Este puțin! Să li se mai adau-ge!" (Să-i stropească cu gaz și să le dea foc...)

*Desigur, noi am semnat-o din cauza negrilor americani, altfel ce nevoie am fi avut?

Baptiștii cei răbdători au ținut evidența și au făcut calcule; au creat un „consiliu al rudelor captivilor", care a început să editeze un buletin ma-nuscris despre toate persecuțiile. Din acest buletin aflăm că din anul 1961 pînă în iunie 1964 au fost condamnați 197 baptiști*, dintre ei - 15 femei. (Toate numele sunt menționate. Au fost socotite și persoanele pe care le întrețineau cei condamnați, care au rămas acum fără mijloace de subzistență: 442, dintre ei, de vîrstă preșcolară - 341.) Celor mai mulți li se dau cinci ani de exil, însă unora - cinci ani de lagăr cu regim sever (gata-gata să îmbrace țeale vărgate!), iar ca supliment și trei-cinci ani de exil. B.M. Zdroveț din Olșanî, regiunea Harkov, a primit pentru credință șapte ani de lagăr cu regim sever. A fost condamnat LV. Arend, în vîrstă de șaptezeci și șase de ani, iar din familia Lozov - toți (tată, mamă, fiu). Evgheni M. Sirohin, invalid categoria întâi din timpul războiului de apărare a patriei, orb de amîndoi ochii, a fost condamnat în satul Sokolovo, raionul Zmiiiov, regiunea Harkov, la trei ani de lagăr pentru educația religioasă dată copilelor lui Liuba, Nadia și Raia, care i-au fost luate prin hotărîre judecătorească.

Tribunalul care l-a judecat pe M.I. Brodovski (orașul Nikolaev, 6 octombrie 1966) nu se jenează să utilizeze documente grosolan falsificate. In-culpatul protestează: „Asta nu-i drept!" Și i-au mîrîit ca răspuns: „Legea te va distruge, te va strivi și te va nimici!"

Le-gea! Știți, asta nu-i acea „reprimare extrajudiciară" din acei ani cînd „normele erau încă respectate".

Recent am putut face cunoștință cu Demersul lui Sviatoslav Karavanski. O carte care te înfioară, transmisă din lagăr în libertate. Autorul a avut o condamnare de douăzeci și cinci de ani. A ispășit șaisprezece (1944-1960), a fost eliberat (probabil a beneficiat de „două treimi"), s-a căsătorit, a intrat ca student la universitate - dar

nu! În 1965 au venit din nou după el: pregătește-te! Mai aveai de făcut încă nouă ani**.

- Oare unde mai este posibil așa ceva, sub ce altă Lege, în afară de a noastră? Au atîmat de gîtul oamenilor cu lanțuri de fier condamnările de douăzeci și cinci de ani, pedepsele vor lua sfîrșit în anii '70! Deodată apare un nou cod (1961): nu mai există pedepse peste cincisprezece ani. Și chiar un student din anul întîi la drept va înțelege că, prin ur-mare, condamnările de douăzeci și cinci de ani sunt abolite! La noi însă - nu sunt. Poți să urli pînă răgușești, poți să te dai cu capul de toți pere-ții - nu se abolește nimic. La noi, chiar ești invitat să-ți termini condam-narea, dacă ai fost cumva eliberat!

*Fiindcă veni vorba, acum o sută de ani a avut loc procesul narodnicilor, procesul ..celor 193. Ce scandal, Doamne, ce tragedie! A intrat și în manuale.

**Însă nici asta nu-i tot - mașina comunistă de înghițit funcționează perfect: în 1969. pentru transmiterea unor informații din închisoarea din Vladimir, va mai primi încă alți ze-ce ani, ca să facă treizeci în cap!

Astfel de cazuri sunt numeroase. Oameni care au fost ocoliți de epide-

mia eliberărilor hrușcioviste, tovarășii noștri de brigadă, de celulă, întîl-niți prin pușcăriile de tranzit. I-am uitat demult, acum, în viața noastră

refăcută, iar ei continuă să rătăcească pierduți, abătuți, năuci pe ace-leași petice de pămînt bătătorit, printre aceleași turnuri de pază și sîrmă ghimpată. Se schimbă portretele în ziare, se schimbă discursurile la tri-bune, se luptă contra cultului, pe urmă încetează să se mai lupte - dar deținuții cu douăzeci și cinci de ani, cei botezați de Stalin, zac încă în lagăre...

Karavanski prezintă biografiile de pușcăriași, care te fac să te înfiori, ale unora dintre ei.

O, gînditori de „stînga” ai Occidentului, iubitori de libertate! O, voi labu-riști de stînga. O, studenți progresiști din America, Germania, Franța! Pentru voi, toate acestea sunt puține. Pentru voi, nici această carte a mea nu înseamnă nimic. Doar atunci veți înțelege numaidecît, cînd veți auzi: „Mîinile la spate!” și veți călca voi înșivă pe pămîntul Arhipelagului nostru.

Într-adevăr, numărul politicilor de astăzi nu mai poate fi comparat cu cel de pe vremea lui Stalin: ei nu mai sunt numărați cu milioanele și

nici cu sutele de mii.

Oare pentru că s-o fi îndreptat Legea?

Nu, s-a schimbat doar (pentru o vreme) direcția corăbiei. Izbucnesc la fel epidemii juridice, despovăărind procesul cerebral al juriștilor, și chiar ziarele sugerează celor care știu să le citească: au început să scrie despre huliganism - să știi că vor începe să aresteze în virtutea artico-lului privind huliganismul; scriu despre furturi din avutul statului - să știi că vor fi arestați delapidatorii.

Din coloniile lor, zekii de astăzi scriu cu mîhnire:

„Este inutil să mai cauți dreptate, în presă scrie una, în viață găsești altceva.” (V.I.D.)

„M-am săturat să fiu surghiunit din societatea și din poporul meu. Dar unde să găsești dreptate? Anchetatorului i se dă mai multă crezare de-cît mie.

Dar ce poate să știe și să înțeleagă o fetiță de douăzeci și trei de ani? Oare este în stare să-și dea seama la ce condamnă un om?” (V. K.)

„Dosarele nu sunt revizuite, pentru că, atunci, s-ar reduce și schema lor de personal.” (L. N.)

„Metodele staliniste de anchetă și justiția au fost pur și simplu transferate din domeniul politicului în cel al dreptului comun, și atât!” (G.S.)

În concluzie, iată ce spun acești oameni în suferință:

1. Revizuirea proceselor nu este posibilă (căci altfel ar dispărea breasla judecătorească);

2. La fel cum au masacrat în virtutea articolului 58, tot astfel în prezent masacrează în virtutea celor de drept comun (fiindcă ei cu ce să se hră-nească?! Ce s-ar întâmpla atunci cu Arhipelagul?).

Într-un cuvînt: să zicem că un cetățean vrea să dispară din lume un alt cetățean pe care el nu-l poate suferi (însă, firește, nu direct, cu cuțitul în spate, ci după lege). Cum să procedezi ca să nu greșești? Înainte tre-buia să scrii un denunț pentru 58-10. Acum însă trebuie să te sfătuiești în prealabil cu specialiștii (anchetatori, milițieni, judecători - iar un astfel de cetățean are întotdeauna amici de soiul ăsta): ce este la modă anul acesta? Spre ce articol este orientat năvodul? Cu ce articol tribunalele au randament bun? Pe acela să-l vîri în loc de cuțit.

Multă vreme a bîntuit, de pildă, articolul privind violul - Nikita, probabil prost dispus în ziua aceea, a ordonat să nu se dea mai puțin de doi-sprezece ani. Și în toate locurile mii de ciocane au început să forjeze denunțuri pentru doisprezece ani, pentru ca fierarii să nu rămînă fără lucru. Și asta este un articol delicat, intim, spuneți dacă, într-un fel, nu seamănă cu 58-10: și acolo totul se petrece între patru ochi, și aici; nici acolo nu se poate verifica nimic, nici aici, martorii sunt evitați, iar tribu-nalului tocmai asta îi trebuie.

Iată, de pildă, două femei din Leningrad sunt chemate la miliție (cazul lui Smelov). - Ați fost la o serată cu bărbați? - Am fost. - Ați avut raporturi sexuale? (Despre așa ceva există un denunț sigur, s-a stabilit.) - A-a-am avut - Acum una din două: ați consimțit sau nu să aveți relații sexuale? Dacă ați consimțit, o să vă considerăm prostituate, predați bu-letinele de Leningrad și în patruzeci și opt de ore - afară din oraș! Dacă nu ați consimțit - scrieți o declarație că ați fost violate. Femeile nu do-resc cîtuși de puțin să plece din Leningrad! Și bărbații primesc cîte doi-sprezece ani.

Iată și cazul lui M. I. Potapov, profesor la școala unde predam și eu. Totul a pornit de la o ceartă între vecinii de apartament: de la dorința unora dintre vecini de a se extinde și de la faptul că soția lui Potapov, comunistă, denunțase alți vecini că primesc ilegal pensie. Și — gata. Răzbunarea! În vara anului 1962, Potapov, care trăia pașnic și nu bănu-ia nimic, este chemat pe neașteptate la anchetatorul Vasiura și nu s-a mai întors acasă. (Ia aminte, cititorule! Într-un stat de drept cum este al nostru, asta ți se poate întîmpla și dumitale, în orice zi, crede-mă!) Ancheta este ușurată de faptul că Potapov mai executase nouă ani în virtutea lui 58 (în plus, în anii '40 refuzase să facă depoziții false împo-triva coinculpatului, ceea ce i-a atras ura anchetatorului). Vasiura chiar îi spune sincer: „Din ăștia ca dumneata am băgat la zdup mai mulți de-cît păr am în cap. Păcat că nu mai avem drepturile dinainte.” Soția a dat fuga să-și ajute soțul. Vasiura îi zice: „Mă doare-n cot că ești membră, de partid! Dacă vreau - te arestez și pe tine!” (Cum scrie N. Ioghin, substitutul procurorului general al URSS ~ „Izvestia”, 18 noiembrie 1964: „Într-o serie de articole și reportaje, unii publiciști încearcă să de-precieze munca anchetatorului, să-l priveze de aureola romantică. De ce?”)

În noiembrie 1962, Potapov este judecat. Este acuzat de violarea țigăncii Nadia, de paisprezece ani (din curtea lor) și a micuței Olia, de cinci ani, în care scop le-a ademenit să se uite la televizor. În procesele ver-bale ale anchetei, din partea, lui Vova, un băiețel de șase ani, care niciodată în viața lui nu văzuse un act sexual, este descris calificat și amănunțit acest act „al lui nenea Mișa” cu Nadia. Cum Vova, chipurile, a văzut prin fereastra inaccesibil de înaltă, cu geamuri jivrate, acoperită de un pom de iarnă și de perdele. (Pentru această dictare, care a violat un minor cine trebuie judecat?) „Violata” Nadia timp de șase luni de când era gravidă n-a scos o vorbă despre asta, dar îndată ce i-a trebuit lui nenea Vasiura, a și declarat. La proces vin și profesorii de la școala noastră - nu sunt lăsați să asiste, însă au prilejul să vadă cum în coridor părinții îi instruiă pe „martorii”-copii să aibă grijă să nu se încurce în depoziții. Profesorii scriu o scrisoare colectivă adresată tribunalului.

Singura consecință a scrisorii este că profesorii, acum, sunt chemați unul câte unul la comitetul raional de partid și amenințați că vor fi dați afară de la școală pentru neîncredere în justiția sovietică. (Păi cum alt-fel? Aceste proteste trebuie, înăbușite din fașă! Altfel, justiția n-o să mai aibă viață dacă opinia publică va cuteza să aibă părerea sa despre ea.) În vremea asta - verdictul: doisprezece ani de lagăr - regim sever. Și gata. Cine cunoaște mediul provincial știe bine că n-ai cum să te împo-trivești? Noi suntem neputincioși. N-avem ce face. Ne vor da afară din serviciu. Nevinovatul n-are decît să piară! Tribunalul are întotdeauna dreptate și comitetul raional de partid — la fel (și ei sunt legați prin... telefon).

Și lucrurile ar fi rămas așa. Întotdeauna rămîn așa.

Dar, printr-un concurs de împrejurări, chiar în această vreme este publi-cat romanul meu despre demult trecutele și incredibilele suferințe ale lui Ivan Denisovici, și comitetul raional de partid încetează să mai fie pen-tru mine o sperietoare: mă implic în această afacere, scriu un protest la Tribunalul Suprem al republicii și — lucru foarte important — o implic și pe O. Ceaikovskaia, corespondența ziarului „Izvestia”. Și s-a declanșat o luptă care va dura trei ani.

Colosul inert, surd și obtuz alcătuit din anchetatori și tribunal trăiește numai prin faptul că este infailibil. Acest colos inert este puternic și

sigur pe el pentru că niciodată nu-și revizuieste hotărârile, că fiecare judecător poate tăia după pofta inimii, și este convins că nimeni n-o să-l corec-teze. Pentru asta există o înțelegere ascunsă: orice reclamație, indi-ferent de super-instanța căreia îi este adresată, să fie trimisă spre exa-minare tocmai acelei instanțe împotriva căreia este făcută reclamația. Și nici unul dintre oamenii magistraturii (inclusiv procurorii și anchetatorii) să nu fie blamat, dacă a abuzat, s-a lăsat pradă enervării, ori răzbunării personale, sau a greșit, sau n-a făcut cum trebuie - noi îl vom acoperi! Îl vom apăra! Vom face zid în fața lui! Doar de aceea suntem Lege.

Cum vine asta: să începi o anchetă și să nu acuzi? Înseamnă că anche-tatorul a lucrat în gol? Cum adică: tribunalul popular să judece un pro-ces și să nu dea o condamnare? Înseamnă să nu recunoască munca anchetatorului, iar el să lucreze în gol! Ce ar însemna dacă tribunalul regional ar revizui hotărîrea tribunalului popular? Ar însemna să mă-rească procentul rebuturilor în domeniul propriu. Apoi - pur și simplu ne-plăceri colegilor de breaslă, de ce? O anchetă odată începută, să zicem în urma unui denunț, trebuie negreșit finalizată printr-o sentință, care nu mai poate fi revizuită. Și să nu ne păcălim unul pe celălalt! Și să nu păcălești comitetul raional de partid, să faci cum zic ei. Atunci nici ei nu te vor lăsa la nevoie.

Și încă un lucru foarte important la un proces din ziua de azi: să nu folosești nici magnetofon, nici stenografistă, ci o secretară înceată, care cu viteză de școlăriță din secolul răs-trecut mîzgălește ceva pe foile proce-sului-verbal. Acest proces-verbal nu este citit în instanță, nimeni nu tre-buie să-l vadă pînă nu-l citește și nu-l aprobă judecătorul. Numai ceea ce aprobă judecătorul înseamnă proces, că s-a citit și s-a spus la pro-ces. Iar ceea ce am auzit cu urechile noastre - asta n-a existat, asta a fost fum.

Fața neagră, lăcuită, a adevărului este mereu prezentă în mintea jude-cătorului - acesta-i aparatul de telefon din camera de consiliu. Acest oracol nu te va trăda, dar să faci cum spune el.

Noi am obținut recursul, lucru nemaipomenit. A început o nouă anchetă. Doi ani au trecut, acei copii nefericiți au mai crescut, ei vor să scape de acele depoziții mincinoase, să le uite, dar nu, din nou părinții și noul an-chetator îi tîrăsc la judecată: uite așa trebuie să vorbești, uite asta tre-buie să spui, altfel mama ta o să aibă

neplăceri; dacă n-o să-l condam-ne pe nenea Mișa, o s-o condamne pe mama ta.

Si iată-ne așezați în sala de judecată a tribunalului regional din Riazan. Ca întotdeauna - avocatul nu are nici un drept. Judecătorul poate să-i respingă orice protest și nu-l poate controla nimeni. Din nou sunt folosite în mod necinstit depozițiile vecinilor ostili. Din nou sunt folosite fără scrupule depozițiile minorilor (comparați cu procesul lui Bazbei). Jude-cătorul nu se adresează copiilor: „Povestește cum a fost”, nu-i roagă: „Spune adevărul”, ci: „Povestește ce ai spus la anchetă!” Martorii apă-rării sunt derutați, încurcați și amenințați: „Dar la anchetă ați declarat... Cine v-a dat dreptul să vă retrageți depoziția ? ”

Asesoarele stau sub presiunea judecătoarei Avdeeva, ca niște mielușei sub laba unei leoaice. (Apropo, unde sunt judecătorii de altădată, bă-trînii venerabili cu barba albă? Niște muieri abile și viclene au ocupat locurile de judecători ale bărbaților.) Are părul ca o coamă și un fel dur, masculin, de a vorbi, iar când vrea să arate cât de pătrunsă este de ma-rea importanță a propriilor cuvinte, vocea ei capătă vibrații metalice. Îndată ce procesul o ia puțin pe un curs ce nu-i convine, ea se înfurie, lovește cu coada, se face stacojie de încordare, îi întrerupe pe martorii indezirabili, îi amenință pe profesorii noștri: „Cum ați îndrăznit să vă în-doiți de justiția sovietică?” „Cum ați putut să credeți că cineva i-a învățat pe copii ce să vorbească? Care va să zică, voi îi educați pe copii în minciună?” „Dar cine a fost inițiatorul scrisorii colective adresată tribu-nalului?” (În țara socialismului nu este admisă nici măcar ideea unei acțiuni colective! Cine? Cine? Cine?) Procurorului Krivovoi (oare cine le alege numele?) aproape că nu-i mai rămîne nimic de făcut cu o judecă-toare atît de energică.

Și cu toate că în cursul procesului toate acuzațiile au căzut: Vova nu putea vedea nimic pe fereastră: Olia acum neagă totul, n-a siluit-o ni-meni. În toate zilele când putea fi săvîrșită infracțiunea, în singura came-ră, a Potapovilor se afla și soția bolnavă, și doar nu în prezența ei a vio-lat-o pe vecina-țigancă. Și țiganka asta mai înainte furase ceva de la ei; și țiganka asta nu dormea noaptea acasă, se întindea pe sub toate gar-durile, în ciuda celor paisprezece ani ai ei. Dar un anchetator sovietic nu putea să greșească! Un tribunal

sovietic nu putea să greșească! Sentința: zece ani! Să triumfe breasla judecătorească! Anchetatori, să nu aveți teamă! Torturați mai departe!

Și asta se petrecea de față cu un corespondent al ziarului „Izvestia”! Cu toată intervenția Tribunalului Suprem al RSFSR! Dar cu cei pentru care nu intervenea nimeni ce se întâmpla?...

Și încă un an aproape mai durează bătaia cazuistică, și în sfârșit, Tribunalul Suprem hotărăște: Potapov nu este vinovat cu nimic, să fie achitat și eliberat. (A stat trei ani în pușcărie...) Și cum a rămas cu cei care au corupt și au învățat copiii ce să spună? Nu au pățit nimic, au eșuat - și ce dacă? Dar pe pieptul de leoaică al Avdeeevei a rămas măcar o pată, cât de mică? Nu, ea este unul dintre aleșii poporului, demnitar înalt. Dar cu gîdele stalinist, Vasiura, ce s-a întâmplat? A rămas pe loc, nu i-a tăiat nimeni din gheare.

Să trăiești și să înflorești, breaslă judecătorească! Noi suntem făcuți pentru tine, nu tu pentru noi! Și justiția să fie pentru tine ca un covor pu-fos. Doar să-ți fie ție bine! Demult s-a proclamat că în pragul societății fără clase și procesul judiciar va deveni nonconflictual (ca să reflecte nonconflictualitatea orînduirii sociale): va fi un proces unde completul de judecată, procurorul, apărarea și chiar acuzatul însuși vor aspira cu forțe reunite spre un țel comun.

Această stabilitate verificată a justiției înlesnește foarte mult viața miliți-ei: ea îi dă posibilitatea să aplice fără teamă metoda remorcă ori „sacul cu delikte”. Despre ce este vorba? Fie din indolență, din lipsa de prom-ptitudine, iar uneori chiar din lașitatea miliției locale - unul, două și trei cazuri de infrațiuni rămîn nerezolvate. Însă pentru evidență, pentru scripte, ele trebuie să figureze ca rezolvate (adică „închise”)! Astfel, se așteaptă un prilej favorabil. Și în ziua cînd la secție este adus un ins maleabil, speriat, ori cam nătîng, îi aruncă în spinare toate aceste ca-zuri nerezolvate: el, acest tîlhar imposibil de prins, le-a săvîrșit pe toate în decurs de un an! Snopit în bătai, epuizat, el este silit să „recunoască” toate aceste delikte, să semneze, după care va primi o pedeapsă mare, corespunzătoare crimelor săvîrșite, ridicînd pata de pe raion, (în Arta-șat, lîngă Erevan, a fost săvîrșită o crimă. În 1953 au prins unul la întîm-plare, l-au garnisit cu martori falși, l-au bătut și i-au dat douăzeci și cinci de ani. Iar în 1962 a fost descoperit adevăratul ucigaș...)

Viața societății se însănătoșește foarte mult datorită faptului că viciile nu rămân nepedepsite. Și anchetatorii miliției primesc prime speciale. Curățarea raionului de pete poate fi realizată și prin metoda inversă: să faci astfel ca și cum delictul nici nu ar fi fost săvârșit. Fostul zek Ivan Emelianovici Brîxin, șaiszeci și nouă de ani, care, cîndva, și-a executat cei zece ani ai săi (amicul meu din sarașka Marfino), în iulie 1978 a fost bătut mortal și jefuit de doi huligani tineri, seara, în orașelul de vile Tu-rist. A zăcut două ore întins în stația de autobuz fără să-l ridice nimeni. Apoi este adus la spitalul din Dedenevo - cel mai apropiat. Medicul Savelieva nu poate să-i acorde nici un ajutor, și nu-l trimite la un spital de traumatologie. Deși el își spune numele, prenumele și patronimicul, vîrsta - ea nu comunică despre rănit pe linie medicală, nici chiar la mili-ție, și așa trei zile și trei nopți, vreme în care omul cu hematom, cu he-moragie la creier, cu dinții făcuți zob, cu ochii injectați zace, nu numai fără nici un ajutor medical, dar chiar și fără îngrijirea unei infirmiere (se îmbătase), pe o mușama, pînă la umeri în urină. Trei zile și trei nopți fa-milia se agită, îl caută chiar în acest orașel, dar medicul nu anunțase ni-căieri. În sfîrșit, îl găsesc și, cu eforturi proprii - nu ale spitalului - chea-mă de la Moscova un autobuz de reanimare, care îl duce la neuro-chirurg. Acela îl operează la cap, dar nu-l poate salva de hemoragie in-ternă. Bolnavul moare după nouă zile de chinuri.

Miliția locală din Ikșansk a primit concluzia expertizei medico-legale, dar nu se grăbește cu ancheta și nici măcar nu examinează, la spital, hai-nele celui ucis, nu caută urme pe ele. Chestiunea este că pe acești huli-gani îi cunoaște toată lumea din Dedenevo, dar toți se tem de ei. Și iată, același medic Savelieva o ajută pe anchetatoarea principală Ghe-rasimova (în cabinetul ei, cînd a interogat-o pe soția celui ucis, la radio se transmitea un concert de estradă) după trei luni de anchetă să ajungă la concluzia că: victima a căzut, s-a lovit și a făcut hemoragie cerebrală. Așadar, nu avem pe cine aresta, n-a fost nici o crimă și raionul este curat.

Fie-ți țărîna ușoară, Ivan Emelianîci!

Dar societatea s-a înzdrăvenit și mai mult, justiția s-a consolidat și mai abitir din acel an cînd a fost chemată să-i înhațe, să-i judece și să-i deporteze pe paraziți. Acest decret(8) într-o oarecare măsură a înlocuit, de asemenea, suplul 58-10: acuzarea era la fel de

insinuantă, imaterială și - imparabilă. (Au izbutit să i-l aplice poetului I. Brodski(9).)

Acest cuvânt - parazit - a fost denaturat îndată ce s-au atins de el. Ade-vărații paraziți, trântori cu salarii grase, s-au așezat în jilțurile judecă-torești, și au început să curgă condamnările pentru truditorii săraci și meșterii iscusiți care se zbăteau, după o zi de lucru, să mai câștige cîte ceva. Și cu cîtă răutate - eterna răutate a celor îmbuibăți împotriva celor flămânzi - s-au năpustit asupra acestor „paraziți”! Doi ziariști, lipsiți de scrupule, ai lui Adjubei(10) („Izvestia”, 23 iunie 1964), nu s-au jenat să declare: paraziții nu sunt deportați destul de departe de Moscova! Li se permite să primească pachete și bani de la rude! Nu sunt supuși unui regim suficient de sever! „Nu sunt siliți să muncească din zori și pînă în noapte” - chiar așa scriu textual: din zori și pînă în noapte! Dar în zorii cărui comunism și în baza cărei constituții se cere această corvoadă io-băgească?!

Am enumerat cîteva valuri importante, care (alături de hoția din avutul statului, ce se menține permanent la același nivel) completează con-tinuu Arhipelagul.

Și nu degeaba, cîtuși de puțin, cutreieră străzile și stau la sediile lor și sfărîmă dinții persoanelor reținute membrii „drujinei populare”, acești bandiți sau „grupuri de șoc”, recrutați de miliție, care nu sunt pomeniți în constituție și n-au nici o răspundere în fața legii.

Completările Arhipelagului continuă. Și în ciuda faptului că societatea este de mult fără clase, și pe aproape jumătate de cer s-a așternut vă-paia comunismului, noi ne-am obișnuit cu ideea că crimele nu se ispră-vesc, nu se împrăștiează, și chiar au încetat să ne mai facă promisiuni. Prin anii '30 promiteau cu siguranță: încă puțin, încă vreo cîțiva ani! Acum nu mai făgăduiesc nimic.

Legea noastră este puternică, foarte ingenioasă, și deloc asemănătoare cu tot ceea ce pe Pămînt se cheamă „lege”.

Proștii de romani au născocit principiul: „Legea nu are putere retro-activă”. Ba la noi are! Auziți ce bîlmăjește o veche zicală reacționară: „Astăzi nu se scrie lege pentru ieri”. Ba la noi se scrie! Dacă a fost emis un nou Decret la modă și Legea arde de nerăbdare să-l aplice aceluia care au fost arestați mai înainte - de ce nu? Se poate! Așa a fost cu tra-ficanții de valută și cu șperțarii: instanțele locale, de pildă cele din Kiev, au trimis listele la Moscova, ca să li se

indice cui pot să aplice puterea retroactivă (Să li se mărească bobina ori să li se ofere nouă grame de plumb)(11). Și au aplicat-o.

Apoi, Legea noastră știe să prevadă viitorul. S-ar părea că înainte de proces nu se știe cum se va desfășura judecata și care va fi sentința. Dar ce să vezi? Revista „Soțialisticeskaia zakonnost” („Legalitatea soci-alistă”) publică toate acestea înainte de a avea loc judecata. Cum a ghicit? Întrebați...„Soțialisticeskaia zakonnost” (organul Procuraturii URSS), ianuarie 1962, Nr. 1. Bun de tipar: 27 decembrie 1961. La pp. 73-74 - articolul lui Grigoriev (Gruzd): Călăii fasciști, care conține un fel de reportaj de la procesul criminalilor de război estonieni de la Tartu. Corespondentul descrie interogatoriul martorilor; probele materiale de pe masa judecătorului; interogatoriul inculpatului („a răspuns cinic așa-sinul”), reacția, ascultătorilor, cuvântul procurorului. Și anunță condam-narea la moarte. Și totul s-a desfășurat întocmai, dar de-abia la 16 ia-nuarie 1962 (v. „Pravda” din 17 ianuarie); când revista ieșise de sub tipar și se vînduse. (Procesul fusese amînat, dar nu s-a comunicat și la revistă. Ziaristul a primit un an muncă forțată.)

Legea noastră nu știe ce-i acela păcatul falsei mărturii, în general ea nu-l socotește delict! O legiune de martori mincinoși trăiește în tihnă și belșug printre noi, ei pășesc vajnici spre bătrînețea venerabilă, se des-fată la asfințitul auriu al vieții. Doar țara noastră, singură în toată istoria universală, unică în lume poartă de grijă martorilor mincinoși! Legea noastră nu-i pedepsește pe judecătorii și procurorii ucigași. Ei își îndeplinesc serviciul onorabil, vreme îndelungată, și, plini de distincție, intră în anotimpul bătrîneții.

Și nu poți să nu-i recunoști Legii noastre zbaterile și cauzele specifice oricărei gîndiri creatoare pline de înfrigurare. Se zbuciumă Legea: în- tr-un an criminalitatea trebuie să scadă brusc! Trebuie mai puțini oa-meni arestați! Mai puțini judecați! Cei condamnați să fie puși în libertate pe cauțiune! Pe urmă alt zbucium: răufăcătorii au devenit exasperanți! Destul cu eliberările pe cauțiune! Să se înăsprească regimul! Pedepse-le să devină mai drastice; nemernicii să fie executați!

Dar în pofida loviturilor furtunii, corabia Legii înaintează maiestuos și lin. Judecătorii Supremi și Procurorii Supremi au multă experiență și aceste lovituri nu pot să-i uimească. Ei își țin Plenarele, își vor

expedia Instrucțiunile, și fiecă schimbare nesăbuită de direcție va fi explicată ca de mult dorită și pregătită de întreaga noastră dezvoltare istorică, ca pre-vestită de Unica învățătură Adevărată.

Corabia Legii noastre este pregătită pentru orice schimbare de direcție. Și dacă mâine se va da ordin să fie din nou întemnițați milioane de oa-meni pentru felul de a gândi, și să fie deportate popoare întregi (aceleași din nou ori altele), sau orașe răzvrătite, și iarăși să fie atârinate cele patru numere, corpul ei puternic nu se va clinti aproape deloc, etrava ei nu se va încovoia.

Și versul lui Derjavin va rămîne invariabil, dar el nu va fi decît pe înțele-sul inimii aceluia care l-a trăit pe pielea lui:

Un tribunal nedrept mai rău e decît lotrul.

Da, asta a rămas. A rămas cum a fost pe vremea lui Stalin, cum a fost în toți anii descriși în această carte. S-au editat și s-au tipărit multe Ba-ze, Decrete, Legi, contradictorii și congruente, dar țara nu trăiește după ele, nu după ele se fac arestările, nu după ele se judecă, nu după ele se fac expertizele. Doar în acele puține cazuri (15%?), cînd obiectul anchetei și al dezbaterilor judiciare nu atinge nici interesele statului, nici ale ideologiei dominante, nici interesele personale sau viața tihnită a vreunui demnitar, în aceste cazuri, corpul judiciar poate să beneficieze de acest privilegiu: să nu telefoneze nicăieri, să nu primească indicații de la nimeni, ci să judece în fond, cu bună credință. În toate celelalte cazuri, în marea lor majoritate, penale ori civile — aici nu-i nici o diferență - nu pot să nu fie atinse interese importante ale vreunui preșe-dinte de colhoz, ale vreunui soviet sătesc, ale vreunui șef de atelier, director de uzină, administrator al JEK-ului, milițian sectorist, comandant de miliție, medic șef, economist șef, ale vreunor șefi de direcții și departamente, de secții speciale și servicii de cadre, secretari ai comite-telor raionale și regionale de partid și așa mai în sus, și așa mai în sus! Și în toate aceste cazuri, dintr-un cabinet liniștit se telefonează în altul, telefonează voci domoale, potolite, și povățuiesc prietenește, corec-tează, îndrumă și arată cum trebuie rezolvat procesul unui om neînsem-nat, asupra căruia s-au concentrat intențiile neînțelese și necunoscute ale unor personaje sus-puse. Și acest biet cititor credul al ziarelor intră în sala de judecată cu convingerea dreptății care-i palpită în piept, pre-gătit cu argumente

rezonabile, și, emoționat, le prezintă în fața măștilor adormite ale judecătorilor, fără să bănuiască măcar că sentința lui este scrisă, că este fără drept de apel și nu există cale de a corecta această sinistră hotărâre interesată, care îți pîrjolește pieptul cu nedreptatea ei strigătoare la cer.

În fața lui există însă un zid, ale cărui cărămizi sunt îmbinate cu mortar plămădit din minciună.

Acest capitol noi l-am intitulat Legea în zilele noastre. Mult mai exact în-să ar fi fost dacă îl intitulam Legea nu există.

Aceeași fățarnicie perfidă, aceeași negură a nedreptății plutește în aerul nostru, peste orașele noastre, mai groasă decât fumul ce se înalță din coșurile furnalelor.

Construcția acestui stat uriaș, strîns în cercuri de oțel, a intrat în a doua jumătate de secol, și cercuri de oțel există, dar lege nu există.

Sfîrșitul Părții a Șaptea

POSTFAȚĂ

ACEASTĂ CARTE n-ar fi trebuit s-o scriu singur, ar fi fost bine s-o dis-tribui pe capitole unor oameni competenți și apoi s-o corectăm într-un consiliu de redacție, ajutându-ne unul pe celălalt.

Însă n-a venit încă timpul pentru o muncă de felul acesta. Cei cărora le-am propus să scrie ei anumite capitole n-au vrut să scrie, în schimb mi-au oferit povestirile lor, orale sau scrise, să le folosesc după dorință. I-am propus lui Varlam Șalamov să scriem împreună toată cartea, dar nici el nu s-a arătat dispus să accepte.

Ar fi fost nevoie de un întreg serviciu. Anunțuri la ziare și la radio („Răspundeți!"), o corespondență liberă, deschisă, așa cum s-a făcut în cazul cetății Brest.

Dar nu putea fi vorba de o inițiativă de asemenea amploare, deoarece chiar proiectul meu, și scrisorile, și materialele trebuia să le ținuiască, să le fărâmițez și să fac totul în cea mai mare taină. Și trebuia să mas-chez și timpul când lucram la această carte, prefăcîndu-mă că lucrez la altceva.

Am început de multe ori această carte, dar tot de atîtea ori am abandonat-o. Nu puteam să mă hotărăsc dacă are sau nu rost să mă apuc singur de cartea asta. Și mă vor ține oare curelele?

Cînd însă, pe lîngă materialul ce-l strînsesem, s-au adăugat și nenumă-ratele scrisori primite de la deținuți din toată țara, am înțeles că o dată ce toate acestea mi-au fost date mie - de acum este datoria mea.

Trebuie să precizăm că această carte, toate părțile ei, n-au stat nici mă-car o dată alături, pe aceeași masă! În toiul lucrului la Arhipelag, în sep-tembrie 1965, arhiva mi-a fost devastată și mi s-a confiscat un roman.

De atunci Părțile scrise ale Arhipelagului și materialele pentru alte Părți au fost răzlețite prin diferite locuri și de atunci nu s-au mai adunat laolaltă: mi-a fost teamă să risc și din pricina numelor proprii. Mi-am notat ca să știu unde să verific un anumit lucru, din care loc să elimin altceva, și mă plimbam cu aceste fițuici dintr-un loc într-altul. Ce să-i faci, acest ca-racter convulsiv și impresia de lucru neisprăvit sunt proprietățile litera-turii noastre prigonite. Luați dar cartea așa cum este.

N-am întrerupt lucrul la carte, fiindcă am socotit-o terminată, ci pentru că nu mi-au mai rămas prea multe zile de trăit.

Așadar, rog s-o primiți cu îngăduință și totodată vreau să lansez un stri-găt: când va veni timpul și veți avea posibilitatea, adunați-vă, prieteni, care ați scăpat teferi și cunoașteți bine viața de lagăr, adunați-vă și scrieți lângă această carte un comentariu: corectați ce trebuie și adău-gați unde trebuie (dar să nu iasă prea voluminos, ce se aseamănă să nu repetați). Doar atunci cartea va avea o formă desăvârșită.

Dumnezeu să vă ajute!

Singur mă mir - că am izbutit să o termin și în această formă și să rămân întreg și nevătămat. De multe ori mi-am zis: n-or să mă lase.

Închei această carte într-un an memorabil, de două ori jubiliar (și jubi-leele au legătură între ele): cincizeci de ani de la revoluția din octom-brie, care a creat Arhipelagul, și o sută de ani de când a fost inventată sîrma ghimpată (1867).

Cel de al doilea jubileu va trece, cu siguranță, neobservat...

27.4.58-22.2.67

Riazan - Ascunzișul

DUPĂ ÎNCĂ UN AN

M-AM GRĂBIT atunci, crezînd că, oricum, dacă nu voi pieri în explozia scrisorii adresate congresului scriitorilor(1), îmi voi pierde libertatea de a scrie, precum și accesul la manuscrisele mele. Dar lucrurile cu scrisoarea au luat o astfel de întorsătură, încît nu doar că n-am fost arestat, ci parcă m-am consolidat în granit. Și atunci am înțeles că sunt obligat și pot să îndrept și să desăvîrșesc această carte.

Acum au citit-o cîțiva prieteni. Ei m-au ajutat să-i descopăr cusururile importante. N-am îndrăznit să repet experimentul cu un cerc mai larg de prieteni, și chiar dacă voi izbuti cîndva, pentru mine va fi prea tîrziu.

În acest an, am adăugat și am făcut tot ce am putut. Nu cred că i s-ar putea reproșa cărții caracterul incomplet: aici nu mai sfîrșesc niciodată cu adăugirile și oricine a avut cît de cît de-a face cu această lume ori a meditat la ea va putea întotdeauna adăuga cîte ceva care s-ar putea să fie de mare preț. Însă există niște legi ale dimensiunilor. Iar aici am ajuns cu dimensiunea la limită, și n-ar trebui adăugate decît cîteva ase-menea grăuncioare prețioase și întregul edificiu s-ar prăvăli.

Și dacă nu m-am exprimat prea fericit ori m-am repetat pe ici-pe colo, ori pe alocuri stilul este prea stufos - vă rog să mă iertați. Căci, oricum, nici anul acesta n-a fost prea liniștit, iar în ultimele luni am simțit din nou că pămîntul îmi arde sub picioare și masa de scris îmi frige mîinile. Și nici măcar pentru această ultimă redactare nu am văzut, o dată măcar, toată cartea la un loc, nu am ținut-o pe aceeași masă.

Încă nu a venit vremea să încredințăm hîrtiei lista întreagă a celor fără de care această carte nu s-ar fi scris, nu s-ar fi refăcut, nu s-ar fi păstrat. Dar ei știu asta. Să îmi îngăduie dar o plecăciune de recunoștință.

Mai 1968

Rojdestvo-pe-Istia

ȘI DUPĂ ÎNCĂ ZECE ANI

ASTĂZI, în surghiunul străinătății, am avut totuși răgazul să pun la punct în liniște această carte, chiar dacă între timp a citit-o o lume întreagă. Încă alți douăzeci de martori dintre foștii zeki m-au corectat și au făcut adăugiri.

Aici, în Occident, am avut posibilități, incomparabile cu cele dinainte, de a folosi literatura scrisă și noi ilustrații. Cartea însă refuză să mai pri-mească și aceste adăugiri. Creată în tenebrele URSS prin imboldurile și focul memoriei zekilor, ea trebuie să rămână cu substratul din care a crescut.

1979

Vermont.

[SCURT ISTORIC]

O LUCRARE-SINTEZĂ despre Arhipelagul GULAG (sub acest titlu), autorul și-a pus în gând și a început s-o scrie în primăvara anului 1958. Volumul ei se înfățișa mai mic decât cel prezent, dar fusese deja adoptat principiul succesivității capitolelor privind sistemul penitenciar, anche-tarea, tribunalele, călătoria la locul de detenție, lagărele ITL, lagărele de ocnași, exilul și prefacerile sufletești în anii de recluziune. Cîteva capi-tole au fost scrise chiar atunci, totuși lucrul la carte a fost întrerupt, deoarece materialul -evenimente, întâmplări, persoane - provenit numai din experiența personală a autorului și a prietenilor lui, era în mod evi-dent neîndestulător.

Pe la sfîrșitul anului 1962, după tipărirea lui Ivan Denisovici, autorul a fost potopit de scrisorile foștilor deținuți - cu propuneri de a se întîlni și a le asculta povestirile - și ale deținuților actuali. În decursul anilor 1963 și 1964, din aceste scrisori și prin intermediul multor întîlniri a fost adunat un material bogat de la 227 de martori. Autorul a distribuit mărturiile lor conform planului său inițial, acum mult amplificat. În toamna anului 1964, planul cărții a căpătat formă definitivă: șapte părți, și toate infor-mațiile suplimentare care continuau să sosească erau dispuse potrivit acestei structuri. În iarna 1964/1965, la Solotcea (lîngă Riazan), au fost scrise părțile a Cincea și Întîi. Lucrul a continuat la Riazan și Rojdestvo-pe-Istia în vara lui 1965 și a fost întrerupt în septembrie, cînd GB-ul a capturat o parte din arhiva autorului. Toată documentația Arhipelagului a fost dusă numaidecît de către prietenii zeki într-un loc sigur („Ascunzișul”, care nici astăzi încă nu poate fi dezvăluit), unde apoi, în răstimpul a două ierni, autorul a venit în secret, iar acolo, izolat cu totul de cei dragi și de cunoscuți, fără nici o legătură prin corespondență, doar cu sprijinul zekilor care locuiau prin apropiere, a lucrat la definitivarea cărții, (În afară de aceste luni, la locuința legală, nu putea decât să ci-tească noile cărți primite: despre procesele judiciare, despre „reeducarea” prin lagăr, ori să se ocupe de cu totul altceva.)

Astfel, prin martie 1967, șase dintre cele șapte părți ale Arhipelagului au fost isprăvite în cea de a doua redactare, redactilografiate chiar de autor, și toate exemplarele au fost dispersate din motive de

securitate. În iarna 1967-1968, la Solotcea, a continuat finisarea cărții mai cu seamă pe baza unor izvoare livești. În mai 1968, la Rojdestvo-pe-Istia, cu sprijinul prietenilor, a fost dactilografiată varianta definitivă a celor trei volume și, în același răstimp, filmul fotografic a fost expediat peste hotare. De atunci și pînă la publicarea în anii 1973-1974 au fost operate modificări nesemnificative.

În august 1973, în circumstanțe tragice(1), GB-ul a confiscat una dintre variantele secundare, nefinisate, ale Arhipelagului, ceea ce a determinat publicarea neîntârziată a cărții (YMCA-Press, Paris, dec. 1973), după care, la scurtă vreme, autorul a fost expulzat din URSS. În străinătate, torentul scrisorilor și al mărturiilor personale a continuat, și ele, împreună cu unele informații tipărite, cunoscute în Occident, l-au îndemnat pe autor să mai efectueze niște modificări și adăugiri. Această versiune definitivă a cărții este propusă cititorului în actuala ediție de opere.

CONȚINUTUL CAPITOLELOR

PARTEA A CINCEA - OCNA

Capitolul I - SORTIȚI PIERZANIEI

Rezonanța cuvintelor „ocnă”, „ocnaș”. - Decretul stalinist privind introducerea ocnei și a spînzurătorii - Biruințele de pe front au adus completări -Lagărul de ocnași de la mina nr. 17 din Vorkuta - Ultra-regimul. - A se compara cu ocna din Sahalin de pe vremea lui Cehov - Alte asemenea lagăre - Supărarea cititorilor pe autor - Trei avioane comsomoliste - Femeile care trăiau cu ocupanții - Cum erau întemnițați cei mărunți -Dascăli de școală în teritoriile ocupate - Atitudinea autorităților față de patriotism în timpul războiului sovieto-german - De unde atîția trădători? -Oare existența determină conștiința? - Cine a comis greșelile? - Ce trebuie să considerăm greșeli - De ce atît de mulți oameni s-au bucurat de venirea nemților? - Mormintele din Vinnița. Descoperirea lor - Oare îi doare pe cei care îi călcăm în picioare? - Unde este învățătura voastră? - Cui nu-i ajungea aerul - Soții Bronevițki - Cum recepta aceasta tineretul - În anii '30 nu erau nici pe departe toți încîntați - În minciuna sovietică tipărită nu se disting nuanțe - Bronevițki-burgomistru și ce trebuia el să vadă - Luciditatea concepției satului

antebelic - Care erau sentimentele poporului în preajma războiului și cum au fost nimicite - Exodul populației cu dușmanul înfrînt - Vlasoviști din disperare - Vlasoviști din entuziasm - Ce știau acești oameni în anul 1941 - Să se repete metoda bolșevismului - Paralizia și destrămarea puterii sovietice în 1941 - Încercuiri, încercuiri - Maiorul Kononov și regimentul lui - „Să transformăm războiul în război civil” - Mișcarea populară din Lokot Brianski, programul ei - Pe Don - Studenții din Leningrad - De la armata străină oamenii nu așteptau decît răsturnarea regimului - Occidentul avea nevoie de libertatea lui, nu de a noastră - Dorința noastră de elibe-rare și obtuzitatea colonială germană - Adevărata mișcare a oamenilor de rînd - Patria a fost trădată de vîrfurile comuniste – Cel dintîi aliat al germanilor a fost Lenin - Îmblînzirea regimului de ocnă în anii 1946-1947 din necesități economice - Crearea Lagărelor speciale începînd din anul 1948 - Enumerarea lor - Selecția după articole - Au oare nevoie sovieticii de o definiție a ocnei?

Capitolul 2 - ZEFIRUL REVOLUȚIEI

Cînd pierzi gustul pentru bine - Cum au schimbat condamnările de douăzeci și cinci de ani atmosfera de detenție - Începutul războiului din Coreea - Discuție înflăcărată cu escorta - Binecuvîntarea țărăncii - O fată curajoasă - Pavel Baraniuk și cum i-a bătut el pe hoți - Ciocnirea cu „cîinii” - „Suntem iar revoluționari!” - Așadar, astfel se poate trăi în pușcărie? - Volodia Gherșuni - Celula-grajd - Balticii - Relațiile cu Ucraina după 1917 - Cei care vreți să trăiți - trăiți! - Măreția nației constă în mă-reția faptelor - Ce amănunte se pot ivi - Citim ziarele - Dorim furtună! - Ce i-au mai lăsat să dorească în afară de război? - Spiritul Lagărelor speciale din anul 1950 - Povestea lui Petia P-v - Libertățile tranzitului din Kuibîșev - „O să vă arate el vouă Truman!” - Pușcăria din Omsk - „Precum trădarea, precum tiranul...” - Ivan Alexeevici Spasski – Închi-soarea din Pavlodar - Necunoscuta din Pavlodar - În camioane prin stepă - Cum trăiesc părinții, așa se joacă și copiii - Unde ne duc? - Norul de praf în noapte - Am sosit - Numerele.

Capitolul 3 - LANȚURI, LANȚURI...

Aici - supunere - Cătușele ca instrument de tortură - Sistemul agravării regimului - Cum erau cusute numerele — Ce se urmărea prin folosirea lor - Notele explicative - Opresiunea numerelor n-a dat

rezultate – Lagă-rele speciale calculate pentru izolare completă - Ocnașii în Lagă-rele speciale - Forajul uscat al cuprului - Secția Spassk a Steplag-ului - Când invalizii muncesc mai abitir decît oamenii sănătoși - Cariera de piatră pentru femeile invalide - Când omul este hrănit precum vitele – Morta-litatea - Conducerea lagărului a sfîrșit-o cu bine - Legătura cu exteriorul este pe cale de dispariție - Scrisorile deținuților în soba cenzurii din Spassk - Să nu ai nimic - Sistemul perchezițiilor - Numerele - un deranj de ordin practic - Femeile care își amintesc Apocalipsa - Escorta pe-depsește după numere - Escorta are întotdeauna dreptate - Dimineața de Bobotează sub tirul automatelor - De ce Lagă-rele speciale au început cu un regim atît de dur - Lagărul din Ekibastuz după un an - Carcera și scoaterea lui Gherșuni - Scoaterea lui Tviordonleb - Construim închisoarea lagărului - Șirul evadărilor.

Capitolul 4 - DE CE AȚI TOLERAT?

Legitate? - Putea țarul să întemnițeze astfel? - Interpretarea cadeto-so-cialistă a istoriei Rusiei - Soldații decembriști - Răspunsul lui Pușkin -Cazul Verei Zasulici - Uimitoarea pustietate a pușcărilor politice - Nu persecuție, ci răsfăț - Cum l-au prigonit pe Miliukov - Exilul lui Ghimmer - Asasinarea lui Maximovski - Procesul lui Lopuhin - Codul nu este isprăvit -Slăbiciunea regimului penitenciar - Cum l-au persecutat pe Ulianov-Lenin - Au fost, într-adevăr, mai brutali cu eserii? - Greva stu-dențească din anul 1901 - Burțev despre închisorile Petersburgului și Europei - Leonid Andreev în pușcărie - Krasin, Radek, Semașko, Parvus - Enciclopedia literară, litera „K” - Cum a fost persecutat Krîlenko - Guvernatorul revoluționar - Presa în anii reacțiunii - Curajul neprimejdios al fotografului din Ialta - Exilatul Gotz conduce un ziar sub-versiv - Cum l-au exilat pe Șliapnikov? - Tatăl și fiul Zubarov - Rudele lui Tuhacevski în URSS -Rudele lui Troțki și ale lui Lenin în Rusia - Lev Tolstoi și libertatea politică - Când despre execuții se scrie liber în ziare. - Cele opt luni de „justiție militară” a lui Stolîpin și de ce a fost ea cauza-tă - Revoluționarii nu aveau timp să trăgăneze - Perioada stolîpinistă și perioada stalinistă - Gradele de comprimare a materiei - „Să se renunțe la blîndețe” - Ce face opinia publică - La noi societatea cultă „nu bănuia nimic” - Protestele deținuților și opinia publică din libertate - Cămașa sfîșiată a lui Dzerjinski - Celebrul

episod din Kara - Dacă îl extrapolăm la noi. - Cum au crescut temnicerii noștri - Sub regimul țarist cei implicați într-o evadare nu păreau nimic - Închisoarea din Nijni-Novgorod după Gorki - Mărturia lui Rataev despre exil și închisoare - Slăbiciunea urmăririi secrete în capitale, lipsa ei în provincie - Atentatul lui Sazonov și Kaliaev - Din exilul țarist doar leneșii nu evadau - Evadarea și reîn-toarcerea lui Ulanovski - Evadarea lui Parvus -Revoltele noastre și lipsa de pregătire a societății. - Noi nu am tolerat

Capitolul 5 - POEZIA SUB LESPEDE, ADEVĂRUL SUB BOLOVAN

Fundul de cremene este un suport - Scriu un poem - Procedee de memorare - Mătaniile-mărgele - De trei ori am fost prins cu textul - Cocoloșul de hîrtie în timpul furtunii - Compunerea piesei ca evadare - Întîlnirea cu versurile lui Șalamov în 1956 - Cîți erau dintre aceștia în Arhipelag? -Anatoli Silin, poet religios - Baptiștii - Luminițele spiritului se recunosc - Prizonierul afgan - Un tolstoian, feriți-vă! - Jerzy Wien-gierski - Yoghinul Massamed - Rappoport aleargă după rulou - Tratatul lui despre iubire - Nu moartea sperie, ci pregătirea de moarte - Poeții - Ce nu-i periculos să citești în Lagărul special? - Cunoștințele cu ajutorul dicționarului lui Dalin - Povestirile lui Vasili Vlasov - Janos Rozsas - Cum a îndrăgit el Rusia - Scrisorile lui din Ungaria - Cîți a sugrumat Leviathanul? - Arhidiaconul Vladimir Rudciuk - Gheorghi Tenno la KVC - Piotr Kișkin și glumele lui - Cîntecul lui Jenia Nikișin.

Capitolul 6 - UN EVADAT CONVINS

Cine este evadatul convins - Pedepsele evadaților și pentru evadați - O zi și o noapte în taiga - asta-i libertatea - Viața lui Gheorghi Tenno - Arestarea și speranțele inițiale - Planul evadării din închisoarea Lefor-tovo - O condamnare la ani mulți eliberează voința evadatului - Spiritul de observație și chestionările din închisoare - Revolta eșuată de la Butîrki - Posibilitățile în stațiile de cale ferată - Chestionarea foștilor eva-dați - O teorie a evadărilor? - Evadări întîmplătoare și evadări plănuite - Evadarea lui Ivan Vorobiov - Tenno pregătește o mare evadare - Ești pregătit să mori, deci și de evadare? - Ultimele ore înainte de evadare

Capitolul 7 - MOTĂNELUL ALB (Povestirea lui Gheorghi Tenno despre evadarea lui și a lui Kolia Jdanok)

Capitolul 8 - EVADĂRI ÎNTÂMPLĂTOARE ȘI EVADĂRI PREGĂTITE INGINEREȘTE

Din Lagărele speciale nu se poate evada - Dar tocmai aceste evadări sunt cele mai vestite - Evadarea lui Grigori Kudla - Starea de spirit a deportaților - Evadarea lui Stepan** și sfârșitul ei nefericit - Cum a fost înjunghiat Prokopenko - O evadare nepregătită reușește - Peretele du-blu al vagonului - Cea de-a doua evadare a lui Batanov - Galeria din baraca disciplinară din Ekibastuz - Păduchele grăbit - Sfârșit -Arătați-mi așa ceva la revoluționari!

Capitolul 9 - BĂIEȚAȘII CU AUTOMATE

Gardieni-copii - Legătura noastră de moarte - În ignoranța lor constă forța sistemului - Cum îi educă politrucii în ură - Împușcarea nepedepsi-tă a zekilor - Motivările pușcașilor - Tirul cu gloanțe explozive asupra coloanei zekilor - Jurămîntul - Să-ți încredințezi conștiința altora? - Vladilen Zadornîi îi apără pe băieți - Povestea lui - Sistemul!

Capitolul 10 - CÎND ÎN ZONĂ ARDE PĂMÎNTUL

Cum sunt tănuite revoltele noastre - Revolta lui Retiunin din Oș-Kuria -Revolta de la șantierul 501 - Revolta din Nijni-Aturiah - Eșecul lui Stalin cu Lagărele speciale - Conștiința politicilor - Cum să facem ca ei să fu-gă de noi? - Primii turnători asasinați - La această verigă este rupt lanțul. - „Să moară cei care nu au conștiința curată!" - Tocătoarea – Ma-iorul doar pe jumătate bărbierit - N-au mai răspuns la convocarea agen-tului operativ - Conducerea a orbit și a surzit - Asocierea zekilor pe nați-uni - Criză de brigadieri - Turnătorii se refugiază în BUR - Pămîntul zonei a luat foc! - Conducerea prezintă mișcarea ca „război al cîinilor" - Ce este războiul cîinilor - Cum a relatat presa sovietică - Decretul din anul 1961 privind pedeapsa cu moartea pentru asasinat în lagăr – Între-gul lagăr pe regim disciplinar - Autoîngrădirea zonelor - Spectacolul ofe-rit de conducere cu pregătirea pentru eliberare - Nu ne lăsăm arestați! - Am privit în jur și am văzut cine suntem.

Capitolul 11 - LANȚURILE NI LE RUPEM PE DIBUITE

Noile relații cu conducerea: peste șanț - Ce să revendicăm? - Și pe ce cale? - Rearanjarea zonelor din Ekibastuz - Turnătorii îi schingiuiesc pe ai noștri - Asaltul BUR-ului - Înăbușirea prin foc și luptă - Indiferența oc-nașilor față de soartă - Cum am început greva

de lucru și greva foamei - Cele trei zile ale Ekibastuzului - Jerzy Wiengierski e mîndru - Am în-vins? - Adunarea brigadierilor - Reprimarea - Mă internez în spital - Despărțirea de Baraniuk - încă un an în Ekibastuz - Din nou atmosferă irespirabilă - Cursa hozrasciotului - în vremea asta ai noștri erau supuși represaliilor - Convoiul turnătorilor-martori - Nu, aerul s-a schimbat! - Lagărele speciale se organizează pentru noi zeki - Băieții noștri în Ken-ghir - Cum s-au eliberat de cătușe - Trezirea celor din Kenghir - Prima tăiere a turnătorilor - Riposta conducerii - S-a terminat - Criza Lagărelor speciale la sfîrșitul vieții lui Stalin - Moartea lui Stalin a accentuat-o - Amnistia Voroșilov - Nesiguranța emvediștilor după căderea lui Beria - Greva din Recilag, vara lui 1953 - Represalii la mina nr. 29 - O nouă expediție a rebelilor - Arhipelagul devine neîncăpător.

Capitolul 12 - CELE PATRUZECI DE ZILE ALE KENGHIRULUI

Căderea lui Beria: i-a tulburat pe ocnași, i-a tulburat și pe emvediști - Trebuie să devină necesari! - Salve provocatoare - Kenghir - Șaispre-zece oameni împușcați cu gloanțe explozive - Uciderea evanghelistului - Greva lagărelor de bărbați - S-a dezumflat și de data asta - Despărți-tura: sosirea hoților - Noile raporturi dintre Cincizeci și Opți și hoți - Noua atitudine a hoților: politețe față de Cincizeci și Opți, bătaie de joc față de conducere - Iminența pregătirii revoltei din Kenghir - Încep hoții - Asaltul intendentei și prima baricadă - Lagărele s-au contopit! - Primele revendicări - Ce dorim? - Înalta comisie este de acord cu totul - Ieșirea la lucru și astuparea zidurilor prin înșelăciune - Atacul deținuților neînar-mați sub focul mitralierelor - Pe zonă s-a pus stăpînire, închisorile sunt deschise - Opt mii de oameni liberi - De ce n-au continuat să tragă - Rebeliunea își alege lozincile - Comisia și subcomisiile ei - Corelarea cu centrul secret - Consolidarea apărării zonei - Secretele subcomisiei teh-nice - Pichete și sulite - Aerul puritan al rebeliunii - Hoții de nerecunos-cut - Aprovizionarea - Generalii în zonă. Tratatative - Rolul lui Kapiton Kuznețov - Minorii refuză să se elibereze - Serviciul securității, Gleb Slucenkov - Conformiștii împotriva revoltei - Închisoare pentru excursii - Excursia în mină - Acolo - nici o mișcare - Război agitatoric la radio - Baloanele și zmeiele - Evenimentele acelor zile marcate de ziare - Simpatia cecenilor - Spărturi în zidul

lagărului pentru transfugi – Condu-cerea îmbuibată fotografiază apărarea nenorociților -Transfugi nu exis-tă - Atmosferă încinsă - Speranțele zekilor - Tinerii căsătoriți – Credin-cioșii - Îmbărbătările la mitinguri - Un timp istovitor ireal - Înșelătoria de la 24 iunie - Înăbușirea în zorii zilei de 25. Rachete, avioane, tancuri, pistolari - „Tribunalul crimelor de Război" și „Pravda" - Pierderile Ken-ghirului sunt comparabile cu cele de la 9 ianuarie 1905 și cu masacrul de pe Lena - Represalii asupra celor care au scăpat teferi - Și a fost reluată viața obișnuită - Monumentul lui Dolgoruki...

PARTEA A ȘASEA - EXILUL

Capitolul 1 - EXILUL ÎN PRIMII ANI DE LIBERTATE

Istoria exilului rusesc de la Alexei Mihailovici - Slăbirea lui spre sfârșitul secolului al XIX-lea - Privilegii permanente pentru politici în exilul sibe-rian - Caracterul vetust al exilului la începutul secolului al XX-lea – Blîn-dețea exilului pentru persoane sus-puse și mai puțin sus-puse - Povara morală chiar și a unui exil blînd - Deportarea în lupta cu răscoalele țărănești din epoca sovietică timpurie - Regularitatea exilului politic începînd din 1922 - Invenția puterii sovietice: cercurile repetate – Asigu-rarea materială a politicilor în exilul țarist -Asigurarea deținuților de drept comun în Sahalin - Retribuția „politicilor" și devalorizarea ei - Lipsa de apărare și slăbiciunea exilaților sovietici - Dispariția treptată a fostelor partide - Sioniștii în anii '20 - Socialiștii în exil, slăbiciunea lor – Înstră-inarea exilaților unul de celălalt și de populație - Cum și-au interzis socialiștii să evadeze - „Minus" - Marea Pasiență este neîndurătoare - Exilul - perimetru pentru cei destinați arestării.

Capitolul 2 - CIUMA ȚĂRĂNEASCĂ

Milioanele neobservate. - Cum a apărut acest plan? - Lovitura dată țărănimii în 1918 - Începutul nimicirii în 1929 - Decretele din ianuarie-fe-bruarie 1930 - „Chiaburii" și „cozile de topor" - „Activiștii". Răul nu se scoate cu pieptenele - Deportarea compactă a satelor - Copilandrul-chiabur Șura Dmitriev - Motia-Micul Edison - Morarul Laktiunkin – Fiera-rul Trifon Tvardovski - Nu trebuie să existe case de cărămidă - Cu forța în colhoz - Marea Ruptură a coloanei vertebrale - Imaginile ruinării și deschiaburirii - Atmosfera ciumei dăinuie ani de-a rîndul deasupra satu-lui - Timofei Ovcinnikov, veterinar și cîrnățar - Salam în serviciul VKP (b.) - Convoaie de care

iarna cu copii sugari - Să dispară sămînța de ță-ran - Convoaie de deportați - Convoiul a ajuns la destinație - Bisericile din Arhanghelsk - tranzit pentru deschiaburiți - Cei care mor pe stradă să nu fie ajutați! - Deportare spre nicăieri - Nu poți să-ți alegi locul unde vei trăi - Așezări transformate în lagăre - Așezări pustiite - Tragedia din Vasiugan - Viața în așezările speciale - Deportatii aruncați în lagăre, despărțirea de familii - Hotărîrea privind redarea drepturilor celor des-chiaburiți - Propunerile să meargă pe front - Răspunsul lui Nikolai H-v - Prosperitatea așezărilor uitate de autorități - Deschiaburire pentru a doua oară - Credincioșii de rit vechi din Jaruevo - Și alți credincioși de rit vechi - Împușcarea lor pe apa Eniseiului - Înrobire prin căsătorie și copii - Legați de mine pe vecie - Cei ce au supraviețuit cei douăzeci de ani de ciumă sunt aceiași sovietici - Nimeni nu-i supărat pe Stalin - El a învins din punct de vedere politic.

Capitolul 3 - EXILĂRILE SE ÎNDESESC

Evoluția exilului sovietic între anii '20 și '40 - Exilul-groapă de gunoi, „eli-berarea” în exil - Deosebirea administrativă dintre exil și deportare – Motivele principale ale exilului-deportare - Un șuvoi din toate valurile - Represaliile asupra familiei lui Kojurin - Deportarea invalizilor războiului de apărare - Karaganda, 1955 - Eniseisk, 1948 și 1952 - Taseevo, 1949 - În ce constă „eliberarea” din lagăr? - „Eu pentru voi sunt tovarăș” - Instrucțiuni pentru noii exilați - Variante cu căsătorie în diferite locuri - „Muncile comune” în exil - „În lagăr primești pîine!” - Umilirea și lipsa de drepturi a exilatului - Cînd exilatul încearcă să muncească mai cinstit decît autoritățile - Oare este mai bine în colhoz? - Departe, la pășunat, „robul din Turgai” - În exil n-ai scăpat de strămutări - Puterea ofițerilor de la comenduire - Sporirea pedepsei pentru evadare - Plecările mai îndepărtate din cauza unei confuzii sunt tot evadări! — „Evadarea” lui A. I. Bogoslovski - Secția cekistă operativă - Cariera lui Piotr Viksne - Cea de a doua prelungire a exilului - Izolare și muțenie - Unde sunt acele grupuri vesele de pe vremea lui Ulianov?...

Capitolul 4 - SURGHIUNUL POPOARELOR

Cuceririle coloniale n-au cunoscut deportări de popoare - Experiența stalinistă este cea dintîi - Primii „deportați speciali” în timpul Ciumei Ță-rănești - Deportarea coreenilor din Orientul îndepărtat în 1937 –

Depor-tarea finlandezilor și estonienilor în Karelia, 1940 - Deportarea nemților din bazinul Volgăi în 1941 - Deportarea diverselor națiuni în anii războ-iului - Tehnica deportării unui popor - Triumful uniformității - Conține doar mici fisuri - Unde erau deportate națiunile - Rărirea balticilor - De ce au început cu ofițerii - Principiile selecției din națiune - Deportarea balticilor și ucrainenilor occidentali în 1948-1951 - Ce mai era în planuri-le lui Stalin? - Decretele baltice și categoriile de deportați - Cum s-a per-fecționat tehnica deportării - Convoiul estonienilor - Rugăciuni pentru război - Căldura cu care i-au întâmpinat siberienii - Activul comsomolist - Cum au fost cumpărate zece vagoane de exilați pentru Ciulim - În mine-le Hakassiei - „Căutătorii de aur” - Comparație cu iobagii din uzine - Deportatii speciali în colhoz: colhoz și lagăr totodată - Pentru baltici - tîrnăcop și lopată! - Scene din viața de zi cu zi - „Drepturile civile încă o povară - O, cît este de monoton!... - Nemții, grecii, coreenii în exilul din Kazahstan - Nesupușii ceceni. - Întîmplarea cu familia Hudaev - Semnificația vendetei

Capitolul 5 - LA SFIRȘITUL SOROCULUI

În detenție visezi exilul - Am trecut și eu printr-asta - Anii '50. Avantajul exilaților față de cei aparent eliberați - Superstiții la eliberare - Mergem spre sud! - Încă o eliberare - Vladimir Alexandrovici Vasiliev - O nouă urmă a lui Eric Andersen - O versiune probabilă despre el - Clipa hotă-rîtoare a stabilirii locului - Conștiința superioară - să nu umbli cu terti-puri - Exilul pe viață în neconcordanță cu legile sovietice - Dar oare MGB-ul are veșnicie? - Numirea lui Vasiliev - o bătaie de joc - Ultimul nostru convoi - Exilații sunt primiți de MGB - Mă duc să mă angajez pro-fesor! - În audiență la secția de învățămînt - Noapte cu lună în curtea MGB-ului - Începutul vieții! - Și moartea Tiranului.

Capitolul 6 - FERICIREA EXILULUI

Scriu nestingherit o piesă - Agonia recalculării prețurilor la cooperația raională - Nesupunerea mea - Cum m-au angajat profesor - Specificul școlii pentru copiii din exil - Pentru copiii kazahi - Situația deprimantă a profesorilor - Lupta lui Mitrovici cu administrația - Exilații participă la comedia alegerilor - Povestea lui Grigori M-z - Cum să-l judeci? - Care este limita iertării? - Avantajele unor exiluri din sud - Exilul din Kazah-stan este mai bun decît un colhoz din

Ucraina - Amnistia „Voroșilov” de la 27 martie 1953 - Cum s-a manifestat în Kok-Terek - Îmblînzirea exilului după Beria - Eram fericit - Un punct de vedere purificat - Amnistia „Adenauer” din 9 septembrie 1955 - Nu vreau în capitală! - Congresul al XX-lea și sfîrșitul exilului - Din nou la Lubianka în vederea reabilitării.

Capitolul 7 - ZEKII ÎN LIBERTATE

„Eliberarea” sub cerul GULAG-ului - Cei lipsiți de exil - Cum Natalia Sto-liarova a cerut învoire să înnopteze în lagăr - Pretutindeni hăituiți - Cînd fotografiile îți sunt mînjite de prieteni - Cînd preferi o moarte rapidă - Zekii înțelepți rămîn pe lîngă lagăr - Cum trăiesc ei - Cu cît ai stat mai mult în lagăr, cu atît ai mai puține speranțe de pensie - „Cea de a doua zi din Viața lui Ivan Deknsovici” - Într-o parte - Încrunți sprînceana, în cealaltă - Înjugi o sută de boi - Prețul reabilitării - Adeverința... - De un-de să afle generațiile următoare? - Slăbiciunea după eliberare - Reînvierea - Eliberarea ca ipostază a morții - Refugiu în singurătate - Să nu ai nimic de la o zonă la alta - Este greu cu cei prosperi - Cei care, dimpotrivă, vor să recupereze timpul pierdut - Să te mîndrești cu trecu-tul ori să uiți, să uiți? - Cum se integrează binegînditorii [bungînditorii] în viața sovietică - Să uiți - nu este o robie prea adîncă? - Corpul care se îngrașă - Să uiți precum un hoț abandonează furatul - Stabilitatea per-sonalității? - Cum procedează ca să uite? - Țin o conferință într-o colo-nie de femei - Atracția de a vizita locurile pe unde am stat - Dar știm să ne amintim și lucruri bune - Zekii sunt întotdeauna optimiști, generație puternică - O nouă măsură a lucrurilor și a oamenilor - Dezobișnuința, despărțirea soților pe zece, douăzeci de ani. - Cînd întîlnești în libertate pe anchetatorul tău, pe stăpînii din lagăr, pe cei care te-au vîndut - Este zadarnic să cauți dreptate împotriva martorilor mincinoși și a ticăloșilor - Tunete fără ploaie - Avantaje pentru calomniatori potrivit codului penal sovietic - Cazul Annei Cebotar-Tkaci - Unde s-au mai pomenit atîtea nelegiuri nepedepsite?

Partea a ȘAPTEA - STALIN NU MAI ESTE

Capitolul 1 - CUM SĂ PRIVEȘTI ASTĂZI PESTE UMĂR

Așteptam adevărul după moartea noastră - Dezgheț scurt și neînsem-nat - După Ivan Denisovici - Explozia incredibilă a presei - Explozia de scrisori - Scrisorile dușmanilor noștri - Cîta neînțelegere!

încetăm să mai fim un popor unitar - Cum au astupat breșa - „Slavă Partidului!” - Căile de substituire a Arhipelagului - Afurisirea imperialismului internațional! - Adunările de partid secrete ale ortodocșilor - Este oare permis să lupți contra conducerii? - Cum se salvau binegânditorii pe seama altora - „De ce Suhov nu s-a luptat?” - Comuniști sau un simplu Ivan? - Născocirile presei comuniste - Născocirile scriitorilor sovietici - Ce bune sunt lagă-rele astăzi - Poruncă: despre lagăre mai bine să nu se vorbească – Hrușcirov și Tvardovski credeau că Ivan Denisovici este despre trecut -Dar și eu am crezut! - Nici o măsură a nenorocirii nu ne este îndeajuns - Scrisorile zekilor de astăzi - Și din nou s-au profilat contururile Arhipe-lagului - Toate liniile de forță ale societății noastre - spre tiranie - Cum au citit zekii cartea „aprobată de partid” - Și în lumea din preajma lagă-relor la fel - Istoria sculpturii lui Nedov - Să nu-i iertați pe ucigașii fas-ciști! - Iar noi nu știam, nu înțelegeam... - Și nu anchetatorii sunt vino-vați, ci deținuții înșiși - Un răstimp scurt s-au neliniștit - Cum pot ghebiș-tii să ajungă la pensie - Curățarea arhivelor - Vă temeți de noi și după ce am murit! - „E timpul să restabilim noțiunea de dușman al poporului”.

Capitolul 2 - CÎRMUITORII TREC, ARHIPELAGUL RĂMÎNE

Lagărele speciale - odraslele dragi ale lui Stalin - Slăbirea lor după moartea lui Stalin și căderea lui Beria - Emvediștii roagă să nu fie numiți berianiști - Acțiuni „ale artiștilor amatori” - dar pe alt teren - Domiciliu extrazonal - Comisiile de degrevare - Arhipelagul și emvediștii pe margi-nea prăpastiei - Cum ar fi trebuit să arate adevărata eliberare a zekilor - Cine și cui trebuie să ceară iertare? - Eliberarea cu prețul recunoașterii vinei - Era libertății în mantie de procuror - 1955-1956 - anii fatali ai Arhipelagului - Oare nu tot atunci trebuia desființat? - Pe ce și-a cheltuit Hrușcirov puterea - Contraatacul Practicienilor - Hrușcirov întărește lagă-rele între congresul al XX-lea și al XXII-lea - Istoria noastră se apropie de sfârșit - Noii martori ai epocii posthrușciroviste - Centrala din Vladimir în timpul țarului și în timpul sovietelor - Din nou „colonii” și GUITK - Patru regimuri - Adio și-un praz verde! - Scopul reformei din anul 1961: să-l facă din nou pe deținut manevrabil - Dar și pachetul o să-ți stea în gît - Deținuții visează pîine -Tirania stăpînitorilor lagărului cu pachetele, mandatele de bani și cu chioșcul - Norma de alimentare

În anii '60 -Foame - Magicianul Regim - Regimul special, vărgat - S-a ușurat munca Practicienilor - Activitatea „obștească” (cîinească) în lagăre – Originalul Vania Alexeev - Seminarele politice, radio, școlile – Separa-rea sexelor - Comisiile de supraveghere și experiența Calinei Filippova - „Educatorii din lagăr în opinia deținuților - Credeți ziarele - Colind în-stanțele să fac demersuri pentru Arhipelag - Cum sunt legat - Discuție la comisia Sovietului Suprem - Discuție cu ministrul afacerilor interne - La Institutul pentru Studierea Cauzelor Criminalității - Răspunsuri since-re.

Capitolul 3-LEGEA ÎN ZILELE NOASTRE

Politici n-au existat niciodată, acum nici atît... - Revolta din Novocerkassk, 1-2 iunie 1962 - Sinuciderea ofițerului - Tir cu explozive - Fazele înăbușirii - Manevrele Biroului Politic - Pedepsele urmează - Tulburări în Alexandrov și Murom - Dezordinile de masă să nu fie considerate poli-tică - „Dialogul” cu Biserica prin intermediul sudurii autogene și al trac-toarelor - Procesul bap-tiștilor din Nikitovka, 1964 - Cum au calculat per-secuțiile - Condamnările de douăzeci și cinci de ani nu sunt, în ciuda legii, anulate - Cei „botezați” de Stalin își continuă șederea în lagăre - Cînd va înțelege totul și stînga Occidentului... - Aceleași represalii, doar că sunt aplicate prin articole de drept comun - Cazul lui Smelov - Cazul lui M. Potapov - Colosul inert al Legii este infailibil - Nu există achitări și nu există revizui - Un episod cu tribunalul regional din Riazan – Proce-deul „remorcă” folosit împotriva unui nevinovat - Moartea lui Ivan Brîxin - Decretul privind paraziții - Nici nu mai făgăduiesc că delictele vor lua sfîrșit - Legea noastră are putere retroactivă - Relatarea procesului înainte de judecarea lui (Tartu, 1961) - Martorii mincinoși huzuresc - Nu sunt pedepsiți judecătorii-asasini și procurorii-asasini - Zbaterile și caz-nele Legii - Soluționarea cazurilor din culise - Nedreptatea strigătoare la cer - Lege nu există.

ABREVIERI ȘI SIGLE (vol. I-II-III)

AC - Administrativnaia ceast (Secția administrativă).

APN - Aghenstvo Peceati Novosti (Agenția de Presă Știrile).

ARM - Avtoremontnîe masterskie (Atelierele de reparații auto).

AȘA - Antisovetskaia aghitația (Propagandă antisovietică); articol-siglă.

BAM - Baikalo-Amurskaia [jeleznodorojnaia maghistr] (Magistrala fe-roviară Baikal-Amur).

BBC - British Broadcasting Corporation (Corporația Britanică de Radiodifuziune).

BBK - Belomorsko-Baltiiskii Kanal (Canalul Marea Albă - Marea Baltică).

Belomorstoi - Belomor[skaia] stroi[ka] (Șantierul de construcție a cana-lului Marea Albă - Marea Baltică). În cea mai mare parte lucrările au fost executate cu deținuți.

BITR - Biuro isprav[itelno]-trud[ovîh] rabot (Biroul pentru muncile reeducative).

BUR - Barak usilennogo rejima (Baracă disciplinară cu regim înăsprit). Butiur - Butîrskaia tiurma (închisoarea Butîrki).

Cadeții (KD) - Partidul constitutional-democrat (1905-1917).

Program: monarhie constituțională și parlamentară, libertăți democratice, marea proprietate asupra pământului etc. Lideri: P.N. Miliukov, A.I. Șingariov, V.D. Nabokov ș.a. Adversari ai bolșevicilor; după revoluția din octom-brie aceștia au interzis partidul cadeților.

CEKA - Ccrezvîceainaia komissiia po borbe s kontrrevoliuției, sabota-je m i spekuliației (Comisia extraordinară pentru combaterea contrarevo-luției, a sabotajului și a speculei). A funcționat în perioada 1917-1922, fiind predecesoarea organelor securității sovietice.

Cekist - agent al CEKA.

CEKGB — Cerezvîceainîi Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti (Co-mitetul Extraordinar al Securității Statului).

CEON - Ceast osobogo naznaceniia (Unitate cu destinație specială).

CIS - Cilen semii (Membru de familie); articol-siglă.

Dalstroi - Glavnoe upravlenie stroitelstva Dalnego Severa (Direcția ge-nerală pentru construcția Nordului îndepărtat).

Dneproghes - Dneprovskaia ghidroelektrostanțiia (Centrala hidroelectrică de pe Nipru).

DOK - Derevo-obdelocinîi kombinat (Combinat de prelucrare a lemnului).

DOPR - Dom prinuditelnîi robot (Casă pentru muncă forțată).

DPZ - Dom predvaritelnogo zakliuceniia (Unitate de detenție preventivă).

Emvedist - Lucrător, agent al MVD. Esdek - vezi SDK.

Eserii (SR) - Partidul socialiștilor-revoluționari (1901-1923). Lideri: V.M. Cernov, A.P. Gotz, N.D. Avksentiev ș.a. Obiective principale: republică democratică, libertate politică, legislație muncitorească, socializarea pământului. Principala tactică de luptă: terorismul individual. După revo-luția din februarie, împreună cu menșevicii, au obținut majoritatea în So-viete și au intrat în Guvernul provizoriu. După Octombrie bolșevicii i-au acuzat de activitate antisovietică și contrarevoluționară.

FZO - Fabricino-zavodskoe obucenie (învățământ pentru fabrici și uzine).

FZU - Fabricino-zavodskoe ucenicestvo (Ucenicie pentru fabrici și uzi-ne).

GB - Gosudarstvennaia bezopasnost (Securitatea de stat).

Ghebist: agent al GB.

GIHL — Gosudarstvennoe izdatelstvo hiidojestvennoi literaturi (Editura de stat pentru literatură beletristică).

Glavlit - Glavnoe upravlenie po delam literaturi i izdatelstv (Direcția generală pentru problemele literaturii și editurilor).

GOLP - Golovme otelnîe laghernîe punktî (Lagpunkte „avansate”, create pentru a deschide noi tronsoane de lucru).

Gorkom - Gorodskoi komitet (Comitet orășenesc [de partid]).

Gosizdat - Gosudarstvennoe izdatelstvo (Editura de stat).

GOSPLAN - Gosudarstvennîi planovîi komitet [Soveta Ministre v] (Co-mitetul de stat al planificării de pe lângă Consiliul de Miniștri).

GPU - Gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie (Direcția politică de stat). A înlocuit CEKA în perioada februarie - decembrie 1922.

GUITK — Glavnoe upravlenie ispravitelno-trudovîh kolonii (Direcția generală a coloniilor pentru reeducare prin muncă).

GUITL — Glavnoe upravlenie ispravitelno-trudovîh lagherei (Administrația generală a lagărelor de reeducare prin muncă).

GUITU — Glavnoe upravlenie ispravitelno-trudovîh ucirejdenii (Administrația generală a instituțiilor de reeducare prin muncă).

GULAG - Glavnoe upravlenie lagherei (Administrația generală a lagărelor).

GULGMP - Glavnoe upravlenie lagherei gorno-metallurghiceskoi pro-mîslennosti (Administrația generală a lagărelor din industria extractivă și metalurgică).

GULJDS - Glavnoe upravlenie lagherei jeleznodorojnogo stroitelstva (Administrația generală a lagărelor de construcții feroviare).

GUMZAK - Glavnoe upravlenie mest zakliuceniia (Administrația centrală a locurilor de detenție).

GUPR - Glavnoe upravlenie po prinuditelnomu trudii (Administrația generală pentru munca forțată).

Hozrasciot - Hoziaistvennîi rasciot (Gospodărire chibzuită; autogestione).

Informbiuro — Informaționnoe biuro (Birou de informații).

Inturist - Inostrannîi turist (Turistul străin); firmă de servicii pentru turiștii străini și organizatoare de excursii în străinătate pentru cetățenii sovi-etici.

ISC - Informaționno-sledstvennaia ceast (Secția de anchetă și informații).

ITK - a) Ispravitelno-trudovoi kodeks (Codul reeducării prin muncă).

b) Ispravitelno-trudovaia koloniia (Colonie de reeducare prin muncă).

ITL - Ispravitelno-trudovoi lagher (Lagăr de reeducare prin muncă).

ITR - Injenerno-tehniceskie rabotniki (Personal tehnico-ingineresc).

JEK - Jiliscino-cxspluataționnaia kontora (Administrația unui complex de imobile de locuit).

Kaer (KR, kontra) - Kontrevoliuționer (Contrarevoluționar).

KEC - Kvartirno-ekspluataționnaia ceast (Serviciul pentru cantonamente).

KGB - Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti (Comitetul securității de stat). Funcționează din 1954, pe lângă Consiliul de Miniștri.

KOLP — Komendantskie otdelnîe laghernîe punktî (Lagpunkte speciale cu comandament propriu).

Kombedî - Komitetî bednotî (Comitetele săracimii); organizații ale săracimii sătești, create în Rusia europeană (11 iunie 1918), constituind în majoritatea cazurilor organele efective ale puterii de stat. La sfârșitul anului 1918 și-au predat atribuțiile sovietelor sătești.

Komintern - Kommunisticeskii internațional (Internaționala comunistă, Internaționala a III-a); organizație (1919-1943) care a reunit partidele comuniste din diferite țări, creată din inițiativa lui V.L. Lenin.

KPSS - Kommunisticeskaia Partia Sovetskogo Soiuzu (Partidul Comunist al Uniunii Sovietice).

KPZ - Kamera predvaritelnogo zakliuceniia (Celulă de detenție preven-tivă).

KRA - Kontrevoliuționnaia aghitația (Propagandă contrarevoluționară); articol-siglă.

KRD - Kontrevoliuționnaia deiatelnost (Activitate contrarevoluționară); articol-siglă.

KRM - Kontrevoliuționnoe mîslenic (Gîndire, intenție contrarevoluționară); articol-siglă.

KRTD - Kontrevoliuționnaia troțkistskaia deiatelnost (Activitate contra-revoluționară troțkistă); articol-siglă.

KTR - Katorjñe rabotî (Muncă silnică).

KUKKS — Kursî usoversenstvovania kavaleriiskogo komandnogo sos-tava (Cursurile de perfecționare pentru cadrele de comandă din cavalerie).

KVB - Kulturno-vospitatelnîe boetociki (Posturi de luptă cultural-educative).

KVC - Kulturno-vospitatelnîi otdel (Secție cultural-educativă).

KVJD - Kitaisko-vostocinaia jeleznaia doroga (Calea ferată a Estului chinezesc);

Kavejedist - lucrător la KVJD.

KVO - Kulturno-vospitatelnîi otdel (Sector cultural-educativ).

Lagpunkt - Laghernîi punkt („Filială" a unui lagăr, organizată de obicei în apropierea unui loc de muncă îndepărtat și dispunînd de structuri specifice proprii).

LKSM - Leninskii kommunisticeskii soiuiz molodioji (Uniunea tineretului comunist leninist).

MGB - Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti (Ministerul securității statului).

MGU - Moskovskii gosudarstvennii universitet (Universitatea de stat din Moscova).

MHAT - Moskovskii Hudojestvenni Akademiceskii Teatr (Teatrul Aca-demic de Artă din Moscova).

MIFL - Moskovskii institut istorii, filosofii i literaturi (Institutul de istorie, filosofic și literatură din Moscova).

MUT - Moskovskii institut injenerov jeleznodorojnogo transporta (Institutul de ingineri de căi ferate din Moscova).

MOGES - Moskovskoe obiedinenie gosudarstvenniih elektrostantii (Uniunea centralelor electrice de stat din Moscova).

MOOP - Ministerstvo ohranî obscestvennogo poriadka (Ministerul asigurării ordinii publice).

MOPR - Mejdunarodnaia organizați ia pomošci bor fam revoliuții (Orga-nizația internațională pentru ajutorarea luptătorilor revoluției).

Mossovet - Moskovskii sovet [deputatov trudiaščilisia] (Sovietul din Moscova [al deputaților muncitorilor]).

MTS - Mašiiino-traklornaia stanțiia (Stațiune de mașini și tractoare).

MUR - Moskovskii ugovolnii rozîsk (Miliția judiciară din Moscova).

MVD - Ministerstvo vnutrennih del (Ministerul afacerilor interne).

MVTU - Moskovskoe vîssee tehničeskoe ucilisce (Școala tehnică superioară din Moscova).

Narkomat - Narodnii komissariat (Comisariatul poporului).

NEP - Novaia ekonomiceskaia politika (Noua politică economică); poli-tica economică a PCUS și a statului sovietic în perioada de trecere de la capitalism la socialism. I s-a spus nouă spre deosebire de politica zi-să a „comunismului de război”. A fost aplicată din 1921 pînă la mijlocul deceniului al treilea.

NEVZ - Novocerkasskii elektrovozostroitelnu zavod (Uzina construc-toare de locomotive electrice din Novocerkassk).

NKGB - Narodnii komissariat gosudarstvennoi bezopasnosti (Comisa-riatul poporului pentru securitatea statului)

NKIU - Narodnii komissariat iustiții (Comisariatul poporului pentru justiție).

NKD - Narodnii komissariat oboronî (Comisariatul poporului pentru apărare).

NKPS - Narodnîi komissariat putei soobščeniia (Comisariatul poporului pentru căile de comunicație).

NKVD - Narodnîi komissariat vnutrennih del (Comisariatul poporului pentru afacerile interne).

NPGG - Nelegalnîi perehod gosudarstvennoi graniț (Trecerea ilegală a frontierei de stat); articol-siglă.

NȘ - Nedokazamîi spionaj (Spionaj nedovedit); articol-siglă.

NTS - Narodno-trudovoi soiuz (Alianța populară a muncii); organizație a emigranților ruși din Germania (cu filiale și în alte orașe din Europa), ca-re avea ca obiectiv principal al activității sale propaganda antisovietică. En-te-esovist - membru, simpatizant al acestei organizații.

OGPU — Obiedinionnoe gosudarsvennoe politiceskoe upravlenie (Direcția politică și de stat unificată). Organ al securității (1923-1934), coordonator al activității GPU-urilor din republicile unionale.

OLJIR - Osobîi lagher jon izmennikov rodini (Lagărul special al soțiilor trădătorilor de patrie).

OLP - Otdelnîi laghernîi punkt (Filială de lagăr autonomă).

OOR - Osobo-opasnîi rețidivist (Recidivist deosebit de periculos).

OP - Otdîhatelnîi punkt (Punct de odihnă).

Oper - Operupolnomocennîi (Ofițer, agent operativ al CEKA).

ORS - Otdel rabocego snabjieniia (Secția de aprovizionare a muncitorilor).

OSO - Osoboe soveșceanie (Conferință specială); comisie specială deliberativă pe ... lângă GPU - NKVD.

Osoaviahim - Obșcestvo sodeistviia oborone, aviaționnomu i himiceskomu stroitel-stvu SSSR (Asociația pentru sprijinirea apărării, dezvoltării aviației și chimiei în URSS).

OUN - Organizația ukrainskih naționalistov (Organizația naționaliștilor ucraineni).

PD - Prestupnaia deiatelnost (Activitate criminală); articol-siglă.

PFL - Proverocino-filtraționmi lagher (Lagăr de verificare și filtrare).

Pomgol - Pomosci golodaiușcim (Ajutor victimelor foametei); comisie organizată pe lângă VŢIK (președinte - M.I. Kalinin). A funcționat în peri-oada iulie 1921-septembrie 1922.

PPCE - Proizvodstvenno-plariovaia ceast (Secția de planificare a pro-ducției).

PȘ - Podozrenie v spionaje (Suspectare de spionaj); articol-siglă.

PVC - Politiko-vospitatelnaia ceast (Secția politico-educativă).

PZ - Preklonenie pered Zapadom (Admirație față de Occident); articol-siglă.

Rabkrin: vezi RKI.

Raikom - Raionnîi komitet (Comitet raional [de partid]).

RKI (Rabkrin) - Raboce-krestianskaia inspekția (Inspekția muncitoreas-că și țărănească); organ al controlului de stat (1920-1934).

RKKA - Raboce-krestianskaia Krasnaia Armia (Armata Roșie a munci-torilor și țăranilor).

RKP (b) - Rossiiskaia Kommunisticeskaia Partia (bolșevikov) (Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia.

RNNA - Russkaia naționalnaia narodnaia armia (Armata națională po-pulară rusă).

ROA - Russkaia osvoboditelnaia armia (Armata rusă de eliberare).

RONA - Russkaia osvoboditelnaia narodnaia armia (Armata populară rusă de eliberare).

RSDRP - Rossiiskaia soțial-demokraticeskaia raboceia partia (Partidul muncitoresc social-democrat rus - PMSDR) 1898-1917; Gruparea neco-munistă și-a păstrat, în Rusia, această denumire pînă în 1921.

RSFSR — Rossiiskaia Sovetskaia Federativnaia Sotialisticeskaia Res-publika (Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă).

Samizdat - Samostoiatelnoe izdanie (Publicație independentă).

Modali-tate de circulație clandestină a creațiilor literare, istorice, filosofice, poli-tice etc., interzise de cenzura sovietică.

SDK (esdek) - Soțial-democraticeskaia partita (Partidul social-demo-crat).

Seksot - sekretnîi sotrudnik (colaborator secret, informator).

SLON - Severnîe lagherea osobogo naznacheniiia (Lagărele cu destina-ție specială din Nord). Slon în limba rusă înseamnă elefant.

SMERȘ - Sovetskii metod raioblaceniia spionov (Metoda sovietică de combatere a spionilor). Este posibil ca abrevierea să provină de la lozinca: Smert spionam (moarte spionilor); serviciul de contraspionaj al armatei sovietice.

SNK: vezi Sovnarkom.

SOE - Soțialno opasrii element (Element periculos din punct de vedere social); articol-siglă.

Sovturist - Sovetskii turist (Turistul sovietic); firmă de turism intern.

Sovnarkom - Sovet narodnîh komissarov (Consiliul comisarilor poporului); denumire a organelor executive și de dispoziție superioare ale puterii de stat din URSS, republicile unionale și autonome (1917-1918). În martie 1946 au fost transformate în consilii de miniștri.

Spețî - Spețialistî (Specialiști); mai ales ingineri și tehnicieni de formație veche, dinainte de revoluția din octombrie.

Spețpereselenetș - spefialnîi pereselenetș (strămutat special; de fapt, exilat; deportat cu domiciliu forțat; vezi voi. III, pp. 271 și 291).

SR - vezi Eseri.

SS - Soverșenno-sekretno (Strict secret).

STO - Sovet truda i oboronî (Consiliul muncii și apărării); organ de coordonare a construcției economice și a apărării, înființat în 1920 în frunte cu Lenin. Membrii STO erau numiți de Sovnarkom.

SVE - Soțialno vrednîi element (Element socialmente dăunător); articol-siglă.

SVPȘ - Sviazi, veduscie k podozreniiu v spionaje (Relații care conduc la suspectarea de spionaj).

Șlzo, Șizo - Strafnoi izoleator (Izolator disciplinar).

TEȚ - Teploelctroțentral (Centrală termică).

TKP - Trudovaia krestiamkaia partiia (Partidul țărănesc al muncii).

TN - Terroristiceskie namerenna (Intenții teroriste); articol-siglă.

TON - Tiurma osobogo naznaceniia (închisoare cu destinație specială). Torgsin - Torgovlia s inostranfami (Centrala unională de comerț exterior).

ȚGAOR - Țentralnîi gosudarstvennîi arhiv Oktiabrskoi Revoliuții (Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie).

ȚIK - Țentralnîi ispolnitelnîi komitet (Comitetul central executiv).

ȚK - Țentralnîi Komitet (Comitetul Central).

ȚKK - Țentralnaia kontrolnaia komissiia (Comisia centrală de control).

UITLK - Upravlenie ITL i kolonii (Administrația lagărelor și coloniilor de reeducare prin muncă).

UNRRA - United Nations Relief and Rehabilitation Agreement (Acordul pentru ajutorarea națiunilor care au avut de suferit ca victime ale războiului). Inclusiv organizația creată de Națiunile Unite în virtutea acestui acord.

URALMAŞ - Uralskii zavod tiajologo masinostroeniia (Uzina construc-toare de mașini grele din Ural). Construită între 1928-1933, la Sverdlovsk. Produce utilaje pentru industria metalurgică, de extracție minieră și petrolieră.

URC - Uciotno-raspredelitelnaia ceast (Sectorul de evidență și repartizare).

USLON - Upravlenie severnîh (soloveţkih) lagherei osobogo naznacheniiia (Administrația lagărelor cu destinație specială (Solovki) din Nord).

USVITL - Upravlenie severno-vostocinîh ispravitelno-trudovîh lagherei (Administrația lagărelor de reeducare prin muncă din Nord-Est).

USO - Ustav strelkovoi ohranî (Regulamentul gardei de infanterie).

VAD - Voshvalenie amerikanskoi demokratii (Elogierea democrației americane); articol-siglă.

Vagon-zak - vagon [dlia] zakliucionnîh (Vagon pentru deținuți).

VAS - Vînaşivanie antisovetskih nastroenii (Stare de spirit antisovietică); articol-siglă.

VAT - Voshvalenie amerikanskoi tehniki (Elogierea tehnicii americane); articol-siglă.

VCEKA - Vserossiiskaia cerezvîceainaia komissiia (Comisia extraordinară - CEKA - panrusă). A fost înființată în decembrie 1917, avînd în frunte pe F.E. Dzerjinski. În 1922 a fost reorganizată în GPU.

VGS - Vremennoe grajdanskoe stroitelstvo (Construcție civilă provizorie).

VIKJEL - Vserossiiskii ispolnitelnîi komitet jeleznodorojnogo profsoiuza (Comitetul executiv panrus al sindicatului căilor ferate); august 1917 - ianuarie 1918. Considerîndu-se că desfășoară activitate antisovietică, a fost înlocuit cu VIKJE-DOR (Comitetul executiv panrus al lucrătorilor de la căile ferate), în care predominau bolșevicii.

VIR - Vsesoiuznîi nauchno-issledovatel'skii institut rastenievodstva (Instituț unional de cercetare științifică pentru cultura plantelor).

VKP(b) - Vserossiiskaia Kommunističeskaja Partija (bolșevikov) (Partidul Comunist (bolșevic) Panrus).

VNUS - Vnutrenniaia služba (Serviciul interior).

VOHR - a) Vnutrenniaia ohrana Respubliki (Paza internă a Republicii); unități militare ale NKVD, subordonate, de fapt, VCEKA. Au fost înființate din 1919 până în 1920.

- b) Paza militarizată a locurilor de detenție. Vezi VOHRA.

VOHRA - Voenizirovannaja ohrana mest zakliuceniia (Paza militarizată a locurilor de detenție). În funcție de condițiile acestor locuri, efectivul pazei oscila între 3-5% și 7-8% din numărul deținuților. În perioada celui de-al doilea război mondial efectivul celor din pază se cifra la circa 3 milioane.

VSNH - Vîsshii sovet narodnogo hoziaistva (Consiliul superior al economiei naționale); organul central superior pentru coordonarea industriei statului sovietic (1917-1932).

VSO - Voenizirovannaja strelkovaia ohrana (Garda paramilitară de pușcași).

VTUZ - Vîssee tehničeskoe učeбноe zavedenie (Institut tehnic de învățământ superior).

VĲIK - Vserossiiskii Ĳentralnîi ispolnitelnîi komitet (Comitetul executiv central panrus); organul legislativ, de dispoziție și control al puterii de stat în RSFSR (1917-1938). Președinți au fost Sverdlov (din 1917) și Kalinin (din 1919). În 1938 a fost rebotezat în Sovietul Suprem.

VĲSPS - Vsesoiuznîi Ĳentralnîi sovet professionalnîh soiuzov (Consiliul unional central al uniunilor profesionale).

VUZ - Vîssee učeбноe zavedenie (Institut de învățământ superior)

Zagotzerno - Zernozagotovocinîi punkt (Centru de recepționare a cerealelor).

Zek (z/k, zeka, ze-ka, pi. zeki) - zakliucionnîi (deținut); apelativ oficial.

NOTE

PARTEA A CINCEA - OCNA

Capitolul I - SORTIȚI PIERZANIEI

1. Cuvinte din lexicul militaro-administrativ, înlocuite după revoluția din octombrie, apoi reintroduse treptat în cursul deceniului al patrulea și în timpul războiului.
2. (în l. rusă - vagonka.) Sistem de echipare a barăcilor de locuit cu paturi pe două niveluri pentru patru persoane.
3. (în l. rusă uplotnenie.) Repartizare a mai multor familii într-un singur apartament.
4. Teritoriu împrejmuit cu sîrmă ghimpată unde locuiesc sau muncesc zeki.
5. În cartea-reportaj Insula Sahalin (1895), scrisă după călătoria efectuată în anul 1890.
6. Vezi Abrevieri și sigle.
7. Alfabetul rus are treizeci și două de litere, însă patru dintre ele nu erau folosite în numerotarea literală.
8. (De la germ. polizei.) Membri ai detașamentelor poliției auxiliare, pe care trupele germane de ocupație îi recrutau dintre localnici.
9. (în l. rusă - burgomistr.) Primari numiți de germani în localitățile rurale din teritoriile sovietice ocupate.
10. Kabaniha, personaj din piesa Furtuna de A. N. Ostrovski (1823-1886), tipul soacrei tiranice, bătărâne și violente.
11. Academia Militară M. V. Frunze, înființată în 1918 la Moscova ca Academie a Statului-Major. Din 1921 - Academia Militară a Armatei Roșii. Poartă numele lui Mihail Vasilievici Frunze (1885-1925), om politic, comandant de armată în timpul războiului civil, teoretician militar.
12. Adică portretul lui Stalin.
13. Portretul lui Hitler.
14. Staroste, responsabil (tot un fel de primar) în satele din teritoriile sovietice aflate sub ocupație germană.
15. Primul vers din cântecul, devenit celebru. Războiul sfânt, compus de A. V. Alexandrov (1883-1946) pe versurile poetului V. I. Lebedev-Ku-maci (1898-1949).

16. Decretul asupra pământului, adoptat a doua zi după revoluția din octombrie, care prevedea ca pământul să fie distribuit țăranilor.

17. Colaboratorii celei mai conservatoare reviste „Oktiabr” („Octombrie”), pe care Soljenițin o aseamuește cu revistele de tristă faimă „Na pos-tu” („La post”) și „Na novom postu” („La noul post”), organe ale așa-ziși-lor scriitori proletari, în deceniul al treilea.

18. Prenume rusec dintre cele mai răspândite, care îi simbolizează pe ostașul de rînd și pe Maica Rusie, Rusia veșnică.

19. Versuri de V. I. Lebedev-Kumaci din cîntecul Șiroka strana moia rodnaia (Necuprinsă-i țara mea iubită), frecvent interpretat la marile festivități.

20. Împrumutul de stat intern, în URSS - una din sursele mijloacelor destinate industrializării și dezvoltării economice. Pînă în 1958 se reali-za prin subscriere de către populație.

21. Autorul se referă la cele trei mari procese de la Moscova din dece-niul al patrulea, prin care a fost suprimată vechea gardă a bolșevicilor: august 1936 - Zinoviev și Kamenev; ianuarie 1937 - Piatakov și Radek; martie 1938 - Buharin, Rîkov, Krestinski ș.a.

22. Adică marcate într-un anumit fel, ca să se știe că posesorii lor au fost deținuți ai NKVD-ului. Vezi și p. 456, nota 6.

23. Cel mai important dintre turnurile Kremlinului din Moscova, în care este amplasat celebrul orologiu al Kremlinului.

24. Levitan, Iuri Borisovici (n. 1914), crainic celebru al Radiodifuziunii din Moscova, specializat (datorită calităților excepționale ale vocii sale) în prezentarea tuturor anunțurilor cu caracter solemn-patriotic.

25. De la sovet - sfat, povată; îndemn.

26. Spiridonova, Maria Alexandrovna (1884-1941), militant politic, mem-bră a partidului eserilor. În 1906 l-a ucis pe G. N. Lujenovski, cel care a înăbușit răscoalele țăărănești din gubernia Tambov. A fost condamnată la ocnă pe viață. În 1917 este unul dintre liderii eserilor de stînga. Arestată și condamnată, apoi amnistiată. Ulterior a renunțat la activi-tatea politică. Conform altor surse - a murit într-un lagăr sovietic.

27. Blum, Leon (1872-1950), om politic francez, eseist. Lider al Partidu-lui Socialist Francez. Prim-ministru (1936-1937, 1938, 1946-1947).

28. Naziștii au ars în piețe cărțile aparținând autorilor de origine evreiască.

29. Poincare, Raymond (1860-1934), om politic francez, avocat. Prim-ministru (1912-1913, 1922-1924, 1926-1929) și președinte al Franței (1913-1920). Adept al întăririi alianței franco-ruse împotriva Germaniei.

30. Pilsudski, Jozef (1867-1935), mareșal și om politic polonez. Devenind președinte al Poloniei în urma loviturii de stat din 1926, a instaurat o dictatură militară.

31. După ce Armata Roșie a invadat Polonia la 18 octombrie 1939 și după ce s-a stabilit linia de demarcație între zonele ocupate de trupele sovietice și cele germane.

32. Numele unor gardieni de lagăr. Vezi vol. II.

33. Cean Ţzo-Lin (1873 [1876?]-1928), mareșal chinez, guvernator al Manciuriei (1911), conducător al grupării militariștilor projaponezi din China de Nord-Est.

34. MacDonald, James Ramsay (1866-1937), om politic britanic. Unul dintre fondatorii și liderii Partidului Laburist. Prim-ministru (1924, 1929-1931). Între 1931 și 1935 a condus un guvern de coaliție. În 1924, guvernul condus de el a stabilit relații diplomatice cu URS S.

35. Cel dintâi discurs al lui Stalin de la începutul războiului (22 iunie 1941), când s-a adresat cu „Frați și surori!” și nu cu „Tovarăși!” ca de obicei.

36. O suită de decrete și ordonanțe (27 mai, 26 iunie, 10 iulie, 17 iulie, 2 octombrie și 19 octombrie 1940) care prevedeau extinderea puterii șefilor de echipă în industria grea, interdicția pentru muncitori și funcționari de a pleca, la dorința lor, din întreprindere. Calitatea proastă a producției să fie considerată crimă împotriva statului și pedepsită ca atare etc.

37. Una dintre expresiile des folosite în presa sovietică la începutul războiului.

38. Vezi și vol. I.

39. Deci, înainte de anexarea Basarabiei, a Poloniei răsăritene, a Țărilor Baltice și a unei părți din Finlanda în martie 1940.

40. Sate mari ale populației căzăcești.

41. Care a organizat atentatul la viața lui Hitler (20 iulie 1944).

42. Cu ajutorul acestui vagon, Lenin și tovarășii lui s-au putut întoarce în Rusia în aprilie 1917.

43. Este vorba de Guvernul provizoriu, care s-a aflat la putere în Rusia în perioada 2 (15) martie-25 octombrie (7 noiembrie) 1917. A fost format după revoluția din februarie de către Comitetul provizoriu al membrilor Dumei de Stat, cu acordul liderilor eseri și menșevici ai Sovietului din Petrograd. Premieri: cadetul G. E. Lvov (1861-1925) și eserul A. F. Kerenski (1881-1970).

44. Trupe aparținând Ministerului Afacerilor Interne - MVD.

45. În acest an a fost încheiat un acord privind repatrierea prizonierilor de război.

Capitolul 2 - ZEFIRUL REVOLUȚIEI

1. Muncile de bază, corespunzătoare profilului lagărului respectiv, pe care le efectuau majoritatea zekilor, în condițiile cele mai grele.

2. Vers din cunoscuta poezie a lui Lermontov Pînia (1831).

3. Vezi volumul I, precum și Abrevieri și sigle.

4. Vezi volumul I,.

5. Messerschmitt - avioane de vânătoare folosite de germani în cel de al doilea război mondial.

6. Lucrători, agenți ai MVD (vezi Abrevieri și sigle).

7. Agentul operativ (operul), cekistul care ținea sub observație starea de spirit și intențiile deținuților, avea sub control sistemul de informare și efectua anchetele în lagăr.

8. Gherșuni, Vladimir Lvovici (n. 1936), adept al mișcării democratice din Uniunea Sovietică, în 1949 a fost arestat și condamnat la zece ani de lagăr. Primește o nouă condamnare în 1969.

9. Gherșuni, Grigori Andreevici (1870-1908), unul din organizatorii și liderii partidului eserilor, inițiator al multor acte teroriste. Autorul unui volum de memorii: Din trecutul apropiat (1907).

10. Ucraina de Vest a fost constituită din teritoriile alipite la URSS după împărțirea, în octombrie 1939, a Poloniei între Germania și URSS.

11. Cu ocazia răscoalei de eliberare națională din 1863-1864.

12. Soljenițîn se referă la detașamentele de pușcași letoni, unități mi-litare probolșevice (organizate în 1915, în 1916 constituiau o divizie), care au jucat un rol esențial înainte și după revoluția din

octombrie. De-tașamentele de pușcași letoni au constituit timp îndelungat garda ar-mată a Kremlinului.

13. Vezi volumul I.

14. Care s-au răsculat împotriva puterii sovietice.

15. Numele statului vechi rus (Rusia veche) din perioada sec. IX – înce-putul sec. XII, avînd capitala la Kiev. A fost constituit din pămînturile sla-vilor din zona lacului Ilmen și ale slavilor de răsărit, cunoscuți sub numele de poliani, radimici, crivici și alții. S-a destrămat în 1132.

16. (în l. rusă vossoedinenie.) Unirea Ucrainei din stînga Niprului cu Rusia, proclamată de hatmanul Bogdan Hmelnițki în Rada (Sfatul) din Pereiaslav.

17. (Rada Centrală.) Adunarea națională ucraineană, înființată în martie 1917. Președinte - M. S. Grușevski. A proclamat independența Ucrainei (20 noiembrie 1917), a încheiat pace cu germanii (9 februarie 1918). A fost dizolvată de germani (28 aprilie 1918).

18. Skoropadski, Pavel Petrovici (1873-1945), general în armata țaristă, unul dintre organizatorii rezistenței împotriva bolșevicilor în timpul răz-boiului civil. Hatman al Ucrainei (aprilie-decembrie 1918), sprijinit de germani. Din 1918 a trăit în emigrație.

19. Petliura, Simon Vasilievici (1879-1926), unul dintre principalii condu-cători ai mișcării naționale din Ucraina (1918-1920). A participat la for-marea Radei Centrale și a Directoriei (Guvernului), al cărei șef a fost din februarie 1919. Din 1920 a trăit în emigrație. Este ucis la Paris.

20. Insurecție armată (1 august - 2 octombrie 1944) împotriva trupelor fasciste din Varșovia. Organizată și declanșată de conducerea Armatei Krajowa (vezi vol. I.), a luat un caracter de masă. A fost înăbușită sîn-geros (circa 200000 de morți), în vreme ce trupele sovietice așteptau la marginea Varșoviei, fără să intervină.

21. Bulgakov, Mihail Afanasievici (1891-1940), prozator și dramaturg. Autor al romanului Maestrul și Margareta și, printre altele, al unor piese și scrieri în proză inspirate din evenimentele războiului civil în Ucraina (Kiev): romanul Garda albă, piesa Zilele Turbinilor și altele.

22. Războiul fulger (germ.).

23. În virtutea unui decret din 2 octombrie 1940. Vezi și Abrevieri și si-gle, abrevierea FZO.

24. Vezi volumul I.

25. Kravcenko, Viktor Andreevici (1905-1966), înalt funcționar sovietic, care, în 1944, cere azil politic în SUA, unde, în 1946, publică volumul Am ales libertatea. În 1949, intentează proces pentru calomnie unor zi-ariști francezi de la „L'Humanite” și „Lettres francaises”. Aceștia îl acu-zaseră că n-ar fi autorul cărții sale, care nu e decît o urzeală de min-ciuni. Pe parcursul procesului a ieșit la iveală existența lagărelor de concentrare în URSS.

26. Versuri din poezia Slusai! (Ascultă!), aparținînd poetului revoluțio-nar Goltz-Miller, Ivan Ivanovici (1842-1871). Puse pe muzică de compo-zitorul ucrainean Piotr Petrovici Sokalski (1832-1887), au devenit un cu-noscut cîntec revoluționar.

27. Șostakovici, Dmitri Dmitrievici (1906-1975), unul din marii compo-zitori ai contemporaneității. A compus opere, balet, 15 simfonii, poeme simfonice, muzică de cameră, corală etc. În Simfonia XI, 1905, foloseș-te cîntecul Slusai al lui Goltz-Miller și Sokalski. În numeroase rînduri a fost criticat pentru formalism.

28. Breșko-Breșkovski, Nikolai Nikolaevici, scriitor din emigrație, autor al unor romane de aventuri. Romanul Madona roșie este inspirat de războiul civil din Spania (1936-1939).

29. Campania de Gheață a flotei din Marea Baltică (17 februarie - 2 mai 1918). În timpul războiului civil, în condiții dificile de iarnă, principalele forțe ale flotei din Marea Baltică au fost transferate din Tallin la Helsinki și de acolo la Kronstadt (236 nave), deoarece erau amenințate să fie capturate de trupele finlandeze și germane.

30. Karsavina, Tamara Platonovna (1885-1978), balerină. Între anii 1909 și 1929 a participat la Stagiunile rusești și a făcut parte din trupa Baletul rus a lui S. P. Diaghilev. În perioada 1930-1955 este vicepreșe-dintă a Academiei regale de dans din Londra.

Capitolul 3 - LANȚURI, LANȚURI...

1. Rejimka (de la rejim ~ regim), închisoare sau alt loc de recluziune cu regim disciplinar.

2. În cadrul alfabetului rus (33 litere), literele șci și î se situează în par-tea finală, pe locurile 27 și, respectiv, 29. Relativ puține cuvinte

încep cu ști și nici unul cu î.

3. Doroșevici, Vlas Mihailovici (1864-1922), publicist și critic teatral. Autor al unui volum de reportaje despre ocnă țaristă: Sahalin (Ocnă) (1903), rezultat în urma unei călătorii săvârșite în Extremul Orient (inclu-siv Sahalin), în anul 1897.

4. Comandantul era un zek desemnat de administrație să îndeplinească serviciul de polițist în interiorul zonei (de obicei erau recrutați dintre cei condamnați pentru banditism; politiciii nu erau admiși).

5. Poem dedicat de N. A. Nekrasov (1821-1877) soților decembriștilor care și-au urmat soții condamnați la ocnă în Siberia.

6. Aici, Soljenițîn face aluzie la denumirea oficială a FTL: lagăre de reeducare prin muncă.

7. Poezia conține multe aluzii la o alta, cu același titlu, scrisă în 1901 de Valeri Briusov (1873-1924), liderul poeziei moderniste ruse, și publicată în volumul Urbi et orbi din anul 1903.

8. Vezi vol. I, p. 462, nota 26.

9. Vezi vol. I, p. 145 (nota autorului).

Capitolul 4 - DE CE AȚI TOLERAT?

1. Denumiri ale unor fenomene democratice din istoria Rusiei. Zemski sobor - adunare a reprezentanților claselor privilegiate din vechea Rusie (sec. XVI-XVII). Obștea sătească - un fel de autoadministrare și auto-gestiune a pământului unui sat, care au existat pînă la colectivizare. Căzăcimea liberă (cazaci) - denumire a țăranilor liberi, foști dependenți, fugiți de pe domeniile feudalilor ruși și poloni, care, în sec. XV-XVI, s-au așezat în regiunile extrateritoriale ale Rusiei și Poloniei, unde au consti-tuit comunități militare autonome (Zaporojie, Don, îsr. Kuban, Ural, Terek). În schimbul unor privilegii, aveau obligații militare. Țărănimea din Nord, țăranii din nordul Rusiei europene, care nu au cunoscut iobă-gia și au fost (pînă la revoluția din octombrie 1917) cei mai liberi țărani din Rusia.

2. Ivan IV Vasilievici (cel Groaznic) (1530-1584), mare cneaz al „întregii Rusii” (din 1533), cel dintîi țar rus (din 1547).

3. Alexei Mihailovici (vezi voi. I, p. 455, nota 1).

4. Petru cel Mare.

5. Ecaterina II.

6. Alexandru II (1818-1881), împărat al Rusiei din 1855. Fiul cel mare al lui Nicolae I. A înfăptuit reforma agrară din 1861, prin care se desființa iobăgia. Asupra lui s-au săvârșit o serie de atentate (1866, 1867, 1879, 1880), în cele din urmă fiind ucis de un terorist de la Narodnaia volia (vezi vol. I, p. 465, nota 5).
7. La câțiva ani de la urcarea pe tron, Alexandru II a purces la înfăptuirea „marilor sale reforme”: abolirea iobăgiei, reforma presei, reforma justiției, a serviciului militar, crearea autoadministrației locale.
8. Vezi vol. I, p. 453, nota 79.
9. Trepov, Fiodor Fiodorovici (1812-1889), guvernator al Petersburgului (1873-1878). A fost rănit în atentatul săvârșit asupra lui de Vera Zasulici (vezi vol. I, p. 465, nota 6).
10. Soloviov, Alexandr Konstantinovici (1846-1879), revoluționar narod-nic. La 2 aprilie 1879 a săvârșit un atentat (nereușit) la viața lui Alexandru II. A fost spânzurat.
11. Halturin, Stepan Nikolaevici (1856-1882), unul dintre primii revoluționari proveniți din rîndul muncitorilor. În 1880 a făcut să explodeze o bombă la Palatul de Iarnă. Spânzurat la Odessa ca participant la asasinarea procurorului militar V. S. Strelnikov.
12. Vezi vol. I, p. 450, nota 49.
13. Revistă literară de știință și politică, editată la Petersburg (1876-1918), de orientare narodnică. După revoluția din 1905-1907 a oscilat între pozițiile eserilor și cadeților.
14. Sulianov, N. (Ghimmer, Nikolai Nikolaevici) (1882-1940), economist și publicist, militant revoluționar. Eser (1903), din 1917 - menșevic. În 1931 a fost condamnat sub acuzația de a fi făcut parte dintr-o „organizație contrarevoluționară menșevică”.
15. Azef, Evno Fișelevici (1869-1918), colaborator secret al departamentului poliției. Unul dintre organizatorii partidului eserilor și inițiatorul a numeroase acte teroriste. În perioada 1901-1908 a predat poliției mulți membri ai partidului. A fost demascat în 1908 de V. L. Bemțev (vezi vol. I, p. 469, nota 22).
16. Juk, Iustin Petrovici (1887-1919), revoluționar, participant la revoluțiile din 1905-1907 și din octombrie 1917. În 1919 - împuternicitul comitetului pentru apărare din Petrograd. A murit în luptă.

17. „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare”, înființată în anul 1895, prima încercare de partid socialist de orientare marxistă.
18. Fortăreața Petropavlovskaia din Petersburg.
19. Vezi vol. I, p. 205 și urm.
20. Cel dintâi ziar politic marxist apărut ilegal, editat de V. I. Lenin (1900-1903). Începînd cu Nr. 52, trece sub influența menșevicilor (1903-1905, Nr. 112).
21. Vezi vol. I, p. 461, nota 14.
22. Stalin a fost bănuît și chiar acuzat de a fi fost în serviciul poliției secrete țariste.
23. Este vorba de mareșalul M. N. Tuhacevski (vezi vol. I, p. 447, nota 15).
24. Andreev, Vadim Leonidovici (1903-1976), poet și prozator. Fiul lui Leonid Andreev. Autor, printre altele, al volumelor memorialistice: Copilăria (1963, 1966), Istoria unei călătorii (1966), Întoarcerea la viață (1969), Peste douăzeci de ani (1974).
25. Parte a fortăreței Petropavlovskaia devenită (de la sfîrșitul sec. XIX) închisoare -politică.
26. Krasin, Leonid Borisovici (1870-1926), om politic bolșevic. Comisar al poporului pentru comerț și industrie (1918), pentru căile de comunicație (1919), pentru comerțul exterior. Primul ambasador al URSS în Franța.
27. Mill, John Stuart (1806-1873), filosof și economist englez. Creatorul pozitivismului englez, discipolul lui Auguste Comte. În Sistemul logicii (1843) a elaborat logica inductivă, pe care a tratat-o ca metodologie generală a științelor.
28. Wundt, Wilhelm (1832-1920), psiholog, fiziolog, lingvist și filosof german. Unul dintre inițiatorii psihologiei moderne experimentale și ai psihologiei sociale (Psihologia popoarelor, 10 vol.).
29. Kautsky, Karl (1854-1938), publicist și om politic german. Unul dintre liderii social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a. Lucrări de popularizare a marxismului.
30. Semașko, Nikolai Alexandrovici (1874-1949), om politic, medic și profesor de medicină. Unul dintre organizatorii sistemului ocrotirii sănătății publice.

31. Parvus (Alexandr Lvovici Helphand) (1869-1924), militant în mișca-re social-democrată rusă și germană. Din 1903 - menșevic. După eve-nimentele din 1905 este condamnat la trei ani de exil administrativ, dar evadează înainte de a ajunge la destinație. Adept al teoriei revoluției permanente, propovăduită de trotkiști.
32. Karpenko-Karîi (Tobilevici), Ivan Karpovici (1845-1907), dramaturg și actor ucrainean. Pentru activitatea sa politică în cadrul cercurilor ile-gale, a fost exilat la Novocerkassk (1884-1887).
33. Kirillov, Vladimir Timofeevici (1890-1943), poet. Marinar în flota comercială din Marea Neagră. Pentru activitatea revoluționară din peri-oada 1905-1906, a fost exilat pe trei ani. A participat la revoluțiile djn 1917. A făcut parte din grupările poeților proletari. Autorul poeziei Noi, care conține versurile: „în numele lui Mîinf, să-l ardem pe Rafael,/ Să distrugem muzeele, să strivim florile artei” - devenite una dintre lozincile proletcultismului. Victimă a represiunilor staliniste,
34. Kasatkin, Ivan Miliailovici (1880-1938), prozator. Din 1902 membru al partidului social-democrat. Arestat de numeroase ori pentru activitate revoluționară, în timpul primului război mondial (din inițiativa E. P. Peșkova - soția lui M. Gorki) și după revoluția din octombrie (din însă-r-cinarea VCEKA) se ocupă de situația copiilor orfani și abandonăți. Vic-timă a represiunilor staliniste.
35. Karpov, Evtihi Pavlovici (1857-1926), dramaturg și regizor. Ca parti-cipant la mișcarea revoluționară narodnică, a fost exilat în cîteva rînduri.
36. Suvorin, Alexei Sergheevici (1834-1912), publicist, scriitor și editor. În anul 1895 a înființat un teatru propriu, așa-nurnitul Teatru Suvorin sau Teatrul Mic din Petersburg.
37. Krjijanovski, Gleb Maximilianovici (1872-1959), om de știință, literat și politician. Prieten al lui V. I. Lenin. După revoluția din octombrie a fost președintele comisiei pentru electrificare și al Comitetului de Stat al Planificării. Autor al multor cîntece revoluționare (printre care celebra Varsovia, 1896), scrise la închisoare (Butîrki) și în exil.
38. Al generalului Duhonin (vezi vol. I, p. 470, nota 9).
39. Staroselski, Vladimir Alexandrovici (1860-1916), biolog, participant la mișcarea revoluționară din Rusia. Bolșevic (din 1907).

Ca locțiitor al guvernatorului guberniei Kutaisi (Georgia) (1905-1906), i-a sprijinit pe revoluționari, drept care a fost poreclit „guvernatorul roșu”.

40. „Culegere de articole despre intelectualitatea rusă”, apărută la Moscova (1909), editată de un grup de publiciști și filosofi (N. Berdiaev, S. Bulgakov, A. Izgoev, P. Struve ș.a.). V. I. Lenin a numit Vehi „enci-clopedie a apostaziei liberale”.

41. Crucișător din flota Mării Negre, al cărui echipaj a participat la revolta din Sevastopol (1905). Pe acest crucișător s-a aflat P. P. Schmidt, comandantul flotei revoluționare.

42. Stațiune climaterică pe litoralul Mării Negre (la 3 km sud-vest de Ialta), unde familia imperială avea o reședință de vară.

43. Gotz, Abram Rafailovici (1882-1940), revoluționar, membru al par-tidului eserilor. În perioada 1907-1917 se află la ocnă și în exil. În 1917 este președinte al VȚIK (vezi Note și abrevieri). În 1922 - condamnat de justiția bolșevică.

44. Prima conferință generală a socialiștilor internaționaliști, un prim pas spre unirea elementelor internaționaliste, care au constituit nucleul Internaționalei III.

45. Krupskaia, Nadejda Konstantinovna (1869-1939), militantă bolșevi-că. Soția și colaboratoarea lui Lenin.

46. Localitate situată la 14 km de orașul Tuia, unde se află casa în care s-a născut, a trăit și a creat aproape 60 de ani L. N. Tolstoi.

47. Stalin.

48. Kovalskaia, Elizaveta Nikolaevna (1851-1943), revoluționară apar-ținând mișcării narodnice. În 1881 a fost condamnată la ocnă pe viață, pedeapsă pe care a executat-o în ținutul râului Kara.

49. Lavrov, Piotr Lavrovici (1823-1900), filosof, sociolog și publicist, unul dintre ideologii narodnicismului. Autorul Scrisorilor istorice, care s-au bucurat de mare popularitate în rîndul tinerilor revoluționari.

50. Sazonov (Sozonov), Egor Sergheevici (1879-1910), revoluționar eser. Terorist, l-a ucis pe V. K. Plelive, ministrul afacerilor interne. Con-damnat la ocnă pe viață, s-a sinucis, protestînd împotriva pedepsei corporale la care erau supuși ocnașii politici.

51. Plelive, Viaceslav Konstantinovici (1846-1904), ministru al afacerilor interne (1902-1904). A fost ucis de teroristul eser E. S. Sazonov.

52. Kaliaev, Ivan Platonovici (1877-1905), revoluționar eser. Terorist. La 4 februarie 1905 l-a ucis pe marele principe Serghei Alexandrovici, guvernatorul general al Moscovei. A fost spânzurat.

53. Mihailovski, Nikolai Konstantinovici (1842-1904), sociolog, critic literar și publicist de orientare narodnică, antimarxist.

54. Deici, Lev Grigorievici (1855-1941), revoluționar narodnic (din 1874). În perioada 1884-1901 - ocnaș în ținutul râului Kara, de unde a evadat. Din 1903 devine unul dintre liderii menșevismului. Biograful lui G. V. Plehanov.

55. Vers al lui Griboedov, citat de Pușkin în romanul Evgheni Oneghin.

Capitolul 5 - POEZIA SUB LESPEDE, ADEVĂRUL SUB BOLOVAN

1. Kurocikin, Vasili Stepanovici (1831-1875), poet, unul dintre editorii re-vistei satirice „Iskra” („Scînteia”) (1859-1873).

2. Localități din Prusia Orientală și, respectiv, din Polonia. Drumul de la Osterode la Brodnica a constituit prima etapă străbătută de Soljenițin ca arestat.

3. Poem de A. Tvardovski, închinat apărătorilor patriei în cel de al doi-lea război mondial.

4. Vers mult folosit în poezia rusă, compus din opt silabe, și nouă, cînd rima are două silabe.

5. Vezi vol. I, p. 446, nota 7.

6. Pisarev, Dmitri Ivanovici (1840-1868), publicist și critic literar, filosof materialist și socialist utopic, democrat-revoluționar. În perioada 1862-1866 a fost închis la fortăreața Petropovlovskaja pentru propagandă revoluționară.

7. Blok, Alexandr Alexandrovici (1880-1921), poet. Simbolist din gene-rația tînă. Celebritatea i-a adus-o volumul Versuri despre Frumoasa Doamnă. În 1918 a scris Cei doisprezece, primul poem despre revolu-ție.

8. Este vorba de Dicționarul explicativ al limbii ruse al lui V. I. Dahl (vezi vol. I, p. 456, nota 6).

9. Romanul scriitoarei engleze E. L. Voynich (1864-1960).

10. Vezi vol. I, p. 473, nota 17.

11. Vezi vol. I, pp. 306-313, 325-329.

12. Citat din poemul în proză Limba rusă de I. S. Turgheniev.

13. Petöfi Sandor (1823-1849), poet ungur, care a influențat considera-bil dezvoltarea poeziei maghiare.

14. Arany Janos (1817-1882), poet ungur, autor de versuri patriotice, balade, poeme satirice, lirică filosofică etc.

15. Erou din poemul cu același nume de M. I. Lermontov. Tînăr călugăr georgian, luat prizonier de ruși, care se ofilește și se stinge în captivi-tate.

16. Șevcenko, Taras Grigorievici (1814-1861), poetul național al ucrai-nienilor, pictor, fondatorul literaturii ucrainene moderne. Revoluționar. Pentru activitatea în cadrul Societății Kirill și Metodiu, care printre altele lupta pentru eliberarea Ucrainei, în 1847 a fost arestat și trimis ca soldat simplu în corpul de armată Orenburg (1847-1858).

17. Adică în plin proces de compunere a poemelor Nopti prusiene.

18. Personaj al basmelor rusești, considerat de frații lui mai puțin inteli-gent, dar care, pînă la urmă, rezolvă toate enigmele, trece prin toate încercările, cucerind inima fetei de împărat și tronul împărăției.

19. Nouă ianuarie 1905 („Duminica sîngeroasă”), ziua cînd trupele țar-iste au tras în muncitorii (peste 140 000) care mergeau cu o petiție la țar. A constituit începutul revoluției din 1905-1907.

20. Mokrousov, Boris Andreevici (1909-1968), compozitor. Autor al unei opere (Ceapaev, 1940) și al multor cîntece de mare popularitate,

21. Isakovski, Mihail Vasilievici (1900-1973), poet. Poezie de inspirație preponderent sătească. Autorul textelor multor cîntece despre război, devenite populare (Katiușa s.a.).

Capitolul 6 - UN EVADAT CONVINS

1. Esență de ceai foarte puternică, înlocuitoare, în condițiile de lagăr, a narcoticelor (peste 50 grame de ceai la 0,5 l apă).

Capitolul 7 -MOTĂNELUL ALB

1. Deținuții care aveau permisiunea să se deplaseze singuri, fără a fi însoțiți de un soldat din escortă.

2. A fi eliberat de procurorul verde: a evada în anotimpul verii. A fi elibe-rat de procurorul alb: a evada pe timp de iarnă.

3. Versuri dintr-un cunoscut cîntec revoluționar din secolul al XIX-lea (Gîndurile unui evadat străbătînd Baikalul sau Slavita mare, liber

Bai-kal), aparținând poetului și etnografului sibenan Dmitri Pavlovici Davîdov (1821-1888).

4. „Pace”, formulă de salut la popoarele de origine turcică.

5. Fel de mîncare specific kazahilor, avînd la bază carne de oaie, un fel de tocană compusă din cinci alimente.

6. „Barbă albă”, căpetenie de seminție, om respectabil; formulă de adre-sare bătrînilor în Asia Centrală și Caucaz.

7. „Carne”? „Nu”!

8. Vas de băut (ceașcă fără toartă) la popoarele din Asia Centrală.

9. Cîntec de muzică ușoară care s-a bucurat de popularitate în jurul anului 1940.

10. Sat, la popoarele din Asia Centrală și Caucaz.

11. Diminutiv de la Gheorghi.

12. În l. kazahă: cinci ruble. Tenno și tovarășul lui au crezut că este o pronunție defectuoasă pentru expresia rusească bez deneg: fără bani.

13. Ermak Timofeevici (7-1585), ataman de cazaci, vestit prin campa-niile întreprinse în Siberia, care au constituit începutul cuceririi de către ruși a acestui teritoriu. Și-a găsit moartea într-o bătălie cu tătarii. Erou de legende și cîntece populare.

14. Vezi Abrevieri si sigle.

15. Abai Kunanbaev (1845-1904), poetul național al kazahilor, fondato-rul literaturii kazahe modeme scrise.

16. Viacik Știrbul (Viacik - diminutiv de la Viaceslav, prenumele lui Molotov).

Capitolul 8 - EVADĂRI ÎNTÎMPLĂTOARE SAU EVADĂRI PRE-GĂTITE INGINEREȘTE

1. Mișcarea partizanilor păcii, mișcare internațională de masă împotriva războaielor și militarismului, reunind pe luptătorii pentru pace indiferent de apartenența națională și de concepțiile politice și religioase. A fost creată sub auspiciile partidelor comuniste la primul Congres mondial al partizanilor păcii (Paris-Praga, aprilie 1949). Alte manifestări: apelul de la Stockholm (1950), congresul din 1950 (Varșovia), sesiunea Consi-liului mondial al păcii (Viena, 1951), Congresul popoarelor pentru apărarea păcii (Viena, 1952).

2. Tilionov, Nikolai Semionovici (1896-1979), poet și prozator oficial; se-cretar al Uniunii Scriitorilor din URSS (din 1944), deputat în

Sovietul Suprem (din 1946), președinte al Comitetului sovietic pentru apărarea păcii (din 1949), membru al Consiliului Mondial al Păcii. Laureat al multor premii Stalin și Lenin.

3. La rîndul lui, Ilia Ehrenburg a fost vicepreședinte al Consiliului Mondial al Păcii din 1950 și a primit premiul internațional Lenin „Pentru întă-rirea păcii între popoare” (vezi și vol. I, p. 459, nota 37).

4. Tot un deportat. Cecenii au fost deportați, întreaga republică, în anul 1944, sub acuzația de colaboraționism cu ocupanții germani.

5. Korneiciuk, Alexandr Evdokimovici (1905-1972), dramaturg ucrainean oficial și om politic. Printre altele - membru al Consiliului Mondial al Păcii și al Biroului acestuia (din 1949), membru al Prezidiului Con-siliului Mondial al Păcii (din 1958). De cinci ori laureat al premiului Stalin. Laureat al premiului Lenin pentru pace (1960).

6. Posesori de carnet de identitate „deteriorate” sau „avariate”, marcate discret pentru a dovedi că deținătorii au avut probleme cu securitatea.

7. Căciulă de blană cu urechi mari.

8. Prețul de răscumpărare a miresei, care se plătea părinților drept compensație pentru pierderea unei lucrătoare (la unele popoare din Asia, Africa ș.a).

9. (În unele limbi turcice.) Bunic, moș.

10. În limba rusă, cuvîntul razvedka are mai multe înțelesuri. Pe lîngă sensul de serviciu de informații/de spionaj, mai înseamnă și explorare, prospectare, prospecțiune, recunoaștere, cercetare etc.

11. Acordeon de construcție rusească, dar care este prevăzut și pentru mîna dreaptă tot cu butoane, nu cu clape.

12. (Sau mastîrka.) Automutilare intenționată, la care deținuții recurgeau pentru a se sustrage de la anumite corvezi. Simulare a îmbolnă-virii.

Capitolul 9 - BĂIEȚAȘII CU AUTOMATE

1. Adică fără blană, doar din postav.

2. Volodia este de fapt diminutivul de la Vladimir, dar si de la Vladilen, prenume construit artificial de la Vladi[mir] Len[in].

Capitolul 10 – CÎND ÎN ZONĂ ARDE PĂMÎNTUL

1. Detașamente de mărimi variabile, alcătuite din rîndul naționalităților neruse din URSS, care au luptat de partea germanilor.

2. Decrete din 7 august 1932 și 4 iunie 1947, care pedepseau prejudiciile grave aduse proprietății socialiste.
3. Ingușii (galgai), popor din Caucazul de Nord, care pînă în anul 1991 a făcut parte din RSSA Ceceno-ingușă (Ceceno-Ingușetia) în cadrul RSFSR.
4. Hoț cu autoritate, cu multă experiență, părerea căruia este respectată cu strictețe în mediul interlop. Numirea hoțului „hoț după lege” se face în cadrul „soborurilor”. Una dintre condițiile acordării acestui „rang” era respectarea legii lumii interlope.
5. Una din camerele Sovietului Suprem al URSS (alături de Sovietul Uniunii), aleasă de populație conform normelor stabilite de Constituție: 32 deputați pentru fiecare republică unională, 11 - pentru fiecare repub-lică autonomă, 5 - pentru regiunile autonome și 1 pentru fiecare district autonom.
6. Joc de cuvinte: conducerea lagărului a pus la dispoziția turnătorilor o celulă (kamera), pe care deținuții, malițioși, au botezat-o „birou de ba-gaje” - kamera hraneniia (textual — celulă, cameră de păstrare).
7. Mahno, Nestor Ivanovici (1889-1934), anarhist, unul dintre conducă-torii rezistenței anticomuniste din sudul Ucrainei în timpul războiului civil (1918-1921). În 1921 s-a refugiat în România.

Capitolul 11 - LANȚURILE NI LE RUPEM PE DIBUITE

1. Este vorba de ajunul Crăciunului rusesc, care se prăznuiește pe stil vechi (sau după Calendarul iulian).
2. Un fel de colivă, care se pregătea cu acest prilej.
3. Vezi nota 19 de la Capitolul 5.
4. Deținuții aparținînd valului de arestări din 1937.
5. Adică Stalin.
6. (Katuska.) În jargonul pușcăriașilor - durata maximă a condamnării, prevăzută de un articol concret din Codul penal.
7. Dutov, Alexandr Ilici (1879-1921), general-locotenent, unul dintre or-ganizatorii rezistenței albgardiste din Uralul de Sud (1917-1919). S-a re-fugiat în China, unde a fost ucis.
8. Kamo (Ter-Petrosian), Simon Arșakovici (1882-1922), bolșevic de origine georgiană, amic cu Stalin, alături de care a organizat numeroa-se jafuri pentru completarea fondurilor destinate activității partidului.

9. 5 martie 1953, ziua cînd a murit I.V. Stalin.
10. Semnată de K.E. Vorosilov, ca șef al statului (președinte al Sovie-tului Suprem al URSS).
11. Este vorba de Beria.
12. Maslennikov, Ivan Ivanovici (1900-1954), șef militar, general de ar-mată (1944). În 1945 - adjunct al comandantului șef al trupelor sovietice din Orientul îndepărtat. Înainte și după război a avut funcții la GPU - NKVD -MVD.
13. Rudenko, Roman Andreevici (n. 1907), om politic, procuror general al URSS (din 1953), acuzatorul principal din partea URSS la procesul de la Nürnberg (1945-1946).

Capitolul 12 - CELE PATRUZECI DE ZILE ALE KENGHIRULUI

1. Aviația purta de asemenea epoleți albaștri, totuși de o altă nuanță.
2. Revoltă muncitorească avînd ca obiectiv o serie de revendicări soci-ale. Înăbușită de tancurile sovietice.
3. Vezi vol. II, p. 416 și urm.
4. Rimski-Korsakov, Nikolai Andreevici (1844-1908), compozitor și diri-jor, profesor la Conservatorul din Petersburg. A compus peste cincisprezece opere, numeroase lucrări simfonice, lieduri etc.
5. Vezi vol. I, p. 475, nota 12.
6. Sărbătoare, la tătari și bașkiri, după încheierea lucrărilor agricole de primăvară. La kazahi - nuntă la care au loc și curse de cai.
7. Cot, Pierre (1895-1977), ministru francez (1933-1939), antifascist. Unul dintre organizatorii Mișcării partizanilor păcii. Laureat al premiului internațional Lenin (1953).
8. Sartre, Jean-Paul (1905-1980), filosof și scriitor francez. Reprezen-tant al existențialismului. După 1950 - influențat de marxism. Premiul Nobel (1964).
9. Iuri Dolgoruki (anii '90 ai sec. XI - 1157), cneaz de Suzdal și mare cneaz de Kiev, fiul lui Vladimir Manomahul (vezi vol. I, p. 462, nota 33). În 1125 a mutat capitala cnezatului Rostov-Suzdal de la Rostov la Suz-dal. S-a luptat pentru cucerirea Pereiaslavului și a Kievului, pentru care a fost poreclit Dolgoruki - cel lung de mînă. În vremea lui este pomenită pentru prima dată Moscova, pe care o fortifică în 1156, fiind, astfel, socotit întemeietorul ei.
10. Oraș (din 1960 înglobat în Moscova) în apropierea căruia se află Aerodromul central al clubului aviatic, unde se desfășoară parăzile

de ziua aviației.

11. Surkov, Alexei Alexandrovici (1889-1983), poet oficial, om politic, secretar al Uniunii Scriitorilor din URSS. Soljenițin se referă la articolul Sub stindardul realismului socialist, publicat în „Pravda” din 25 mai 1954.

12. Kocetov, Vsevolod Anisimovici (1912-1972), prozator conformist, unul dintre reprezentanții consecvenți ai realismului socialist. Din 1961 - redactor șef al revistei „Oktiabr”.

13. Ermilov, Vladimir Vladimirovici (1904-1965), critic și istoric literar, unul dintre teoreticienii realismului socialist, inițial căzînd și în păcatul sociologismului vulgar. În cazul de față, Soljenițin are în vedere articolul Pentru realismul socialist, „Pravda”, 3 iunie 1954, în care Ermilov atacă multe piese din dramaturgia contemporană.

14. Malenkov, Gheorghe Maximilianovici (1902-?), om politic. Secretar al lui Stalin. La cîrma guvernului în 1953; demisionează în 1955. Din 1957 este eliminat din viața politică.

15. Aici autorul face aluzie la poezia lui N. A. Nekrasov Satul uitat (1856): într-un sat, al cărui stăpîn (boierul) trăiește la Petersburg, toate treburile merg prost. Ori de cîte ori apare vreo problemă, țăranii repetă: las' că o să vină el, boierul, și rezolvă totul.

16. Adică după atacul germanilor de la 22 iunie 1941.

17. Specie de antilopă care trăiește în stepele și zonele de semi-deșert ale Kazahstanului, Mongoliei și Chinei de Vest.

PARTEA A ȘASEA - EXILUL

Capitolul 1 - EXILUL în PRIMII ANI DE LIBERTATE

1. Semionov-Tian-Șanski, Piotr Petrovici (1827-1914), geograf, explorator și statistician. Autor al unor lucrări monumentale: Dicționarul geo-grafic și statistic al Imperiului rus, Rusia (19 vol.).

2. Kon, Felix Iakovlevici (1864-1941), revoluționar polonez și rus, om politic. În 1884 a fost condamnat la ocnă. În 1918 - membru al PCUS (cu vechime din 1906). A lucrat la Internaționala III.

3. Tan-Bogoraz, Vladimir Ghermanovici (1865-1936), etnograf și scriitor. Revoluționar narodnic. În perioada 1889-1898 se afla în exil (Siberia). A pus bazele studiului popoarelor din nord și le-a creat scrierea.

4. Iohelson, Vladimir Ilici (1855-1943), revoluționar narodnic, etnograf și lingvist. În 1888 a fost exilat în ținutul Kolîmei. În 1922

emigrează în SUA.

5. Sternberg, Lev Iakovlevici (1861-1927), revoluționar, exilat în Saha-lin (1889-1897), unde devine un etnograf de renume.

6. Martianov, Piotr Alexeevici (1835-1866), revoluționar țăran, prieten cu Herzen (vezi vol. I, p. 467, nota 1). Deportat în Siberia (1863).

7. Witte, Sergliei Iulievici (1849-1915), conte, om de stat. Ministru al căi-lor de comunicație și al finanțelor. Prim-ministru (1905-1906). A semnat pacea de la Portsmouth (5 sept. 1905) care pune capăt războiului ru-so-japonez. În 1902-1905 a creat o rețea de comitete, destinate să studieze nevoile industriei agricole, care de cele mai multe ori se transformă în centre ale opoziției față de absolutism.

8. Gucikov, Alexandr Ivanovici (1862-1936), industriaș, lider al „octom-briștilor” (partidul marilor moșieri, industriași și comercianți, 1905-1917). Președinte al celei de a 3-a Dume de Stat (din 1910) și al comitetului militar-industrial central (1915-1917). Unul din organizatorii rezistenței alb-gardiste conduse de L.G. Kornilov. Emigrant.

9. A.S. Pușkin a cunoscut două exiluri: exilul din sud (1820) – Ekaterinoslav, Caucaz, Crimeea, Chișinău. În 1823, din Chișinău este transferat la Odessa. În iulie 1824 este trimis în exil la Mihailovskoe, moșia părinților din gubernia Pskov, de unde a fost rechemat de Nicolae I după înăbușirea răscoalei decembriștilor.

10. I.S. Turgheniev (1818-1883), pentru că a publicat necrologul scris la moartea lui Gogol (1852), care fusese interzis de cenzură la ordinul lui Nicolae I, a fost exilat la moșia sa din Spasskoe-Lutovinovo, gubernia Oriol.

11. Axakov, Ivan Sergheevici (1823-1886), publicist și poet. Unul dintre ideologii slavofilismului și panslavismului. A fost exilat din Moscova pentru un discurs în problema slavă.

12. Podbelski, Vadim Nikolaevici (1887-1920), om politic bolșevic. Din mai 1918 a fost comisar al poporului pentru poștă și telegraf din RSFSR.

13. Dintr-o capitală de gubernie în capitala guberniei vecine.

14. Muncă voluntară („subotnicele comuniste”) efectuată sîmbăta (de unde și, numele). Cel dintîi subotnic a fost organizat din inițiativa comunistilor sîmbătă, 12 aprilie 1919 la depoul Moscova-Triaj.

15. Nadejdin, Nikolai Ivanovici (1804-1856), critic literar și estetician. Editor al revistei „Telescop”. În 1836, pentru publicarea Scrisorii filosofi-ce a lui P. I. Ceaadaev, revista este interzisă, iar Nadejdin trimis în exil pînă în anul 1838.

16. Jukovski, Vasili Andreevici (1783-1852), poet. Fondatorul roman-tismului rus. Bun prieten cu A. S. Pușkin, pentru care a intervenit de multe ori la curtea țarului, unde avea o poziție foarte bună.

17. La 26 august 1920, sub denumirea de Republica Sovietică Soci-alistă Autonomă Kirghiză, formată în cadrul RSFSR. La 19 aprilie 1925 a fost rebotezată în RSSA Kazahă.

18. Lepeșinski, Panteleimon Nikolaevici (1868-1944), militant revoluțio-nar, bolșevic din 1898.

19. Agenți ai GPU.

20. Vezi vol. I, p. 448, nota 30.

21. Cuvintele hristianin (creștin, cel care crede în Hristos), și krestianin (țăran), după cum ușor se poate constata, au un înveliș sonor asemă-nător, însă nu este vorba de o modificare, fiindcă krestianin a avut și sensul de om botezat (v. kreșcenie botez, krest - cruce), menționat în Dicționarul explicativ al limbii ruse al lui VI. Dalli

22. Noghin, Viktor Pavlovici (1878-1924), om politic bolșevic. Membru în comitetul central al partidului, unul dintre conducătorii Mossovetului, comisar al poporului pentru comerț și industrie (1917).

23. Mandelstam, Nadejda Iakovlevna (1899-?), soția poetului O. S. Mandelstam, autoarea unor volume de memorii, esențiale pentru înțele-gerea intelectualității ruse din prima jumătate a secolului al XX-lea: Amintiri, New York, 1970 și Cartea a doua, Paris, 1972.

24. Împrumuturile obligatorii de stat Vezi p. 443, nota 20.

Capitolul 2 - CIUMA ȚĂRĂNEASCĂ

1. Meyerhold, Vsevolod Emilievici (1874-1940), regizor de teatru, unul dintre reprezentanții de seamă ai modernismului. A fost mult criticat pentru formalism, în deceniul al patrulea. Victimă a represiunii staliniste.

2. Stalin a participat personal (după revoluția din 1905) la jefuirea („ex-proprierea”) multor bănci, pentru completarea fondurilor partidului bol-șevic.

3. Personaj de basm care se descotorosea de vrăjmași cu ajutorul flu-ieratului său de o forță ucigătoare.

4. Vezi vol. I, p. 460, nota 1.
5. Decretul asupra pământului, unul dintre primele decrete ale puterii so-vietice, redactat de Lenin și adoptat în noaptea de 26 spre 27 octombrie (8 spre 9 noiembrie) 1917 la cel de-al doilea Congres al Sovietelor din întreaga Rusie.
6. Astfel a fost numită perioada 1929-1932, când s-a produs colectivizarea masivă a satelor.
7. Vezi vol. I, p. 440.
8. Canalul Moscova (sau canalul Moscova-Volga, cum s-a numit până în anul 1947), care unește fluviul Volga cu râul Moscova. 128 km lungime. A fost inaugurat în 1937.
9. Komi-zîriani - popor care trăiește în nord-estul Rusiei, în fosta Republică Autonomă Komi (în total 322 000).
10. Vezi vol. II, Capitolul 4.
11. Credincioșii care, neacceptând reformele bisericești promovate de patriarhul Nifon în anii 1653-1656, s-au separat de biserica ortodoxa oficială. Au fost prigoniți de autoritățile țariste până în anul 1906.
12. Expresie cunoscută, lansată chiar de IV. Stalin la sfârșitul anilor '30.
13. URSS era împărțită în zone cărora le reveneau coeficiente de salarizare diferite: cele mai mici - în marile orașe, cele mai mari, în Extremul Orient și ținuturile polare.
14. Hrușciov.

Capitolul 3 - EXILĂRILE SE ÎNDESESC

1. Vezi volumul I, Partea întâi, Capitolul 2, Istoria canalizării noastre.
2. Probabil după numele satului, aceste lanțuri s-au numit în limba rusă - kandalî.
3. Denumirea populară, uzuală, a Petersburgului.
4. Localitatea unde a fost exilat Soljenițin.
5. Adică dinainte de reforma monetară din anul 1961, când la putere se afla Nikita Hrușciov. Zece ruble „staliniste” erau echivalente cu o rublă „hrușciovistă”.
6. Vezi p. 330.

Capitolul 4 - SURGHIUNUL POPOARELOR

1. Vezi vol. I, p. 454, nota 90.
2. Adică „leagănul revoluției”, cum era numit adesea Leningradul.

3. Aluzie la comisarii din Baku, douăzeci și șase de conducători și acti-viști bolșevici, care au fost arestați și împușcați de forțele de opoziție (eserii), sprijiniți de intervenționiștii englezi, la 20 septembrie 1918. Au fost evocați de Serghei Esenin în Balada celor douăzeci și șase (1924).

4. (Sau karaceailii.) Popor care locuiește Regiunea în Autonomă Kara-ceaevo-Cerkesă (în total 113 mii de oameni), în ținutul Stavropolului (Caucazul de Nord).

5. Popor care locuiește pe teritoriul Kabardino-Balkariei din Rusia (Caucazul de Nord), în total - 59,5 mii de oameni.

6. Oraș în Estonia. Aici, în 1918-1919, s-au dat lupte pentru independența Estoniei.

7. Cei patru stâlpi erau Karl Marx, Friedrich Engels, V.I. Lenin și I.V. Stalin.

8. Celui condamnat i se reținea 25% din retribuție.

9. Nemții au fost colonizați pe Volga în timpul Ecaterinei II.

10. Djighit - călăreț iscusit și viteaz la unele popoare din Caucaz, Asia Centrală, la cazacii de pe Don și în Kazahstan.

Capitolul 5 - LA SFÎRȘITUL SOROCULUI

1. Vezi vol. I, p. 473, nota 16.

2. Aluzie la volumul de debut al lui A.A. Blok Versuri despre Frumoasa Doamnă (1904).

3. Stradă în centrul vechi al Moscovei.

4. Vezi vol. I, p. 472, nota 30.

5. Arîk (cuvînt de origine turcică) - denumire locală a unui canal de irigație în Asia Centrală, Kazahstan, Transcaucazia, țările arabe, Turcia, Afganistan ș.a.

6. Institut tehnic de învățămînt superior din Moscova.

7. Cei „șapte boieri” sunt cei șapte urmași ai lui Stalin (care au asigurat conducerea colectivă pînă la preluarea puterii de către Hrușciiov): Ma-lenkov, Molotov, Varoșilov, Hrușciiov, Bulganin, Kaganovici și Mikoian.

Capitolul 6 - FERICIREA EXILULUI

1. Chamberlain, Arthur Neville (1869-1940), om politic britanic, conser-vator. Prim-ministru al guvernului de uniune națională (1937-1940). A dus o politică de conciliere față de Germania nazistă, fiind unul dintre principalii promotori ai Acordului de la Miinchen.

2. Alma-Ata - capitala Kazahstanului, Frunze (astăzi Bișkek) - ca-pitala Kirghiziei.
3. Despre amnistia din 7 iulie 1945 vezi vol. II, p. 126 și urm.
4. Este vorba de romanul În cercul întâi, care, împreună cu alte manu-scrise, a fost confiscat de KGB.
5. Kutuzov, Alexei Mihailovici (1749-1797), scriitor și traducător, prieten apropiat al lui A.N. Radișcev.
6. În limba rusă organizația înseamnă atât organizație, cât și organizare.

Capitolul 7 - ZEKII ÎN LIBERTATE

1. În limba rusă prin pașaport se desemnează atât actul intern (buletinul) de identitate, cât și pașaportul eliberat pentru călătorii în străinătate. Acesta din urmă (proslăvit de Maiakovski) era de culoare roșie.
2. În poezia Versuri despre, pașaportul sovietic (1929).
3. Vezi vol. I, p. 446, nota 8 (Capitolul I).
4. Vers din poezia lui A.S. Pușkin în Siberia (1827), care a fost trimisă decembriștilor la ocnele siberiene.
5. Aici - privare de drepturi civile după executarea anilor de pușcărie și de lagăr.
6. Vezi vol. I, p. 477, nota 9.
7. Vezi vol. I, p. 473, nota 10.
8. În realitate - „Asociația unională pentru răspîndirea cunoștințelor poli-tice și științifice”.
9. Între septembrie 1935, când s-au reintrodus gradele, și ianuarie 1943, când s-au reintrodus epoleții, ofițerii aveau ca semne distinctive niște mici pătrate, dreptunghiuri și romburi, fixate la colțurile gulerului.
10. Vezi vol. I, p. 451, nota 52.
11. Stradă în centrul Moscovei (după 1990 i s-a redat numele vechi: Tverskaia), pe care își aveau locuințele mulți demnitari de partid și de stat comuniști.
12. Uniunea Compozitorilor.
13. Vezi vol. I, pp. 83, 86.
14. Limbă a iukaghirilor (odulilor), mic popor din Iakutia și regiunea Ma-gadan (aproximativ 600 de locuitori). Face parte din grupul limbilor pale-oasiatice (paleosiberiene).

15. Elsberg, Iakov Efimovici (n. 1901), critic și istoric literar. Fost secretar al lui L.B. Kamenev (vezi vol. I, p. 457, nota 20). După congresul al XX-lea al PCUS, a fost demascată și acuzată că, prin denunțurile sale, a contribuit la arestarea multor scriitori.

16. Lesiucevski, Nikolai Vasilievici (n. 1908), om de litere, publicist. Redactor șef (1951-1957) și președinte al comitetului de conducere al editurii „Sovetski pisatel”. Ca și Elsberg, a fost acuzat că denunțator al multor scriitori.

PARTEA A ȘAPTEA - STALIN NU MAI ESTE

Capitolul - CUM SĂ PRIVEȘTI ASTĂZI PESTE UMĂR

1. Șeful regimului disciplinar din romanul O zi din viața lui Ivan Deniso-vici.

2. Expresie, deseori citată, din comedia lui Gogol Revizorul.

3. Șundik, Nikolai Eliseevici (n. 1920), prozator. Romane, nuvele și povestiri în care ni se înfățișează construcția socialismului în Orientul îndepărtat. În 1957-1966 - secretar al filialei Uniunii Scriitorilor din Ria-zan.

4. Diakov, Boris Alexandrovici (n. 1902), prozator și dramaturg. În 1949 - victimă a represiunilor staliniste, cunoaște lagărele Siberiei. Rodul acestei experiențe sunt două volume: Din cele trăite (1963) și Poveste despre cele trăite (1964).

5. Selest, Gheorghe Ivanovici (1903-1965), prozator, autorul unor scrieri conformiste despre lagăre și victimele „ortodoxe” ale cultului personalității.

6. Serebriakova, Galina Iosifovna (1905-1980), prozatoare, printre altele autoarea unor cărți despre Marx și Engels. Victimă a cultului personalității.

7. Gorbatov, Alexandr Vasilievici (1891-1973), general de armată. În 1939 este arestat și deportat în ținutul Kolîmei, de unde este eliberat în 1941. Autorul unor memorii conformiste despre viața lagărelor.

8. Ilciiov, Leonid Fiodorovici (n. 1906), om politic. A răspuns de problemele ideologice ale PCUS în vremea lui N.S. Hrușciiov.

9. Tevekelian, Vartkes Arutiunovici (1902-1969), prozator. Printre altele, autorul unor romane dedicate cekiștilor (Granitul nu se topește, 1962) și agenților de informații sovietici (Agenția de publicitate a domnului Ko-cek, 1967).

Capitolul 2 - CÎRMUITORII TREC, ARHIPELAGUL RĂMÎNE

1. A.N. Tolstoi, autorul trilogiei Calvarul (1927-1941), a lăsat și câteva importante scrieri de inspirație istorică: romanul Petru I (1929-1945), povestirea Ziua lui Petru (1918), dilogia dramatică Ivan cel Groaznic (1941-1943) ș.a. În legătură cu dilogia, critica i-a reproșat că s-a abătut de la adevărul istoric.
2. Sukarno, Ahmed (1901-1970), om politic indonezian. Președinte (1945-1967) și prim-ministru (1959-1966) al Republicii Indonezia. Lau-reat al premiului Lenin pentru pace (1959).
3. Nkrumah, Kwame (1909-1972), om politic ghanez. Președinte al Ghanei (1960-1966), copreședinte al Republicii Guineea (1966-1972). Militant pentru eliberarea națională a popoarelor din Africa. Premiul Lenin pentru pace (1961).
4. Măsură adoptată, în anul 1962 (anulată în 1964), care împărțea co-mitetele de partid în două organisme: unul care răspundea de problemele industriale, și celălalt de problemele agricole.
5. Poliția secretă în Rusia țaristă.
6. Este vorba de tabloul lui Rubens Dragostea filială a unei romane.
7. Expresie celebră din piesa Prea multă minte strică de Griboedov (Vezi vol. I, p. 458, nota 31.)
8. Vezi vol. II, p. 445.
9. Arakceev, Alexei Andreevici (1769-1834), om politic, general, favorit atotputernic pe vremea lui Alexandru I. Ministru de război (din 1808), din 1810 - președinte al departamentului de război. În 1815-1825 este conducătorul de fapt al statului; organizatorul și principalul conducător al coloniilor militare. Numele său a devenit simbolul celei mai crunte reacțiuni.
10. Potiomkin, Grigori Alexandrovici (1739-1791), om de stat, general-feldmareșal, organizator al revoluției de palat din 1762, favorit și spri-jinitor apropiat al Ecaterinei II. A contribuit la cucerirea ținuturilor din nordul Mării Negre. A dirijat construirea flotei din Marea Neagră. Co-mandant al armatei ruse în războiul ruso-turc din 1787-1791. A rămas celebru pentru „satele à la Potiomkin”, amenajate special pentru împă-râteasă în cursul unei călătorii efectuate în Sudul de curînd cucerit: montate cu toate cele de trebuință, populate cu figuranți înfloritori, ele erau deplasate și instalate la fiecă popas al împărătesei.

1. Kaledin, Alexei Maximovici (1861-1918), general, conducător al rezis-tenței căzăcești pe Don. În perioada octombrie 1917 - ianuarie 1918 s-a aflat în fruntea unei revolte antisovietice. S-a sinucis.
2. Platov, Matvei Ivanovici (1751-1818), ataman al oștirii cazacilor de la Don, general de cavalerie. În timpul războiului de apărare a patriei din 1812 și în anii 1813-1814 a comandat cu succes corpul de armate ale cazacilor de la Don. Înmormântat la Novocerkassk.
3. Klodt, Piotr Karlovici (1805-1867), sculptor, reprezentant al clasicis-mului târziu.
4. A.I. Mikoian a fost și consilierul lui Hrușcirov în domeniul politicii exter-ne. Specialist în situații dificile: trimis la Budapesta în timpul revoluției din 1956, în Cuba, 1962, după retragerea rachetelor sovietice. (Vezi și vol. I, p. 472, nota 33.)
5. Kozlov, Frol Romanovici (1908-1965), om politic. Din 1957 – preșe-dinte al Consiliului de Miniștri al RSFSR, din 1958 - prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al URSS. În 1960-1964 - secretar al CC al PCUS etc.
6. Suslov, Mihail Andreevici (n. 1902), om politic. Secretar al CC al PCUS (din 1947), membru al Prezidiului CC al PCUS (1952-1953, 1955-1956), membru al Biroului Politic al CC al PCUS, membru al Prezidiului Sovietului Suprem (1950-1954). A răspuns de acțiunile ideologice și ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale.
7. Aluzie la „Duminica sîngeroasă” (vezi nota 19, Cap. 5 - Poezia sub lespede...).
8. Din 4 mai 1961, care pedepsea parazitismul de la 1 la 5 ani de exil.
9. Brodski, Iosif Alexandrovici (1940-1996), poet. În 1964 (12 februarie) este arestat și condamnat pentru parazitism la cinci ani de exil, com-binat cu muncă fizică. Sub presiunea opiniei publice mondiale, este eli-berat după 1 an și 5 luni. Constrîns să emigreze, se stabilește în SUA (1972). În 1988 - laureat al Premiului Nobel pentru literatură.
10. Ginerile lui Hrușcirov, redactor-șef al cotidianului guvernamental „Izvestia”.
11. Bobină (katuska) - termen maxim de condamnare prevăzut de un articol concret al Codului penal; nouă grame de plumb — pedeapsa capitală.

DUPĂ ÎNCĂ UN AN

1. Cel de-al patrulea congres al scriitorilor din URSS s-a deschis la 22 mai 1967. Soljenițin s-a adresat delegaților cu o scrisoare deschisă, în care demască prejudiciile pe care le aduce cenzura, precum și persecuțiile la care este supus el însuși.

[SCURT ISTORIC]

1. La 3 septembrie, Soljenițin află că Elizaveta Voronianskaia, care a dactilografiat Arhipelagul GULAG și a ascuns fără știrea lui un exemplar pentru ea, a fost interogată trei zile în șir la KGB și a mărturisit unde avea ascunzătoarea. După asta Voronianskaia a fost găsită spânzурată în camera ei. La două zile de la cele întâmplate Soljenițin face public acest lucru și dă dispoziții să se editeze Arhipelagul... în Occident.

TABEL CRONOLOGIC*

1917 • Vara. Isaaki Soljenițin, voluntar în primul război mondial, se căsătorește (pe front) cu Taisia Șcerbak.

• Din partea tatălui, Soljenițin se trăgea dintr-o veche familie țărănească, stabilă, probabil, încă din secolul al șaptesprezecelea, pe vremea lui Petru I, în ținutul Stavropolului, la nord de Caucaz. Mama sa provenea dintr-o familie bogată din Kuban. Tatăl ei, Zahar Șcerbak, posedă o moșie foarte mare, pe care o administra după metode moderne. Dorind s-o vadă inginer-agronom, a îndemnat-o să urmeze cursurile Școlii superioare de agronomie din Moscova.

1918 • 15 iunie Isaaki Soljenițin, întors de pe front cu decorații pentru vitejie, moare în urma unei răni căpătate la vânătoare.

• 11 decembrie. Se naște, la Kislovodsk, Alexandr Soljenițin. La scurtă vreme, moare bunicul din partea tatălui - Semion. Bunicul din partea mamei, prigonit de puterea sovietică de curînd instaurată, este ascuns și adăpostit pînă la moarte de către foștii lui lucrători.

1924 • Taisia Soljenițina împreună cu Alexandr se stabilesc la Rostov pe Don.

• La această vîrstă de fragedă copilărie, Alexandr merge cu mama sa să asiste la oficierea serviciului divin pînă ce ultima biserică din Rostov va fi închisă. Impresiile de acum i se vor întipări în minte pentru totdeauna.

- În timpul școlii, face parte dintr-un grup de tineri cu preocupări literar-tistice, cu care va merge împreună la universitate și de care îl va lega o frumoasă prietenie. (Mai cu seamă de Nikolai Vitkevici - „Koka” - cu care a corespondat pe front, scrisorile lor constituind motivul arestării din 1945.)

- Anii, totuși frumoși, ai copilăriei și adolescenței îi datorează abnegației mamei sale, care nemaicăsătorindu-se, i s-a dedicat întru totul.

1936 • Alexandr Soljenițin intră la Facultatea de matematică și fizică de la Universitatea din Rostov pe Don. Însoțit de prietenul său Koka Vitkevici, efectuează excursii în Caucaz.

1937 1939

1940 1941

1942

1943 1944

1945

* În alcătuirea Tabelului cronologic ne-au fost de un prețios ajutor datele conținute în monografia Soljenițin (ediția în limba rusă) a lui Georges Nivat, în volumul de memorii al Nataliei Reșetovskaia Soljenițin, precum și informațiile ce ne-au fost oferite cu prietenie generozitate de către profesorii Albert Kovacs, Gheorghe Barbu, Dumitru Bălan și nu în ultimul rând de Mircea Aurel Buiciuc, redactorul devotat al acestei cărți, cărora le exprimăm sincera noastră recunoștință. N.I.

Este anul când încep marile procese de la Moscova și unul dintre cele mai mari valuri de arestări și condamnări.

Soljenițin și Koka Vitkevici se înscriu la Institutul de istorie, filosofie și literatură din Moscova, secția fără frecvență, concomitent continuându-și studiile la Facultatea de matematică și fizică din Rostov pe Don.

27 aprilie. Se căsătorește cu Natalia Reșetovskaia, cu care se cunoștea din 1936.

După absolvirea Universității din Rostov, pleacă la Moscova să-și dea examenele la Institutul de istorie, filosofie și literatură. Din septembrie este profesor de astronomie și matematică în orașul Morozovsk, aflat la nord de Rostov pe Don. Natalia Reșetovskaia este repartizată la aceeași școală.

18 octombrie. Soljenițin este mobilizat ca soldat, după care este trimis la școala de ofițeri din Kostroma. În vremea asta, soția și mama lui sunt evacuate din Rostov.

1 noiembrie. Primește gradul de locotenent. Este trimis la Saransk (capitala Mordoviei), unde se alcătuia o unitate de cercetași artileriști. În decembrie ajunge pe front. Împreună cu unitatea sa străbate distanța de la Oriol pînă în Prusia Orientală. Este comandantul unei baterii de detecție acustică, care avea misiunea să descopere artileria inamică.

După luarea Oriolului este decorat cu ordinul Războiul pentru apărarea patriei, clasa a doua. Scribe povestirea Locotenentul.

17 ianuarie. Moare mama lui Soljenițin. În acest an, după cucerirea ora-șului Bobruisk, este decorat cu ordinul Steaua roșie. Este înaintat la gradul de căpitan.

Corespondența lui Soljenițin cu prietenul său Koka Vitkevici este interceptată de serviciul de contrainformații al armatei. În scrisorile pe care le schimbau între ei, cei doi prieteni își împărtășeau nemulțumirile poli-tice îngăduindu-și aluzii critice la adresa lui Stalin, pe care îl pomeneau cu porecla „Vătaful”, iar pe Lenin - cu diminutivul „Vovka”.

9 februarie. Căpitanul Alexandr Soljenițin este arestat în prezența co-mandantului său, generalul Travkin. (Momentul este descris în Arhi-pelagul GULAG, Partea întâi, Capitolul 1.) Este anchetat la închisoarea Lubianka, apoi va fi mutat la închisoarea Butîrki.

27 aprilie, în virtutea articolului 58, paragrafele 10 și 11 din Codul penal, este condamnat de OSO la opt ani lagăr de reeducare prin muncă.

Cel dintîi lagăr a fost cel din Novîi Ierusalim, aflat la o sută de kilometri de Moscova. Al doilea, chiar în Moscova - șantierul de la bariera Kaluga.

Soția lui, Natalia Reșetovskaia, izbutește să se mute la Moscova, după care obține aprobarea de a-și vizita soțul.

1946 Generalul Travkin îi face lui Soljenițin caracterizarea de comba-tant: „Tot timpul cît s-a aflat în unitatea mea, Soljenițin a fost un ostaș disciplinat, exigent cu sine și cu inferiorii, detașamentul lui fiind socotit, în privința pregătirii de luptă și disciplinei, cel mai bun din întreaga uni-tate. Îndeplinindu-și misiunile de luptă, a dat de nenumărate ori dovadă de eroism personal, atrăgînd după sine întregul efectiv, și întotdeauna a ieșit învingător din situațiile cele mai primejdioase.” În această caracteri-zare este amintită și noaptea de

26 spre 27 ianuarie 1945, din Prusia Orientală, când Soljenițin a izbutit să-și scoată bateria din încercuire. (Pomenește de această noapte și în Arhipelagul GULAG.)

1947 Iunie. Soljenițin este transferat la saraska sau închisoarea speci-ală nr. 16 din Marfino, suburbie din nordul Moscovei. Aici lucrează în laboratorul de acustică. Vizitele soției le primește la închisorile Taganka ori Lefortovo.

Începe să compună în minte epopeea autobiografică în versuri intitulată Drumeagul.

1948 Natalia Reșetovskaia își dă demisia de la Universitatea din Mosc-ova. Introduce acțiune de divorț, dar își retrage cererea.

1950 Mai. Soljenițin este transferat în lagărul „de munci comune” de la

Ekibastuz, la nord de Karaganda, Kazahstan, unde lucrează ca turnător și, ...apoi, ca zidar. Devine brigadier. Continuă să compună epopeea Drumeagul, din care mai târziu va reconstitui capitolele 8 (Nopti prusi-ene) și 9 (Ospățul învingătorilor).

Reșetovskaia își găsește post în orașul Riazan, introduce din nou acțiune de divorț și se recăsătorește.

1952 22-28 ianuarie. Soljenițin ia parte la „răzmerița” din Ekibastuz.

12 februarie, îndată după această revoltă, care s-a extins și în lagărele din Djezkazgan și Kenghir, este operat de tumoare malignă în regiunea

abdominală. Țesutul extras la biopsie este trimis la un laborator din afara lagărului, dar rezultatul este pierdut.

26 februarie. Refăcut după operație, iese din spital.

1953 Februarie. Soljenițin este eliberat din lagăr și trimis în exil pe viață în aulul Kok-Terek, regiunea Djambul din Kazahstan, undeva, în veci-nătatea pustiului.

5 martie. Moare I. V. Stalin.

După ce, mai întâi, închiriază o odaie, Soljenițin își cumpără o casuță proprie, începe să scrie, și filele scrise le ascunde în sticle de șampanie.

În toamnă, boala recidivează, din nou simte dureri în abdomen. După un examen medical la Djambul, se întoarce în Kok-Terek și încearcă să se lecuiască cu rădăcină de mandragoră.

1955 Obține permisiunea să meargă să se trateze la Tașkent, să se interneze câteva luni în spital, întrucât îi apăruse o nouă tumoare. De două ori ajunge la Tașkent mai mult mort decât viu, unde este tratat cu raze Roentgen. Începe să scrie fără preget, printre altele, romanul În cerul întâi.

În februarie cancerul dă înapoi.

1956 6 februarie. Prin hotărârea Tribunalului Suprem al URSS, Soljenițin este reabilitat.

Iunie. Părăsește Kok-Terekul, pleacă, mai întâi la Moscova, apoi la Rostov pe Don. Este numit profesor de fizică într-o școală sătească. La Milțevo, satul unde închiriasse o cameră, este vizitat de fosta lui soție. Hotărăsc să se recăsătorească.

1957 2 februarie. Este înregistrată cea de a doua căsătorie a soților Soljenițin.

1957-1959

Împreună cu soția și soacra, Soljenițin se stabilește la Riazan. În mare taină, continuându-și îndeletnicirea de profesor, lucrează intens la romanul În cerul întâi, pe care, într-o primă variantă, îl isprăvește în anul 1958.

1959 În numai trei săptămâni scrie O zi din viața lui Ivan Denisovici. Lucrează la scenariul Tancurile cunosc adevărul.

1960 Scrie piesa Lumina din tine (O făclie în bătaia vântului), inspirată de o întâmplare reală, transferată însă într-un Occident abstract.

1961 Scrie poeziile în proză intitulate Miniaturi. După Congresul al douăzeci și doilea al PCUS, se decide să publice microromanul O zi din viața lui Ivan Denisovici. Manuscrisul este dus la redacția revistei „Novîi mir”, de către germanistul D. Kopelev, cu care se împrietenise în pușcăria specială din Marfino.

La sfârșitul lui decembrie, Soljenițin vine la Moscova, fiind invitat de Alexandr Tvardovski, redactorul-șef al revistei.

1962 Octombrie. După lungi tratative cu autoritățile, Tvardovski obține aprobarea personală a lui N. S. Hrușciov și publică O zi din viața lui Ivan Denisovici în Nr. 11 (din noiembrie) al revistei „Novîi mir”. Prima scriere a lui Soljenițin, în care, în spiritul realismului, într-un limbaj colo-rat și accesibil, se povestește despre o zi din viața de lagăr a unui deținuț, a fost primită cu entuziasm de către critică, fiind

comparată cu Amintiri din Casa morților a lui Dostoievski. Știrea despre apariția aces-tui roman a făcut înconjurul lumii. Dintr-o dată, Soljenițin devine o celebritate. La una din recepțiile de la Kremlin este prezentat lui Hrușciiov.

Tot în noiembrie, în ziarul „Pravda”, apare un fragment din povestirea O întâmplare în gara Kocetovka.

1963 În acest an, revista „Novii mir” îi tipărește povestirile Gospodă-ria Matrionei și O întâmplare în gara Krecetovka. (Numele real al gării este Kocetovka, dar a fost schimbat în Krecetovka pe motiv că redac-torul-șef al revistei „Oktiabr”, cu care „Novii mir” se afla în relații potriv-nice, se numea Kocetov.) În presa sovietică încep să răsunе cele dintâi ecouri ostile lui Soljenițin. În schimb, scriitorul primește un număr impre-sionant de scrisori de la cititorii romanului O zi din viața lui Ivan Deni-sovici, din care va alcătui o antologie: Cititorii lui „Ivan Denisovici”.

În „Novii mir” îi apare povestirea Pentru binele cauzei, scrisă special pentru această revistă. Este propus pentru Premiul Lenin.

Stimulat de succesul colosal, lucrează cu râvnă deosebită la mai multe lucrări deodată: Arhipelagul GULAG, Pavilionul canceroșilor, un roman despre revoluția din 1917.

Începe lucrul la „mutilarea” romanului În cercul întâi în vederea unei eventuale publicări.

1964 Renunță la postul de profesor.

Nu i se acordă Premiul Lenin, ceea ce constituie unul din semnele că-derii lui Hrușciiov, protectorul lui Soljenițin. De Paști primește vizita lui Alexandr Tvardovski, care a venit pentru trei zile să citească varianta „purificată” (denaturată sau mutilată, cum va spune mai târziu Soljenițin) a romanului În cercul întâi.

Versurile în proză - Miniaturile - circulă prin Samizdat, bucurându-se de o mare popularitate.

Octombrie. Hrușciiov este înlăturat din toate funcțiile. Soljenițin începe lucrul la epopeea istorică „R 17” (Roata roșie).

1965 Își cumpără o casuță lângă satul Rojdestvo, la sud-vest de Mosco-va.

Septembrie. KGB-ul efectuează o percheziție la locuința antroposofului Teuș (prieten cu N. Reșetovskaia), unde Soljenițin își

ascunsese întreaga arhivă. Cu acest prilej, sunt confiscate multe manuscrise, printre care și în cercul întâi.

Se stabilește la Peredelkino, în vila cunoscutului scriitor Kornei Ciukovski.

1966 Continuă (în diverse locuri) să lucreze intens la Arhipelagul GU-LAG.

În revista „Novii mir” (Nr. 1, ianuarie) apare povestirea Zahar-Kalita, ultima dintre scrierile lui Soljenițin publicate în URSS. Predă la „Novii mir” manuscrisul Pavilionului cancerosilor.

Februarie. Are loc procesul scriitorilor Andrei Siniavski și Iuli Daniel, care marchează începutul „disidenței” fățișe.

Septembrie, în revista „Novii mir” apare un amplu articol al criticului Vla-dimir Lakșin împotriva ponegritorilor lui Soljenițin (Ivan Denisovici, prietenii și neprietenii lui).

17 noiembrie. Are loc ședința secției de proză a filialei din Moscova a Uniunii Scriitorilor, convocată la rugămintea lui Soljenițin, la care este discutat Pavilionul cancerosilor. Romanul este apreciat de prozatorul Veniamin Kaverin. Ședința recomandă cartea pentru tipar. Revista „Secolul XX” (București) publică în Nr. 9 povestirea Într-o gară (O întâmplare în gara Kocetovka). Traducere de Igor Block.

1967

Primăvara. Se dedică întru totul muncii la romanul istoric despre revoluția din 1917 - „R 17”

Martie. Acordă un interviu ziaristului slovac Pavel Licko.

22 mai. Se deschide cel de al patrulea Congres al Scriitorilor din URSS. Soljenițin se adresează delegaților la congres cu o scrisoare deschisă, în care demască cenzura și prigonirile la care este supus personal. „Propun Congresului să adopte o rezoluție prin care să ceară desființarea oricărei cenzuri - fie ea fățișă ori secretă - editurile să fie scutite de obligația de a obține aprobare pentru fiecare coală de tipar.”

Mihail Șolohov cere ca „lui Soljenițin să i se interzică să mai scrie”.

Din acest moment - mai 1967 - a început lupta deschisă, necruțătoare, a lui Soljenițin împotriva puterii sovietice.

Începe să noteze principalele momente ale acestei lupte în „schite din viața literară”, care vor fi intitulate S-a luat vițelul în coarne cu stejarul.

Se desparte de prima soție, N. Rešetovskaia.

12 septembrie. Se adresează din nou Uniunii Scriitorilor, cerînd ca aceasta să se delimiteze de calomniile proferate la adresa lui.

22 septembrie. Este chemat la ședința Secretariatului Uniunii Scriitorilor, unde își menține aceleași puncte de vedere.

Decembrie. La „Novîi mir” apare șpaltul părții întâi din Pavilionul cance-roșilor.

1968

Soljenițin lucrează fără preget la prima carte din „R 17” - August O Mie Nouă Sute Paisprezece, mutîndu-se dintr-un loc într-altul.

16 aprilie. Difuzează printre membrii Uniunii Scriitorilor materiale privind conflictul său cu Secretariatul Uniunii.

Pavilionul cancroșilor și În cercul întâi (acesta din urmă în editura ame-ricană Harper and Row, în limba rusă) apar în Occident, fără acordul autorului, ceea ce îi agravează situația în patrie, (În cercul întâi - titlul face aluzie la primul cerc al infernului din Divina comedie a lui Dante - este un roman în genere satiric, a cărui acțiune se petrece într-o închi-soare specială - șaraska, identică cu cea din Marfino, în care a fost deț-nut Soljenițin. Criticii occidentali au apreciat în mod deosebit romanul pentru „panorama largă și analiza profundă, nepărtinitoare a realității staliniste”. Pavilionul cancroșilor conține de asemenea elemente auto-biografice. Deși aici sunt ușor sesizabile accentele politice, tema prin-cipală a romanului este lupta omului cu moartea. Scriitorul sugerează ideea că victimele necruțătoarei maladii, în mod paradoxal, dispun de o libertate care rămîne necunoscută oamenilor sănătoși.)

26 iunie. Organul Uniunii Scriitorilor, „Literaturnaia gazeta”, publică, în sfîrșit, o scurtă scrisoare a lui Soljenițin (predată redacției cu cîteva luni înainte), prin care scriitorul își declină răspunderea pentru publicarea operelor sale în străinătate, declarînd că autoritățile au înlesnit scoate-rea cărților din țară pentru a se crea motivul arestării lui. Scrisoarea este plasată alături de un amplu articol dușmănos. În vremea asta, Sol-jenițin izbutește să transmită în Occident microfilmul cu Arhipelagul GULAG.

În revista „Plamen” din Praga apare un fragment din Pavilio-nul cancroșilor. Soljenițin se întâlnește pentru prima dată cu Natalia Svetlova (care va deveni cea de a doua soție a lui).

21 august. Are loc invadarea Cehoslovaciei. Soljenițin schițează la repezeală un manifest dur: „Este o rușine să fii sovietic!”, însă renunță la ideea de a-l publica, pentru a nu dăuna Arhipelagului.

Decembrie. Află că la Paris i s-a decernat premiul „Pentru cel mai bun roman străin”.

Continuă să lucreze la „R 17”, petrecând multă vreme în arhivele Muze-ului de istorie.

1969 Vara. Călătorește, însoțit de Natalia Svetlova, prin nordul Rusiei. Împreună proiectează editarea unei reviste naționale, care să fie difuzată prin Samizdat.

4 noiembrie. Este exclus din filiala din Riazan a Uniunii Scriitorilor. Participând la ședință, Soljenițin se apără cu înverșunare.

12 noiembrie. Excluderea lui Soljenițin din Uniunea Scriitorilor este făcută publică în mod oficial. Scriitorul trimite o scrisoare deschisă, în care îi atacă pe membrii secretariatului, acuzându-i de ură oarbă.

Își leagă viața, printr-o căsătorie de facto, de Natalia Svetlova, matematiciană din Moscova, foarte activă și cunoscută în mediul disidenților. Întâmpină greutăți cu divorțul de prima soție, deoarece li s-au pierdut actele de la starea civilă din Riazan. Este adăpostit de violoncelistul Mstislav Rostropovici la vila lui din Jukovka.

1970 Se naște Ermolai, fiul cel mare al lui Soljenițin.

I se decernează Premiul Nobel, la propunerea lui Francois Mauriac. Soljenițin refuză să plece la Stockholm ca să primească premiul. Evenimentul este marcat de ziare și reviste din toată lumea. Este felicitat în săptămânalul „Lettres francaises” (al cărui redactorșef era Louis Aragon) de către scriitorul Pierre Daix, care publică articolul Celui mai mare dintre scriitorii care trăiesc astăzi în Rusia.

Georg Lukacs publică la Berlin lucrarea monografică Solschenizyn.

1971 Apare la Paris August O Mie Nouă Sute Paisprezece, prima carte din epopeea istorică „R 17”. KGB-ul efectuează o percheziție la casa lui Soljenițin din Rojdestvo.

18 noiembrie. Revista vest-germană „Stern” publică interviul cu mătușa lui Soljenițin din partea mamei, din care răzbat aluzii la originea lui socială. „Literaturnaia gazeta” nu scapă ocazia de a reproduce interviul din „Stern”.

18 decembrie. Moare Alexandr Tvardovski.

1972 Se naște cel de al doilea fiu, Ignat.

Februarie. Are loc întâlnirea cu Heinrich Boli. La întoarcerea în Germania, Boli a luat cu sine un exemplar al scenariului Tancurile cunosc adevărul. Un exemplar din Arhipelag, în același an, a dus în Occident scriitorul Vadim Leonidovici Andreev, fiul lui Leonid Andreev.

30 martie. Acordă interviuri ziarelor „New York Times” și „Washington Post”, în care dezmente calomniile care i se aduc și se plînge că nu are acces la arhivele din țară.

Aprilie, înmînarea Premiului Nobel de către reprezentantul Academiei Suedeze nu are loc din pricina unor mașinații ale ambasadei Suediei de la Moscova. Soljenițîn dă explicații în declarația pentru presă.

21 august. Adresează ministrului afacerilor interne o scrisoare deschisă, în care protestează împotriva prigonirilor la care este supus în viața personală.

23 august. Interviuri ziarului „Le Monde” și agenției Associated Press.

1973 3 septembrie. Soljenițîn află că Elizaveta Voronianskaia, care a dactilografiat Arhipelagul GULAG și a ascuns fără știrea lui un exemplar, fiind interogată trei zile în șir la KGB, a divulgat ascunzătoarea, după care a fost găsită spînzurată în propria-i locuință. La două zile, Soljenițîn face publică această știre și dă indicații ca Arhipelagul... să fie editat în Occident. Primește din ce în ce mai multe scrisori anonime și amenințări.

Septembrie. Se naște cel de al treilea fiu al lui Soljenițîn, Stepan.

Decembrie, în editura YMCA-Press din Paris apare (în limba rusă) primul volum al Arhipelagului GULAG. (Prin această carte, Soljenițîn și-a propus să reconstituie „istoria sovietică oficial inexistentă”, să cinstească memoria milioanei de victime ale lagărelor sovietice. Titlul cărții simbolizează închisorile, lagărele de reeducare prin muncă și toate punctele de exil, răspîndite pe întregul teritoriu al URSS.)

Apare în Occident cartea Alexandr Solzhenitsyn, An International Bibliography of Writings by and about him. Compiled by Donald V. Fiene. Ann Arbor.

Apar la Paris lucrările monografice A. L. Soljenițîn de R. Pletniiov și Se qui je sais de Soljenitsyne de Pierre Daix.

1974 Ianuarie. Campania prigonirilor împotriva lui Soljenițîn ajunge la apogeu.

La 19 ianuarie, în interviul acordat revistei Time, Soljenițîn declară: „Cred în căința noastră și în purificarea noastră spirituală”.

12 februarie. Apelul din Moscova: apel la împotrivire și la refuzul minciunii (Să nu trăim în minciună).

13 februarie. Este arestat și închis la închisoarea Lefortovo. I se ridică cetățenia sovietică și este condamnat la expulzare din țară. Cu un avion

special este transportat în R.F. Germania. Îl vizitează pe Heinrich Boli. Se stabilește la Zürich.

20 februarie. „Literaturnaia gazeta” publică un amplu articol „privind activitatea trădătoare a lui A. I. Soljenițîn”.

Natalia Svetlova (cu care se căsătorise în 1973, după divorțul de prima soție, N. Reșetovskaia) primește aprobarea de a-și urma soțul în exil, împreună cu cei trei copii și cu mama ei.

17 iunie. Acordă un interviu agenției de presă CBS, unde îi critică pe acei compatrioți care emigrează de bunăvoie și își exprimă mîhnirea provocată de slăbiciunea Occidentului. Tot aici anunță crearea „Fondu-lui rus pentru ajutorarea deținuților și familiilor lor”. Toate onorariile obținute din vînzarea Arhipelagului GULAG vor fi vărsate în acest fond.

Apar lucrările monografice Sur Soljenitsyne, de Georges Nivat și L'esprit de Soljenitsyne, de Olivier Clement, la Lausanne și, respectiv, Paris.

Despre Arhipelagul GULAG și predecesorii lui, la Londra apare lucrarea lui Mihail Geller Lumea concentraționară și literatura sovietică.

1975. Aprilie. Călătorește la Paris cu prilejul apariției cărții S-a luat vițe-lul în coarne cu stejarul. Participă la dezbaterile organizate de telev-iziune și la o conferință de presă, unde povestește despre ajutorul pe care l-a primit de la Heinrich Boli.

Iunie-iulie. Călătorește în SUA. Rostește două discursuri importante la Washington (30 iunie) și New York (9 iulie). Este primit cu fast de Sena-tul american. În discursurile sale lansează avertismentul privind orbirea democrațiilor occidentale și face apel la fermitate.

Octombrie. Apare volumul Lenin la Zurich, cîteva capitole alese din căr-țile întîi și a doua ale epopeii istorice „R 17”, care de acum se va intitula Roata roșie.

Apare la Moscova (editată de Agenția de presă „Novosti”) cartea de amintiri a Nataliei Reșetovskaia: în dispută cu timpul, destinată să fie difuzată doar în străinătate.

1976 Martie. Din nou la Paris, cu prilejul premierei filmului realizat după O zi din viața lui Ivan Denisovici. După film, care s-a transmis la televi-ziune, Soljenițîn participă la o discuție televizată.

Călătorește în Spania. Presa spaniolă de stînga califică drept revoltă-toare declarațiile lui Soljenițîn referitoare la caracterul blînd și binefăcă-tor al dictaturii lui Franco.

Octombrie. Soljenițîn părăsește Elveția și se stabilește în SUA, statul Vermont, în vecinătatea orașelului Cavendish. Continuă să lucreze la cărțile începute: volumul al treilea din Arhipelagul GULAG și Roata roșie, „povestea tragică despre cum rușii... cu mîna proprie și-au distrus trecutul și viitorul”.

La Paris apare lucrarea lui Claude Lefort, Un homme en trop, reflexions sur l'Archipel de Goulag.

1976-1979

Soljenițîn vizitează o serie de universități din SUA, care adăpostesc fon-duri arhivistice rusești. Lucrează intens la Roata roșie: reface cartea în-tîi, August O Mie Nouă Sute Paisprezece, scrie următoarele două, Octombrie O Mie Nouă Sute Șaisprezece și Martie O Mie Nouă Sute Șaptesprezece.

1978 Mai. După o lungă tăcere, consimte să prezideze festivitatea de sfîrșit de an de la Universitatea Harvard. Cu acest prilej adresează un avertisment solemn și sever lumii occidentale, care a pus mai presus de toate „fericirea” și s-a arătat oarbă față de alte culturi independente. Sămînța răului rezidă, după opinia lui, în umanismul occidental etc.

19 septembrie. La Paris are loc masa rotundă Ce înseamnă Soljenițîn pentru fiecare dintre noi? (organizată de publicația „Kontinent”). Au par-ticipat N Pierre Daix, Vladimir Maximov, Guy Lardreau, Georges Nivat, Paul Goma și alții. Intervențiile participanților vor apărea în „Kontinent” Nr. 18, 1978, număr omagial, închinat lui Soljenițîn, cu prilejul celei de a șaizecea aniversări.

Decembrie. Apar la Paris, în limba rusă (YMCA-Press), primele două volume din ediția de Opere complete (pregătite de Soljenițin și soția lui la Cavendish), care conțin varianta „completă și definitivă” a romanului În cercul întâi.

1979 Februarie. Apare un nou „supliment” la S-a luat vițelul în coarne cu stejarul. Soljenițin răspunde la noile calomnii cu care îl împrășcă Moscova.

Realizează un interviu pentru BBC. își definește noua concepție privind revoluția din februarie 1917: catastrofă, ai cărei principali autori sunt li-beralii ruși. Avertisment Occidentului că își pregătește un „februarie 1917” al său etc.

Iulie. Apar volumele 3 și 4 din ediția de Opere complete (vol. 3: O zi din viața lui Ivan Denisovici, Gospodăria Matrionei, Miniaturi, Palma dreaptă, O întâmplare în gara Kocetovka, Pentru binele cauzei, Zahar-Kalita, Păcat, Procesiune de Paști; vol. 4: Pavilionul canceroșilor).

Septembrie-noiembrie. Mulți disidenți din emigrație îl acuză de fanatism fundamentalist a la Khomeini, pe care, bineînțeles, Soljenițin nu-l lasă fără răspuns.

1980 27 martie. Face o declarație în legătură cu arestarea preoților Gleb Iakunin și Dmitri Dudko.

Atacurile împotriva „slăbiciunii” Occidentului stîrnesc numeroase ripos-te, la care Soljenițin răspunde cu contraatacuri zdrobitoare.

Aprilie. Polemizează cu istorici americani, în special cu Richard Pipes, în revista „Foreign Affairs”.

Continuă apariția la YMCA-Press (în limba rusă) a ediției de Opere complete (vol. 5, 6, 7: Arhipelagul GULAG; vol. 8 conține piesele com-puse în memorie, în lagărul Ekibastuz: Ospățul învingătorilor, Prizo-nierii, Republica muncii, Lumina din tine, Tancurile cunosc adevărul, Parazitul).

La Paris, Corinne Marion publică lucrarea monografică Qui a peur de Soljenitxne?

1981 Printre emigranți se întetește polemica în jurul personalității lui Soljenițin.

Toate ziarele și revistele emigranților ruși (începînd din 1980) publică articole despre sau împotriva lui Soljenițin.

1982 Încheie lucrul la o nouă variantă a lui August O Mie Nouă Sute Paisprezece și la Octombrie O Mie Nouă Sute Șaisprezece. Călătorește în Japonia și Taiwan. Îi sfătuiește pe japonezi să nu se lase ispitiți și să încheie înțelegeri cu guvernele Chinei și URSS.

La Paris apare lucrarea lui Emil Kogan Stîlpul de sare. Psihologia poli-tică a lui Soljenițin.

1983 10 mai. Alexandr Soljenițin primește, la Londra, premiul Temple-ton „Pentru contribuția la dezvoltarea conștiinței religioase”.

Continuă lucrul la Roata roșie, pe care scriitorul o definește ca „nara-țiune în soroace măsurate”, și o împarte în acte și „noduri” (uzlî). Încheie Actul întâi (Revoluția) în trei „noduri” și opt cărți. Începe publicarea la Editura YMCA-Press.

Dovadă că nu a abandonat jurnalul literar, în numărul 139 al „Buletinului mișcării creștine ruse” (Paris) publică fragmentul intitulat Pluraliștii noș-tri, din volumul al doilea al Schițelor din viața literară (vol. 1: S-a luat vi-țelul în coarne cu stejarul). Fragmentul constituie un atac la adresa ad-versarilor ideologici din emigrația rusă și a provocat un răspuns îndârjit din partea lui Andrei Siniavski. Soljenițin demască „mitocanizarea isto-riei ruse” și „ura față de ortodoxie”.

Noiembrie. Acordă un interviu lui Daniel Rondeau (care va fi publicat într-un număr din decembrie al ziarului „Liberation”). Cu acest prilej, scriitorul răspunde la o serie de întrebări legate de procesul de creație și lucrul la epopeea Roata roșie, atingînd pe parcurs și o serie de pro-bleme politice, estetice, de filosofie a istoriei. Întrebat dacă nutrește o cît de mică și smintită speranță de a se întoarce și trăi ca om și scriitor liber în Rusia, Soljenițin răspunde: „... Dacă îmi va fi ursit să mai trăiesc o vreme, da, în pofida oricăror argumente logice, în pofida situației reale teribile care există astăzi în Uniunea Sovietică și în lume, am convin-gerea că am să mă întorc acolo, nu doar cărțile mele se vor întoarce, ci și eu, viu, mă voi întoarce. Nu știu de ce cred că o să mor în patrie.”

Almanahul revistei „Contemporanul” pe 1983 a fost dedicat laureaților Premiului Nobel pentru literatură din 1901 pînă în 1982 (autor Laurențiu Ulici). Dintre cei șaptezeci și nouă de scriitori antologați, doar Soljenițin nu avea nici fotografie, nici referințe critice, nici motivația juriului, nici fragment literar din operă. Din cele cîteva rînduri biografice lipseau toc-mai acele date care făcuseră din el cel

mai acerb critic al regimului sovi-etic. Cauzele acestor omisiuni se deduc, firește, de la sine.

1984 „Buletinul mișcării creștine ruse” publică textul interviului acordat Televiziunii franceze la 31 octombrie 1983. (Emisiunea s-a bucurat de mare succes, fiind reluată de câteva ori.)

În SUA este publicată biografia lui Alexandr Soljenițin, scrisă de Micha-el Scammell, care a stîrnit numeroase ecouri critice. Este remarcată aproape unanim atitudinea răuvoitoare a biografului și influența puternică a cărții din 1975 a Nataliei Reșetovskaia.

1985 Editura Molodaia Gvardia din Moscova publică ultima parte a trilogiei lui Egor Ivanov, Onoare și datorie, dedicată aceluiași august 1914. Este mai mult decît evident că această trilogie a fost concepută ca o replică la Roata roșie a lui Soljenițin.

În SUA continuă campania anti-Soljenițin. Morman Podgoreț publică în revista „Commentary” articolul intitulat O întrebare bizară despre Ale-xandr Soljenițin. Autorul articolului nu vede în Soljenițin decît „un amestec de manie a grandorii și egoism”.

La Congresul internațional al slaviștilor de la Washington s-a organizat o dezbatere cu tema: Este oare Soljenițin antisemit? Ziarul „New York Times” publică, în numărul său din 13 noiembrie, o amplă relatare despre această dezbatere.

În numărul 145 al „Buletinului mișcării creștine ruse” este publicat inter-viul cu Nikita Struve, în care discută despre cartea Octombrie O Mie Nouă Sute Șaisprezece.

1986 Sunt editate primele două volume din Martie O Mie Nouă Sute Șaptesprezece (YMCA-Press, Paris), în ediția de Opere complete — volumele 15 și 16.

1987 Soljenițin acordă un interviu lui Rudolf Augstein pentru hebdomada-darul german „Der Spiegel”. („Despre mine se spun atîtea minciuni cum numai despre morți se pot spune.”)

Roata roșie continuă să apară. Sunt editate volumele al treilea și al patrulea din Martie O Mie Nouă Sute Șaptesprezece (Opere complete - volumele 17 și 18)

În URSS și mai cu seamă la Moscova ia amploare (mii de oameni) miș-carea celor care se pronunță pentru editarea operelor lui Soljenițin în patria sa.

Prestigioasa editură londoneză Overseas Publications Interchange Ltd. publică (în limba rusă) originalul dicționar al lui Jacques Rossi: Ghidul GULAG-ului. Dicționar istoric al instituțiilor penitenciare sovietice și al termenilor legați de munca forțată.

1988 Iulie. Pictorul Ilia Glazunov expune tabloul Misterul secolului al XX-lea, în care, printre alte chipuri, figurează și cel al lui Soljenițîn.

Decembrie. La Casa Centrală a Cineaștilor din Moscova a avut loc o festivitate cu prilejul celei de a 70-a aniversări a zilei de naștere a lui Soljenițîn. Au luat cuvântul Andrei Smirnov, Iuri Kariakin, Iuri Afanasiev.

Un grup de oameni de cultură și scriitori adresează lui M. S. Gorbaciov, secretar general al CC al PCUS, un protest împotriva opririi publicării Arhipelagului GULAG în revista „Novîi mir”. Printre semnatori: Serghei Averințev, Andrei Bitov, Igor Zolotuski, Stanislav Rassadin, Valentin Rasputin ș.a.

Un alt grup de scriitori propune Secretariatului conducerii Uniunii Scriitorilor să-l reprimească pe Soljenițîn ca membru al acestei uniuni.

Cu prilejul celei de a 70-a aniversări a lui Soljenițîn „Buletinul mișcării creștine ruse” scoate un număr special dedicat scriitorului. La Moscova, revista „Vîrbor” („Opțiunea”), difuzată prin Samizdat, publică scrisoarea trimisă de Soljenițîn din America și mai vechea lui (expediată încă din toamna anului 1973 și publicată la 3 martie 1974) Scrisoare către conducătorii Uniunii Sovietice, în care îi chema să pună capăt monopolului ideologic al marxismului și să se îngrijească de nord-estul teritoriilor rusești.

În scrisoarea adresată lui Viktor Aksiuciț și părintelui Gleb Iakunin, editorii revistei „Vîrbor”, Soljenițîn spune că, deși dorește să se întoarcă în țară și speră ca acest lucru să se întâmple cât încă mai este în viață, nu poate face totuși acest lucru înainte ca principalele sale scrieri să fie editate în URSS.

1989 Februarie. Revista (în l. rusă) „Secolul XX și lumea” publică arti-colul Să nu trăim în minciună (pe care Soljenițîn îl scrisese încă din 1974), însoțit de o postfață a lui Igor Vinogradov. Almanahul Kuban în-cepe publicarea unui „ghid” prin universul lui Soljenițîn, conceput și scris de Piotr Palamarciuk.

13 februarie. Moscova. Seară dedicată împlinirii a 15 ani de la data ex-pulzării lui Soljenițin din țară. Au participat Igor Vinogradov, Vladimir Borisov, Elena Ciukovskaia. Printre alții a luat cuvîntul Anatoli Streliański, care și-a intitulat discursul Să nu crezi, să nu te temi, să nu ceri. Con-cepția despre lume a lui A. Soljenițin conform cărții Arhipelagul GULAG, tipărită de publicația „Russkaia mîsl” („Ideea rusă”) la 24 februarie.

Iulie, în revista „Novîi mir” apare Discursul destinat ceremoniei decer-nării Premiului Nobel. Începînd cu numărul 8 (august), aceeași revistă întreprinde publicarea cîtorva capitole din Arhipelagul GULAG, selec-ționate de autorul însuși.

1990 Editura Sovetski pisateli (Scriitorul sovietic) editează integral Arhi-pelagul GULAG (3 vol.). Revista „Novîi mir” începe publicarea romanu-lui În cercul întîii. Revistele „Zvezda” („Steaua”), „Naș sovremennik” („Contemporanul nostru”), „Neva” încep să publice „noduri” din Roata roșie.

16 august. Decretul președintelui URSS, M.S. Gorbaciov, prin care lui Soljenițin i se ridică acuzația de trădare și i se redă cetățenia sovietică.

Septembrie. Publicațiile „Literaturuaia gazeta” și „Komsomolskaia prav-da”, concomitent cu Editura YMCA-Press din Paris, publică Cum să re-organizăm Rusia? Textul acestui articol a stîrnit numeroase ecouri con-tradictorii.

Lui Soljenițin i se decernează Premiul de Stat al RSFSR pentru Arhipe-lagul GULAG, dar scriitorul îl refuză: „Este o carte despre suferințele a milioane de oameni, și eu nu pot să agonisesc glorie pe seama ei” („Izvestia”, 12 decembrie 1990).

După o așteptare de peste un deceniu, Natalia Reșetovskaia, prima so-ție a scriitorului, publică la Moscova volumul de memorii Soljenițin - o amplă și minuțioasă biografie între 1936, anul cînd l-a cunoscut, și 1974, anul expulzării prozatorului din Uniunea Sovietică.

În România, chiar din primele luni ale anului (la foarte scurtă vreme după revoluția din 1989), au început să apară fragmente din scrierile lui Soljenițin, însoțite de prezentări ale vieții și operei scriitorului, presa noastră vrînd parcă să recupereze anii mulți de tăcere impusă de cen-zura regimului totalitar de la noi. Astfel, episoade din Arhipelagul GU-LAG publică „Timpul” din Iași (Nr. 1 din 13 ianuarie;

traducere de Dumitru Păduraru și C.M. Spiridon), „Orizont” din Timișoara (numerele din 6 ianuarie, 26 ianuarie și 2 februarie; traducere de Simion Lăzăreanu). Revista „Argeș” din Pitești (Nr. 1 din ianuarie) tipărește capitolul Surîsul lui Buddha din romanul În cercul întâi (traducere de Rodica Baltazar). Tot din același roman, săptămînalul „Adevărul literar și artistic” (care la începutul apariției din 1990 s-a numit „Adevărul de duminică”) publică (din aprilie 1990 pînă în iunie 1991) un lung serial în traducerea lui Laurențiu Duță.

1991 17 septembrie. Una dintre declarațiile făcute după ce i s-a redat cetățenia: „O dată cu hotărîrea procurorului general nu mai există nici o piedică juridică în calea reîntoarcerii mele în patrie. Dar, înainte de a face acest lucru, va trebui să-mi termin lucrările începute mai demult aici. După ce o să mă întorc în Rusia, o să am alte griji, pe care le voi împărți cu toți cei de acolo.”

La București, în editura Quintus, apare O zi din viața lui Ivan Denisovici, în traducerea lui Sergiu Adam și Tiberiu Ionescu, cu o postfață semnată de Vlad Sorianu. (Trebuie menționat faptul că această traducere a așteptat lumina tiparului mai bine de un sfert de secol. Semnalăm, de asemenea, că mai există o versiune românească a microromanului sol-jenițînian, realizată cu înalt profesionalism și talent de Nina Grigorescu tot înainte de 1989, versiune ce își așteaptă încă editorul.)

1992 Octombrie. Philippe de Villiers organizează în Vendee o întîlnire la care au luat parte cîteva mii de persoane. În discursul rostit la această întîlnire, Soljenițîn a denunțat „primul mare genocid, teoretizat ca atare în istoria modernă a lumii”. (Este vorba de înăbușirea sîngeroasă a rezistenței regaliste din Vendee și Bretagne de către forțele republicane în 1793-1795.) Gestul lui Soljenițîn a contrariat presa de stînga și în general stînga occidentală.

1993 La sfîrșitul anului face publică hotărîrea de a se întoarce în Rusia.

În acest an aniversar (75 de ani), în România s-au publicat o serie de materiale dedicate personalității marelui scriitor. Astfel la 23 și 30 aprilie, Radio România-Cultural, în cadrul emisiunii „Dicționar de literatură universală” a prezentat eseul Alexandr Soljenițîn, aparținînd cunoscutului prozator și traducător Alexandru Calais. Tot lui îi aparțin Ce face Soljenițîn astăzi (Radio România-Cultural,

emisiunea „Revista literară Radio”, 6 iunie), Alexandr Soljenițin a împlinit 75 de ani („Caiete critice” 10/12), Soljenițin-75 („Literatorul”, Nr. 51-52).

La Cluj-Napoca, în volumul Studii de limbă, literatură și metodică, VIII, Mircea Croitoru publică studiul Alexandr Soljenițin (Repere ale creației).

1994 Vede lumina tiparului studiul Chestiunea rusă la sfîrșit de secol XX, care, în ultimă instanță, ar consta în edificarea unei Rusii morale și în protejarea poporului.

26 mai. Începe călătoria de întoarcere în Rusia. După două opriri la Vla-divostok și Magadan (centrul regiunii cu același nume în Extremul Nord, fost punct de triere a deținuților politici trimiși în lagărele Kolîmei), Solje-nițin își va urma lunga călătorie spre Moscova, cu etape în alte cîteva orașe siberiene, (în România, despre acest periplu va scrie și ziarul „România liberă” din 27 mai.) Ajuns la Moscova, va locui într-un apartament din centru, pînă ce se va încheia lucrul la vila sa din afara capi-talei. Se întâlnește cu președintele Boris Elțin.

28 octombrie. Rostește un discurs în Duma de Stat.

De acum și pînă la sfîrșitul anului 1995 s-a întâlnit de multe ori cu ziariști ruși și străini, a dat numeroase interviuri, a susținut la Televiziune emi-siunea intitulată întâlniri cu Alexandr Soljenitîn (care a luat sfîrșit în 1996, o dată cu începutul campaniei electorale din Rusia).

Numărul 6 al revistei „Zvezda” din Sankt-Petersburg este dedicat lui Alexandr Soljenitîn: articole, cîteva discursuri și interviuri ale scriitorului, amintiri, scrisori ale unor cetățeni sovietici cu prilejul expulzării lui. Este interesant articolul Problema concepției eroice (Soljenitîn și Nietzsche) al lui Richard Tempest, care lansează ideea unui Soljenitîn - autor al propriului mit biografic, fie patriarh, fie proroc. Viața și opera scriitorului au revelat lumii un exemplu al eroicului. Aidoma prototipului mitic carly-lean al Scriitorului-Proroc, el se recunoaște în rolul celui care îndepli-nește o datorie istorică față de milioanele de morți, al celui care pedep-sește cu Paloșul lui Dumnezeu în împărăția minciunii. Cu Nietzsche, Soljenitîn se aseamănă prin tipul profetic al comportamentului și limba-jului artistic, prin originalitatea deosebită a limbii și stilului. Filosoful ger-

man a dezvăluit lumii eroul care a biruit omul din sine. Scriitorul rus a revelat lumii eroul care a biruit sclavul din sine. Eroul lui Nietzsche vorbește în locul tuturor. Eroul lui Soljenitîn vorbește în numele tuturor. (După „Kontinent”, Moscova-Paris, Nr. 82).

Revista „Convorbiri literare” din Iași dedică Nr. 1 din acest an lui Alexandr Soljenitîn. Au semnat articole: Sorina Bălănescu (Spiritul lui Soljenitîn: libertatea și locul din vis), Jean Cathala (Reflecții despre Arhi-pelagul GULAG), Livia Cotorcea (Soljenitîn sau lumea din noi), Mircea Croitoru (Alexandr Soljenitîn și literatura rusă), Bedros Horasangian (O mărturisire pentru „melancolia disperării”), Leonte Ivanov (O întâmplare în gara Kocetovka. O posibilă interpretare), Constantin Romanescu (Soljenitîn și viitorul lumii), Almoș-Bela T. (Promovarea bioeticii prin opera lui Soljenitîn).

La București, revista „România literară” publică în Nr. 31 (17-23 august) articolul profesorului universitar Gheorghe Barbă - Fenomenul Soljenitîn.

1995 În Editura Anastasia apare Chestiunea rusă la sfârșit de secol XX. Traducere de Boris Buzilă, prefață de Alexandru Paleologu.

Editura MYDO CENTER din Iași publică volumul de memorii al Nataliei Reșetovskaia Soljenitîn. Versiunea românească, realizată cu deosebită acuratețe și sensibilitate, aparține Sorinei Bălănescu, care semnează și o inspirată postfață, precum și notele.

1996 12 noiembrie. Participă la simpozionul internațional F.M. Dostoievski și cultura universală (Moscova-Sankt-Petersburg, 11-17 noiembrie). După ce adresează un cuvânt de salut participanților, își expune în continuare concepția proprie referitoare la personalitatea lui Dostoievski.

Revista „Luceafărul” (Nr. 5 din 7 februarie) publică eseul lui Gheorghe Barbă, intitulat Cuvânt despre Soljenitîn. Tot lui Gh. Barbă îi aparține și articolul Alexandr Soljenitîn - martor incomod al secolului, apărut în volumul Studii de slavistică, VII, tipărit sub egida Editurii Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași.

1997 Mai. Soljenitîn este ales membru al Academiei de Științe din Rusia.

7 iunie. La București, sub egida Editurii Univers, apare volumul I al Arhipelagului GULAG, care este lansat în cadru festiv la cea de a cincea ediție a Tîrgului Internațional de Carte București. Cu acest

prilej au vor-bit criticul și profesorul universitar Mircea Martin, directorul editurii, cri-ticii literari Alexandru Paleologu (autorul postfeței) și George Pruteanu, precum și traducătorul. După opinia presei, cartea a constituit eveni-mentul Tîrgului și, alături de Casa Pușkin de Andrei Bitov, de varietatea și valoarea celorlalte titluri expuse, a contribuit ca Editura Univers să fie considerată liderul incontestabil al acestei competiții internaționale.

Săptămînalul francez „L'Express” (din 21-27 august) publică articolul lui Soljenițîn Ipocrizia sfîrșitului de secol XX.

24 septembrie. Participă la masa rotundă organizată de Academia de Științe din Rusia cu tema Știința în pragul noului mileniu. Intervenția lui Soljenițîn intitulată Epuizarea culturii, apare în revista „Moskovskie novosti”.

27 septembrie. La postul de radio Rusia începe un ciclul de emisiuni (65), în care va prezenta epopeea sa istorică Roata roșie. Cu acest pri-lej, în ajunul emisiunii, a acordat un interviu pentru „Moskovskie novosti”, publicat în numărul din 28 septembrie - 5 octombrie.

Octombrie. Sub egida Editurii Albatros din București apare romanul Pa-vilionul canceroșilor. Traducerea de înaltă ținută este semnată de Maria Dinescu și Eugen Uricaru.

Decembrie. Editura Univers scoate de sub tipar volumul al II-lea al Arhi-pelagului... Versiunea românească a acestui volum aparține cunoscutului traducător Ion Covaci.

1998 7 ianuarie. Ziarul „România liberă” publică un grupaj de materiale dedicat lui Soljenițîn. Grupajul cuprinde un microportret biobibliografic, articolul Ipocrizia sfîrșitului de secol XX în traducerea lui Călin Stăncu-lescu, fragmente din intervenția la masa rotundă organizată de Acade-mia de Științe din Moscova și Interviul din „Moskovskie novosti” (28 septembrie -5 octombrie 1997).

11 februarie. Revista „România literară” tipărește articolul Capodopera lui Soljenițîn, semnat de Albert Kovács, în care autorul face o amplă prezentare și, totodată, o fină analiză a romanului Pavilionul cance-roșilor.

DINCOLO DE LITERATURĂ

Un singur cuvânt adevărat cîntărește mai mult decît Universul.

SOLJENIȚIN

CE POATE FI mai tentant pentru autorul unei postfețe decît exegeza li-terară a cărții abia sfîrșite? Starea de grație a sentimentului estetic, re-trăit pas cu pas în timpul lecturii, își caută acum - în chip firesc - moti-vațiile capabile să o conștientizeze, să o explice și să-i probeze temei-nicia. Efortul analitic se îndreaptă spre o altă descoperire a operei, inci-tat de tensiunea trăirii artistice, dar - totodată - desprins de ea, sustras determinărilor ei emoționale, așezat la o distanță care să-i confere inde-pendență în mișcare și să-i deschidă o altă perspectivă, alte posibilități de cuprindere și de aprofundare. Dialogul din timpul lecturii nu se înche-ie, dar se modifică; în discursul exegetic, conștiința cititorului e obligată să se despartă de ipostaza interlocutorului privilegiat, admis ca prezen-ță nemijlocită în concretețea existențială a lumii fictive, și își asumă - prin intermediul comentariului critic - rolul unei instanțe interogative nu doar în raport cu destinul acestei lumi, ci și cu discursul instituitor care o face posibilă. Interpretarea pune în evidență modalitățile constructive ale operei și îi descoperă sensului său întreaga plenitudine interioară, oferindu-i și argumentele unei evaluări în ordine artistică.

Exegeza operei, ca subiect al postfeței, împlinește îndeobște și aștepta-rea cititorilor; ei pot găsi, astfel, măcar în parte, confirmarea propriilor intuiții ori, mai ales, justificarea explicită a unor semnificații numai bănuite, fără să excludem că deseori interpretarea propusă produce efectiv o limpezire, o relansare a dialogului întrerupt de bruiatul unor neînțelegeri, de incapacitatea comunicativă a unor situații neadecvate. Postfața își dovedește rațiunea de a fi ca partener avizat nu atît în aventura lecturii, cît în meditația ce îi urmează.

De data aceasta, însă, postfața iese din tiparele obișnuite, însuși auto-rul ei se află într-o situație excepțională. La sfîrșitul lecturii, cînd și-a ri-dicat ochii din orizontul Arhipelagului GULAG, foile albe de hîrtie pe ca-re le avea în față i se refuzau, pur și simplu, scrisului. Albul lor devenise dureros, lovind - (paradoxal) cu lumina lui stinsă - retina ochilor încă deschiși într-o uimire neîncrezătoare, semănînd

mai mult cu spaima decît cu mirarea. Albul foilor nescrise se întindea în fața lui neverosimil ca un imens deșert arid de oase calcinate, cenușa albă a milioanelor de victime din gulag, risipite în mormîntul nemormînt al gropilor comune ori al cimitirelor fără cruci și fără lumînări. Cerneala nu s-ar putea scrie niciodată pe pojghița poroasă a acestei întinderi de nisip viu, nedes-prins cu totul de ereditatea lui omenească. Vuitul din preajmă, adiere fără putere, lăsînd nemișcată făina deșertului unde au fost măcinate destine (simțit ca un tremur pe mîna pregătită să scrie) e poate doar multiplicarea enormă a respirației din urmă a sufletelor expiate fără cu-minecare.

Cum s-ar putea scrie aici și acum! Și, mai ales, ce s-ar putea scrie acum despre acest aici! De unde impersonalitatea rece a retragerii la o distanță necesară spre a putea privi în liniște peisajul neliniștit al poveș-tii tragice, abia sfîrșite? Cum s-ar găsi tăria smulgerii din coșmar spre a analiza metodic grila narativă, tipurile de focalizare ale povestirii, func-țiile personajelor în polifonia romanescă? Cine s-ar putea opri, acum, la disociații subtile între autorul analitic și cel implicit, între naratorul martor și naratorul credibil? În mijlocul deșertului iscat din închipuire pe albul foilor, peisaj lunar ieșit parcă din implozia umanității însăși, am putea, cititorule, să dialogăm împreună despre competența narativă?

E o întrebare directă, deoarece nu am nici o îndoială că m-aș afla sin-gur în solitudinea uluirii mele. E imposibil să mă fi înșelat că cititorii lui Soljenițîn, cei care au avut puterea să ducă pînă la capăt călătoria prin gulag, nu mi s-ar afla alături, cu fețele înălbite de oroare, ca și cînd pra-ful deșertului meu le-ar fi acoperit obrajii cu făina oaselor calcinate. Am certitudinea că ne găsim împreună, că ne înțelegem în aceeași restriște a memoriei, că neputința mea de a scrie o postfață obișnuită nu e doar împărtășită, dar se afla de la început în așteptările lor. Sunt sigur că dialogul nostru despre Arhipelagul GULAG nu trece nefiresc dincolo de literatură.

Totuși, cineva ne-ar putea bănuî de o cu totul fondată rătăcire emoțio-nală. Întîmplările din Arhipelag țin toate de cotidianul lumii noastre, mai mult sau mai puțin obișnuit, evocînd stări și evenimente comune, deși nu fac parte dintr-o experiență proprie: arestări, anchete, sentințe judi-ciare nedrepte. Pe multe le știm din memoria unui trecut nu prea înde-părtat ca să intre efectiv în istorie, rămas ca

un fel de prezent deja trăit, ale cărui consecințe le resimțim încă în viața de fiecare zi. În parte, sunt aici anii războiului cu toate nenorocirile lui, cu privațiunile de tot felul ce i-au urmat, între care mai ales cutremurul politic și social al unei dictaturi necunoscute pînă atunci, închisorile, deportările, fuga din țară, evacuările din case și domiciliile forțate, marginalizarea socială ca o moștenire de familie, sărăcia mai greu de suportat lîngă îmbogățirile perverse, presiunea tăcută dar devastatoare a poliției cu fețe diferite, au fost realitatea timpului nostru pînă nu demult. Fără să fim implicați noi înșine (cei aflați direct sub tăvălugul mașinăriei rămîn într-o altă clasă), n-a fost poate nimeni exclus de la canonul acestui destin colectiv.

Tocmai de aceea intrarea în gulag nu surprinde, iar drumurile lui le descoperim bătătorite de oameni aflați de atîtea ori în vecinătate. Diferența vine din impactul direct. Ceea ce era odată numai auzit (chiar dacă a putut însemna mai mult decît un fapt divers), ceva ce aparținea altcuiva, rămînea prea departe ca să ne atingă sau ne atingea prin rîcoșeu, întîmplător și superficial, acum, în călătoria prin Arhipelag, ni se impune ca o existență asumată. Nenumăratele vieți împinse în lagăre devin ale noastre. Ceea ce era „la doi pași de noi” se lovește, acum, de timpanul nostru, ne intră în suflet, ni se cuibărește în conștiință. „Țîrîitul strident al soneriei în miez de noapte”, „bătăile brutale în ușa” le auzim noi, treziți din somnul nostru liniștit. Sunt eu, de două ore, „cu picioarele goale în apa rece ca gheața” și mie mi se urlă: „Mărturisește!” Există, desigur, și momente-limită în care frica, umilința, durerea fac să cedeze puterile trupului și sufletului. La o percheziție, cînd totul se taie, se sparge, se golește, se împrăștie, se rupe, copilul abia mort e aruncat din sicriu, în fața mea, de mîinile murdare ale „găitanelor albastre”; în așteptarea anchetei, mă simt aruncat în „boxa cu ploșnițe”, le simt năpustindu-se flămînde, le strivesc, mă sufoc de putoarea lor, pînă ce cad resemnat, lăsîndu-le să-mi sugă sîngele; apoi, la izvorul Zarossi, am „mîncat leșul unui cal care... duhnea, colcăind de muște și viermi”. Dar omul e capabil să treacă și peste asemenea întîmplări; dacă are forța și credința să le depășească, viața va putea merge înainte îngropîndu-le într-o amin-tire tăinuită care poate chiar să fortifice. Din umilință se renaște, prin du-rere se poate deveni mai

puternic. Destinul tragic îl poate înălța pe om, iar viața oferă exemple nenumărate, în timp ce literatura a făcut din dra-mele existenței subiectele ei privilegiate, convertind răul în bucuria bine-lui regăsit.

De unde, atunci, această crispă sufletească după lectura lungului me-morial despre gulag? De unde această uimire înspăimântată pe care ți-o dă numai incredibilul și de ce retrăirea încercărilor omenești, cât de dure ar fi, pînă la limita suferinței ori chiar la pragul morții, duce la neputința spiritului de a se căuta și înțelege prin ele? Aș spera să mă întîlnesc cu cititorii și în răspunsuri; să fim alături nu doar în identitatea stării de spi-rit, ci și în motivele ce o explică.

Arhipelagul GULAG e o lume stranie, paradoxală, deoarece e reală și fantastică în același timp. Mai mult: cu cît realitatea e mai evidentă, mai concretă, mai nemijlocit senzorială și mai comprehensivă în referințele ei tangibile, naturale, cu atît devine mai ireală, mai iluzorie, îndepărtîndu-se de orice temei credibil, înfațîșîndu-se spectrală, utopică, suprare-alistă, un fel de himeră a viziunii celei mai autentice. Gulagul e o închi-soare care ar trebui să fie locul de recluziune pentru nefericiții vinovați din lumea liberă. E însă o închisoare insolită, întîi de toate prin propor-țiile ei. Este atît de imensă, încît ideea închiderii, a împrejmuirii pare ne-verosimilă. În fapt e vorba de o lume deschisă prin întinderea ei, imposibil de constrîns în spatele unor pereți impermeabili, dar formată dintr-o multitudine de „insule” zăvorîte, păzite - arhipelagul! - de nenumărate nuclee celulare, atît de multe, încît spațiile dintre ele nu mai aparțin exteriorului liber, sunt contaminate de aerul interdicției. Gulagul nu mai e pușcăria unei lumi, ci o lume care ființează ca pușcărie. Acestei imensități spațiale i se suprapune numărul incomensurabil al azilanților: pușcăriașii sunt de ordinul milioanelor. Fiecare deținut are un număr, dar acesta ține de celula lui insulară, repetat de sute de ori, în locuri diverse și pe identități diferite, fără să poată fi un semn real de ordine într-un inventar fantasmagoric. Această lume, variabilă doar prin rata mortalității, nu cunoaște totuși niciodată pericolul extincției; în locul reproducerii naturale, populația se menține prin valuri continue de imi-grare, intrate sistematic și la timp, după reguli ce nu-i aparțin, dar care îi păstrează existența la dimensiunile ei năucitoare. În această perpetuă reîmprospătare a pușcăriei (scriitorul însuși a fost condamnat la domi-ciliu forțat

perpetuu) stă legătura strânsă, fatală cu cealaltă lume din afară. Cele două universuri sunt posibile numai împreună, fiecare prin celălalt, fiecare ca o condiție reciprocă de existență; orice s-ar prăbuși undeva ar pune sub semnul întrebării partea cealaltă. O asemenea sim-bioză existențială între lume și pușcărie, între oamenii liberi și oamenii constrânși, dizolvă granițele presupuse, le aplatizează orice diferență, le unește într-un fel de bizară comunitate pe cât de imposibil să fie negată, pe atât de imposibil să fie crezută.

Neobișnuitul acestei închisori începe să se revele cu adevărat abia de acum înainte. Dacă pușcăria devenise lume prin imensitate, aparent autonomă și independentă, lumea se descoperă ca pușcărie prin de-pendența ei funciară de gulag. Văzute împreună în viziunea Arhi-pelagului ca unic spațiu uman, umanitatea lor întreagă se înfățișează ca un uriaș univers concentraționar. Ceea ce la început era ascuns de o iluzie de perspectivă, efect al erorii de focalizare datorate limitei fizio-logice a ochiului, devine pas cu pas, pagină cu pagină, adevărul indu-bitabil al unei realități cumplite.

Consecința imediată a acestei „iluminări”, a depășirii înțelegerii pînă acum incomplete ori greșite e descoperirea absenței ciudate a libertății. În gulag, ne-libertatea reprezintă însuși modul de a fi, elementul defi-nitoriu care marchează existența. Intrarea în gulag înseamnă tocmai pierderea libertății. Lipsa de libertate este semnul evident de aparținere și, totodată, criteriul diferențierii. Omul de aici era împins în degra-dare prin acest deficit al umanității sale. Salvarea venea din caracterul pasager al acestei stări, din posibilitatea - cel puțin probabilă - de a o depăși, de a putea ieși din ea, de a regăsi starea normală. Ceea ce aflăm acum e lipsa acestei diferențe și imposibilitatea unei transformări. Lumea din afară este la fel de neliberă, fără să fie efectiv o pușcărie. Umanitatea de dincolo are același deficit care o degradează; cu o diferență subtilă, abia perceptibilă, în nici un caz corectivă în substanța ei. Oamenii lumii din afara gulagului au iluzia libertății în măsura în care nu le este confirmată instituțional ne-libertatea. Dar situația lor e chiar mai deplorabilă decît a deținuților. Ei sunt fie inconștienți, dovedind un deficit individual de umanitate, fie își dau seama că starea lor de libertate iluzorie are un caracter pasager, adică au conștiința că posibilitatea - mai mult decît probabilă - de a o depăși în ne-libertate îi

face să trăiască în anormal, fără să aibă măcar șansa unei întoarceri la normalitate. Certitudinea unei ne-libertăți tranzitorii (cea a deținuților) e înlocuită de convingerea arestării iminente. Ei se văd astfel aruncați într-o stare de nesiguranță perpetuă, cu efecte corozive, producătoare continuă de tensiune ajunsă uneori la cote insuportabile. După săptămîni, luni, ani de așteptare, arestarea apare ca o limpezire interioară, ca o benefică detensionare, ca o ieșire la liman. Trecerea din om liber în prizonier e salvatoare. Bucuria stranie a transformării în deținut implică o răsturnare de criterii, de valori și se poate explica doar prin ambiguitatea concentraționară a celor două lumi. O gîndire coerentă e posibilă numai acceptînd anormalul ca normă, recunoscînd jurisdicția totală a imperiului pușcării.

Dizolvarea celor două lumi una în alta pe temeiul ilibertății nu duce însă singură, pînă la capăt, declasarea umanității acestui univers. Antinomia duală, ca principiu al identității, lasă stări de libertate o șansă de a se păstra nedistorsionată măcar în interiorul acestei revărsări a universului coercitiv: trăiești un vis

488

depășind trezia, simți neliniștea în raport cu tihna. Ilibertatea deținuților reali sau virtuali ar apărea evidentă în opoziție cu libertatea celor ce îi agresează și îi supun. Arestatul așteaptă pe arestator, anchetatul stă la bunul plac al inchișitorilor săi, condamnatul e supus sentinței judecătorului. Deasupra și în afara celor supuși și constrînși se află deținătorii de putere în stare să aplice constrîngerea și să impună supunerea. Sclavii se recunoșteau în oglinda stăpînilor lor. Atentatul la umanitate se datora atît acestui apartheid injust, cît și discrepanței numerice dintre sclavi și oamenii liberi. Cei din urmă păstrau însă vie, în ciuda acaparării nedrepte, ideea de libertate, iar autoritatea lor vremelnică lăsa deschisă posibilitatea extinderii regnului libertății chiar și pînă la deplina lui înstăpînire. În universul Arhipelagului, libertatea însăși a fost exterminată; nicăieri nu-și poate afirma un drept de existență și nimănui nu-i este îngăduit să o dețină cu adevărat. Anchetat și anchetator, condamnat și judecător sunt clase provizorii, interschimbabile (nu prin accident, ci în mod principial); nici unul nu este exclus de la așteptarea arestării. Nesiguranța existenței îi

stăpânește pe toți. Noii sclavi n-au nevoie de stăpîni pentru a fi și a se simți astfel; sclavia e însăși condiția existenței precum aerul. Nici o instanță a libertății nu decide supunerea; oricît ai urca în ierarhia stabilită de coeficientul de sclavie nu poți ajunge pe o treaptă a libertății depline. Singurul liber este sistemul, dar un sistem reglat să gestioneze ne-libertatea. Organismul social a fost transformat într-un mecanism. Libertatea, condiție a umanității (sociale și individuale), a fost scoasă din starea ei naturală și încorporată în angrenajul artificial al sistemului, menit nu să o reproducă, ci să o interzică. Universul concentraționar trăiește în voia unui sistem represiv.

Suntem însă departe de a epuiza motivele contrarietății înfricoșate. Opresiunea, ca instrument fundamental al sistemului bazat pe privarea de libertate, indiferent de duritatea ei inumană, poate admite măcar o farîmă de suportabilitate dacă își afirmă rostul, chiar și injust, în Arhipelag, opresiunea e arbitrară, rațiunile ei sunt iraționale; întemeiată pe o adevărată religie a pedepsei și înfăptuită printr-o frenezie a osîndirii, opresiunea a rupt ilogic raporturile ei cu vina. Ideea de culpă devine un construct artificial, modelabil după nevoile sistemului, fără legătură nici cu normele, nici cu pedeapsa. Legea supremă, dacă poate fi numită așa, e arbitrarul; Decretul 58 e ipostaza lui abracadabrantă, iar aplicarea sa o multiplicare dementă a samavolniciei, în Arhipelag, vinovăția e o fantasmă care poate lua întruchipări neașteptate și aberante, jucînd destinul omului la ruleta nemiloasă a celor mai cumplite pedepse. Totul se întîmplă în atmosfera liniștit-terifiantă a iraționalului desăvîrșit. Un croitor își împlîntă acul în ziarul cu fotografia lui Kaganovici, o vînzătoare își face socotelile pe fruntea lui Stalin dintr-un jurnal. Amîndoi ajung în gulag pentru zece ani. Ce s-a întîmplat? Cine i-a văzut? Cine i-a condamnat? O mașinărie fantastică, un perpetuum-mobile al terorii, se învîrte zi și noapte în ritmuri și în direcții neștiute de nimeni, inexplicabile, rămase neexplicate.

Însăși absența libertății se dovedește acum a fi un semn al arbitrarului dominator, principiu și efect al sistemului. Spuneam că oricît am urca în ierarhia ordinii sociale nu putem găsi nici un loc în care libertatea să se afirme pe deplin; descopeream o țară de sclavi fără stăpîni, un imperiu al opresiunii fără Opresorul

care o exercită afirmându-și liber voința. Hegel observa însă că, într-o lume despotică, în timp ce toți ceilalți sunt sclavi, suveranul e liber; nici n-am putea face abstracție de umbra lui Stalin, forță malefică atotputernică, întinsă ani și ani în lumea gulagului, fără nici o opreliște. Numai că între teoria lui Hegel și dictatura lui Stalin se așează o istorie mișcată din balamalele ei de Marx și de Lenin; ceea ce a făcut posibilă o deviere a autocrației tradiționale care, printr-o fatidică inginerie genetică, a produs pe tiparul suveranului ipostaza viciată a dictatorului comunist. Soljenițin, cum s-a remarcat (Claude Lefort, *L'uomo al bando*, Vallecchi, Firenze, 1980), observă travestiul și îl numește pe țarul roșu egocrat („edinoderjeț”). Diferența e mai mult decît de nuanță. Autocratul e despotul nesupus nici unui control al legii, liber în toate acțiunile sale; avea o legitimitate supranaturală și în vechime se închipuia el însuși ca un zeu. Stalin iese dintr-un asemenea model. Susținîndu-și legitimitatea prin popor (chiar și redus la voința proletariatului), el se prezintă, de asemenea, ca acționînd în respectul legilor; păstrează doar ipostaza „zeiască” prin puterea lui absolută, prelungind - din unghiul statului modern - o conduită perimată, acum ridicolă. Adevărul e că și legitimitatea, și supunerea la legi sunt o farsă; prima este doar impusă prin forță și teroare, a doua e ocolită prin arbitrarul legilor. Dictatorul comunist e întruchiparea puterii absolute, exercitată prin intermediul sistemului și supus mișcării lui arbitrar; sistemul îl produce și el face posibilă existența lui. „Cu el se realizează imaginea perfectă a lui UNU. Acesta este semnificatul cuvîntului egocrat: nu un despot care guvernează singur și fără controlul legilor, ci mai curînd cel care concentrează în persoana sa întreaga putere socială și, în acest sens, apare (și se prezintă) ca și cum n-ar fi nimic în afara lui, ca și cînd ar fi absorbit substanța societății, ca și cînd - Eu absolut - s-ar putea dilata la infinit fără să întîlnească nici o rezistență dincolo de el.” Motiv pentru care identitatea personală a dictatorului, oricît de malefică ar fi în singularitatea ei, nu este în primul rînd responsabilă de efectele generale ale sistemului comunist, între Stalin și Mao, între Georghiu-Dej și Fidel Castro diferențele sunt de nuanță și nu de esență. Ei pot modifica întinderea lagărelor, pot face schimbări de decor înlăuntrul lor, le pot pîna și suspenda, dar nu pot înlătura din

sistemul comunist spiritul gulagului: „pentru că sistemul vrea să supraviețuiască și ele (lagărele — n.n.) reprezintă hrana lui”.

Un capitol din ultima parte (Stalin nu mai este) se intitulează mai mult decât explicit: „Cîrmuitorii se schimbă, Arhipelagul rămîne”; Soljenițîn e atît de încredințat de acest adevăr, încît nu-i oferă Părintelui popoarelor, nici măcar în perioada de glorie devastatoare, rolul de primadonă. Dictatorul rămîne în umbra și în subordinea sistemului, „o rotiță și un șurub” (cum zicea Lenin) în angrenajul lui cu rotiri fatale, chiar dacă rotița și șurubul se află în postul decisiv al cutiei de comandă. Nici cinismul paranoic, nici brutalitatea primitivă care îl caracterizează ca individ, nu-i mai aparțin întru totul ca dictator; ca trăsături ale Conducătorului, pîrghii portante în explozia terorii, ele sunt imputabile sistemului, singurul capabil să le selecteze și să le facă active în toată amploarea lor distrugătoare, în afara sistemului, Stalin ar fi putut sfîrși într-o pagină de scan-

490

dal, printre atîția criminali cruzi și paranoici de la marginea societății sau dintr-o mafie de anvergură.

Sistemul comunist, manevrat în interiorul lui de suspiciune, ură, lăcomie, nu doar că produce alegerea Despotului dintre oamenii deviați de vicii, marii bolnavi sufletești, dar creează posibilitatea multiplicării lui în infinite variante, împrăștiate la toate nivelurile și în toate structurile societății, mai mari sau mai mici egocrați care dispun în același mod samavolnic de grupul (mai larg ori mai restrîns) pe care îl pot domina. „Acest neam de lupi oare de unde a apărut în poporul nostru? Oare are aceleași rădăcini ca și noi? Nu are același sînge?” întrebare cumplită pusă de Soljenițîn, la fel pentru toți care îi caută răspunsul, înainte ca geneticienii să pună la punct tehnica donării, sistemul a inventat-o și s-a folosit de ea. Ca dintr-o matrioșcă rusească, din dictatorul-prim ies rînd pe rînd, tot mai mici, dar identici în nelegiuire, pionii sistemului. Sunt „boșii” nomenclurii pînă la mica birocrație de partid, meniți să nu lase pe harta universului concentraționar nici o pată albă, sustrasă dreptului discreționar de a opri. Ca simpli indivizi, ei aparțin obștei comune, limitați de aceeași libertate iluzorie și mereu sub pericolul aceluiași arbitrar; ca elemente în sistem, ei își depășesc condiția și devin instrumentele cinic-agresive ale arbitrarului, în afara lor gulagul nu ar

exista, chiar dacă mulți, foarte mulți i-au devenit prizonieri. Sistemul e monstruos cu el însuși, autodevorându-și complicitățile cele mai devotați; chiar dacă rar, și Dictatorul se poate găsi printre ei. Stalin e dintre cei care a reușit să rămână până la capăt în vârful piramidei, timp lung și suficient spre a da gulagului o expansiune catastrofică.

Cine poate ieși acum din gulag, din „povestea” lui, fără să fie marcat până la paralizia putinței de a reacționa? Foametea, tortura, frigul ucigător, umilințele și morțile, morțile fără număr sunt copleșitoare. Aici „moartea e o chestiune nici măcar de săptămîni, de zile”; „pîinea se dă atît cît la fiecare supraviețuitor să revină un mort sau doi”. „La Zolotistîi brigăzile erau scoase din abataj ziua în amiaza mare, deschizîndu-se focul asupra lor la grămadă”. Scenele care cutremură, cele care produc, fără să vrem, un rău fiziologic - greață, amețală, pierdere de sine - sunt multe, intolerabil de multe; oameni omorîți de alți oameni cu ciomege, striviți de pămîntul surpat în mină și lăsați să moară în chinurile unei singurătăți neputincioase, oameni sfîrșiți sub povara muncii trecută de zeci de ori peste puterile lor, oameni stinși de nemîncare și boală sub privirile altor oameni, oameni asfixiați de respirația celorlalți, prea mulți pentru numai o suflare de aer. Îndrăznesc să cred, cu un gînd ascuns de mine însumi, într-un acces de milă teribilă și respingătoare, că gazarea de la Auschwitz ar fi fost un asasinat mai civilizat, o crimă mai suportabilă; abia de reușesc să-mi dau seama ca mintea s-a blocat, că resorturile ei s-au rupt, lăsînd-o în derivă.

Rememorările fără număr, invadate de atîtea „istorii oribile și sfîșietoare”, presează asupra conștiinței noastre încercate de un sentiment de două ori stingheritor: pornirea de a se lăsa copleșită de amintirea gulagului, păstrîndu-i intacte contururile, retrăind-o mereu ca pentru ispășirea unei proprii vinovății și dorința vinovată de a se smulge din ea, ca de sub oroarea unor stafii, aruncînd-o într-o uitare salvatoare. Pentru lagărele de muncă naziste s-a inventat acel slogan

491

cinic „Arbeit macht frei - Munca ne face liberi”, devenit de atunci odios; Stalin, fără să îl rescrie în rusește, l-a multiplicat în nesfîrșitul siberian și l-a mutat înlăuntrul lagărelor sale, dîndu-i cuvîntului muncă înțelesul plural, împovărat de o cu totul altă semnificație:

munci, chinuri, torturi, cazne. Cu Soljenițin am coborât în infern, poate nepregătiți să vedem ceea ce nu ne-am putut închipui, poate prea slabi pentru a rezista la ceea ce depășește închipuirea noastră. Cuvintele citite de Dante la poarta de intrare în hadesul morților din „infernul” său: „Lasciate ogni speranza voi ch'entrate — Lăsați orice speranță voi care intrați” sunt scrise aici pentru oameni încă vii; iar pentru cei care trăiesc speranța este o condiție a vieții, chiar dacă nu în sensul brut, al necesității organice, ci în chip spiritual, oarecum mai lax, dar în fond cu o determinare fundamentală. Omul poate supraviețui uneori în condiții inimaginabile: „mîncînd licheni ca renii; fără speranță, și supraviețuirea este pusă în cumpănă, în infernul din Arhipelag nu moartea care te pîndește în orice zi e copleșitoare (căci poți spera să nu fii printre aleșii ei), ci modurile perverse de neantizare a speranței: ruperea oricărei legături cu lumea din afară, despărțirea brutală de cei dragi, înjosirea care te desparte de tine ca om, disperarea cînd îți privești tovarășii de suferință și înțelegi că „sufletele lor intrau în putrefacție”. Era, mai ales, acea invenție diabolică, impusă pe lîngă legile arbitrare, a sentinței relative: nimeni nu mai știa ce pot deveni cei zece, cincisprezece, douăzeci de ani de condamnare. Nu mai exista acel sfîrșit al pedepsei de care să-ți poți sprijini nădejdea. Intrarea pe poarta lagărului însemna, indiferent de anii surghiunului, o condamnare pe viață. Deținutului din lagăr i se fura temeiul oricărei credințe.

Nu este mai fastă nici viața lumii dincoace de gulag. Aici începe, de fapt, marea pregătire a calvarului; în acest spațiu, aparent neîmprejmuit, nepăzit, necontrolat, omul simte încă mai acut constrîngerea și limitarea. Aici, lîngă casele lor, nu unii, ci majoritatea vor afla, prin experiență proprie, că „li se va strînge capul într-un inel de fier, că le vor fi strivite, încet, cu talpa cizmei, organele genitale, că vor fi torturați cu nesomn și cu sete și vor fi bătuți pînă ce vor fi transformați într-o masă de carne însîngerată”. Aici sunt tribunalele fantomă (în funcție, pentru că „pur și simplu este jenant ca statul să nu aibă deloc tribunale”) care prezidează mascaradele judiciare cu vinovății inventate, dar recunoscute, cu sentințe știute înaintea proceselor, cu acele condamnări insidioase fără nici o legătură cu legea sau pe temeiul unor legi fără legătură cu justiția. Aici există Lubianka, Butîrki, Suhanovka, Lefortovo, închisorile

stindard ale căror nume ascund alte mii mai puțin cunoscute, dar la fel de lugubre. Pare că totul e orînduit numai pentru trecerea în gulag. Viața obișnuită ar fi una de tranzit. Gulagul este asemenea vieții de dincolo a creștinilor; doar că așteptarea e plină de spaime și credința în înviere e absentă.

Legăturile dintre cele două lumi ale universului concentraționar sunt însă mult mai profunde; ele se întretes prin relații de neocolit. Fiecare familie de dincoace trebuie să aibă un tată, un fiu, o rudă ajunsă mai demult sau mai de curînd în insulele arestate. „În această lume răătă-ceau orbite și buimace milioane de femei ai căror soți, fii sau părinți fu-seseră smulși din rădăcini și trimiși pe Arhipelag”. Fiecare din cei ră-mași trăiește cu amintirea și în așteptarea celui plecat, dar și cu stigma-tul de a fi soția sau fiul unui dușman al poporului, cu teama că nici el nu va fi iertat. Arestarea iminentă devine acum explicabilă, e prevăzută, anunțată. Spectrul nenorocirii lovește fără să aleagă nici victimele, nici consecințele. Nu sunt puțini cei pe care spaima ori prostia inconștientă îi scot dintre oameni și îi aruncă în mlaștina josniciei: fii care își denunță părinții, soții care își alungă soții. Existența, chiar și numai bănuită, a gulagului se infiltrează în viețile oamenilor, în conștiința lor, deviindu-le gîndirea, degradîndu-le faptele. Gulagul e ca un buboi care supurează, împrăștiindu-și toxinele în tot corpul; lumea de dincoace se contaminează, se îmbolnăvește, prăbușindu-și umanitatea într-o metastază ge-nerală, „într-o atmosferă dominată lungi ani la rînd de teamă și trădare, cei rămași nevătămați sunt teferi numai pe dinafară... Dar ceea ce e lăuntric se descompune.” Încet, dar sigur, sufletul omului e ros de otră-vuri fără leac: nepăsarea, cupiditatea, invidia, minciuna îl urîțește. Demarcația dintre bine și rău devine volatilă și omul decade mereu fără putință de salvare. Cruzimea, chiar ferocitatea față de alții nu-l mai deconcertează. E un prag după care omul se pierde pe sine: „Atunci a ieșit din umanitate. Poate, fără putință de întoarcere.” Sistemul, însă, nu se împotmolește în destinul unui om. El continuă, netulburat de sentimente omenești, să-și fabrice victimele și călăii, jucîndu-se macabru cu viețile și sufletele tuturor. Ororile lui sunt fără limite ca și năucirea celor ce le privesc. Dar lovitura din urmă, dată și celei mai îngăduitoare înțelegeri, este dezvăluirea că sistemul nu s-a ivit din neant. Nu a fost boala unei molime întîmplătoare venită de nu

se știe unde, nici măcar o degenerare a organismului social: sistemul a fost programat, i-a fost prescris un soft al Răului. Nu de neumane ființe extraterestre, ci de omul însuși. Depoziția lui Soljenițîn e fără echivoc: „Toate acestea erau roadele învățaturii înaintate, ale ideologiei de gra-nit!” Ideologia comunistă, sorginte sigură a Sistemului, s-a născut în mințile unor oameni. Spiritul, ca proiect al degradării umane, este fața cea mai atroce și mai deconcertantă a dezumanizării.

„Arhipelagul a luat ființă sub salvele «Aurorei»”, atunci când ideologia fu-nestă s-a văzut stăpîna pe primele pîrghii de putere reală. Tot ceea ce a urmat a fost inerția unui mecanism; iar nazismul va arăta, o dată în plus, cît de diverse sunt rătăcirile Spiritului. Proclamația lui Lenin, din 1917, privind țelul suprem al „curățirii pămîntului rusesc de toate in-sectele dăunătoare” avea o viziune satanic-profetică: omul trebuia co-borît la starea de insectă pentru a fi strivit; celor rămași (nedăunătorii) li se rezerva o viață de artropode. Omul s-a arătat că poate fi responsabil de propria lui pieire ca om; ideologia comunistă a produs genele dis-tructive ale umanității omului. Arhipelagul GULAG este dovada de netă-găduit a acestei excrescențe maligne a spiritului uman. Soljenițîn devi-ne, astfel, Marele Martor în procesul comunismului.

La sfîrșitul lecturii Arhipelagului GULAG, noi, cititorule, suntem încă înmărmuriți de suferința unei lumi forțată să se piardă ca umanitate. „Infernul” lui Soljenițîn e povestea acestei aventuri tragice. Putem găsi liniștea și obiectivitatea ca să analizăm retorica poveștii? Or, povestea nu mai are nici un sens pe lîngă tragicul aventurii. Reticența mea față de exegeza literară a Arhipelagului GULAG, dincolo de crisparea parali-zantă în fața cataclismului trăit, venea și dintr-un sentiment de superfluu în fața literaturii copleșite de viață. Problema vieții pare prea serioasă și destinul omului prea important pentru a le recunoaște doar ca materie literară, iar literatura ar fi prea frivol prezumțioasă ca să se considere deasupra sau înaintea vieții, îndoielile noastre nu sunt nici măcar origi-nale, chiar dacă trăite sincer și pe cont propriu. „Ce înseamnă literatura într-o lume care suferă de foame?” se interoga Jean-Paul Sartre în fața unei situații asemănătoare. Iar încă în secolul trecut, Brunetiere, mult mai sigur în atitudinea lui, substituia întrebării o imprecuație: „Rușine ce-lui

ce cîntă în timp ce Roma se prăbușește". În 1945, în fața lumii abia ieșite din război, T. W. Adorno dă glas, de pe o poziție identică, unei încredințări amare: „Poezia nu mai este posibilă după Auschwitz”.

Ține însă tocmai de misterul vieții și de iraționalitatea istoriei ca certitudinile cele mai ferme să fie dezmințite și răsturnările cele mai neașteptate să fie posibile. Meditația descurajantă a lui Adorno n-a fost, desigur, înțeleasă literal de nimeni. Nu despre sfîrșitul poeziei era vorba, ci de contradicția ce i se părea insurmontabilă dintre elevația frumosului poetic și degradarea omului în crimă. Faptul că omul a putut coborî în starea de cavernă făcea imoral și necredibil gestul unei înălțări prin poezie. Neverosimil însă nu e faptul că poezia a continuat să existe, ci că după Auschwitz a fost posibil gulagul, un Auschwitz mai monstruos prin dimensiunile lui incomparabile deopotrivă în timp, în spațiu și în victime. Iar în vremea aceasta, literatura (ca să ne gîndim doar la „noul roman francez” al anilor '50) se despărțea narcisistic de realitate prin experimente futele, limitate la un joc interior al discursului românesc golit de orice semnificație. Ca pentru a se disculpa de o neavenită contaminație cu viața și spre a înlătura frustrarea unei așteptări înșelate, Alain Robbe-Grillet își avertizează cititorii romanului său În labirint (1959) că se află în fața „unei ficțiuni, nu a unei mărturii”. Cam în același timp, abia așezat la Riazan după eliberarea din domiciliul forțat impus la ieșirea din lagăr, Soljenițîn începea să scrie Arhipelagul GULAG pe care l-ar fi putut prezenta exact cu vorbele romancierului francez întoarse pe dos, atrăgînd cititorilor săi atenția că nu se află în fața unei ficțiuni, ci a unei mărturii. În 1970, Soljenițîn primea premiul Nobel pentru literatură, iar patru ani mai tîrziu - cînd primul volum al cărții sale, refuzată în țară, apărea în Occident - va fi expulzat. Mărturia lui avea primul ecou.

Opțiunea lui Soljenițîn este în afara oricărui dubiu. El, prizonierul a opt ani de gulag, în numele său și al altora mulți (care tac sau nu mai sunt), scrie că vrea să depună mărturie împotriva uitării „în memoria tuturor celor schingiuiți și asasinați” în arhipelag. În plus, această opțiune se confirmă în toată opera lui. Nu atît pentru că romanele sale sunt autobiografice (cel puțin ca punct de plecare), ci deoarece în fiecare din ele scriitorul își asumă ipostaza de martor: fie în mod direct, referențial, ca în O zi din viața lui Ivan Denisovici, fie într-un

sens filosofic, deliberativ, ca în Pavilionul canceroșilor. De fiecare dată scriitorul vrea să vorbească despre ceea ce știe, să relateze - în numele adevărului - ceea ce a văzut (sau ce a gândit) privind întâmplările. „Da, lucrul cel mai important e să restabilesc adevărul și când încep să scriu sarcina mea e numai aceea de a restabili totul așa cum a fost”. Ca martor, își asumă curajul moral de a refuza nepăsarea, de a fi prezent când alții dezertează, de a respinge orice tranzacție menită să-i cumpere tăcerea, de a se opune oricărei amenințări și oricărui șantaj care i-ar pune în cauză depozitia. Responsabilitatea de martor îl oprește să fie un simplu relator, indiferent și distant. El mărturisește nu doar adevărul, ci și pentru adevăr. „Istoria noastră e distrusă, e în întregime deformată și falsificată de min-ciuni, iar eu încerc să restabilesc istoria. Am avea curajul să afirmăm că nu suntem răspunzători de răul care devastează lumea modernă?” Ideea de justiție, de dreptate e consubstanțială veridicității. Cititorii cărții-lor sale sunt chemați nu doar să afle, ci și să judece. Literatura lui e scrisă în apărarea omului, salvat doar de atașamentul moral, fără con-cesii, față de bine și adevăr.

Opțiunea de a fi martor este la Soljenițîn una și aceeași cu destinul lui de scriitor. El se decide să scrie din dorința de a mărturisi și continuă să o facă din nevoia de a depune mărturie. Scriitorul se afirmă în măsura în care martorul poate vorbi, cei doi împărțindu-și în mod egal responsabilitatea și idealurile, pînă la a se confunda unul cu altul.

Soljenițîn se naște la 11 decembrie 1918 la Kislovodsk, în sudul Rusiei, la poalele vîrfului Elbrus, locul imaginat de Lermontov ca decor pentru poemul său Un erou al timpului nostru. Adolescența și-o petrece la Ros-tov pe Don, unde își ia licența în fizică și matematică, urmînd în același timp - prin corespondență - Institutul de Filosofie, Literatură și Istorie din Moscova pe care îl absolvă în 1941. Ce va face de aici înainte e o problemă de alegere. „Căutam să discern oportunitățile pentru viitorul meu: matematica îmi era la îndemîină și îmi deschidea cariera academică; pe de altă parte, nu voiam să-i consacru întreaga mea viață. Mai mult decît orice mă atrăgea literatura, dar înțelegeam că matematica îmi putea asigura pîinea de toate zilele.” Departe de a fi decizia rece a unui tînăr

pragmatic, am descifra în confesiunea lui Soljenițin primul reflex al con-științei de scriitor, încă abia bănuț. Nevoia de independență, ca o con-diție a scrisului, nu putea fi decît exigența unui scriitor decis să spună respectînd adevărul cu orice preț. Primele încercări literare (trimise lui Konstantin Fedin, unul din capii nomenclurii scriitoricești) nu vor apă-rea niciodată, dovadă că debutantul nu „negociase” complezent cu cen-zura oficială. În cauză nu era dorința de a se vedea publicat, ci nevoia de a se exprima. S-au păstrat puține din aceste texte, unele la închi-soarea Lubianka pe unde trece arestatul în 1945. Dacă ar fi fost jude-cat, acele texte ar fi devenit neîndoielnic probe în dosarul procesului.

Mobilizat în armată chiar în 1941, își amîină de nevoie începutul carie-rei, fără să știe că de acum alții vor hotărî în locul lui. Luptă la Leningrad și pe linia morții Oriol-Kursk, traversează cu bateria pe care o comandă Bielorusia și Polonia în marșul Armatei Roșii spre Berlin. Vine arestat la Königsberg (orașul lui Kant) și se întoarce în Rusia ca deținut. După pe-regrinări prin mai multe lagăre de muncă, își sfîrșește ultimii trei ani de detenție în gulag, într-unul din lagărele speciale din Kazahstanul de Nord, unde „fiecare condamnat purta propriul număr pe șapcă, pe piept, pe genunchi și pe spate”. El avea numărul Șci-232. Aici „se naște” O zi din viața lui Ivan Denisovici, ca o mărturie din gulag. În închisori, fără grija pîinii cea de toate zilele, a face literatură pentru a mărturisi despre destinul său și al celorlalți este o decizie care stă deasupra lui; nu mai alege, este ales. Ideea de scriitor (autor de opere publicate, vîndute, ci-tite) rămîne numai o iluzie. Aceea de martor e o realitate tangibilă pe care el și-o asumă ca pe o responsabilitate. Compune în gînd, învață pe de rost și peste ani va așterne totul pe hîrtie. Aceasta este istoria poveștilor-miniatură, a poeziilor, dramelor și, în mare parte, a celorlalte cărți (O zi din viața lui Ivan Denisovici, Gospodăria Matrionei, În cercul întîi) terminate în aulul Kok-Terek, pierdut în mijlocul stepei kazahe. Întîmplător, dar nu fără semnificație, primii cititori ai lui Ivan Denisovici au fost judecătorii Colegiului Militar al Tribunalului Suprem (unde ajunge după reabilitarea din 1957), cărora le citește personal romanul. Erau primii judecători pe care i-a întîlnit. Iar prima lui „apariție”, ca scriitor, are loc în fața unui tribunal.

În 1953, scapă ca prin miracol de un cancer rebel, după o lungă spitalizare la Taşkent, moment regăsit în Pavilionul canceroșilor, terminat în 1967, care va constitui - între altele - pretextul excluderii sale din Uniu-ne-a Scriitorilor, doi ani mai târziu. Pînă în acel moment, destinul lui de scriitor n-a putut decît uimi pe colegii virtuali de breaslă. Retras într-o veche casă de lemn din Riazan, Soljenițin scria sub acoperirea unui ob-scur profesor de matematică. Puține texte circulau în Samizdat, multe ne semnate. Ieșirea din anonimat n-ar fi fost posibilă fără falsificarea ori cel puțin cosmetizarea acceptabilă a scrisului său. Cum nu-și putea face auzită vocea autentică, alternativa era una singură: sau scriitor, sau martor; or, profesiunea lui de credință, cum mărturisea în 1967, era limpede: scriitorul „trebuie să se lase condus de propria lui memorie artistică, trebuie să scrie despre ce vede și cum vede; în literatură orice contrafacere e dăunătoare”. Trecut de patruzeci de ani, Soljenițin ramî-ne statornic vocației sale, neclintit în conduita lui nici de vanități, nici de lipsuri. O asemenea credință în destin n-o pot avea decît marii creatori, cei atașați deopotrivă unui ideal moral pe a cărui tărie se sprijină!

Abia în 1962 astrele se așază și pentru el într-o constelație fastă. Nu atît datorită „dezghețului” de după Congresul al XXII-lea, anunțat de Ehrenburg în titlul unui roman și confirmat de întoarcerea „moderaților” la vîrfurile instituțiilor scriitoricești; deoarece el avea limitele comandate de partid, pe care numai inocenții le puteau trece cu vederea. În timp ce apăreau, desigur, cărți pînă atunci interzise, cînd Nathalie Sarraute vor-bește la Moscova despre noul roman și Tarkovski primește Leul de aur venețian pentru Copilăria lui Ivan, Osipov - redactor la revista Samizdat „Bumerang” - e condamnat la cinci ani de muncă forțată. „Dezghețul” hrușciovist era prea superficial ca să admită, fără condiții, audiență libe-ră unei voci ca aceea a lui Soljenițin. Oportunitatea era cu totul alta: momentul avea nevoie de mărturia lui Soljenițin, iar intuiția lui s-a do-vedit exactă.

Într-o seară din 1962, Tvardovski - noul director de la „Novîi mir” - scoate din teancul de manuscrise primite la redacție romanul unui oare-care Alexandr Soljenițin. Va dezvălui, mai târziu, entuziasmul care-l cu-prinsese încă de la lectura primelor pagini. „Mi-am dat seama imediat că era vorba de ceva important și că trebuie într-un

anume fel să ser-bez evenimentul. M-am ridicat, m-am îmbrăcat în haine de gală și m-am așezat la birou. În noaptea aceea am citit un nou clasic al literaturii ruse." Ceea ce era, bineînțeles, insuficient pentru a garanta apariția cărții. Dimpotrivă, Tvardovski observase, între atâtea alte calități ale cărții, „disperata sinceritate” a adevărului rostit de Soljenițin. Nu găsea nici un exemplu care ar fi putut egala această evocare a lagărelor de muncă și realiza, totodată, că o asemenea viziune era departe de a respecta dreptul de a ști decretat de ușa abia întredeschisă de Hrușciiov înspre „cercurile” infernului. Nu mai avea nici o îndoială că publicarea cărții nu va primi acceptul cenzorilor de rînd, dar - chiar într-un caz fericit - apro-barea le depășea competențele. Știa mai mult decît sigur că este nevo-ie de un verdict special și de un noroc pe măsură. Îi trimite manuscrisul lui Hrușciiov cu o prezentare învăluitoare, după toate regulile tacticii de partid. Hrușciiov cade în capcana pe care el însuși crede că o întinde altora; convins că romanul îi poate servi admirabil în disputa cu stalin-iștii ortodocși și cu dușmanii săi din nomenclatură, aduce cazul Solje-nițin în discuția biroului politic, într-o ședință bine regizată, unde nimeni nu are curajul unui veto. Stratagema lui Tvardovski s-a dovedit cîștigătoare. În noiembrie romanul apare în „Novîi mir”, iar în ianuarie 1963 în două ediții de peste 800 000 de exemplare, fiind tradus, conco-mitent la Paris și Roma, cu un ecou dincolo de orice așteptări în Uniune și în Europa, dar și cu urmări încă neprevăzute în acel moment. Mai tîrziu, într-un interviu din 1976, Soljenițin observa eroarea lui Hrușciiov: el „n-a putut înțelege că pînă și o singură picătură de adevăr e ca și ma-teria care pătrunde antimateria: explozia e inevitabilă”. Cu O zi din viața lui Ivan Denisovici, Soljenițin devine martorul cel mai important în pro-cesul stalinismului.

Cu Arhipelagul GULAG ținta este mult mai îndrăzneată; el aducea acum la bară adevărul despre sistemul comunist. Ceea ce era însă prea mult nu numai pentru diriguitorii de la Moscova, dar și pentru con-știința Occidentului. Soljenițin s-a propus singur - fără să fie nici che-mat, nici așteptat - ca martor în procesul comunismului. Din păcate, la acest proces nu s-a întrunit Curtea; iar momentul sentinței e încă și mai îndepărtat.

Expulzarea din 1974 a fost epilogul așteptat (sau una din variantele lui) al debutului răsunător din 1962. Apărut pe scena literară printr-un

joc de interese politice, el nu ar fi putut să o părăsească decît în același mod. Soljenițîn nu e un caz literar, ci politic. Intuiția lui Tvardovski după prima lectură a lui Ivan Denisovici nu numai că s-a adeverit, dar s-a confirmat cu fiecare nouă carte a scriitorului. Soljenițîn nu este doar un clasic al literaturii ruse moderne, dar este - cu siguranță - una din marile voci ale literaturii din ultimul secol al mileniului doi. Dacă noi ne-am derobat aici de o exegeză literară, am făcut-o și pentru că temeiul ei nu era în discuție. În ultimă instanță, oricît ar părea de paradoxal, scriitorul (în ipostaza sa de creator de opere literare) a fost determinant și pentru apariția, și pentru acutizarea cazului Soljenițîn. El este un caz politic deoa-rece astfel a fost perceput de structurile de putere din regimul sovietic (deci, tratat în consecință) și pentru că dintr-un asemenea unghi a fost receptat și folosit de polemicile ideologice din Europa. Dar și puterea, și ideologiile au reacționat astfel obligate nu de un impact politic explicit, ci de conotația politică a rezonanței literare.

În ce fel ne putem susține o asemenea afirmație?

Valoarea scriitorului (noutatea și originalitatea discursului său literar, densitatea lui semnificativă, capacitatea de a implica elevația poetică într-o tensiune existențială cu reverberații înalt umane) are deopotrivă rolul de impuls și de canonizare a cazului. Demonstrația e aproape superfluă. Fără dovezile propriei valori, manuscrisul lui Ivan Denisovici s-ar fi prăfuit în redacția revistei și numai pe ele s-a clădit motivația lui Tvardovski de a-l impune publicării. Dacă succesul editorial s-ar fi dato-rat (numai) conjuncturii politice, o dată cu realizarea efectului resursele operei s-ar fi epuizat, fiind marginalizată sau uitată. Totodată, fără confirmările ulterioare, scriitorul însuși ar fi împărtășit în timp aceeași soartă. Propaganda politică poate inventa un caz, dar nu-l poate ține în viață dincolo de momentul conjunctural care l-a făcut necesar. Literatura și politica ultimilor ani oferă suficiente exemple; ca să rămînem în spațiul sovietic, cazul Daniel-Siniavski poate fi relevant.

De data aceasta apare însă un element în plus, mai semnificativ și mai convingător prin individualitatea lui. Soljenițîn propune un model de literatură singular. Asumîndu-și ca scriitor ipostaza de martor, el face din adevăr (ca substanță a lumii fictive) și din morală (ca motivație a gestului creator) două din trăsăturile fundamentale ale

operei literare. În termenii generali ai ontologiei literare, nici unul nu reprezintă o noutate în sine: triada bine, adevăr, frumos și-a găsit o fundamentare filosofică încă din antichitate. Nu există literatură care să excludă întru totul con-vergența acestor valori. Coborînd la nivelul evoluției concrete a literaturii, Soljenițîn se așază în posteritatea marelui realism rus (Tolstoi și Dostoievski înainte de toate), a spiritului întregii literaturi ruse, deschisă spre social și spre meditația existențială. Scriitorul însuși își recunoaște o asemenea apartenență: „în tradiția literară rusă «un narator pur» aproape că nu există. Toți autorii secolului XIX și chiar ai secolului XX (dacă nu toți, aproape toți sau în orice caz, să zicem, principalele cu-rente literare) au fost mereu strîns legați de viața socială a țării, în Ru-sia, mai întîi, în Uniunea Sovietică, azi, un scriitor nu putea și nu poate să închidă ochii în fața realității și să fie un «scriitor pur»". Soljenițîn se regăsește între coordonatele unei asemenea literaturi, dar se individu-alizează totodată printr-o regîndire proprie a structurilor și a viziunii ce îi sunt ei caracteristice. Noutatea literaturii sale vine dintr-o radicalizare a acestor elemente fundamentale ale tradiției în care se integrează.

În primul rînd, adevărul, ca element al universului artistic, încetează să mai fie doar rezultatul unei evaluări în raport cu referentul real. Acesta intră în operă efectiv, prin intermediul faptului concret, impus în interi-orul operei în concreta sa fenomenalitate. Pentru perceperea adevărului nu mai e nevoie de un demers comparativ. Adevărul nu mai e recunos-cut în urma unei raportări la ceva, fiind descoperit în mod direct, prin el însuși. Lumea narațiunii este adevărată fiind un ansamblu de fapte adevărate. Semnificativă nu în ultimul rînd e proporția acestui tip de prezență; dacă în tradiția literară se regăsea ca intarsii ale realității fic-tive, acum ficțiunea e invadată de realul adevărat pînă la punctul de a fi pusă sub semnul întrebării. Moto-ul care, spuneam, ar putea însoți Arhipelagul GULAG - nu ficțiune, ci mărturie - poate fi citit nu ca suges-tie metaforică, ci în cel mai literal mod cu putință. O asemenea înțele-gere, posibil de probat în O zi din viața lui Ivan Denisovici, apare fără dubii adecvată Arhipelagului, care constituie realizarea extrema a mo-delului literar al lui Soljenițîn.

Ce înseamnă aici mărturie? Un prim răspuns (care nu s-ar îndepărta de interpretările tradiționale) pune în evidență, într-o viziune de ansamblu, semnificația acestei cărți ca imagine a universului concentraționar sovietic, atestare credibilă a umanității degradate de sistemul comunist. Un al doilea, el singur potrivit noului înțeles al cuvântului, dezvăluie că situația amintită e rezultanta unui cumul de dovezi valide prin autenticitatea lor intrinsecă, prin adevărul probat nemijlocit în urma convocării în cauză a realității însăși. Oamenii, locurile, întâmplările sunt cele care au fost, nemodelate în nici un fel, nealterate în particulara și limitata lor existență, credibile - în afara oricărei contrarietăți prezumate - prin sim-plul fapt că nu pot fi negate. Intrați în lumea lui Soljenițin suntem obligați să pipăim pe trupul răstignit rana rămasă de la lovitura sulitei, iar mâinile noastre o simt (retrăgându-se, speriate, de durerea celuilalt), îi prind contururile între degetele mînjite de sînge. Toma Necredinciosul e răz-bunat de îndoielile lui. Lumea din Arhipelag se adeverește în toate amănuntele ei.

O asemenea percepție ne este nu doar indusă, ci oferită. Autorul se prezintă ca fiind „procuratorul multor istorisiri”, ca arhivarul balzacian al unei societăți tangibile, trăite. Autorul omniscient se explică și își moti-vează capacitățile: „în afară de tot ce am scos din Arhipelag pe pielea mea și mulțumită memoriei urechilor și ochilor mei, materialul pentru carte mi-a fost pus la dispoziție, sub formă de relatări, anunțuri și scrisori” de 227 de martori direcți. Nu în ultimul rînd, subtitlul cărții se vrea și el definitoriu; se renunță la tradiționalele determinări de gen (roman, poveste), scriitorul optînd pentru un nume ciudat și original: „încercare de investigație literară”. E poate cea mai limpede indicație pentru înțelegerea modalității noi de zămislire a universului literar, ma-siv determinantă în structurarea acestuia. Mărturia, ca totalitate de întâmplări reale, nu doar se opune ficțiunii, dar o și exclude.

În acest moment, suntem obligați să ne întrebăm dacă ne mai găsim cu Arhipelagul GULAG în spațiul literaturii, dacă noul „gen literar” îi mai aparține. Întrebarea e mai mult decît o provocare aruncată teoriei literaturii. Nu e aici locul să îi găsim cea mai argumentată rezolvare. Dar nici nu putem trece pe lîngă ea. Problema distincției dintre literar și non-literar este pe cît de veche, pe atît de complicată,

așteptînd încă deci-ziile tranșante. E însă fără îndoială că criteriul ficțiunii are istoria cea mai îndelungată și sufragiile cele mai multe; unii îl consideră insuficient, dar nimeni nu socotește posibilă renunțarea la el. Aristotel i-a dat celebritate în Poetica lui. După filosoful grec, identitatea literaturii poate fi definită în raport cu istoria: istoricul se deosebește de poet „pentru că unul înfățișează fapte aievea întîmplate, iar celălalt fapte ce s-ar putea întîmpla”. În literatură, deci, universul este imaginar, inventat. Granița despărțitoare dintre literar și non-literar se trasează între real și posibil, între adevărat și verosimil. Or, universul Arhipelagului GULAG se așază în partea stîngă a frontierei; oamenii lui au biografii certe, faptele lor s-au întîmplat, sunt reale și adevărate pentru că au fost, s-au consumat. Lumea Arhipelagului nu este inventată, ci reconstruită. Contrariați în fața unei asemenea evidențe, comentatorii au vorbit despre o „carte-do-cument”, de o „anchetă narativă”. Care ar fi unghiul just al interpretării?

Înainte de toate, nu poate fi trecută cu vederea opinia scriitorului și, în acest caz, lucrurile sunt clare. Scriind Arhipelagul, Soljenițîn are conștiința că face literatură. Mai mult, ține să se explice, ca și cînd ar fi presu-pus că i se vor evoca argumentele lui Aristotel. „Eu nu voi cuteza să scriu istoria Arhipelagului: nu mi-a fost cu putință să cercetez docu-mentele”, notează în avertismentul cărții, revenind cu alte detalii într-un interviu ulterior: scriind Arhipelagul „am definit genul literar al acestei opere o investigație literară” pentru că astăzi „toate, sau în orice caz marea majoritate a documentelor au fost distruse și marea parte a mar-torilor au fost eliminați”, ceea ce face pentru totdeauna imposibil „un studiu complet, făcut pe criterii științifice riguroase și completat cu toate datele statistice”. Pentru Soljenițîn, deci, frontiera dintre literar și non-literar trebuie să răspundă și altor exigențe. El păstrează disocierea real/posibil, dar dă realului -cît și adevărului care îl confirmă - un înțeles mai cuprinzător. Pentru a-l defini, certitudinea întîmplării e necesară, dar nu suficientă; îi lipsește completitudinea, totalitatea. Adevărul realului e definit nu doar de ce s-a întîmplat, ci de tot ce s-a întîmplat. Universul poetic, ca și lumea reală, stă sub semnul totalității. Senzația de viață, de viu - în ambele cazuri - e dată nu doar de percepția senzorială nemijlocită, dar fatal fragmentară, ci și de

sentimentul totalității ca desăvârșire ontologică. În romanul-investigație invazia debordantă a realului întâmplat nu poate substitui totalitatea; absentă, ea rămîne să fie inventată. Mărturia, ca ansamblu de fapte genuine, nu exclude deci ficțiunea, ci o face chiar necesară, tocmai spre a da faptelor smulse din conținutul istoriei șansa de a-și câștiga o autenticitate pierdută. Cu Arhipelagul GULAG rămînem în spațiul literaturii, fiind într-un univers imaginar adevărat, închipuit ca o realitate certă. „Polifonia” romanesca (despre care și scriitorul și comentatorii au vorbit deseori), realizată cu subtile și interesante modalități narrative, are efectul coral al unei simfonii, dînd sentimentul vieții trăită în deplinătatea ei; adică înlăuntrul adevărului și în spiritul lui.

În fapt, provocarea teoriei literare și-a asumat-o scriitorul însuși. El este cîștigătorul unui pariu doar la îndemîna marilor creatori. Confruntat cu realitatea traumatizantă a secolului nostru devastată de iraționalitatea dezumanizantă a nazismului și comunismului (în fața căreia mari dezer-tări ca cele ale lui A. Gide, R. Rolland, Heinrich Mann, M. Gorki sunt doar vârful strălucitor al unui aisberg), Soljenițin l-a salvat pe scriitor do-vedindu-i curajul și responsabilitatea; iar literaturii, copleșită de tragicul existenței, i-a oferit șansa (ce părea pierdută) de a concura viața și de a o domina. Nu prin gestul laș al retragerii iluzorii în spațiul pur al unui frumos însingurat, ci prin orgoliul creatorului în stare să înfrunte viața, oricît de potrivnică, descoperind-o prin înțelegere și stăpînind-o prin asumare.

În acest efort de regăsire a Totalității prin creație, condiție de a rămîne umani prin accesul la adevăr, întîlnim o remarcabilă tensiune etică. Întîi de toate, orgoliul creator își refuză vanitatea de a depăși condiția uma-nă printr-o întreprindere ce ar trece dincolo de puterile unui „geniu muri-tor”; prin operă scriitorul nu vrea să se substituie lui Dumnezeu și își re-cunoaște umilința de a nu fi el cel ce dă înțeles lumii, în schimb își aro-gă puterea de a descoperi lumea ce ne este dată și responsabilitatea de a transmite semenilor săi bucuria de a o trăi ca oameni: „Artistul are doar harul de a pătrunde cît mai adînc armonia lumii, frumusețea ei și josniciile cu care omul o pătează: el simte datoria să o traducă în forme și să o comunice, între înfrîngeri, în abisul prăpastiei, în mizeria închiso-rilor și a bolilor el nu va rătăci

niciodată sentimentul acestei suverane armonii." Sunt cuvintele lui Soljenițin din discursul, niciodată rostit, pre-gătit pentru ceremonia decernării premiului Nobel. În Arhipelagul GU-LAG, mai mult decât oriunde, Soljenițin face dovada stăruinței cu care a urmat comandamentele acestei credințe. Într-o lume a răului și urâtului, lovită de suferințe inimaginabile, el s-a încăpățânat să caute binele și se-ninătatea care îl pot salva pe om, convins că „elevația spirituală” (un ca-pitol se intitulează astfel) nu poate lipsi nici din gulag. Asumarea și înțelegerea vieții nu consonează deloc, în viziunea lui Soljenițin, cu adecvarea pasivă a omului la mișcările ei necontrolate, implacabile, întâmplătoare. Omul nu viețuiește oricum și cu orice preț, ci trăiește, adică se confruntă afirmându-se prin puterea spiritului său. În aceasta stă forța care îl face pe om imun la dezumanizare chiar și în bolgiile in-fernului. Mărturisirea aproape stranie a scriitorului, îmbrăcat în haine de zek — „binecuvântată fii, pușcărie, pentru prinosul adus în viața mea” - poate fi motoul comentariului la una din temele cele mai generoase ale literaturii lui Soljenițin, tema fericirii. Ea răspunde nu doar întrebării noastre („de ce merită să trăiești”), ci și interogației scriitorului asupra menirii sale. Conștiința morală (vie în toate universurile romanești soljeniținiene, asemeni larilor venerați de comunitățile antice) determină și motivează întreaga viziune artistică a scriitorului rus. Spiritului ei i se datorează, fundamental, asumarea ipostazei de martor, pe care și-o revendică și s-ar fi simțit dator să o spună, cu voce tare, și pe scena unde i se con-sfințea gloria și aura de scriitor: „Iată-mă azi în fața voastră, cu capul plecat, însoțit de urmele celor morți și care mai mult decât mine ar fi trebuit să se găsească aici: cum să ghicesc, cum să exprim ceea ce ei ar fi vrut să zică?...Tîrîndu-ne epuizați de la un lagăr la altul..., de câte ori n-am simțit ca un nod în gît ceea ce voiam să strigăm lumii întregi, dacă această lume ne-ar fi putut auzi.” În Arhipelagul GULAG el a făcut să se audă țipătul acelei umanități umilite și condamnate la tăcere, încredințat că vocea artei o poate salva și răzbuna: „Orice capodoperă autentică are o forță de convingere absolut irezistibilă și sfîrșește prin a subjuga sufletele cele mai rebele”; numai „artiștii au mijloacele de a învinge minciuna”. O asemenea forță, ca și mijloacele cele mai subtile, rămîn însă moarte în afara unei legitimități morale a capodoperei. Soljenițin

face parte însă din rasa acelor mari creatori pentru care binele și adevărul sunt, cum spunea T.S. Eliot, rațiunea de a fi a frumosului, implicit a lite-raturii.

Pînă și erorile lui Soljenițîn găsesc o explicație tot în convingerile lui morale. Certitudinea sa că o dată dezvăluit gulagul, conștiința întregii lumi - oripilată de ororile lui - se va cutremura n-a fost decît iluzia, poate visul, unui inocent. Știa, neîndoielnic, că răul arhipelagului a fost conta-gios (scrisese despre aceasta în roman), își putea închipui că virușii și toxinele lui au trecut și de Urali, pînă dincolo de cortina de fier. Dar spera. Spera fiindcă era convins că crimele nepedepsite, răul uitat în tăcere, se va semăna înlăuntrul sufletului nostru și „va răsări înmiit în viitor”. A continuat să spere, chiar să lupte cu aceleași cuvinte din care închipuise Arhipelagul, și după ce - exilat în „lumea liberă” - a putut afla, în mod direct, că este trădător, fascist, reacționar și a putut citi cu ochii lui, în 1976, într-un ziar spaniol că „atîta timp cît în lume sunt oameni ca Soljenițîn, lagărele trebuie să rămîină în funcțiune”. A sperat mai mult după ce zidul Berlinului s-a prăbușit în 1989, în ciuda scepticismului adunat în sufletul lui, zi de zi și pe bună dreptate. Mă aflu în primă-vara lui 1992 în Piața Domului din Milano, lîngă domul în care - mă gîndeam - ar trebui să se celebreze în fiecare zi o liturghie în memoria tuturor gulagurilor comuniste și pentru trezia conștiințelor noastre. Trecuseră aproape douăzeci de ani de la apariția, chiar aici la Milano, a Arhipelagului GULAG. Piața era plină de lume; erau zeci, sute de mii fluturînd steaguri roșii și purtînd portretele lui Lenin, Che Guevara, Fidel Castro. Auzeam, aproape urlat, cîntecul Bandiera rossa și mi se părea că el acoperă, inconștient sau cu bună știință, strigătele de durere și speranță, încă vii, ale nefericiților din gulag. Și am înțeles tristețea cu care Soljenițîn s-a întors în 1994 în Rusia lui, lăsînd - după douăzeci de ani de exil occidental - casa țărănească din îndepărtatul Vermont ameri-can. Așteptase mult prea mult ca în Europa acestui sfîrșit de mileniu conștiințele să se cutremure cu adevărat.

Speranța, însă, trebuie să rămîină vie. E lecția extraordinară a acestei teribile cărți; pentru că la sfîrșitul lecturii ei ne putem spune amîndoi, cititorule, fiecare în singurătatea lui, cuvintele apostolului

Luca, așezate de Soljenițin ca moto la una din dramele sale: „la seama ca lumina din tine să nu fie întuneric”.

București, februarie 1998

(ION VASILE ȘERBAN)

SUMAR

Partea a CINCEA - OCNA

Capitolul 1 - Sortiți pierzaniei
3

Capitolul 2 - Zefirul revoluției
28

Capitolul 3 - Lanțuri, lanțuri
43

Capitolul 4 - De ce ați tolerat?
62

Capitolul 5 - Poezia sub lespede, adevărul sub bolovan.....
81

Capitolul 6 - Un evadat convins
104

Capitolul 7 - Motănelul alb
127

Capitolul 8 - Evadări întâmplătoare și evadări pregătite inginerește
157

Capitolul 9 - Băiețașii cu automate
177

Capitolul 10 - Cînd în zonă arde pămîntul
184

Capitolul 11 - Lanțurile ni le rupem pe dibuite
202

Capitolul 12 - Cele patruzeci de zile ale Kenghirului
230

Partea a ȘASEA - EXILUL

Capitolul 1 - Exilul în primii ani de libertate
269

Capitolul 2 - Ciurma țărănească
281

Capitolul 3 - Exilările se îndesesc
297

Capitolul 4 - Surghiunul popoarelor
310

Capitolul 5 - La sfîrșitul sorocului	326
Capitolul 6 - Fericirea exilului	339
Capitolul 7 - Zekii în libertate	357
Partea a ȘAPTEA - STALIN NU MAI ESTE	
Capitolul 1 - Cum să privești astăzi peste umăr	377
Capitolul 2 - Cîrmuitorii trec, Arhipelagul rămîne	396
Capitolul 3 - Legea în zilele noastre	425
Postfață	444
După încă un an	446
Și după încă zece ani	447
[Scurt istoric]	448
Conținutul capitolelor	450
Abrevieri și sigle (vol. I-II-III)	460
Note	468
Tabel cronologic	490
Dincolo de literatură (eseu de Ion Vasile Șerban)	506

coperta a IV-a

„Despre Tolstoi s-a scris că este conștiința Rusiei. Nu știu dacă se poa-te spune același lucru și despre Soljenițîn. Dar el este speranța Rusiei.”

(G.V. Adamovici)

„Măreția lui Soljenițîn, din punctul meu de vedere, constă în faptul că, după zeci de ani, în decursul cărora ideea de revoluție a anulat instanța moralei, el ne-a redat măreția și sensul moralității, a readus-o în orizon-tul gândirii noastre.”

(Guy Lardreau)

„Soljenițîn este un fenomen. Este simbolul epocii noastre. Chiar și străi-nii încep să numească epoca noastră «epoca lui Soljenițîn».”

(Kirill Pomeranțev)

„Ce înseamnă Soljenițîn pentru noi? Pentru mine, în primul rînd este confirmarea justeței drumului pe care l-am ales... În al doilea rînd, breșa creată de el în conștiința celor care trăiesc în Occident este extraordina-ră, și eu aparțin acelei categorii de oameni, de scriitori, care au profitat de această breșă.”

(Paul Goma)

„Ideologia comunistă a produs genele distructive ale umanității omului. ARHIPELAGUL GULAG este dovada de netăgăduit a acestei excres-cențe maligne a spiritului uman. Alexandr Soljenițîn a devenit, astfel, Marele Martor în procesul comunismului.”

(Ion Vasile Șerban)

EDITURA UNIVERS